

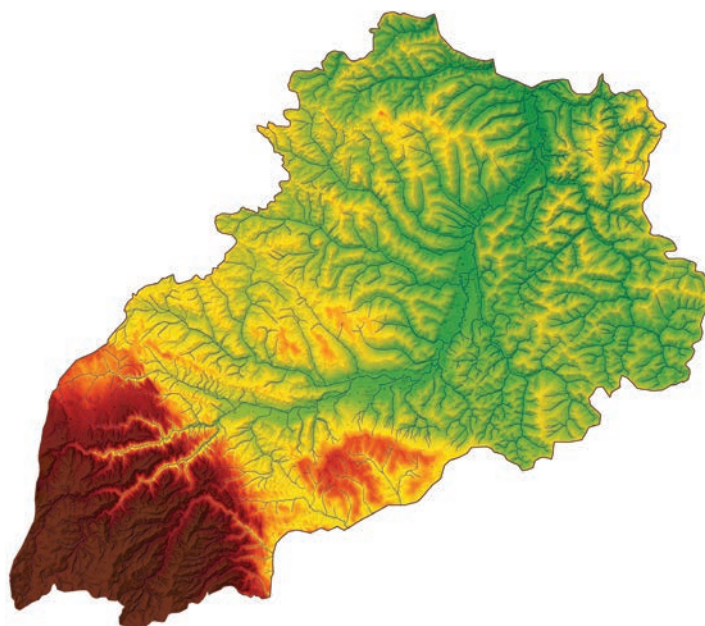
„Daciától Ultrasilvaniáig”.
A Kis-Szamos medencéjének településtörténeti változásai
3/4–12/13. század

„Daciától Ultrasilvaniáig”

A KIS-SZAMOS MEDENCÉJÉNEK
TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI VÁLTOZÁSAI
3/4–12/13. SZÁZAD

GÁLL ERWIN
DOBOS ALPÁR
PETRUȚ DÁVID
KAPCSOS NORBERT
WANEK FERENC
PIROSKA ESZTER
NAGY SZABOLCS
IVÁN ANDRÁS

KOLOZSVÁR
2017

Az alap kutatásokat támogatta:
Domus Hungarica

A kötet megjelenését támogatta:
Erdély Öröksége Alapítvány
Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
Kincses Kolozsvár Egyesület

© Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2017

Szaklektorok:

Gulyás Bence, Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK Régészettudományi Intézet (kora középkor)
Kosztur András, Debreceni Egyetem (esztörténet, nacionalizmus)
Santa Béla, University of Liverpool (római kor, romanizáció kérdésköre)
Vargha Mária, Institut für Geschichte, Universität Wien (kora középkor, középkor)
Vass Lóránt, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (római kor)

Angol rezümé fordítása:
Petruț Dávid

A címlapon levő fénykép:
a Kis-Szamos völgye (Iván András)

Felelős kiadó: Biró Annamária
Korrektor: András Zselyke
Műszaki szerkesztés: Virág Péter
Borítóterv: Laczkó Nándor

Nyomdai munkálatok: F&F INTERNATIONAL Kft., Gyergyószentmiklós
Felelős vezető: Ambrus Enikő, ügyvezető igazgató

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

„Daciától Ultrasilvaniáiig”: A Kis-Szamos medencéjének településtörténeti változásai 3/4–12/13. század / Gáll Erwin,
Dobos Alpár, Petruț Dávid, ... - Cluj-Napoca : Erdélyi Múzeum Egyesület, 2017
Conține bibliografie
ISBN 978-606-739-081-0

I. Gáll, Erwin
II. Dobos, Alpár
III. Petruț, Dávid

TARTALOM

BEVEZETÉS	9
I. KISTÁJAK, MIKRORÉGIÓK RÉGÉSZETI KUTATÁSÁNAK FONTOSSÁGÁRÓL	11
II. A KIS-SZAMOS VÍZGYŰJTŐJÉNEK FÖLDTANI ÉS TERMÉSZETFÖLDRAJZI JELLEMZŐI. NYERSANYAGFORRÁSOK	14
II.1. A Kis-Szamos vízgyűjtőjének földtana	14
II.2. A Kis-Szamos vízgyűjtőjének domborzata és hidrográfiai arculata	15
II.3. Nyersanyagforrások	22
III. A KIS-SZAMOS-MIKRORÉGIÓ RÉGÉSZETI LELŐHELYEINEK KATALÓGUSA (3/4–12/13. SZÁZAD)	24
III.1. Ajton – Faluközpont	24
III.2. Ajton – 83., 84., 116., 121., 126., 160. és 316. számú telkek	24
III.3. Ajton – Lab/Láb	25
III.4. Ajton – Deasupra Morii	25
III.5. Ajton – Lacul lui Moțu	25
III.6. Ajton	25
III.7. Ajton	25
III.8. Apahida – Republicii utca	26
III.9. Apahida – I. sír	26
III.10. Apahida – II. sír	27
III.11. Apahida – „III.” sír	27
III.12. Apahida	27
III.13. Apahida – Rettegi-telek (1880)	28
III.14. Apahida – Község területe	28
III.15. Apahida	28
III.16. Apahida	28
III.17. Báboc – Grecea/Cetatea de Jos/Șanțul Grecilor	29
III.18. Báboc – Fundul Tertiuilor	29
III.19. Báboc – Falu területe	29
III.20. Bodonkút – Valea Puturoasă	30
III.21. Borsaujfalu – Știrbei	30
III.22. Cege – 41. telek	30
III.23. Cege – Tistașului völgye – Hrube/Sub Hrube	31
III.24. Cege – La coada lacului	31
III.25. Cege – Valea Mileului	31
III.26. Dés – Szamos-híd	32
III.27. Dés	32
III.28. Dés – Város területe	32
III.29. Dés környéke – 1. lelet	32
III.30. Dés környéke – 2. lelet	32
III.31. Dezmér – Tăușor	33
III.32. Diós – Falu területe (?)	33
III.33. Diós – Falu területe	33
III.34. Doboka – Branistye/Braniște	34
III.35. Doboka – Vár (I–III. térség)	35
III.36. Doboka – Vár, IV. vártérség	36
III.37. Doboka – Alexandru Tămaș kertje	38
III.38. Doboka – Boldogasszony/Boldágă	38
III.39. Doboka – Fellecvar	38
III.40. Doboka	39
III.41. Doboka – Fellecvar-szórvány	39

III.42.	Egerbegy.....	39
III.43.	Fejérd – Falu területe.....	39
III.44.	Felsőzsuk – Râtul Boilor/Tetarom III, I. leőhely.....	41
III.45.	Felsőzsuk – Râtul Boilor/Tetarom III, II. leőhely.....	41
III.46.	Felsőzsuk – Râtul Boilor/Tetarom III, III. leőhely.....	43
III.47.	Felsőszamos – Fărcaș/Farkas-hegy.....	43
III.48.	Füzesmikola.....	44
III.49.	Gyalu – „Disco Club.....	44
III.50.	Gyalu – <i>Castellum</i> területe.....	45
III.51.	Gyalu – Község területe (1).....	45
III.52.	Gyalu – Község területe (2).....	45
III.53.	Györgyfalva – Bisericuță/Kistemplom.....	46
III.54.	Györgyfalva – Valea Mare/Vér-völgy.....	46
III.55.	Isztolna – Podurile Domnești.....	47
III.56.	Jegenye – Buta halma/Movila lui Buta.....	48
III.57.	Kajántó – 15. buszmegálló – 8. terepfelület.....	49
III.58.	Kajántó – Tölgyes-domb/Tulgheș.....	49
III.59.	Kajántó – Tölgyes-domb/Tulgheș középső része (5. terepfelület).....	49
III.60.	Kajántó – Márton gödre/Groapa lui Marton (3. terepfelület).....	50
III.61.	Kajántó – Pallag/Polog (7. terepfelület).....	50
III.62.	Kajántó – Cătun.....	50
III.63.	Kályán – Dijmași.....	51
III.64.	Kályán – Ferma Largă, GuraVăii.....	51
III.65.	Kendilóna.....	52
III.66.	Kide – Református templom.....	52
III.67.	Kisbács – Kultúrotthon/Căminul Cultural.....	53
III.68.	Kisbács – Bácsi-torok/Baștărau (Menedékház/Cabană), 3. terepfelület/Obiectivul 3.....	53
III.69.	Kisbács – D-i terasz/Terasă, 4. terepfelület/Obiectivul 4.....	54
III.70.	Kisbács – 171/A. szám.....	54
III.71.	Kisbács – Strada Nouă/Új utca.....	54
III.72.	Kisbács – É-ra levő domb.....	55
III.73.	Kisbács – Falu területe.....	55
III.74.	Kisbács.....	55
III.75.	Kolozs – Györgerk/Ghiurbărc.....	55
III.76.	Kolozs – La Iulia.....	56
III.77.	Kolozs.....	56
III.78.	Kolozsvár – Kolozsmonostor – Kálvária (Calvaria.....	58
III.79.	Kolozsvár – Kolozsmonostor – Porțile de Fier/Vaskapu utca.....	60
III.80.	Kolozsvár – Kolozsmonostor – Monostori út – Govora/Templom utca (B11) – Câmpului/Mező utca 9–19. (Kaufland bevásárlóközpont).....	60
III.81.	Kolozsvár – Kolozsmonostor – Monostori út 204. szám.....	61
III.82.	Kolozsvár – Kolozsmonostor – Monostori út 152. szám.....	61
III.83.	Kolozsvár – Kolozsmonostor – Valea Popii.....	61
III.84.	Kolozsvár – Kolozsmonostor – La Stăvilă/Gát.....	61
III.85.	Kolozsvár – Kolozsmonostor – I. Rákóczi György emlékoszlop.....	62
III.86.	Kolozsvár – Kolozsmonostor – Dealului/Domb utca.....	62
III.87.	Kolozsvár – Kolozsmonostor – Város területe (1).....	62
III.88.	Kolozsvár – Kolozsmonostor – Város területe (2).....	62
III.89.	Kolozsvár – Kolozsmonostor – Város területe (3).....	62
III.90.	Kolozsvár – Kolozsmonostor – Város területe (4).....	62
III.91.	Kolozsvár – Agrártudományi és Állatorvosi Egyetem területe/Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară.....	62
III.92.	Kolozsvár – Moldovei/Garibaldi utca, Vízművek, Z zóna.....	62
III.93.	Kolozsvár – Clinicilor/Mikó utca.....	62
III.94.	Kolozsvár – Jupiter/Göncöl utca.....	63
III.95.	Kolozsvár – Libucgát/M. Eminescu utca.....	63
III.96.	Kolozsvár – Memorandumului/Unió utca.....	63
III.97.	Kolozsvár – Fótér/Piața Unirii.....	63
III.98.	Kolozsvár – Deleu/Barátok utca.....	65

III.99. Kolozsvár – Ferdinand/Híd utca	65
III.100. Kolozsvár – Petófi/Avram Iancu utca (30. és 42. telek).....	66
III.101. Kolozsvár – Farkas/M. Kogălniceanu utca 23. szám – Református templom	66
III.102. Kolozsvár – Baba Novac/Bethlen utca	66
III.103. Kolozsvár – Ștefan cel Mare/Hunyadi tér.....	66
III.104. Kolozsvár – Horea/Ferenc József út – Szamos-híd.....	67
III.105. Kolozsvár – Horea/Ferenc József út – Kereskedelmi Kamara	67
III.106. Kolozsvár – Alsóvárosi Református Kétágú Templom (Argeș/Csere János utca 24. telek)	67
III.107. Kolozsvár – Szántó/Muncitorilor (régebben: Plugarilor) utca	68
III.108. Kolozsvár – Zápolya/gen. Traian Moșoiu (régebben: Dostojevski) utca	68
III.109. Kolozsvár – Fluturilor/Pillangó utca	69
III.110. Kolozsvár – Kalevala/Semenicului utca I. temető	69
III.111. Kolozsvár – Kalevala/Semenicului utca II. temető.....	70
III.112. Kolozsvár – Heltai utca 28. szám.....	70
III.113. Kolozsvár – Györgyfalvi/Nicolae Titulescu út	70
III.114. Kolozsvár – Békás-csermelyek összefolyása (Mezőgazdász Ház)/Becaș – confluența pâraielor (Casa Agronomului)	70
III.115. Kolozsvár – Békás-csermelyek összefolyása/Becaș – confluența pâraielor	71
III.116. Kolozsvár – C. Coposu/Nagy Lajos király–Porumbului/Kőrösmező utcák kereszteződése	71
III.117. Kolozsvár – Vasútvonal.....	71
III.118. Kolozsvár – Városi telek kertje (1808).....	71
III.119. Kolozsvár – Város területe (1)	71
III.120. Kolozsvár – Város területe (2)	71
III.121. Kolozsvár – Város területe (3).....	71
III.122. Kolozsvár – Kardosfalva – Téglagyár/Țiglarie	72
III.123. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânașelor	73
III.124. Kolozsvár – Szamosfalva	76
III.125. Kolozsvár – Szamosfalva	76
III.126. Kolozsvár – Szamosfalva – Palocsay-kert.....	76
III.127. Kolozsvár – Szamosfalva – Repülőtér/Aerodrom	76
III.128. Kolozsvár – Szamosfalva – Falu Ny-i része (I–VIII. halom)	76
III.129. Magyarfenes – Pad/Kiserdő.....	77
III.130. Magyarköblös – Valea Izvoarelor, Gavrilă Catoi kertje.....	78
III.131. Magyarköblös	78
III.132. Magyarpalatka – Tag/Coastă	79
III.133. Magyarpalatka – Sub Pădure/Erdőalja vagy Chesăul Mare	80
III.134. Magyarpete – Falu területe	80
III.135. Magyarsárd – Falu környéke.....	80
III.136. Magyarsárd – Falu területe.....	80
III.137. Magyarszovát – Somosa/Somoșa.....	81
III.138. Magyarszovát – Moara lui Gagyi/Gagyi malma	81
III.139. Magyarszovát – Fânețele de jos	81
III.140. Magyarszovát	81
III.141. Magyarvalkó – Református templom	82
III.142. Méra – Várdomb/Dealul Cetății.....	83
III.143. Nagyesküllő – Falu területe.....	83
III.144. Nádasdaróc – Kis-domb/Dâmbu Mic	83
III.145. Nagyiklód – Tabla Popii.....	84
III.146. Nagyiklód – Pământul Vlădicii, Unghiul Poștii, La Balastieră.....	84
III.147. Nagyiklód – Texasi-kertek/Grădinile din Texas – Kecsedi-patak völgye/Valea Alunișului	85
III.148. Nagyiklód – Butyos tanyája és a kavicsbánya között	85
III.149. Nagyiklód – Pământul Vlădicii, „D” terepfelület/Sectorul „D”	86
III.150. Nagyiklód – Szamosjenő – Nagyiklód közös határa/hotarul dintre Fundătura și Iclod	86
III.151. Nagyiklód – În Rât.....	86
III.152. Nagyiklód – Szarvasmarhafarm	86
III.153. Nagyiklód.....	86
III.154. Nagyiklód – Község területe	86
III.155. Nagyiklód – Posta/Poșta utca.....	86
III.156. Nagykapus – Kenderáj/Cânepiște	87

III.157.	Nagykapus.....	87
III.158.	Szamosjenő.....	88
III.159.	Szamoszentmiklós – Palocsay-farm.....	88
III.160.	Szamoszentmiklós – „Szamos partja”.....	88
III.161.	Szamosújvár – <i>Castellum</i> területe.....	89
III.162.	Szamosújvár – <i>Castellum</i> és a Kis-Szamos között.....	89
III.163.	Szamosújvár – Sub Coastă.....	89
III.164.	Szamosújvár.....	90
III.165.	Szamosújvárnémeti – Ciuleneș.....	90
III.166.	Szamosújvárnémeti – Református templom.....	90
III.167.	Szászfenes–Tarisznyás-/Tarisnyas domb (Tarisznyapart).....	91
III.168.	Szászfenes – Labu.....	91
III.169.	Szászfenes – Kis-Szamos bal teraszának K-i része.....	92
III.170.	Szászfenes – Kolozstótfalusi út.....	92
III.171.	Szászfenes – Polus Center/Șapca Verde.....	92
III.172.	Szászfenes – Puszta/Pusta.....	94
III.173.	Szászfenes – Leány-vár.....	94
III.174.	Szásznyíres – Várful Vulpanului/Dealul Vulpanului (?).....	95
III.175.	Szék – Felsőtoba/Toba de Sus, Szelecsatorka/Gura Văii Seleci.....	95
III.176.	Szék – Felsőtoba/Toba de Sus.....	96
III.177.	Szék – Nagyváné/Vane Mare – Locáné garea/Locane gerța.....	96
III.178.	Szék – Nagyváné/Vane Mare.....	96
III.179.	Szék – Szelecs-völgy torkolata.....	96
III.180.	Szellőcskevölgy – Domb (a falutól K-i irányban).....	97
III.181.	Szentpál – 9. lelőhely.....	97
III.182.	Szucság – Órád/Órát (Oradba).....	98
III.183.	Vajdakamarás.....	100
III.184.	Válaszút – Szilvás-domb/Dealul Prunilor.....	101
III.185.	Válaszút – Szilvás-dombtól Ny-i irányba/la vest de Dealul Prunilor.....	101
III.186.	Válaszút – Kónél/La Piatră.....	101
III.187.	Vasszentgothárd.....	102
IV.	A KIS-SZAMOS MEDENCÉJE RÉGÉSZETI KUTATÁSTÖRTÉNETÉNEK ELEMZÉSE.....	103
IV.1.	A régészeti kutatások elemzése.....	103
IV.2.	A régészeti kutatások tudományos felhasználásának vizsgálata.....	115
V.	A KIS-SZAMOS VÖLGYE MIKROREGIONÁLIS KUTATÁSÁNAK PROBLEMATIKÁI.....	123
V.1.	Domborzati és hidrográfiai realitások. Nyersanyagforrások hatása a megtelepedésre a római intézményrendszerek szétesésétől az Árpád-kori tájhasználatáig.....	123
V.2.	A Kis-Szamos régészeti lelőhelyei kistájának kronológiája. Kontinuitás-diszkontinuitás: egy többdimenziós probléma margójára.....	127
V.3.	Migrációk és a Kis-Szamos völgye. Gondolatok a népvándorlás kori migrációs jelenségek régészeti „láthatósága” kapcsán.....	140
V.4.	A kereszténység problematikájáról a Kis-Szamos völgyében a posztrómai kortól az Árpád-korig....	143
V.5.	A 11. század hatalmi központjainak kérdése: Doboka vagy Kolozsmonostor lehetett az első észak-erdélyi ispáni központ? Két középkori hatalmi centrum, Kolozsmonostor és Doboka láthatósági vizsgálata.....	147
VI.	ÖSSZEGZÉS.....	150
VII.	LELŐHELYEK LISTÁJA.....	152
VIII.	‘From Dacia to Ultrasilvania’. The Settlement-Historical Transformations in the Someșul Mic Valley between the 3 rd /4 th and the 12 th /13 th Centuries AD (Summary).....	161
IX.	SZAKIRODALOM, RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK.....	168
X.	TÁBLÁK.....	191
XI.	TÉRKÉPEK.....	243

BEVEZETÉS

A Kis-Szamos völgyének (ro.: Someșul Mic) régészeti repertórium, e régió régészeti kutatástörténetének felmérése, illetve különféle szempontok alapján történő vizsgálata többféle szempontból rendhagyó próbálkozás. Egyrészt, mikroregionális szempontok alapján¹ (a terület mérete nem sokkal nagyobb, mint a kistájnak számított Nyírség) hasonló próbálkozás az Erdélyi-medence régészetében alig történt, illetve módszertani szempontból teljesen úttörő vállalkozás. Másodsorban, a munkánk célja – az eléggé jellegzetesen alakuló erdélyi kutatástörténet miatt – a rendelkezésre álló információbázisnak nemcsak felgyűjtése, hanem annak kritikai megrostálása is. Mindezt azért tartottuk nagyon fontosnak, mert a különböző – makroregionális jellegű, rövidebb időszáv régészeti leletanyagát tartalmazó katalógusok² – az Erdélyi-medence különféle kistájainak leletanyagáról, így a Kis-Szamos vidékéről is, csekély adatsort tartalmaznak.³ (1–2. tábla)

Az információbázisunk alapján szükségesnek találtuk néhány olyan probléma elemzését érinteni, amely az utóbbi évtizedek kutatásának homlokterébe állt. Ezek közül különösen fontosnak tartottuk a kontinuitás-diszkontinuitások fogalmait rendszerezni, ugyanis e terminológia leegyszerűsítése okozta azt a tudományos zűrzavart, amelyből a történetírás a mai napig nem szabadult.⁴ E szakirodalmi „gordiuszi csomót”, problémát próbáltuk a kontinuitás-diszkontinuitás terminológiák komplexebb vizsgálatával helyettesíteni. Hasonlóképpen fontosnak tartottuk érinteni a migrációs jelenségek kérdéskörét, illetve ennek tipologizálását, ugyanis jól láthatóan általánosan a kelet-európai szakirodalomban fogalmi zavar létezik e probléma kapcsán is.

A kutatástörténeti elemzésünkben használt kronológiai keret nem abszolutizálható, elsősorban a tájékozódást és a rendszerezést elősegítő szerepe van. Például amikor az 5–6. vagy 7–9/10. századra keltezzük a leletanyagot, többnyire teljes pontossággal csak a temetők esetében tehetjük meg,⁵ a telepátások vagy terepbejárások leletanyagának datálása – nemcsak a mikrorégiókban – egy adott relativitást hordoz magában.

Mindezen buktatót tekintetbe véve egyértelműsíthetjük, hogy a 259 lelőhely/lelet egyértelműen a legnagyobb gyűjtés mikroregionális szinten eddig az Erdélyi-medencében, egy olyan mikrorégióból, amely földrajzi kapcsolatot képez a Kárpát-medence K-i és Ny-i, illetve D-i és É-i részei között. A régió földrajzi helyzetéből adódó történeti jelentősége határozta meg a téma választását is, amelyet az 5. fejezetben többféle szempont alapján próbáltunk elemezni.

Az idézőjelben tett cím Bóna István híres fejezet címét idézi az Erdély története I. kötetének lapjairól, ugyanakkor Árpád-kori oklevelek szerint közismert, hogy ezen oklevelekben soha nincs szó Erdélyről (*Ultrasilvania*, *Transsilvania*), hanem a Magyar Királyság erdélyi részeiről vagy erdélyi tisztségviselőkről, jelzős szerkezetekkel.

A lelőhelynevek esetében a szakirodalomban való első megnevezésüket használtuk. Így például Zápolya utca megnevezését használtuk, annak ellenére, hogy az utca mai adminisztrációs megnevezése gen. Traian Moșoiu, azonban természetesen feltüntettük a jelenlegi utcaneveket is. Minden lelőhely esetében – ahonnan pontos információnk volt – feltüntettük a lelőhely GPS-koordinátáit is.

A kötetet – mivel a repertórium mellett kitérünk olyan kérdéskörökre, amelyek a napjaink kutatásának homlokterébe állnak – egyaránt ajánljuk a régész szakmának, az egyetemi hallgatóságnak, illetve az érdeklődő nagyközönségnek.

A kötet megjelenése számos segítségnek köszönhető. Az alapkutatásokat a *Domus Hungarica Szülőföld pályázata* támogatta, a nyomtatást és a kiadás legnagyobb részét pedig *Erdély Öröksége Alapítvány* finanszírozta. Köszönettel tartozunk a *Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának*, valamint Gergely Balázsnak és a *Kincses Kolozsvár Egyesületnek* szíves támogatásukért. Számos kolléga közül elsősorban ki kell emelnünk Sorin Cociș és Adrian Ursuțiu nevét, akik átengedték a nagyon fontos szászfenesi kora középkori lakóházról készített doku-

1 „Kistáj (kistájcsoport vagy mikrorégió): a legkisebb homogén tájak azonos genesisű és felépítésű térelemei, amelyeken a vízellátottság, a növényborítottság és a talajtakaró teljesen azonos.” DÖMSÖDI 2010; MKK 2010.

2 ADAM 2002; CSEH 1990, 29–77.

3 Például az ADAM 2002, Karte 1–4 egyetlen telepet vagy telepre utaló lelőhelyet sem tart számon e régióból, de hiányos CSEH 1990, 29–77 gyűjtése is.

4 E problémát kritikusan érintette LĂZĂRESCU 2015, 24–30.

5 Ahogyan láthatjuk azonban, a 7–9. századi temetőket a 10., de nem kizárhatóan a 11. században is keltezhetjük.

mentációjukat. Hálás köszönetünket szeretnénk kifejezni Bajusz Mátyás, Doru Bogdan, George Cupcea, Csók Zsolt, Demjén Andrea, Diana Iegar, Kovács Zsolt és Ioan Stanciu kollégáinknak is, számos, eddig ismeretlen információért. Nem utolsósorban köszönetet szeretnénk mondani a kötet lektorainak (Gulyás Bence, Kosztur András, Santa Béla, Vargha Mária, Vass Lóránt), akiknek észrevételei, tanácsai a kötet minőségét szolgálják.

I. KISTÁJAK, MIKRORÉGIÓK RÉGÉSZETI KUTATÁSÁNAK FONTOSSÁGÁRÓL

A mikrorégiók vizsgálata⁶ hosszú időszámban (*longe durée*), speciálisan a római kort követő majdnem 1000 évben, Benkó Elek 1992-es Székelykeresztúrszékét érintő monográfiáját⁷ leszámítva, gyakorlatilag ismeretlen fogalom az erdélyi, bánági és partiumi régészeti kutatásban. Általánosan a makroregiónak számító Kárpát-medence (1. tábla) esetében is hasonló a helyzet, hiszen a természetföldrajzi jellegzetességekből kiinduló ilyen jellegű elemzések ritkaságnak számítanak.⁸ Következésképpen a kutatási témánk eredményének számító munkánk részlegesen úttörő vállalkozás, fő célja elsősorban egy adott mikrorégió hosszabb időszámban való vizsgálata, illetve ennek a kutatási modellnek a népszerűsítése az erdélyi népvándorlás kori, illetve kora középkori régészet keretein belül.⁹

Mindezt legalább két ok miatt tartjuk fontosnak. Először is a 18–19. századi nemzetépítés (*nation-building*),¹⁰ illetve nemzetállamok kialakítása során egyrészt a nemzetek legtöbbször elképzelt történelmének vizsgálata került előtérbe, amely az uniformizmusra, a nemzeti történelem homogenitására, az egységesség történetének bemutatására törekedett.¹¹ E nemzeti-területi homogenitás integrációja a tudományos diskurzusokban¹² modern, a demokratizálódással, illetve ezt követően a tömegesedéssel összefüggő jelenség, amelynek kapcsolata a technoevolúciót felhasználó kapitalizmussal több mint evidens.¹³ Ugyanakkor a nemzet/nemzetek egységes történetének bemutatásával párhuzamosan a nemzetállamok területeinek vizsgálatát célozták meg, de olyan módon, amelynek keretében a nemzet, illetve a nemzetállam területeinek kulturális homogenitása és egységességének bemutatása magát a tudományos diskurzust irányította.

Az első okból mintegy organikusan következik a második ok. A premodern, prekapitalista társadalmak esetében a partikularitás, mikrorégió-jellegzetesség – a közlekedés, az információk áramlásának sebessége miatt – az evidenciák kategóriájába tartozott. Ezzel természetesen nem azt akarjuk kiemelni, hogy a lokális történelem nem lenne szoros kapcsolatban a makrogeográfiai térben tapasztalható történeti, szociológiai, kulturális jelenségekkel, hanem azt, hogy a kistajak esetében – mint természetföldrajzi realitások – gyakran olyan jellegzetes kulturális aspektusokat, kapcsolattrendszereket követhetünk nyomon, amelyek távolról sincsenek kapcsolatban a modern nemzetállam által generált általánosító történelemszemlélettel. A régmúlt hatalmi struktúráit, birodalmait, a népvándorlás és a honfoglalás kori infrastruktúra és kommunikációs lehetőség alapján egyértelműen nem lehetett a mai fogalmak szerint kormányozni, irányítani.¹⁴

Dolgozatunk kitűzött célja egy, természetföldrajzilag és hidrográfiai szempontból jól behatárolható kistáj régészeti adatsorainak hosszabb időszámban való kritikai vizsgálata, a térségből származó a 3/4–12/13. századi

6 A régészettel ellentétben, a „regionalizmus” kutatása a politológiában és a humán földrajzban már a múlt század ’70-es éveiben előtérbe került. Lásd: MURPHY 1991, 1–17.

7 BENKÓ 1992.

8 Például: JANKOVICH–MAKKAY–SZŐKE 1989; JANKOVICH ET AL. 1998.

9 A mikroregionális szempontok csak nagyon kis mértékben jutottak érvényre az erdélyi római kor kutatásában is. A földrajzi kistajak helyett a kutatás a korabeli politikai-adminisztratív területi struktúrák szerint tanulmányozta a térség történeti és régészeti viszonyait. Ennek megfelelően a kutatás térbeli kereteit első szinten a birodalmi határ (*limes*) és a Duna által határolt Dacia provincia területe, másodszerint a hadrianusi adminisztratív reform következtében létrejött három tartományi alegység (Dacia Porolissensis, Dacia Superior, Dacia Inferior), valamint harmadik szinten a különböző települések (városi rangú települések, katonai táborok, *vici*ok, falvak, villagazdaságok stb.) szolgáltatják. A városi rangú települések *Hinterland*jainak (*territorium*ok) pontos kiterjedéseit a kutatásnak nem sikerült a jelen pillanatig tisztázni, bár ezek alkalmasint megfeleltethetők bizonyos földrajzi kistajak kiterjedésének.

10 A modern nemzetek és a nemzeti tudat kialakulásával foglalkozó kutatók szinte mind megegyeznek abban, hogy a mai értelemben vett nemzetfogalom a modern kor „szülötte”, és gyakran abban is, hogy „...a nacionalizmus az, ami létrehozta a nemzeteket, és nem pedig fordítva.” GELLNER 2009, 76. Benedict Anderson nemzetdefiníciója alapján a nemzet nem más, mint elképzelt politikai közösség, amelynek határait és szuverenitását egyaránt veleszületettnek képzelik el. ANDERSON 2006.

11 Természetesen szükséges aláhúznunk, hogy bármilyen modern politikai egység visszavetítése a múltba (?) anakronisztikus, toposzszerű téves gondolat. KOSELLECK 2003.

12 Ebből a szempontból a különféle nemzetek történeti projekciója egy adott területen teljesen hibás megközelítés. Az erdélyi modern *nation-building* jelenség kapcsán jó példa az a vita, amelyet August Ludwig Schlözer és Aranka György folytatott, és amelyben a nép mint történeti-kulturális-biológiai homogén entitás jelenik meg. BIRÓ 2011.

13 GELLNER 2009.

14 CRONE 1992, 51–55.

leletanyag felgyűjtésével, illetve rendszerezésével (telepek, temetők, kincsleletek, szórványleletek). Ilyen jellegű vizsgálatok részben ugyan történtek a romániai, specifikusan az erdélyi régészetben, azonban ezek az elemzések szűkebb kronológiai sávra koncentráltak,¹⁵ következésképpen a hosszú időszáv kapcsán megfigyelhető evolúciókat nem is sikerült diagnosztizálni. Leszögezhetjük, hogy egy olyan hosszabb történeti evolúció elemzés (legyen az településterületi, kulturális, népességi stb.), amely mikoregionális kutatásokra épülne – nem is beszélve arról, hogy mikrorégiók összehasonlítására tenne kísérletet –, teljes mértékben hiányzik az erdélyi népvándorlás és kora középkori régészetből, a dolgozatunk e szempontból egyértelműen úttörő jellegű.

Ugyanakkor, ahogyan előbb említettük, mindezzel nem a makrogeográfiai, makroregionális régészeti elemzések ellen érveltünk, hanem éppen fordítva: regionális alapú kutatások nélkül ilyen jellegű elemzések csakis felületesen végezhetőek el. Az eddigi romániai elemzések kivétel nélkül, amikor hosszabb időszávban próbáltak vizsgálódni, a végletekig leegyszerűsített történeti képet népszerűsítették. Ennek során sokszor indokolatlanul régészeti adatokat használtak fel történeti interpretációk megalapozására, de sokkal súlyosabb, hogy a történeti homogenitás hangsúlyozása céljából sok esetben pl. a dobrudzsai leleteket együtt mutatták be a Kis-Szamos menti leletekkel, amely a jelenlegi politikai struktúra területeinek történeti egységességét a köztudatba való implantációjának tökéletes példája.¹⁶ (1. tábla)

Hasonlóképpen, a rövidebb korszakokat vizsgáló művekből is többnyire hiányzik a mikrorégiókra vonatkozó áttekintő elemzés. A szakirodalomban elsősorban csak egyes lelőhelyeket feldolgozó monográfiák, valamint egy nagyobb földrajzi területet átölelő szintézis művek állnak a rendelkezésre. Az általunk kutatott terület legtöbb esetben az Erdélyi-medencére¹⁷ (2. tábla) kiterjedő vizsgálatok részét képezte. Fontos hangsúlyozni, hogy Erdélyen belül – ahogy ez teljesen természetes egy ekkora terület esetében – a népvándorlás és a kora középkor folyamán számos regionális különbség mutatható ki. Ennek következtében – annak ellenére, hogy az Erdélyi-medence egy viszonylag zárt, különálló földrajzi egységet alkot – az egyes korszakokban megfigyelhető jelenségek mikrorégióként jelentős eltéréseket mutatnak. Természetesen ezeket a regionális különbségeket nagyban meghatározták az egyes kistájak földrajzi adottságai, a területen fellelhető nyersanyagforrások, valamint a római kori infrastruktúra maradványai, melyek a népvándorlás és a kora középkor folyamán részben még használható állapotban lehettek, és biztosan befolyásolták a településterület alakulását, illetve az egyes közösségek közötti kommunikációs rendszerek kialakulását. Az utóbbi feltételezés a regionalitás szempontjából is igen jelentős, figyelembe véve, hogy a római infrastruktúra kiépítése különböző arányokban valósult meg Dacia egyes régióiban, így például a jelentős városok kivétel nélkül a provincia Ny-i részén helyezkedtek el.

Az említett szintézisművek egy része ugyan kitér az észlelhető regionális különbségekre, azonban az egyes mikrorégiók részletesebb feltérképezésére és elemzésére csak kivételes esetekben került sor. A 4. században és az 5. század elején az Erdélyi-medencében az egyik meghatározó régészeti jelenség a Marosszentanna régészeti kultúra, majd a szakirodalomban „*poszt-Csernyahov horizont*”-ként ismert régészeti leletanyag. A különböző erdélyi régiók lakosságának sűrűsége, illetve a közöttük megfigyelhető kulturális különbségek szembevetnek a korszakra vonatkozó legutóbbi szintézismunkában is, amely általánosan érintette a regionalitás problémáját is.¹⁸ A gepida kori erdélyi lelőhelyekkel kapcsolatosan több kísérlet történt különböző regionális csoportok elkülönítésére,¹⁹ azonban ebben az esetben is csak ritkán beszélhetünk kimerítő elemzésekről. Ebben a korszakban kimutathatók bizonyos gócpontok, ahol a megtelepedés jelentős sűrűsödést mutat (ezek közé tartozik a

15 GAIU 1999.

16 Gheorghe Alexandru Niculescu ugyan nagyon helyesen kritizálta ezt a kutatói attitűdöt, azonban az ő esetében sem merült fel a kistájak kutatásának lehetősége mint alternatíva a nacionalista kutatói szemléletmódra. NICULESCU 2002, 209–234; NICULESCU 2008, 127–159.

17 Földrajzi alapon független az Erdélyi-medencét peremmedencék sora határolja. A medence a Délkeleti-Kárpátok, illetve az Erdélyi-Kárpátok vonulata között a Bukovinai-, a Máramarosi-havasoktól a Felső-Tisza völgyéig, kelet felé pedig a Suceava-folyó forrásvidékétől a Duna Kazán-szoros, vaskapui völgyszakaszáig nyúlik félkörívben. E nagy tájrendszer nyugati övezetében, mintegy határként emelkedik az Erdélyi-középhegység (a román elnevezés szerint: Nyugati-havasok), ennek déli folytatásában pedig a Bánság-hegyvidék. Ez a domborzati kép nyugat felé két helyen nyitott: a Maros mentén egy szűkebb, a Szamos mentén pedig egy tágabb területen. Ezekon kívül a Kárpátok vonulatát mind az északkeleti, mind a déli részekén hágók és völgyzsorosok tagolják (a Radnai-, Borgói-hágó, a Tölgyes-, Békás-, Gyimesi-, Bodza-szoros, a Tatár-hágó, a Tömösi-szoros, a Törösvári-hágó, a Vöröstoronyi-, Szurdok-szoros) (lásd 2. tábla). A Keleti-Kárpátok szélessége dél felé haladva csökken, északon 170 km, Dédánál 100 km, Kézdivásárhelynél 90 km. A nagyjából 500–1000 m magas térségeket bükkerdők uralkodnak, a magasabb hegyeket pedig fenyőerdők, ugyanakkor az alacsonyabb dombvidékeken tölgyerdők vannak többségben. Erdős sztyepp legfeljebb kis területen és foltokban csak a Mezősége fordul elő. A medence vízhalózat sűrűsége nagy, földje pedig gazdag sóban, illetve nemesfémekben.

18 KÖRÖSFŐI 2015, 303–314.

19 Lásd például BĂRBULESCU 2008, 71–87, 172–189; DOBOS 2014, 3–8, 1–2. kép.

Kis-Szamos völgye is), ugyanakkor egyes régiókban (pl. Erdély DNy-i és DK-i része) alig vagy egyáltalán nem ismertek leletek. A regionális kutatások jelentőségét talán legszemléletesebben a gepida kori települések esete példázza. Az erdélyi településekre vonatkozó mindmáig egyetlen gyűjtést Gabriel Tiberiu Rustoiu közölte 2005-ben. A szerző is hangsúlyozta, hogy a lelőhelyek elterjedési területe a kutatás aktuális állásának tulajdoníthatóan torz képet adhat.²⁰ Ez a jelenség az elterjedési térképen²¹ már az első pillantásra szembevetődik, ugyanis az Erdélyi-medence ÉK-i része (nagyvonalakban a Nagy-Szamos völgye és a Mezőség É-i fele) erős leletsűrűsödést mutat. Ez a megfigyelés azonban annak fényében értelmezendő, hogy ez az egyetlen régió, amelyre vonatkozóan részletes leletgyűjtés és elemzés készült Rustoiu adatgyűjtése előtt.²² Később hasonló kutatás folyt a Nagy-Küküllő felső folyásának vidékére vonatkozóan is, melynek során Nyárádi Zsolt 15 lelőhelyet tanulmányozott (ezek közül mindössze egy temető),²³ ezzel szemben Rustoiu leletkataszterében az akkor ismert adatok alapján mindössze a kisgalambfalvi lelőhely szerepelt a térségből.²⁴ Ez a két példa is rámutat arra, hogy az egyes mikrorégiók alapos ismerete milyen mértékben változtathatja meg és bővítheti ki a szintézisművekből ismert általános képet.

Rátérve a dolgozatunkban kutatott mikrorégió kiválasztására, elsősorban földrajzi elhelyezkedése, valamint hidrográfiai, természetföldrajzi szempontok alapján, mint kontaktrégiót indokolhatjuk: K- és D-Erdély irányában összekötő útvonal a Nagy-Szamos, illetve a régi római út sekély területén Kolozsvártól DK-i, az Aranyos irányába. Ami meghatározta azonban e kistáj kultúr- és gazdaságtörténetét az utóbbi évezredben, az egyértelműen az ÉNy-i és Ny-i kapcsolat, figyelembe véve, hogy – a Maros völgye mellett – összekötő kapcsot jelentett az Alföld, és ezáltal a Kárpát-medence többi része, valamint az Erdélyi-medence között. (2. tábla)

A Kis-Szamos völgyében megfigyelhető régészeti jelenségek feltérképezése, és ezáltal a településterület változásai, az anyagi kultúrában kimutatható törésvonalak, valamint a megfigyelt jelenségek Erdély és a Kárpát-medence többi régiójával való korrelálása reményeink szerint egy olyan kutatási modell megteremtését eredményezhetik, amely a jövőben alkalmazható lesz más mikrorégiók kutatása során is.

---

20 RUSTOIU 2005a, 45.

21 RUSTOIU 2005a, Fig. 2.

22 Összefoglalóan lásd GAIU 2003, 97–136.

23 NYÁRÁDI 2010–2011, 321–375.

24 RUSTOIU 2005a, 60, Fig. 2.

II. A KIS-SZAMOS VÍZGYŰJTŐJÉNEK FÖLDTANI ÉS TERMÉSZETFÖLDRAJZI JELLEMZŐI. NYERSANYAGFORRÁSOK

1. A KIS-SZAMOS VÍZGYŰJTŐJÉNEK FÖLDTANA

A Kis-Szamos vízgyűjtőterületének egésze a Tisza-terrénumon, egy, az Alpi-rendszerbe beforrt kontinenttöredéken fekszik. A Tisza-terrénum az Erdélyi-medence Ny-i részének, az Erdélyi-szigethegység É-i és a Pannon-medence DK-i részének (Ny-on a Mecsek–Villányi-hegységgel bezárva) az aljzatát képezi. Ennek a takaróredős szerkezetű aljzatnak a legmélyebb elemei éppen a Gyalui-havasok területén vannak a felszínen kitakarva. Ezek az úgynevezett Bihari-autochton kristályos palái: a magasabb fokon átalakult Szamos-sorozat (ro.: *Seria de Someș*) és a korábbi, magasabb fokú metamorfizusból, másodlagos, de alacsonyabb fokon újra átalakult Arada-sorozat (ro.: *Seria de Arada*). Ennek a magját az Öreg-havasi-gránitmasszívum (ro.: *Masivul Granitic de Muntele Mare*) képezi. Ezen a metamorf aljzaton – területünkön – csak a Meleg-Szamos forrásvidéke táján őrződtek meg az erózió pusztításától megmenekülve a Bihari-autochton mezozoikumi rétegsorai (perm–triász, döntően szárazföldi törmelékes, és triász–jura–kora kréta, uralkodóan karbonátos tengeri üledékek). Ezt az aljzatot törték át azok a késő kréta kori magmatitok, melyeknek fő tömege ugyan a Vlegyásza-masszívumot alkotja, de a vulkáni felépítményektől az erózió által megszabadított, felfelé törő magmacsatornák keresztmetszetei a Kis-Szamos gyűjtőterületén is megvannak, így Gyalu és Magyarkapus vidékén.²⁵ Az előbbi helyen ezt a kőzetet a római korban építőkönek is használták a gyalui *castellumnál*.

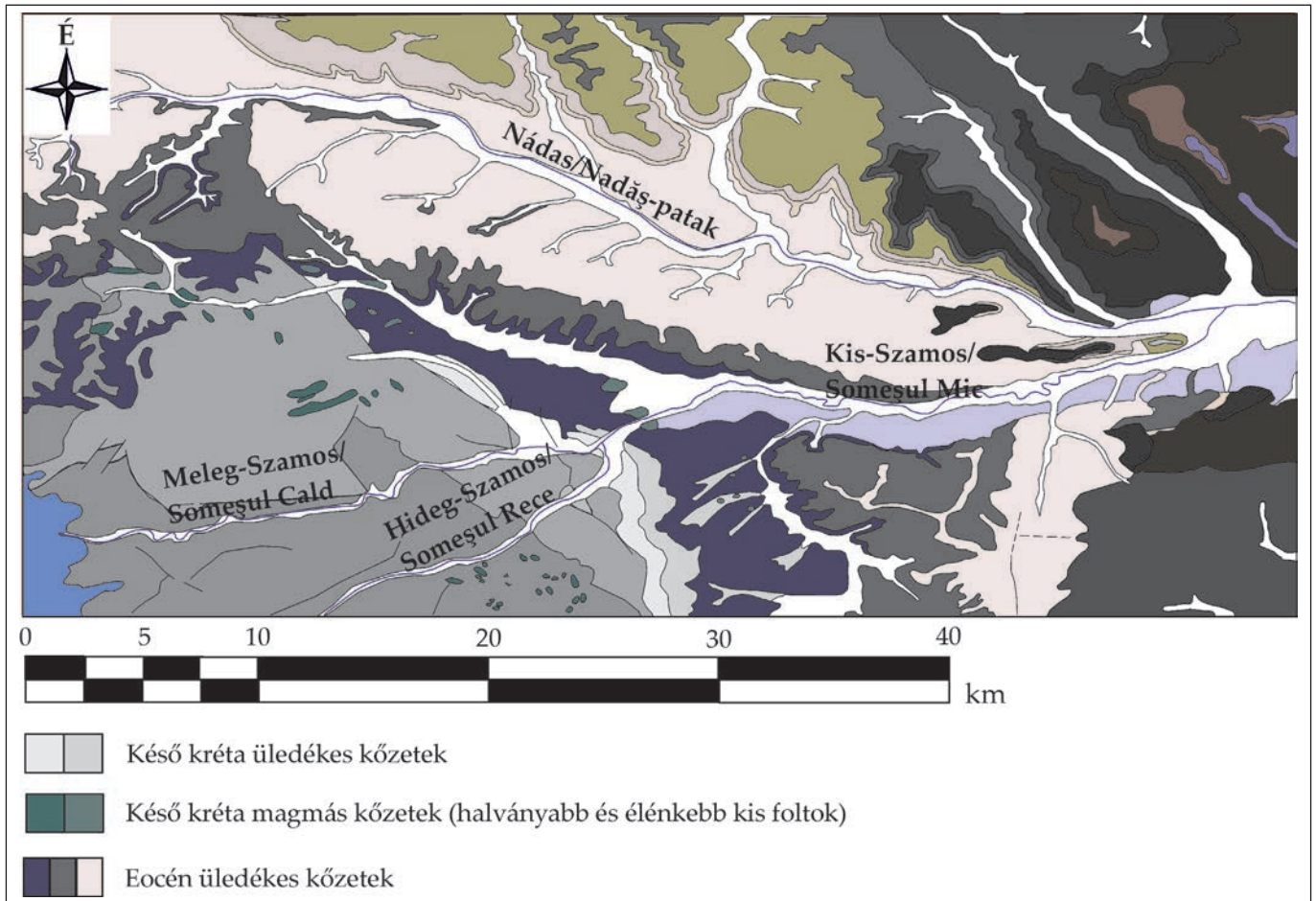
A késő kréta időszakban, a Kárpátok első kiemelkedésével, megváltozott geodinamikai környezetben, a Gyalui-havasok K-i peremén mélytengeri zagyáras üledékképződés (flis-képződés) folyt. Ennek egy része a Kis-Szamos vízgyűjtő területére, jelesen Tordaszentlászló (ro.: *Săvădisla*) Ny–Isztolna (ro.: *Stolna*)–Hidegszamos (ro.: *Someșul Rece*)–Egerbegy (ro.: *Agârbiciu*)–Magyarkiskapus (ro.: *Căpușu Mic*) vonalára esik, Tordaszentlászló Ny–Hidegszamos táján az úgynevezett Gosau-fáciesű (ma is díszkőnek használt), kevésbé korábbi képződésű, sekély vízi mészkövekkel együtt. Ezzel a kréta végi üledéksorral záródón, a terület hosszú időre, trópusi éghajlat alatti szárazulattá vált. Ez az az időszak, amikor a szibói tarkaagyag-formáció (ro.: *Formațiunea Argilelor Vărgate de Jibou*) – néha a 2000 m vastagságot is elérő – agyagos-homokos, szárazföldi, folyami-tavi üledéksora a Tisza-terrénum Királyhágón túli, azaz erdélyi részein lerakódott. Ezt követően, a középső eocéntől kezdődően a kora miocén időszakig, a térségben ciklikus sekélytengeri elöntéseket újabb szárazföldi üledéksorok tagolnak. A sekélytengeri középső eocén–kora oligocén üledékeken legalább 5 szintben építésre alkalmas, jól alakítható, porózusos, úgynevezett „durva mészkövek” rakódtak le. Ezek közül, a római kortól máig, leginkább a vistai, a zsoboki, a kolozsvári és a hójai formációk mészkőszintjeit termelték-termelik építési célokra. Ezekből a mészkövekből épült fel a monostori apátság egész épületegyüttese, Kolozsvár középkori épületállománya – majdnem kivétel nélkül –, de a római Napoca falai és a környékbeli *villa rustica* épületegyüttesek döntő többsége is.²⁶

Az utolsó nagy üledékképző ciklus, a középső miocénben, azt követően indult, hogy a Tisza-terrénum összezáródott a vele ma szomszédos kontinentális terénnumokkal, valamint az egykori óceáni terénnumok vékony, hegszerű maradványaival, kialakítva a megközelítőleg mai földrajzi szomszédságrendszert. A ciklus a kora badeni – utolsó – óceáni transzgresszióval indult, az Erdélyi-medencében gyors ütemű vízmélyüléssel. Ebben az időszakban beinduló mészkalkáli vulkanizmus termékeként, hatalmas vastagságban rakódott le a térségben egy riolitos vulkáni tufa, az úgynevezett dési tufaformáció (ro.: *Formațiunea Tufului de Dej*), melyet, mint kitűnő építőkövet, elsősorattal használták a római és az Árpád-korban. A középső badeni idején, a trópusi éghajlat alatti gyors párologtatással, a mélyvízben tútelített sósoldat halmozódott fel, melyből kivált hatalmas sötömeg képezi az Erdélyi-medence egyik – egész történelme folyamán – meghatározó gazdasági értékét.²⁷

25 DUMITRESCU 1968, 15–16, Hartá; WANÉK 2012, 975, 981.

26 DUMITRESCU 1968, 15–20, Hartá; WANÉK 2012, 980, 989–990; WANÉK 2017a, 32–38.

27 MAGHIAR–OLTEANU 1970; MAGYAR BÁNYÁSZAT 1997.

1. kép. Késő kréta üledékes kőzetek, késő kréta magmás kőzetek, kristályos palák az eocén területeken, valamint eocén üledékes kőzetek a Kis-Szamos vízgyűjtőterületén (DUMITRESCU 1968, Hartă nyomán újrarajzolva)

Fig. 1. Late-Cretaceous sedimentary rocks, late-Cretaceous volcanic rocks, crystalline shell in the Eocene areas, Eocene sedimentary rocks in the Someșul Mic Basin (after DUMITRESCU 1968, Hartă, redrawn)

A badeni időszak után (a szarmata időszakban) azonban az egész Paratethys-térség elzáródott a világoceántól, elkezdődött a Kárpát-koszorú kiemelkedése, majd a pannóniai időszakban a belső-kárpáti térség elzáródása, beltóvá válása, végül a miocén vége előtt (kb. 7 millió éve), annak feltöltődése is lezajlott. Az Erdélyi-medencében elkezdődött a szárazföldi eróziós lepusztulás.²⁸ Ezt követő korokból, területünkön, már csak a negyedidőszak folyóvízi lerakódásai és a (döntően periglaciális eredetű) lejtőtörmelékek maradtak meg.

2. A KIS-SZAMOS VÍZGYŰJTŐJÉNEK DOMBORZATA ÉS HIDROGRÁFIAI ARCULATA

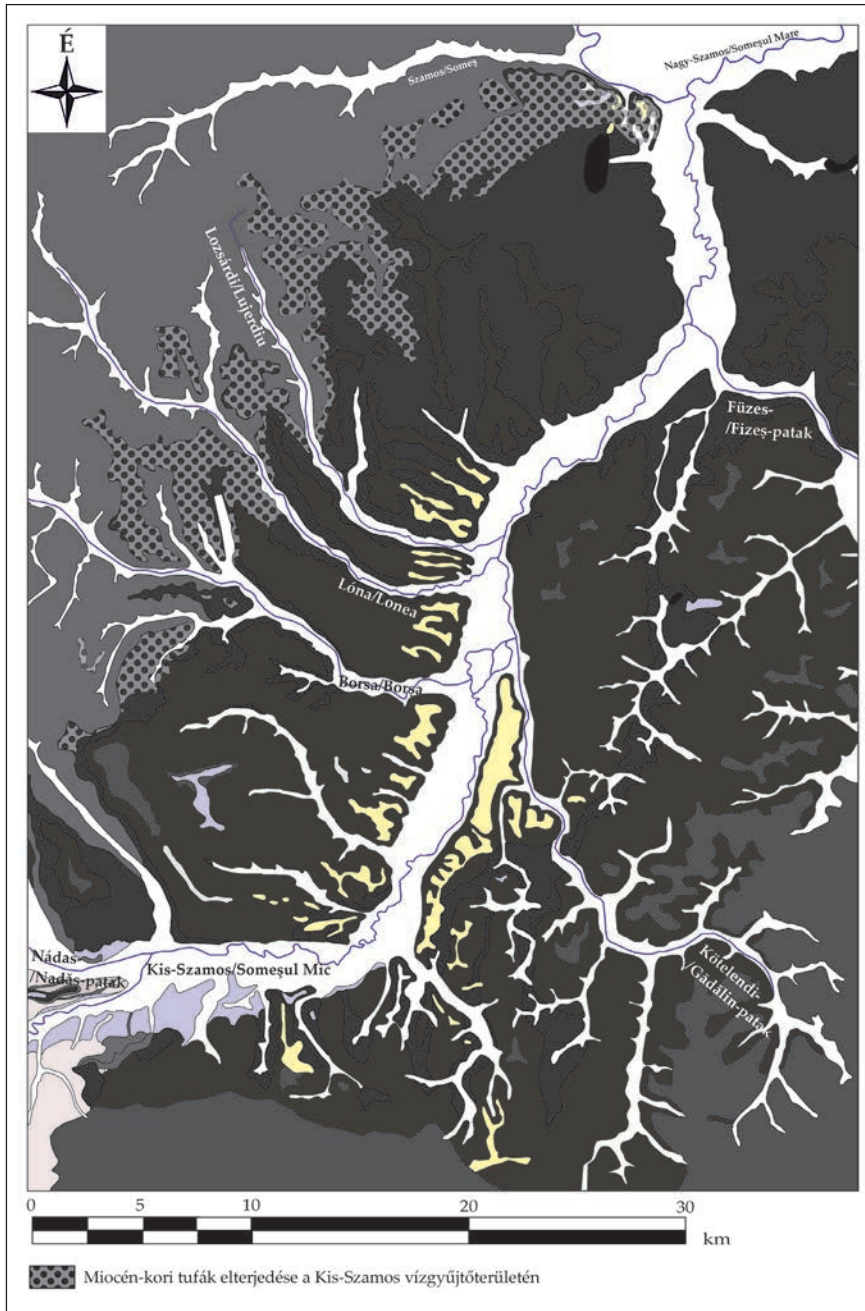
A tárgyalt terület domborzata a pliocén kor legvégén, illetve a negyedidőszak folyamán alakult ki, elsősorban a folyóvízi erózió révén, de jelentősek voltak a negyedidőszaki lejtőfolyamatok is – mind a hegyvidék sziklás, mind a dombvidék laza, neogén üledékeinek területein. A folyóvízi erózió hatékonyságát két tényező határozta meg: egyrészt a globális erózióbázis (az óceánok szintmagassága) nagyarányú csökkenése, mivel a sarki jégsapkák hatalmas vízmennyiséget vontak ki az óceánokból, másrészt az Erdélyi-szigethegység lassú emelkedése.²⁹ Ez az emelkedés ma is 1 mm/év, ami a negyedidőszakra (2,58 millió év) kiterjesztve, minimum 2580 m-t jelent. Ezt az emelkedést egyensúlyban tartja az intenzív lehordás (az utóbbi 12 millió évben ez az általunk tanulmányozott területen 1–5 km vastag kőzetburok letarolását jelenti³⁰). A pliocénvégi előtti tönkfelszín

28 KRÉZSEK-FILIPESCU 2005, 437–473; MAGYAR 2010; WANEK 2012, 986–987.

29 JOÓ 1992, 131; POSPÍŠIL-HEFTY-ŠVÁBENSKÝ 2014, 129.

30 CLOETHING ET AL. 2006, 217: Fig. 9.

2. kép. A miocén kori tufák elterjedése a Kis-Szamos vízgyűjtőterületén (DUMITRESCU 1968, Hartă; MARINESCU–PELZ 1967, Hartă nyomán újrarajzolva) Fig. 2. The distribution of Miocene age tufa in the Someșul Mic Basin (after DUMITRESCU 1968, Hartă; MARINESCU–PELZ 1967, Hartă, redrawn)

roncsait eróziós felszínnek őrzik, melyek közül a legmarkánsabb a havasnagyfalusi (ro.: Suprafața de eroziune Mărișel).

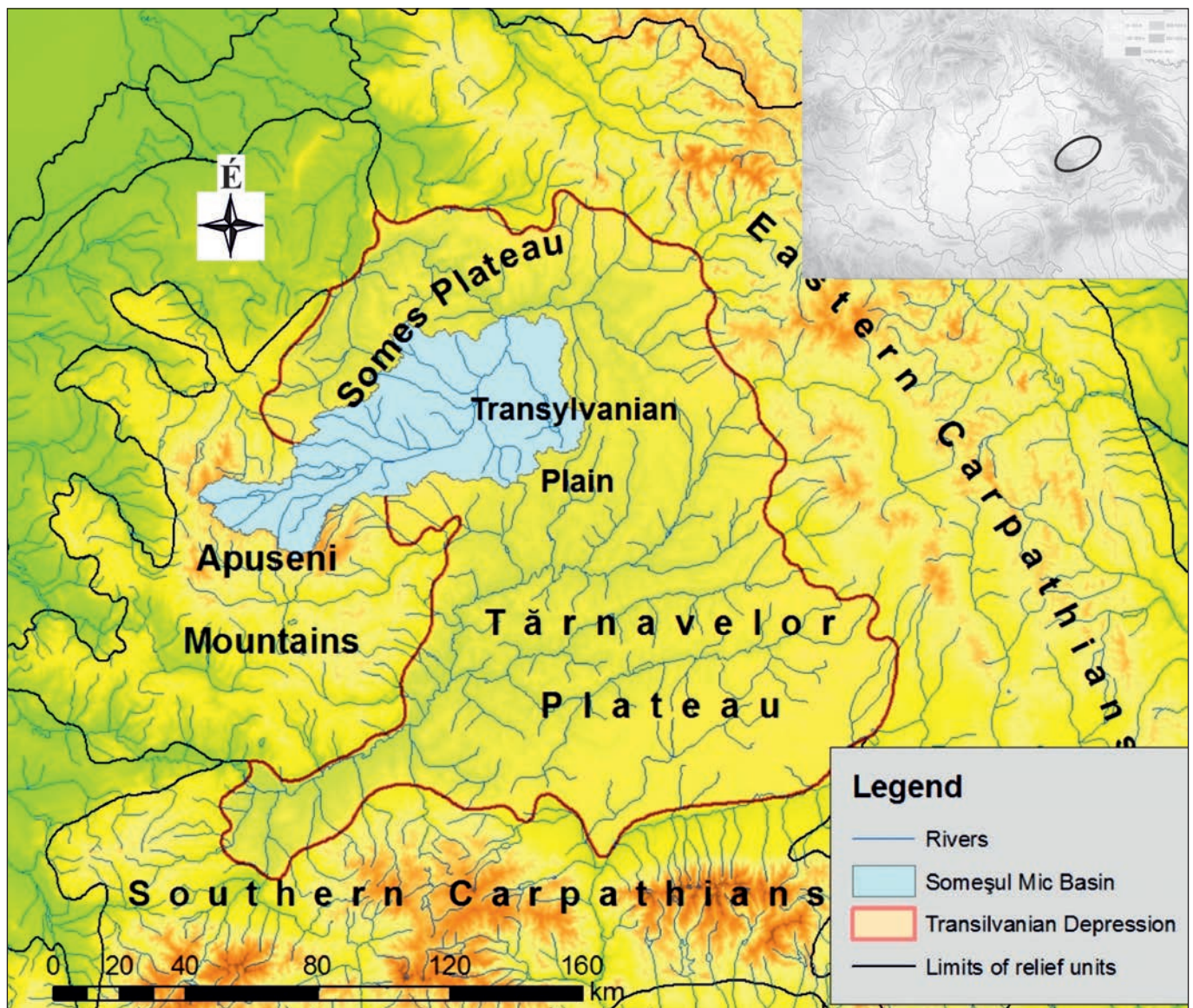
A folyóvízi erózió egy erősen felszabdalt, nagy helyzeti energiájú felszínt alakított ki a térségben. Ezt egyrészt a kiemelkedés sebessége, valamint a folyóvízi erózió erőssége, másrészt a felszíni kőzettestek erózióval szembeni ellenállása, illetve ezeknek, a földtani szerkezet meghatározta topográfiai eloszlása határozta meg. Így alakultak ki a hegyvidék (Gyalui-havasok, Bihar-hegység) magas és meredek, de stabil és a dombvidék kisebb magasságú és dőlésű, az aljzat laza kőzetei miatt gyakori lejtőmozgásokkal tarkított lejtői.

A lejtőmozgások legintenzívebb időszaka a pleisztocén vége–holocén eleje idejére (kb 105 000 évvel ezelőttre) esik, amikor a fagyott föld kiolvadásával, hatalmas tömbös csuszamlások indultak el, gyakran elzárva a kisebb folyóvizek útját, így keletkeztek az emberi megtelepedés számára igen kedvező térségei a Mezőség tórendszerének.³¹

31 MORARIU–DIACONEASA–GÎRBAcea 1964, 149–157; SZABÓ–RUPRECHT 2001, 152.

A negyedidőszaki ritmikus, globális és helyi erózióbázis-ingadozások (ez utóbbiakat a Duna-medencében elsősorban a Vaskapu-szoros átvágásának dinamikája határozta meg) alakították ki a folyóvizek teraszrendszerét. A geomorfológusok 7-8 teraszszintet különítettek el az Erdélyi-medencében. Ezek közül, tanulmányunk szempontjából, a II. (10–16 m relatív magasságú – a „városi teraszszint”) és a III. (20–25 m) teraszszintek a legfontosabbak. Ezek a legstabilabb, legnagyobb kiterjedésű, sík, mezőgazdaságilag is jól kihasználható területek, melyek a nagy árvizektől is mentesek, de a vízközelség biztosított, felszabdaltságuk kicsi, ezáltal egyrészt a településhálózat, másrészt az úthálózat kialakulásában döntő szerepet játszottak.

A Kis-Szamos völgye, a Meleg-Szamos forrásaitól számítva, mintegy 178 km hosszú. A Bihar-hegység belsejében két ágból fakad: a nagyobbik a Meleg-Szamos (ro.: Someșul Cald), a kisebbik Hideg-Szamos³² (ro.: Someșul Rece). Ezek a Gyalui-tó víztározójában egyesülnek, és a víz innentől Kis-Szamos néven fut tovább. A 150 km hosszú, Gyalutól Apahidáig Ny–K irányú folyó, Apahida alatt erőteljesen É felé kanyarodik, majd Bonchida (ro.: Bonțida) és Szamosújvár érintésével, Dész és Mikeháza (ro.: Mica) között egyesül a Nagy-Szamossal (ro.: Someșul Mare).

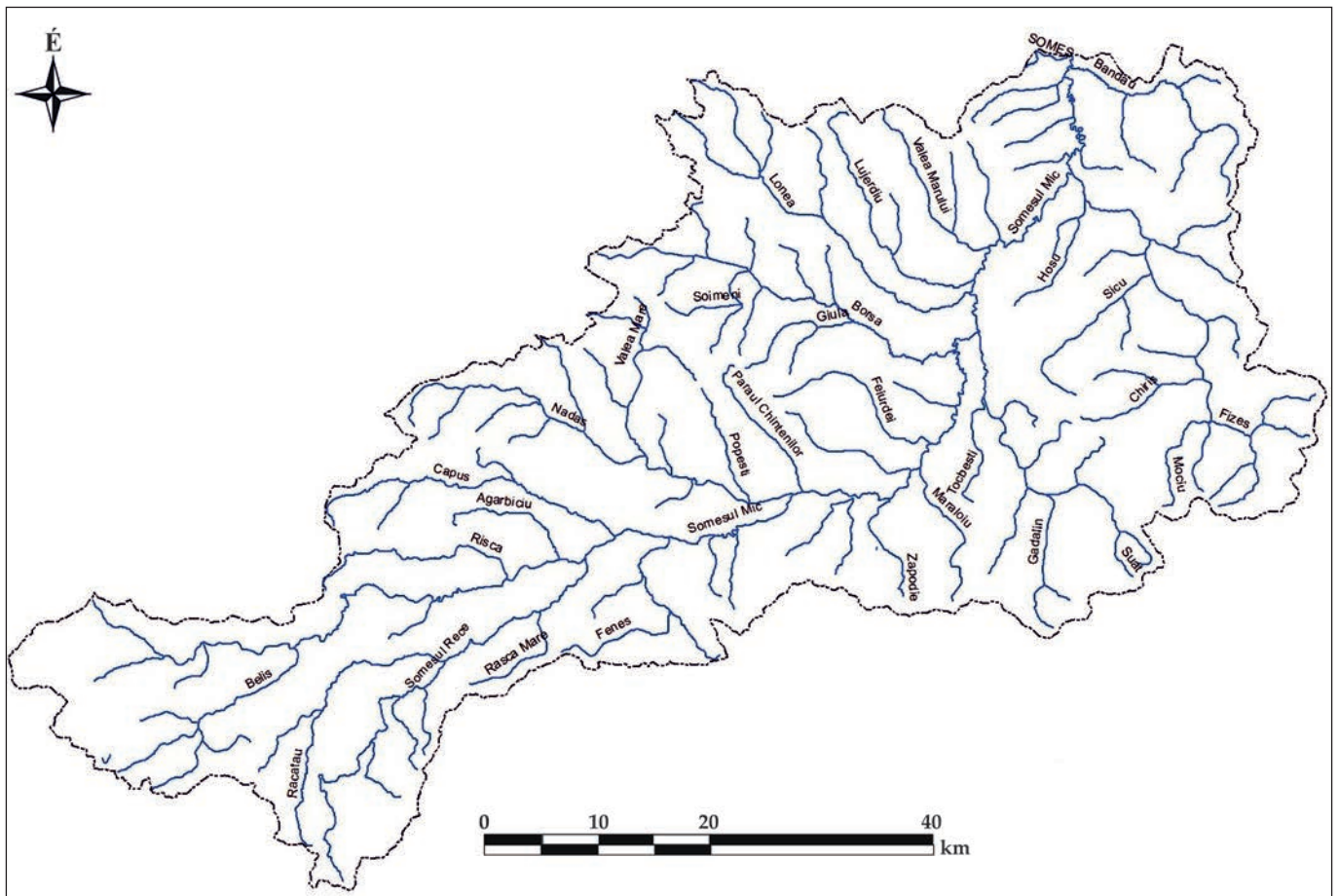
3. kép. A Kis-Szamos vízgyűjtő helyzete az Erdélyi- és a Kárpát-medencében (rajzolta Imecs Zoltán)
Fig. 3. The Valley of the Someșul Mic in the Transylvanian- and Carpathian Basin (drawn by Zoltán Imecs)

32 SAVU–MAC–TUDORAN 1973, 169–175.

Az általunk vizsgált földrajzi térség a Kis-Szamos vízgyűjtőterületének feleltethető meg, mely az Erdélyi-szigethegység (ro.: Munții Apuseni) részét képező Bihar-hegységtől (ro.: Munții Bihorului) és Gyalui-havasoktól (ro.: Munții Gilăului) az Erdélyi-mezőség (ro.: Câmpia Transilvaniei) ÉNy-i részéig húzódik, 20–60 km szélességben. A Kis-Szamos két, gyors folyású magashegyi folyó, a Meleg-Szamos (ro.: Someșul Cald) és a Hideg-Szamos (ro.: Someșul Rece) összefolyásából jön létre. (2. tábla)

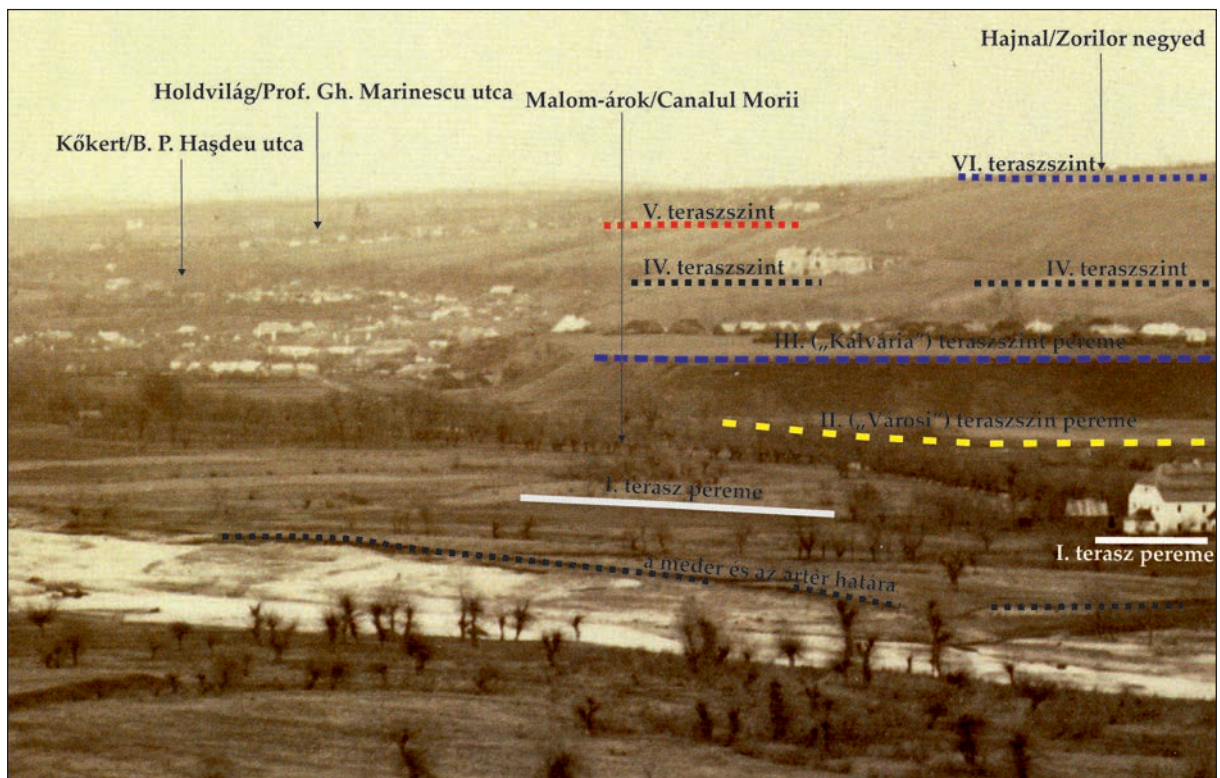
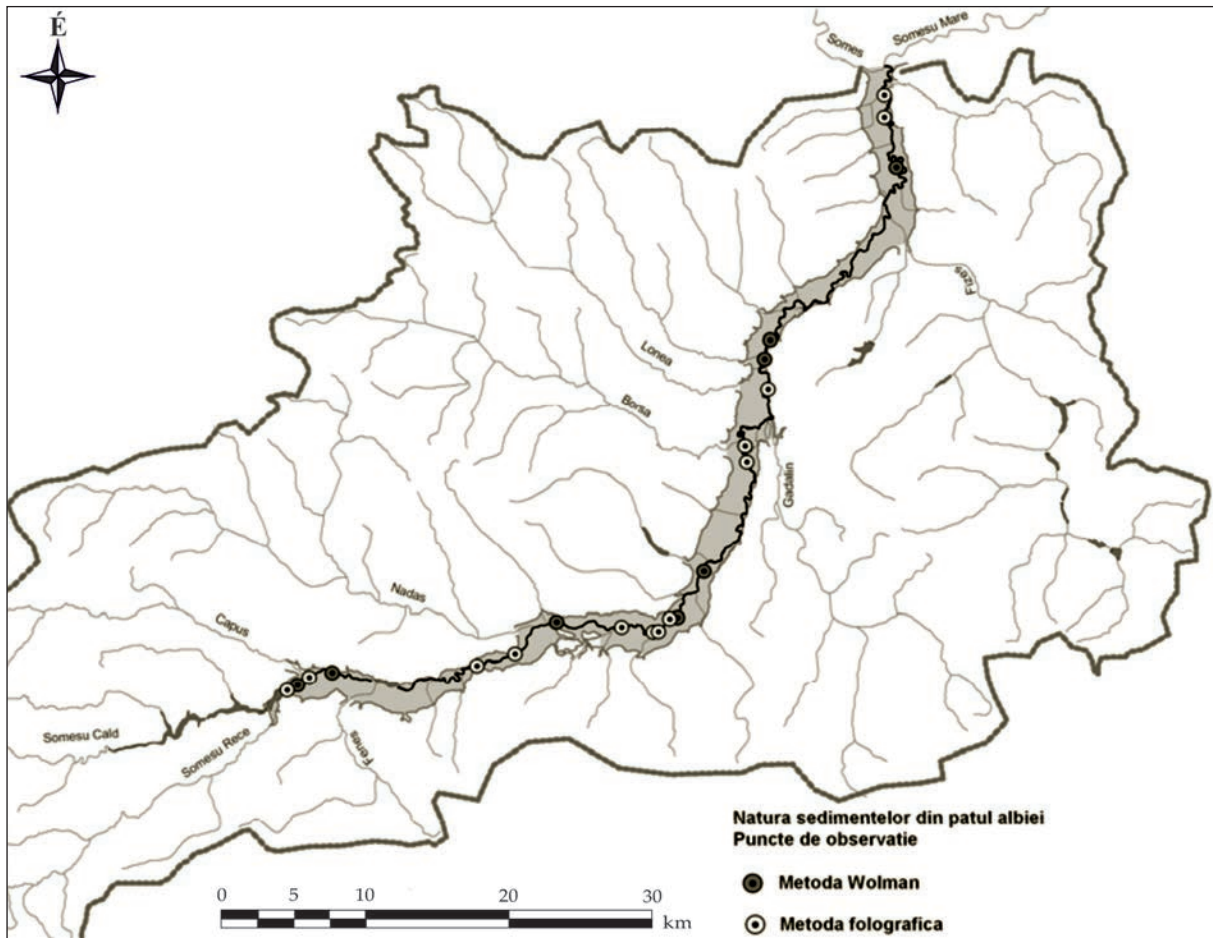
A két mellékfolyó Gyalu község alatt egyesülve hozza létre a lassú folyású, kanyargós, helyenként meanderező – középszakas-jellegű – dombvidéki folyót, a jelenlegi Kis-Szamosot. A Kis-Szamosba a 178 km hosszú szakaszon 15 kisebb-nagyobb patak ömlik. Főbb mellékvizvei jobb oldalon a Fenes-patak (ro.: Pârâul Feneș), Kötelendi-patak (ro.: Pârâul Gădălin), Füzes-patak (ro.: Pârâul Fizeș), bal oldalon a Kapus-patak (ro.: Pârâul Căpuș), Nádas-patak (ro.: Pârâul Nadăș), Kajántó-patak (ro.: Pârâul Chinteniilor), Fejérdi-patak (ro.: Pârâul Feiurdei), Borsa-patak (ro.: Pârâul Borșa), Lóna-patak (ro.: Pârâul Lonea), valamint a Lozsárdi-patak (ro.: Pârâul Lujerdiu). Ennek a vízgyűjtőterületnek a legmagasabb pontja az Öreg-havas (ro.: Muntele Mare, 1827 m), legalacsonyabb pedig a Kis- és Nagy-Szamos összefolyása (234 m).

4. kép. A Kis-Szamos vízgyűjtő medencéje (rajzolta Imecs Zoltán)
 Fig. 4. The Valley of the Someșul Mic and its tributaries (drawn by Zoltán Imecs)

Az Erdélyi-medence üledékeiben a Kis-Szamos egy Gyalutól Désig húzódó, 400–234 m tengerszint fölötti magasságú völgyet hozott létre. Ez, az ártért és az I–III. teraszszinteket magában foglaló, általában viszonylag széles – helyenként a 4-5 km szélességet is elérheti –, bár jellemző rá a hirtelen, átmenet nélküli szűkületek és kiszélesedő szakaszok dinamikája, a folyó által átvágott kőzetek keménységének függvényében.³³

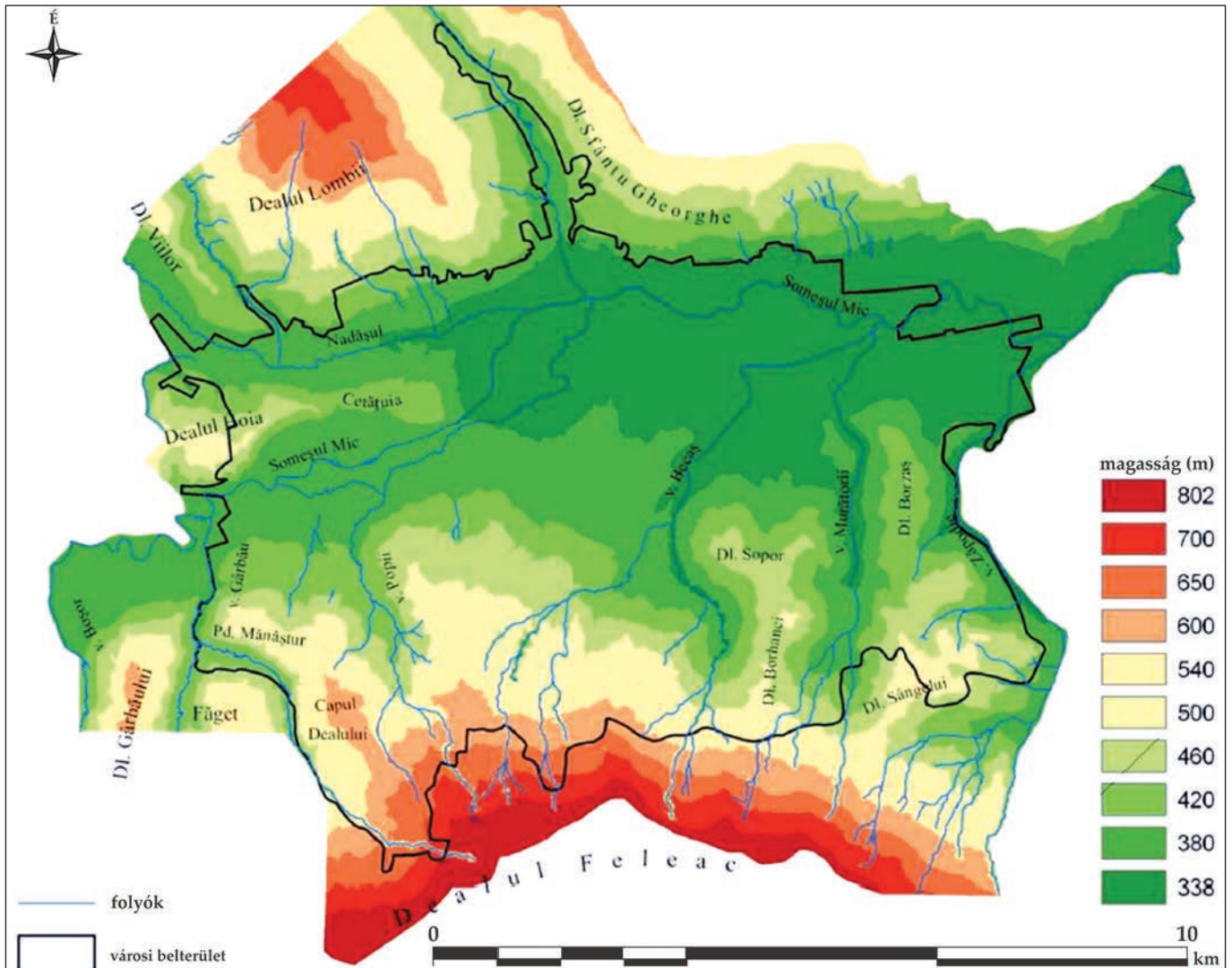
33 FEIER 2010, 56.

5. kép/A. A Kis-Szamos folyó vízgyűjtő medencéjének szélessége (FEIER 2010, Fig. 2/4 nyomán);
 B. A Kis-Szamos-völgy egyik szakaszának ártere és jellegzetességének profilja (Fénykép: Veress Ferenc)
 Fig. 5/A. The width of the Valley of the Someșul Mic (after FEIER 2010, Fig. 2/4); B. The flood basin and the profile characteristics of a section from the Valley of the Someșul Mic (Photograph: Ferenc Veress)

A folyó ezen ártéri jellegzetességeit elsősorban a folyó középsőszakasz-jellegű alsóbb része mentén lehet követni, ahol az ártér akár 3 km szélességű is lehet:

6. kép. Kolozsvár környékének magasságtérképe, mely jól tükrözi a Kis-Szamos folyami síkságának (ártér I–III. teraszszintek: 338–380 m közötti magasságok) kiterjedését (PoszET 2011, Fig. 1 nyomán)

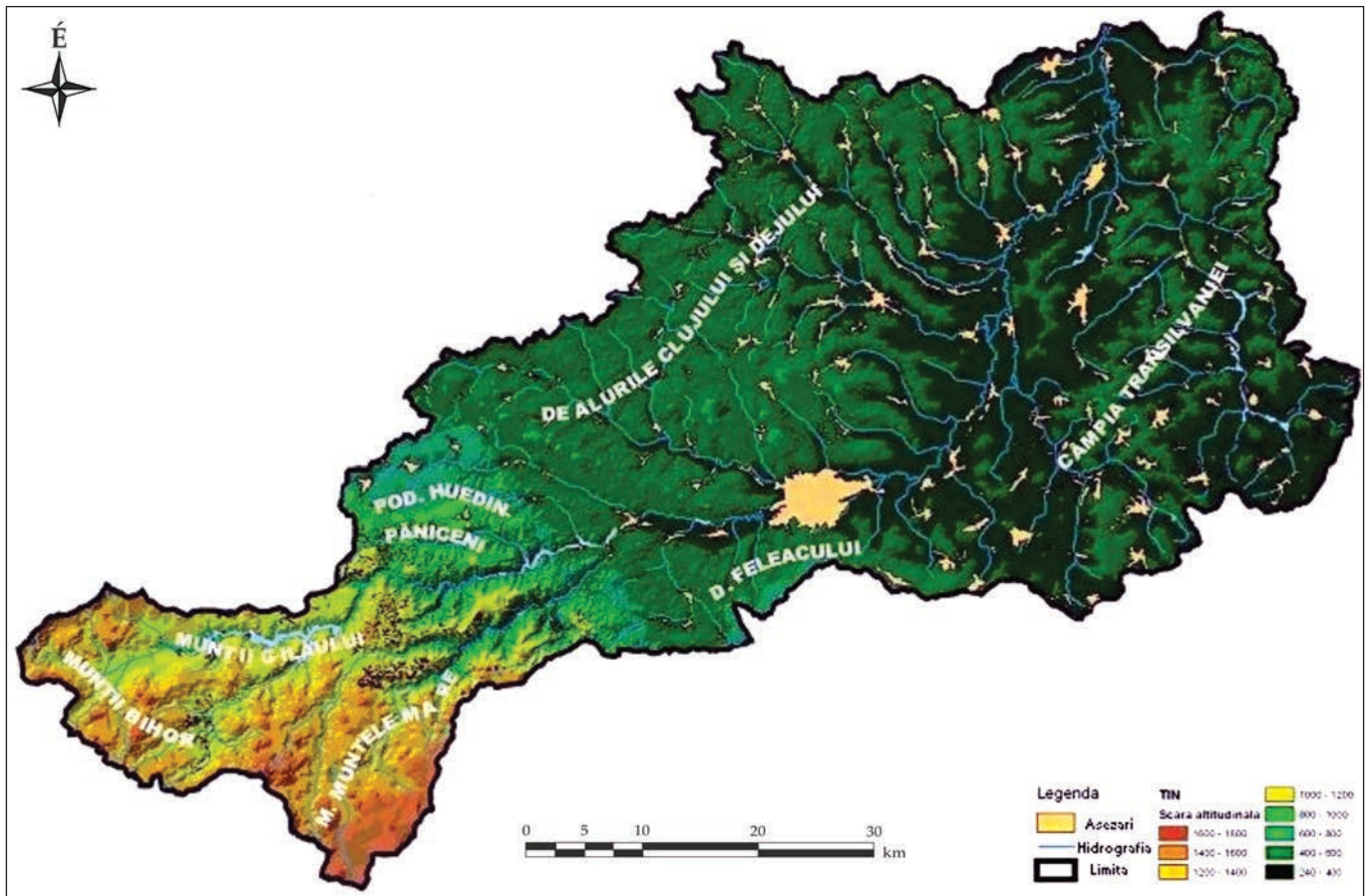
Fig. 6. The elevation map of the the surroundings of Cluj-Napoca illustrating the extent of the Someșul Mic flood basin (the terrace levels I–III: 338–380 m high) (after PoszET 2011, Fig. 1)

A Kis-Szamos vízgyűjtőterülete több tájegységet foglal magában: É-ről a Szamosmenti-hátság (Podișul Someșului) üledékes felépítésű D-i egységei (a Kalotaszegi-dombság, a Kolozsvári- és a Dési-dombság [ro.: Podișul Păniceni–Huedin, Dealurile Clujului–Dealurile Dejului]) határolják, melyek enyhén lekerekített formájú, 500-600 m átlagmagasságú dombvonulatait a Kis-Szamos bal oldali mellékfolyóinak (Nádas-, Papfalvi-, Kajántó-, Fejérdi-, Borsa-, Lóna-, Lozsárdi-patak) északnyugat–délkelet irányú völgyei tagolják.³⁴ Kolozsvártól délre a Feleki-dombság (ro.: Dealurile Feleacului) 20 km hosszan elnyúló, K–Ny irányú masszívuma határolja, ez képezi a Kis-Szamos és az Aranyos közötti vízválasztót.³⁵ A Feleki-dombság É-i oldalát Kis-Szamos kisebb mellékfolyóinak mély völgyei tagolják:

34 FEIER 2010, 56.

35 FEIER 2010, 55.

7. kép. A Kis-Szamos völgyének domborzata (a világos jel a településeket jelzi) (rajzolta: Imecs Zoltán)
 Fig. 7. The topography of the Someșul Mic (the light sign indicates the settlements) (drawn by Zoltán Imecs)
 (a magyar tájnevek HAJDU-MOHAROS-SASI-ERŐS 1993 nyomán/the Hungarian landscape names after HAJDU-MOHAROS-SASI-ERŐS 1993: Munții Bihor = Bihar-hegység, Munții Gilăului + M. Muntele Mare = Gyalui-Havasok, Podișul Huedin-Păniceni = Kalotaszegi-dombság, Dealurile Clujului și Dejului = Kolozsvári- és Dési-dombság, D. Feleacului = Feleki-dombság, Câmpia Transilvaniei = Erdélyi-mezőség)

K-ról az Erdélyi Mezőség ÉNy-i része, a Szamos menti hátság (ro.: Câmpia Someșană) 500 m átlagmagasságú, üledékes eredetű, helyenként – pl. Szék és Dés környékén nagy mennyiségű, felszínre jutó só által jellemzett, a Kötelandi-patak és Füzes-patak, valamint ezek mellékvizei által tagolt dombvidéke határolja. A terület – a jelzett, csuszamlásos elzáródású – tavakban gazdag, melyek többnyire szétszórta helyezkednek el, csak a Füzes-patak melletiek képeznek tólancolatot. Az egykori csuszamlásos eredetű tavak esetében gyakori az el-mocsarasodás. A tájra az erdős területek ritkasága jellemző.³⁶

Az erdős sztyepp jellegű területen erőteljesen érződtek már 800–900 után az *antropikus* tényezők következményei (az erdős övezet visszaszorulása, fokozódó talajerózió, stb.) – legalábbis egyes geológiai elemzések szerint.³⁷ Ezt megelőzően – a Római Birodalom politikai-adminisztrációs, katonai visszavonulása után, a száraz-hideg időszak (*Dark Age Cold Period*)³⁸ alatt az elsősorban mezőgazdaságra korlátozódott emberi tevékenység jelentős mértékben visszaszorult.³⁹ A római korban kivágott erdőségek,⁴⁰ regenerálódása a következő évszázadokban zajlott le,⁴¹ amelyet 800 után e területen ismét az erdőirtások, illetve a mezőgazdasági tevékenység újbóli elterjedése követett.⁴²

36 IMECS ET AL. 2011, 24–25.

37 BODNARIUC ET AL. 2001, 1465–1488; FEURDEAN–WILLIS 2009, 1004–1017.

38 CASTAGNOLI ET AL. 2002, 1989–1994.

39 FEIER 2010, 91.

40 GRÜLL 2013, 1026–1034.

41 FEURDEAN–WILLIS 2009, 1004–1017: az *Abies alba* (jegenyefenyő) középátlagossági szinten való elterjedése; FEIER 2010, 91.

42 Minderre abból lehet következtetni, hogy a *Carpinus*, *Quercus*, *Ulmus*, *Tilia* pollenjei jelentős mértékben visszaszorultak, ami együtt járt a gabonafélék elterjedésével, következtetésképpen, jelzik a településrendszer kiterjedését. FEIER 2010, 91.

Ahogy azonban erre kitérünk később, a régészeti adatok nem éppen teljes egészében erre utalnak, mint amit ezek a tanulmányok állítanak (pl. az 5. század második felétől a 6. század közepéig kimutatható település-terület kiterjedt a mellékvölgyekre is), amely esetben ismét az általánosítás jól bevett gyakorlatát érhetjük tetten.⁴³

3. NYERSANYAGFORRÁSOK

Minden társadalom nagymértékben függ a rendelkezésére álló nyersanyagforrásoktól. Ez így volt minden történelmi időben. Nyilván, a nyersanyagfedezet nem vonatkozhat egy viszonylag korlátozott földrajzi térségre, de egy ilyen területi egység nyersanyagkínálata jelenthet előnyt, vele együtt vonzerőt, tehát népességkoncentrációt.

Földtani felépítéséből fakadóan, a Kis-Szamos vízgyűjtőterülete bizonyos nyersanyagokban szűkmarkú, másokban bőségtől duzzadó. Szembetűnő a terület ércekben való szegénysége,⁴⁴ mely alól egyedül talán az arany és az ezüst képez valamelyes kivételt. A hidegszamosi és magyarkiskapusi arany- és ezüstabányák ugyan középkoriaknak bizonyultak,⁴⁵ de azok Anjou-kor előtti művelése igencsak kétséges.

A Kis-Szamos völgyének legfontosabb nyersanyagforrása a só.⁴⁶ E területről összesen 6 felszíni vagy felszínközeli sótömszöt ismerünk (lásd még az 1–6. térképet): Szamosfalva–Dezmér,⁴⁷ Györgyfalva–Kolozspata, Kolozs, Szék, Szásznyíres és Désakna (ro: Ocna Dejului)–Dés.⁴⁸ Ezeket, az írásos források szerint, már a római korban is bányászták,⁴⁹ de még több adat van a 11–13. századból,⁵⁰ illetve később.⁵¹

A sótömszöknél sokkal nagyobb számú, legalább félszáz sós forrás ismert még e területen.⁵² A só nemcsak kereskedelmi termék volt, hanem a zárt, önálló faluközösségek is felhasználták. Erre kiválóan alkalmasak a sós források-sóskutak. Ez a gazdagság pedig biztosan meghatározta a településhálózat alakulását bármelyik történelmi korszakban. Vékony Gábor szerint a sókereskedelem rendszere már az Avar Kaganátusban kialakult,⁵³ azonban ez sokkal korábbra valószínűsíthető. A sós íz ugyan nem jelenthetett árut, esetleg igen kis távolságokban a helyi cserekereskedelemben, de a kősó minden korban akár fizetőeszközként is szolgált.

Az építkezésekhez a korábbi időkben, amikor a szállítás nagyobb távolságra nehézkes és költséges volt, igyekeztek a helyi kőzeteket felhasználni. Nyilván, a hegyvidéki területeken ez inkább kézenfekvő volt, de már a harmadidőszaki, döntően lazatörmelékes kőzetek alkotta dombvidéken már minden keményebb kőzetréteg számításba jött. Gyalu esetében még ott voltak a késő kréta andezitek, flis homokkövek és mészkövek (lásd *A Kis-Szamos vízgyűjtőjének földtana* című 2.1. alfejezetben). Az eocén kori rétegek elterjedési területén a durva mészkő volt már a római korban, de a középkorban is a legkézenfekvőbb építőkö, az oligocén rétegek (területünkön alárendelt felszíni elterjedéssel) csak kivételesen biztosítottak építkezésre alkalmas homokköveket. Ilyenek például a fellegvári formáció (ro.: Formațiunea de Gruia) homokkőpadjai. Ugyanez a helyzet a kora

43 Ez minden bizonnyal kapcsolatban van azzal a ténnyel, hogy a következtetések nem kontextuális vizsgálatokon alapulnak, hanem általános elemzések általánosító eredményeinek az átvételén. Egy ilyen jellegű elemzés, amely ezen következtetések alapjául szolgál: ANDERSEN–BERGLUND 1994, 119–134.

44 A piritben (FeS₂) gazdag vagy sziderites (FeCO₃) ércesedések felszínközeli oxidációs zónáiban kialakulhat egy limonit-gazdag zóna, az úgynevezett „vaskalap”. Ilyenről a Kis-Szamos vízgyűjtőterületéről mindössze egyetlen kétes esetről tudunk Magyarkiskapus határában, de csak helynévanyagból. Ott pirités ércesedéssel társult arany, ezüst, rézérc is előfordult, azt termelték is, már a középkorban, majd az újkorban ismét. Más vaskalap- vagy gyepvasérc-előfordulásról a Kis-Szamos területén nincs ismeretünk. Ugyanakkor fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy mindez kis telepek létét nem zárja ki, csak gazdasági jelentőségüknek (mint például Sopron vidékéről vagy kisebb léptékben az Erdélyi-medencéből: Csíkdánfalva [ro.: Dănești], Erdőfüle [ro.: Filia], de főleg a jelentősebb Lövete [ro.: Lueta], Torockó [ro.: Trascău] vagy Gyalár [ro.: Ghelari] környékiek) nyoma sincs e vidéken.

45 WANEK 2016a, 487–488; WANEK 2017b, s.a.

46 ACKNER 1856, 36; FELMÉRI 1881, 225–242. Gabriel Tiberiu Rustoiu listája viszont helytelen. Lásd: RUSTOIU 2005b, 276–282. Ezt a listát vette át és jelenítette meg térképen, hasonlóképpen helytelenül, Gáll Erwin és Hőgyes Mihály Huba. Lásd: GÁLL–HŐGYES 2014–2015, 5. kép.

47 WANEK 2010, 44–46.

48 DUMITRESCU 1968, Hartă.

49 MAGHIAR–OLTEANU 1970, 61–62; WANEK 2016b, 37.

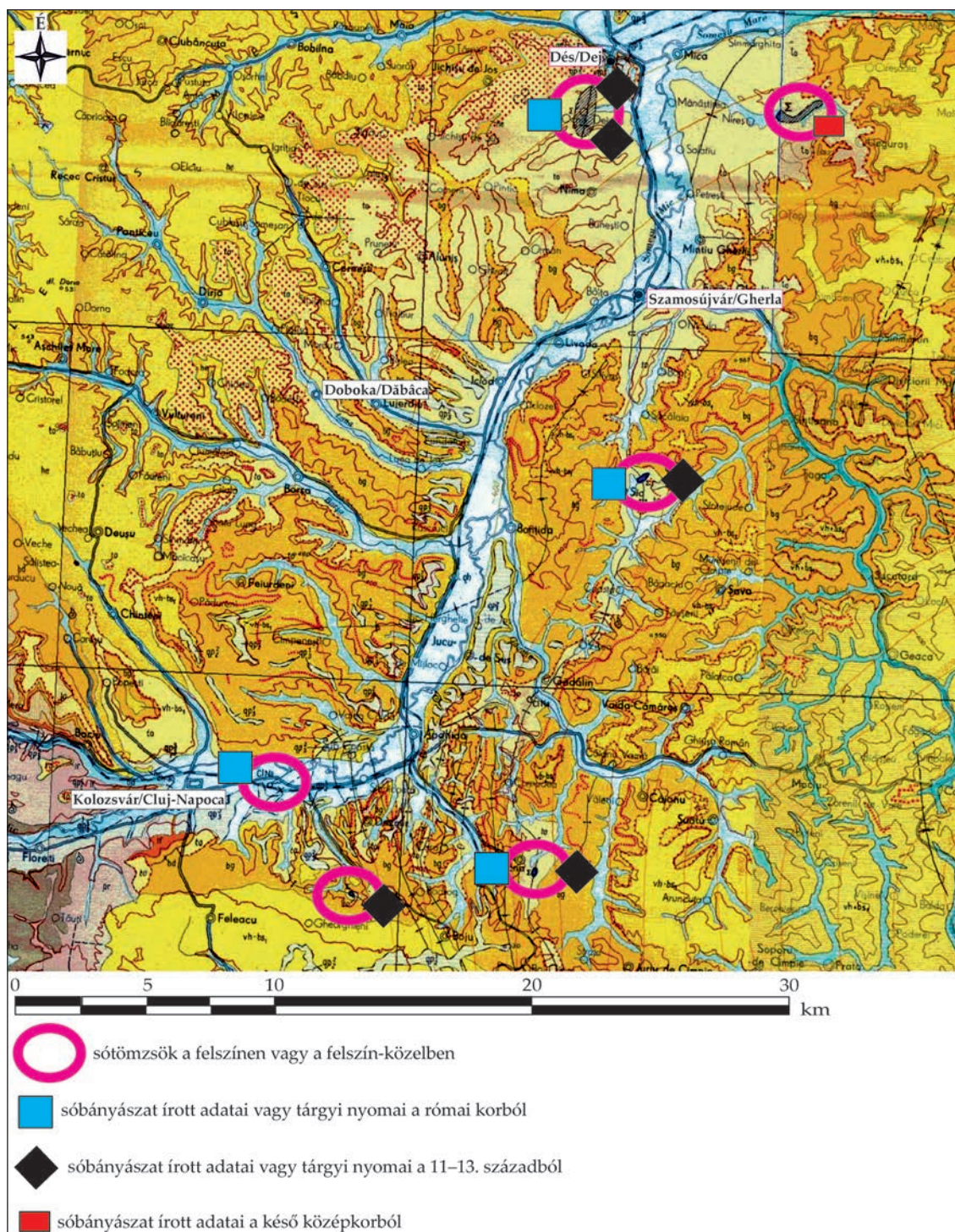
50 MAGHIAR–OLTEANU 1970, 115–117; MAGYAR BÁNYÁSZAT 1997, 47–54; WANEK 2016b, 34–40. Noha a 10. századot is említi, azonban mindegyik sem írott forrás, sem régészeti adat nem utal. Árpád-kori kősó bányászattal kapcsolatban lásd: DRASKÓCZY 2014, 825–836.

51 DOBOȘI 1951, 125–166.

52 CZEKELIUS 1854, 45–53; BERNÁTH 1880, 202–215.

53 VÉKONY 2004, 655–661.

8. kép. Felszíni és felszínközeli sötömzsök és sóbányászat a Kis-Szamos vízgyűjtőterületén (DUMITRESCU 1968, Hartă nyomán, kiegészítve)

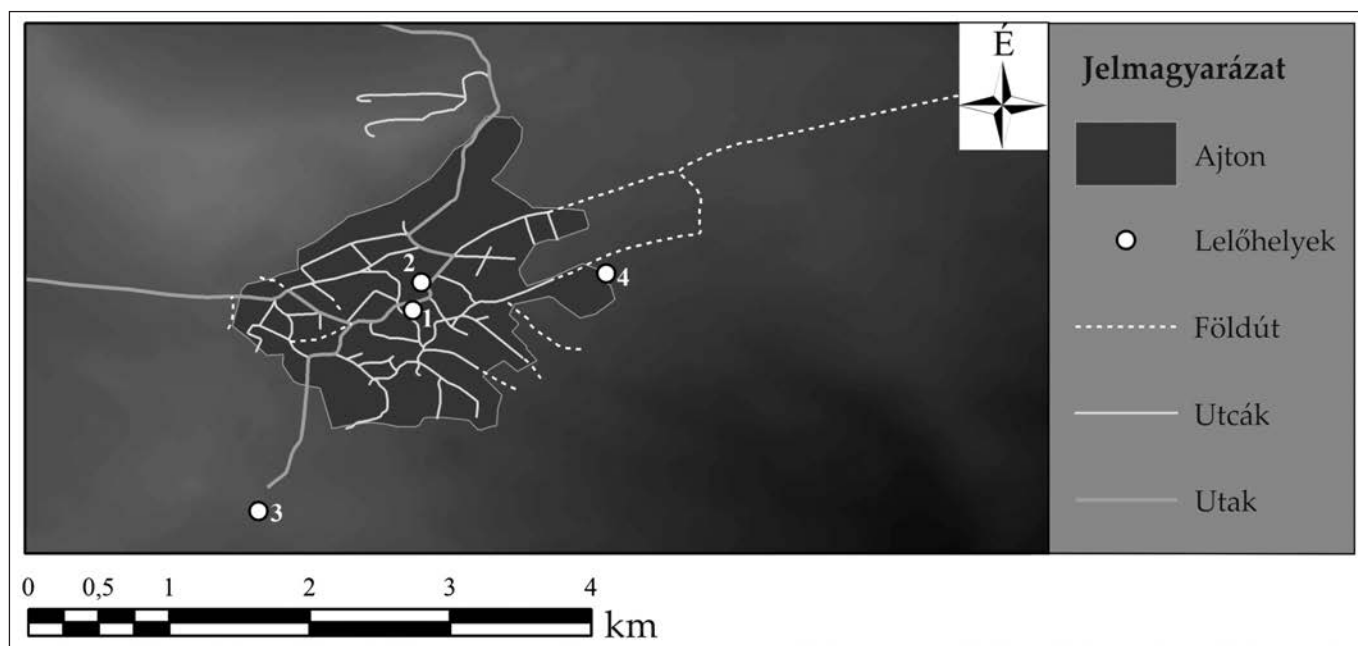
Fig. 8. Surface and near-surface salt deposits and salt-mining in the hydrographic basin of the Someșul Mic River (after DUMITRESCU 1968, Hartă, supplemented)

miocén rétegek elterjedési területén. Ellenben a középső miocén dési tufaformáció ideális, jól alakítható, viszonylag kis fajsúlyú, kitűnő hőszigetelő követ szolgáltat. Elterjedése ennek a Szamos menti hátság területén, Déstől Kolozsvárig, széles ívben követhető a felszínen. A gyakran 100 m vastagságot is meghaladó formáció e vidéken kézenfekvő: azon túl, hogy a falusi házak itt ma is 80%-ban ebből a kőzetből vagy ennek felhasználásával is épültek, a középkori templomok, sőt a dobokai vár kőfalai teljes egészében ebből a kőzetből állnak.⁵⁴

54 WANEK 2016a, 487.

III. A KIS-SZAMOS-MIKRORÉGIÓ RÉGÉSZETI LELŐHELYEINEK KATALÓGUSA (3/4–12/13. SZÁZAD)

AJTON (másik megnevezése: AJTONY) (ro.: AITON) (Ajton/Ajtony község – comuna Aiton)
(9. kép)

9. kép. Ajtony: 1. Faluközpont; 2. 83., 84., 116., 121., 126., 160. és 316. számú telkek; 3. Lab/Láb; 4. Deasupra Morii
Fig. 9. Aiton: 1. Village centre; 2. Plot nos.: 83, 84, 116, 121, 126, 160, and 316; 3. Lab/Láb; 4. Deasupra Morii

1. Ajton – Faluközpont⁵⁵

(GPS-koordináták: kb. 46°40'56.93" É – 23°44'19.14" K; RAN-kód: 55605.09)

Terepbejárás során népvándorlás kori és kora középkori kultúrrétegből származó leletanyagot azonosítottak a falu központjában.

1/A. Ajton – Faluközpont, 5–6. század

Kultúrrétegből származó, lelőhelyhez, illetve régészeti objektumhoz nem köthető kerámiatöredékeket az 5–6. századra keltezhetünk. Ezek közül említést érdemel egy bekarcolt díszű csészefül. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

1/B. Ajton – Faluközpont, 7–9/10. század

Kultúrrétegből származó kerámiatöredékek. Mivel terepbejárás során kerültek a múzeumba a leletek, lelőhelyhez, illetve régészeti objektumhoz nem köthetőek. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

2. Ajton – 83., 84., 116., 121., 126., 160. és 316. számú telkek, 5–6. század⁵⁶

(GPS-koordináták: kb. 46°41'3.29" É – 23°44'21.10" K; RAN-kód: 55605.16⁵⁷)

Mezőgazdasági munkák során megbolygatott, különböző korszakokból származó régészeti objektumokat regisztráltak, amelyekből előkerült fényezett felületű, bepecsételt díszű kerámia az 5–6. századra jellemző. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

⁵⁵ BLĂJAN–CERGI 1977, 140–143; RUSU 1978, 202; REPCLUJ 1992, 22: 8. szám.

⁵⁶ BLĂJAN–CERGI 1978, 21–26; REPCLUJ 1992, 23: 15. szám.

⁵⁷ A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással.

3. Ajton – Lab/Láb, 11–13. század⁵⁸

(GPS-koordináták: kb. 46°40'10.65" É – 23°43'43.67" K;⁵⁹ RAN-kód: 55605.07)

A falutól 1 kilométerre DNy-i irányba több korszakból származó kultúrréteg között 10/11–13. századra keltezhető edénytöredékek. A Mihai Blăjan és Tiberiu Cerghi szerzőpáros szerint a múlt század '70-es éveiben alapított ajtoni falumúzeumban őrizték, amelyet időközben lebontottak. Őrzési helyük nem ismert. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

4. Ajton – Deasupra Morii, 11–13. század⁶⁰

(GPS-koordináták: kb. 46°41'5.39" É – 23°45'3.63" K;⁶¹ RAN-kód: 55605.05)

A falutól K-i irányban elnyúló platón különböző korszakokból származó kerámiatöredékek között 11–12. századra keltezhető töredékek. A Blăjan–Cerghi szerzőpáros szerint a múlt század '70-es éveiben alapított ajtoni falumúzeumban őrizték, amelyet időközben lebontottak. Őrzési helyük nem ismert. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

5. Ajton – Lacul lui Moșu⁶²

Terepbejárás során 1981-ben népvándorlás kori és kora középkori kultúrrétegből származó leletanyagot regisztráltak egy eddig nem azonosított részén a falunak.

5/A. Ajton – Lacul lui Moșu, 3. sz. 4. n.–4/5. század

A kultúrrétegből származó, lelőhelyhez, illetve régészeti objektumhoz nem köthető néhány kerámiatöredéket a 4–5. századra keltezhetjük. ENTM. Lsz.: P.75974–75977. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

5/B. Ajton – Lacul lui Moșu, 5–6. század

A kultúrrétegből származó, lelőhelyhez és régészeti objektumhoz nem köthető kerámiatöredékeket részben az 5–6. századra keltezhetjük. ENTM. Lsz.: P.74316–74323. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

5/C. Ajton – Lacul lui Moșu, 7–9/10. század

Ugyancsak e lelőhelyen néhány, kora középkorra keltezhető kerámiatöredékeket is azonosítottak. ENTM. Lsz.: P.75971–75973. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

6. Ajton, 5–6. század⁶³

Ismeretlen körülmények között került elő egy II. Theodosius (402–450) *solidus*. Winkler Judita információi alapján az adatot először közlő, Kurt Horedt szerint Szathmáry-Pop M. kéziratából maradt feljegyzésről van szó (Bibl. Univ. Cluj. Cota 419, vol. VII, 83 oldal). Egyéb adat ismeretlen. Szórvány. Az érme őrzési helye ismeretlen. Az adat fenntartásokkal kezelendő.

7. Ajton, 3. sz. 4. n.–4/5. század⁶⁴

A leleteket publikálók szerint a „*poszt-aurelianus*” pénzérmék, elméletileg telepre utalhatnak, azonban minderre semmilyen adat nem áll a rendelkezésünkre, következésképpen fenntartásokkal kezelendő. A leleteket a kolozsvári múzeum éremtárában nem sikerült azonosítani. Szórvány.

58 BLĂJAN–CERGI 1977, 131: 4. jegyzet: „Majoritatea materialelor arheologice se gășesc expuse la Muzeul sătesc din Aiton, înființat în 1971. *Ceramica feudală timpurie (sec. XI-XII) provenită din punctele „Deasupra Morii” și „Lab” va face obiectul unui studiu mai larg în curs de elaborare.*” Sajnálatosan, a középkori kerámiáról, amit említ a szerzőpáros, soha semmilyen tanulmány nem jelent meg. Lásd még: REPCLUJ 1992, 22: 6. szám.

59 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással.

60 BLĂJAN–CERGI 1977, 131: 4. jegyzet.

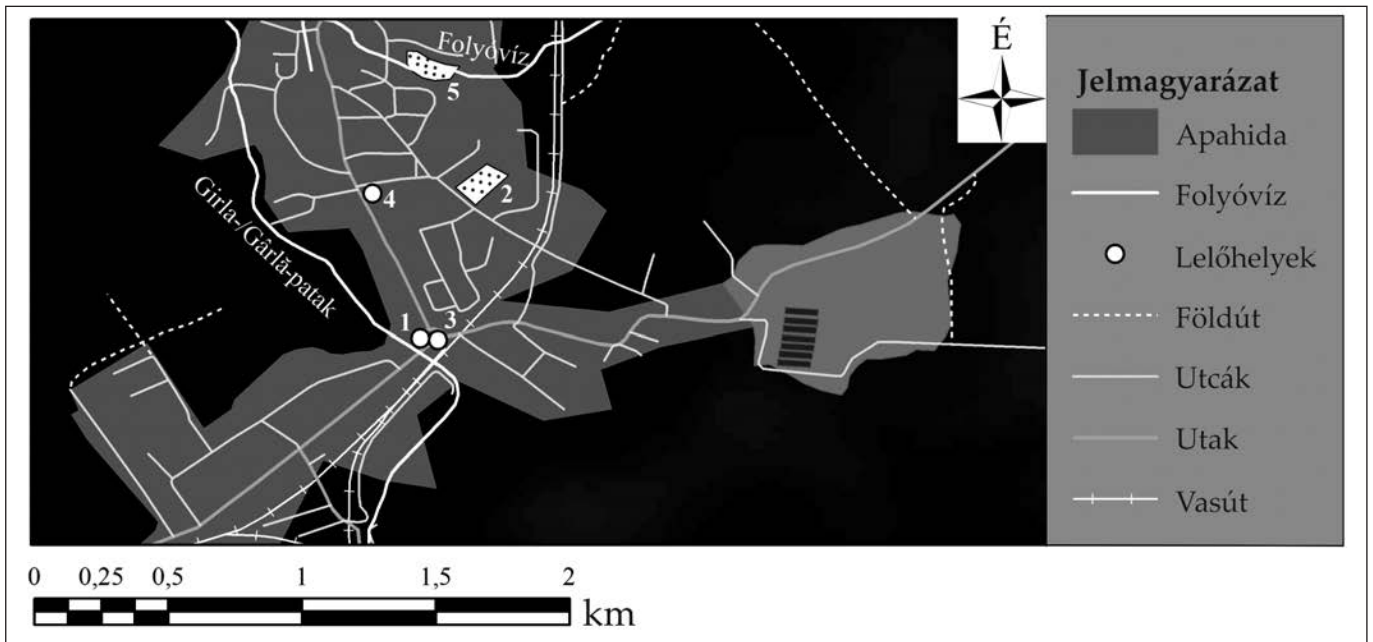
61 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással.

62 A lelőhely a szakirodalomban ismeretlen.

63 HORED 1958a, 39; WINKLER 1960, 440: 1. szám; PROTASE 1966, 16; REPCLUJ 1992, 24: 21. szám b. alpont; PROTASE 2000, 109.

64 MACREA 1969, 472; WINKLER–HOPÂRTEAN 1973, 125: 1. szám; REPCLUJ 1992, 24: 21. szám c. alpont.

APAHIDA (ro.: APAHIDA) (Apahida község – comuna Apahida) (10. kép)

10. kép. Apahida: 1. Republicii utca; 2. I. sír (nem ismert a pontos topográfiai helyzete); 3. II. sír; 4. „III.” sír; 5. Retegi-telek (nem ismert a pontos topográfiai helyzete)

Fig. 10. Apahida; 1. Republicii Street; 2. Grave no. I (the exact topographic position of the grave is unknown); 3. Grave no. II; 4. Grave no. 'III'; 5. Retegi's plot (the exact topographic position of the grave is unknown)

8. Apahida – Republicii utca, 3. sz. 4. n.–4/5. század⁶⁵

(GPS-koordináták: kb. 46°47'59.42" É – 23°45'14.35" K)

Radu Ardevan 1988-ban, egyetlen kutatóárkos mentőásatás során, a régi forgalomirányítótól, amely ÉNy-ra 30 méterre a Libertății/Szabadság utca és Câmpiei/Mező utca kereszteződésében állt, másodlagos, bolygatott kontextusból, különféle korszakok kerámiatöredékei mellett, 4–5. századi kerámiát regisztrált. A kerámiát nem sikerült azonosítanunk a kolozsvári múzeum gyűjteményében. Régészeti ásatás; kultúrréteg (bolygatott).

9. Apahida – I. sír, 5–6. század⁶⁶ (4. tábla/I. sír)

(GPS-koordináták: kb. 46°48'17.25" É – 23°45'20.85" K)

1889-ben a községi temető melletti utcában, az akkori időben kavicsbányaként használt területről, Finály Henrik szerint kb. 2 méter mélységben gazdag mellékletű csontvázas temetkezés került elő, amelynek azonban csak a leleteit mentették meg.⁶⁷ A sír előkerülése után a helybeli lakosok, ahogyan írja Finály, teljesen felforgatták a sír környékét, amelynek eredményeképpen előkerült még egy ékszer töredéke, illetve egy gyűrű. A sír pontos helyét csak körülbelül ismerjük, ugyanis erről Finály nem ad pontos leírást: „... A hely maga egy mellékutczája a helységnek, a mely a temető K-i oldalán vonul végig.”⁶⁸ Az viszont leszögezhető, hogy a Kurt Horedt–Dumitru Protase szerzőpáros tanulmányában feltüntetett 1. sír topográfiai helyzete egyértelműen té-

⁶⁵ REPCLUJ 1992, 30: 20. szám. Köszönettel tartozunk Radu Ardevannak a lelőhellyel kapcsolatos információkért. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

⁶⁶ FINÁLY 1889, 305–320; HAMPEL 1894, 37–41; HAMPEL 1897, 278: kép; HAMPEL 1905, 39–43, 698; KISS 1994, 145–169; HARHOIU 1998, 158, Nr. 3.1, Taf. LVIII–LX; SCHMAUDER 2002, II, 7–10, Nr. I, Taf. 1–14. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

⁶⁷ „Tegnapelőtt délután kavicsásás közben egyikünk csákánya belevágott egy kemény tárgyba, a melynek az oldalát be is törte; kifejtettük a tárgyat, ez a kanta volt, a melynek az oldala be van zúzva, a kitért darab szilakra ment, csupán egy nagyobbacska töredéket birtunk megkapni. Azután óvatosabban kutatva tovább egymásután kiszedtük az idehozott tárgyakat. Hija nincs, a mit kaptunk mind itt van. Arra a kérdésemre, hogy nem voltak-e ezek a tárgyak valami edényben, azt mondták, hogy bizony akadtak ott nyomaira rozsdás vashoz szegzett fadaraboknak, és a mikor azt kérdeztem, hogy e nyomok nem koporsó nyomai-e, egyhangúan azt felelték, hogy biz az lehetett, mert csontok is voltak közte. Hát koponya? kérdém, az is volt, de azt nem hoztuk el, ismét betemetjük. Tudják-e hova? igen is, tudjuk.” FINÁLY 1889, 305.

⁶⁸ FINÁLY 1889, 306.

vedésen alapul, ugyanis a két említett szerző a temetkezést az időközben felszámolt temető területén jelezte.⁶⁹ Ezzel ellentétesen, Finály sorai alapján a temetkezés az utca másik oldalán lehetett, azon a helyen, amelyet 1889-ben még nem építettek be.

A minden bizonnyal koporsós sírból *insigniák, personaliák*, mellékletek gazdag választéka ismert (bacchikus jelenetekkel díszített, bizánci ezüstkancsó, talán faedény(ek)hez tartozó arany rekeszdíszes foglalat és applikációsorozat, talán fejdíszhez(?) kapcsolódó 6 db rekeszes, vadkanfejes csüngő, hagymagombos fibula, nagy rekeszes, ékkőberakásos csat, kisebb csat, súlyos, kiszélesedő végű karperec, három gyűrű [vésett kereszttekkel, monogrammal és *OMHARIVS* névvel]).⁷⁰ A leletanyag egy része azonban később került a Magyar Nemzeti Múzeumba, következtetésképpen kérdéses, hogy biztosan ebből a sírből származik vagy sem mindegyik tárgy?⁷¹ MNM. Lsz.: 27/1897; 27/1897,2; 27/1897,1; RTNM. Lsz.: 54251–54258; 54260–54263; 54479; 54567; 54580–54583; 54591. Leletmentés/régészeti azonosítás; temető/temetkezési hely.

10. Apahida – II. sír, 5–6. század (3. tábla, 4. tábla/II. sír)⁷²

(GPS-koordináták: kb. 46°47'59.20" É – 23°45'16.48" K; RAN-kód: 55696.07)

A temetkezés az I. sírtól D-re (1968 októbere), egyes információk szerint 400, mások szerint 500 m-re – földmunka során – került elő. A sírt a Mocs (Mociu) – Dész-útélágazás által alkotott háromszög alakú terület közepén azonosították, miután részben a munkások megbolygatták. A meg nem bolygatott részén az azonosított sírt 1969-ben sikerült *in situ* föltárni. A Ny–K tájolású, 160–180 cm mély sírgödörben a halottat koporsóban temették el. Az antropológiai megfigyelések szerint egy nagyon magas emberről (185–190 cm) van szó. Leletanyaga: viseleti tárgyak, lószerszámzat, fegyverzet, egyéb mellékletek, többségük rekeszdíszes arany ötvösmunka. Az öv csatokból, veretekből és szíjvégekből állt, a tarsolyát megmunkált, rekesztechnikás, *cloisonné* aranyfedél borította. A lábbelikhez ugyancsak csatok és szíjvégek járultak. A halott jobb oldalán csiszolt üveg poharat regisztráltak. Innen került elő a kardtöredék is (hüvelyén veret, bújtató, függesztőszíját csat zárta). Egy hüvely lándzsa- vagy zászlópapucs lehetett. A tárgyak egy része kérdésesen meghatározható: gombok, veretek, almandinok stb. A földmunkálatok alkalmával előkerült II. fejedelmi sír leletanyagát a pénzügyrendőrség a Román Nemzeti Banknak adta át, ahonnan a kolozsvári múzeum tulajdonába került. ENTM. Lsz.: IN.23013–23143. Ma: RTNM. A csontvázzrészletek sajnálatosan már nem azonosíthatóak a múzeumban. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

11. Apahida – „III.” sír, 5–6. század⁷³

(GPS-koordináták: kb. 46°48'16.90" É – 23°45'8.56" K)

1978-ban a két fejedelmi sír között, 1978-ban, a Román Posta új épületének alapjainak kiásása során egy olyan nagyméretű, rekeszes-ékkőberakásos aranycsat került elő, amely az előző temetkezések övcsatjainak rokona. Mivel a csatot körülbelül 250/200 méterre találták a másik két sírtól, valószínűleg, hogy különálló temetkezésről lehet szó, hacsak földmunkák során nem később került oda. ENTM. Lsz.: V.26916. Szórvány.

12. Apahida, 7–9/10. század⁷⁴

Mircea Rusu nyomán, Kurt Horedt és Bóna István⁷⁵ hamvasztásos, halmos temetkezéseket említ Apahidáról. Más információ nem áll a rendelkezésre, a kolozsvári múzeum leltárkönyvében semmilyen ilyen jellegű adatra nem bukkantunk. Kurt Horedt ismeretanyaga alapján azonban a lelőhely létét, ha feltételesen is, elfogadhatónak tartjuk. A kolozsvári múzeumban egyelőre nem sikerült azonosítanunk. Leletmentés/régészeti azonosítás; temető/temetkezési hely.

69 HORED-T-PROTASE 1972a, 163–177; HORED-T-PROTASE 1972b, 174–220. Ugyancsak lásd: HORED-T 1986, Abb. 8/1.

70 Szükséges megjegyeznünk, hogy a Finály-féle publikációban két gyűrű került közlésre, a harmadik gyűrűt később sorolták a síregyütteshez. FINÁLY 1889, 316, IV. tábla.

71 „Az apahidai híres aranykincshez tartozó gránátos aranycsüngőt, pecsétlő aranygyűrűt, két ezüstfüggőt, bronzcsattot és bronzkarikát vétel útján szereztünk.” HAMPEL 1897, 278; kép. „... ein Gehänge und ein Goldring aus demselben Funde tauchten erst im Jahre 1897 auf und wurden vom Ung. Nationalmuseum erworben.” HAMPEL 1905, 39.

72 A földmunkák alkalmával előkerült II. fejedelmi sír leletanyagát a pénzügyrendőrség a Román Nemzeti Banknak adta át, ahonnan a kolozsvári múzeum tulajdonába került. HORED-T-PROTASE 1972a, 163–177; HORED-T-PROTASE 1972b, 174–220; HORED-T 1973, 366–367; HARHOIU 1998, 159–160, Nr. 3/2, Abb. 5–6, Taf. LXI–LXVIII; SCHMAUDER 2002, II, 10–18, nr. II, Abb. 3, Taf. 15–31.

73 MATEI 1982, 387–390, Fig. 2–3; HARHOIU 1998, 160, Nr. 3.3, Taf. LXIX/6–7; SCHMAUDER 2002, II, 18–19, Nr. III, Taf. 32.

74 HORED-T 1976, 48, Abb. 3; HORED-T 1986, 60, Abb. 25, 72, 198: Anmerkung 89; BÓNA 1988, 187.

75 „Fakamraszerkezetes hasonló halomsírt dúltak szét régebben Apahidán is.” BÓNA 1988, 187.

13. Apahida – Rettegi-telek (1880), 5–6. század⁷⁶

(GPS-koordináták: kb. 46°48'32.08" É – 23°45'15.92" K)

Rekeszes, poliéder gombos arany fülbevalópár, valószínűleg temetkezésből. Egyéb információ nem áll rendelkezésünkre. Topográfiai szempontból pontosan nem azonosítható, azonban a 19. század végén – ahogyan kiderül Finály Gábor soraiból – a Rettegi-kert a falu közepe táján terült el.⁷⁷ Ez azt (is) jelenti, hogy a lelet mind topográfiai, mind kronológiai szempontból kötődik az I., illetve, ha létezett, a „III.” „fejedelmi” sírhoz. Kérdéses, hogy ehhez a leletekhez tartozik a leltárkönyvben említett rombusz alakú tárgy, illetve egy aranycsat tuskéje? A lelet minden bizonnyal azonos a „Kolozsvár” címszó alatt közölt leletekkel,⁷⁸ ugyanis „Apahida” címszó alatt nem azonosítható fülbevalópár sem a bukaresti, sem a kolozsvári múzeumokban, ugyanakkor a kolozsvári múzeumban csak 1912-ben leltározzák be először. ENTM. Lsz.: V.26919; rombusz alakú arany tárgy: Lsz.: V.26390; arany csat tuskéje: Lsz.: V.26916. Szórvány.

14. Apahida – Község területe, 5–6. század⁷⁹

Besimított díszítésű fazék a falu területéről. Ugyanakkor 1896-ban az állomástól a falu felé vezető országút mellett egy gyűrű töredékét regisztrálták. Edény: nem ismert az őrzési helye; gyűrű: ENTM. Lsz.: VI.4412. Szórvány.

15. Apahida, 5–6. század⁸⁰

A 19. század második feléből ismert egy másik, talán női síregyüttes a község térségéből: poliéder gombos ezüst fülönfüggők, egyszerű bronz karperec, bronz övcsat. A leletek az 5. század második felére, az 5–6. század fordulójára mutatnak. Az őrzési helyük nem ismert. Szórvány.

16. Apahida, 7–9/10. század (5. tábla/1)⁸¹

Orosz Endre gyűjteményében található kézi korongon készített, fésűs jellegű díszítésű fazék. A fazék jellege, illetve ennek ép volta alapján nagy valószínűséggel temetőből (hamvasztásos urna?) származhatott. MMM. Leltározatlan. Szórvány.

⁷⁶ FINÁLY 1898, 428: „Már régebben került volt ugyanonnan egy pár népvándorláskori aranyfülbevaló az Erdélyi Muzeumba, a melyet a Rettegi-féle telken ástak ki a 80-as években egy próba-kavicsgödörből.” LÁSZLÓ 1941, 124, 127, I. tábla/10–11. Lásd még: CSEH 1990, 52, 66.

⁷⁷ „2. A falubeliek, a kik közt különösen a kavicsbányákban dolgozó munkások tudtak e részben legtöbbet mondani, – miután Orosz Endre ottani tanító úrral találkoznom nem lehetett, hogy tőle kérhessek felvilágosításokat, – a falu különböző helyeit emlegették, mint «régiségek» lelőhelyét, u. m. a szamos-völgyi Apahida állomás mellékét, a Bogdánfi-telket a falu D. végénél, az említett Rettegi-kertet a falu közepe táján.” FINÁLY 1898, 429.

⁷⁸ LÁSZLÓ 1941, 124, 127, I. tábla/10–11.

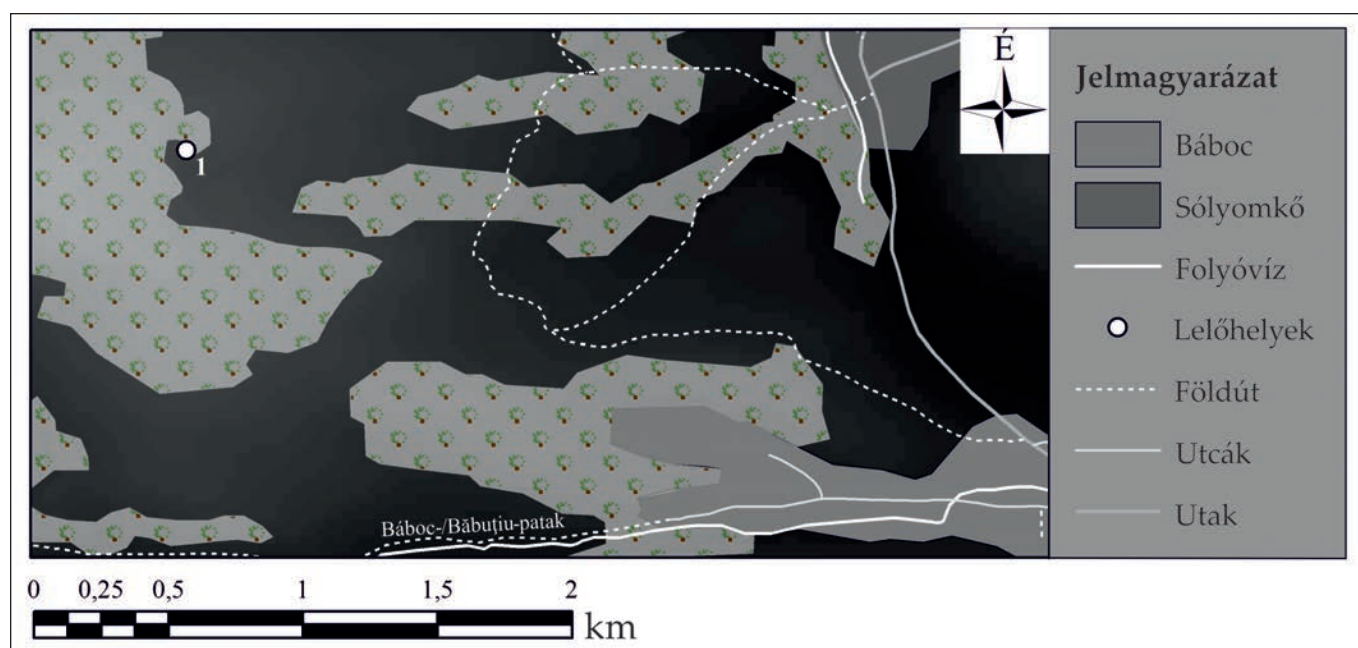
⁷⁹ CSALLÁNY 1961, 223: 187. szám. Az edény valószínűleg azonos az Archaeologiai Értesítő 27. kötetének 181. oldalán közölt edénnyel, amelyet Kurt Horedt is említ. HOREDT 1956, 141.

⁸⁰ CSALLÁNY 1961, Taf. CCVII/6.

⁸¹ BERECKI ET AL. 2017, 178: 274. sorszám.

BÁBOC (ro.: BĂBUȚIU) (Borsaújfalú község – comuna Vultureni) (11. kép)

11. kép. Báboc: 1. Grecea/Cetatea de Jos/Șanțul Grecilor
Fig. 11. Băbuțiu: 1. Grecea/Cetatea de Jos/Șanțul Grecilor

17. Báboc – Grecea/Cetatea de Jos/Șanțul Grecilor, 5–6. század⁸²

(GPS-koordináták: kb. 46°57'7.46" É – 23°29'59.22" K; RAN-kód: 60115.01)

Terepbejárás során azonosított, kultúrrétegből származó 5–6. századi kerámia. A leletanyaga a Grecea nevezetű, 422 méter, vulkanikus lapos teraszról került elő, amelyen „földvárat” sejtenek. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

18. Báboc – Fundul Tertiurilor⁸³

Kultúrrétegből származó, emberi és állati csontokkal együtt (ENTM. Lsz.: P.171704), több korszakhoz sorolható kerámiatöredék került elő. Gyaníthatóan, korábbi korszakokhoz sorolható temetkezést semmisíthettek meg.

18/A. Báboc – Fundul Tertiurilor, 7–9/10. század

Kora középkorra keltezhetően néhány kerámiatöredéket regisztráltak. ENTM. Lsz.: P.171799–171803. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

18/B. Báboc – Fundul Tertiurilor, 11–13. század

Ugyancsak innen kora Árpád-kori kerámiát is regisztráltak. ENTM. Lsz.: P.171705–171713. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

19. Báboc – Falu területe⁸⁴

A falu területéről, a leltárkönyv által nem említett házsám alatt levő épület alapozása során népvándorlás és kora középkori kerámiát gyűjtöttek.

19/A. Báboc – Falu területe, 5–6. század

Népvándorlás kori kerámiatöredéket azonosítottak, amelyről további adataink nincsenek. ENTM. Lsz.: P.171714. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

19/B. Báboc – Falu területe, 7–9/10. század

Ugyancsak e lelőhelyről származó további kerámiatöredékek későbbi időszakra, a kora középkorra keltezhetőek. ENTM. Lsz.: P.171715–171726. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

82 REPCLUJ 1992, 45. Ismeretlen korú leletanyag már a két világháború között került innen elő: SZABÓ T.–GERGELY 1945, 21.

83 A szakirodalomban ismeretlen lelőhely.

84 A szakirodalomban ismeretlen lelőhely.

BODONKÚT (ro.: VECHEA) (Kajántó község – comuna Chinteni)

20. Bodonkút – Valea Puturoasă, 3. sz. 4. n.–4/5. század⁸⁵

(RAN-kód: 57074.01⁸⁶)

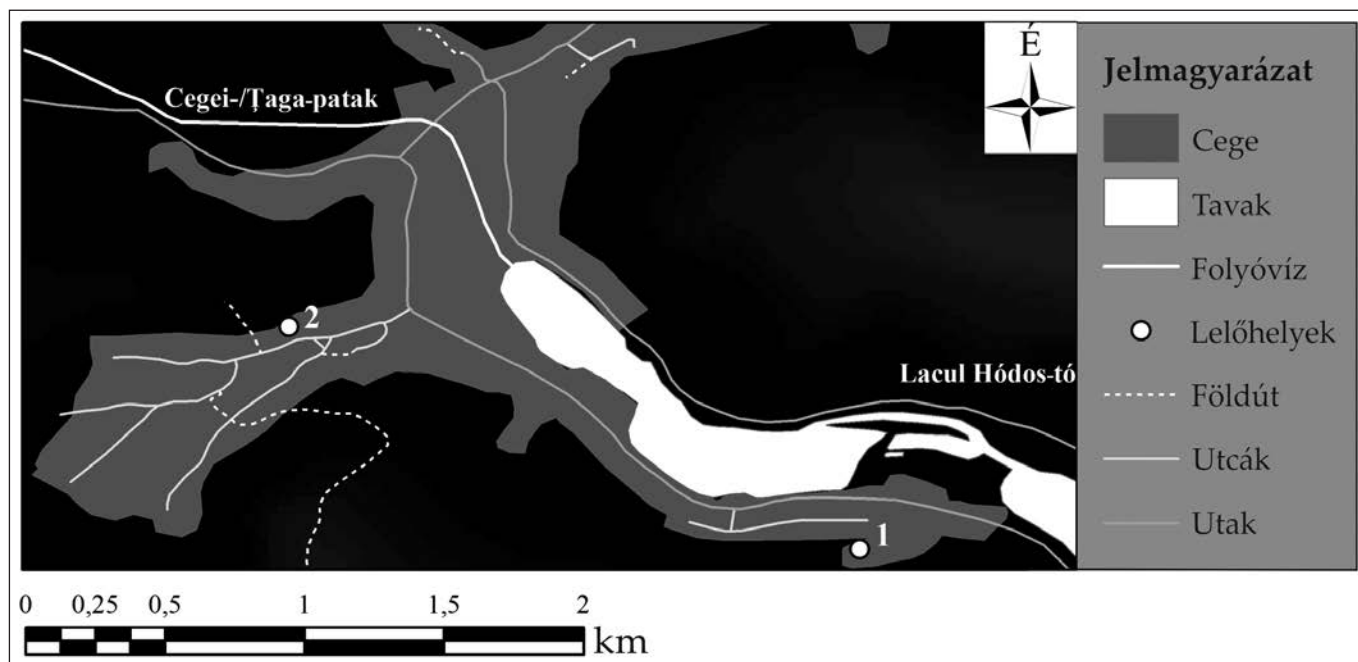
1981-ben egy 4. századra keltezett hamvasztásos urna került elő. A lelőhely közöletlen. ENTM. Azonosítatlan. Sajnos, a csontvázrészletek nem kerültek leltározásra. Régészeti terepbejárás; temető/temetkezési hely.

BORSAÚJFALU (ro.: VULTURENI) (Borsaújfalú község – comuna Vultureni)

21. Borsaújfalú – Știrbei, 3. sz. 4. n.–4/5. század⁸⁷

Terepbejárás során 4. századi kerámiatöredékek kerültek elő. ENTM. Lsz.: P.171695–171703. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

CEGE (ro.: ȚAGA) (Cege község – comuna Țaga) (12. kép)

12. kép. Cege: 1. Tistaşului völgye – Hrube/Sub Hrube; 2. 41. telek
Fig. 12. Țaga: 1. Tistaşului Valley – Hrube/Sub Hrube; 2. Plot no. 41

22. Cege – 41. telek, 5–6. század⁸⁸

(GPS-koordináták: kb. 46°56'32.50" É – 24°02'43.41" K)

1968 májusában a cegei Nicolae Cociş telkén (ma Maria Cociş a tulajdonos), háztartási munkák során, egy sírt bolygattak meg. A lelőhely a Cege-/Țaga vagy Fizeş/Füzes-patakhoz közeli szűk, két domb által összezárt kis mellékvölgyhez tartozik, amelynek mára kiszáradt patakocskája a Cege-/Țaga vagy Fizeş/Füzes-patakba ömlött. A temetkezés a patak bal oldalától kezdődő domb déli, 25-30°-os változó talajszint-különbségű lejtőjén került elő, a 41. telken, azon a helyen, amelyen ma kukoricatábla található (2017. szeptember 6-i lelőhely-azonosítás). A közlők adatai szerint innen mindössze 15 méterre egy római kori kincslelet is előkerült. A temetke-

⁸⁵ PROTASE 2000, 204.

⁸⁶ A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján mindössze a La Tene-kori telepet és temetőt említik.

⁸⁷ A szakirodalomban ismeretlen lelőhely.

⁸⁸ CHIRILĂ–CHIFOR 1977, 181–184; BÓNA 1988, 144. Kitérő rajz a sírból előkerült fibuláról: HOREDŢ 1986, Abb. 10/6. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

zés mellékleteit közlők adatai, miszerint a sírban egy 182 cm magas személy feküdt, csak feltételesen fogadhatóak el. A gazdag mellékletű, valószínűleg női sírból gyöngyök, kétoldalas fésű, kifli alakú fülbevaló, fibula, illetve egy 341–346 között Thessalonikibe Constans (337–350) által veretett érme került a múzeumba. Ugyanakkor római kori kerámiatöredékek is előkerültek, elsősorban a koponya körül, amely arra enged következtetni, hogy az 5. századi sír megásásakor római kori telepobjektumokat bolygattak meg. SzTM. Lsz.: 3447, 3448, 3449, 3489 (kiállítás). Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

23. Cege – Tistaşului völgye – Hrube/Sub Hrube⁸⁹

(GPS-koordináták: 46°56'7.96" É – 23°03'50.63" K; RAN-kód: 59835.03)

A mai Cege-tó felé folyó Tistaş-patakocska alsó részénél, 1965–1967-ben egy kiterjedt 4–5., illetve 7–8. századi települést kutatott Dumitru Protase. A régészeti lelőhely 3 km-re fekszik DNy-i irányban a község központjától, egy menedékes lejtőn, a Tistaş-patakocska bal oldalán. Három részről magas dombok határolják, a Ny-i kijárását a Kis-Szamos völgyébe a Ţaga/Cege-patak völgye biztosítja. A későbbi, 7–8. századi telep objektumait ráásták az előbbi korszak telepének objektumaira, tehát egyértelmű a telepek közötti diszkontinuitás.

23/A. Cege – Tistaşului völgye – Hrube/Sub Hrube, 3. sz. 4. n.–4/5. század⁹⁰

Öt gödörházat kutattak a 4–5. századra keltezve. Ugyanakkor nem érthető az 5. századi keltezés melletti érv. ENTM. Lsz.: V.41095–41098; SzTM. Leltározatlan (kiállítás). Régészeti ásatás; telep.

23/B. Cege – Tistaşului völgye – Hrube/Sub Hrube, 7–9/10. század⁹¹

A 7–8. századra keltezhetően mintegy 17 lakóházat kutattak. Ezek közül, két egymás mellett levő lakóház (L. 11, 12) vágott egy harmadikat (L. 10a). A négyszögletű gödörházak mindegyikében tüzelőberendezést dokumentáltak. ENTM. Leltározatlan. Régészeti ásatás; telep.

24. Cege – La coada lacului, 3. sz. 4. n.–4/5. század⁹²

A Gheorghe Lazarovici és Mihai Meşter 1997-es ásatása eredményeképpen regisztrált 4. századi kerámiatöredék kultúrrétegre utal. A lelőhely topográfiai szempontból azonosíthatatlan. ENTM. Lsz.: P.163169. Régészeti ásatás; kultúrréteg.

25. Cege – Valea Mileului, 11–13. század⁹³

(RAN-kód: 59835.06)

A Gheorghe Lazarovici által 2004-ben vezetett mentőásatás során középkori kultúrrétegből származó kerámiatöredékeket regisztráltak. Az ásatás leírásából nem derül ki a lelőhely topográfiai helyzete, mivel a szerzők csak annyit említenek, hogy egy „patakocska” völgyében folyt az ásatás. ENTM (?). Nem sikerült azonosítanunk egyetlen leltárkönyvben sem a leletanyagot, amely alapján arra gondolhatunk, hogy nem került leltározásra. Régészeti ásatás; kultúrréteg.

89 REPCLUJ 1992, 412: 8. szám; PROTASE 1987–1988, 443–450; PROTASE 2003; VIZAUER 2008, 271–273.

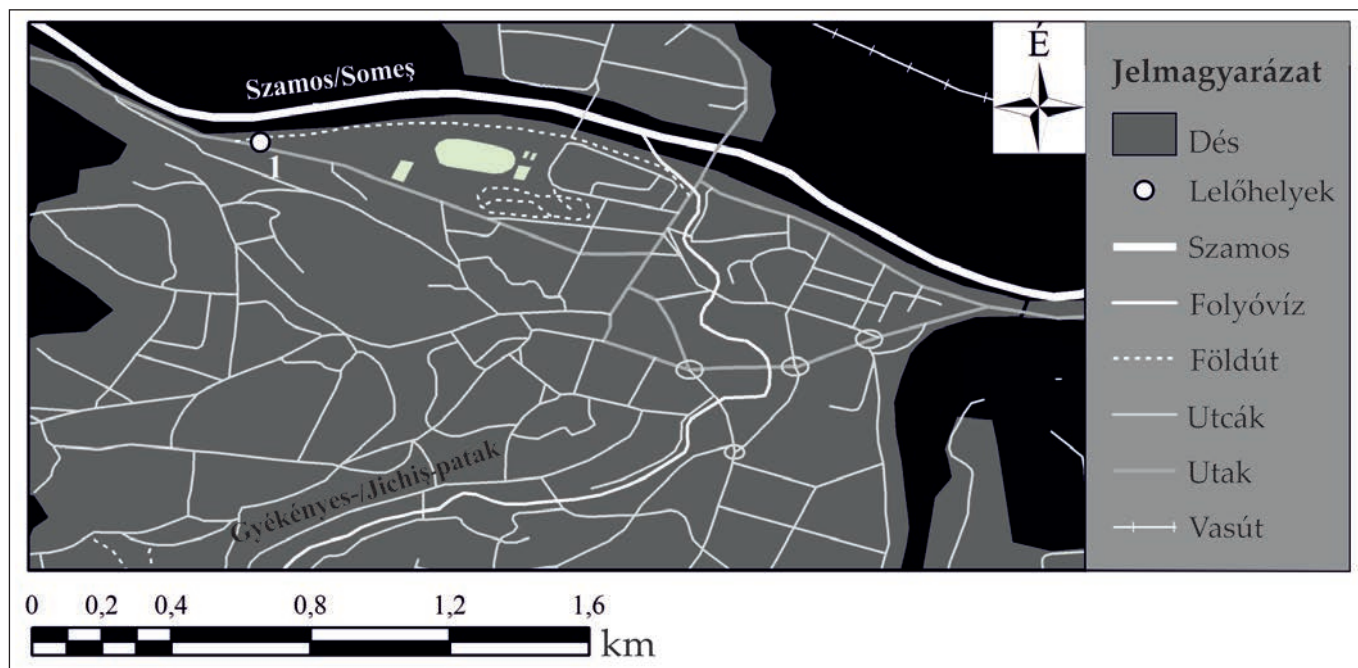
90 REPCLUJ 1992, 412: 8. szám; PROTASE 1987–1988, 443–450; PROTASE 2003.

91 REPCLUJ 1992, 412: 8. szám; PROTASE 2003; VIZAUER 2008, 271–273.

92 A szakirodalomban ismeretlen lelőhely.

93 LAZAROVICI–TATÁR 2005, 393–395. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai megjelöléssel.

DÉS (ro.: DEJ) (Dés város – oraşul Dej) (13. kép)

13. kép. Dés: 1. Szamos-híd
Fig. 13. Dej: 1. Someş Bridge

26. Dés – Szamos-híd, 5–6. század⁹⁴ (5. tábla/2)

(GPS-koordináták: 47°08'51.29" É – 23°51'58.39" K)

Désnél, a már egyesült Kis- és Nagy-Szamos régi hídjának lábánál egy sárgás színű, bepecsételt edény került elő. Kurt Horedt leírásából nem derül ki, hogy az edényt hol őrzik. Szórvány.

27. Dés, 3. sz. 4. n.–4/5. század⁹⁵

II. Constantius (337–361) szórvány bronzérme. Nem ismert az őrzési helye, következésképpen feltételeSEN elfogadható adat. Szórvány.

28. Dés – Város területe, 5–6. század⁹⁶

Dés területéről 1904-ben népvándorlás kori nyílhegy és kerámiatöredék került elő. ENTM. Lsz.: P.25560, P.33192. Szórvány.

DÉS KÖRNYÉKE (ro.: ZONA DEJULUI)

29. Dés környéke – 1. lelet, 5–6. század⁹⁷ (6. tábla/1)

A Dés környékéről előkerült, keresztény szimbólumokkal rendelkező bronzmécsest eredetileg egyiptomi koPt import tárgynak (4–8. században keltezve) vélték, majd később Mihail Macrea agyagmécsest utánozó bronztárgyként értékelte. A viaszvesztéssel készült tárgyat Mihail Macrea a 4. századra, míg mások, például Nicolae Vlassa vagy Dumitru Protase az 5–6. századra keltezték. Régebben: DMM. Lsz.: D.686; napjainkban: RTNM. Azonosíthatatlan. Szórvány.

30. Dés környéke – 2. lelet, 10–11. század⁹⁸

Dés környékéről 1904-ben egy szórvány, feltehetően a Petersen-féle tipológia S-típusához vagy Geibig 10. kombinációs típusához sorolható kard keresztvasa került elő, amit még ugyanebben az évben adományoztak

94 HORED T 1956, 142, Fig. 3; HORED T 1958b, Abb. 27/10; CSALLÁNY 1961, 222, Nr. 182, Taf. CCLXXI/10; HORED T 1986, 196: Anmmerkung 68; REPCLUJ 1992, 181: 13. szám.

95 GAIU 1999; LĂZĂRESCU 2015, 237.

96 A szakirodalomban nem ismert lelet.

97 NOVÁK 1944, 89–91; PROTASE 1966, 146–148; VLASSA 1979, 173; PROTASE 2000, 139.

98 NAGY 1906, 134–135; HAMPEL 1907, 222; GÁLL 2013a, I. kötet: 98, II. kötet: 21. tábla 1.

az akkori Erdélyi Nemzeti Múzeumnak. Sajnos, a kard többi alkotórésze nélkül került a kolozsvári múzeumba. ENTM. Lsz.: F.2932. Szórvány.

DEZMÉR (ro.: DEZMIR) (Apahida község – comuna Apahida) (31. kép)

31. Dezmér – Tăușor, 11–13. század⁹⁹

(GPS-koordináták: 46°45'57.81" É – 23°42'17.54" K; RAN-kód: 55730.02)

A falutól ÉNy-ra található széles dombterasz platóján 1963-ban, szondázó ásatás eredményeképpen, Halstatt-telepet, illetve az ezt vágó 11–12. századi települést azonosítottak. Nincs információnk arról, hogy feltárt objektumokról van szó vagy pedig kultúrrétegről, a leletanyagát pedig nem sikerült azonosítanunk a kolozsvári múzeumban. Telep, objektumok számáról, jellegéről nincsenek információink. ENTM. Leltári számot nem sikerült azonosítanunk a múzeum leltárkönyvében. Régészeti ásatás; telep vagy kultúrréteg.

DIÓS (ro.: DEUȘU) (Kajántó község – comuna Chinteni)

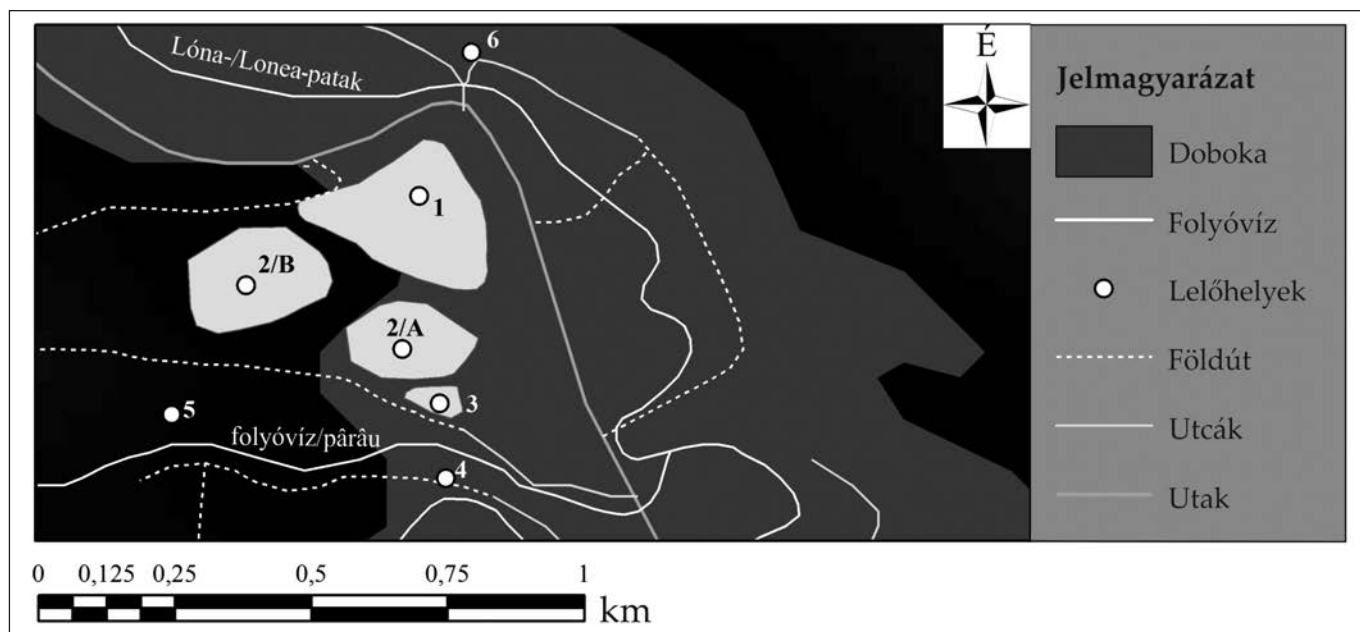
32. Diós – Falu területe (?), 3. sz. 4. n.–4/5. század¹⁰⁰

Talán e falu területéről két II. Constantinus (337–340) és három II. Constantius (337–361) bronzérme került a múzeumba. ENTM. Azonosítatlan. Szórvány.

33. Diós – Falu területe, 5–6. század¹⁰¹

1966-ban, szórványként, 5–6. századi kerámiatöredékek, illetve „lószerszám” került a kolozsvári múzeumba. ENTM. Lsz.: P.104484–104485, P.104486–104487. Szórvány.

DOBOKA (ro.: DĂBÂCA) (Doboka község – comuna Dăbâca) (14. kép)

14. kép. Doboka: 1. Vár; 2. IV. vártérség; 3. Alexandru Tămaș kertje; 4. Boldogasszony/Boldâgă; 5. Branistye/Braniște; 6. Fellecvar

Fig. 14. Dăbâca: 1. The fort; 2. Area IV; 3. Alexandru Tămaș's garden; 4. Boldâgă/Boldogasszony; 5. Branîște/Branistye; 6. Fellecvar

⁹⁹ MACREA-CRIȘAN 1964, 354: 41. szám; REPCLUJ 1992, 185: 4. szám.

¹⁰⁰ MITREA 1978, 366: 43. szám; PROTASE 2000, 138; LĂZĂRESCU 2015, 237: mindössze II. Constantius feltüntetve.

¹⁰¹ A szakirodalomban ismeretlen lelőhely.

34. Doboka – Branistye/Braniște, 7–9/10. század¹⁰² (8., 10–13. tábla)

(GPS-koordináták: 46°58'22.03" É – 23°40'2.08" K)

34/A. Doboka – Branistye/Braniște, 7–9/10. század¹⁰³ (8., 10., 13. tábla)

7–9/10. századokra keltezhető telep néhány gödörházát, illetve különféle funkciójú gödröket a várkomplexumtól D-i irányban azonosították (egy gödörház az S3/1972 kutatóárokban, talán egy gödörház az S6/1972 kutatóárokban, illetve egy gödörház az S10/1972 kutatóárokban). A leletanyagban kerámiatöredékek, úgynevezett „avar” övveret, háromélű nyílcsúcs, szentötredékek, égett csontok. Az avar kori szíjvéget eléggé biztosan lehet keltezni a 8. századtól/században. ENTM. Lsz.: F.17035–17118, F.17959–17960, F.18001, F.20058. Régészeti ásatás; telep.

34/B. Doboka – Branistye/Braniște, 7–9/10. század¹⁰⁴ (8., 10–13. tábla)

A rendelkezésünkre álló dokumentáció alapján kilenc vagy tíz hamvasztásos sírgödör került elő, amelyből „égett csontok” – és a dokumentáció alapján – és „csontok” kerültek elő (ehhez számítható Iambor leírása alapján még egy feltételezhető gödör is). Hogy ezen gödrök közül melyik volt szórt hamvas temetkezés, illetve melyik nem, az továbbra is kérdéses. Antropológiai elemzés nélkül továbbra is a sötétségben tapogatózunk. Kurt Horedt az 1976-os művében 15 szórt hamvasztásos és egy urnás temetkezést említ.¹⁰⁵

A temető térbeli kiterjedéséről semmilyen konkrétumot nem tudunk elmondani. Abban az esetben, ha az „A szelvény” azonos az 1. kutatóárok egy részével, és ha a 4. kutatóárokban regisztrált gödör valóban szórt hamvasztásos sír, akkor leszögezhető, hogy a temető kiterjedése ezen adatok alapján körülbelül 40 méter hosszúságú K–Ny irányban. Ahogyan eléggé egyértelműen kiderül az összesítő térképről (10. tábla), mivel a terület nagyrészt érintetlen maradt, jó esély van arra, hogy egy, az előzőnél sokkal pontosabb ásatás, feldolgozás és közlés fényt derítsen egyrészt a temető méretére, illetve keltezésére, valamint a teleppel való kapcsolatára, amelynek keltezése hasonlóképpen távolról sem tisztázott. A temetőrészt 7–9/10. századra tartjuk keltezhetőnek. ENTM. Lsz.: F.16720–16770. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

35. Doboka – Vár (I–III. térség), 11–13. század¹⁰⁶ (15. kép; 7–8., 14–16. tábla)

(GPS-koordináták: I. vártérség: 46°58'36.90" É – 23°40'17.13" K; II. vártérség: 46°58'34.99" É – 23°40'16.77" K; III. vártérség: 46°58'32.94" É – 23°40'15.17" K; RAN-kód: 57555.01)

A magyar történetírásban és nyelvészetben két elmélet létezik Doboka nevével kapcsolatban: az *ószláv* eredet teóriája, illetve magyar vezér személynevére visszavezető elmélet. A román szakirodalomban a *dloboku*, *duboka* szláv szóból származtatják, viszont nem magyarázták meg, hogy milyen módon került a mai, *Dăbâca/Dăbîca* formában a román nyelvben.¹⁰⁷

Maga a várkomplexum Lóna patakának szűk völgyében található. A patak 10 kilométerre Dobokától K-re ömlik a Kis-Szamosba. A falutól DNy-ra fekvő Nagy-hegy (529 méter tengerszint felett) egyik oldalháta a Lóna-patak völgye felé olyan mértékben leszűkítette a völgyet, hogy az így keletkezett szorosnak önként kulcsponcjául kínálkozik. A két domb közé szorított keskeny völgy útszakasza mellett, körülbelül a falu közepén bal kézre éles kanyart vesz. Az e kanyar által bezárt területen feküdt az egykori várkomplexum. A két domb ÉNy irányban fokozatosan lesüllyed. A vár alakja lekerekített csúcsú, hegyesszögű körcikkhez hasonlítható, amely É–ÉK felé mutat. Két oldala 25–45°-os lejtőt képez, amely kitűnően védhető. Ezen a helyen épült fel a kora középkori várkomplexum, illetve e köré hoztak létre számos települést, és itt építettek számos templomot a kora középkorban.¹⁰⁸

A több mint egy évtizedig tartó ásatás eredményeit¹⁰⁹ a következőképpen összegezhetjük:

A. Az I. vártérség I., vagyis legkorábbra keltezhető égési rétegéből olyan tárgyak kerültek elő, amelyeket lehetetlen nemcsak a 9., de még a 10. századra is keltezni. Az 1964-ben, az 1. kutatóárok mellett nyitott „A” szelvényben granulációs díszű csüngők, az I. földsáncból pedig rombusz átmetszetű nyak- és karperec, rombusz és

102 HORED T 1976, 48; HORED T 1979b, 387: Tabelle 2; IAMBOR 2005, 157; GÁLL–LACZKÓ 2013a, 93–94; GÁLL–LACZKÓ 2013b, 53–74; GÁLL 2015–2016, 304, 268: Table 2, Fig. 23/1–2. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

103 IAMBOR 2005, 155; GÁLL 2015–2016, 304, Fig. 23/1–2.

104 HORED T 1976, 48, Abb. 3; HORED T 1979b, 387: Tabelle 2; GÁLL–LACZKÓ 2013a, 93–94; GÁLL–LACZKÓ 2013b, 53–74.

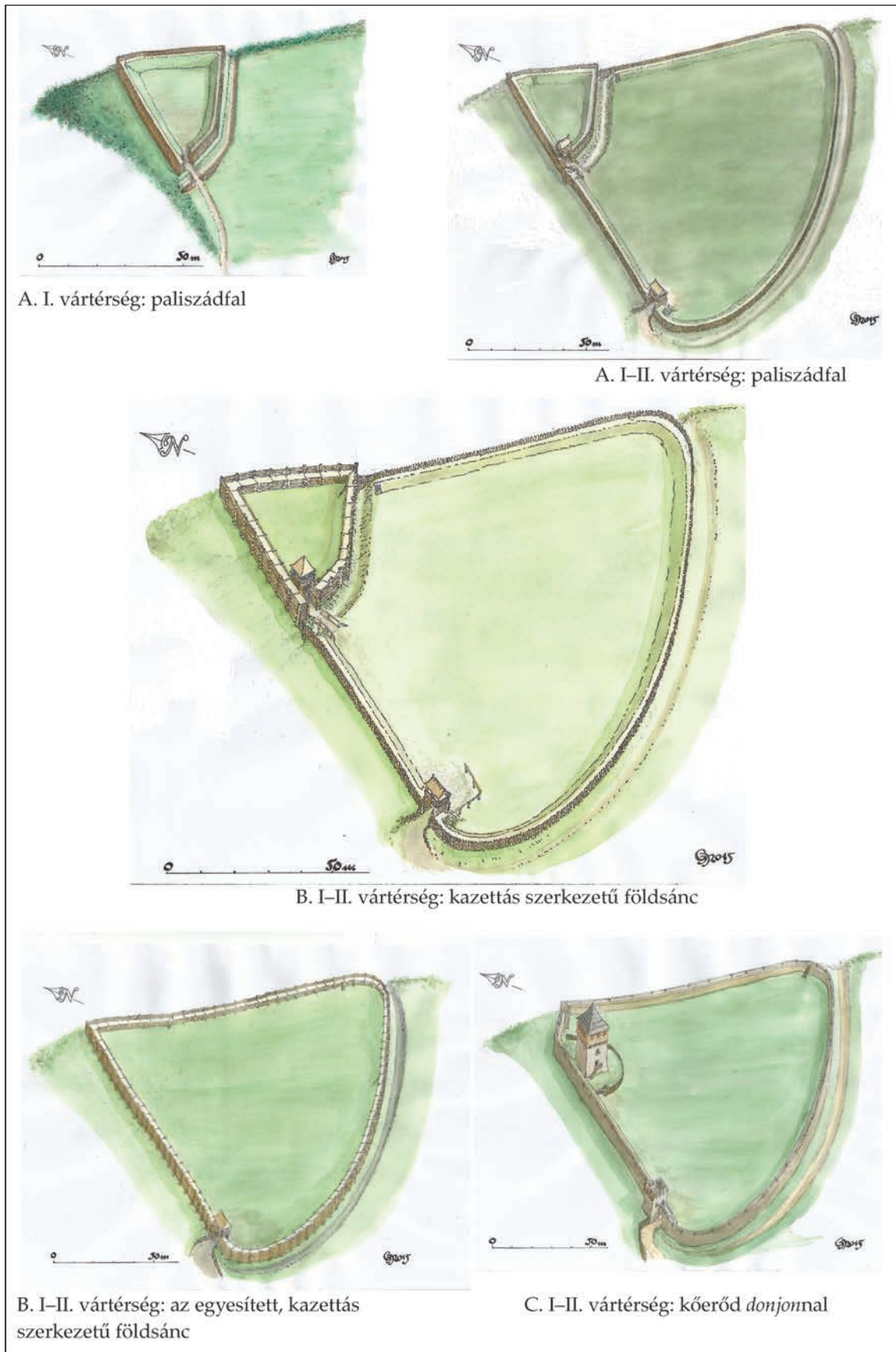
105 HORED T 1976, 48; HORED T 1979b, 387: Tabelle 2.

106 PASCU ET AL. 1968, 153–202; IAMBOR 2005, 117–125; GÁLL 2015–2016, 271–278, 304–306, Fig. 9, fig. 30–34.

107 Doboka nevének etimológiai kutatástörténetét lásd: GÁLL 2015–2016, 260–261, Table 1.

108 GÁLL 2015–2016, 257–260, Fig. 1–2.

109 Az ásatások tudománypolitikai háttéréről: GÁLL 2015–2016, 262–271.

15. kép. Doboka: a vár építési fázisainak hipotetikus rekonstrukciója
 (Gyöngyössi 2015–2016, Appendix: Fig. 1–5 nyomán)
 Fig. 15. Dăbâca: Hypothetical reconstruction of the fort's construction phases
 (after Gyöngyössi 2015–2016, Appendix: Fig. 1–5)

sokszög-átmetszetű gyűrű került elő, melyeket a 11. század első fele előtti időre nem keltezhetünk.¹¹⁰ E réteghez sorolható az ásatók által a II. fázishoz kötött gödörház is, amelynek a betöltéséből egy lunula alakú csüngő került elő.¹¹¹

B. A vár I. építési periódusa a 11. század második harmadában-közepén pusztulhatott el. A következő időfázisban egy kazettaszerkezetes erődítményt emeltek az I. és a II. vártérségben, tehát az eredeti kisebb várat kibővítették. Ennek a járósintjéhez tartozó területről, pontosabban a „B” szelvényből egy Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046) Huszár 6.-típusú érme, illetve egy Ruttkay B/2-típusú sarkantyú került elő.¹¹² A vár szerkezete alapján úgy tűnik, hogy ezt az erődítményt I. András korában építették, és valószínűleg a 11. század végén rombolták le.

C. A vár harmadik fázisa a 11. század végétől keltezhető. Kavicsos földszáncából Könyves Kálmán Huszár 31.-típusú érméje került elő. Elpusztítása a 12. század végére (?) adathozható az ásatók szerint (III. fázis). Az elpusztított vár helyére kőfalat emelnek (IV. fázis 1), ezt 1241-ben a tatárok lerombolták, de később ismét újraépítették (IV. fázis 2).

Az építési fázisokat a 15. képen szemléltetjük.

Az I. vártérség 11. századra keltezhető leletanyagán kívül biztosan a 11. század első felére keltezhető teleprészleteket a III. vártérség DK-i részéről ismerünk.

RTNM. Lsz.: 54527, 54563–54566; ENTM. Lsz.: F.2892–2893, F.2902–2909, F.2912–2916, F.9479–10200, F.12490–13467, F.13474–13546, F.13565–13577, F.13582–13613, F.13649–13696, F.13861–13874, F.13904–13905, F.14345–14474, F.14477, F.14479, F.14498–14522, F.14539–15212, F.15457–16200, F.16445–16571, F.16719, F.17181–17506, F.17804–17896, F.1789–17938, F.17950, F.17946–17956, F.17958, F.17961–17962, F.17965, F.17971, F.17981–17982, F.17985, F.17988–17994, F.17998, F.18000, F.18004, F.18007–18009, F.18022–18028, F.18031–18032, F.18034, F.19938–19943, F.19945–19947, F.20046, F.20059, F.20060–20061, F.20111, F.20113–20205, F.24132, F.24134–24149, F.29011–29015, P.65182–65183, P.65188–65193, P.65195–65203. Régészeti ásatás; vár, telep.

36. Doboka – Vár, IV. vártérség

(GPS-koordináták: 46°58'29.70" É – 23°40'06.49" K; RAN-kód: 57555.01)

36/A. Doboka – IV. vártérség, 7–9/10. század (13. tábla)¹¹³

7/8–9. századi, gödör- és felszíni házakat regisztráltak (gödörházak: S1/IV/1965 [1], S3/IV/1965 [2], S6/IV/1965 [1]; felszíni házak: S1/IV/1965 [1], S3/IV/1965 [1], S4/IV/1965 [1]) a IV. vártérség területén. Közöletlenek. ENTM. Lsz.: F.2899–2905, F.10248, F.10334–10337, F.10371–10374, F.10381–10385, F.10396–10603, F.10607–10614, F.10621–10634, F.10652–10694, F.10719–11303, F.11313–11370, F.11383–11390, F.11392–11397, F.11424–11562, F.11577–11653, F.11663, F.11747–11755, F.11892–11893, F.11978–11991, F.12018–12024, F.12129–12135, F.12167–12194, F.13875, F.13909–14276, F.15213–15359, F.16201–16444, F.16780–16788, F.16832–16891, F.16914–16937, F.17538–17587, F.17606–17803, F.20347–20380, P.62198–62203, P.62209–62212. Régészeti ásatás; telep.

36/B. Doboka – Vár, IV. vártérség, a vár környéke, 11–13. század¹¹⁴ (15–16. tábla)

11. század első felére keltezhető teleprészleteket a IV. vártérség ÉNy-i részéről ismerünk (9 felszíni lakóház: S3/II/1973 [4], S3/III/1973 [2], S1/IV/1965 [1], S2/IV/1965 [1], S8/IV/1973 [1]; 6 gödörház: B. szelvény/1964 [1], S5/IV/1965 [1], S6B/IV/1965 [1], S7/IV/1973 [1], S8/IV/1973 [1], S11/IV/1973 [1]; vasmegmunkáló műhely: S3, 5, 6, 8/III/1973 [1]; kemence: S8/IV/1973 [1], S11/IV/1973 [1]; kút (?): S3/III/1966). A IV. vártérség DK-i részében, a templom körüli temető területéről előkerült gödörházból bordásnyakú edényt regisztráltak (S7/IV/1973). Nem elképzelhetetlen, hogy ebben az esetben egy előbbi, talán 10., de mindenképpen 11. századi teleprészlettel van dolgunk. Szükségesnek tartjuk külön kitérni az S1/IV/1965 felszíni lakóház leletanyagának kérdéskörére, ugyanis a szerzők „bizánci”, mázas edénytöredékeket említenek csiholó (?),¹¹⁵ zöldmázas (?) edénytöredékek,

110 Rombusz átmetszetű nyak- és karperec, rombusz és sokszög-átmetszetű gyűrűk Erdélyi-medencei keltezésével kapcsolatban: GÁLL 2013a, I. kötet: 670, 686–687, 695–696, 884–886.

111 Közeli párhuzamai: Budapest – Csepel – Komáromi utca, Budapest – II. kerület (Lipótmező), Csanytelek – Dilitor 61. sír, Felsőszentkirály, Ikervár – Virág utca 97. sír, Ipolykeszi 127. sír, Magyarhomorog 132. és 153. sír, Pécs – Somogy 138. sír, Sárosd – Kertali-domb, Szakony, Szárász – Szlavónia-dűlő, Szob – Koliba 25. és 41. sír, Szolnok – Repülőtér 1. sír, Tolna megye – szórványlelet, Zimandújfalu. Csanytelek – Dilitor 61. sírjából, Magyarhomorog 153. temetkezéséből egy I. István (997/1001–1038) érme került elő, Magyarhomorog 132. sírjából pedig I. István (997/1001–1038) érméjét együtt azonosították I. András (1046–1060) vere-tével. PETKES 2013, 214.

112 RUTTKAY 1976, 349–350, Abb. 72; HILCZERÓWNA 1956, 36–37, 40–41.

113 IAMBOR 2005, 157; GÁLL 2015–2016, 285, Fig. 29.

114 GÁLL 2015–2016, 271–278, 304–306, Fig. 9, 30–34.

115 X Petersen-típusú kard keresztvasaként említve az 1968-as cikk alapján. GÁLL 2011, 53.

aranyozott lemezzel díszített két sarkantyú,¹¹⁶ keresztötredék, vaskések társaságában. Véleményünk szerint azonban kérdéses marad mindez, mivel a leletek felületes felsorolásán kívül semmiféle dokumentáció nem áll a rendelkezésre. A házból előkerült leletanyag esetében kérdéses, hogy eredetileg mi tartozott a házhoz, és mi került elő ennek betöltéséből. Abban az esetben azonban, ha a járásszintről kerültek elő a fentebb felsorolt tárgyak, tehát kelteznék a lakóházat, akkor is a leletanyag tipokronológiája távolról sem engedne meg 9–10. századi kelteztést, hanem egy jóval későbbit, egyrészt a két sarkantyú (10–11. század), de elsősorban a csiholó alapján (amelynek a keltezése inkább 12. század). Ismételten: egyáltalán ha a leletek együvé tartoznak, mivel erre nincsen semmilyen dokumentációs bizonyíték! Módszertanilag veszélyes lenne bizánci kapcsolatokat látni/belelátni a három-négy edénytötredékbe (természetesen kizárni sem lehet), amelyek keltezése több mint kérdéses, hiszen ahogyan említettük, ezek kronológiai besorolása nem egyértelmű. Éppen ezért is egyrészt több mint veszélyes e ház leletanyagát egységben tüntetni fel, módszertanilag pedig óriási hiba a 9–10. századi bizánci kereszténység jelenlétét vizionálni.

A 11. század második felére és a 12. századra keltezhető teleprészletek a II., III. és a IV. vártérségből is ismeretek, amely alapján elmondható, hogy a középkori, 11–13. századi Doboka településterülete jelentős kiterjedésű lehetett. ENTM. Lsz.: F.2906–2901, F.2910–2911, F.10201–10249, F.10250–10333, F.10338–10370, F.10375–10380, F.10386–10395, F.10604–10606, F.10615–10620, F.10635–10651, F.10695–10718, F.11304–11312, F.11371–11382, F.11398–11423, F.11563–11576, F.11654–11662, F.11664–11746, F.11756–11891, F.11894–11977, F.11992–12017, F.12025–12128, F.12136–12166, F.12195–12235, F.12253–12347, F.12236–12252, F.12370–12439, F.12464–12471, F.12474–12477, F.12479–12482, F.12488, F.16789–16831, F.16892–16913, F.16938–17034, F.17507–17537, F.17588–17605, F.17939–17941, F.17957, F.17963–17964, F.17966–17970, F.17972–17980, F.17983–17984, F.17986–17987, F.17997, F.17999, F.18002, F.18005–18006, F.18010–18013, F.18029–18030, F.18033, F.18035–18037, F.19944, F.19948–19958, F.20013–20019, F.20047–20057, F.20112, F.20316–20346, F.20381–20686, F.22797–22798, F.24133. Régészeti ásatás; telep.

36/C. Doboka – IV. vártérség, 11–13. század¹¹⁷ (7–9. tábla)

(GPS-koordináták: 46°58'25.91" É – 23°40'15.77" K; RAN-kód: 57555.01)

A 11–13. századi településhez tartozó IV. vártérség temetője a dobokai várkomplexum DK-i részén került elő. A temető a D-i irányban nyúló plató széléig tart, amelyet egy meredek lejtő követ. A temető ÉNy-i részén feltárt templomot a plató legmagasabb, 330 méter tengerszint feletti magasságában építették fel, a plató tengerszint feletti magassága pedig D felé csökken, a lejtő alján már csak 325 métert mérhetünk. E részt választották a várhoz tartozó településen/településeken élők örök nyughelyül, amely kis távolságra feküdt a településtől. A temető a 11. század végétől keltezhető a 13. század első feléig, amelyet a rendelkezésünkre álló *obulusok* is jeleznek.

A temető leletanyaga, ahogyan általánosan a templom körüli temetők esetében, szegényes: a legkorábbiak Könyves Kálmán Huszár 41. és 42a.-típusú veretű érméi, a legkésőbbiek pedig a valószínűleg a 12. század második felére keltezhető anonim dénárok.

A templomát nem a temető közepén lelték, hanem a lelőhely K-i felében, ennek majdnem ÉK-i szélén. A templom tájolása K-ÉK-Ny-DNy, a K-i oldalon a szentély, a Ny-i oldalon pedig a hajó helyezkedett el, ami megfelel a középkori templomok tájolásának. Sajnos, a feltárt csontvázak nem kerültek egyáltalán leltározásra!¹¹⁸ ENTM. Lsz.: F.2915, F.12366a–b, F.12439, F.12441a–c, F.12442, F.12443, F.12445, F.12446, F.12447a–b, F.12449–12453, F.12454a–b, F.12455, F.12456–F.12459, F.12460, F.12461a–d, F.12462a–b, F.12463, F.12483a–b, F.12484–12485, F.12486a, F.12487, F.14505–14521, F.17804–17810, F.17812–17816, F.17818–17819–17824, F.17826, F.17828, F.17830–17831, F.17833, F.17834–17840, F.17843–17866, F.17869, F.17908, F.17909, F.17909a, F.17913, F.17919, F.17928–17829, F.17930, F.19978–19990, F.19991, F.19991a, F.19992–17995, F.17995a, F.17996–19999, F.20000–20005, F.20008–20011, F.20020–20039, F.20060. ENTM. Éremtár. Lsz.: N.97923, N.97943. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

¹¹⁶ Sajnos a restauráció „eredményeképpen” ilyen díszítésmód már (?) nem látszik rajtuk. Az 1968-as és Petru Iambor-féle leírásból nem egyértelmű, hogy milyen díszítésmódról beszélhetünk. Talán tausiroszról?

¹¹⁷ GÁLL 2011.

¹¹⁸ Tudor Sălăgean elbeszélése szerint a '90-es évek elején az időközben összekeveredett csontanyagot Petru Iambor valahol Dobokán visszatemetette. Ugyanakkor a feltételezésünk szerint a dobokai csontanyaggal a kolozsmonostori csontvázak is visszatemetésre kerültek.

37. Doboka – Alexandru Tămaș kertje, 11–13. század¹¹⁹ (7–9. tábla)

(GPS-koordináták: 46°58'22.70" É – 23°40'17.99" K)

37/A. Doboka – Alexandru Tămaș kertje, 11–13. század¹²⁰

Az Árpád-kori teleprészlet (ha nem éppen ugyanaz a telep további objektumai) három gödörháza, illetve kemencéje A. Tămaș kertjéből ismert. Az 1980-ban feltárt gödörház járószintjéről előkerült Huszár 82.-típusú dénár a 12. századra keltezi e teleprészletet. Korábbi a templom körüli temetőnél. ENTM. Lsz.: F.13570–13581. Régészeti ásatás; telep.

37/B. Doboka – Alexandru Tămaș kertje, 11–13. század¹²¹

Az A. Tămaș kertjében feltárt templom, illetve ennek temetője kb. 250 méterre került elő a IV. vártérség temetőjétől, a plató DK-i végén. Alexandru Tămaș kertjében feltárt templom hasonlóképpen a 11. század vége felé épülhetett.¹²² A kisméretű templom hajója mindössze 4,3 méter hosszú és 4 méter széles, a templom apszisa pedig 2,6 méter. Az apszis és a hajó alapját az 1966–1967-es járószinthez mérve 125 centiméternél regisztrálták. A hajó és az apszis alapját terméskő képezi, összekötő anyagként pedig sárga agyagot használtak. Néhány helyen, a fal külső részében, faragott követ is alkalmaztak, terméskővel együtt, amelyet sok homokot és meszet tartalmazó habarcságyba helyeztek. A temetőt szegényes leletanyag jellemzi, négy sírban talált *obulus* alapján a 12–13. századra keltezhetjük. Összesen 71 sír 95 csontvázát regisztráltuk. Sajnos, a feltárt csontvázak nem kerültek leltározásra! ENTM. Lsz.: F.13617–13619, F.13622–13623, F.13626–13628, F.13881, N.97929–97934. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

38. Doboka – Boldogasszony/Boldgă, 11–13. század¹²³ (7., 9. tábla)

(GPS-koordináták: 46°58'18.26" É – 23°40'18.35" K;¹²⁴ RAN-kód: 57555.06)

Váralján tárták fel Boldogasszony több korszakban használt (12–13., 14–17/18. század) templomát és ezek temetőjét, amelyek között azonban használati diszkontinuitásokat regisztráltak. Összesen 138 temetkezést vettek nyilvántartásba, de mivel három építési fázist ismerünk, nem tudjuk meghatározni a 12–13. századi sírok valós mennyiségét. Kronológiai szempontból az I. templom keltezése a legkésőbbi a Dobokán feltárt 12. századi templomok között (IV. vártérség és A. Tămaș kertje). Későbbi keltezését egyértelműen a templom mellett feltárt 57. sírből származó 12. századi anonim dénár biztosítja. E templom előtt azonban már valószínűleg itt is működhetett egy templom körüli temető (fatemplommal, vagy pedig a templom máshol volt); erre egyértelműen utalnak az egymásra temetett 66., 67. és 68. sírok csontvázai, amelyeket talán megbolygattak a torony építéskor (ha a tornyot nem építették később, mint a templomot!). Hasonlóképpen talán ezt bizonyíthatja az I. templom előtti 60. sír gyermekcsontváza is.¹²⁵ A jóval nagyobb II. templom megépítésének ideje ugyancsak kérdéses, az ásatók által idézett 6. sír, amelyet egy 12. anonim dénár keltezi II. Géza uralkodására (1141–1161), egyáltalán nem biztos, ez a helyzete alapján tartozhatott az I. templom köré megásott sírokhoz is. A majdnem hasonló méretű III. templom azonban jóval későbbi, még a 16–17. században is működött. Sajnos, a feltárt csontvázak közül a késő középkoriak kerültek csak leltározásra! ENTM. Lsz.: F.12362–12369, F.12478, F.13547–13564, F.13614–1365, F.13894, F.14475–14476, F.14478, F.14523–14538, F.17897, F.18014–18021, F.18039–18080, F.22799, F.26771–26776. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

39. Doboka – Fellegvár, 11–13. század¹²⁶ (17–18. tábla)

(GPS-koordináták: 46°58'43.43" É – 23°40'20.88" K)

11. századra keltezhető edényégető kemencét tártak fel a várral szemben levő helyen, amelyet a helybeliek Fellegvárnak neveznek. A regisztrált leletanyag egyértelműen 11–12. századi. ENTM. Lsz.: F.16572–16718, F.17061–17118. Régészeti ásatás; telep.

119 GÁLL 2013b, 99–161; GÁLL 2013c; 159–210 GÁLL 2013d, 248–328; GÁLL 2015–2016, 287, 292, 304–307: Tab. 4–5. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

120 GÁLL 2015–2016, 280, 282, 285, 306, Fig. 20/1.

121 GÁLL 2013b, 99–161; GÁLL 2013c; 159–210; GÁLL 2013d, 248–328.

122 A szakirodalomban helytelenül elterjedt 2 templom korrigálását lásd: GÁLL 2013d, 263–264, Pl. 4–6; GÁLL 2015–2016, 287, 292.

123 IAMBOR 2005, 188; GÁLL 2015–2016, 287, 292, 304, Fig. 19, 22.

124 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással.

125 Kérdés marad, hogy beszélhetünk soros temetőről, amely már a templom felépítése előtt működött? Erre a kérdésre azonban az újabb ásatásokig nem lehet válaszolni.

126 GÁLL 2015–2016, Fig. 27–28. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található. Maga a helynév egyértelműen a „Fellegvár”-ból származik, azonban mivel a szakirodalomban még a múlt század '60-as éveiben így került, e dolgotban mi is így használjuk.

40. Doboka, 5–6. század¹²⁷

II. Theodoszusz, kelet-római császár (408–450) által kibocsájtott, 5. századi arany-*solidus*. Nincs adat az őrzési helyéről. Szórvány.

41. Doboka – Fellecvar-szórvány, 11–13. század¹²⁸

Egy szórvány bizánci mellkeresztről csak annyit tudni, hogy a „Fellecvar” nevű helyen került elő. A keresztet publikáló régészek alapján a tárgy – Nicolae Lupu történelemtanár szerint kerámiatöredékekkel együtt – régészeti kontextusból került elő, azonban nem lehet tudni sem azt, hogy milyen régészeti kontextusból, sem azt, hogy mikor került elő, illetve hová került. Gyaníthatóan a szórványtárgyat a Kolozsvári Régészeti és Művészettörténeti Intézetben őrzik. Leltári száma nem ismert. Szórvány.

EGERBEGY (ro.: AGÂRBICIU) (Nagykapus/Magyarkapus község – comuna Căpușu Mare)

42. Egerbegy, 5–6. század¹²⁹

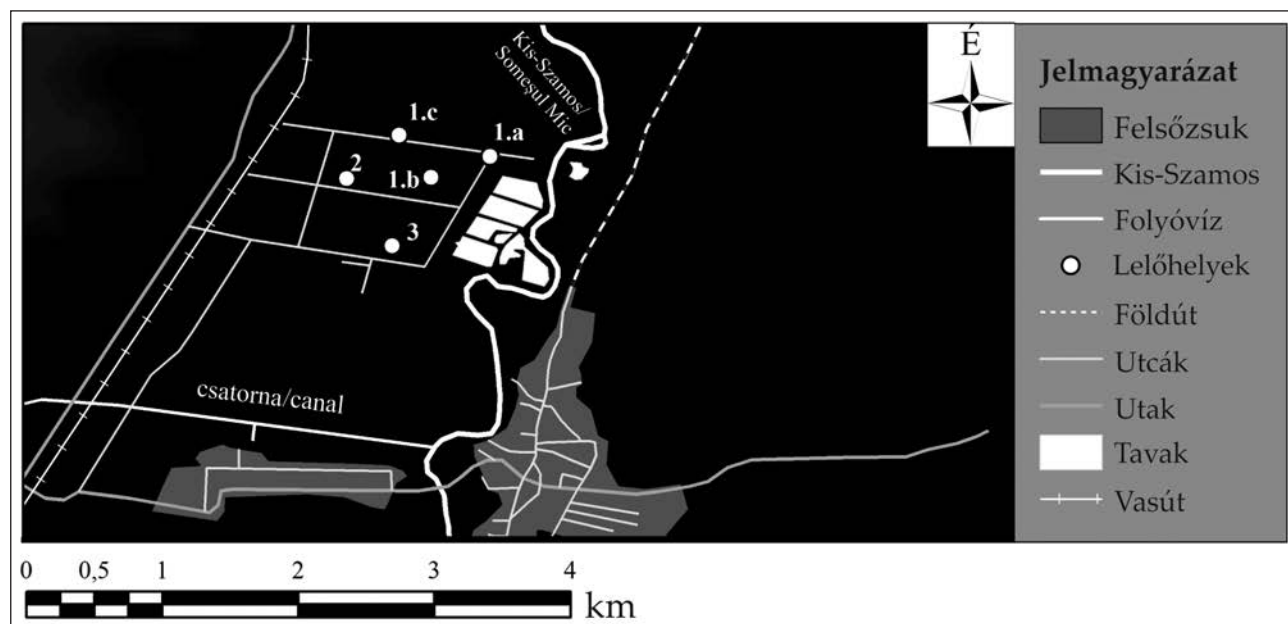
I. Iusztinianosz (527–565) bronzérméje T. Nussbaum szerint az úgynevezett Lamperter-kollekcióban. Pontos előkerülési, illetve őrzési helyéről semmilyen adat nem áll a rendelkezésünkre. Szórvány.

FEJÉRD (ro.: FEIURDENI) (Kolozs község – comuna Cojocna)

43. Fejérd – Falu területe, 3. sz. 4. n.–4/5. század¹³⁰

T. Nussbaum alapján Fejérd területéről egy I. Constantinus (306–337)-féle bronzérme a Winkler-kollekcióba került. Jelenlegi őrzési helyéről semmilyen adat nem áll a rendelkezésünkre. Szórvány.

FELSŐZSUK (ro.: JUCU DE SUS) (Zsuk község – comuna Jucu) (16. kép)

16. kép. Felsőzsuk: 1. Râtul Boilor/Tetarom III, I. lelőhely; 2. Râtul Boilor/Tetarom III, II. lelőhely; 3. Râtul Boilor/Tetarom III, III. lelőhely

Fig. 16. Jucu de Sus: 1. Râtul Boilor/Tetarom III, Site I; 2. Râtul Boilor/Tetarom III, Site II; 3. Râtul Boilor/Tetarom III, Site III

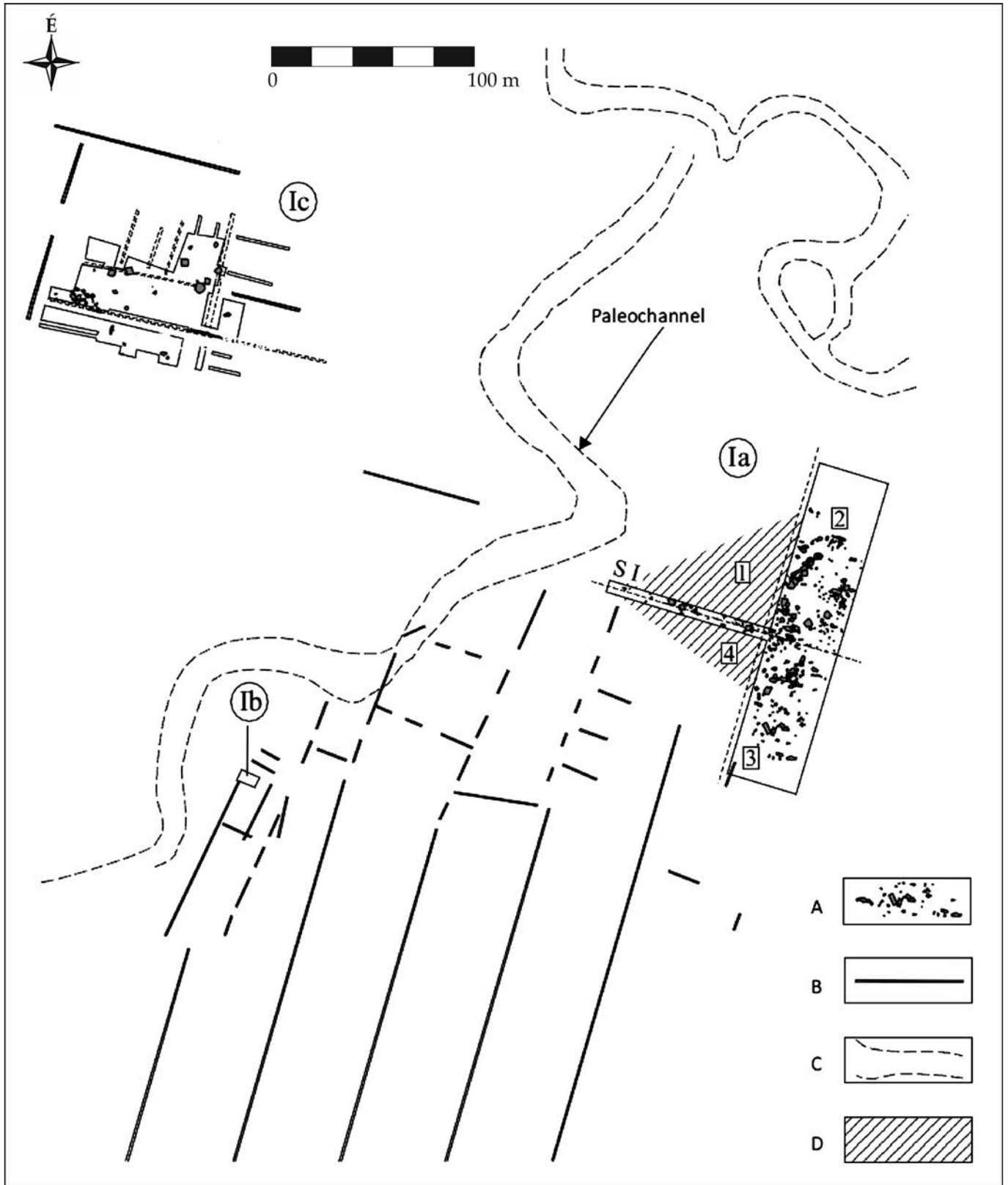
127 VELTER 2002, 289; GUDEA–GAIU 2015, 53.

128 GUDEA–COSMA 2015, 273–303.

129 NUSSBAUM 1982; PROTASE 2000, 109.

130 NUSSBAUM 1982; PROTASE 2000, 169.

17. kép. Felsőzsuk – Râtuș Boilor/Tetarom III: az I. lelőhely összesítő felszínrajza
 (STANCIU ET AL. 2016a, Fig. 3 nyomán)
 Fig. 17. Jucu de Sus: 1. Râtuș Boilor/Tetarom III, Site I: the ground plan of the excavations
 (after STANCIU ET AL. 2016a, Fig. 3)

44–46. Felsőzsuk – Râtul Boilor/Tetarom III¹³¹

A Nokia Tetarom gyárának építése során négy kora középkori, illetve középkori lelőhelyet azonosítottak. A közelben levő Kis-Szamos ártere, a sorozatos emberi beavatkozások ellenére, a mai napig mocsaras maradt. A megtelepedésnek e területen valószínűleg mintegy előfeltétele lehet az, hogy a Kr. e. 1 évezredben kiszáradt Kis-Szamos ágán a talaj mocsarasabb maradt, amely megkönnyítette a különböző gazdasági jellegű tevékenységeket (pl. kerámiakészítés). A víz közelsége ugyanakkor egyértelműsíti az emberi közösségek létét a folyó ezen árterében, amelyet csak a nagyobb tömegű árvizek esetében öntött el teljesen a Kis-Szamos. A megélhetőséget e területen nagymértékben befolyásolta a talajvíz függőleges ingadozása is. Az ásatást vezető régész, Ioan Stanciu megfigyelése szerint a 3 lelőhely (a hamvasztásos és csontvázastemető ugyanazon a területen fekszenek) a környezetükhöz képest eredetileg magasabban fekszik.

44. Felsőzsuk – Râtul Boilor/Tetarom III, I. lelőhely, 7–9/10. század¹³²

(GPS-koordináták: I. lelőhely a. szektor: 46°52'51.46" É – 23°47'29.29" K; I. lelőhely b. szektor: 46°52'47.33" É – 23°47'16.62" K; I. lelőhely c. szektor: 46°52'56.51" É – 23°47'8.95" K; RAN-kód: 58268.05)

A 8–9. századra keltezett telepet három helyen kutatták:

A. A Kis-Szamostól nem messze eső I. lelőhely a. szektorjának területéről került elő a legtöbb objektum. A telep nem folytatódik sem É, sem D irányában, azonban az ásatások mérete miatt nem lehet tudni ennek kiterjedését Ny-i és K-i irányban (az ásatók szerint ÉNy-i és É-i irányban folyamatosan csökken a terület tengerszint-i magassága), a Ny-i irányban húzott kutatóárok alapján azonban egyértelműen jelentős mennyiségű objektum maradt a föld alatt, habár, ugyanakkor geofizikai mérések ÉNy-ra a településtől újabb struktúrákat nem jeleztek;

B. innen ÉNy-ra kb. 200 méterre azonosították az I. lelőhely c. szektorát;

C. az I. lelőhely a. szektorától DNy-ra kb. 200 méterre, nagyon közel, a Szamos egy régi medre mellett közvetlenül egy olyan régészeti objektumot azonosítottak, amelyet az ásatás vezetője „gazdasági” tevékenységgel hozott kapcsolatba.¹³³

Ezek közül több mint valószínű, hogy csak a c. szektort tárták fel teljesen, habár kételyek ebben az esetben is megfogalmazhatóak. Ioan Stanciu ezt a két települést egyként értékelte, azonban ez távolról sem egyértelmű és meggyőző, főleg annak ismeretében, hogy a leletanyag nagyon széles időhatárok között keltezhető.

Az I. lelőhely a–c. szektoraiban összesen 48 objektumot tártak fel, ezek közül 15 lakóházat, 3 szabadban levő kemencét, 12 gazdasági tevékenységre utaló mélyített gödröt, 4 kutat,¹³⁴ illetve 6 agyagot kitermelő gödröt. 7 esetben nem ismerjük a gödör funkcióját. A településről jelentős mennyiségű kézzel készített, illetve korongolt kerámia került elő, emellett pedig jelentős mennyiségű csontár, illetve egy csillagdíszes fülbevaló.

Az I. lelőhely a. szektorában feltárt objektumok – az ásatást vezető Ioan Stanciu szerint – egy koherens és belső szervezethez valló telepstruktúrára utalnak,¹³⁵ ugyanis a feltárt házak kör alakban csoportosultak. Erre utalhat ugyancsak az első kör alakú csoportosulástól Ny-i irányban – nem teljesen feltárt felületről – előkerülő három ház is. Az I. lelőhely c. szektorában feltárt objektumok esetében is az ásató régész szerint kör alakú koncentráció figyelhető meg.

I. Stanciu szerint a település a 317. objektumból előkerült csillagdíszes fülbevaló alapján a 8. század közepére–9. század elejére keltezhető. Ezzel szemben annak a véleménynek szeretnénk hangot adni, hogy sem a kora középkor telepkerámiáját, sem egy ékszert ennyire pontosan nem lehetséges keltezni. KRMI. Leltározatlan. Régészeti ásatás; telep.

45. Felsőzsuk – Râtul Boilor/Tetarom III, II. lelőhely¹³⁶

45/A. Felsőzsuk – Râtul Boilor/Tetarom III, II. lelőhely, 7–9/10. század¹³⁷

(GPS-koordináták: kb. 46°52'46.47" É – 23°46'56.78" K; RAN-kód: 58268.04¹³⁸)

131 STANCIU–BINDEA 2009, 121–139; DIACONESCU 2012; STANCIU 2014, 325–339; STANCIU ET AL. 2015, 97–98, 405–407; STANCIU ET AL. 2016b, 47–49.

132 STANCIU 2014, 325–339; STANCIU ET AL. 2016a, 121–199.

133 STANCIU ET AL. 2016a, 124.

134 Az egyik kút, Cx005, esetében rituális cselekedetekre való utalásokat dokumentálhattak. STANCIU–BINDEA 2009, 121–139.

135 'The horizontal arrangement of features investigated in segments 2 and 3 of sector Ia depict a coherent and remarkable planning of the internal structure of the settlement.' STANCIU ET AL. 2016a, 124.

136 DIANA–MEȘTER 2013, 199–218; STANCIU 2014, 326; STANCIU ET AL. 2015, 97–98, 408–409; STANCIU ET AL. 2016a, 124–125; STANCIU ET AL. 2016b, 47–49.

137 STANCIU 2014, 326; STANCIU ET AL. 2015, 97–98, 408–409; STANCIU ET AL. 2016a, 124–125; STANCIU ET AL. 2016b, 47–49.

138 A Repertoriul Arheologic Național (Országos Régészeti Repertórium) honlapján a két korszakhoz tartozó temető nincsen említve.

Az I. lelőhely a szektorától azonosított, nagy kiterjedésű csontvázás temető területén számos, több évszázaddal korábban keltezhető temető sírjait kutatták. Egyelőre nem lehet tudni, hogy csak hamvasztásos vagy pedig birituális temetőről van-e szó, ugyanis 9 sír 10 csontvázát pontosabban nem lehet keltezni, ezek tartozhatnak akár a kora középkorba, de talán nagyobb a lehetősége a 11–12. századba való datálásuknak (M. 08, 13, 16, 18, 33°, 78, 79/A–B, 81, 86). Mindkét temető egy elhagyott római kori *villa rustica* épületrendszerét¹³⁹ bolygatta meg. A 2006-ban elkezdett ásatások eredményeképpen mintegy 10 hamvasztásos temetkezést vagy arra utaló régészeti jelet dokumentáltak (M. 02, 09, 22, 27, 33, 34, 77, 79, 80, 86), míg a 2014-ben újrakezdett ásatásokat követően még két (Gr. 15/2015,¹⁴⁰ Gr. 22/2016¹⁴¹) urnás temetkezést azonosítottak.¹⁴² Mellékleteik ezeknek a temetkezéseknek alig voltak, mindössze egy római dénár, illetve egy vascsiholó került elő az egyik sírból. KRMI. Leltározatlan. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

45/B. Felsőzsuk – Râtul Boilor/Tetarom III, II. lelőhely, 11–13. század¹⁴³

Ugyanitt, az elhagyott, romos római *villa rustica* ötévesi ásati idénye során, a jellegzetességei alapján egy középkori templom körüli temetőre utaló sírjait azonosították. Ezek közül összesen mintegy 99 sír biztosan a középkori temetőhöz sorolható (2006–2007-es idény: M. 01, 03, 04, 05, 06, 07, 10, 11, 12, 14, 15, 17, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89; 2014: Gr. 1–10/2014; 2015: Gr. 11–14, 16–20/2015; 2016: Gr. 21, Gr. 23–28/2016), illetve az előbb bemutatott hamvasztásos temető kapcsán említett 9 csontvázás sír hovatarozása kérdéses.¹⁴⁴

A többrétegű temetkezés alapján (pl. M. 54/89, 72/36/67, 18/19/2015) templom körüli temetőről beszélhetünk, amelynek azonban a kezdetei nem egyértelműek. Ugyanakkor a templomot a mai napig nem sikerült azonosítani. A 2015-ben feltárt felület ÉK-i szegletén csoportot alkotó, 9 nagy cölöplyukat regisztráltak, amelyek egy adott konstrukció részei lehettek a temetőn belül, ugyanis itt egyetlen sír sem került elő!

Az eddigi mintegy 99 vagy 108 csontvázás síros temető sírgödreit négyszögletesre ásták, amelyek egyes esetekben a fejnél (M. 01, 03, 17) szélesebbek. Egyes esetekben – különféle okok miatt – ezeket a gödröket oválisra képezték (M. 27, 87), amelyet praktikus körülményekkel magyarázhatunk.

Hat esetben (M. 05, 13, 20, 23, 53, 76) a temetkezések gödreit római kori téglákkal és kövekkel tatarozták ki, illetve egyiket (M. 83) részben be is földték. Úgy tűnik, hogy a kisgyermek fejét kövek közé helyezték, ezáltal a sír gödre kialakításának antropomorf formát kölcsönöztek. Egyes sírokban csak néhány követ helyeztek el (M. 54, 72, 84, 88), illetve egy sírban (M. 65) a csontváz feje alá tették a követ.

A sírgödörök tájolása eléggé egységesnek tűnik: általában Ny-DNy–K-ÉK și DNy–ÉK, illetve csak hat esetben Ny-K. A nagyon változatos középkori kézcsontpozíciók közül Felsőzsukon elsősorban a test mellett kinyújtott pozíció ismert, igaz hogy 55 esetben nincsenek adataink. Nem egyértelmű azon adat, miszerint a 191. gödörben lókoponya és lópaták kerültek elő, amelyek a temető egyik sírjához tartoztak.¹⁴⁵

A sírokban talált mellékletek eléggé szegényesek. Az eddig feltárt 99, 11–12. századra keltezhető temetkezésből összesen mintegy 18 sírból ismerünk mellékletet (18,18%), ezek mindegyik esetben az ékszer-kategóriába illeszthetőek, illetve elsősorban a hajkarikák különféle típusai és változatai jelennek meg. Így 18 sírból ismerünk 28 hajkarikát (M. 03, 04, 06, 20, 26, 29, 30, 37, 46, 62, 70, 72, 76, 77, 88, Gr. 12/2015, Gr. 27/2016 és egy sír 2014-ből), három gyöngysort (M. 62, 76, 88), illetve egy gyűrűt (M. 53). A hajkarikák, két esetet leszámítva (M. 46, 12/2015), mindegyik esetben S végű hajékszerek. Hajkarika-mellékletekkel elsősorban gyermeksírokban találkozunk (10 eset), sokkal kisebb mennyiséget képviselnek a női (2 eset) és *adultus-maturus*-sírok (2), amelyek nemét nem állapították meg. Három gyermeksírban került elő gyöngysor (M. 62, 76, 88), illetve egy sírban – amulettként (?) – egyetlen gyöngy (M. 03). Az egyetlen gyűrű (M. 53) *maturus* sírból került elő.

A temetőrészt relatív kronológiáját illetően van néhány fogódzónk. Az a tény, hogy jelentős mennyiségben ismert bordázott S végű hajkarika, illetve rombusz átmetszetű példányok is, ezek egyértelműen a 11. század

139 DIACONESCU 2012.

140 STANCIU ET AL. 2016b, 49.

141 STANCIU ET AL. 2017, 80.

142 Az ásatást vezető régészek szerint a csontvázás temetkezések további hamvasztásos temetkezéseket dúltak szét. STANCIU ET AL. 2017, 81.

143 DIANA-MEȘTER 2013, 199–218; STANCIU ET AL. 2015, 97–98, 405–407; STANCIU ET AL. 2016a, 124–125; STANCIU ET AL. 2016b, 47–49.

144 M. 08, 13, 16, 18, 33, 78, 79A–B, 81, 86.

145 „Pentru prima dată poate fi ilustrată depunerea craniului de cal în legătură cu unul dintre mormintele din sec. XI–XII (groapa 191).” Ellentétben ezzel a román nyelvű interpretációval, a tanulmány angol nyelvű szövegében semmilyen erre utaló megjegyzés nem található. STANCIU ET AL. 2017, 81.

második felétől keltezik a temetőrészt. Ugyanakkor, mivel nem találhatóak óriás átmérőjű hajkarikapéldányok, amelyek keltezését a 12. század második felétől számíthatjuk, ez arra utalhat, hogy a temető rész ezen sírjai a 11. század második felétől a 12. század második feléig kerülhettek földbe. Ugyanakkor, Ioan Stanciu szerint, a temető sokkal nagyobb kiterjedésű lehet, körülbelül 1000 sírral számolhatunk.

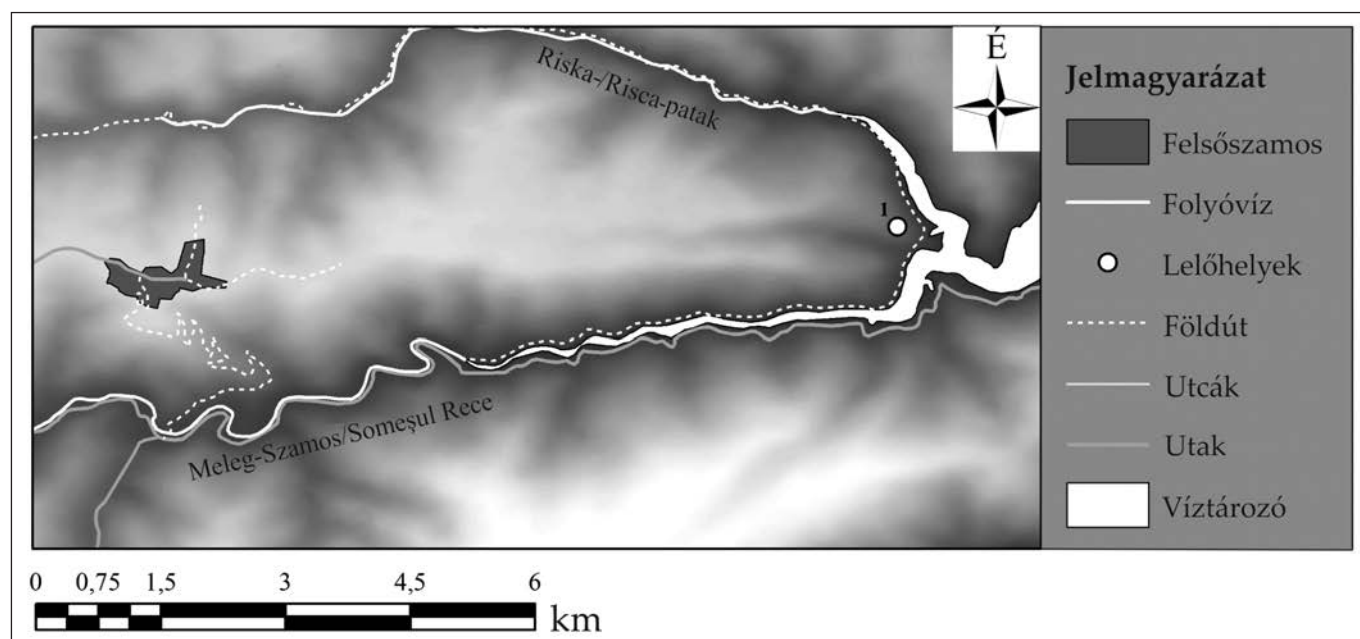
Az a tény, hogy Felsőzsukon minden bizonnyal a 11. századtól beszélhetünk temetőről, egyértelműsíti, hogy ezt nem lehet kapcsolatba hozni a Kis-Szamos minden bizonnyal jobb partján levő román kori templommal, amelyet Entz Géza említ: „Kelemen Lajostól tudom, hogy a zsuki templom maradványait ő még látta a Szamos meredek partján.”¹⁴⁶ Mindez azt jelenti, hogy a román kori templom vagy a 13. században épülhetett, vagy akár azt is, hogy két, 11–13. századi közösségről (és ezeknek templomairól, temetőiről) beszélhetünk Zsuk esetében. KRMI. Leltározatlan. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

46. Felsőzsuk – Râtul Boilor/Tetarom III, III. lelőhely, 11–13. század¹⁴⁷

(GPS-koordináták: kb. 46°52'32.63" É – 23°47'7.98" K¹⁴⁸)

Kb. 650 m-re az I. lelőhely a. szektorától a III. lelőhelynek elnevezett lelőhelyen, 11–12. századra keltezhető gödörházat, egy kutat, illetve 2009-ben, a Kis-Szamos irányában K felé, egy szabadon álló kemencét találtak. Kronológiai keltezése ezen objektumoknak a 11–12. századra jellemző leletanyag alapján történt. KRMI. Leltározatlan. Régészeti ásatás; telep.

FELSŐSZAMOS (ro.: LĂPUȘTEȘTI) (Roska község – comuna Râșca) (18. kép)

18. kép. Felsőszamos: 1. Farkas-/Fărcaș hegy

Fig. 18. Lăpuștești: 1. Fărcaș/Farkas hill

47. Felsőszamos – Fărcaș/Farkas-hegy, 7–9/10. század¹⁴⁹

(GPS-koordináták: 46°43'13.72" É – 23°15'47.30" K)

A Gyalui-havasokban eredő Meleg-Szamos völgyében, a Rusești tanya és a Râșca patak között, a Fărcaș/Farkas-hegy lapos, néhány száz méter hosszúságú tetőteraszán, a régészeti kutatást végző régészek szerint erődített településsel számolhatunk. Egyetlen szondázó terepbejárás során a késő középkori kultúrréteghez

146 ENTZ 1994, 32: 20. jegyzet.

147 STANCIU 2014, 326–327; STANCIU ET AL. 2016a, 124–125, Fig. 2.

148 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

149 FERENCZI–FERENCZI–FERENCZI 1994, 305–320. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

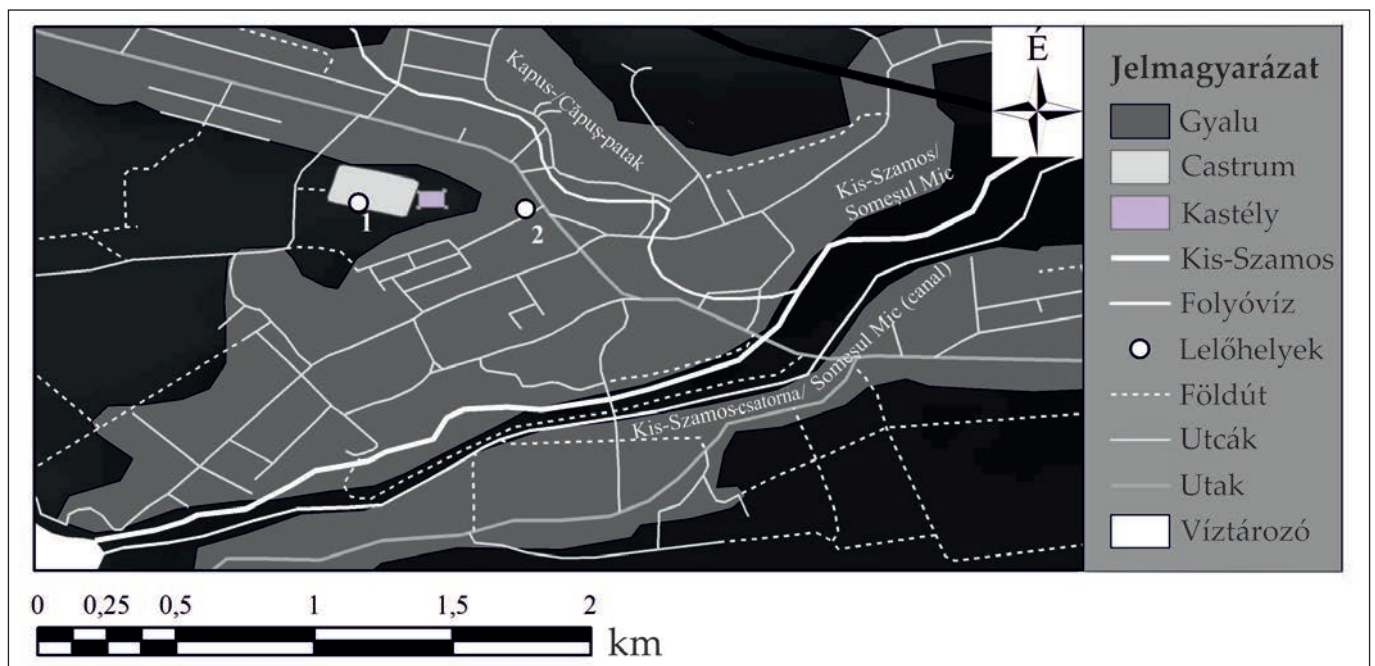
tartozó kerámiatöredékeken kívül, 8–9. századi edénytöredékeket dokumentáltak. Semmilyen adat nem áll a rendelkezésünkre az erődített település 7–9/10. század keltezhetőségét illetően. ENTM. Azonosítatlan (valószínűleg leltározatlanul maradt régészeti leletanyag). Régészeti terepbejárás; kultúrreteg.

FÜZESMIKOLA (ro.: NICULA) (Ördögösfüzes község – comuna Fizeșu Gherlii)

48. Füzesmikola, 3. sz. 4. n.–4/5. század¹⁵⁰

Valens (364–378) császár szórványérméje ismeretlen körülmények között került elő. SzTM. Lsz.: ismeretlen. Mihai Meșter a „műzeumi titoktartás” (?) elvére hivatkozva nem járult hozzá a műzeumi leltárkönyv konzultálásához. Szórvány.

GYALU (ro.: GILĂU) (Gyalu község – comuna Gilău) (19. kép)

19. kép. Gyalu: 1. *Castellum* területe; 2. „Disco Club”
 Fig. 19. Gilău: 1. The area of the Roman fort; 2. ‘Disco Club’

49. Gyalu – „Disco Club”, 11–13. század¹⁵¹

(GPS-koordináták: 46°45′22.86″ É – 23°23′7.97″ K)

Hat sírt tartalmazó, templom körüli temető kis- és óriás méretű sima és bordázott hajkarikái, Huszár 73.-típusú érméje a 12. század második felére keltezhető. Egyelőre nincsen azonosítva a temető temploma, illetve kiterjedése, amely gyaníthatóan sokkal nagyobb lehetett, ugyanis a ’60-as években a 60-as, jelenlegi európai út építése során is regisztráltak csontvázakat. Sajnos, a feltárt csontvázak nem kerültek leltározásra, a nagyon relatív azonosításukat fényképről Gál Szilárd Sándor végezte el. ENTM. Leltározatlan. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

¹⁵⁰ CHIRILĂ–CHIFOR 1978, 54; PROTASE 2000, 165: helytelenül Constans-érmét említ; LĂZĂRESCU 2015, 230.

¹⁵¹ ISAC–GĂLL–GĂL 2012a, 301–311; ISAC–GĂLL–GĂL 2012b, 165–176. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

50. Gyalu – *Castellum* területe, 7–9/10. század (19. tábla)¹⁵²

(GPS-koordináták: 46°45'25.01" É – 23°22'46.84" K; RAN-kód: 57911.01)

A római tábor területén 1951–1956 között végzett ásatások során az „A” kutatóárokban azonosított római kori torony mellett 0,30 és 0,70 m-re ÉNy és É irányában két, a római réteget megbolygató tűzhelyet¹⁵³ tárt fel Mircea Rusu, amelyben kézzel készített, 7–8. századra keltezhető edénytöredékek¹⁵⁴ jelentős mennyiségét azonosította. Hasonló leletanyagot dokumentált a „C”, mintegy 50 méter hosszú kutatóárka 2. rétegében is,¹⁵⁵ azonban ebben az esetben a leletanyag nem kötődött régészeti objektumhoz, ugyanakkor ezek térbelisége sincsen pontosan meghatározva. ENTM. Lsz.: V.5183–5198, V.11479, V.7066–7077. Régészeti ásatás; telep.

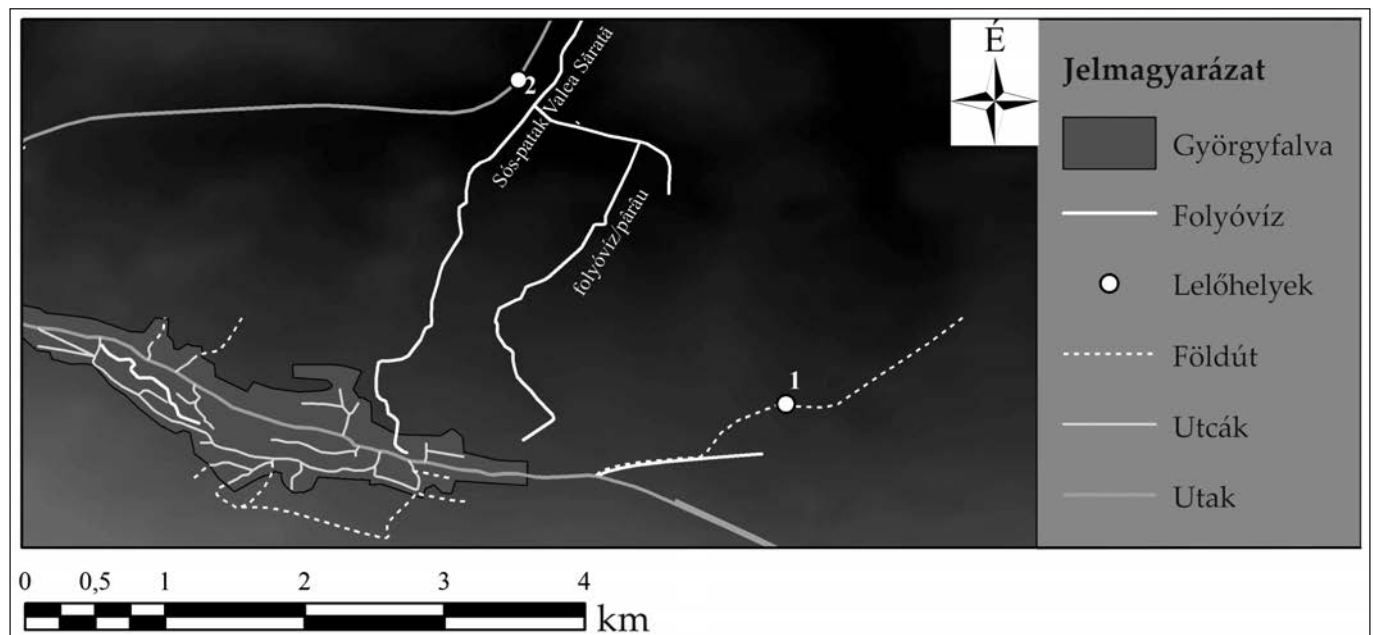
51. Gyalu – Község területe (1), 3. sz. 4. n.–4/5. század¹⁵⁶

1976 nyarán Dan Isacnak, az akkori ásatás vezetőjének kilenc darab érmét adtak át, amelyek a falu területéről kerültek elő. Sajnálatosan többet nem lehet tudni az előkerülésük helyéről, körülményeiről. E kilenc érme közül hat a 4. századra keltezhető: I. Constantinus (306–337), II. Constantius (337–361), Constans (337–350), I. Valentinianus (364–375), illetve Gratianus (375–383) érméi. ENTM. Azonosítatlan. Szórvány.

52. Gyalu – Község területe (2), 7–9/10. század¹⁵⁷

A 8. századra keltezhető kerámiatöredékek a falu területéről kerültek elő. Topográfiai szempontból nem ismerjük a lelőhelyet. ENTM. Lsz.: P.72698, P.72850–72851. Szórvány.

GYÖRGYFALVA (ro.: GHEORGHENI) (20. kép)

20. kép. Györgyfalva: 1. Bisericuța/Kistemplom; 2. Valea Mare/Vér-völgy
Fig. 20. Gheorgheni: 1. Bisericuța/Kistemplom; 2. Valea Mare/Vér-völgy

¹⁵² Rusu 1956, 687–716. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján a 7–8. századra keltezhető telepjelenségeket nem említik.

¹⁵³ Mircea Rusu „gropi-vetre”-nek hívta, amely „gödörtűzhelyet” jelent. Rusu 1956, 690.

¹⁵⁴ Szükséges javítanunk Cseh János észrevételeit, ugyanis Mircea Rusu a maroscsapói ásatások 5–6. századi rétegét vágó 7–8. századi réteg leletanyagában találta meg a párhuzamot. Idézzük azt a gondolatot, amelyik – gyaníthatóan a román nyelv miatt – félrevezette a magyarországi régészt: „Pe baza analogiilor cu ceramica găsită în mormintele avare, precum și în așezarea de la cătunul Sf. Gheorghe-Cipău (unde o astfel de ceramică a fost găsită într-un nivel de cultură aflat deasupra bordeielor din secolele V–VI), ne gândim să datăm și ceramica noastră, în primul rând, în cea de a doua jumătate a mileniului întâi al erei noastre (eventual între secolele VII–VIII).” Rusu 1956, 700. A következőkben idézzük Cseh mondatát: „Megjegyzés: Az erdélyi kora népvándorlás kori kutatásban nem citált, pregnáns telepkerámia (korongolt és durva fazekak, fedők), maga a publikáló az általa föltárt cipău/maroscsapói anyaggal párhuzamosította” CSEH 1990, 70: 36. szám.

¹⁵⁵ Rusu 1956, 690, Fig. 3.

¹⁵⁶ Isac 1978, 251, Fig. 1; Isac 1980, 297; PROTASE 2000, 146–147.

¹⁵⁷ A szakirodalom által nem ismert lelőhely.

53. Györgyfalva – Bisericuța/Kistemplom¹⁵⁸

(GPS-koordináták: 46°42'49.38" É – 23°43'23.29" K; RAN-kód: 57617.01)

A falutól 1,5 km távolságra ÉK-re, a Bisericuța nevezetű dombocskán az ásatásokat megelőzően, mezőgazdasági szántás során, a római kortól kezdődően több korszakból származó leletanyagot azonosítottak. Az ezt követő ásatások során (1977), Judita Winkler és Mihai Blăjan vezetésével több korszakhoz tartozó régészeti objektumot azonosítottak.

53/A. Györgyfalva – Bisericuța/Kistemplom, 5–6. század

A 17×2 méteres kutatóárokban, másodlagos helyzetben, 5–6. századi kultúrrejteget azonosítottak. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti ásatás; kultúrreteg.

53/B. Györgyfalva – Bisericuța/Kistemplom, 11–13. század¹⁵⁹

A 17×2 méteres kutatóárokban Judita Winkler és Mihai Blăjan leírása alapján 11–12. századi csontvázak is előkerültek. A templom körüli temetőt részlegesen tárták fel. Négy csontvázat antropológiai elemzésre megőriztek, azonban soha nem publikálták. Nem ismert a régészeti leletanyag leltározási helye. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

53/C. Györgyfalva – Bisericuța/Kistemplom, 11–13. század¹⁶⁰

A mezőgazdasági munkákat követő szántás, illetve azt követő ásatások során a kutatóárokban előkerült kultúrrejteget a templom körüli temetőhöz tartozó sírok bolygatták meg. Ugyanakkor a környékről, Ferenczi István szerint,¹⁶¹ nagy mennyiségben gyűjthető 11–12., illetve 13–14. századi kerámiatöredék. Régészeti ásatás; kultúrreteg.

54. Györgyfalva – Valea Mare/Vér-völgy¹⁶²

(GPS-koordináták: 46°44'4.20" É – 23°42'21.40" K; RAN-kód: 57617.04)

Kolozsvárt elkerülő útszakasz 11–11+400 m-e között, mentőásatás során, 8000 m² felületen végeztek kutatást. E területről az őskori temetkezéseken kívül kora középkorra keltezhető objektumokat azonosítottak. A feltárt objektumok közül jó néhányat (SA Cx11, Sc Cx93, SE Cx2, SB Cx1) általánosan csak a 8–12. századra tudtak keltezni.

54/A. Györgyfalva – Valea Mare/Vér-völgy, 7–9/10. század¹⁶³

Kora középkori településrész egyetlen gödörházát (SA Cx3) sorolták az ásatók a 8–9. századba. ENTM. Leltározatlan. Régészeti ásatás; telep.

54/B. Györgyfalva – Valea Mare/Vér-völgy, 11–13. század¹⁶⁴

Ugyancsak e helyen tűzhelyekkel rendelkező gödörházakat (SA Cx11, SA Cx3, Cx10), kutat (SA Cx2), tűzhelyet (SA Cx1), gödröt (SC Cx92) tártak fel a 11–12. századra keltezve. ENTM. Leltározatlan. Régészeti ásatás; telep.

Györgyfalva – Puszta, 11–13. század¹⁶⁵

A *Repertoriul Arheologic al Clujului* 210. oldalán említett „Puszta/Puszta” lelőhely minden bizonnyal azonos a fentebb említett *Bisericuța* lelőhellyel. Ezt megerősíti az a tény is, hogy a térképen – ellentétben a szöveggel – ugyancsak azt a dombot ábrázolják, amely 1,5 kilométerre ÉK-re helyezkedik el a községtől.

158 BLĂJAN 1989, 295–296; FERENCZI 1994, 14–15.

159 BLĂJAN 1989, 296.

160 BLĂJAN 1989, 295–296.

161 FERENCZI 1994, 14–15.

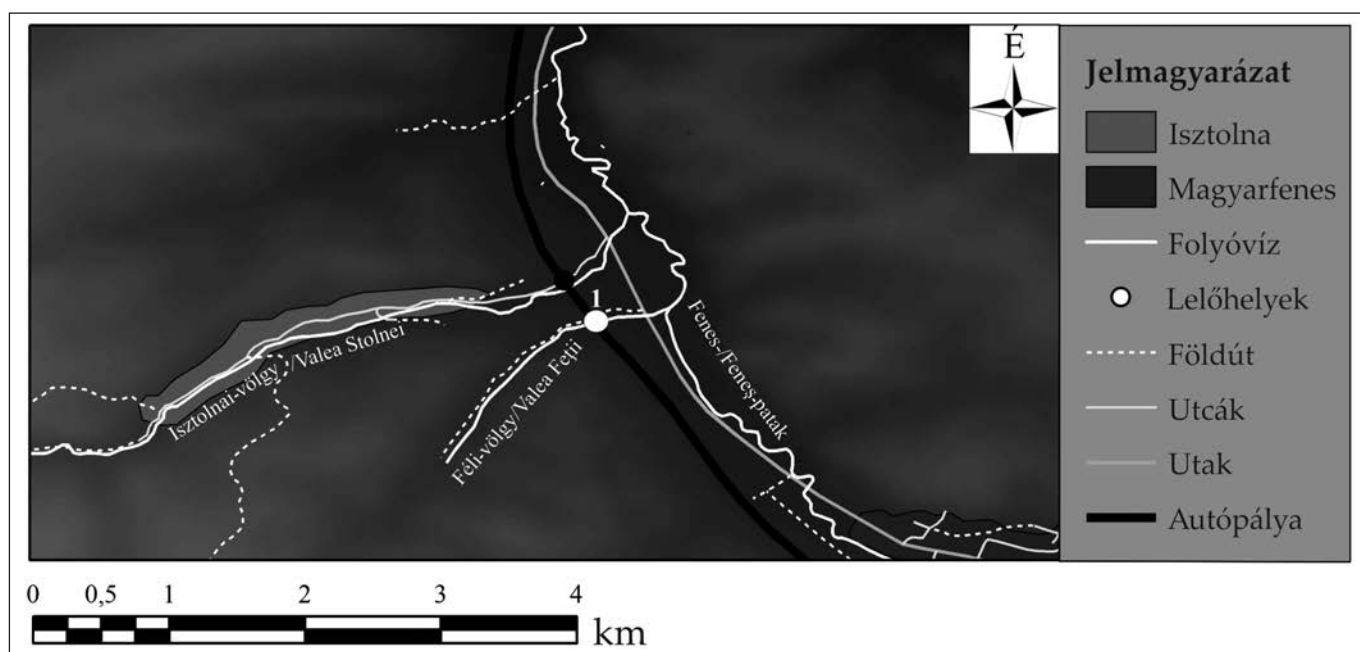
162 CRIȘAN ET AL. 2009, 303–305.

163 CRIȘAN ET AL. 2009, 305.

164 CRIȘAN ET AL. 2009, 305.

165 REPCLUJ 1992, 210: 5. szám.

ISZTOLNA (ro.: STOLNA) (Tordaszentlászló község – comuna Săvădisla) (21. kép)

21. kép. Isztolna: 1. Podurile Domnești
Fig. 21. Stolna: 1. Podurile Domnești

55. Isztolna – Podurile Domnești, 7–9/10. század¹⁶⁶

(GPS-koordináták: 46°43'0.56" É – 23°25'17.07" K;¹⁶⁷ RAN-kód: 59381.02)

A jelenlegi falutól DK-re, a Fenes/Feneș pataka völgyének első, magasabb, bal teraszának É-i végén, a Ny–K irányban elnyúló Féli-völgy/Valea Feții patak által határolt, É-i és K-i részén nagyon meredek lejtőn, többféle korszakhoz sorolható lelőhelyről két gödörházat tártak fel. E két objektum az É–D hosszanti irányban kutatott terasz Ny-i részéről került elő. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a lelőhelyet teljes mértékben feltárták, ugyanis csak az autópálya szakaszát kutathatták, innen pedig Ny-ra további településstruktúrára utaló régészeti anyag rejtőzködhet a föld alatt. A két, DNy–ÉK tájolású négyszögletes házstruktúra (CxPD028, CxPD 200-202) közül a CxPD028 É-i szögletében kőből készített tűzelőberendezést azonosítottak. A bronz- és vaskoros kötetben megjelent publikáció alapján a 6–7. századra keltezett kerámia – a korszak régészeti leletanyagát jól ismerő Ioan Stanciu véleménye szerint – valójában 7–8/9. századi. KRMI. Leltározatlan.¹⁶⁸ Régészeti ásatás; telep.

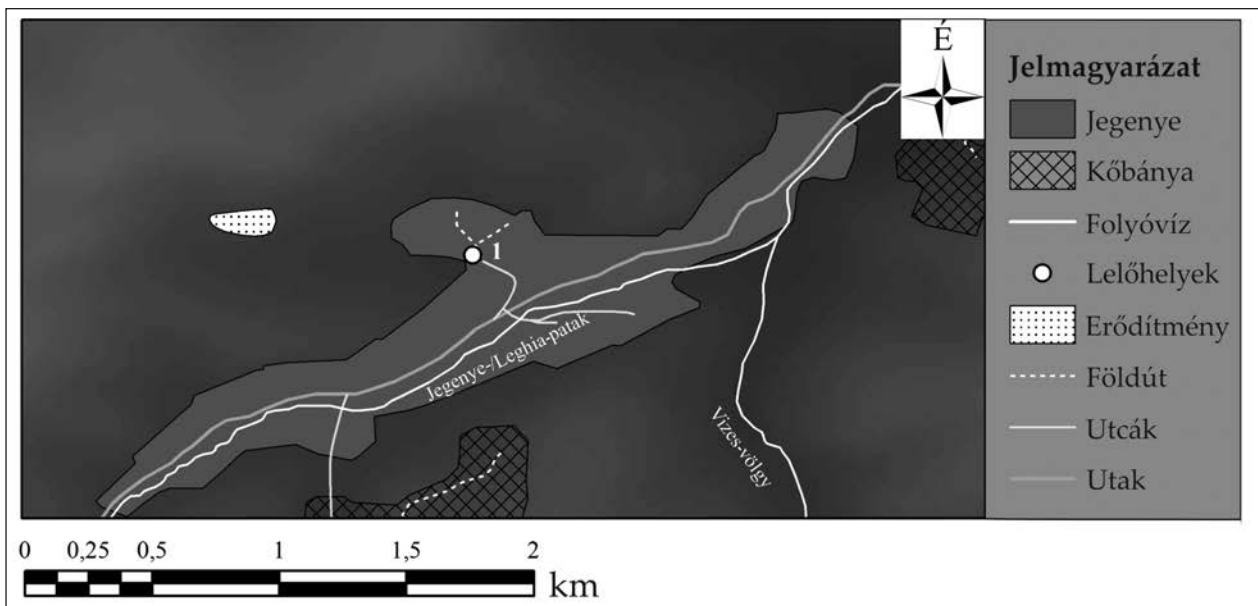
¹⁶⁶ DARÓCZI–URSUTIU 2015, I. kötet: 13, 26, II. kötet: Pl. 1/a–c, 10, 44.

¹⁶⁷ A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással.

¹⁶⁸ Mivel a kutatóintézeteknek nincsen leltározási joguk, a leletanyag később a kolozsvári Erdély Nemzeti Történelmi Múzeumba kerül.

JEGENYE (ro.: LEGHIA) (Egeres község – comuna Aghireșu) (22. kép)

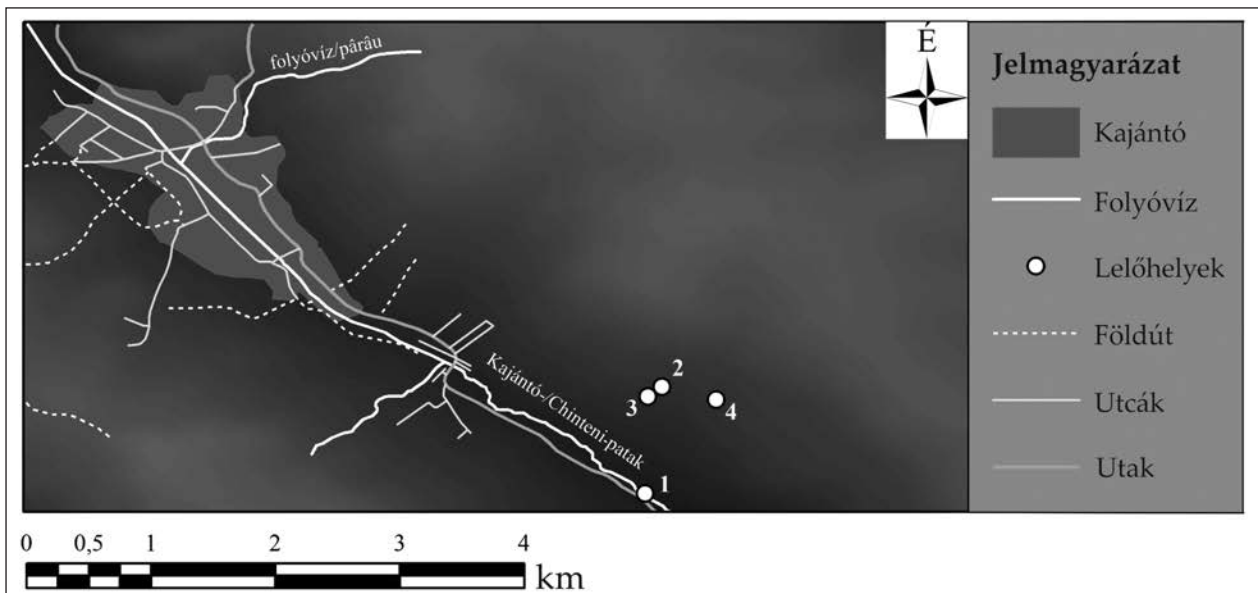
22. kép. Jegenye: 1. Buta halma/Movila lui Buta
Fig. 22. Leghia: 1. The mound of Buta

56. Jegenye – Buta halma/Movila lui Buta, 3. sz. 4. n.–4/5. század¹⁶⁹

(GPS-koordináták: 46°51'1.19" É – 23°11'18.88" K; RAN-kód: 55552.01)

A falutól É-ra található dombon 4–5. századi leletanyagot azonosítottak terepbejárás során, amely telepre vagy legalábbis kultúrrétegre utal. Ismeretlen raktározási hely. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

KAJÁNTÓ (ro.: CHINTENI) (Kajántó község – comuna Chinteni) (23. kép)

23. kép. Kajántó: 1. 15. buszmegálló – 8. terepfelület; 2. Tölgyes-domb/Tulghes;
3. Márton gödre/Groapa lui Marton; 4. Pallag/Polog
Fig. 23. Chinteni: 1. Bus station of line 15 – the ground no. 8; 2. Tulghes/Tölgyes hill;
3. Groapa lui Marton/Márton gödre; 4. Polog/Pallag

¹⁶⁹ Ferenczi István információi alapján: REPCLUJ 1992, 252: 1. szám.

57. Kajántó – 15. buszmegálló – 8. terepfelület¹⁷⁰

(GPS-koordináták: 46°50'9.34" É – 23°34'17.40" K)

Kolozsvár É-i végén, adminisztrációs szempontból azonban már a Kajántóhoz tartozó területről, a Kajántó pataka völgyében, 1 kilométerre a 15. autóbusz-megállótól, a völgy és az úttest között 1985-ben terepbejárás során több korszakhoz tartozó lelőhelyre utaló régészeti leletanyagot azonosítottak.

57/A. Kajántó – 15. buszmegálló – 8. terepfelület, 3. sz. 4. n.–4/5. század¹⁷¹

A régészek szerint a 4–5. századra keltezhető kerámia kultúrréteg egyelőre feltáratlan telepre utal. ENTM. Lsz.: P.82359–82361. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

57/B. Kajántó – 15. buszmegálló – 8. terepfelület, 7–9/10. század¹⁷²

Ugyancsak e terepbejárás során 7–9/10. századra keltezhető kerámiát is regisztráltak. ENTM. Lsz.: P.82353–82354. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

58. Kajántó – Tölgyes-domb/Tulgheș¹⁷³

(GPS-koordináták: 46°50'37.87" É – 23°34'21.98" K; RAN-kód: 56997.01)

A Tölgyes-domb K-i felén, a 3–4. századra elhagyott *villa rustica* épülete területét, romos épületeit a 4. századtól kezdődően másodlagosan felhasználták.

58/A. Kajántó – Tölgyes-domb/Tulgheș, 3. sz. 4. n.–4/5. század¹⁷⁴

A Tölgyes-domb K-i felén, a 3–4. századra elhagyott *villa rustica* épülete területén, pontosabban az épület fürdőhelyisége felületén a 3. században elhagyott, majd romosodó épületet újra felhasználták a 4. században. A mintegy 4 hektáron elterülő *villa rustica* épületeinek romjai között 4. században használt tűzhelyeket, agyafalat és egy hátrahajlított lábú fibulát regisztráltak. Nem ismert a feltárt objektumok száma. ENTM. Azonosíthatatlan. Régészeti ásatás; telep.

58/B. Kajántó – Tölgyes-domb/Tulgheș, 5–6. század¹⁷⁵

Régészeti ásatás során 5–6. századra keltezhető kultúrréteget azonosítottak. Csak kerámiatöredékek ismeretek. ENTM. Azonosíthatatlan. Régészeti ásatás; kultúrréteg.

58/C. Kajántó – Tölgyes-domb/Tulgheș, 11–13. század¹⁷⁶

A Tölgyes-domb K-i felén, a 3–4. századra elhagyott *villa rustica* épülete területén,¹⁷⁷ pontosabban az épület fürdőhelyiségének területén középkori, 11. századi telepjelenségeket dokumentáltak. A középkori jelenségeket az ásatás során a 2. objektumnak elnevezett felületen regisztráltak, amely eredetileg a *villa rustica* harmadik időrendi fázisában fürdővé alakított épületrész volt. Ez az objektum a *villa rustica* területe felsőbb földteraszán került elő. E felületen, amelyet sajnos nem tüntettek fel az ásatásjelentést tartalmazó cikkben,¹⁷⁸ az 1990–1992 közötti időszakban folytatott régészeti ásatás során, a 2. objektumot teljesen lefedő 11–13. századra keltezhető telepjelenségeket regisztráltak. A telepjelenségek közül fontos megemlíteni egy gödörházat, illetve egy fakonstruktúrákat, amelyet a *villa rustica* 1. kamrája fölé építettek. A 2. objektumban regisztrált középkori kultúrrétegből a nagy mennyiségű kerámián kívül, a VIII. szelvényből, 25 cm mélységben egy Huszár 24.-típusú, I. László (1077–1095) korában kiadott érme került elő, amely egyértelműen a 11. századra keltezi a telepet. ENTM. Éremtár. Azonosíthatatlan. Régészeti ásatás; telep.

59. Kajántó – Tölgyes-domb/Tulgheș középső része (5. terepfelület)¹⁷⁹

A Tölgyes-domb Ny-i teraszán, a domb középső részéről induló csermely melletti, jobb oldali széles teraszon, régészeti terepbejárás során, több korszakból származó edénytöredékeket gyűjtöttek.

59/A. Kajántó – Tölgyes-domb/Tulgheș középső része (5. terepfelület), 7–9/10. század¹⁸⁰

Több korszakból származó edénytöredékekkel együtt kora középkori edénytöredékeket regisztráltak. ENTM. Lsz.: P.82332–82333, P.82335–82336. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

170 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

171 LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 727–728; REPCLUJ 1992, 106: 2. szám.

172 LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 727–728.

173 FERENCZI 1991, 222; REPCLUJ 1992, 106: 3. szám; ALICU 1994, 546, 548; FERENCZI 1996, 31

174 Dorin Alicu infomációi alapján: REPCLUJ 1992, 106: 3. szám.

175 Dorin Alicu infomációi alapján: REPCLUJ 1992, 106: 3. szám.

176 Dorin Alicu infomációi alapján: REPCLUJ 1992, 106: 3. szám; FERENCZI 1991, 222; ALICU 1994, 546, 548; FERENCZI 1996, 31.

177 ALICU ET AL. 1995, 619–633.

178 Dorin Alicu szerint „*Descoperirile feudale vor fi subiectul unui alt raport*”, amely azonban csak terv maradt. ALICU 1994, 546.

179 LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 727.

180 LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 727, Fig. 4/5.

59/B. Kajántó – Tölgyes-domb/Tulghes középső része (5. terepfelület), 11–13. század¹⁸¹

Ugyaninnen 11–13. századra keltezhető, hullámos vonalakkal díszített, korongolt kerámiatöredékeket dokumentáltak. ENTM. Lsz.: P.82328. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

60. Kajántó – Márton gödre/Groapa lui Marton (3. terepfelület), 7–9/10. század¹⁸²

(GPS-koordináták: 46°50'35.42" É – 23°34'18.36" K)

A Kajántó-patak bal oldali szakaszán, mezőgazdasági célból teraszosított részén, 520 méter tengerszint feletti magasságban, 10 méterre a patak medrétől, egy kijelölt területen történő terepkutatás során, amelyről nem derül ki egyértelműen, hogy terepbejárás vagy régészeti ásatás volt, kerámiatöredékeket, salakdarabokat és égett csontot regisztráltak. Különösen fontos a salak azonosítása, ugyanis ez gyepvasércolvasztásra utal. Nem zárható ki, hogy a földréteg felső felületét érintő ásatásról van szó. ENTM. Lsz.: P.82315–82318. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

61. Kajántó – Pallag/Polog (7. terepfelület), 11–13. század¹⁸³

(GPS-koordináták: 46°50'34.58" É – 23°34'36.17" K;¹⁸⁴ RAN-kód: 56997.03)

Az 520 tengerszint feletti magassági szintvonal szélén, a Tölgyes-domb DK-i végén levő Pallag-/Polog teraszon 1985-ös terepbejárás során több római épületromot azonosítottak. Az innen származó középkori kerámia-töredék megtelepedés nyomaira utal. ENTM. Lsz.: P.82344. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

62. Kajántó – Cătun¹⁸⁵

Terepen eddig nem azonosított lelőhelyről különböző korszakok leletanyagát azonosították. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

62/A–B. Kajántó – Cătun, 3. sz. 4. n.–4/5. század

4. századi kerámiatöredékeket regisztráltak. ENTM. Lsz.: P.109518. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

62/B. Kajántó – Cătun, 7–9/10. század

Kora középkorra keltezhető kerámiatöredékek. ENTM. Lsz.: P.109519–109520. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

Kajántó

A kolozsvári múzeum leltárkönyvében, egy meg nem nevezett kajántói lelőhely 3. objektumából kora középkori csontokat, karperec-töredéket és edénytöredéket említenek. Ebben a pillanatban nem lehetséges egyik kajántói lelőhelyhez sem kötni. ENTM. Lsz.: P.103805–103807.

181 LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 727, Fig. 4/3.

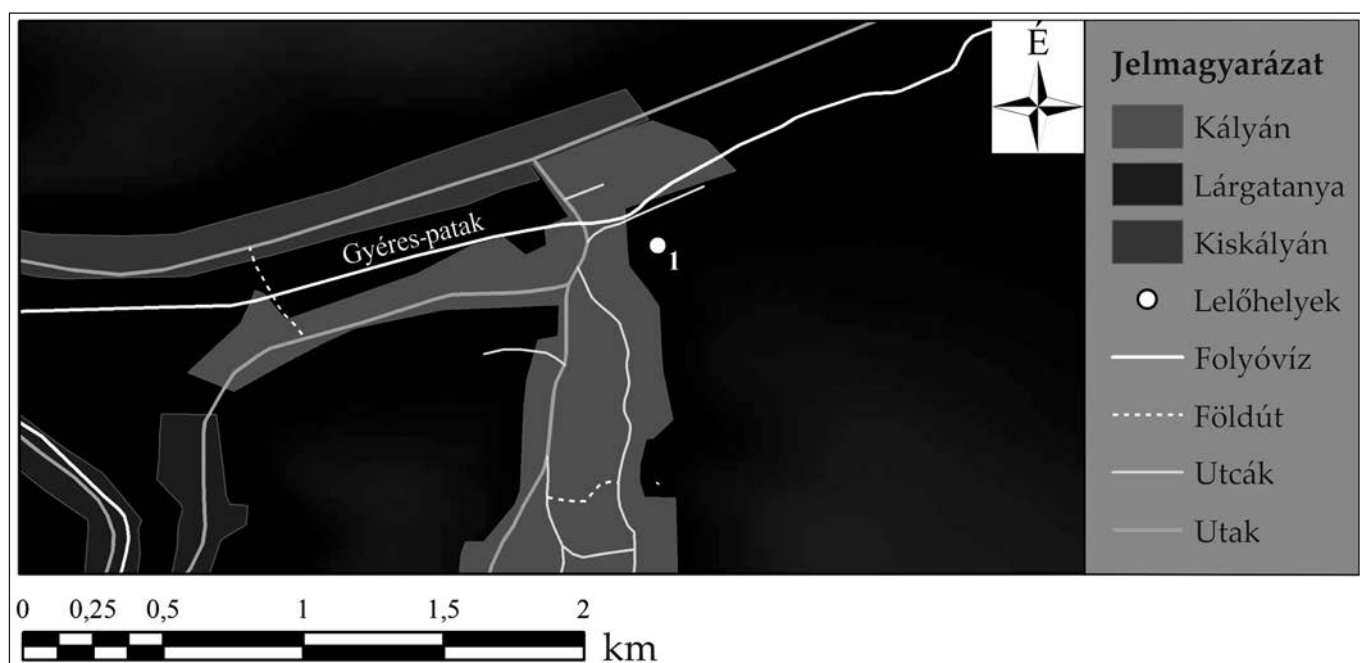
182 LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 727, Pl. I/D. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

183 LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 727, Pl. II/B–D.

184 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással.

185 A szakirodalomban ismeretlen lelőhely.

KÁLYÁN/MAGYARKÁLYÁN (ro.: CĂIANU) (Kályán, Magyarkályán – comuna Căianu) (24. kép)

24. kép. Kályán/Magyarkályán: 1. Dijmași
Fig. 24. Căianu. 1. Dijmași

63. Kályán – Dijmași¹⁸⁶

(GPS-koordináták: 46°47'38.96" É – 23°55'14.90" K; RAN-kód: 56363.02)

A Kályán határában levő Dijmași lelőhelyen több korszakhoz tartozó kultúrréteget azonosítottak.

63/A. Kályán – Dijmași, 3. sz. 4. n.–4/5. század

A 3/4–5. századi nem túl sok kerámiatöredék talán településre utal. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

63/B. Kályán – Dijmași, 7–9/10. század

Ugyanitt kora középkorra keltezhető kerámiatöredékeket is regisztráltak. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

64. Kályán – Ferma Largă, Gura Văii¹⁸⁷

A kolozsvári múzeum leltárkönyve szerint, terepen eddig nem azonosított lelőhelyről, Gheorghe Lazarovici, Zoia Kalmar és a helyi földrajztanár, régészeti terepbejárás során, különböző korszakok leletanyagát regisztrálta.

64/A. Kályán – Ferma Largă, Gura Văii, 3. sz. 4. n.–4/5. század

A kultúrréteget keltező kerámia töredékekkel együtt – a leltárkönyv szerint – csontokat is azonosítottak. ENTM. Lsz.: P.103523–103526. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

64/B. Kályán-Ferma Largă, Gura Văii, 7–9/10. század

Ugyaninnen kora középkori kerámiatöredékeket is regisztráltak. ENTM. Lsz.: P.103527. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

186 REPCLUJ 1992, 78: 2. szám.

187 A szakirodalomban ismeretlen lelőhely.

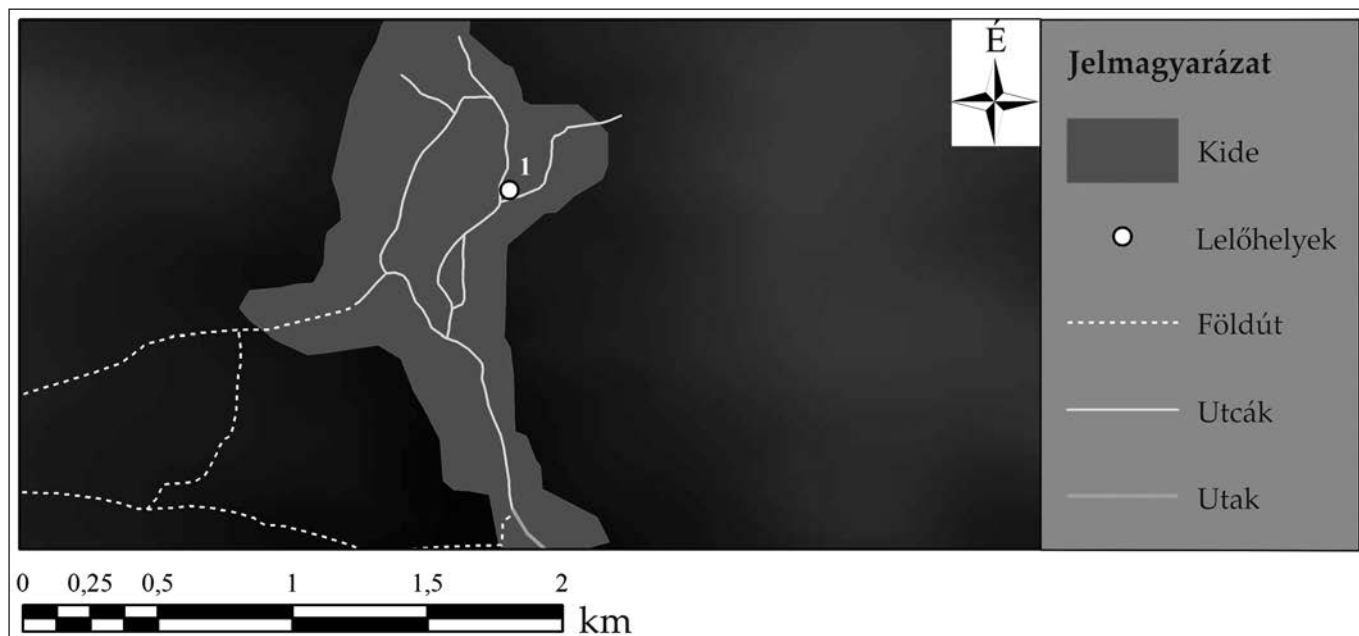

KENDILÓNA (ro.: LUNA DE JOS) (Doboka község – comuna Dăbâca)

65. Kendilóna, 5–6. század¹⁸⁸

III. Valentinianus (425–455) ismeretlen körülmények között előkerült *solidusa*. A lelet 1859-ben került elő, mára már azonosíthatatlan. Nem ismert az őrzési helye. Szórvány.

KIDE (ro.: CHIDEA) (Borsaújfalú község – comuna Vultureni) (25. kép)

25. kép. Kide: 1. Református templom
Fig. 25. Chidea: 1. Reformed church

66. Kide – Református templom, 11–13. század (20. tábla)¹⁸⁹

(GPS-koordináták: 46°58'45.91" É – 23°36'5.07" K)

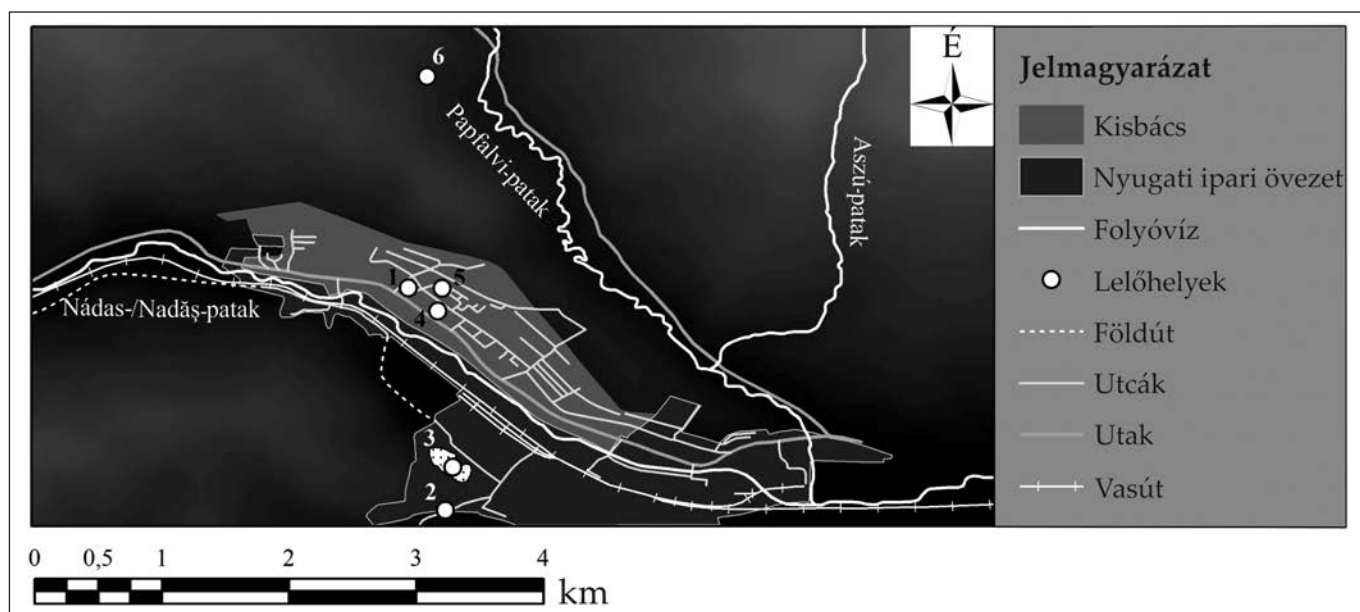
Egy 1942-es ásatás során, a templom mellett két helyen, a templom előtt és a templom mögött egy 9×9,5 m-es Ny felé erősen lejtő területen és a templom mögött 3×5,5 m-es nagyjából sík területen, 12–19. századra keltezhetően, 116 sírt tártak fel. A templom előtt 83, mögötte 33 sírt regisztráltak, de még ideszámítható a szétdőlt sírok nagy száma. A feltárt síroknak több mint fele bolygatott volt, illetve csak minden tizedik sírban találtak mellékletet. Mellékleteik hajkarikák, illetve *obulus*ként értékelhető érmék közül a legkorábbiak a 12. századi anonim dénárok.¹⁹⁰ Ismeretlen raktározási hely (ENTM vagy MNM?). Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

¹⁸⁸ PROTASE 1966, 166; PROTASE 2000, 154.

¹⁸⁹ MÉRI 1944. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

¹⁹⁰ Ezen érméket III. István és II. László pénzeiként értékelték: BÓNA 1988, 225.

KISBÁCS (ro.: BACIU) (Kisbács község – comuna Baciú) (26. kép)

26. kép. Kisbács: 1. Kultúrotthon/Căminul Cultural; 2. Bácsi-torok/Baştărău; 3. D-i terasz/Terasă; 4. 171/A; 5. Új utca/Strada Nouă; 6. É-ra levő domb

Fig. 26. Baciú: 1. Kultúrotthon/Căminul Cultural; 2. Baştărău/Bácsi-torok; 3. The south terrace; 4. 171/A; 5. Strada Nouă/Új utca; 6. The hill to the north

67. Kisbács – Kultúrotthon/Căminul Cultural¹⁹¹

(GSP-koordináták: 46°47'46.61" É – 23°31'14.42" K;¹⁹² RAN-kód: 55847.02)

A falu kultúrotthona körüli területről, amely a Nadas patakának első teraszán került megépítésre, a kanalizálás kiépítése során ásott hosszú gödör és az ezt követő kisméretű mentőásatás során több korszakhoz sorolható kultúrréteg, illetve temetőre utaló sírlelet került elő.

67/A. Kisbács – Kultúrotthon/Căminul Cultural, 3. sz. 4. n.–4/5. század

Római kor utáni időszakhoz tartozó kerámiatöredékből álló kultúrréteget azonosítottak az ásatás során. ENTM. Leltározatlan. Régészeti ásatás; kultúrréteg.

67/B. Kisbács – Kultúrotthon/Căminul Cultural, 7–9/10. század

A szondázó ásatás során kora középkorra keltezhető kerámiatöredékeket is dokumentáltak. ENTM. Leltározatlan. Régészeti ásatás; kultúrréteg.

67/C. Kisbács – Kultúrotthon/Căminul Cultural, 7–9/10. század

Az ásatások során a mai napig közöletlen, kora középkori urnás hamvasztásos temetkezést regisztráltak. ENTM. Leltározatlan. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

67/D. Kisbács – Kultúrotthon/Căminul Cultural, 11–13. század

11–13. századi kerámiatöredékeket azonosítottak a szondázó ásatás során. ENTM. Leltározatlan. Régészeti ásatás; kultúrréteg.

68. Kisbács – Bácsi-torok/Baştărău (Menedékház/Cabană), 3. terepfelület/Obiectivul 3¹⁹³

(GPS-koordináták: 46°46'50.05" É – 23°31'23.89" K; RAN-kód: 55847.01)

Településrendezés során az építészeti, rendszerezési és gazdasági beruházással foglalkozó intézmények kérésére az ENTM régészei Gheorghe Lazarovici és Zoia Maxim vezetésével terepbejárást tartottak a terület azon részén, amelyet érintettek a munkálatok, pontosabban a Bácsi-torok, illetve az úgynevezett Menedékház/Cabană közelében. A terepbejárások során négy felületen (a régészek ezt a közleményünkben Obiectivul 1–4.-nek

¹⁹¹ REPCLUJ 1992, 42: 2. szám; MAXIM 1999, 58.

¹⁹² A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással.

¹⁹³ LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 725–726; REPCLUJ 1992, 42: 4. szám. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján a kora középkori keltezhető telepjelenségeket nem említik.

nevezték) különböző korszakokhoz kapcsolható településstruktúrákat, illetve kultúrrétegeket jelző kerámiatöredékek jelentős mennyiségét azonosították. A Menedékház/Cabană közvetlen közelében levő lelőhely (3. terepfelület/Obiectivul 3) jelentős topográfiai kiterjedésű lehet, ugyanis kiterjed a 602. és ezekkel szomszédos telkekre. A régészeti leletanyag a patak mindkét partján követhető, de főleg annak bal oldalán. A terület a Nádas árterületének első teraszához tartozik. Innen, őskortól a középkorig, különféle régészeti időszakokhoz sorolható kerámia leletanyagot regisztráltak a múzeum munkatársai.

68/A. Kisbács – Bácsi-torok/Baştărău (Menedékház/Cabană), 3. terepfelület/Obiectivul 3, 3. sz. 4. n.–4/5. század

A római korszak utáni periódushoz sorolható kerámia téglavörös, illetve szürke korongolt töredékekből áll. ENTM. Lsz.: P.82605–82614, P.82622–82638. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

68/B. Kisbács – Bácsi-torok/Baştărău (Menedékház/Cabană), 3. terepfelület/Obiectivul 3, 7–9/10. század

A „fésűs” díszítésű kerámiatöredékeket általánosságban a 7–9/10. századra keltezhetjük. ENTM. Lsz.: P.82615–82618. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

68/C. Kisbács – Bácsi-torok/Baştărău (Menedékház/Cabană), 3. terepfelület/Obiectivul 3, 11–13. század

A középkorra keltezhető edénytöredékek hullámvonalas díszítésűek, homokos, durva pasztából. ENTM. Lsz.: P.82593–82599, P.82639, P.82643, P.82640–82641. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

69. Kisbács – D-i terasz/Terasă, 4. terepfelület/Obiectivul 4, 7–9/10. század¹⁹⁴

(GPS-koordináták: 46°47'0.95" É – 23°31'25.84" K;¹⁹⁵ RAN-kód: 55847.07)

A 3. terepfelülettől Ny-i irányban, egy 1,5 km hosszú és 300 m széles terasz húzódik Ny-i irányban, a Nádas árterétől számítva 200 m-re, egy meredek domboldaltól, egészen a napjainkig használt földútig.

E teraszról az őskortól a középkorig különféle régészeti időszakokhoz sorolható kerámia leletanyagot regisztráltak a múzeum munkatársai. Homokos barna, kézi és korongolt kerámiatöredékek, illetve az ezekhez tartozó korongolt edényaljak a 7–9/10. században keltezhetőek. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

70. Kisbács – 171/A. szám, 3. sz. 4. n.–4/5. század¹⁹⁶

(GPS-koordináták: 46°47'40.67" É – 23°31'21.93" K)

A 171/A ingatlan udvarán, a Kolozsvár–Zilah útszakasz modernizálása során három urnás temetkezést bolygattak meg, amelyet Szabó József akkori történelemtanár mentett meg, azonosított és adott át a kolozsvári múzeumnak. A terepre kiszáló Mihail Macrea szondázó ásatása eredménytelenül végződött, következésképpen kérdéses marad, hogy ebben az esetben mindössze e három temetkezéstről beszélhetünk? A leletanyagot (fazekak, tálak, vascsat töredéke) a római kori és az úgynevezett Marosszentanna régészeti kultúra népességei szimbiózisaként értékelték a szakemberek, amire azonban semmilyen konkrét bizonyíték nincsen, mivel sem a technológiai import, sem a kereskedelem lehetősége nem zárható ki. ENTM. Lsz.: V.23736–23744. Leletmentés (azonosított), régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

71. Kisbács – Strada Nouă/Új utca¹⁹⁷

(GPS-koordináták: 46°47'46.49" É – 23°31'23.05" K; RAN-kód: 55847.03)

A Kolozsvár–Zilah út bal oldalán levő lejtős részen, a tömbházlakások építése során, az 1984-ben végzett szondázó ásatások során különféle régészeti korszakhoz tartozó kultikus gödröket, temetkezéseket, kultúrréteget, településstruktúrákat azonosítottak. A lelőhely a Nádas-patak magasabb teraszán helyezkedik el. A szűkszávú leírásból kiderül, hogy kora középkorra keltezhetően feltártak egy lakóházat (az azonban nem derül ki, hogy gödör- vagy felszíni ház). A múzeumban leltározott, de egyelőre nem tanulmányozható kerámiatöredékeket azonban két időszakba sorolták, amelyet egyelőre elfogadhatunk.

71/A. Kisbács – Strada Nouă/Új utca, 5–6. század

Kerámiatöredékek az 5–6. századból. ENTM. Régészeti ásatás; kultúrréteg.

71/B. Kisbács–Strada Nouă/Új utca, 7–9/10. század

A szondázó ásatások során kerámiatöredékeket, illetve egy, a 7–8. századra keltezhető lakóház nyomait regisztráltak. A múzeumban leltározott kerámiatöredékek időrend szerinti szétválasztása nem történt meg.

¹⁹⁴ LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 726; REPCLUJ 1992, 42: 5. szám.

¹⁹⁵ A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással.

¹⁹⁶ DAICOVICIU–VLASSA 1974, 14–17; PROTASE 2000, 117, Fig. 2. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

¹⁹⁷ KALMAR 1987, 166–174; REPCLUJ 1992, 42: 3. szám.

ENTM. Lsz.: P.104687–104691, P.104694–104698, P.104703–104707, P.104709–104712, P.104787, P.104800–104802, P.104809–104818, P.104986–104991, P.105535–105540. Régészeti ásatás; telep.

72. Kisbács – É-ra levő domb, 11–13. század¹⁹⁸

(GPS-koordináták: 46°48'40.33" É – 23°31'19.16" K;¹⁹⁹ RAN-kód: 55847.08)

Ferenczi István középkori nyomokra utal a településtől É-ra fekvő domb K-i lejtőjéről. Ugyanott középkori templom romjait is említi. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

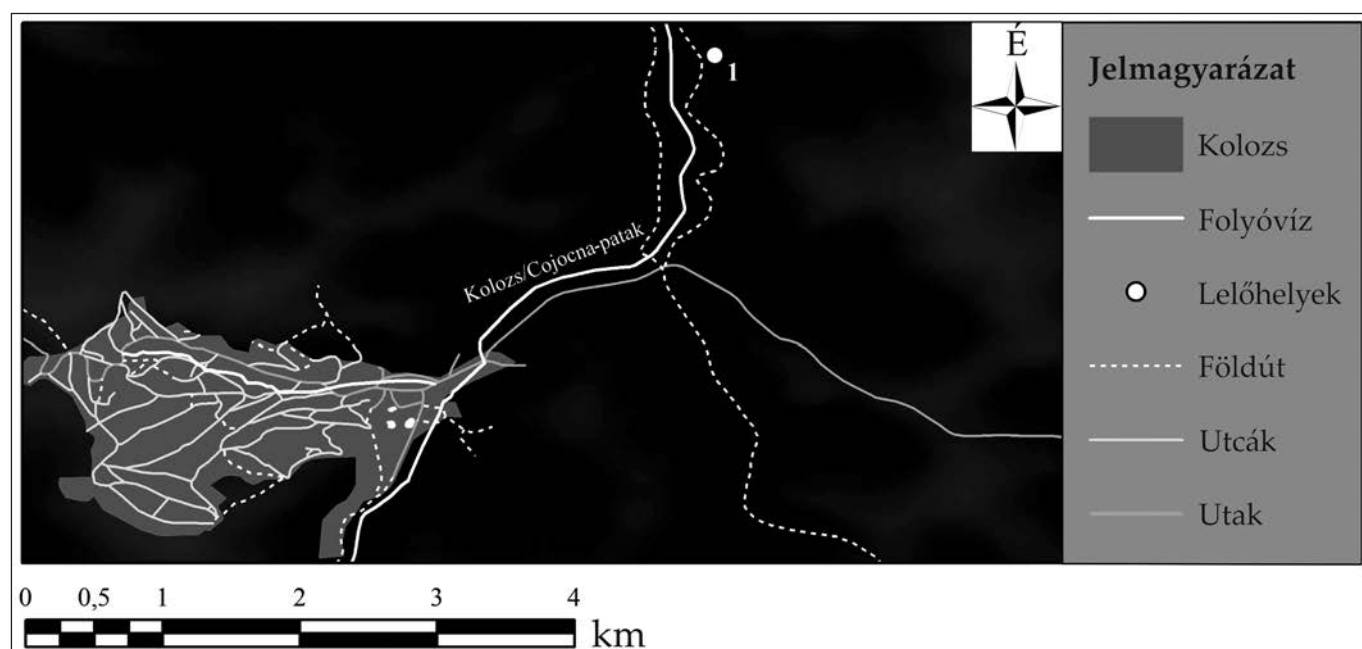
73. Kisbács – Falu területe, 3. sz. 4. n.–4/5. század²⁰⁰

Orosz Endre hagyatékában a falu területéről előkerült aláhajtott lábú fibulát a 4. századra keltezhetjük. A tárgyat nem sikerült azonosítanunk az Orosz-hagyatékot őrző jelenlegi Maros Megyei Múzeumban, ugyanakkor a kolozsvári múzeumban sem találtunk rá. Szórvány.

74. Kisbács, 7–9/10. század²⁰¹

A kolozsvári múzeumban több edénytöredéket azonosíthattunk, amelyeket a 7–9/10. századra keltezhetünk. ENTM. Lsz.: P.107340–107342, P.108365–108368, P.108370, P.108753–108704, P.109015, P.109020, P.109088, P.109090., P.109619., P.109629. Szórvány.

KOLOZS (ro.: COJOCNA) (Kolozs község – comuna Cojocna) (27. kép)

27. kép. Kolozs: 1. Györgerk/Ghiurbărc
Fig. 27. Cojocna: 1. Ghiurbărc/Györgerk

75. Kolozs – Györgerk/Ghiurbărc, 5–6. század²⁰²

(GPS-koordináták: 46°46'17.59" É – 23°51'42.46" K; RAN-kód: 57369.02)

ÉK-re a falutól, a Kiskályán nevű patak völgyében, egy magasabb domb lejtőjén, terepbejárás során 6. századra keltezhető kerámia alapján e korszakra keltezhető település létezhetett. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

198 FERENCZI 1962, 42, 58; REPCLUJ 1992, 43: 14. szám.

199 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással.

200 REPCLUJ 1992, 43: 13. szám.

201 Közöletlen. A szakirodalom által nem ismert lelőhely.

202 HOREDT 1956, 142; FERENCZI 1962, 49–50, 53–54, 56; REPCLUJ 1992, 155: 4. szám; RUSTOIU 2005a, 55, 23. szám.

76. Kolozs – La Iulia²⁰³

Dokumentáció nélkül, több korszakhoz tartozó jelentős mennyiségű leletanyagot dokumentáltunk a kolozsvári múzeumban. A lelőhelyet, topográfiai szempontból, egyelőre nem sikerült azonosítani.

76/A. Kolozs – La Iulia, 7–9/10. század²⁰⁴

A kerámiatöredékek a 8–9. századból (együtt a 10/11–12. századra keltezhető kerámiával) egyértelműen kultúrrétegre, telepjelenségekre utalnak. Sajnálatosan semmilyen más, pontosító adatot e leletanyag kapcsán nem sikerült fellelnünk a kolozsvári múzeumban. ENTM. Lsz.: P.106966–106969, P.106970–106974, P.106975–106980, P.107089–107090, P.107098–107099, P.107205–107251, P.107453, P.107309. Régészeti ásatás vagy terepbejárás; telep vagy kultúrréteg.

76/B. Kolozs – La Iulia, 11–13. század²⁰⁵

A 8–9. századra keltezhető kerámiatöredékekkel együtt 10/11–12. századi kerámiát regisztrálhatunk. Ld. a 76/A. lelőhelyet.

77. Kolozs, 11–13. század²⁰⁶

Ismeretlen, közöletlen telepásatásról 11–13. századra keltezhető kerámiatöredékeket regisztráltak a 3. és 6. objektumokból. ENTM. Lsz.: P.109692–109698. Régészeti ásatás; telep.

---

203 A szakirodalom által nem ismert lelőhely.

204 A szakirodalom által nem ismert lelőhely.

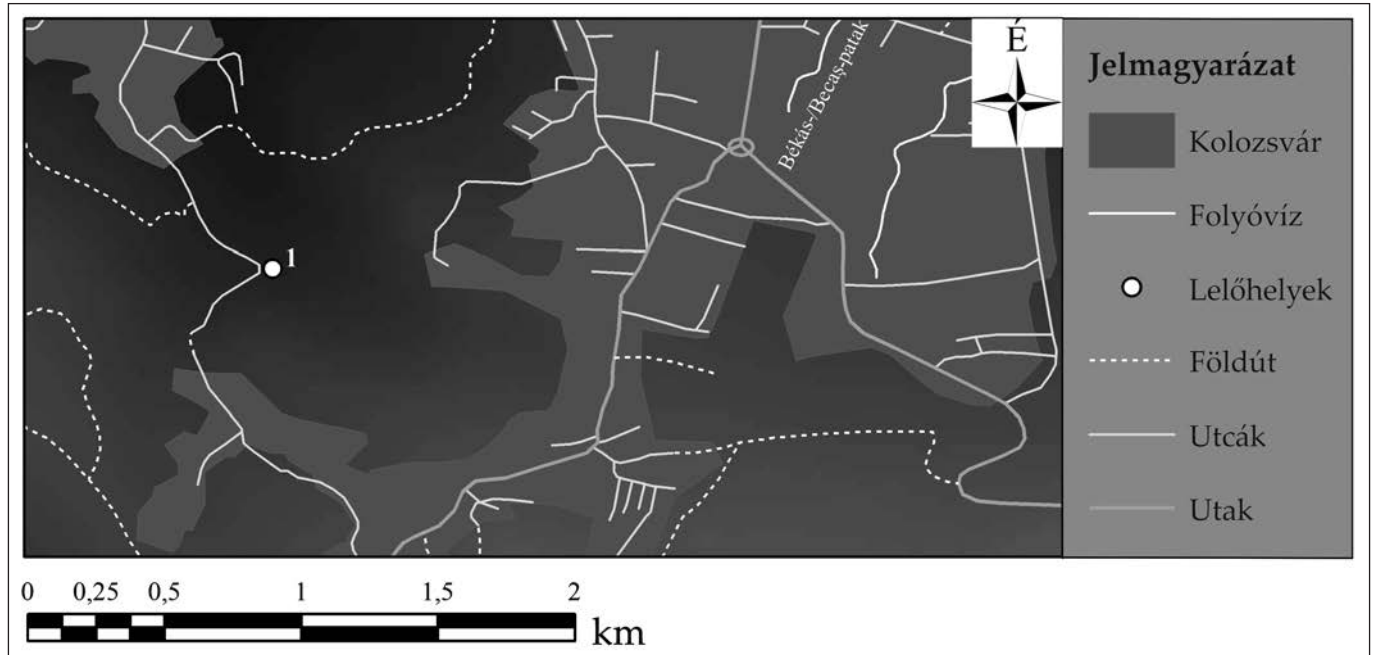
205 A szakirodalom által nem ismert lelőhely.

206 A szakirodalom által nem ismert lelőhely.

Street; 16–17. Fótér/Piața Unirii Square – Szentlélek/Virgil Fulicea Street; 18. Deleu/Barátok Street; 19. Ferdinand/Híd Street; 20. Horea/Ferenc József Road – Someș Bridge; 21. Horea/Ferenc József Road – Chamber of Commerce; 22. Downtown Reformed Church (Argeș/Csere János Street plot no. 24); 23. Petőfi/Avram Iancu Street (plot no. 30 and 42); 24. Farkas/M. Kogălniceanu Street no. 23 – Reformed church; 25. Baba Novac/Bethlen Street; 26. Ștefan cel Mare/Hunyadi Square; 27. Szántó/Muncitorilor (former: Plugariilor) Street; 28. Zápolya/gen. Traian Moșoiu (former: Tunarilor, Dostoievski) Street; 29. Fluturilor/Pillangó street; 30. Kalevala/Semenicului Street – Burial ground no. I; 31. Kalevala/Semenicului Street – Burial ground no. II; 32. The confluence of the Becaș streams; 33. Heltai Street no. 28/T. Cipariu no. 15; 34. The crossroads of the C. Coposu/Nagy Lajos király – Porumbului/Körösmező Streets; 35. Cluj-Napoca – Cordoș – Téglagyár/Ţiglărie

29. kép. Kolozsvár: 1. Valea Popii
Fig. 29. Cluj-Napoca: 1. Valea Popii

78. Kolozsvár – Kolozsmonostor – Kálvária (Calvaria)²⁰⁷ (21–23. tábla)

(GPS-koordináták: 46°45'40.06" É – 23°33'30.033" K,²⁰⁸ RAN-kód: 54984.10)

Kolozs várát a történeti kutatás elsősorban Kolozsvár korai magjával, az ún. Óvárral azonosította, azonban a 20. század második felében, a mai város Ny-i részéhez tartozó Kolozsmonostoron – nem függetlenül tudománypolitikai céloktól – a majdnem egy évtizedig tartó ásátás során egy középkori fa földvárat, illetve a vár belsejében levő településstruktúrákat és valószínűleg két templom körüli temetőt tártak fel. Ezzel nagyrészt megdőlt a romantika korának konceptusa, azonban kialakult egy másik, amely mintegy kulturális terméke a neonacionalizmusra építő romániai nacionál-kommunizmusnak.²⁰⁹

78/A. Kolozsvár – Kolozsmonostor – Kálvária (Calvaria) – Vár, 11–13. század²¹⁰ (21–22. tábla)

A fa földvárat egyenesen az antik humuszra emelték, tehát építési előzménye a népvándorlás korban nem volt. Az építési fázisait három szakaszra különítették el: az elsőt a 9. század végére, a másodikat a 10–11. századra, a harmadikat a 11. századtól a tatárjárásig datálták. E korai datálást nem az átvágott sánc stratigráfiájára, hanem az első erődítés és a korai veremházak közti „stratigráfiai” kapcsolat létezésére alapozták, amelyet

²⁰⁷ IAMBOR–MATEI 1975, 291–304; IAMBOR–MATEI 1979, 601–619; IAMBOR–MATEI–HALASU 1981, 129–150; IAMBOR–MATEI 1983, 131–146; BÓNA 1998, 223–224, 229; BÓNA 2001, 76, 81, 84; LUPESCU 2005, 28–31; GÁLL–GERGELY–GÁL 2010, 130–164. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem említik a templom körüli temetőt.

²⁰⁸ A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással.

²⁰⁹ Eszmetörténeti szempontból lásd: BOIA 1999, 123–125. A várakkal kapcsolatos tudománypolitika kapcsán lásd: GÁLL 2015–2016, 263–264.

²¹⁰ IAMBOR–MATEI 1975, 291–304; IAMBOR–MATEI 1979, 601–619; IAMBOR–MATEI 1983, 131–146; IAMBOR 2005, 126–128; BÓNA 1998, 223; LUPESCU 2005, 28–32.

azonban nem bizonyítottak be, hiszen egyrészt a szerzők által emlegetett veremházakból rádlimintás kerámia került elő (lásd: 78/B. lelőhely), másrészt a vár második fázisát jelző kazettaszerkezet arra utal, hogy az valójában a 11. század közepére keltezhető. A Kolozsmonostoron talált sánctörés mind korát, mind szerkezetét illetően tökéletesen illeszkedik a Magyar Királyság korai megyeközpontjainak sorába, ahogyan ezt nemrégiben Bóna István bebizonyította.²¹¹ A kolozsvári honfoglalás kori temetők a völgy másik felében való topográfiai elhelyezkedése alapján (is), a kolozsmonostori vár I. fázisának építése nem képzelhető el hamarabb a 10. század végénél, ezt pedig egyértelműen támogatja a kazettaszerkezetes vár későbbi keltezése, amelynek párhuzamai a 11. század második negyedétől keltezhetőek.²¹² Régészeti ásatás; vár.

78/B. Kolozsvár – Kolozsmonostor – Kálvária (Calvaria) – Várbelső, 11–13. század²¹³ (23. tábla)

A kolozsmonostori vár belső területén az 1970-es években kb. 12 gödörházat tártak fel, amelyet tág időhatárok közé, a 9–11. századra kelteztek. A talán legfontosabb feltárt településobjektum az S. IV/B kutatóárokban feltárt gödörház, amelyet három, Salamon (1063–1074) Huszár 17. típusú dénár keltez a 11. század második felére. A Salamon-pénzzel datált ház a szerzők szerint leégett, amelyet nagyobb pusztítással magyaráltak, és ezzel hozták – minden más bizonyíték nélkül – kapcsolatba a sánctörés erődítésének megrongálódását is. Nem lehet tudni semmit arról, hogy ez a gödörház milyen stratigráfiai viszonyban volt a Iambor által említett és ugyancsak az S. IV/B kutatóárokban feltárt másik két gödörházzal, amelyekről még az sem ismert, hogy leégett-e vagy sem, legalábbis az illusztráció nélküli publikációból ez nem derül ki.

Az S. IV/B kutatóárok közvetlen közelében, az S. IX kutatóárokban a 10. sír egy 11. századi kemencét bolygatótt meg. Az S. IV/C-ben hasonlóképpen egy másik gödörházat azonosítottak, amelynek leletanyagát a fogaskerék-mintájú kerámia alapján legkorábban a 11. századra keltezhetjük. Hasonló, fogaskerék-mintás kerámia leletanyag ismert az S. III és S. IV-ben regisztrált öt gödörház legalább egyikében is. Egy másik, az S. X kutatóárokban feltárt gödörházból is hasonló díszítésű kerámia került elő,²¹⁴ tehát ebben az esetben is a 9–10. századra való keltezés erősen megkérdőjelezhető. A lelőhelytérképen Petru Iambor nem tüntette fel az S. X-es kutatóárok helyét, ezért e gödörház helyzete bizonytalan – a kolozsvári régészek szerint a vár D-i részén volt. Hasonlóképpen 11. századra keltezhető a XV. kutatóárokban regisztrált kemence is (fogaskerék-mintás kerámiával), illetve egy felszíni (?) ház, hasonló leletanyaggal. Talán korábbiak az S. VIII., XVI. kutatóárokban feltárt gödörházak, a bizonytalanság oka az a tény, hogy a 10–11. századi kerámia pontosabban nem keltezhető.

A fogaskerék-díszítés²¹⁵ a Kárpát-medencében különböző időszakokban terjedt el. Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetőanyagának feldolgozása alapján elmondható, hogy sírkerámia egyetlen esetben sem tartalmazott fogaskerék-mintás edényeket.²¹⁶

Következtetésképpen leszögezhetjük:

A. a fogaskerék-mintás kerámialelet jelentős mennyiségben Kolozsmonostorról a 11. századból/századtól ismert;

B. a Petru Iambor által elsősorban 9–10. századra keltezett település objektumai valójában 11. vagy 12. századiak.²¹⁷

ENTM. 1973, 1974, 1975, 1977-es ásatások. Lsz.: F.20687–20699 [nyílcsúcsok, zabla, csatok]. 10–12. századi hajkarikák (az 1977-es ásatásból). Lsz.: F.22668/a–22673/a. Az 1979-es ásatáson a rotundából 10–14. századi kerámia töredékek kerültek elő. Lsz.: F.22298–F.22650. Többségében 10–11. századi kerámiatöredékek az 1980-as ásatásból. Lsz.: F.22812–23074. 1–2. négyzetháló (carou): F.23369–23390; 2–3. négyzetháló: F.23326–23313; 3–4. négyzetháló: F.23314–23331; 5–6. négyzetháló: F.23332–23337; 6–7. négyzetháló: F.23338–23350; 8–9. négyzetháló: F.23351 (balta); 8–9. négyzetháló: F.23352–23368. Kerámia töredékek a XXII. szelvényből. Lsz.: F.23314–F.23368. Az 1979-ben feltárt második lakóházból egy 10–11. századra keltezhető kerámia edény került elő. Lsz.: F.24234. Az 1982-es évi ásatás 11–12. századi kerámiatöredékei. Lsz.: F.23409–23560, F.24235, F.24237–24245, F.26402–26727. 11. századi ezüstérmék (Huszár 17. típusú dénárook). Lsz.: F.27182–27184. Régészeti ásatás; telep.

211 BÓNA 1998, 31; BÓNA 2001, 76, 81, 84.

212 MORDOVIN 2016, 156–159.

213 IAMBOR–MATEI 1975, 291–304; IAMBOR–MATEI 1979, 601–619; IAMBOR 2005, 154–155.

214 IAMBOR–MATEI 1983, 132, Pl. 1/10.

215 Nemzetközi irodalmi áttekintéssel: TAKÁCS 2013, 56–58.

216 GÁLL 2013a, I. kötet: 786–794, II. kötet: 328. táb.

217 Benkő Elek által a telep 8–9. századi keltezése hasonlóképpen nem állja meg a helyét, ugyanis a lexikonban hivatkozott Bóna István 8–9. századi telepről nem ejt szót. BENKŐ 1994, 363–364; BÓNA 1988, 221–222.

78/C. Kolozsvár – Kolozsmonostor – Kálvária (Calvaria) – Várbelső, 11–13. század²¹⁸ (23. tábla)

A Kálvária-tetőn összesen 207 Ny–K tájolású sírt tártak fel, ebből 159-et közöltek, de ezek közül mindössze 142-et tudunk a 11–13. századra keltezni, a többi valószínűleg későbbi (sajnos az 1990–1991-es ásatások eredményei, a 160–207. temetkezések közöletlenek). Az érmék alapján két temetkezési periódust lehet elkülöníteni: a korábbi, 11–12/13. századit I. András (1046–1060) (130. sír: Huszár 9. típus), Szent László (1077–1095) (10., 75., 124. sír: Huszár 22. típus; 32. sír: Huszár 24. típus; 41. sír: Huszár 25. típus), II. Béla (1131–1141) (1. sír: Huszár 49. típus) veretei és anonim dénárok (64. sír: Huszár 189. típus) (és a 112. sír érméje azonosíthatatlan), míg a későbbit Anjou I. Károly (1308–1342), Nagy Lajos (1342–1382) és Mária (1382–1395), egyelőre nem besorolt pénzei kelteznek. A 13. századból ugyan hiányoznak a pénzzel datált temetkezések, ezt azonban valószínűleg a 13. századi gazdasági helyzettel magyarázhatjuk, vagyis a melléklet nélküli és érem nélküli sírok egy része valószínűleg 13. századi. A sírkoncentrációk alapján valószínűleg a váron belül két templom állhatott, amelyek köré két temető szerveződött a 11. század második felétől. Mindkét csoport temetkezései a 11. század második felétől keltezhetőek, amely arra utal, hogy Kolozsmonostoron korábbiak a temetkezések I. László (1077–1095) uralkodásánál. Sajnos a feltárt csontvázak nem kerültek leltározásra! ENTM. 1972–1977-es ásatások. Lsz.: F.20689–20690, F.20697; 12–14. századi hajkarikák az 1979-es ásatásból. Lsz.: F.22776–22796; 1977–1982 közötti ásatások során előkerült sírok mellékletei. Lsz.: F.24165–24233, F.26777–26797; az 1990–1991-es ásatások régészeti leletanyaga leltározatlan. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

78/D. Kolozsvár – Kolozsmonostor – Kálvária (Calvaria) – Vár Ny-i része, 11–13. század²¹⁹

A vár Ny-i részéből szórványként előkerült hosszú vágóélű deltoid nyílcsúcs típusa a 10–11. századra jellemző. ENTM. Leltározatlan. Szórvány.

79. Kolozsvár – Kolozsmonostor – Porțile de Fier/Vaskapu utca, 11–13. század²²⁰

(GPS-koordináták: 46°45'41.46" É – 23°33'17.02" K)

A vár sáncától Ny-ra, átellenben 150 méterre, a völgy utáni plató előtti enyhén meredek felszínen történt kutatás eredményei nagyrészt ismeretlenek. Dokumentáció hiányában azt sem tudni, hogy az ásatás során hány régészeti objektumot tártak fel. A feltárásról a *Repertoriul Arheologic al Clujului* 120. oldalán egy kőből készített kemencét említenek, illetve vékony 11. századi kultúrregetet. A leltárkönyvi adatok alapján a raktárban sajnálatosan nem sikerült azonosítani a leletanyagot. Így fenntartásokkal ugyan, de el kell fogadnunk Petru Iambor leltárkönyvi meghatározásait, vagyis azt, hogy a leletanyag 11–12. századi. ENTM. Lsz.: F.25270–25472, F.26728–26739. Régészeti ásatás; telep.

80. Kolozsvár – Kolozsmonostor – Monostori út – Govora/Templom utca (B11) – Câmpului/Mező utca 9–19. (Kaufland bevásárlóközpont)²²¹ (24. tábla)

(GPS-koordináták: 46°45'39.42" É – 23°33'57.69" K; 46°45'33.71" É – 23°33'50.62" K; RAN-kód: 54984.205)

500 méterre K-i irányban a vár K-i szögletétől levő széles platón, amelyet átszel a Popii pataka, megtelepedésre tökéletes helyszín volt. E nagy plató É-i szélén, a jelenlegi Monostori út és a Templom/Govora utca sarkán épített B11 tömbház építése során 1989-ben két gödörházat, néhány gödröt és két, D–É tájolású sírt tártak fel. 2005-ben, a mostani Kaufland bevásárlóközpont területén hasonlóképpen ásatások során különféle korzból származó régészeti objektumokat azonosítottak.

80/A. Kolozsvár – Kolozsmonostor – Monostori út – Govora/Templom utca (B11) – Câmpului/Mező utca 9–19. (Kaufland bevásárlóközpont), 3. sz. 4. n.–4/5. század²²²

Az ásatás során, a megnyitott kisebb kutatási szelvények É-i két középső szelvényéből 2. és 3. sírnek elnevezett D–É irányú tájolású temetkezést azonosítottak. Az ásatás térképe alapján gyaníthatóan a temető D-i szélétől sikerült megmenteni két sírt. ENTM. Azonosíthatatlan. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

80/B. Kolozsvár – Kolozsmonostor – Monostori út – Govora/Templom utca (B11) – Câmpului/Mező utca 9–19. (Kaufland bevásárlóközpont), 11–13. század²²³

Az egyik, kemencét is tartalmazó gödörházat a 12. századra keltezték. A másik gödörház részletei ismeretlenek. Az 1988-as ásatástól DNY-ra, kb. 150 méterre, 2005-ben, a mostani Kaufland bevásárlóközpont területén

²¹⁸ IAMBOR–MATEI 1979, 601–619; IAMBOR–MATEI–HALASU 1981, 129–150; IAMBOR–MATEI 1983, 131–146; HORED T 1986, 138, Abb. 55/2. Az ásatás dokumentációjának, illetve a leletanyag teljes közlését lásd: GÁLL–GERGELY–GÁL 2010, 140–164, Pl. 44–55.

²¹⁹ GÁLL–GERGELY–GÁL 2017, 3. tábla 2.

²²⁰ Közöletlen. REPCLUJ 1992, 120: 2. szám c. alpont. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

²²¹ 2005: Petru Iambor, Monica Tecar és Tiberiu Tecar közöletlen ásatása. GÁLL–GERGELY–GÁL 2017.

²²² GÁLL–GERGELY–GÁL 2017.

²²³ GÁLL–GERGELY–GÁL 2017.

egy újabb, kemencével ellátott, 12. századra keltezett gödörházat, valamint más településobjektumokat tártak fel. ENTM. Lsz.: F.26740–26770; 2005-ös ásatás leletanyaga egyelőre leltározatlan. Régészeti ásatás; telep.

81. Kolozsvár – Kolozsmonostor – Monostori út 204. szám, 3. sz. 4. n.–4/5. század²²⁴

(GPS-koordináták: 46°45'43.05" É – 23°34'2.98" K)

A monostori plató ÉK-i, meredek szélén, alacsonyabb tengerszint-magasságú részén, kb. 400 méterre az előbbi lelőhelytől, a jelenlegi 22–24-es szám alatt levő *Școala Internațională Gimnazială* melletti kertből (akkoriban 204. szám) Kovács István 1912-ben két edényégető kemencét tárt fel, amelynek helyes keltezése – Pósta Béla véleményével ellentétben – a 4. század.²²⁵ A lelőhelyről egy – a datálás szempontjából lényeges elem – „gót” csontfésű is előkerült. ENTM. Lsz.: V.1214. A kerámia a kolozsvári múzeumban azonosíthatatlan, Ioana Hica publikációja ellenére leltározatlan maradt. Régészeti ásatás; telep.

82. Kolozsvár – Kolozsmonostor – Monostori út 152. szám, 3. sz. 4. n.–4/5. század²²⁶

(GPS-koordináták: 46°45'40.94" É – 23°34'3.05" K)

Kovács István 1911 és 1912-es ásatása során egy edényégető kemencét, illetve egy ehhez tartozó gödörházat tárt fel. A lelőhelyet, dél-nyugat irányban a *Școala Internațională Gimnazială*tól, 75 méterre azonosítottuk.²²⁷ ENTM. Lsz.: P.59202, P.59447, P.59451. Régészeti ásatás; telep.

83. Kolozsvár – Kolozsmonostor – Valea Popii, 7–9/10. század (29. kép)²²⁸

(GPS-koordináták: 46°44'2.85" É – 23°34'32.87" K)

Terepbejárás során a Valea Popii alsó teraszain, kb. 1 kilométerre a Câmpului/Mező utcától 8–9. századra keltezhető korongolt, kvarckavicsos soványítású, hullámvonaldíszes edénytöredékeket regisztráltak. ENTM. Azonosíthatatlan (gyaníthatóan leltározatlan maradt). Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

84. Kolozsvár – Kolozsmonostor – La Stăvilă/Gát²²⁹

(GPS-koordináták: 46°45'40.52" É – 23°32'48.24" K; RAN-kód: 54984.09)

A Szamos ártere első teraszának emelkedő részén, kb. 360 tengerszint feletti magasságban azonosított lelőhelyek. A területen előforduló, különböző korszakokhoz tartozó leletanyagot már Ferenczi István említi,²³⁰ 1983-ban pedig Dani István történelemtanár régészeti leletanyag előkerülését jelentette be a kolozsvári múzeumban,²³¹ amelyet régészeti terepkutatás követett.

84/A. Kolozsvár – Kolozsmonostor – La Stăvilă/Gát, 7–9/10. század²³²

Az 1986. év telén történt terepbejárás során különféle korszakban keltezhető kerámiatöredékek mellett, 7–9/10. századra keltezhető edénytöredékekből álló kultúrréteget azonosítottak. ENTM. Lsz.: P.85419, P.85423, P.85429, P.85449, P.85455, P.85461–85470. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

84/B. Kolozsvár – Kolozsmonostor – La Stăvilă/Gát, 11–13. század

Ugyanezen a helyszínen, középkori kultúrrétegből, 11–12. századi kerámiatöredékeket is azonosítottak. A leltárkönyv bejegyzése, illetve a „*Repertoriul Arheologic al Clujului*” szerint 1986-ban ásatás is folyt a területen, amelynek eredményeképpen feltártak „néhány” („*câteva*”) gödörházat, egy félig földbemélyített lakóházat,

224 PÓSTA 1912, 48–49; PROTASE 1966, 115; HICA 1974, 165–175; PROTASE 2000, 132–133, Pl. I. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

225 „Portik Andor joghallgató úr, volt szíves hírt adni arról, hogy Kolozsvárt a Monostori-úton, az állami elemi iskola mellett lévő ház kertjében őskori cserepek kerültek elő. E szíves jelentés folytán ásatás indult meg, a mely később átterjedt a kerületi kapitányság háza területére is. Ez az ásatás városunk őskora szempontjából is fontos, de római kora szempontjából is. A monostori terrazon terjedelmesnek ígérkező bronzkori telep agyagművészeteinek emlékeit gyűjthettük és e mellett két római-kori agyag-edényégető kemenczének maradványait sikerült föltárnunk. Az egyik kemenczének maradványait még most is őrizzük a helyszínen s ha anyagi erőnk engedné, érdemes lenne azt örök időkre fönttartani. Elég nevezetes látnivalója lenne a városnak, de mert erre nekünk pénzünk nincs, elkészítettük e kemencze modeljét J”> nagyságban és ezt intézetünkben őrizzük.” PÓSTA 1912, 48–49.

226 PÓSTA 1912, 48–49.

227 1900-ban a 152. számú telek a Katolikus Státus tulajdonában levő nagy összefüggő telektől nyugatra a hatodik kis szalagtelek. Köszönettel tartozunk Kovács Zsoltnak ezen információért.

228 „*La o distanță de 1 km sud de ultimele case ale străzii Câmpului...*” REPCLUJ 1992, 121: 2. szám e. alpont, 149. Ștefan Matei és Petru Iambor információi alapján. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

229 Legnagyobb részben közöletlen. LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 724. Az 1986-os ásatásról nincsenek pontos információk, a leletanyag teljes mértékben közöletlen. Említi: REPCLUJ 1992, 121: 2. szám d. alpont (*Microhidrocentrala Someș* néven).

230 FERENCZI 1962, 58.

231 Gh. Lazarovici és Z. Kalmar szerint a leletanyag az akkori kolozsvári 23. számú iskolába került. LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 723: 3. jegyzet.

232 Legnagyobb részben közöletlen. LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 723–724.

tűzhelyeket. A leltárkönyv alapján a 11–12. századi kerámia telepjelenségekre utal. ENTM. 1986-os ásatás. Kerámiatöredékek, egy fémtárgy. Lsz.: P.104191–104196, P.104567–104568, P.104601. Régészeti ásatás; telep.

85. Kolozsvár – Kolozsmonostor – I. Rákóczi György-emlékoszlop, 11–13. század²³³

(GPS-koordináták: 46°45'31.07" É – 23°32'53.31" K)

Kálvária-dombtól nem messze Ny-ra, kb. 750 méterre, II. Rákóczi György emlékoszlopánál 1896-ban I. István király (1000–1038) Huszár 1. típusú, két szélén átlukasztott érméje került elő. Nem kizárt, hogy ebben az esetben itt egy temető utolsó megmaradt leletét sikerült megmenteni. Az idézett kötetünkben, Gergely Balázs szóbeli információi alapján „*mellszobor*” van feltüntetve, valójában azonban emlékoszlopról beszélhetünk, amelyet valamikor a múlt század '20-as éveiben romboltak le. MNM. Éremtár. Lsz.: 151/1896. Szórvány.

86. Kolozsvár – Kolozsmonostor – Dealului/Domb utca, 11–13. század²³⁴

(GPS-koordináták: kb. 46°45'35.61" É – 23°33'35.89" K)

A Dealului/Domb utca a várral majdnem párhuzamos, a mai Szászfenesi úti híd építésekor felszámolt házak mögötti térség. Innen egy 11. századra keltezett edény került elő. A pontos lelőköörülményei ismeretlenek. ENTM. Lsz.: F.24236. Szórvány.

87. Kolozsvár – Kolozsmonostor – Város területe (1), 3. sz. 4. n.–4/5. század²³⁵

Ismeretlen lelőköörülmények során 14 darab II. Constantinus (337–361) és II. Valentinianus (375/383–392) bronzérmék kerültek elő Kolozsmonostor területéről. ENTM. Azonosítatlan. Szórvány.

88. Kolozsvár – Kolozsmonostor – Város területe (2), 7–9/10. század²³⁶

Szórvány, kora középkorra datálható edénytöredékek Kolozsmonostor területéről. Nem ismert előkerülésük pontos helye. ENTM. Lsz.: V.1212–1217. Szórvány.

89. Kolozsvár – Kolozsmonostor – Város területe (3), 7–9/10. század²³⁷

Szórvány, kora középkorra datálható edénytöredékek Kolozsmonostor területéről. Nincsen azonosítva a leletanyag pontos topográfiai helyzete. ENTM. Lsz.: V.15135–15141. Szórvány.

90. Kolozsvár – Kolozsmonostor – Város területe (4), 11–13. század²³⁸

Egy Árpád-kori bronz szórványgyűrűt a kolozsvári múzeum Simon Istvántól vásárolt meg. Nem ismert pontosan sem a pontos topográfiai helyzete, sem a lelőköörülményei. ENTM. Lsz.: II.7214. Szórvány.

KOLOZSVÁR (ro.: CLUJ-NAPOCA) (Kolozsvár municípium – municipiul Cluj-Napoca)

91. Kolozsvár – Agrártudományi és Állatorvosi Egyetem területe/Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară, 11–13. század²³⁹

(GPS-koordináták: kb. 46°45'43.92" É – 23°34'20.65" K)

A monostori magas plató utáni talajszintesést követő völgyből, az Agrártudományi és Állatorvosi Egyetem területéről, a múlt század '60-as éveiben egy Huszár 73 típusú, a szélén átfűrt anonim dénár került elő. Nyakékként, függőként használhatták. ENTM. Éremtár. Lsz.: N.66787. Szórvány.

92. Kolozsvár – Moldovei/Garibaldi utca, Vízművek, Z zóna, 7–9/10. század²⁴⁰

(GPS-koordináták: 46°45'51.59" É – 23°34'25.30" K)

Vízvezeték csatornájának ásása közben kora középkori település nyomait regisztrálták. A kisméretű ásatás eredményeképpen egy gödörház nyomait azonosították. Mellékletei: hullámvonaldiszes incizált díszítésű edény-, illetve agyagtepsi-töredékek. Az agyagtepsi alapján inkább a 7–8. századra keltezhető a lelőhely. ENTM. Lsz.: P.99149–99153, P.99159. Régészeti ásatás; telep.

93. Kolozsvár – Clinicilor/Mikó utca, 3. sz. 4. n.–4/5. század²⁴¹

(GPS-koordináták: 46°45'56.15" É – 23°34'51.70" K)

233 GÁLL 2013a, I. kötet: 273, II. kötet: 133/1. tábla.

234 Közöletlen. A szakirodalom által nem ismert, nem említett lelőhely.

235 CHIRILĂ–CHIFOR 1978, 53–54; CHIRILĂ–LUCĂCEL 1979, 137; REPCLUJ 1992, 122: 2. szám i. alpont; PROTASE 2000, 133–134.

236 Közöletlen. A szakirodalom által nem ismert lelőhely.

237 Közöletlen. A szakirodalom által nem ismert lelőhely.

238 Közöletlen. A szakirodalomból nem ismert lelőhely.

239 GÁLL 2015–2016, Fig. 21/1.

240 REPCLUJ1992, 120–121: 2. szám d. alpont, 149; FERENCZI 1962, 42; LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 402–403, 723–724; Ștefan Matei és Petru Iambor információi. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

241 A szakirodalom által nem ismert lelőhely.

Két agyagedényt regisztráltak, amelyeknek nem ismert az előkerülési kontextusuk. Nem zárható ki az sem, hogy temetkezés emlékeiről van szó. ENTM. Lsz.: I.6354 = F.7209, I.6355. Szórvány.

94. Kolozsvár – Jupiter/Göncöl utca, 3. sz. 4. n.–4/5. század²⁴²

(GPS-koordináták: kb. 46°45'17.65" É – 23°35'34.63" K)

A leltárkönyvben regisztrált kerámiatöredékek kapcsán nem sikerült kiderítenünk, hogy ezek ásatás vagy terepbejárás eredményeképpen kerültek a kolozsvári múzeumba. ENTM. Lsz.: P.103899–103915. Régészeti ásatás vagy terepbejárás; kultúrréteg.

95. Kolozsvár – Libucgát/M. Eminescu utca, 11–13. század²⁴³

(GPS-koordináták: kb. 46°46'6.80" É – 23°34'45.25" K)

A Postaépület mögötti térségben levő Ion Luca Caragiale parktól Ny-ra, kb. 300 méterre, a Libucgát/M. Eminescu utcából származó szórványkerámiát, Kurt Horedt szerint a 11. századra, valójában technikai jellegzeteségek alapján általánosan a 11–12. századra keltezhetjük. ENTM. Lsz.: F.IV.2328. Szórvány.

96. Kolozsvár – Memorandumului/Unió utca, 5–6. század²⁴⁴

(GPS-koordináták: kb. 46°46'7.75" É – 23°35'7.40" K;²⁴⁵ RAN-kód: 54984.204)

Néhány síros temetőrészlet, amelyet – ha részlegesen is – az első közlője helytelenül keltezett. A Kis-Szamos első teraszához tartozó jelenlegi Memorandumului – Samuil Micu (Unió – Rózsa) utca találkozásánál található lelőhelyről összesen hat sír került elő, amelyet Nicolae Vlása különféle korszakokra keltezett: az 1–3. sírt a népvándorlás korra datálta, a 4. sírt az úgynevezett Körös-kultúra temetkezésének, míg az 5–6. sírt modern korinak tartotta (18–19. század). Ezek közül az 1. sír nem 4., hanem 6. századi. Sorin Nemeti meggyőző érvelése alapján,²⁴⁶ a 4,20 méter mélységből előkerült 1. sír nem 4. századi, ahogyan gyakorlatilag az egész szakirodalom állította,²⁴⁷ hanem későbbi, és az úgynevezett gepida, 6. századi horizonthoz sorolható. Ezzel ellentétben a másik két sír esetében a keltezési problémák komplikáltabbak. A 2. sírt szétdőlték a munkások, állításuk szerint az É–D tájolású sírból nem került elő melléklet. Temetkezési szokás szempontjából legalább ennyire érdekes a 3. sír esete. A Ny–K tájolású sírban az elhunytat a sírgödörbe ülve helyezték, amelyet Nicolae Vlása a hun korszakra keltezett „kaukázusi szarmatának” értékelt.²⁴⁸ Az ásatás dokumentációja alapján sajnálatosan távolról sem lehet ennyire egyértelműen értékelni ezt a helyzetet, mivel a sírból nem került elő semmilyen melléklet, ezért a hun kori, 5. századi keltezés nem fogadható el. Visszatérve az 1. sírra, a mellékletei alapján egyértelműen a 6. századra keltezhető. Kérdés marad – és a város beépítettsége miatt soha nem lehet arra választ kapni –, hogy ez a temetkezés egy kisebb-nagyobb temetőhöz tartozik, vagy pedig magányos sírról van szó? Általában e jellegű és ilyen mellékletű sírok – más példákban kiindulva – temetőkhöz tartoztak. ENTM. Lsz.: II.31709–31714; Új lsz.: F.19672–19677. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

97. Kolozsvár – Főtér/Piața Unirii (régőbbi elnevezése, illetve a román nyelvű régészeti szakirodalomban: Piața Centrală)²⁴⁹ (25. tábla)

(GPS-koordináták: Herepei János által összegyűjtött leletek (1927) és Cosmin C. Rusu ásatása (2007): 46°46'14.15" É – 23°35'23.14" K; Méri István ásatása (1943): 46°46'13.73" É – 23°35'23.29" K; Ioan Mitrofan ásatása (1958): 46°46'13.24" É – 23°35'23.36" K; Ioan Mitrofan ásatása (1965) (?): 46°46'19.59" É – 23°35'16.42" K; Gyulai Pál ásatása (1968): 46°46'13.78" É – 23°35'22.20" K; Nicolae Gostar (1948): 46°46'11.99" É – 23°35'20.56" K; Sorin Cociș leletmentése (1992): 46°46'14.76" É – 23°35'13.79" K; Petru Iambor ásatása: 46°46'9.97" É – 23°35'27.18" K)

Napoca mind topográfiai, mind a településtörténeti (romkontinuitás) szempontjából meghatározta Kolozsvár korai települését. Az ókori város romjait, amint erről a legkorábbi adatok tanúskodnak, előszeretettel használták fel a középkorban. Ezt relatívan egyértelműsítette Méri István ásatása is, aki a római város és a középkor-

242 A szakirodalom által nem ismert lelőhely.

243 HORED T 1951, 201.

244 VLÁSA 1970, 529–532; REPCLUJ 1992, 126: 15. pont b. alpont; NEMETI 2010, 407–412. A *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem említik az 5–6. századra keltezhető temetkezést vagy temetkezéseket.

245 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással.

246 NEMETI 2010, 407–412.

247 HORED T 1982, 123–124, Abb. 48, 3–7; HARHOIU 1998, 171, 29.2. szám; GAIU 1999, 101, 3. szám; PROTASE 2000, 131; PETRESCU 2002, 100, 213.b. szám; OPREANU 2002, 177.

248 VLÁSA 1970, 531, 2. jegyzet.

249 HORED T 1951, 201, Pl. XIII/12; MÉRI 1986; REPCLUJ 1992, 128: 16. szám; COCIȘ–VOIȘAN 1995, 785–786; HERPEI 2004, 82–83; LUPESCU 2005, 40, 41: 6–7. ábra; RUSU–GERGELY 2004–2007, 41–44; PUPEZĂ 2008–2009, 223–225; GÁLL–GERGELY–GÁL 2010, 165–171; GÁLL–GERGELY–NAGY 2017. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

ri város között stratigráfiai szempontból majdnem 1000 év hiátust tapasztalt. E megállapítással ellentétben, a 2017 tavaszán feltárt 6. századi edényégető kemence arra utal, hogy tapasztalható jelentéktelen megtelepedés a római város romjain a római kort követő időszakban.

97/A. Kolozsvár – Főtér/Piața Unirii, 11–13. század²⁵⁰

Kurt Horedt leírása szerint, a Fótéren feltárt temetőrész területéről 11. századi edények kerültek elő. Amennyiben a 11. századi keltezése helytálló, az azt jelentené, hogy a Főteret, már a temető használata előtt, tehát a 11. században lakták, de nem kizárt párhuzamos időbeli evolúció sem. Ugyanakkor a Nicolae Gostar által feltárt sírok környezetében (1948) a kora középkori kultúrréteget, talán szétdőlt objektumokat a 11–12. századi kerámiatöredékek jelzik. ENTM. Lsz.: V.11520, V.15512–15514. Régészeti ásatás; kultúrréteg.

97/B/1–2. Kolozsvár – Főtér/Piața Unirii – Szentlélek/Virgil Fulicea utca, 11–13. század²⁵¹ (25. tábla)

Egy, de sokkal valószínűbben két, már a 11. század végétől keltezhető 39 síros templom körüli temető részleteit Kolozsváron a Fótéren, a Szentlélek (Virgil Fulicea) utcában és talán a Ferencesek templománál tártak fel. Az első főtéri temetőrészlet kutatása Méri István nevéhez köthető 1943-ból,²⁵² ahol korábban (1927-ben) Herepei János már nyolc S végű hajkarikát gyűjtött, és ahol Cosmin Rusu 2007-ben sírokat azonosított.²⁵³

A főtéri Ny–K tájolású síros temetőrészlet feltárása az első szakavatott, dokumentált és publikált erdélyi templom körüli temetőásatás. A sírgödröket a középkori járószinttől számított 0,40–0,60 m mélyre ásták le, mindegyik esetben kövekkel, római téglákkal és tetőcserepekkel bélelték ki – az aljukat és az oldalukat egyaránt –, illetve fedték be. Egyes halottakat koporsóba helyeztek.²⁵⁴ Ugyanehhez a temetőhöz tartozó 8 sírt tárt fel 1948-ban Nicolae Gostar a Szent Mihály-templom előtt és ennek ÉNy-i részén.²⁵⁵ Mellékleteik között S végű hajkarikák (H sír), gyűrű, hajtű (H sír) és egy, mára az ENTM-ben azonosíthatatlan érme került elő (B sír). A sírok környezetében kora középkori, 11–12. századi kerámiatöredékek ugyanakkor korábbi településre utalhatnak. 1958-ban az illemhely és a plébániatemplom között elhelyezkedő villanyoszlop alapozása során feltárt téglakeretes sírból egy S végű hajkarika és egy lemezgömbben végződő hajtű került napvilágra.²⁵⁶ 1968-ban (Gyulai Pál ásatása) a plébániatemplom É-i falától 30 m-re helyezett transzformátor aknájának kiasása során további két S végű hajkarikás mellékletű sír került elő.²⁵⁷ 1992-ben az akkor Petroșani-nak nevezett, régebben Szentlélek, ma Virgil Fulicea utcában, szemközt Mátyás király szülőházával, szennyvízelvezető csatorna ásása során egy csontváz mellett egy rombusz átmetszetű karikájú, bordázott S végű bronz hajkarikát talált Sorin Cociș.²⁵⁸ A temetkezés kb. 170 méterre került elő a Gyulai-féle ásatástól, tehát kérdéses, hogy ez a sír ahhoz a nekropoliszhoz tartozott, amelyet a főtéri templom körülként tartunk számon.

A szegényes leletanyag a 12–13. századra keltezi a temetőrészeket, amelyek átmérője kb. 200 méter hosszúságú (az 1943-ban feltárt temetőrész és a Sorin Cociș által megmentett sír között) lenne.

Amint látjuk, a Fótéren, illetve Kolozsvár központjában hat helyen azonosítottak 11/12–13. századra keltezhető temetőrészt. Sírkoncentráció, sírrétegződés azonban egyik esetben sem fordult elő, ami azt jelenti – más templom körüli temetők esetében megfigyeltek alapján is – hogy a templom nem e feltárt temetőrészek közelében rejtőzik.²⁵⁹ A feltárt temetőrészek közötti viszonylag nagy távolság alapján (Méri és Cociș ásatása, illetve leletmentése között kb. 200 méter húzódik), illetve a Gyulai-féle szórványos sírok és a Cociș által megmentett sír fekvése alapján nem kizárt két templom és ezzel együtt két temető használata.²⁶⁰ Ugyanakkor egy másik lehetőséggel is számolhatunk: a Cociș által megmentett hajkarikás sírt későbbre, a 13. század második felére keltezhettük, vagyis a Szentlélek utcai temetkezés nem hozható kapcsolatba a Fő téri, 11–12. századi temetővel.

Következésképpen:

250 HORED T 1951, 201, Pl. XIII/12; MÉRI 1986; GÁLL–GERGELY–NAGY 2017.

251 MITROFAN 1965, 657–666; GYULAI 1968; MÉRI 1986; COCIȘ–VOIȘAN 1995, 785–786; HERPEI 2004, 82–83; LUPESCU 2005, 40, 41: 6–7. ábra; RUSU–GERGELY 2004–2007, 41–44; GÁLL–GERGELY–GÁL 2010, 165–171; GÁLL–GERGELY–GÁL 2017.

252 MÉRI 1986.

253 HERPEI 2004, 82–83; RUSU–GERGELY 2004–2007, 41–44; GÁLL–GERGELY–GÁL 2010, 170–171.

254 MÉRI 1986.

255 REPCLUJ 1992, 128: 16. szám.

256 MITROFAN 1965, 660.

257 LUPESCU 2005, 40, 41: 6–7. ábra.

258 COCIȘ–VOIȘAN 1995, 785–786.

259 Nem lehet bizonyítottak tekinteni, de mivel ezek a temetkezések mindenképpen a 12. századra keltezhetőek, eléggé kicsinek tartjuk a valószínűségét – azonban nem zárhatjuk ki –, hogy ezek a sírcsoportok, sírok soros temető/temetők részét képezték. A Méri által feltárt sírcsoport jellegzetessége alapján mindenképpen templom körüli temetőnek tekinthető.

260 Ez a jelenség hasonlít a Kolozsmonostoron feltárt temető esetére. Dobokán három templom és temető közvetlenül egymás mellett került elő. GÁLL 2015–2016, 257–323.

A. az eddigi feltárások nem érintették a korai temető azon részét, ahol a templom vélhetőleg állhatott. A Gyulai Pál ásatása során előkerült két sír arra utalhat, hogy Ny-i irányban elérték a temető szélét, ami a korai, 12. századi temető kiterjedése kapcsán nagyon fontos adat lenne, ugyanis innen mintegy 170 méterre, ÉNy-ra került elő a S. Cociș által feltárt sír. Az 1943-as ásatástól szemközt levő Bánffy-palota udvarán már nem találtak egyetlen sírt sem, tehát az biztos, hogy a Paul Pupeză vezette ásatásig nem terjedt a temető,²⁶¹ ahogyan a Szent Mihály-templommal szemközti kutatott területről sem (2017).

B. Több, egymás mellett működő (kora) Árpád-kori templomra pedig közeli párhuzamot kínál a dobokai három temető példája, hiszen e közösségekre sem utal külön-külön írott forrás.

C. Cociș leletmentésével átellenben kb. 100 méterre ÉK-re hasonlóképpen egy másik (?), újabb (?) templom körüli temető nyomait regisztrálták. A korai, 12–13. századi keltezés (időben párhuzamosan a főtéri sírokkal), amelyet Ioan Mitrofan a temetkezési szokás alapján valószínűsített, azonban egyelőre biztosan nem lehet alátámasztani, de egyértelműen el sem vethető. Sajnos a feltárt csontvázak nem kerültek leltározásra!²⁶²

ENTM. Nagy részében leltározatlan. 1948: ENTM. Lsz.: V.15509–15510 (az utóbbi azonosíthatatlan); Méri István ásatása 1943-ból: MNM. Leltározatlan; 1968: ENTM. Lsz.: F.29137–29139, F.29144; Sorin Cociș leletmentése: KRMI. Leltározatlan. Régészeti ásatás; temető(k)/temetkezési hely(ek).

97/C. Kolozsvár – Főtér/Piața Unirii DK-i sarka, 11–13. század²⁶³

1991-ben a Főtér DK-i sarkában P. Iambor a dokumentáció szerint egy 11. századra (?) keltezhető gödörházat tárt fel. A dokumentáció ismeretlen, az ásatás, illetve ennek eredményei közöletlenek. ENTM. Lsz.: F.29383–29395. Régészeti ásatás; telep.

97/D. Kolozsvár – Főtér/Piața Unirii, Szent Mihály-templommal szemben, 5–6. század²⁶⁴

2017 tavaszán 5–6. századra keltezhető edényégető kemencét azonosítottak és tártak fel a kolozsvári múzeum régészei. ENTM. Leltározatlan. Régészeti ásatás; telep.

98. Kolozsvár – Deleu/Barátok utca, 11–13. század²⁶⁵

(GPS-koordináták: 46°46'20.02" É – 23°35'14.28" K; RAN-kód: 54984.16)

A Deleu/Barátok utcai ásatás során egy római épület alapjain felépített, de elplanírozott házban kőből rakott kemencét tártak fel. A dokumentációból nem derül ki, hogy ez a kemence hogyan tartozhatott egy házhoz, ha annak nyomait nem azonosították? Szükséges megemlítenünk, hogy a kora középkorban a településeken szabadban álló kemencék igencsak nagy mennyiségben ismertek, következésképpen a kolozsvári esetet is inkább e kategóriába integrálnánk. Ugyanakkor az ásatás szerzői említenek egy „szemetesgödört” („groapa menajeră”), amely a tűzhely mellett volt, viszont a kemence és a gödör régészeti összefüggései homályban maradnak. A „szemetesgödör”-ből előkerült 12. századi második feléből származó leletanyagot, füles vagy fül nélküli kézi korongon készült agyagfazekak (egy részük mesterbéllyeggel ellátott), illetve egy töredékes palack alkotja. Egy korsót, gyorskorongoltnak tartanak a feltárók.²⁶⁶

Ugyancsak e lelőhely „kultúrrétegéből”, nagyjából hasonló leletanyag került elő: kézi korongon készült agyagfazekak, agyagüst- és korsótöredékeket (egyiknek a peremét is díszítették). Az egyes példányokon megjelenő fogaskerékminta alapján elmondható, hogy ez a leletanyag is tartalmaz 12–13. századra keltezhető példányokat. A „kultúrrétegből” származó kerámiával egy szórványérme is előkerült (H73-típusú anonim dénár).²⁶⁷ A leletanyag mindössze egy részét közölték, a múzeum leltárkönyve alapján körülbelül 70%-ban az anyag közöletlen. ENTM. Lsz.: F.27151–27158, F.27162–27167, F.27197–27403, V.52872. Régészeti ásatás; telep.

99. Kolozsvár – Ferdinánd/Híd utca, 11–13. század²⁶⁸

(GPS-koordináták: 46°46'22.24" É – 23°35'21.75" K)

A Fő tértől kb. 100 méterre ÉK-i irányban, a Central Bevásárlóközpontnál a 2006-os ásatás során kora középkori kultúrrétegből Salamon (1063–1074) érméje került elő. A leletet sajnos a mai napig nem közölték. Ismeretlen őrzési hely. Az ásatást Alexandru Diaconescu vezette. Régészeti ásatás; kultúrréteg.

261 PUPEZĂ 2008–2009, 223–225.

262 A 26. (6/2007) sír csontvázát Gál Szilárd Sándor a múzeum szemetestárolójában azonosította. Lásd: GÁLL–GERGELY–GÁL 2010, 173–174.

263 A szakirodalomban nem ismert lelőhely.

264 A szakirodalomban nem ismert lelőhely. Köszönettel tartozunk Diana Iegarnak és Bajusz Mátyásnak ezen információért.

265 ȚIPLIC–COCIȘ–VOIȘAN 2004, 195–207. A *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem említik a 12–13. századra keltezhető telepjelenségeket.

266 ȚIPLIC–COCIȘ–VOIȘAN 2004, 195–208.

267 ȚIPLIC–COCIȘ–VOIȘAN 2004, Fig. 5/f, fig. 7/n, fig. 10/d.

268 Említi: GÁLL–GERGELY–GÁL 2010, 121.

100. Kolozsvár – Petőfi/Avram Iancu utca (30. és 42. telek), 3. sz. 4. n.–4/5. század²⁶⁹

(GPS-koordináták: 30. telek: 46°45'58.58" É – 23°35'31.11" K; 42. telek: 46°45'59.42" É – 23°35'35.72" K)

1927-ben a 30. számú telken, egy temetkezési oltárból átalakított szarkofágot találtak, amelynek felületére – átalakítása előtt – különféle vélemények szerint keresztény jelképet véstek.²⁷⁰ A temetkezést mellékletei alapján (4 db csont, bronz és ezüst hajtű) a 4. századra keltezték. A 42. számú telken ugyancsak ebben az évben egy újabb – földnélküli – szarkofágról hasonlóképpen arra következtettek, hogy későbbi, újrahasonosított. A 10 méterre talált fedélről arra gondoltak, hogy ezzel borították a szarkofágot. Nem egyértelmű e lelőhely 4. században való keltezése. Az utca másik oldalán Sorin Cociş újabb sírokat tárt fel, azonban ezek egyértelműen római koriak voltak.²⁷¹ ENTM. Lsz.: IN.47–48. Leletmentés/régészeti azonosítás; temető/temetkezési hely.

101. Kolozsvár – Farkas/M. Kogălniceanu utca 23. szám – Református templom

101/A. Kolozsvár – Farkas/M. Kogălniceanu utca 23. szám, I. lelet, 10. század²⁷²

(GPS-koordináták: 46°46'5.62" É – 23°35'42.88" K)

1913 júliusában, a hajdani Sámi (ma Gaál Gábor) utca nyomvonalának kiegyenesítésekor a Farkas (ma Mihail Kogălniceanu) utca 23. szám alatti telekből leválasztottak s az utcához csatoltak egy kisebb telekrészt. A kolozsvári múzeum leltárkönyve alapján az említett helyről ekkor került a gyűjteménybe Herepei János ajándékként egy ezüsből készült, szőlőfürtcsüngős fülbevaló. Később Kurt Horedt tévesen egy 1949-es ásatáshoz kötötte a leletet, a Chirov utcát emlegetve. A tévedést az okozhatta, hogy 1949-ben zajlott le a Kalevala/Semenicului utcai 10–11. századi temetőrészlet feltárása, melynek ásatásvezetője – de legalábbis elindítója – az akkor még Kolozsváron tartózkodó László Gyula volt. Horedt ez utóbbival kapcsolhatta össze a leletet. Ezt támasztja alá az is, hogy Bóna István egyik utolsó (2001-es) cikkében, a Farkas utcát Chirov utcaként emlegeti, nem tudván, hogy az valójában a Kalevala későbbi neve (ma Semenicului).

A Farkas utcai unikális szőlőfürtcsüngős fülbevalónak párhuzamát nem ismerjük. A granulált és filigrándíszes öntött szőlőfürtcsüngős fülbevalókat a 10. század közepe elé nem datálhatjuk, tehát ezt a példányt is a 10. század közepére–második felére keltezhetjük. A fülbevaló minden bizonnyal egy temetkezést vagy temetőt sejtet, nem messze a római várostól. ENTM. Lsz.: III.9427. Szórvány.

101/B. Kolozsvár – Farkas/M. Kogălniceanu utca 23. szám, II. lelet, 11–13. század²⁷³

11–13. századra keltezhető kerámiatöredékeket ajándékozott Herepei János a múzeumnak. ENTM. Lsz.: V.15523–15524, V.19582–19584. Szórvány.

101/C. Kolozsvár – Farkas/M. Kogălniceanu utca Református templom, 11–13. század²⁷⁴

(GPS-koordináták: 46°46'5.19" É – 23°35'44.69" K)

A Farkas utcai református templomban Csók Zsolt 2015-ben, a kerengő déli oldalán, a II-es támpillérnél 12–13. századi kerámiával keltezett égésréteget azonosított. A közvetlen szomszédság miatt valószínűleg egy lelőhelyről beszélhetünk a 23. számú telekkel, azonban mivel két eltérő történet leletmentésről, illetve régészeti ásatásról van szó, ezért az adatbázisunkba külön szerepeltettük. ENTM. Leltározatlan. Régészeti ásatás; kultúrreteg.

102. Kolozsvár – Baba Novac/Bethlen utca, 7–9/10. század²⁷⁵

(GPS-koordináták: 46°46'7.19" É – 23°35'50.27" K)

A Bethlen/Baba Novac – I. C. Brătianu/Király utca találkozásánál épült tömbházlakás építése során egy ismeretlen rendeltetésű gödörben 9. századra keltezhető kerámiatöredékeket azonosítottak. ENTM. Lsz.: P.91468, P.91471–91472. Régészeti ásatás; kultúrreteg.

103. Kolozsvár – Ştefan cel Mare/Hunyadi tér, 7–9/10. század²⁷⁶

(GPS-koordináták: kb. 46°46'10.19" É – 23°35'52.14" K)

Ismeretlen lelőköri körülmények között a múzeumba jutott kerámiatöredékekről nincsenek dokumentációink, azonban körülbelül a 7–9/10. századra keltezhetőek. ENTM. Lsz.: P.71646–71651. Szórvány.

269 PROTASE 1966, 146; HICA-CÎMPEANU 1977, 221–237; REPCLUJ 1992, 135: 47. szám; PROTASE 2000, 132. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

270 E probléma kapcsán a vita kutatástörténetét bemutatja D. Protase: PROTASE 2000, 133–134: 4. jegyzet.

271 Köszönettel tartozunk ezen információkért Sorin Cocişnak.

272 HOREDTE 1958b, 142; BÓNA 2001, 67; GÁLL 2013a, I. kötet: 251–254, II. kötet: 133. tábla 1.

273 Közöletlen. A szakirodalom által nem ismert, nem említett lelőhely.

274 Csók Zsolt információit hálásan köszönjük. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

275 REPCLUJ 1992, 135: 46. szám. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

276 Közöletlen. A szakirodalom által nem ismert, nem említett lelőhely.

104. Kolozsvár – Horea/Ferencz József út – Szamos-híd, 5–6. század²⁷⁷

(GPS-koordináták: kb. 46°46'28.01" É – 23°35'14.15" K)

A Szamos-híd közvetlen közelében, a jelenlegi Horea úton egy II. Theodoszusz kelet-római császár (408–450) által kibocsátott, 5. századi arany *solidust* regisztráltak. Előkerülésének kontextusa kapcsán más adat nem áll a rendelkezésünkre. Raktározási helye ismeretlen. Szórvány.

105. Kolozsvár – Horea/Ferencz József út – Kereskedelmi Kamara, 11–13. század²⁷⁸

(GPS-koordináták: 46°46'28.56" É – 23°35'12.65" K)

A jelenlegi Kereskedelmi Kamara előtt, amely régebben Astoria szállóként működött, kultúrrétegből 12., illetve 13–14. századi agyagedény, illetve kerámiatöredékek jutottak a múzeumba. Az egyik edénynek, egy, 12. századra keltezett, sárga színű, kontextus nélküli palack, kereszt alakú fenékbélyeggel, kontextusa nem ismert. Ugyanakkor a kolozsvári múzeum leltárkönyvében még két, 14. századi fenéktöredéket is sikerült azonosítani, amelyek ugyancsak a mostani Kereskedelmi Kamara, a régi Astoria szálloda előtti területről kerültek elő. ENTM. Lsz.: F.19461–19463, III.9536. Szórvány.

106. Kolozsvár – Alsóvárosi Református Kétágú Templom (Argeş/Apáczi Csere János utca 24. telek)²⁷⁹ (26. tábla/A)

(GPS-koordináták: 46°46'27.40" É – 23°35'50.46" K)

Földrajzi szempontból K-i irányban a jelenlegi város központjától, 500 méterre a római város falától, illetve kb. 200 méterre a középkori város faltól, az ún. Kétágú Református Templom mögötti területen, mentőásatás során, 2011–2012-ben különféle korszakokhoz tartozó telepjelenségeket, illetve temetőket tártak fel.

106/A. Kolozsvár – Alsóvárosi Református Kétágú Templom (Argeş/Apáczi Csere János utca 24. telek), 3. sz. 4. n.–4/5. század (26. tábla/B)

A római korban használt település és temető felhagyását követően, a 4–5. századra keltezhető települést azonosítottak a mentőásatást végző régészek. E korszakra keltezhetően több gödörházat tártak fel, egyeseket kő tűzelőberendezésekkel, másokat anélkül. Feltártak két edényégető kemencét, amelyek közül a Cx1 kör alakú edényégető kemence munkagödörét is sikerült megfigyelni. A valószínűleg meghibásodott edényégető kemence helyére a Cx3-as jelzett, hasonlóan kör alakú edényégető kemencét építették, amelynek az agyagból sokat használt, erősen átégett boltozatát mészkövekkel erősítették meg. A tűzelőberendezés nélküli objektumok esetében nem zárható ki ezek melegebb időszakok alatt való alkalmazása vagy más jellegű funkciója (pl. műhely). A Cx8 részlegesen feltárt gödörház esetében sikerült megfigyelniük a DK-i részén levő tűzhelyet, amelyet kövekkel körbevéve erősítették meg, illetve egy cölöp helyét. A Cx38 számú 3,94×3,84 méretű gödörháznál sikerült azonosítaniuk a tetőszerkezetet tartó 6 darab cölöp nyomát, melynek betöltéséből jelentős mennyiségű kerámia mellett csontból készített hajtű, bronzveret, két agyagból készített orsókarika, illetve jelentős mennyiségű, eddig feldolgozatlan, állatsont került elő. ENTM. Leltározatlan. Régészeti ásatás; telep.

106/B. Kolozsvár – Alsóvárosi Református Kétágú Templom (Argeş/Apáczi Csere János utca 24. telek), 11–13. század (26. tábla/C)

Ugyancsak e kutatások során előkerültek a 12. századra keltezett telepstruktúrák objektumai is. Az ásatás vezetői szerint a középkori telep egy részét tárták fel, maga a középkori lelőhely jóval nagyobb kiterjedésű lehetett. Strukturális és dimenzionális szempontból a feltárt lakóházak eltértek a 4. századi lakóházakétól, a legfontosabb ismérvek az a tény, hogy jóval nagyobb tűzhelyekkel rendelkeztek. A két feltárt gödörház közül az ásatás vezetői a Cx39-es objektumról nyújtanak komplex képet. A négyszögletes gödörházat ÉK–DNy irányban tájtolták, térbeli méretei pedig majdnem kétszerese a 4–5. századi házakénak, vagyis 6,15×5,40 méter. A gödörház D-i részében épített tűzhely trapéz alakú, római kori mészkő táblákból barkácsolták össze. A tetőszerkezetét szimmetrikusan elhelyezett 4 cölöp tartotta, mindkettő hosszanti oldalán 2-2 példány. A ház járósíntjén két négyzet alakú gödröt azonosítottak, 1,45 m mélységig. Valószínűleg élelmiszer-tárológödrök lehettek. A ház betöltéséből jelentős mennyiségű kerámiatöredék, illetve állatsont került elő, amelyek a 12. századra keltezhetőek.

Az Árpád-kori településrétegbe a 14–15. század folyamán számos temetkezést ástak. ENTM. Leltározatlan. Régészeti ásatás; telep.

277 MACREA 1936–1940, 300: 2. jegyzet; HOREDTE 1958a, 31; REPCLUJ 1992, 132: 23. szám c. alpont.

278 HOREDTE 1951, 201, Pl. 11/9.

279 Emilian Simion Bota, Nagy Szabolcs, Eugenia Beu-Dachin, Paul-Luca Pupeză és Tiberiu Tecar közöletlen ásatása. BOTA ET AL. 2012, 196–197; BOTA ET AL. 2013, 159–161; NAGY-PIROSKA 2012. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

107. Kolozsvár – Szántó/Muncitorilor (régebben: Plugarilor) utca, temető, 10. század

(GPS-koordináták: 46°46'4.90" É – 23°36'14.00" K; RAN-kód: 54984.03)²⁸⁰

A római Napoca város DK-i részén tartott több évtizedes ásatás keretén belül 1985–1986-ban sor került a 2–3. századi római kori temető feltárására is.²⁸¹ E temető DNY-i szélén összesen 26 más korú és jellegű sír került elő, amelyek a mellékleteik alapján a kora középkorhoz sorolhatóak. A lelőhelyet a Kövespad ÉNy-i szélén, a Zápolya utcai temetőhöz viszonyítva egy szinttel feljebb, egy magasabban fekvő terasz platóján regisztrálták. Ez a néhai római Napoca DK-i részéhez tartozó, 800 m széles IV. számú terasz egy meredek lejtőben végződik (zárójelben jegyezzük meg, hogy a III. teraszon tárták fel a Kalevala I. és a Zápolya utcai honfoglalás kori temetőket).

Az ásató szerint a temetőt csak részlegesen tárhatták fel, további sírok rejtőznek tehát a föld alatt. E lelőhelyhez nagyon közel található a györgyfalvi (ma: Gheorgheni) Potaisa (ma: Turda, Torda) irányába tartó római út nyomvonala, amelyet Dan Ursuțiu azonosított.

A Szamos teraszán nyitott temetkezőhely pontos kronológiájának rekonstruálására a temető közöletlensége miatt egyelőre nincs mód, azonban még így sem kérdéses, hogy a lelőhely főbb vonalakban a 10. század első kétharmadára keltezhető, bár egyes tárgyak akár a század végén is használatban lehettek még. Valószínűleg a legkorábbi leletek közé sorolhatók a gyöngyözött peremű övveretek a 4. sírból, ugyanakkor a század második negyedére–közepére korhatározható a 25. sír, melyből veretes öv, tarsoly, szablya, vödör került elő. A szőlőfürtcsüngős fülbevalók alapján biztosan a 10. század második harmadának végére/végétől datálható a 3. és a 8. sír.

A hiányos antropológiai vizsgálatok és az ugyancsak hiányosan ismert leletanyag összehasonlítása alapján elmondható, hogy az általunk vizsgált régió legmagasabb fegyverkoncentrációját figyelhetjük meg a Szántó utcai férfisírokban. A különböző fegyverek jelenléte a gyermeksírokban ugyancsak a kolozsvári honfoglaló közösségek hitvilágával, mentalitásával, értékrendjével és valószínűleg a katonáskodó réteg státusával hozható összefüggésbe. Nagyon lényeges, hogy a csontvázakon durva fizikai munka nyomai nem fedezhetőek fel, amely szintén speciális státusukra utalhat.

A Szántó utcai temetőben csupán egyetlen lovastemetkezés ismert, amely adat feltűnően eltér a Zápolya utcai temetőben megfigyelt lovastemetkezések számarányától (Szántó utca: 26 – 1, Zápolya utca: 11 – 7). Ugyanakkor a hasonló, szőlőfürtcsüngős típusú fülbevalók megléte aláhúzza azt a tényt, hogy e közösségek időben párhuzamosan használhatták ezeket a temetőket.

Arra is szeretnénk ismételt felhívni a figyelmet, hogy a Szántó utcai temető nem a nemesfémgazdagsággal, sokkal inkább a férfiak felfegyverzettségével tűnik ki.

Több csontváz előrehaladott kora ugyanakkor arra is rámutat, hogy e közösség általános egészségügyi állapota a hús fogyasztásával bevitt értékes fehérjeforrásoknak köszönhetően jobb lehetett az erdélyi közösségek átlagánál. Speciális helyzetüket nyilvánvalóan a fegyverek biztosították, és azok is szimbolizálták: életükben és halálukat követően egyaránt. ENTM. Lsz.: F.29203, F.29206–29211, F.29213–29215, F.29259–29261, F.29263–29295, F.29297–29308, F.29310–29315, F.29317–29321, F.29322–29326, F.29328–29375, F.29378–29388, F.29402, F.29404–292405, F.29542–29544, F.29549, F.29550–29551, F.29553–29561, F.29563–29566, F.29568–29582, F.29583–29593. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

108. Kolozsvár – Zápolya/gen. Traian Moșoiu utca (régebben: Dostoievski), 10. század²⁸²

(GPS-koordináták: 46°46'15.80" É – 23°36'28.64" K²⁸³)

A jelenlegi város főterétől számítva kb. 1430 méterre, DK-re található lelőhely az alsó Kövespadnak nevezett Szamos-terasz É-i peremén húzódik. A temetőrészt a mai 78. és 76. telkek D-i részén, K–Ny irányban, körülbelül 42–43 méter hosszúságban, illetve 18–19 méter szélességben kutatták 1911-ben, illetve 1942-ben. Sajnálatosan tovább D, vagyis a Méhes utca (jelenleg *Septimiu Albini*) felé az ásatást nem folytatták/nem folytathatták (?), napjainkra már ez a terület be van építve. Elvonatkoztatva a mostani városképtől, az I. katonai felmérés térképén még jól kivehető az a völgyecske, mely a kövespadi terasz szélét két részre tagolja. Ezen a völgyön kaptat fel a Kövespad (volt *Pietros*, ma *Aurel Suci*) utca, melyből a terasz felső szélén K-i irányba ágazik a Kalevala/

²⁸⁰ A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen keltezéssel, az eddig közöletlen, római kori temetőt említik.

²⁸¹ Mivel egyértelmű jel – közöletlensége miatt – nem utal a 4. századi használatára, a katalógusunkból kihagytuk a Szántó utcai állítólagosan 2–4. századra keltezett temetőt.

²⁸² Kovács 1942, 85–117; László 1943; László 1945, 1–15; GÁLL 2013a, I. kötet: 268–292, II. kötet: 115–137. tábla.

²⁸³ A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

Semenicului utca utca. A Zápolya és Kalevala utcai sírok az említett völgy s így feltehetően két dombhátat elválasztó völgyecske két oldalára kerültek. Tehát gyakorlatilag a terasz egyik végéről kerültek elő a Zápolya utcai sírok, illetve a völgyecske folytatásaképpen, a terasz további vonulata kezdetéről mentettek meg a 4. telek kapuja elől legalább három sírhoz tartozó leletanyagát. Ahol kutatást lehetne eszközölni a jövőben, az tovább is a domb pereméhez tartozó 74–62. telkek hátsó, D-i része, tehát a temető széle.

Az 1911-ben, illetve 1942-ben feltárt temetőrész a terasz platóján helyezkedett el, a plató végén a terasz magassága pedig majdnem 45–60°-os lejtőt képezve, mintegy 5 m-nyit csökken. A lejtő aljától nem messze húzódtak az É-ra tartó római út maradványai, amelynek nyomai még biztosan láthatóak voltak a 10. században. Az 1911-es ásatás a 78. telek hátsó részén zajlott, egészen a telek kertjéig D-i, K-i és Ny-i irányban, míg É felé bár megsemmisítettek egy további sírt, de mivel a plató hamarosan rézsütösen lejtőt képez, temetkezések ott már nem lehetnek, tehát ebben a pillanatban annyit tudunk leszögezni, hogy mindenképpen a szélét a 78. telken Kovács István feltárta. Az 1942-es ásatások a 76. telken folytak, azonban a feltárásokról technikai összesítő dokumentáció nem készült. Kovács dokumentációja alapján egyértelműen azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a temető biztosan a plató D-i, Méhes utca irányában folytatódik, É-i irányban viszont a temető a 78. telken feltártnak tekinthető. A Kovács István által rajzolt temetőterkép alapján, úgy tűnik a számunkra, hogy az egyértelműen közös csoportot alkotó 3–5. sírok mellett K-re előkerült 2. – melléklet nélküli – temetkezés valószínűleg egy másik, fel nem tárt sírcsoporthoz tartozik. Feltételezésünk szerint más-más sírcsoportokhoz tartozik az 1., 6. és a 7. temetkezés is. László Gyula 1942-ben az 1., 6–7. temetkezésektől Ny-ra még további három temetkezést tárt fel, megjegyzése szerint „egy sorban”.

A temetkezésekben előkerült mellékletek viszonylagos gazdagsága alapján az 5., 7. sírokban nők, az 1., 4., 6., 10. és 11. temetkezésekben pedig biztosan férfiak feküdtek. Az elhunytakat háton fekvé, nyújtott helyzetben helyezték a sírgödörbe.

A nagy mennyiségű fegyver és a nagyon változatos temetkezési szokások alapján úgy véljük, hogy egy heterogén biológiai és kultúrájú, katonai jellegű közösség nyugodhatott a kövespadi temetőben. ENTM. Lsz.: V.15286–15287, V.15290–15293; V.15301–15302; V.15307–15319; V.15321–15323; V.15327–15330; V.15332; V.15335; V.15339–15345; V.15348–15349; V.15350–15351, V.15360–15369; IV.9652–9655; IV.9658; IV.9690–9691; IV.9695; IV.9697; IV.9702; F.2962; F.2965–2966; P.32726. IV.9747–9748, F.2967. 9–11. sír: leltározatlan; RTNM. Lsz.: 54551. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

109. Kolozsvár – Fluturilor/Pillangó utca, 10–11. század²⁸⁴

(GPS-koordináták: 46°46'20.24" É – 23°36'30.74" K)

2006-ban – a környék lakóinak beszámolóai alapján – valószínűsíthető, hogy a Kalevala/Semenicului utca környékén újabb régészeti leletek kerültek elő. Ezek közül csupán egy, a Kalevala utcával párhuzamosan, attól pár m-re húzódó Fluturilor utca egyik telkén talált millefiori gyöngyöt sikerült dokumentálni ugyanebben az évben. Magántulajdonban. Szórvány.

110. Kolozsvár – Kalevala/Semenicului utca I. temető, 10. század²⁸⁵

(GPS-koordináták: 46°46'19.69" É – 23°36'33.95" K)²⁸⁶

A lelőhely az Alsó-Kövespadnak nevezett Szamos-terasz É-i peremén húzódik. Az I. katonai felmérés térképén is jól kivehető az a völgyecske, mely a terasz szélét két részre tagolja. Ezen a völgyön kaptat fel a Kövespad utca, melyből a terasz felső szélén K-i irányba ágazik a Kalevala utca, amelyet ma Semenicului utcának neveznek.

A leltárkönyv tanúsága szerint 1944 decemberében három 10. századi sírra utaló lelet került a múzeumba a Kalevala utcából. Ezt követően a helyszínen próbáltunk további adatokat gyűjteni. Több környékbeli lakos megkérdezése során megtudtuk, hogy a negyvenes években a Kalevala (ma Semenicului) utca Kövespad (ma str. Pietros) utcába torkoló végének kialakításakor, a 4. szám alatti ház előtt emberi és lócsontokat, valamint „régifegyvereket” találtak. Ugyancsak a környék lakóinak beszámolóai alapján valószínűsíthető, hogy a lelőhely közvetlen közeléből további csontok és egyéb régészeti leletek is előkerültek.

Úgy tűnik, hogy az 1944 végén előkerülő leletek egy, a Zápolya utcai temetőtől nem messze működő és valószínűleg nem nagy sírszámú, különálló temetőre utalnak. A sírszámra ebben a pillanatban még közvetve sem lehet következtetni. Amit a múzeumi kis dobozok alapján tudunk az az, hogy az I. sírból tegezrészek, csiholó-

284 GÁLL 2013a, I. kötet: 255, II. kötet: 133. tábla 1.

285 GÁLL 2013a, I. kötet: 257–258, II. kötet: 115–116. tábla.

286 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

vas és egy szablya került elő, a II. sírból pedig egy agyagedény. Kizárásos alapon a „III.” temetkezésből kerülhetett elő a második szablya. Nemrég két sír esetében is lócsontokat azonosíthattunk, amelyek ugyancsak 1944 körül kerülhettek a múzeumba.

Összességében nem tartjuk pontosabban keltezhetőnek a Kalevala I. számú lelőhelyet, a két szablya és a tegez alapján alapján annyi jelenthető ki csupán, hogy a 10. századra, ennek is talán az első két harmadára keltezhető a temető, azzal a megjegyzéssel, hogy nem zárható ki akár későbbi keltezése sem.

A Kalevala utcai leletek arra utalnak, hogy a Zápolya – Szántó temetőkével azonos korú szétdőlt temető leleteire sikerült rábuknunk a kolozsvári múzeum raktárában. Ebben az esetben is a két szablya jelenléte az tanúsítja, hogy e temetőnek is egyik fő jellegzetessége a szablyák magas aránya lehetett a sírokban. ENTM. Lsz.: P.39918–39922. Leletmentés/régészeti azonosítás; temető/temetkezési hely.

111. Kolozsvár – Kalevala/Semenicului utca II. temető, 10–11. század²⁸⁷

(GPS-koordináták: kb. 46°46'33.61" É – 23°36'51.70" K)²⁸⁸

1949 áprilisában László Gyula vezetésével ásatást végeztek a kolozsvári Kalevala utcában, de a feltárásról igen kevés adat maradt ránk. A raktárban megtaláltuk azokat a leltározatlan tárgyakat, amelyekről az *Istoria Clujului* helytörténeti monográfia is említést tesz. A Ferenczi István hagyatékában talált feljegyzésekben, valamint egy Ferenczi által 1996-ban írt cikkben csupán néhány sornyi utalást találunk az eredményekről. A nyolc feltárt sírt Ferenczi a 10–11. századi „ínék” (azaz szegények) temetkezéseiként határozza meg, a lelőhelyet pedig a Zápolya utcai temető részének tekinti. Az ásatás helyszínét nem tudtuk pontosan behatárolni, de tudjuk, hogy a homokbánya a későbbi utca K-i végét érintette, ezért okkal gondolhatjuk, hogy a szóban forgó sírok egy másik, talán már a 11. században használt temető feltárt temetkezései. A rendelkezésünkre azonban csupán egyetlen sír leletanyaga áll.

Ebben a pillanatban annyit mondhatunk el e temetőről, hogy lehet 10. századi, de akár 11. századi is. Abban az esetben, ha 10. századi temetőről van szó, a sírok szegényessége alapján talán egy nem fegyveres réteg temetőjéről lehet szó (amelyet általában éppen a sírokban elhelyezett fegyverek szimbolizálnak), ha pedig a 11. században használták e temetőrészt, akkor a sírok mellékletekben való szegénysége arra utalhat (tekintetbe véve a kolozsmonostori temetőben észlelt gazdagságot), hogy egy alsóbb státusú népességgel számolhatunk itt. ENTM. Leltározatlan. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

112. Kolozsvár – Heltai utca 28. szám, 10–11. század²⁸⁹

(GPS-koordináták: kb. 46°46'1.48" É – 23°36'5.14" K)

1936-ban került elő egy temetkezés, az azóta felszámolt Heltai utcából. A lelőhelyet az 1941-es kataszteri térképen levő 1536-os teleken lokalizálhattuk (ma: Timotei Cipariu 15. tömbház). A leltározatlan, nagyon jó minőségű ezüstből készült sima S végű hajkarika papírcsomagolásán a következő szöveg volt olvasható: „1936 körül, amikor háztelket ástak, akkor találtuk. Szilágyi János Heltai utca 28. – csontváz füle közéről.” E sor alapján egy temető egyedüli hírmondójaként megmaradt sírral számolhatunk. ENTM. Leltározatlan. Leletmentés/régészeti azonosítás; temető/temetkezési hely.

113. Kolozsvár – Györgyfalvi út/Nicolae Titulescu sugárút, 7–9/10. század²⁹⁰

Kolozsvárról a Györgyfalvára vezető út bal felén, Békástól kb. 1 km-re folyó patak medrében négy népvándorlás kori, leltári könyv szerint valószínűleg 6–7. századi kerámiaedényt találtak. A leletek azonosítása alapján azonban 8–9. századi leletanyagáról van szó. ENTM. Lsz.: V.15517–15519, P. 47385. Szórvány (hamvasztásos temetőre utalhatnak?).

114. Kolozsvár – Békás-csermelyek összefolyása (Mezőgazdász Ház)/Becaş – confluența pâraielor (Casa Agronomului), 3. sz. 4. n.–4/5. század²⁹¹

1966 áprilisában, DK-re Kolozsvártól, Becaş/Békás-telepen, az ún. Mezőgazdász Házánál, kb. 25 méter távolságra a Békás kis patak ereinek találkozásánál Crispus (317–326) bronzérmét regisztrálták. Emellett, régebben még 10 darab érme került elő ugyanazon helyről, amelyek azonban idővel elkallódtak. ENTM. Azonosítatlan. Szórvány (kincslelet részeként értelmezve).

287 GÁLL 2013a, I. kötet: 259–260, II. kötet: 116. tábla 1–6.

288 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

289 GÁLL 2013a, I. kötet: 256, II. kötet: 133. tábla 1.

290 Közöletlen. A szakirodalom által nem ismert, nem említett lelőhely.

291 REPCLUJ 1992, 138: 60. szám; PROTASE 2000, 133.

115. Kolozsvár – Békás-csermelyek összefolyása/Becaș – confluența pâraielor, 11–13. század²⁹² (27–28. tábla)

(GPS-koordináták: 48°45'3.39" É – 23°37'11.61" K)²⁹³

A Békás kis patak ereinek összefolyásánál, a patak mindkét partján különféle korszakból származó leletanyagot regisztráltak az 1989-ben végzett régészeti ásatások eredményeképpen. A bronzkori telep kutatása során a kutatott terepfelületen különféle kultúrrétegekre utaló leletanyag között 11–12. századi kerámiát regisztráltak. A *Repertoriul Arheologic al Județului Cluj* című régészeti repertóriumba az említett 7–9/10. századi kerámia nem felel meg a valóságnak.²⁹⁴ ENTM. Leltározatlan. Régészeti ásatás; kultúrréteg.

116. Kolozsvár – C. Coposu/Nagy Lajos király–Porumbului/Körösmező utcák kereszteződése, 5–6. század²⁹⁵

(GPS-koordináták: 48°47'8.27" É – 23°34'6.53" K; RAN-kód: 54984.06)²⁹⁶

Nádas patak közvetlen árteréhez tartozó területen, a Kolozsvár–Zilah-országút modernizálása során a C. Coposu/Nagy Lajos király–Porumbului/Körösmező utcák kereszteződésében egy bronzkori temető mellett, 5–6. századra keltezhető temetőrész 22 sírját tárták fel. A temetőtől Ny-i irányban mintegy 1,2–1,0 kilométerre terül el a jóval ismertebb kardosfalvi lelőhely, hasonlóképpen a Nádas patakához közeli területen. A Ny–K tájolású, szerény mellékletekkel rendelkező temető sírjai a mai napig közöletlenek. A leltári könyv szerint három sírban találtak mindössze mellékletet, ezek közül a legfontosabb az úgynevezett ujjas fibula (*Bügelfibel*), amelyet lemezkékkel javítottak (M. 64). A fibula készítését az 5. századra keltezte Ioana Hica, azonban mivel ezt javították, elképzelhető, hogy a fibula sírba jutási ideje valamikor a 6. század első évtizedeiben történt. Ismert még két sírból egy-egy edény (M. 66, M. 77). Mindezen tények alapján a temető ezen feltárt sírjait a 6. század első évtizedeire keltezhetjük. ENTM. Lsz.: P.167852; két kerámiaedény: Lsz.: P.170605–170606. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

117. Kolozsvár – Vasútvonal, 3. sz. 4. n.–4/5. század²⁹⁷

A kolozsvári vasútvonal építésekor előkerült néhány 4. századi tárgy: egy bronz fibulatöredék, levél alakú kis bronz nyílhegy, félhold alakú csüngő és egy üvegtábla két töredéke. A leletek egyértelműen egy temető leletanyagához tartozhattak. A lelőhely topográfiai szempontból nem azonosítható. ENTM. Lsz.: V.1303–1304, F.23162. Szórvány (temetőből származó szórványleletek).

118. Kolozsvár – Városi telek kertje (1808), 3. sz. 4. n.–4/5. század²⁹⁸

Crispus (317–326) érme a város területén levő, azonosíthatatlan telek kertjéből. Nem ismert az őrzési helye. Szórvány.

119. Kolozsvár – Város területe (1), 7–9/10. század²⁹⁹

A 8–9. századra keltezett kerámiatöredékek pontosabb előkerülési helyét Kolozsvár területéről nem ismerjük. ENTM. Lsz.: V.1589–1591. Szórvány.

120. Kolozsvár – Város területe (2), 7–9/10. század

A 8–9. századra keltezett kerámiatöredékek pontosabb előkerülési helyét Kolozsvár területéről nem ismerjük. ENTM. Lsz.: P.25570–255740, P.45487–45489. Szórvány.

121. Kolozsvár – Város területe (3), 3. sz. 4. n.–4/5. század

A 3–4. századra keltezett csont- és ezüst-, illetve töredékes, valószínűleg aláhajtott lábú fibula pontosabb előkerülési helye nem ismert. ENTM. Lsz.: V.11328, V.31722–31723. Szórvány.

292 GOGÁLTAN–COCIȘ–PAKI 1992, 9, Pl. XII: 4, 7–11; REPCLUJ 1992, 138: 63. szám (helytelen keltezéssel).

293 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

294 REPCLUJ 1992, 138: 63. szám.

295 HICA 2004, 195–209.

296 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással.

297 Kérdéses marad, hogy a Bóna István által említett „*Kolozsvár [1870]*” a vasút építése során előkerült fibulára vonatkozik vagy egy másik példányra. BÓNA 1988, 118.

298 WINKLER 1960, 442; PROTASE 2000, 131.

299 Közöletlen. A szakirodalom által nem ismert, nem említett lelőhely.

Kolozsvár – szórvány (fülbevalópár), 5–6. század³⁰⁰

Két pár poliéder gombos fülbevalószórvány. Topográfiai szempontból nem azonosított, azonban – ahogyan értekeztünk „13. Apahida – Retegi telek (1880)” lelőhelye esetében gyaníthatón ugyanarról a leletről van szó. ENTM. Lsz.: V.26919–26920. Szórvány.

KOLOZSVÁR – KARDOSFALVA (ro.: CLUJ-NAPOCA – CORDOȘ) (Kolozsvár municípium adminisztratív része – partea administrativă a municipiului Cluj-Napoca) (28. kép)

122. Kolozsvár – Kardosfalva – Téglagyár/Țigărie, 5–6. század³⁰¹ (29. tábla)

(GPS-koordináták: 46°47'6.39" É – 23°33'3.43" K³⁰² RAN-kód: 54984.08)

A lelőhely elhelyezkedése szoros kapcsolatban áll a Nádas árterével, ugyanis a folyótól nem messze, mintegy 1,5 kilométerre lokalizálták a régebbi Téglagyár területén. Geomorfológiai jellegzetességei alapján a patak második teraszán helyezkedik el. A temető kutatása sajnos többnyire nem régészeti terepmunka eredménye, ugyanis agyagkitermelés alkalmával 1944-ben két, 6. századi sírt szétdúltak. A leleteket Pahl Béla a kolozsvári múzeumnak ajándékozta. Ezek között fontosabb a lándzsahegy az egyik sírből, amely gyaníthatóan férfitemetkezés volt. A második sírből, amely elmondás szerint 1,5 méter mélységben lehetett eltemetve, egyebek között két poliedrikus fülbevaló került elő (az egyik végén koncentrikus kördíszítés). 1958-ban, ugyancsak agyagkitermelés közben bukkantak rá egy sírra, amelyet az agyagásás során majdnem teljes mértékben megsemmisítettek. E temetkezésből származó tárgyakat Kömöcsi Pál a kolozsvári múzeumnak ajándékozta. A munkások elbeszélése alapján Ny–K tájolású csontváz mellékletei között előkerült egy ujjas fibula, egy rövid kard, töredékesen (*scramasax*), egy jó minőségben fennmaradt lándzsahegy, három nyílcsúcs, illetve egy ezüstpánt, a végein kilaposítva. Ugyancsak 1958-ban egy másik sírt is feldúltak, amelyből fibula, gyöngysor, két félhold alakú függő került elő. Ferenczi István mentőásatás során 1958 decemberében a negyedik és ötödik sírt tárta fel.

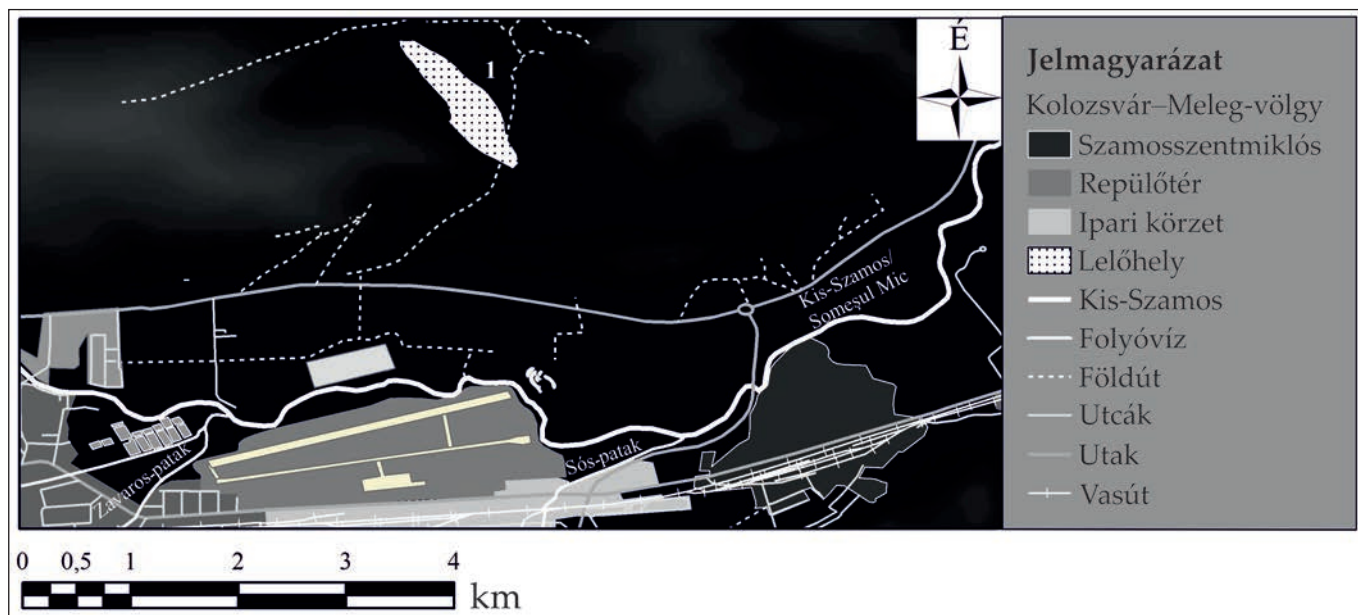
Kronológiai szempontból a sírokban nyugvók kortársai lehetnek az apahidai sírokban temetett egyéneknek. A temető elhelyezkedése arra utal, hogy Kolozsvár környékén sűrű gepida kori szállásterülettel kell számolni, ugyanis benépesítették, nemcsak a Szamos árterületét, hanem az ebbe belefolyó Nádas-patak környékét is. ENTM. Lsz.: V.33088–33089, V.58132–58140, IN.10732–10740. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

300 LÁSZLÓ 1941, 124, 127, I. tábla 10–11.

301 HOREDT 1956, 141–142; HOREDT 1958b, 74–75, Abb. 22/7–8; FERENCZI 1960, 193–204; REPCLUJ 1992, 163: 4. szám; HARHOIU 1998, 170, Nr. 29.1, Taf. CI/A1–8; HICA–FERENCZI 2006, 929–937; GEPIZI 2011, 101–104: 13, 15–21. szám.

302 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással.

KOLOZSVÁR – MELEG-VÖLGY (ro.: CLUJ-NAPOCA – FÂNAȚELOR) (Kolozsvár municípium adminisztratív része – partea administrativă a municipiului Cluj-Napoca) (30. kép)

30. kép. 1. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânațelor 1–6., 8., 10–11., 13–15. terepfelület
Fig. 30. 1. Cluj-Napoca – Fânațelor/Meleg-völgy ground plan nos. 1–6, 8, 10–11, 13–15

123. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânațelor³⁰³ (30. tábla)

(GPS-koordináták: a lelőhely É-i része: 46°49'11.01" É – 23°41'17.42" K; a lelőhely D-i része: 46°48'34.92" É – 23°41'50.82" K³⁰⁴)

Adminisztrációs szempontból részben a Kolozsvárhoz tartozó völgyet átszelő Meleg-völgy pataka hidrográfiai szempontból a Kis-Szamos egyik mellékveze. A 20. század '80-as éveiben a patak szabályozása során, 1984-ben, a kolozsvári múzeum munkatársai (Gheorghe Lazarovici és Zoia Maxim) terepbejárás és szondázó ásatások révén több korszakhoz tartozó lelőhelyet azonosítottak.

A kutatás módszertana alapján, a kb. É-ÉNy–D-DK irányú Meleg-völgy patak völgyének többnyire középső szakaszát 15 kutatási terepfelületre osztották (román nyelven: „Obiectiv”). Sajnos az e felületeken történt kutatásokat jelző térképen nincsenek feltüntetve a tájolási irányok, illetve a lépték, így nem egyértelmű, hogy a terepbejárással, illetve egyes esetekben szondázó ásatásokkal összekötött, kutatott felületek mekkora terület felületét is érintettek. Az eléggé nehézkes és eltérő két leírás³⁰⁵ azonban ellentétes információkat tartalmaz. A leírásban az szerepel, hogy a kutatást a folyó alsó részétől kezdték, a vízfolyással szemben,³⁰⁶ a 10. terepfelület kapcsán azonban azt írják, hogy a víz folyásától Ny-ra helyezkedik el.³⁰⁷ Ez azt jelenti, hogy az 1. terepfelület valójában az É-i, a 11. terepfelület pedig a kutatott terep D-i részén helyezkedik el, vagyis a leírtakkal ellentétben éppen fordított irányban. Tehát, a szöveggel ellentétben, a terepfelületek számozása nem D-i, hanem É-i irányból történt.

A nagyon nehézkes nyelvezetű leírás, illetve a lépték nélküli ásatási/kutatási térkép alapján nem lehet meghatározni az ásatás, illetve a terepbejárás kiterjedését. A *Repertoriul Arheologic al Clujului* című repertóriumban található leírás szerint pl. a 7., illetve a 9. kutatási terepfelületek közötti távolság 250 méter.³⁰⁸ Ez azonban egyértelműen hiba, ugyanis ebből kiindulva a lépték nélküli térképen a kutatási terepfelületek lemért hosszúsága 4125 lenne, viszont a Meleg-völgy középső szakasza csak 2670 méter hosszú, vagyis az említett 250 méter hosszúság hibás adatként értelmezhető.

303 REPCLUJ 1992, 143: 73. szám; LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 728–729.

304 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

305 REPCLUJ 1992, 143–144: 73. szám; LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 728–730.

306 „Din aval spre amonte au fost descoperite următoarele obiective.” REPCLUJ 1992, 143.

307 LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 730.

308 REPCLUJ 1992, 144.

Összegzésképpen: a terepbejárásokból és szondázó ásatásokból álló kutatás jelenleg terepen való azonosítása nem egyértelmű, ezért újabb kutatásokat kellene végezni. A kolozsvári régészek által azonosított régészeti leletanyag alapján nem lehet tudni, hogy az ugyanazon korszakhoz tartozó leletanyag hány lelőhelyhez is tartozik. Mivel a kutatási térképen az azonosított kultúrrétegek kiterjedését bejelölték, kérdés marad, hogy e 15 kutatási felületen azonosított kultúrréteget hogyan értékelhetjük. Különálló, egymástól független települési struktúrák vagy összefüggő települések régészeti nyomai? Minderre ebben a pillanatban, az újabb kutatások elkezdéséig nem lehet válaszolni.

E megfontolásból a kutatási felületeken azonosított lelőhelyobjektumok esetében megőriztük az eredeti számozást, de a kutatási felületek leletanyagát időrendi alpontokra lebontva rendszereztük:

123/A. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânașelor, 3. sz. 4. n.–4/5. század

123/A/1. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânașelor 1. terepfelület/Obiectivul 1, 3. sz. 4. n.–4/5. század³⁰⁹

4–5. századra keltezhető kultúrrétegből gyorskorongolt, szürke színű, finom, homokszemcsés kerámiatöredékek származnak. ENTM. Lsz.: P.82400–82401, P.82472–82580. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

123/A/2. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânașelor 2. terepfelület/Obiectivul 2, 3. sz. 4. n.–4/5. század³¹⁰

4–5. századra keltezhető kultúrrétegből gyorskorongolt, szürke színű, finom, homokszemcsés kerámiatöredékek származnak. A kerámiatöredékeket a kaszálókon és a kukoricatáblákban elszóródva gyűjtötték, ami arra utalhat, hogy jelentős kiterjedésű telepről beszélhetünk. ENTM. Lsz.: P.82406. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

123/A/3–4. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânașelor 3–4. terepfelület/Obiectivul 3–4, 3. sz. 4. n.–4/5. század³¹¹

4–5. századra keltezhető kultúrrétegből szürke, finom szemcsés, narancsárga homokszemcsés, illetve finom homokszemcsés, kisméretű kavicsos, sárgás színű kerámiatöredékeket regisztráltak. ENTM. Lsz.: P.82414, P.82416. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

123/A/5–6. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânașelor 5–6. terepfelület/Obiectivul 5–6, 3. sz. 4. n.–4/5. század³¹²

A leírás szerint, nagyon alacsony tengerszint feletti magasságban, a patak mindkét partján, a felszíni sóforrások felületeinek rétegeiből téglaszínű, kvarcithomokos soványítású kerámiatöredékeket regisztráltak. ENTM. Lsz.: P.82417–82419. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

P.82472-P.82580

123/B. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânașelor, 7–9/10. század

123/B/1. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânașelor 8. terepfelület/Obiectivul 8, 7–9/10. század³¹³

Kora középkorra keltezhető kultúrrétegből, a kutató régészek szerint 8–9. századra keltezhető kerámiatöredékeket azonosítottak. A kerámiatöredékek homokszemcsés, barna vagy fekete színűek. ENTM. Lsz.: P.82433–82440. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

123/B/2. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânașelor 15. terepfelület/Obiectivul 15, 7–9/10. század³¹⁴

Kora középkorra keltezhető kultúrrétegből 6–8. századra keltezett kerámiatöredékeket azonosítottak. ENTM. Lsz.: P.82577–82580. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

123/C. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânașelor, 11–13. század

123/C/1. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânașelor 3–4. terepfelület/Obiectivul 3–4, 11–13. század³¹⁵

Terepbejárás során középkori kerámiatöredéket gyűjtöttek. ENTM. Lsz.: P.82402–82411. Régészeti terepbejárás, kultúrréteg.

123/C/2. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânașelor 8. terepfelület/Obiectivul 8, 11–13. század³¹⁶

Középkori kultúrrétegből származó durva, szemcsés, jól kiégetett kerámiatöredékek származnak. ENTM. Lsz.: P.82441. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

123/C/3. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânașelor 10. terepfelület/Obiectivul 10, 11–13. század³¹⁷

Terepbejárás során azonosított középkori kultúrrétegből, fekete, sötétbarna, kívül barna-belül fekete, homokszemcsés kerámiatöredékek jelentős mennyiségét azonosították. ENTM. Lsz.: P.82443, P.82444–82445, P.82447, P.82450, P.82452. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

309 LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 729.

310 LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 729.

311 LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 729.

312 LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 729.

313 LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 730.

314 REPCLUJ 1992, 144.

315 LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 729.

316 LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 730.

317 LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986, 730.

123/C/4. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânațelor 11. terepfelület/Obiectivul 11, 11–13. század³¹⁸

Terepbejárás során középkori kerámiatöredékeket gyűjtöttek. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

123/C/5. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânațelor 13. terepfelület/Obiectivul 13, 11–13. század³¹⁹

Terepbejárás során középkori, 11–12. századi kerámiatöredékeket gyűjtöttek. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

123/C/6. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânațelor 14. terepfelület/Obiectivul 14 (Bogomaia domb/Dealul Bogomaia), 11–13. század³²⁰

Terepbejárás (Gheorghe Lazarovici és Zoia Kalmar, 1985–1986), majd később szondázó ásatás (Radu Ardevan, 1986) eredményeképpen 11–12. századi kerámiatöredékekből álló kultúrréteget azonosítottak. Régészeti objektumot nem regisztráltak. ENTM. Azonosítatlan.³²¹ Régészeti terepbejárás, régészeti ásatás; kultúrréteg.

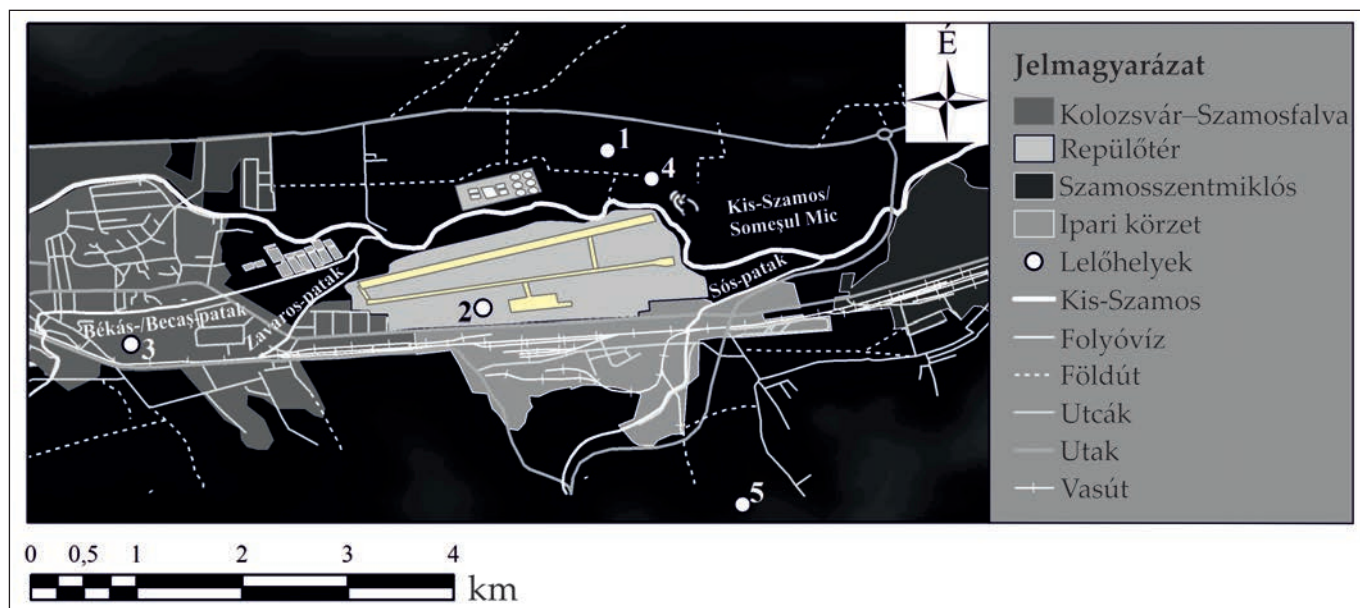
123/C/7. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânațelor 15. terepfelület/Obiectivul 15, 11–13. század³²²

Középkorra keltezhető kultúrrétegből 11–12. századra keltezhető kerámiatöredékeket azonosítottak. ENTM. Lsz.: P.82453–82460. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

Kolozsvár – Meleg-völgy/Fânațelor 5–6. terepfelület/Obiectivul 5–6³²³

A *Repertoriul Arheologic al Clujului*³²⁴ leírásában 6–11. századi kerámiatöredékek is találhatóak innen. A kutatás első közlésében azonban ilyen adat nem szerepel, ezért továbbiakban nem használjuk.

KOLOZSVÁR – SZAMOSFALVA (ro.: CLUJ-NAPOCA-SOMEȘENI) (Kolozsvár municípium adminisztratív része – partea administrativă a municipiului Cluj-Napoca) (31. kép)

31. kép. Kolozsvár – Szamosfalva – Szamosszentmiklós – Dezmér: 1. Szamosfalva – Palocsay-kert; 2. Szamosfalva – Repülőtér/Aerodrom; 3. Szamosfalva – Falu Ny-i része (I–VIII. halom); 4. Szamosszentmiklós – Palocsay-farm; 5. Dezmér – Tăușor

Fig. 31. Cluj-Napoca – Someșeni – Sânnicoară – Dezmir: 1. Someșeni – Palocsay Orchard; 2. Someșeni – Aerodrom/Repülőtér; 3. Someșeni – the western part of the quarter (Mounds no. I–VIII); 4. Sânnicoară – Palocsay Orchard; 5. Dezmir – Tăușor

318 REPCLUJ 1992, 144.

319 REPCLUJ 1992, 144.

320 REPCLUJ 1992, 144.

321 Megkeresésünkre, Radu Ardevan már nem tudta azonosítani a leletanyagot. Kérdéses, hogy leltározásra került vagy sem, ugyanis a kolozsvári múzeumban nem sikerült megtalálnunk a leletanyagot.

322 REPCLUJ 1992, 144.

323 REPCLUJ 1992, 143.

324 REPCLUJ 1992, 143.

124. Kolozsvár – Szamosfalva, 3. sz. 4. n.–4/5. század³²⁵

1941-ben Szamosfalva határában Iovianus (363–364) egyetlen bronzérméje – állítólagosan kincslelet részeként – került a kolozsvári múzeumba. A lelőhely topográfiai szempontból nem azonosítható. ENTM. Azonosítatlan. Szórvány.

125. Kolozsvár – Szamosfalva, 3. sz. 4. n.–4/5. század³²⁶

A kolozsvári múzeum leltárkönyvébe 4. századra keltezett kerámiatöredékeket, illetve egy gyöngysort azonosítottunk. A leletek kontextusa, következtetésképpen ezek topográfiai helyzete nem ismert. ENTM. Kerámiatöredékek: Lsz.: P.39903; P.39904; gyöngysor: Lsz.: P.39906–39917. Szórvány.

126. Kolozsvár – Szamosfalva – Palocsay-kert, 5–6. század³²⁷ (31. tábla)

(GPS-koordináták: 46°47'44.00" É – 23°41'36.42" K³²⁸)

1963-ban a Kis-Szamos árterében, a településtől kb. 1 kilométerre É-i irányban, kertásás közben alig 40 cm mélységben, időközben megsemmisült agyagedényben elásott aranykincset találtak. A benne talált aranyakból több is elveszett, mások töredékesen kerültek a múzeumba. A megmaradt 617 grammot nyomó kincs részben kelet-római készítményekből, 5. századi nemzetközi ékszerekből (a gyűrűk és a második nyakék néhány csüngője), valamint a gepida apahidai királyi műhely készítményeiből (ékköves csőgyöngyök, csatok) tevődik össze.

A lelet legfontosabb tárgya egy sok aranyhuzalból összefonott, állatfejekben végződő nyaklánc, amelynek azonban csak a mellre lefüggő végei ismertek, pl. egy 7 cm átmérőjű, dobozszerű korongfüggődísz. Egy másik nyakláncnak jelenleg 23 db-ja van meg: ékkövekkel díszített arany csőgyöngyök, sokszögű, ékkőberakásos gyöngyök, félhold alakú rekeszes csüngők és sajátos alakú rekeszdíszes csüngők. A gepida kereszténységgel kapcsolatba hozott kőberakásos díszű aranykorong a korszak egyik legszebb emléke, akárcsak a kincslelet nagyméretű, férfikézre való gemmás aranygyűrűje. A csüngők formai rokona a kincs 3 db aranygyűrűje. A kihullott ékkövekből és az aranytöredékekből további ékszerekre lehet következtetni. ENTM. Lsz.: IN.21619–21685. Ma: RTNM. Leletmentés/régészeti azonosítás; kincslelet.

127. Kolozsvár – Szamosfalva – Repülőtér/Aerodrom, 5–6. század³²⁹

(GPS-koordináták: 46°46'57.76" É – 23°40'58.05" K;³³⁰ RAN-kód: 54984.13)

1944-ben a jelenlegi repülőtér egyenletes, a Kis-Szamos árterében fekvő területéről, Pálffy Antal és Szabó György ásatása eredményeképpen négy sírból kerültek elő tárgyak: a II. és IV. sírból egy, illetve két poliedrikus végű fülbevaló, a III. sírből egy öntött, háromujjas fibula (*Bügelfibel*), a IV. sírből borostyánkőből készített gyöngyök, részlegesen sodrott gyűrű (?) töredéke,³³¹ illetve fényezett felületű kerámiatöredékek. A leletanyagot körülbelül az 5. század második felére keltezhetjük. Kérdéses, hogy sírcsoportról vagy pedig egy temető néhány feltárt sírjáról beszélhetünk vagy sem. ENTM. Lsz.: V.1353–1355, V.1357, V.1378, P.39906–39917. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

128. Kolozsvár – Szamosfalva – Falu Ny-i része (I–VIII. halom), 7–9/10. század³³² (32–33. tábla)

(GPS-koordináták: 46°46'46.85" É – 23°39'10.18" K; RAN-kód: 54984.13³³³)

A település Ny-i-DNy-i részében, illetve Ny-i irányban mocsár és a D-i irányban a vasúti vonal által határolt sík területen, amely a Kis-Szamos árterének határa, 1956–1957-ben nyolc halmot kutattak át. A temető azonban mélyen benyúlhat a jelenleg Kolozsvárhoz csatolt falu területére, Apahida irányában, legalábbis ebből a szem-

325 HOREDT 1958a, 39.

326 A szakirodalomban ismeretlen lelőhely.

327 HOREDT 1972, 106–107; HOREDT–PROTASE 1970, 85–98; BÓNA 1988, 148–149; REPCLUJ 1992, 360: 8. szám; SCHMAUDER 2002, Band I: 53–54, Band II: Taf. 45–48.

328 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

329 HOREDT 1956, 144–146; HOREDT 1958b, 75–77, Abb. 22/1–4; REPCLUJ 1992, 362: 7. szám; HARHOIU 1998, 171–172, Nr. 30.2, Taf. XCI/C.1–6; GEPIZI 2011, 100: 12. szám, 101: 14. szám.

330 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással.

331 Véleményünk szerint nem tartozik a sírhoz!

332 MACREA 1958, 351–370; MACREA 1959a, 515–522; MACREA 1959b, 519–528; REPCLUJ 1992, 362: 9. szám; STANCIU 1999, 245–263.

333 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással, illetve a lelőhely neve összetévesztve a „127. Kolozsvár-Szamosfalva (Cluj-Napoca-Someșeni)-Repülőtér/Aerodrom” lelőhely nevével.

pontból egyértelmű mind Mihail Macrea,³³⁴ mind a mi topográfiai megfigyeléseink. A falu több telkén is számos esetben figyelhetek meg halmot, akárcsak régebben a Kolozsvár–Apahida útvonal jobboldalán. Hogy mekkora kiterjedésű temetőről van szó, ebben a pillanatban valójában fogalmunk sem lehet, hiszen a feltárt 8 halom esetében is, nem a temető kronológiája állapítható meg, hanem a feltárt halmok időrendje, következésképpen ezt módszertani hiba mechanikusan vonatkoztatni az ún. szilágynagyfalusi-szamosfalvi csoportra.

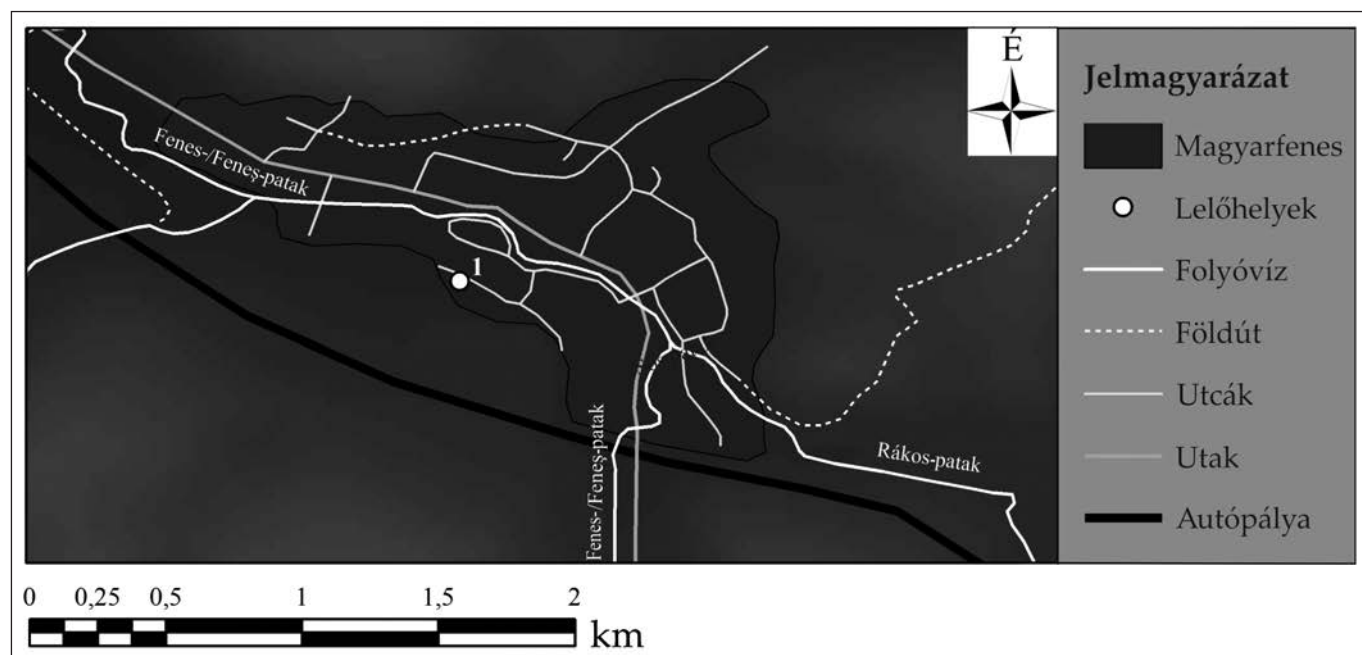
A halmok alá temetkező népesség az ún. szórt hamvas temetkezéseket gyakorolta. A halmok átlagosan 14–20 méter átmérőjűek, 0,5–1,0 méter magasságúak voltak.

A regisztrált szórt hamvasztásos temetkezéseket két külön kategóriába sorolhatjuk:

1. Szórt hamvasztásos temetkezés, halom alatt, fakereveten, faládjában.
2. Szórt hamvasztásos temetkezés, halom alatt, gödörben.

A mellékletek nagyon változatosak, illetve sok mindenben az „avar” ízlést követték, amely arra utal, hogy ezek a közösségek integrálódtak abba a komplex hálózati rendszerbe (gazdasági-kereskedelmi-politikai), amely létrejön az Avar Kaganátus korában.³³⁵ A nagyszámú edénymelléklet mellett (pl. az I. halomban mintegy 8 edényt regisztráltak) ezüst ékszereket, bronzveretes öveket, vasabroncsos favödröket regisztráltak. Az eddig feltárt kurgánok minden bizonnyal a 8–9. századra keltezhetőek. ENTM. Lsz.: V.1381, V.1579–1588, V.1592–1597, V.1634–1636, V.15719–15727, V.21134. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

MAGYARFENES (ro.: VLAHA) (Tordaszentlászló község – comuna Săvădisla) (32. kép)

32. kép. Magyarfenes: 1. Pad/Kiserdő
Fig. 32. Vlaha: 1. Pad/Kiserdő

129. Magyarfenes – Pad/Kiserdő, 5–6. század³³⁶

(GPS-koordináták: 46°41'43.67" É – 23°27'0.99" K; RAN-kód: 59407.04)

A temető Magyarfenes falutól DNy-ra került elő, Rákos-/Racoş vagy Finişel pataktól D-re levő lapos, hosszú teraszcsonnyal (a temetőt 417,5 méter tengerszinti magasságban azonosították). Az autópálya építése alkalmával foganatosított mentőásatás során 298 sírt tártak fel. A majdnem teljes mértékben feltárt sírmező közölt temetőtér-

³³⁴ „Aceşti tumuli fac parte dintr-o necropolă mai mare, alte movile existînd, după spusele localnicilor, în aria satului, prin grădinile caselor din dreapta șoselei Cluj-Apahida.” MACREA 1959b, 515.

³³⁵ BÓNA 1988, 187; SZENTHE 2015, 215–250.

³³⁶ STANCIU ET AL. 2005, 404–406; STANCIU ET AL. 2006, 398–400; STANCIU ET AL. 2007, 393–395; STANCIU 2010, 843, Fig. 131; GEPIZI 2011, 132–139: 105–128. szám; LĂZĂRESCU–TURCU 2013, 129–144.

képe alapján³³⁷ a temetkezések 10 párhuzamos sorba rendeződnek, É–D irányban, a D-i és É-i részén azonban megfigyelhető két kisebb sírcsoport elkülönülése. A Ny–K tájolású sírokat 90%-ban kirabolták,³³⁸ azonban az eléggé pontos dokumentációnak köszönhetően nagyon sok adatot gyűjthettek az ásatást vezető régészek a rablógödörök kapcsán, illetve a sírrablás folyamatáról (pl. ugyanabban az időben kirabolt sírok). Jelentős mennyiségben regisztráltak koporsós temetkezést, illetve étel-/italáladozatra utal az elég kis mennyiségű gyorskorongolt, bepecsételt kerámia (ívóedények). A sírok nagyfokú bolygatása ellenére változatos melléklet maradt fent, a női sírokban általában gyöngysorok, illetve vasból készített kistárgyak a férfisírokban. A fegyverek között pajzsdudorok, illetve a Cx. 0285 temetkezésben a sírgödör fala és a koporsó között előkerülő kard, fahüvelyben, ezüstgarnitúrával, vagy pedig a cx. 1232 temetkezésben egy nyíltegez, amelyből fennmaradt a vasabroncs. KRMI. Lsz.: 6902, 6984–6985, 6994, 7011, 7023, 7042, 7084, 7086–7087, 7144–7145, 7136, 7163, 7170, 7187–7188, 7193–7194, 7227, 7239, 7258, 7262, 7276 (a közölt leletanyag leltári számait ismertethetjük). Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

MAGYARKÖBLÖS (ro.: Cubleşu Someşan) (Páncélcseh község – comuna Panticeu)

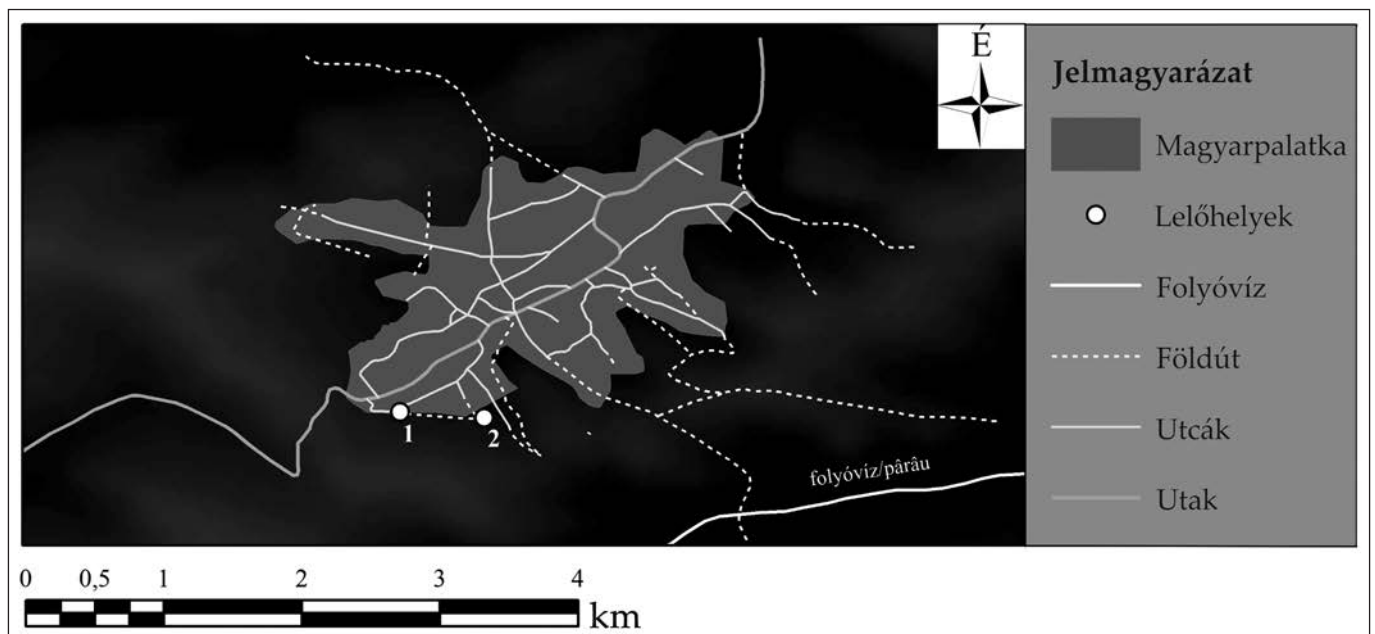
130. Magyarköblös – Valea Izvoarelor, Gavrilă Catoi kertje, 3. sz. 4. n.–4/5. század³³⁹

4. századi sűrű kerámiát azonosítottak Gavrilă Catoi kertjében. Több adat nem áll a rendelkezésünkre, annyi azonban bizonyos, hogy terepbejárás eredménye. ENTM. Lsz.: P.62402, P.62405, P.62410, P.62412, P.62416. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

131. Magyarköblös, 11–13. század³⁴⁰

Kurt Horedt egy cserépüst peremét említi. ENTM (?). Azonosíthatatlan. Szórvány.

MAGYARPALATKA (ro.: PĂLATCA), (Magyarpalatka község – comuna Pălatca) (33. kép)

33. kép. Magyarpalatka: 1. Tag/Coastă; 2. Erdőalja/Sub Pădure vagy Chesăul Mare
Fig. 33. Pălatca. 1. Tag/Coastă; 2. Erdőalja/Sub Pădure or Chesăul Mare

337 STANCIU ET AL. 2007, 393; LĂZĂRESCU–TURCU 2013, Fig. 2/2.

338 STANCIU ET AL. 2007, 394.

339 A szakirodalomban ismeretlen lelőhely.

340 HORED T 1951, 198.

132. Magyarpalatka – Tag/Coastă, 3. sz. 4. n.–4/5. század³⁴¹ (34–38. tábla)

(GPS-koordináták: 46°49'59.70" É – 23°58'40.59" K;³⁴² RAN-kód: 58801.02)

1942-ben a Tag-dűlőben egy temetkezés került elő. Ezt követően László Gyula és Mihail Macrea további 8 temetkezést tárt fel. A lelőhelyet a Tag-/Coastă domb lábánál azonosították a néhai Arhir Solomon erdész kertjében, a falutól D-i irányban, egy kb. 464/481 tengerszint feletti magasságú domb É-i részén. A temető sírjainak elhelyezkedése – a dombvonulat Ny–K irányú térbeli elhelyezkedését követve – követte a terep vonulatait, Ny–K irányban. A temetőrésztől K-i irányban, a Sub Pădure/Erdőalja vagy Chesăul Mare nevű dűlőben azonosított lelőhelyről már nem kerültek elő temetkezések, tehát az vélelmezhető, hogy odáig már nem terjed ki a 4–5. századi temető.

Az 1948-as ásatások során *villa rustică*nak értékelt, de valójában inkább egy rurális római korú település³⁴³ épületének romjai közé temetkezett az e helyen megtelepedő 4. századi közösség egy része (a 4. és a 8. sírt az épület romjaiba ásták bele). László és Macrea ásatása azonban a temető csak egy részét érintette, ugyanis az ásatási térképen nagyon jól látható, hogy a „B” és a „H” kutatóárkokból előkerült sírok egyáltalán nem képezhettek a temető szélét. A temetőtérkép alapján gyanítható, hogy a temetkezések K-i és É-i irányban folytatódtak, viszont kérdéses ennek Ny-i és D-i irányban való terjeszkedése. Ebből kiindulva eléggé egyértelmű, hogy ebben az esetben csak temetőrészeiről beszélhetünk.

A feltárt 8+1 temetkezés mindegyike hanyatt fektetett, csontvázas, illetve nagyjából É–D tájolású. Közülük egyik esetében (5. sír) határozták meg a nemét és korát (női nemű, 10–15 éves), a 6. sírban pedig egy kisgyermeket temettek el. Temetkezési rituálék szempontjából egyértelmű a pogány szokások jelenléte e temetőrészben: enni- és innivaló áldozat régészeti jeleként az 5. kislány sírjában mintegy hat edényt regisztráltak, a 6. és a 8. sírba 1-1 edényt helyeztek, illetve a 9. sírből két edény került elő. Egyértelműen pogány szokások – ételáldozat – régészeti bizonyítékai a 3., 4., 5., 6., 8. és 9. temetkezésből előkerült állatcsontok, ezek közül biztosan a 6. és 9. sírban baromfit regisztráltak, míg a 9. sírből egy szarvasmarha csontját dokumentálták. Egy sírből, amelyet nem említ a publikáció szerzője, csak a cikk elemző részében,³⁴⁴ tojáshéjakat regisztráltak. Szénmaradvány nyomait a 2., 7. és 9. temetkezésekben dokumentálták.

A kilenc temetkezés közül mindössze kettő esetében nem került elő melléklet. Leszámítva a már említett edényeket, ékszerek és viseleti elemek, használati eszközök kerültek elő az említett sírokból. Különösen fontos az 1. sírből előkerült félhold alakú bronz fülbevaló, amelynek függőjének négy helyen áttört alsó részére tekert láncocskák végére eredetileg 4 rombusz alakú lemezkét szereltek.³⁴⁵ Hasonlóképpen előkerült egy arany fülbevaló az 5. sírből, az 1. sírből pedig egy lemezes fibula (Kokowski C1-típus³⁴⁶). Hasonlóképpen a viseleti elemek kategóriájába tartoznak a csontfésűk (8. és 9. sír), illetve az 1. sír ovális bronzcsatja. Nagyon sok kérdés merül fel a 2. sírből előkerült kerámia pecsételővel kapcsolatban, az viszont egyértelműsíthető, hogy alig jelezhetette az e temetkezésből származó keresztény identitását (ld. az 5.4. *alfejezetet*). Használati eszközök kategóriájába sorolható kések a 8. és a 9. temetkezésekből kerültek elő.

Eredetileg a magyarpalatkai temetőt a 4. század második felére keltezték, azonban az utóbbi időben felmerült ennek későbbi, 5. századi keltezése is. A temetőben regisztrált temetkezési szokásokat összehasonlítva a marosszentannai temetőben regisztrált szokásokkal, nem kizárható a 4. század első felére való keltezés sem. Azonban mivel a temető csak részben van feltárva, ennek pontos használati időskálája nem állapítható meg. ENTM. Lsz.: V.1275–1294, V.14828, V.14829–14833, V.16035, V.16045–16049, V.16081, V.16089–16090. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

341 MACREA 1949, 110–116; HICA-CÎMPEANU 1976, 23–36; BÓNA 1988, 115, 121, 7. ábra; REPCLUJ 1992, 303: 7. szám; LĂZĂRESCU 2015, 255.

342 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással.

343 MITROFAN 1973, 150: 51. jegyzet.

344 HICA-CÎMPEANU 1976, 32.

345 A nagyméretű, poncolt díszítésű bronzcsüngőjének párhuzama Intercisa 1723. és Bârlad – Valea Seacă 48. sírjaiból ismert. Mindkét példányt a 4. század második felére keltezzük. B. VÁGÓ–BÓNA 1976, Taf. 142/3; Bóna 1988, 115; PALADE 2004, Fig. 161/5. E formai párhuzamra hívja fel a figyelmet Vlad-Andrei Lăzărescu is. LĂZĂRESCU 2015, 139.

346 KOKOWSKI 1996, 155–156.

133. Magyarpalatka – Sub Pădure/Erdőalja vagy Chesăul Mare

(GPS-koordináták: 46°49'58.33" É – 23°59'0.40" K;³⁴⁷ RAN-kód: 58801.01)

Az előbbi lelőhelytől kb. 200 méterre K-i irányban, 1941–1942-ben terepbejárás során, majd 1948-ban feltárt bronzkori település kutatása során több korszakhoz tartozó leletanyagot regisztráltak.

133/A. Magyarpalatka – Sub Pădure/Erdőalja vagy Chesăul Mare, 5–6. század

1941–1942-ben népvándorlás kori kerámiatöredékeket találtak, együtt későbbi korok leletanyagával. ENTM. Lsz.: V.31775, V.31777–317788. Terepbejárás; kultúrréteg.

133/B. Magyarpalatka – Sub Pădure/Erdőalja vagy Chesăul Mare, 7–9/10. század³⁴⁸

1941–1942-ben terepbejárás során, majd 1948-ban a feltárt bronzkori település kutatása során nagy mennyiségű kora középkori, 7–9/10. századi kerámiatöredékeket azonosítottak, együtt más korszakhoz tartozó leletanyaggal. 1941–1942: ENTM. Lsz.: P.53974–53976, P.53979–53982, P.54111, P.54117, P.54121, P.54187–54189, P.54202–54203; 1948: ENTM. Lsz.: V.4712–4713, V.4722, V.4746, V.4765–4767, V.4781–4782, V.4788–4790, V.4796–4797, V.4870–4871, V.4951–4952, V.4965, V.4972–4973, V.4984, V.4987–4990, V.5040, V.5044–5047, P.22433–22496, P.22502–22504. Régészeti ásatás; kultúrréteg.

MAGYARPETE (ro.: PETEA) (Magyarpalatka község – comuna Pălatca)

134. Magyarpete – Falu területe, 5–6. század³⁴⁹

T. Nussbaum alapján a falu területéről egy Maurikiosz (582–602) bronzérme a Winkler-kollekcióba került. Igencsak kétséges lelet. Szórvány.

MAGYARSÁRD (ro.: ȘARDU) (Szentpál község – comuna Sânpaul)

135. Magyarsárd – Falu környéke, 7–9/10. század³⁵⁰

Csók Zsolt terepbejárása során kora középkori kerámialeleteket gyűjtött a település határában. A leleteket Ioan Stanciunak, a korszak szakértőjének adta át. KRMI. Leltározatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

136. Magyarsárd – Falu területe, 7–9/10. század

A falu területéről, azonban ismeretlen lelőhelyről kora középkori kerámiatöredékek. ENTM. Lsz.: P.109603–109605. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

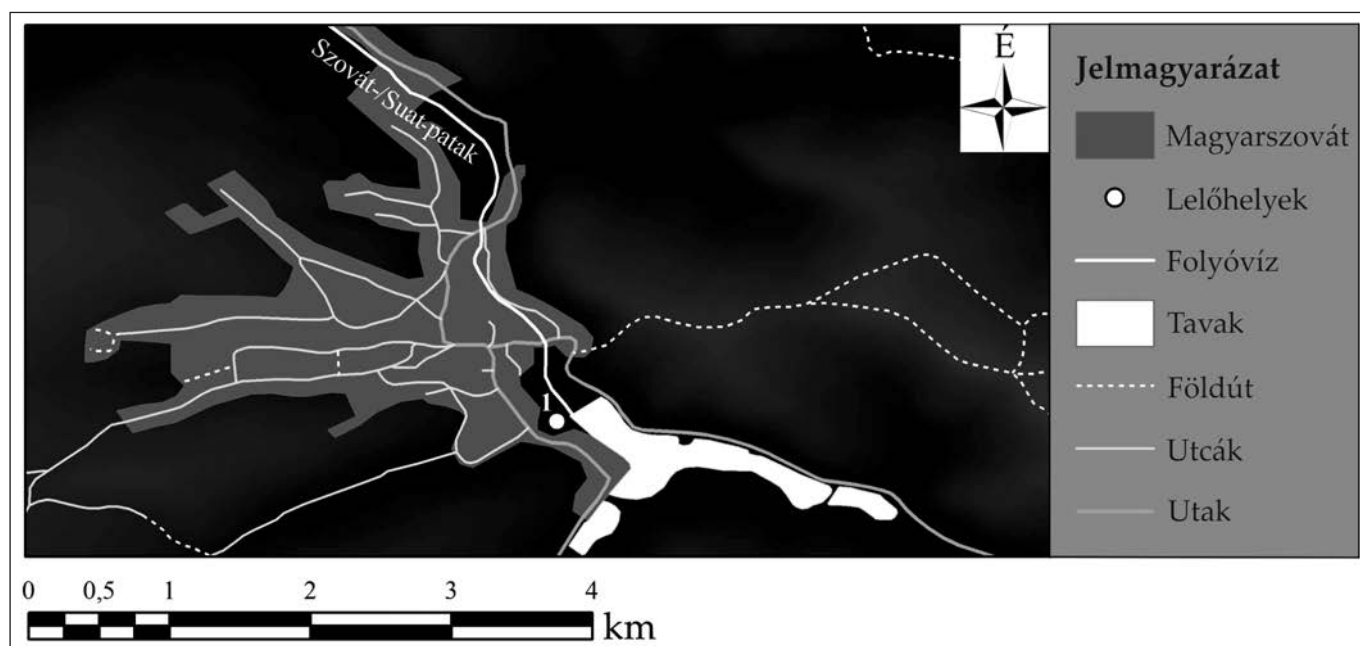
³⁴⁷ A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással és részlegesen helytelen keltezéssel.

³⁴⁸ Hiányos információk: REPCLUJ 1992, 303: 3. szám.

³⁴⁹ NUSSBAUM 1982; PROTASE 2000, 171.

³⁵⁰ A szakirodalomban nem ismert lelőhely.

MAGYARSZOVÁT (ro.: SUATU) (Magyarszovát község – comuna Suatu) (34. kép)

34. kép. Magyarszovát: 1. Somoşa/Somoşa
Fig. 34. Suatu: 1. Somoşa/Somosa

137. Magyarszovát – Somosa/Somoşa, 3. sz. 4. n-4/5. század³⁵¹ (39. tábla) (GPS-koordináták: 46°45'56.18" É – 23°58'34.39" K; RAN-kód: 59666.04)

A község DK-i részének határában, a szováti tó ÉNy-i részétől nem messze, 1941-ben, két csontvázás temetkezést azonosítottak. Az 1. sír csontvázának lábcsontjai alól előkerült római malomkő véleményünk szerint nem a temetkezéshez tartozik, míg a 2. számú temetkezésből a csontváz testének felső részén két db egytagú, aláhajlított lábú fibulát regisztráltak (Almgren 158. típus 7. csoport³⁵²), két db üvegyöngy, egyike közülük gerzedelt, a másik egyszerű, egy azonosíthatatlan bronztárgy, illetve egy korongolt, jól iszapolt, jól égetett, szürkés-feketés, illetve téglavörös-barna színű edény társaságában. ENTM. Lsz.: I.19679–19684, V.31725, V.31717–31719. Leletmentés (bolygatott sírok dokumentációja); temető/temetkezési hely.

138. Magyarszovát – Moara lui Gagyi/Gagyi malma, 5–6. század³⁵³

1987-ben, gyaníthatóan terepbejárás során 5–6. századi lelőhelyet jelző kerámiatöredékek kerültek elő. Az ezt követő ásatás során, topográfiai szempontból azonosíthatatlan lelőhelyről – amely a mai napig közöletlen – legalább egy objektumból (7. objektum) hasonlóképpen 5–6. századra keltezhető kerámiatöredékeket regisztráltak. ENTM. Lsz.: P.98943–98944; 7. objektum: P.98947–9948. Régészeti ásatás; kultúrréteg.

139. Magyarszovát – Fâneţele de jos, 7–9/10. század³⁵⁴

A kolozsvári múzeum leltárkönyve alapján, Gagyi malmával átellenben, a 6. objektumból 8–9. századi kerámiatöredék került elő. Ebben az esetben is azonban topográfiai szempontból azonosíthatatlan ásatásról van szó, amely mind a mai napig közöletlen maradt. ENTM. Lsz.: P.98958. Régészeti ásatás; kultúrréteg.

140. Magyarszovát, 3. sz. 4. n-4/5. század³⁵⁵

II. Constantius (337–361) 355–361 között Sirmiumban kiadott bronzérméje. Az érme a közlők szerint privát gyűjteményből ismert. Sem őrzési helyéről, sem előkerülésének topográfiai kontextusáról nem közölnek adatot, következtetésképpen felmerül a kérdés, hogy régészeti leletként elfogadható vagy sem, illetve értékelhető vagy sem mint magyarszováti 4. századi lelet? Szórvány.

351 VASILIEV 1968, 513–516; PROTASE 2000, 190.

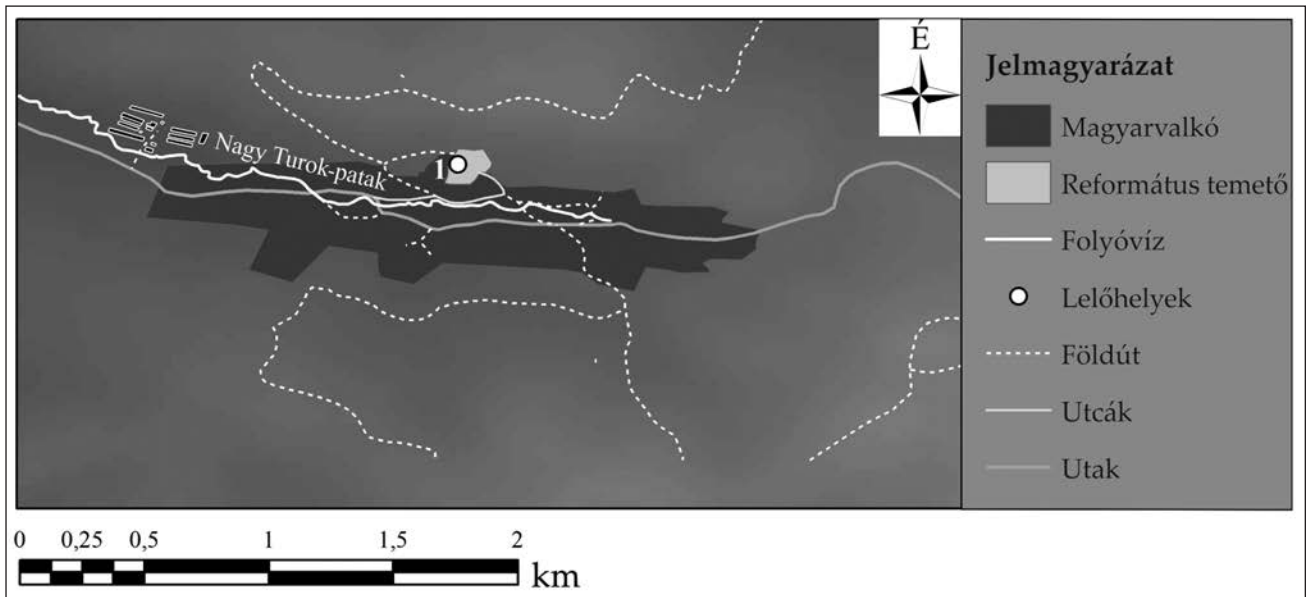
352 ALMGREN 1923, Taf. VII, Fig. 158.

353 A szakirodalomban nem ismert lelőhely.

354 A szakirodalomban nem ismert lelőhely.

355 CHIRILĂ–LUCĂCEL 1979, 138; PROTASE 2000, 190; LĂZĂRESCU 2015, 241.

MAGYARVALKÓ (ro.: VĂLENI) (Kiskalota község – comuna Călățele) (35. kép)

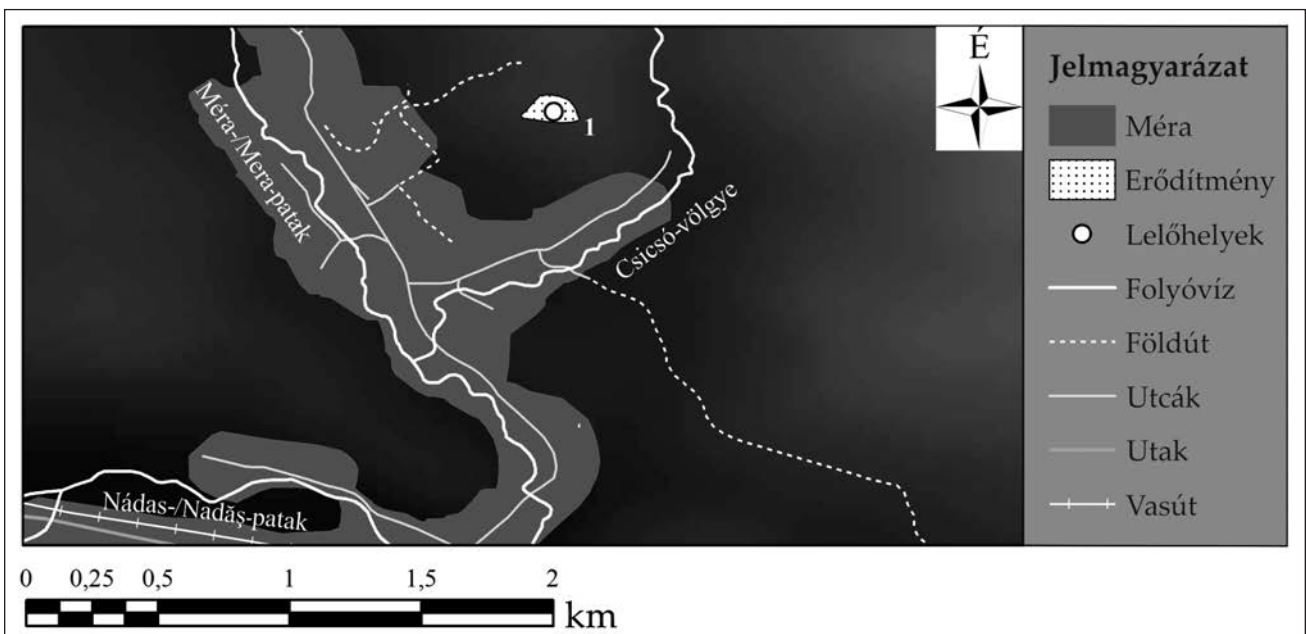
35. kép. Magyarvalkó: 1. Református templom
Fig. 35. Văleni: 1. Reformed church

141. Magyarvalkó – Református templom, 11–13. század³⁵⁶

(GPS-koordináták: 46°46'58.74" É – 23°02'0.20" K)

12. századi S- és nagyméretű pödrött-végű hajkarikaleletek a református templom körül kerültek elő feldúlt sírokból. Ezek alapján egyértelműen templom körüli temetőre következtethetünk. Magyarvalkói Református Plebánia. Szórvány; egyértelműen temetőre utaló leletek (temető/temetkezési hely).

MÉRA (ro: MERA) (Kisbács község – comuna Baciú) (36. kép)

36. kép. Méra: 1. Várdomb/Dealul Cetății
Fig. 36. Mera: 1. Dealul Cetății/Várdomb

³⁵⁶ Derzsi Csongor információi. A szakirodalomban nem ismert lelőhely.

142. Méra – Várdomb/Dealul Cetății, 5–6. század³⁵⁷

(GPS-koordináták: 46°49'15.51" É – 23°27'27.77" K; RAN-kód: 55865.01)

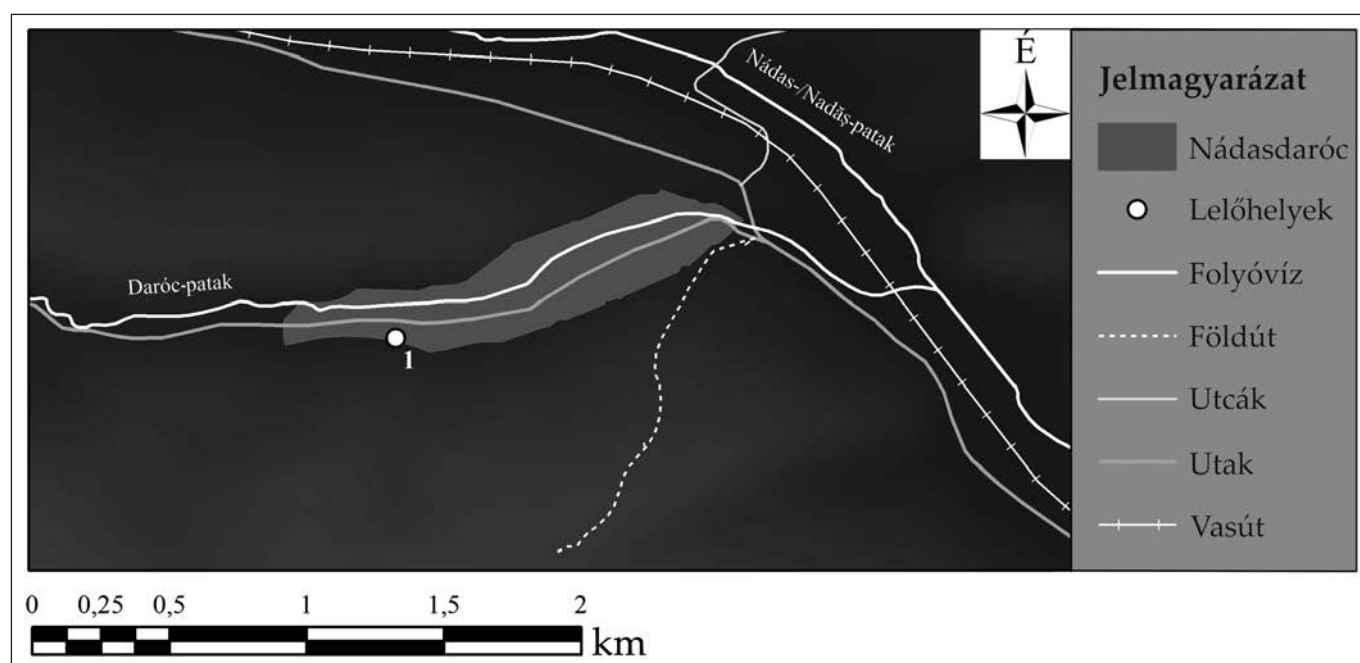
A Várdomb körülbelül 2 kilométerre húzódik a mostani falu központjától, oldalt a Nádas völgyében. A völgy legalsóbb pontjához képest a domb körülbelül 200 méter magas, Ny, K és D irányban kitűnő védelmet biztosít, míg É-i irányban egy természetes nyereg révén csatlakozik a magasabb platóhoz. A több alkalommal is történt terepbejárás során 5–6. századi felszíni, gyors korongon készült szürke színű, vékony falú edények töredékeit azonosították. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

NAGYESKÜLLŐ (ro.: AȘCHILEU MARE) (Esküllő község – comuna Așchileu)

143. Nagyesküllő – Falu területe, 3. sz. 4. n-4/5. század³⁵⁸ (6. tábla/2)

Körte alakú, vörös, jó égetésű mécses, kanelúras díszítéssel a falu területéről került elő. A szórványtárgy lelőhelyeként néha „Szamosújvárt” említik. SzTM. Lsz.: 117. Szórvány.

NÁDASDARÓC (ro.: DOROLȚU) (Egeres község – comuna Aghireșu) (37. kép)

37. kép. Nádasdaróc: 1. Kis-domb/Dâmbu Mic
Fig. 37. Dorolțu: 1. Dâmbu Mic/Kis-domb

144. Nádasdaróc – Kis-domb/Dâmbu Mic, 7–9/10. század³⁵⁹ (40. tábla)

(GPS-koordináták: 46°51'15.78" É – 23°17'16.58" K; RAN-kód: 55534.02)

1960-ban az akkori tsz egy istállójának építése során a falutól DNy-ra, a Nádas árterének első teraszáról nagy mennyiségű kerámiatöredék, hamu, szén és égett, emberi csont került elő. Két, kézzel készített edényt sikerült rekonstruálni, amelyek alapján 6/7. századra keltezhető temetőről lehet szó. Ugyanakkor mindez arra is utal, hogy egyrészt sokkal több sír esett áldozatul, másrészt nem kizárt, hogy sokkal nagyobb kiterjedésű temetőről beszélhetünk. ENTM. Lsz.: V.1569–1571. Leletmentés/régészeti azonosítás; temető/temetkezési hely.

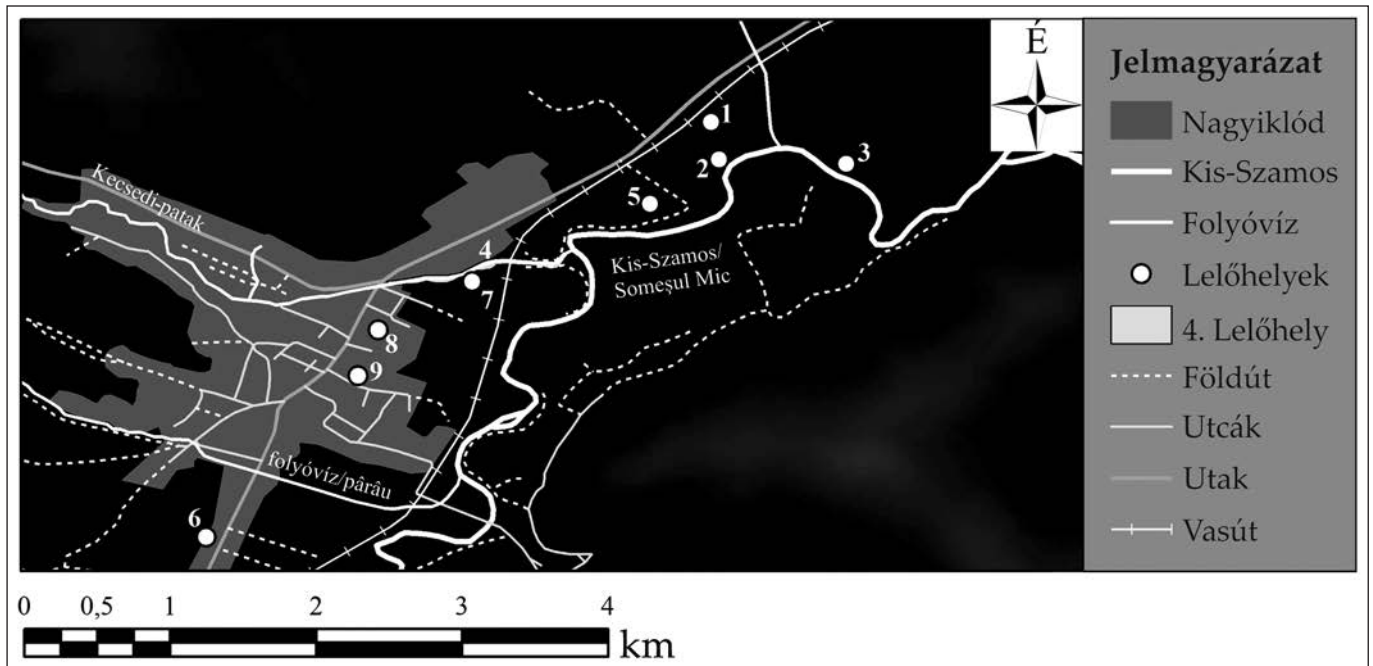
357 HOREDT 1956, 143–144; FERENCZI 1972, 403: 21. szám; REPCLUJ 1992, 270: 5. szám.

358 DIACONESCU 1995, 278–280; PROTASE 2000, 116, Fig. 1.

359 FERENCZI 1962, 35–36, 56, 57; FERENCZI 1970, 565–573; HOREDT 1976, 48; REPCLUJ 1992, 191: 4. szám.

NAGYIKLÓD (ro.: ICLOD) (Nagyiklód község – comuna Iclod) (38. kép)

38. kép. Nagyiklód: 1. Pământul Vlădicii, Unghiul Poștii, „B” terepfelület/Sectorul „B”; 2. Pământul Vlădicii, La Balastieră, „A” terepfelület/Sectorul „A”; 3. Pământul Vlădicii, La Balastieră, „C” terepfelület/Sectorul „C”; 4. Kecsedi-patak völgye/Grădinile din Texas; 5. Pământul Vlădicii, „D” terepfelület/Sectorul „D”; 6. Szamosjenő–Nagyiklód közös határa; 7. În Rât; 8. Szarvasmarhafarm; 9. Poșta/Posta utca
 Fig. 38. Iclod: 1. Pământul Vlădicii, Unghiul Poștii, Sector „B”; 2. Pământul Vlădicii, La Balastieră, Sector ‘A’; 3. Pământul Vlădicii, La Balastieră, Sector ‘C’; 4. The Valley of Kecsedi creek/Grădinile din Texas; 5. Pământul Vlădicii, Sector ‘D’; 6. Border of Fundătura and Iclod; 7. În Rât; 8. Cattle farm; 9. Poșta/Posta Street

145. Nagyiklód – Tabla Popii, 3. sz. 4. n–4/5. század³⁶⁰

(RAN-kód: 58151.01)

Egyelőre a terepen nem azonosított lelőhelyről annyit lehet tudni, hogy 1994-ben Gheorghe Lazarovici, illetve később tervásatás keretében Ioana Hica vezetett kutatásokat. A jelentős mennyiségű leletanyag Lazarovici szerint a kerámia leletanyag posztrómai kori kultúrréteghez tartozik. A leltározott leletekről nem találtunk dokumentációt. A leletek egy része – az ásatást megelőzően – adományként került a múzeumba, azonban később terepbejárás és régészeti ásatás eredményeképpen újabb mennyiségű kerámia leletanyagot leltározták be. A leltározott kerámia alapján valószínűleg telepről beszélhetünk. Adomány: ENTM. Lsz.: P.91902–91916, P. 91949–91952; terepbejárás (1986-ban): ENTM. Lsz.: P.91949–91952; 1985–1986-os ásatás: ENTM. Lsz.: F.27185–27189, F.29202–29211, F.29213–29388. Régészeti ásatás, terepbejárás; telep.

146. Nagyiklód – Pământul Vlădicii, Unghiul Poștii, La Balastieră³⁶¹

(RAN-kód: 58151.05)

A Kis-Szamos mellett közvetlenül bal oldalt, a folyó mocsaras árterében, több korszakból azonosítottak lelőhelyet, amelyet rendszeresebben a múlt század ’70-es éveiben kutattak. A lelőhely nem messze fekszik attól a ponttól, ahol a Kis-Szamosba ömlik a *Kecsedi-patak* (Valea Aluniș). A lelőhely kutatását A–D szektorokra osztották. A *Repertoriul Arheologic al Județului Cluj* szerzői helytelenül a népvándorlás kori lelőhelyet a Kis-Szamos jobb partjára helyezték. Mindennek kézzelfogható eredménye az lett, hogy két lelőhelyként jelent meg egy és ugyanazon lelőhely, amely a szakirodalomban tapasztalható káoszhoz vezetett. Mindezt azzal sokszorosított-

³⁶⁰ <http://cronica.cimec.ro/detaliu.asp?k=22>. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással, illetve helytelen adatok feltüntetésével (e lelőhelyről nem ismerünk kora középkori temetőt!).

³⁶¹ HICA-CÎMPEANU 1978, 287–294; REPCLUJ 1992, 237: 1. szám; RUSTOIU 2005a, 57, nr. 44. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján a több felületre kiterjedő ásatás egyetlen pontként van feltüntetve.

ták, hogy az általuk Unghiul Poștii nevezetű lelőhellyel is számoltak, amely azonban hasonlóképpen a „B” terepfelülethez/szektorhoz/zónához tartozik.

146/A. Nagyiklód – Pământul Vlădicii, Unghiul Poștii, „B” terepfelület/Sectorul „B”, 3. sz. 4. n.-4/5. század³⁶²

(GPS-koordináták: 46°59'52.34" É – 23°49'56.98" K)

A leltárkönyv szerint kerámiatöredékek kerültek elő a Ioana Hica által feltárt gödörház környékéről, a „B”-nek elnevezett szektor területéről. ENTM. Lsz.: P.67598–67610. Régészeti ásatás; kultúrréteg.

146/B. Nagyiklód – Pământul Vlădicii, La Balastieră, „A” terepfelület/Sectorul „A”, 5–6. század³⁶³

(GPS-koordináták: 46°59'44.10" É – 23°49'58.72" K)

Az „A” terepfelület területéről szürke, korongolt kerámiával keltezhető kultúrréteget azonosítottak. ENTM. Lsz.: P.67575, P.67591–67597. Régészeti ásatás; kultúrréteg.

146/C. Nagyiklód – Pământul Vlădicii, La Balastieră, „C” terepfelület/Sectorul „C”, 5–6. század³⁶⁴ (41. tábla)

(GPS-koordináták: 46°59'43.15" É – 23°50'26.99" K;³⁶⁵ RAN-kód: 58151.09)

Egy véletlenszerű leletet követően (1973) (1. sír), 1976–1977-ben követően 4 csontvázast sírt azonosítottak a „C” terepfelületen. A lelőhely közvetlenül a Kis-Szamos holtága partján került elő, ami egyértelműsíti azt a tényt, hogy Ioana Hica a temető szélét kutathatta. A kis terjedelmű kutatóárkokból mintegy négy sírt tártak fel (2–5. sír), a közvetlenül a folyó partja mellől előkerült 1. sírt az ásatások előtt részben megsemmisítették. A nagyon szegényes leletanyag alapján (1. sír: kétoldalas fésű; 2. sír: finom szemcsés szürkés-feketés színű kerámia, vörös orsónehezék, vaskés töredéke, ovális vaskarika; 3. sír: ovális vaskarika; 4. sír: vasszeg [?]) a kisméretű temetőrészt a 6. század elejére keltezzük. ENTM. Lsz.: V.30277–30292, V.30294–30316. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

146/D. Nagyiklód – Pământul Vlădicii, Unghiul Poștii, „B” terepfelület/Sectorul „B”, 7–9/10. század³⁶⁶

Az első ásatás során 8–9. századra keltezett gödörház az ásatás „B” terepfelületéről került elő. A leltárkönyv szerint Nagyiklód „B” terepfelületéről regisztrált egy töredékes kerámiaedény, de nem tudjuk, hogy ez kapcsolható a gödörház mellékleteihez vagy sem. ENTM. Lsz.: P.98717. Az utána következő időszakban, több éven át folyó ásatás során (1975, 1977, 1980, 1985, 1986) még hat lakóházra utaló objektumot azonosítottak, amelyek a mai napig közöletlenek. Kerámiatöredékek az 1975-ös ásatásból: ENTM. Lsz.: P.67575, P.67591–67597; kerámiatöredék az 1980-as ásatásból: ENTM. Lsz.: P.69672; kerámiatöredékek terepbejárásból (1980): ENTM. Lsz.: P.71477–71480; Gheorghe Lazarovici és Zoia Kalmar ásatása 1985-ben: ENTM. Lsz.: P.81751, P.81892, P.81949, P.82088–82090, P.82098, P.82168, P.82328–82335; kerámiatöredékek az 1986-os ásatásról: ENTM. Lsz.: P.84533, P.84935; kerámia töredékek az 1998-as ásatásról: ENTM. Lsz.: P.164706–164718, P.164740–164742, P.164743–164748. Régészeti ásatás; telep.

147. Nagyiklód – Texasi kertek/Grădinile din Texas – Kecsed patak völgye/Valea Alunișului, 7–9/10. század³⁶⁷

(GPS-koordináták: 46°59'21.14" É – 23°49'7.75" K)

Terepbejárás során a vasúti és a közúti híd között a *Kecsed patak völgyében* (Valea Alunișului) kora középkori kerámiát azonosítottak. ENTM. Lsz.: P.73704–73707, P.73709–73710. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

148. Nagyiklód – Butyos tanyája és a kavicsbánya között, 7–9/10. század³⁶⁸

Butyos tanyája és a kavicsbánya között történt terepbejárás során kerámiatöredékeket gyűjtöttek. A lelőhely topográfiai szempontból nincsen azonosítva. ENTM. Lsz.: P.81735. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

362 A szakirodalomban nem ismert lelet.

363 REPCLUJ 1992, 237: 1. szám.

364 HOREDT 1977, 267; HICA-CÎMPEANU 1978, 287–294; REPCLUJ 1992, 242: 3. szám (helytelen).

365 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással.

366 HICA-CÎMPEANU 1976, 278: 59. szám.

367 REPCLUJ 1992, 242: 13. szám. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással, illetve a lelőhely neve összetévesztve a „127/C. Nagyiklód – Pământul Vlădicii, La Balastieră, „C” felület/sector” lelőhely nevével.

368 A szakirodalom által nem ismert lelőhely.

149. Nagyiklód – Pământul Vlădicii, „D” terepfelület/Sectorul „D”, 5–6. század³⁶⁹

(GPS-koordináták: 46°59'34.23" É – 23°49'43.50" K)

A 2015 óta tartó mentőásatás során az eddig feltárt 42 csontvázas sírt az 5–6. századra keltezhetjük. Mellékletekben szegény temető.³⁷⁰ Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

150. Nagyiklód – Szamosjenő – Nagyiklód közös határa/hotarul dintre Fundătura și Iclod³⁷¹

(GPS-koordináták: 46°58'20.50" É – 23°48'4.99" K)³⁷²

A két falu között terepbejárás, majd szondázó ásatás során kora középkori és középkori kerámiatöredékeket regisztráltak.

150/A. Nagyiklód – Szamosjenő – Nagyiklód közös határa/hotarul dintre Fundătura și Iclod, 7–9/10. század

8–9. századra keltezett kerámiatöredékek. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti ásatás (előtte terepbejárás); kultúrréteg.

150/B. Nagyiklód – Szamosjenő – Nagyiklód közös határa/hotarul dintre Fundătura și Iclod, 11–13. század

11–12. századra keltezett kerámiatöredékek. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti ásatás (előtte terepbejárás); kultúrréteg.

151. Nagyiklód – În Rât, 7–9/10. század³⁷³

(GPS-koordináták: 46°59'16.99" É – 23°49'4.06" K; RAN-kód: 58151.11)

A Kecsedi-patak völgyében, a patak árterében fekvő legelőn (În Rât) 8–9. századi leletanyagot gyűjtöttek. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

152. Nagyiklód – Szarvasmarhafarm, 11–13. század³⁷⁴

(GPS-koordináták: 46°59'6.31" É – 23°48'43.15" K)

A településen levő régebbi tsz szarvasmarhafarmján, csővezetékek ásása során, feldúlt kultúrrétegekből 12–13. századi edénytöredékeket regisztráltak. ENTM. Azonosíthatatlan. Leletmentés/régészeti azonosítás; kultúrréteg.

153. Nagyiklód, 3. sz. 4. n–4/5. század³⁷⁵

Több, 4. századi császári érméből álló 27 darabos kincslet, amely II. Constantius (337–361) és Constantius Gallus (351–354) érméiből tevődik össze. SzTM. Lsz.: ismeretlen. Mihai Meșter a „múzeumi titoktartás” (?) elvére hivatkozva nem járult hozzá a múzeumi leltárkönyv konzultálásához. Leletmentés/régészeti azonosítás; kincslet.

154. Nagyiklód – Község területe, 3. sz. 4. n–4/5. század³⁷⁶

Nagyiklód területéről, 1978-ban, számos, 4. századi érmet közöltek. Ezek közül a II. Constantius (337–361), Constans (337–350), Valens (364–378) érméi, illetve még három, 4. század közepére datálható, nagyon rosszul megőrződött érme. SzTM. Lsz.: ismeretlen. Mihai Meșter a „múzeumi titoktartás” (?) elvére hivatkozva nem járult hozzá a múzeumi leltárkönyv konzultálásához. Szórvány.

155. Nagyiklód – Posta/Poșta utca, 7–9/10. század³⁷⁷

(GPS-koordináták: kb. 46°58'56.24" É – 23°48'38.71" K)³⁷⁸

Az ismeretlen körülmények során a múzeumba került kerámiatöredék a 7–9. századra keltezhető. ENTM. Lsz.: P.91767. Szórvány.

369 A szakirodalom által nem ismert lelőhely.

370 Doru Bogdan információit hálásan köszönjük.

371 REPCLUJ 1992, 242: 11. szám; LAZAROVICI 1977, 221–230; LAZAROVICI–BULBUC 1983, 161–164.

372 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

373 REPCLUJ1992, 242: 8. szám, 243.

374 REPCLUJ 1992, 242: 16, 243. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

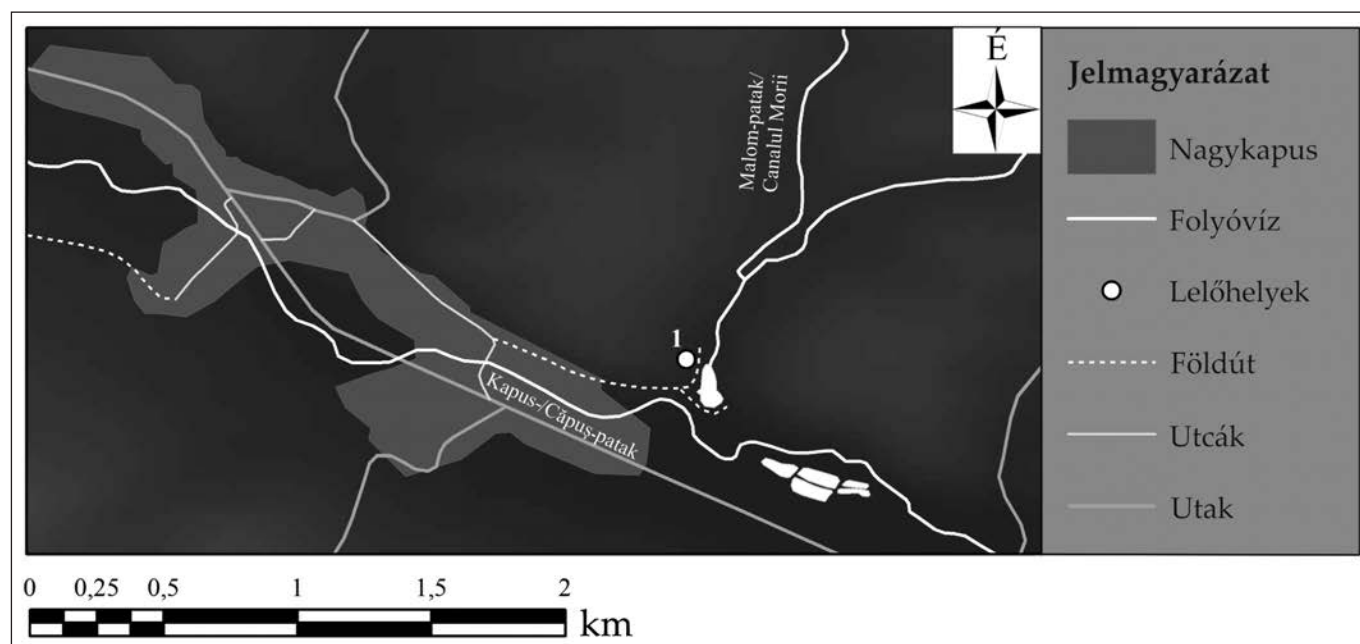
375 GUDEA–ARDEVAN 2003, 245–261.

376 CHIRILĂ–CHIFOR 1978, 54; PROTASE 2000, 150.

377 REPCLUJ1992, 243: 18.

378 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

NAGYKAPUS/MAGYARKAPUS (ro.: CĂPUȘU MARE) (Nagykapus/Magyarkapus község – comuna Căpușu Mare) (39. kép)

39. kép. Nagykapus: 1. Kenderáj/Cânepiște
Fig. 39. Căpușu Mare: 1. Cânepiște/Kenderáj

156. Nagykapus – Kenderáj/Cânepiște, 5–6. század³⁷⁹ (42. tábla/1–2)

(GPS-koordináták: 46°47'12.78" É – 23°18'6.26" K; RAN-kód: 56577.01)

A Kenderáj/Cânepiște nevű dűlőben azonosított temetőből már az 1940-es években jutottak múzeumba leletek, melyek a rendelkezésre álló adatok alapján egy sírból származnak. Később, agyagkitermelés során újabb négy sír került elő, melyeket a munkálatok teljesen tönkretettek. 1951 nyarán további 15 temetkezést tártak föl,³⁸⁰ melyek minden valószínűség szerint egy nagyobb temető részét képezték. A Ny–K tájolású, zömmel sorokba rendeződő, bolygatott sírok között öt ponton lófogakat is találtak, melyeket nem lehetett egyértelműen sírokhoz kötni, ezért kevés a valószínűsége annak, hogy ezek lovastemetkezésekhez tartoztak. Néhány sírban koporsónyomokat is megfigyeltek. Az emlékanyagból íj-nyíl tartozékai (nyílcsúcsok), viseleti (csontfésű, csat, gyöngyök) és használati (tőr/rövid sax, kés és egyéb apróságok) tárgyak, valamint egy edény maradt fenn. Sajnos a leletek összekeveredtek, ezért az egyes sírok mellékletei mára már nem rekonstruálhatóak. Egyes adatok szerint az egyik sírban torzított koponyás egyén feküdt.³⁸¹ A temetőben kevés pontosan keltezhető lelet került elő, ezért kora nagyvonalakban az 5. század végére–6. század első felére tehető. ENTM. Lsz.: V.1324–1325, V.1328–1329, V.1331–1342, V.1338–1342, V.1344–1352, P.30601–30623. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

157. Nagykapus, 5–6. század³⁸² (42. tábla/1)

A községtől K-re az 5. század második felére keltezhető leletekre van adat, melyek feltehetőleg sírokból származnak. Ezek közül az egyetlen fennmaradt tárgy egy kisméretű, háromgombos bronz kengyelfibula fecskéfarkszerű végződéssel. A fibula végződésének kiképzése a gepida kori ékszerek sorában egyedülálló, ugyanakkor többi alkotóeleme alapján valószínűnek tűnik, hogy helyi gyártmányról van szó. ENTM. Lsz.: V.17677. Szórvány.

³⁷⁹ HOREDT 1952, 312–317; RUSSU–ROTH 1956, 7–39; RUSU 1959, 520, 95. jegyzet; DOBOS 2009, 219–232.

³⁸⁰ A 15 feltárt és a legalább 4 megbolygatott, szétdőlt temetkezés alapján minimum 19 sír került beazonosításra, ezek jelennek meg a temetőtérképen is: HOREDT 1952, Pl. 1; DOBOS 2009, Fig. 1.

³⁸¹ Ez az adat először Mircea Rusunál jelenik meg: RUSU 1959, 520, 95. jegyzet, később ezt veszi át CSEH 1990, 37, 2. lista, 8. sz.; CSEH 1993, 89, majd utóbbtól DOBOS 2009, 222. Sem az ásatási jelentés (HOREDT 1952, 312–317), sem az antropológiai elemzés (RUSSU–ROTH 1956, 7–39) nem tesz említést ilyen megfigyelésről, ezért az információ hitelessége kérdéses.

³⁸² HOREDT 1977, 254, Abb. 3, 256, 267–268; HOREDT 1979a, 144, 241–242. jegyzet; HARHOIU 1998, 168, Nr. 22, Taf. XC/H; DOBOS 2009, 232–237.

SZAMOSJENŐ/KISJENŐ (ro.: FUNDĂTURA) (Nagyiklód község – comuna Iclod)

158. Szamosjenő, 5–6. század³⁸³

Egy aranyozott ezüst sasfejes, almandinberakásokkal díszített erdélyi ötvösműhelyek alkotásaként értékelt övcsatot 1906. november 7-én Teofil Moldovantól vásárolta meg az Erdélyi Múzeum-Egyesület, amelyet jóval később (1949) Entz Géza azonosított. A lelet ismeretlen körülmények között került elő, valószínűleg temetkezés mellékletei közé tartozhatott. A 6. század elejére keltezhető. ENTM. Lsz.: V.1389 = I.6705-a. Szórvány.

SZAMOSSZENTMIKLÓS (ro.: SÂNNICOARĂ) (Apahida község – comuna Apahida)

159. Szamosszentmiklós – Palocsay-farm³⁸⁴

(GPS-koordináták: 46°47'37.32" É – 23°41'49.60" K;³⁸⁵ RAN-kód: 55758.07)

A Kis-Szamos árterének területéről több korszakhoz tartozó leletanyag ismert. Hasonló leletanyagot Ny-i irányban is lehet gyűjteni. Gh. Lazarovici és Z. Kalmar terepbejárása során több korszakhoz tartozó kerámiatöredékeket azonosított.

159/A. Szamosszentmiklós – Palocsay-farm, 5–6. század

A múzeumba került leletanyag között egyebek mellett az 5–6. századra keltezhető töredékek is napvilágot láttak. ENTM. Lsz.: P.83624. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

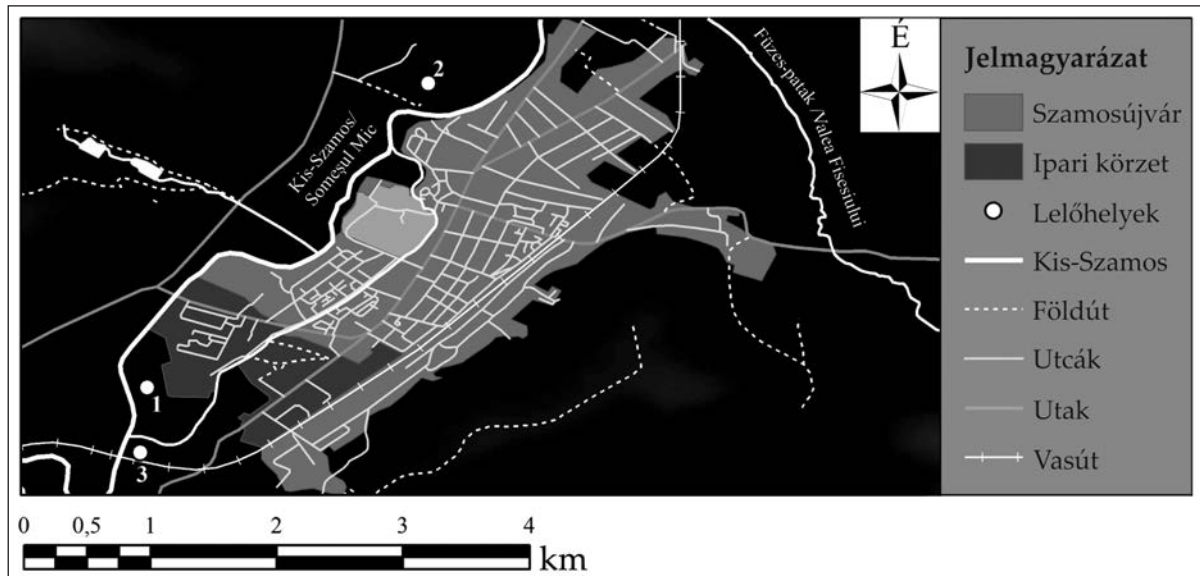
159/B. Szamosszentmiklós – Palocsay-farm, 7–9/10. század

Kora középkorra keltezhető leletanyag is ismert, a terepbejárást végző régészek szerint. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

160. Szamosszentmiklós – „Szamos partja”, 7–9/10. század

Pontosabban topográfiai szempontból meg nem határozott helyen, a Kis-Szamos partján, Gheorghe Lazarovici és Zoia Kalmar terepbejárás során, kora középkorra keltezhető kerámiát gyűjtött. ENTM. Lsz.: P.82395–82397, P.83625. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

SZAMOSÚJVÁR (ro.: GHERLA) (Szamosújvár város – orașul Gherla) (40. kép)

40. kép. Szamosújvár: 1. *Castellum* területe; 2. Sub Coastă; 3. *Castellum* és a Kis-Szamos között
Fig. 40. Gherla: 1. The area of the Roman fort; 2. Sub Coastă; 3. Area between the Roman fort and the Someșul Mic River

383 BUDAY 1907, 66; HOREDT 1956, 142; RUSU 1959, 489–491, Abb. 4–5; BÓNA 1988, 155, 158; REPCLUJ 1992, 205: 2. szám.

384 REPCLUJ 1992, 357: 16. szám; RUSTOIU 2005a, 61: 84. szám.

385 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással.

161. Szamosújvár – *Castellum* területe³⁸⁶

(GPS-koordináták: 47°01'10.72" É – 23°53'13.15" K; RAN-kód: 55393.01)

161/A. Szamosújvár – *Castellum* területe, 3. sz. 4. n.–4/5. század³⁸⁷

Az 1968-as kisebb méretű ásátások után 1979-ben, illetve 1980-ban, mentőásatás keretében, három kutatóárok-kal kutatták át a római *castellum* területét. E kutatásoknak mintegy „mellékterméke” volt a II. kutatóárok-ból előkerült, 4. századra keltezett kerámia.³⁸⁸ Régészeti objektumot nem azonosítottak. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti ásatás; kultúrréteg.

161/B. Szamosújvár – *Castellum* területe, szórvány, 5–6. század³⁸⁹ (6. tábla/3)

Ugyancsak a római *castellum* területéről erotikus-pornográf szcenáriumot tartalmazó, aranyozott bronzmészes került elő. A tárgyat kopt eredetűnek határozták, és az 5–6. századra keltezték. ENTM. Lsz.: V.803. Szórvány.

161/C. Szamosújvár – *Castellum* területe, 3. sz. 4. n.–4/5. század³⁹⁰

II. Constantius (337–361) és Valens (364–378) 1, illetve 2 bronzérméje a *castellum* területéről, együtt 2 poszt-aurelianus, azonban ma már nem azonosítható érmével. ENTM. Azonosítatlan. Szórvány.

162. Szamosújvár – *Castellum* és a Kis-Szamos között, 3. sz. 4. n.–4/5. század³⁹¹

(GPS-koordináták: 47°01'54.05" É – 23°53'11.33" K)

1974 nyarán mezőgazdasági munkálatok során Szamosújvár területéről, a régi Fafeldolgozó Kombinát és a Kis-Szamos között, DNy-ra a római *castellum*tól, a Szamos fölötti híd közvetlen közelében, egy 83 érméből álló éremkincs került elő. A lelőhelyet a Kis-Szamos medrétől nem messze, az abba belefolyó Baița patak közvetlen közelében azonosították. Leszámítva három, 2–3. századi érmét, a többi 80 4. századi és I. Constantius Chlorus (305–366), Crispus (317–326), II. Constantius (337–361), Iulianus (361–363), Constans (337–350), Valens (364–378) és Gratianus (367–383) idejében kiadott érméből áll. SzTM. Lsz.: ismeretlen. Mihai Meșter a „múzeumi titoktartás” (?) elvére hivatkozva nem járult hozzá a múzeumi leltárkönyv konzultálásához. Leletmentés/régészeti azonosítás; kincslelet.

163. Szamosújvár – Sub Coastă³⁹²

(GPS-koordináták: kb. 47°02'28.55" É – 23°54'25.17" K³⁹³)

Körülbelül két kilométerre a város központjától, a múlt század '70-es éveiben az akkori tsz istállóinak alapozásának ásása közben összesen mintegy 33 érmét gyűjtöttek össze állítólagosan a Sub Coastă nevű lelőhelyen, Domitianustól (81–96) egészen a 13. századi bizánci császár, VIII. Palaiologosz Mikhaél uralkodásáig (1261–1282). Leszögezhető, hogy ezek az érmék egyértelműen nem egy lelőhelyről kerültek elő. Később újabb 53 érmét vásároltak meg, amelyek állítólag ugyancsak e lelőhelyhez tartoznak. E leletanyag jellegzetessége és mennyisége kapcsán szükséges feltennünk azt a kérdést, hogy ez az éremmennyiség egyáltalán innen, Szamosújvárról került elő? SzTM. Lsz.: ismeretlen. Mihai Meșter a „múzeumi titoktartás” (?) elvére hivatkozva nem járult hozzá a múzeumi leltárkönyv konzultálásához.

163/A. Szamosújvár – Sub Coastă, 3. sz. 4. n.–4/5. század³⁹⁴

E korszakra keltezhetően I. Constantinus (306–337), II. Constantius (337–361) 5, ezüst- és bronzérméjét regisztrálták. Elméletileg ugyancsak innen további nyolc 4–5. századi érme került elő: II. Constantius (337–361) (2), Constans (337–350) (1), I. Valentinianus (364–375) (1), Valentinianus vagy Valens (364–378) (1), Gratianus (367–383) (1), Theodosius (379–395) (1), Arcadius (383–408) (1). SzTM. Lsz.: ismeretlen. Szórvány.

163/B. Szamosújvár – Sub Coastă, 5–6. század³⁹⁵

E korszakra keltezhetően egy Anastasius (491–518) *dekanumnia* érme, illetve Tiberius Mauricius (588–589) *hemmifolisa* került elő. SzTM. Lsz.: ismeretlen. Szórvány.

386 VLASSA 1979, 185–187; BARNEA 1982–1983, 263; PROTASE–ARDEVAN 1983, 299–304; REPCLUJ 1992, 213, 215, Fig. 111; PROTASE 2000, 145.

387 PROTASE–ARDEVAN 1983, 299–304; PROTASE 2000, 145.

388 PROTASE–ARDEVAN 1983, Fig. 4/3.

389 VLASSA 1979, 185–187; BARNEA 1982–1983, 263; PROTASE 2000, 145.

390 PROTASE 1966, 165; PROTASE 2000, 144.

391 CHIRILĂ–GUDEA–CHIFOR 1979, 525–533; PROTASE 2000, 144; PROTASE–GUDEA–ARDEVAN 2008, 133. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

392 CHIRILĂ–CHIFOR 1979, 141–143; CHIRILĂ–CHIFOR 1980, 245–246; LĂZĂRESCU 2015, 237.

393 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

394 CHIRILĂ–CHIFOR 1979, 142; CHIRILĂ–CHIFOR 1980, 245–246.

395 CHIRILĂ–CHIFOR 1979, 142; CHIRILĂ–CHIFOR 1980, 245–246.

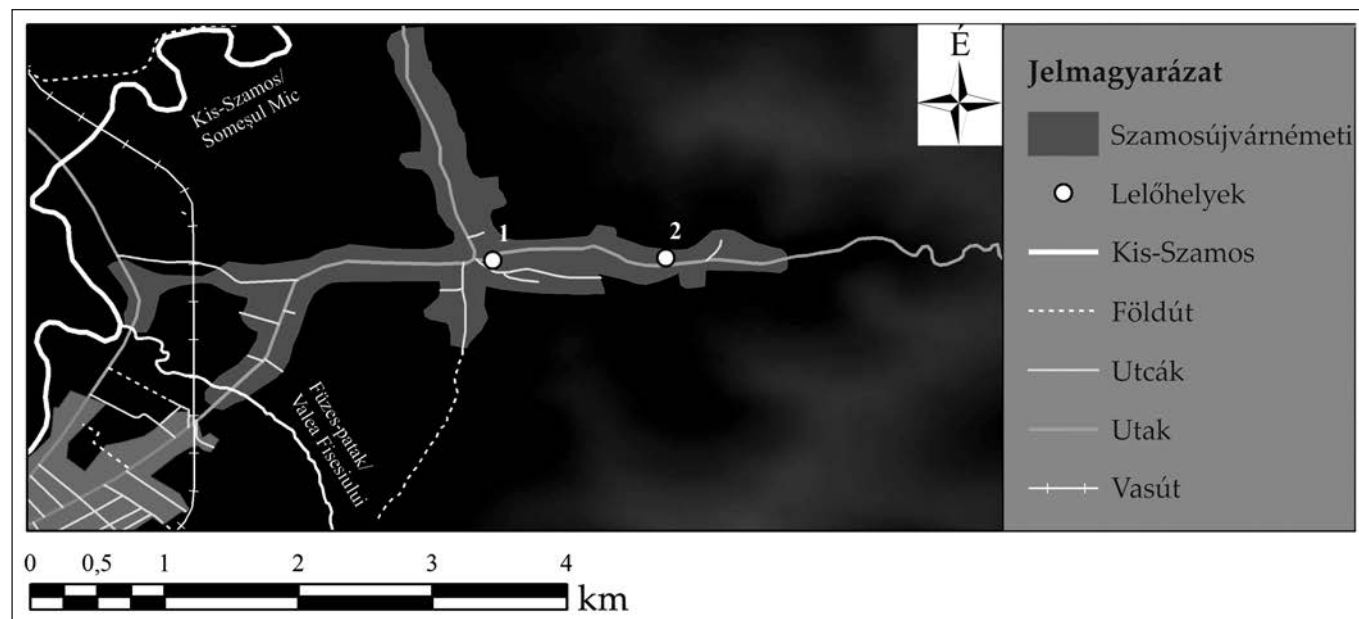
163/C. Szamosújvár – Sub Coastă, 11–13. század³⁹⁶

E korszakra keltezhetően Theodora (1055–1056), Alexios (1081–1118), Alexios III Angelos (1195–1203) és VIII. Paleologos Mihail (1261–1282) arany- és bronz-, három érméjét említhetjük. SzTM. Lsz.: ismeretlen. Szórvány.

164. Szamosújvár, 7–9/10. század³⁹⁷

Számunkra ismeretlen időben és ismeretlen lelőhely kutatása során a feltárás idején a „6. objektumnak” nevezett régészeti komplexumból kora középkorra keltezhető kerámiatöredékek kerültek elő. ENTM. Lsz.: P.116133–116143. Régészeti ásatás; telep.

SZAMOSÚJVÁRNÉMETI (ro.: MINTIU GHERLII) (Szamosújvárnémeti község – comuna Mintiu Gherlii) (41. kép)

41. kép. Szamosújvárnémeti: 1. Ciuleneș; 2. Református templom
Fig. 41. Mintiu Gherlii: 1. Ciuleneș; 2. Reformed church

165. Szamosújvárnémeti – Ciuleneș, 7–9/10. század³⁹⁸

(GPS-koordináták: 47°03'16.80" É – 23°56'41.96" K; RAN-kód: 58561.03)

A 4,5–5 ha területű, több korszakot érintő telepről, amely a falu végén egy K-ról Ny-i irányban terjedő lejtőn található, több korszakból származó lelőhelyet azonosítottak. A nem túl bőbeszédű leírás alapján, 2000-ben a lelőhelyet kutató S5. kutatóárokban azonosított egyik kultúrrétegéből, amely követhetetlen volt a folyamatos földcsuszamlások miatt,³⁹⁹ a szerzők szerint 4–12. századokban keltezhető kerámiát azonosítottak. Ioan Stanciu szerint azonban valójában kora középkori, 8–9. századi kerámiáról van szó. ENTM. Leltározatlan. Régészeti ásatás; kultúrréteg.

166. Szamosújvárnémeti – Református templom, 11–13. század⁴⁰⁰ (43. tábla)

(GPS-koordináták: 47°03'17.31" É – 23°57'23.79" K)

A *Repertoriul Arheologic al Județului Cluj* a jelenlegi megye lelőhelyeit összegyűjtő repertóriumában a város börtönudvarán levő 12. századi sírkő „Szamosújvár” lelőhelyként van feltüntetve. A leletet közlő Ornstein József cikkében azonban teljesen más adatokat találunk. Eszerint, a szamosújvárnémeti református templom kő-

396 CHIRILĂ–CHIFOR 1979, 142.

397 A szakirodalomban nem ismert lelőhely.

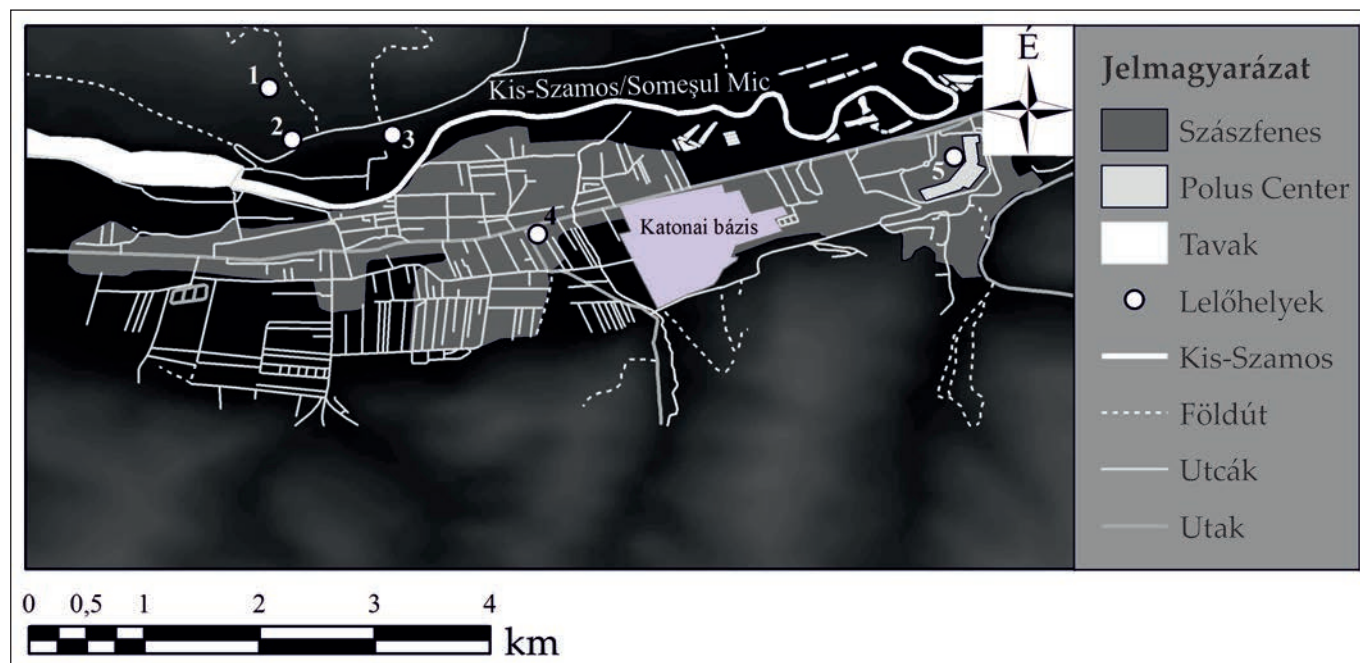
398 MEȘTER–LAZAROVICI 2001, 146–147.

399 „? -0,3 / -0,5 m, strat de pământ de culoare neagră, a cărui grosime variază în funcție de alunecările de teren. Și aici ceramica este amestecată (medievală de sec. IV–XII, romană și sporadic din epoca bronzului).” MEȘTER–LAZAROVICI 2001, 147.

400 ORNSTEIN 1896, 154–156; REPCLUJ 1992, 216: 17. szám (helytelen település és hely megjelöléssel). A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

padlózatának kicserélésekor került elő. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a templomból származik. A sírkő hosszúsága alapján egy infans személyt rejthetett a temetkezés, amely valamikor a 13. század második felében lett eltemetve. A sírkő finom, ritkán nagyobb szemcséket, törmelékdarabokat is tartalmazó piroklasztit, azaz vulkáni törmelékes kőzetű *dacit tuffából* készült, hosszúsága mindössze 1,22 m, szélessége felül 0,56 m, az alsó részén 0,51 m., vastagsága 0,16 m, szélessége 0,35 m. Jelenlegi őrzési helye ismeretlen. Szórvány; temetőre utaló lelet (temető/temetkezési hely).

SZÁSZFENES (ro.: FLOREȘTI) (Szászfenes község – comuna Florești) (42. kép)

42. kép. Szászfenes: 1. Tarisznyás-/Tarisnyas-domb (Tarisznya-part); 2. Labu; 3. Kis-Szamos bal teraszának K-i része; 4. Kolozstótfalusi út; 5. Polus Center/Șapca Verde
 Fig. 42. Florești: 1. Tarisnyas/Tarisznyás hill; 2. Labu; 3. The eastern part of the left terrace of the Someș River; 4. The Tăuți Road; 5. Polus Center/Șapca Verde

167. Szászfenes – Tarisznyás-/Tarisnyas-domb (Tarisznya-part), 3. sz. 4. n.–4/5. század⁴⁰¹

(GPS-koordináták: 46°45'25.40" É – 23°28'44.92" K; RAN-kód: 57715.07)

A Kis-Szamostól É-ra fekvő magasabb dombvonulatához tartozó Tarisznyás-dombról, 3–4. századra keltezhető kerámiát gyűjtöttek. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

168. Szászfenes – Labu⁴⁰²

(GPS-koordináták: 46°45'10.89" É – 23°28'51.38" K; RAN-kód: 57715.02)

A Kis-Szamos bal partján levő magas plató területéről, közvetlenül a folyó mellett, terepbejárás során több korszakhoz tartozó agyagedénytöredéket azonosítottak.

168/A. Szászfenes – Labu, 3. sz. 4. n.–4/5. század

3–4. századi edénytöredékeket azonosítottak a szántó területről. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

168/B. Szászfenes – Labu, 5–6. század

Ugyancsak erről a területről 5–6. századra keltezhető, szürkés-feketés színű, gyorskorongolt, jól égetett kerámiaedények töredékeit azonosították. ENTM. Lsz.: P.57352–57353. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

401 FERENCZI 1962, 38–41; REPCLUJ 1992, 201: 1. szám

402 FERENCZI 1962, 38–41; REPCLUJ 1992, 203: 3. szám; PROTASE 2000, 144.

169. Szászfenes – Kis-Szamos bal teraszának K-i része, 5–6. század⁴⁰³

(GPS-koordináták: 46°45'12.21" É – 23°29'19.56" K⁴⁰⁴)

A Kis-Szamos bal partján levő magas plató területének K-i részéről, ahol a folyó majdnem 90 fokban balra fordul, terepbejárás során 5–6. századi kerámiát gyűjtöttek. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

170. Szászfenes – Kolozstótfalusi út, 3. sz. 4. n.–4/5. század⁴⁰⁵

(GPS-koordináták: 46°44'44.35" É – 23°30'0.40" K⁴⁰⁶)

Szászfenes község végén, Kolozstótfalu irányában, 1987-ben egy gödörházat tártak fel. A leletanyagot nem közölték, ezért – ha feltételesen is – el kell fogadnunk 4. századra való keltezését. Ugyanakkor a „*prefeudal*” (kora feudális) zavart keltő a szövegben, ezért szükséges feltenni a kérdést, hogy mennyire helyes a keltezés. A leletanyagot nem sikerült azonosítani a múzeumban. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti ásatás; telep.

171. Szászfenes – Polus Center/Şapca Verde⁴⁰⁷ (44. tábla)

(GPS-koordináták: 46°45'6.10" É – 23°31'57.40" K;⁴⁰⁸ RAN-kód: 57715.06)

A Kis-Szamos árterületéhez tartozó, Gorbó/Gârbău patak hordalékkúpján, lapos, mocsaras részről, közvetlenül a római út mellől, egyebek közt középkori településrészleteket tártak fel a Polus Center bevásárlóközpontoz tartozó részen.

171/A. Szászfenes – Polus Center/Şapca Verde, 5–6. század⁴⁰⁹

A részlegesen feltárt 6. századra keltezett település összesen 8 gödörházból állt, amelyek környékén szemetesgödöröket, illetve egy kutat regisztráltak. Az ásatás lelőhelytérképe alapján a feltárt objektumok négy csoportba rendeződnek: az 1. csoport 4 gödörházból (Cx25B, Cx26B, Cx30B, Cx33B), 1 szemetesgödörből (Cx13A) és 1 kútból áll (Cx23B), a 2. csoport 1 gödörházból (Cx02B), 2 szemetesgödörből (Cx07B, Cx35B), a harmadik csoportban két gödörházat regisztráltak (Cx08A, Cx09A), míg a kutatószelvény legdélebbi részén egyetlen gödörház került elő (Cx24B). A szerző elnevezése alapján, „mélyített lakóházak” (magyarán: gödörházak) között gyakorlatilag két típus különíthető el formai szempontból: négyszögletes, illetve kerek (jurta?) alakú. Az összesen 12 komplexumból álló településről formailag nagyon változatos kerámiaanyag került elő (amelyet mindegyik objektumban regisztráltak), illetve ismertek orsógombok (Cx02B, Cx26B), csihológó (Cx33B), töredékes vas fibula (Cx25B), kétoldalas szarvasagancsból készített csontfésűk (Cx02B, Cx08A, Cx13A), homokkőből készített zúzókö (Cx13A), bronzhuzal (Cx23B). KRMI. Lsz.: 83, 198. Régészeti ásatás; telep.

171/B. Szászfenes – Polus Center/Şapca Verde, 5–6. század⁴¹⁰ (44–47. tábla)

A 170 síros feltárt temető vagy temetőrészlet mindeddig összesen 15 sírját, illetve külön három tanulmányban, illetve egy katalógusban 4 temetkezést közöltek. A első 15 közölt sír⁴¹¹ a kolozsvári Régészeti és Művészettörténeti Intézet által feltárt felületről származik, és az előbb említett temető ÉK-i részét képezte, amely körülbelül három sort alkotott: az 1. sorhoz az M1–M3, M156, a 2. sorhoz a CX27B, CX28B tartozott, míg a 3. sírsort a CX29B, CX36B, CX37B, CX38B, CX39B, CX40B, CX41B temetkezések alkották. E harmadik sortól kissé elkülönülve került elő az M6. temetkezés. Szükséges megemlítenünk, hogy a CX12A temetkezés, amely a temetőtől ÉK-re majdnem 100 méterre került elő, nem tartható a temető részeként, hanem valószínűleg magányos temetkezésként értékelhetjük.

A 15 temetkezés közül 11 csontváz esetében végeztek antropológiai elemzést: CX27B, CX28B, CX29B, CX37B, CX41B, M1, M2, M3, M6, M156, illetve a magányosan eltemetett CX12A esetében. A megvizsgált csontvázak közül 4 nő (CX27B, CX28B, M1, M3), 4 férfi (CX37B, M2, M156, illetve a CX12A), valamint 3 kiskorú (CX29B,

403 REPCLUJ 1992, 204: 12. szám.

404 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

405 REPCLUJ 1992, 204: 14. szám.

406 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

407 OPREANU–VOIȘIAN–BOTA 2007, 510–519; ROTEA ET AL. 2008, 47–88; POLUS 2008; LĂZĂRESCU 2009, 319–417; FERENCZ–NAGY–LĂZĂRESCU 2009, 419–474; GÁL 2009, 475–487; OPREANU–VOIȘIAN–BOTA, 399–406; LĂZĂRESCU 2011, 16–18; GEPIZI 2011, 107–112: 27–39. szám; OPREANU 2012, 113–121; AURUL 2014, 637–640.

408 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással.

409 LĂZĂRESCU 2009, 319–417.

410 OPREANU–VOIȘIAN–BOTA 2007, 510–519; POLUS 2008; FERENCZ–NAGY–LĂZĂRESCU 2009, 419–474; GÁL 2009, 475–487; OPREANU–VOIȘIAN–BOTA 2010, 399–406; LĂZĂRESCU 2011, 16–18; OPREANU 2012, 113–121; AURUL 2014, 637–640.

411 FERENCZ–NAGY–LĂZĂRESCU 2009, 419–474; GÁL 2009, 475–487; LĂZĂRESCU 2011, 16–18; GEPIZI 2011, 107: 27. szám.

CX41B, M6). A 11 csontváz átlagéletkora 25 év, kb. 18/20–45/50 között. A két *adultus* korú nő szülés közben halt meg (CX27B, M1). A hun korban elterjedt szokást, a koponyák deformálását a CX28B temetkezésben regisztrálták.

Antropológiai szempontból nagyon érdekes megfigyelést tehetett Gál Szilárd Sándor a magányosan eltemetett férfi *adultus*, 18–20 éves CX12A férfisír esetében, ugyanis a nordikus–turanid–mongolid antropológiai jellegzetessége arra utal, hogy a külön eltemetett férfi antropológiai szempontból is különbözött a közösségtől.

Ami a temetkezési szokásokat illeti, a hanyatt fektetett csontvázakat, egyszerű négyzet alakú, nem túl nagyméretű gödrökbe temették. A 0,50–0,80 méter széles, illetve 1,48–2,64 méter hosszúságú gödrök mélysége átlagosan majdnem 1 méter, amely jóval sekélyebb más temetőkéhez viszonyítva (azonban ez a humuszolással is kapcsolatba hozható). A Ny–K tájolású temetkezések esetében mindössze egy alkalommal ismerünk koporsós temetkezést. A CX12A férfisírt leszámítva, a temetkezések mindegyikét kirabolták. Egyetlen esetben sem regisztráltak enni-/innivalóra utaló agyagedényt vagy húsételre utaló csontot, azonban mivel a temetkezések mindegyik esetben rabolva voltak, nem lehet arra válaszolni, hogy helyeztek-e a sírba – étellel vagy itallal – edényt vagy sem. Az sem zárható ki, hogy a temetkezésekbe csont nélküli húsokat helyeztek, amelyek nyoma nem maradt fent.

A temetkezésekből előkerült nem túl változatos mellékletek az 5–6. század anyagi kultúrájának tipikus elemei: kétoldalas csontfésű öt temetkezésből ismert (M1, M6, M156, CX37B, CX41B), egy poliedrikus fülbevaló (CX41B), egy hajkarika bronz huzaltöredéke (M3), gyöngysorok (M3, CX41B: ezekből 5 darab borostyánkő), függő (CX37), fibula, az úgynevezett „*einfache Vogelfibel ohne Steinenlage*”-fibulatípus (CX41B), trapéz lábú fibula (CX41B), karperecek (CX41B), csatok (M3), fegyverek (nyílcsúcsok: CX28B), használati eszközök (kovakó: M156; kések: CX27B, CX41B; orsógomb: CX41B). Szükségesnek tartjuk külön kiemelni a CX12A magányos temetkezését: ebből a sírből olyan jellegzetes mellékletek kerültek elő amelyek egyáltalán nem specifikus az úgynevezett „*gepida*” leletanyagban, és pedig a csontár, amelyet a sír közli „*hajtúként*” értékeltek, pedig a pozíciója alapján egyértelműen egy kisebb tarsoly mellékleteihez tartozhatott. A CX12A férfisír tehát nemcsak antropológiai szempontból különült el a többi temetkezéstől, hanem topográfiai, illetve a mellékletei alapján, kulturális szempontból is. E temető rész keletkezése kapcsán az mondható el, hogy a temető, illetve a temető mellé kb. 100 méterre eltemetett fiatal férfi sírja az 5–6. századra keltezhető.

Ugyaninnen, azonban már a kolozsvári Erdélyi Nemzeti Történeti Múzeuma által feltárt kutatási felületről, Coriolan Horațiu Opreanu, Valentin Voișian és Emilian Bota három temetkezés leletanyagát közölte három külön tanulmányban. Topográfiai szempontból e három temetkezés előkerülését sajnos nem ábrázolták, azonban az biztos, hogy az együtt közölt két sír (M1–M2) a Napocától Ny-ra induló római út mentén került elő.

2007-ben M2 (F2, C58, sector X) robusztus férfi temetkezését közölték.⁴¹² A 23–25 éves korában meghalt, 166–177 cm magas férfit egy kő *hring* által körülvett őskori tumulusban ástott 60 cm mélységű, D-DNy–É–ÉK irányú gödörben hantolták el. Mellékletei egy Alternering–Vyskov-típusú almandinberakásos csat, két kis ovális alakú csat, egy Leuthirsch-típusú fibulához közeli példány és egy bronzcsipesz.

Két külön tanulmányban Coriolan Horațiu Opreanu, Valentin Voișian és Emilian Bota, majd egyedüli szerzőként Coriolan Horațiu Opreanu egy sír (M2) mellékletanyagát közölték,⁴¹³ együtt a 6,50×3,40 szelvényben regisztrált M1–M2. temetkezések rajzos és fényképes dokumentációjával.

A tanulmány szerzői szerint a temetkezések É–ÉK–D-DNy tájolásúak, azonban a sírrajzon éppen az ellenkezője, vagyis É–ÉNY–D-DK látható. Az M1 temetkezésből mindössze egy vaskés ismert, míg az M2 női sírből sokkal gazdagabb mellékletek kerültek elő: egy pár poliedrikus fülbevaló mellett még egy gyöngysort is regisztráltak, illetve egy „*Csongrád*”- és egy *Krefeld*-típusú fibulát. A sírt a 2010-es publikációjukba a 6. század első évtizedeire, míg a későbbi, 2012-es németországi publikációban Coriolan Horațiu Opreanu kb. 480–500 körüli időszakra keltezte.

Sajnos a nagyon rövid leírásból nem derül ki egyértelműen, hogy topográfiai szempontból honnan került elő ez a három temetkezés, illetve milyen kapcsolatban lehetnek az előbb említett 15 temetkezéssel? Azt a nagyon rövid leírásból megtudhattuk, hogy az utolsó két temetkezés (M1–M2) közvetlenül a római út mellől kerültek elő, amely arra utal, hogy a feltárt terület É-i részén tárták fel e sírokat.

Az *Aurul și Argintul Antic al României* című kötetben egy újabb női sír leletanyaga került közlésre. Mellékletei között volt két feltekert végű, arany ruhatűző tű, egy pár áttört, poliéder gombos arany fülbevaló, egy arany-

412 OPREANU–VOIȘIAN–BOTA 2007, 510–519; GEPIZI 2011, 109–112: 33–39. szám.

413 OPREANU–VOIȘIAN–BOTA 2010, 399–406; OPREANU 2012, 113–121; GEPIZI 2011, 107–109: 28–32. szám.

csat, illetve egy kilenc ékkőberakásos csüngőből álló nyakék.⁴¹⁴ Ez a sír is viszonylag elszigetelődött a temető többi sírjától, a legközelebbi temetkezést mintegy 20 méterre regisztrálták.⁴¹⁵

A közölt leletanyag alapján a temető legkorábbi sírjai közé tartozhat a poliedrikus fülbevalóval és „Csongrád”-, illetve *Krefeld*-típusú fibulával, hajtúkkal, ékkőberakásos csüngőből álló nyakékkal eltemetett nők (M2), míg a legkésőbbi temetkezések közé tartozhat az egyszerű sasfibulás CX41B *infans I* korú kislány. Coriolan Horațiu Opreanu, Valentin Voișian és Emilian Bota a 2007-es elemzésükben Vyhov, Prostejov, Sardice, Novy Saldorf lelőhelyeket idézve, nem zárják ki azt a lehetőséget, hogy az előbb említett Közép-Duna régió területéről érkező migrációs hullám eredményeképpen jutnak ezek a közösségek a Kis-Szamos régiójába, ugyanis a Szászfenes – Polus Center/Șapca Verde legkorábbi sírjai nem keltezhetőek korábban mint az 5. század közepe.

15 sír: ENTM. Lsz.: V.59005–59009, V.59011, V.59025; KRMI. Lsz.: 1666–1680; a későbbi, Coriolan Horațiu Opreanu, Valentin Voișian és Emilian Bota által közölt három sír leletanyaga: ENTM. Lsz.: V.59254–59260, V.61761, V.61672, V.61669–61670, V.61673. A 2014. évben közölt női sír leletanyaga: Lsz.: V.58448–58456, V.58460–58461. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

171/C. Szászfenes – Polus Center/Șapca Verde, 7–9/10. század (48–52. tábla)⁴¹⁶

Egyetlen, jól megőrződött, fából készített felszíni, egymásba illesztett, csapolt gerendastruktúrából álló ház. A ház betöltéséből előkerült kerámia kérdéses, hogy a házhoz tartozott vagy sem. A ház ÉK-i részében azonosított nagyméretű kövekből összeállított tüzelőberendezés alapján egyértelműen kora középkori, kb. 7–8. századra keltezhető házstruktúráról van szó. E régészeti objektumon kívül ugyancsak feltártak még egy másik hasonló jellegű lakóházat. Régészeti ásatás; telep.

172. Szászfenes – Pusztá/Pusta

172/A–B. Szászfenes – Pusztá/Pusta, 7–9/10. század, 11–13. század⁴¹⁷

Ismeretlen méretű ásatás eredményeképpen legalább két időrendi rétegű leletanyag került a múzeumba. Mivel nincsen dokumentáció az ásatásról, ismeretlen ennek a mérete, illetve a feltárt objektumok száma. Az ásatás jelentősebb méretű lehetett, ugyanis eléggé nagy mennyiségű a beletárolt leletanyag. Kerámiatöredékek esetében egyelőre a kora középkori és az Árpád-koriak elválaszthatatlanok. ENTM. Lsz.: V.29829–29830, V.29835–29848, V.29852–29855, V.29864–29866, V.29870–29874, V.29865–29866, V.29870–29874, V.29884–29889, V.29901–29905, V.29913–29914, V.29932–29935, V.29942–29943, V.29944–29947, V.29954–29955, V.29971–29973, V.29982, V.29988–29990. Régészeti ásatás; telep vagy kultúrréteg.

173. Szászfenes – Leányvár, 11–13. század⁴¹⁸

(GPS-koordináták: kb. 46°43'53.51" É – 23°30'11.52" K; RAN-kód: 57715.09⁴¹⁹)

Középkori kerámia edénytöredékek jelentős mennyiségét regisztrálhattuk a kolozsvári múzeum leltárkönyvében. Mivel a dokumentációját nem sikerült fellelnünk, nem ismert, hogy ez a leletanyag ásatás vagy terepbejárás során került a múzeumba. ENTM. Lsz.: Lsz.: P.32410, P.26196–26203. Régészeti ásatás vagy terepbejárás; telep vagy kultúrréteg.

SZÁSZNYÍRES (ro.: NIREȘ) (Mikeháza község – comuna Mica)

174. Szászníres – Vârful Vulpanului/Dealul Vulpanului (?), 3. sz. 4. n.–4/5. század⁴²⁰

1953-ban, egyes feljegyzések szerint 150 érméből álló állítólagos „kincslelet” került elő Szántó Mihály birtokán, amelyből összesen mintegy 30 darabot sikerült megmenteni. A beszolgáltató szerint a lelet északnyugatra körülbelül 1 km-re került elő a falutól, azonban más, falubeli információk alapján, ez valójában a Szántó Mihály

414 AURUL 2014, 637–640.

415 AURUL 2014, 637.

416 A szakirodalomban ismeretlen lelőhely. <http://ran.cimec.ro/sel.asp?descript=floresti-floresti-cluj-situl-arheologic-de-la-floresti-sapca-verde-cod-sit-ran-57715.06>.

417 A szakirodalomban ismeretlen lelőhely.

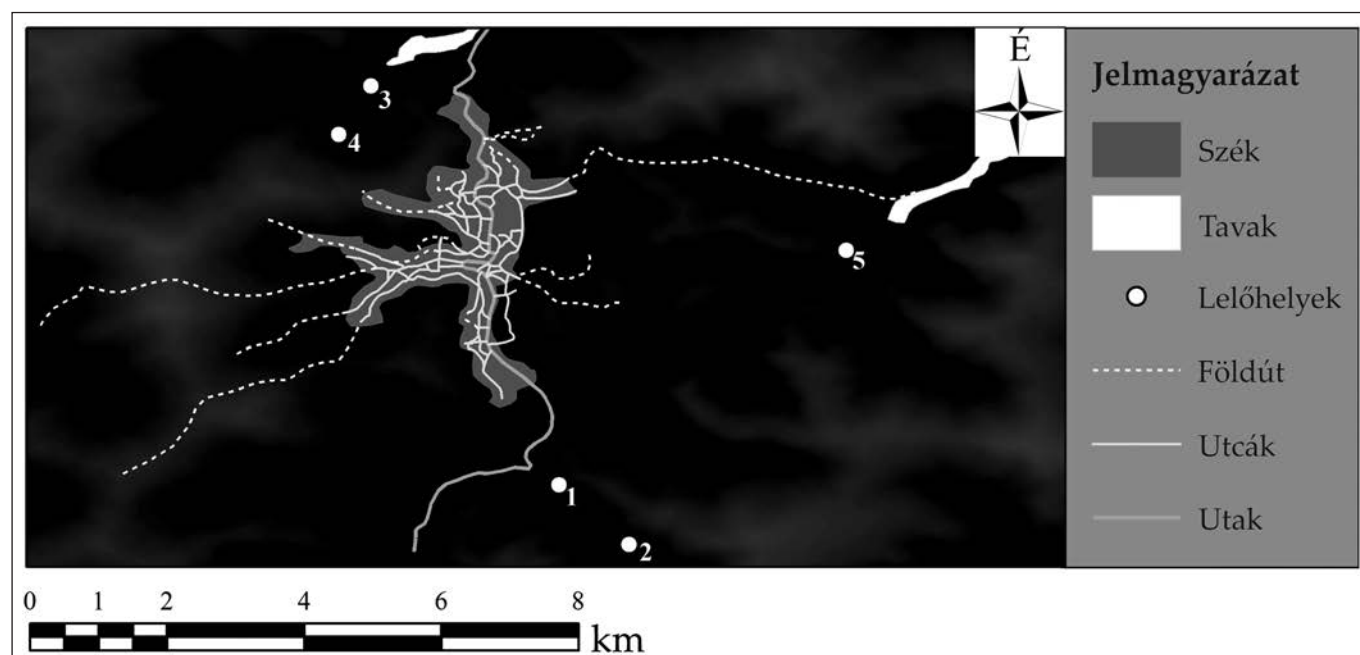
418 A szakirodalomban ismeretlen lelőhely. Pesty Frigyes helynévgyűjtésében a következő adatok szerepelnek: „Várerdő vagy másként Leányvár....tetején egy várnak omladéka.” GyÖRFFY 1987, 348.

419 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján csak őskori lelőhelyek említve.

420 PROTASE 1957, 149–171; PROTASE 1966, 166; REPCLUJ 1992, 295: 1. szám; PROTASE 2000, 165; SUCIU 2000, 165–166. A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

testvére kertjéből került elő.⁴²¹ A 30 érméből csak egy Constantius II (337–373) érme keltezhető a 4. századra. Az állítólagos kincslelethez még Nero (54–68) (1 db), Vespasian (69–79) (3 db), Traian (98–117) (1 db), Hadrianus (117–138) (1 db), Marcus Aurelius (161–180) (4 db), Crispina Commodus (179–191) (1 db), Septimius Severus (193–211) (15 db), Caracalla (211–217) (1 db), Aquilia Severa (220–221, 221–222) (1 db), Severus Alexander (222–235) (1 db) érméi tartoztak. DMM. Azonosítatlan. Leletmentés/régészeti azonosítás; kincslelet.

SZÉK (ro.: SIC) (Szék község – comuna Sic) (43. kép)

43. kép. Szék: 1. Felsőtoba/Toba de Sus, Szelecsatorka/Gura Văii Seleci; 2. Felsőtoba/Toba de Sus; 3. Nagyváné/Vane Mare-Locané garea/Locane gerța; 4. Nagyváné/Vane Mare; 5. Szelecs-völgy torkolata
Fig. 43. Sic: 1. Toba de Sus/Felsőtoba, Gura Văii Seleci/Szelecsatorka; 2. Toba de Sus/Felsőtoba; 3. Vane Mare/Nagyváné – Locane gerța/Locané garea; 4. Vane Mare/Nagyváné; 5. The estuary of the Seeleci Valley

175. Szék – Felsőtoba/Toba de Sus, Szelecsatorka/Gura Văii Seleci, 7–9/10. század⁴²²

(GPS-koordináták: 47°54'4.77" É – 23°54'26.37" K⁴²³)

Szelecsatorka völgyének alsó része első teraszán, terepbejárás során, kora középkori kerámiát regisztráltak. Mindez arra utal, hogy a Kis-Szamos e periferikus területén telepjelenségekkel számolhatunk. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

176. Szék – Felsőtoba/Toba de Sus⁴²⁴

(GPS-koordináták: 46°53'36.73" É – 23°54'59.39" K⁴²⁵)

Ferenczi István elbeszélése alapján, Szelecsatorka völgyének felső szakaszáról, az előbbi lelőhellyel megegyező teraszon, körülbelül 800-1000 méter távolságra, kb. 1,5 ha kiterjedésű területen a szántásból népvándor-

⁴²¹ „Pe lângă varianta oficială publicată în literatura de specialitate, prof. Albinet a identificat și una populară, care a circulat în Nireș în anii de după descoperirea tezaurului. Potrivit acesteia, Mihai Szántó nu ar fi găsit comoara pe Dealul Vulpanului, ci în grădina fratelui său, aflată la cca. 350 de metri de zăcămintul de sare de la Nireș, exploatat în antichitate și de administrația romană a provinciei Dacia. Paznicul de hotar Izidor Săplăcan, a întărit această ipoteză, spunând că frații Szántó nu aveau pământ în zona dealului și nu l-a văzut acolo la arat. De altfel, în urma cercetărilor din teren, în acel areal nu s-a mai descoperit nici un fel de materiale arheologice.” <http://dejulmeu.ro/index.php/2015/11/30/tezaurul-de-la-nires-exponatul-lunii-decembrie-la-muzeul-municipal-dej/>

⁴²² REPCLUJ 1992, 349–350: 22. szám; Ferenczi István információi.

⁴²³ A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

⁴²⁴ REPCLUJ 1992, 349: 23. szám; RUSTOIU 2005a, 62: 86. szám.

⁴²⁵ A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

lás kori kerámiát gyűjtöttek. E lelőhelyen később, 1963–1965 között, Ferenczi ásatásokat is vezetett, amelyek sajnálatosan közöletlenek maradtak.

176/A. Szék – Felsőtoba/Toba de Sus, 3. sz. 4. n.–4/5. század

4. századra keltezhető kerámia. Nem ismert, hogy az ásatásokból is került elő vagy sem hasonló régészeti leletanyag? ENTM. Lsz.: V.1218–1221. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

176/B. Szék – Felsőtoba/Toba de Sus, 5–6. század

Ugyaninnen 5–6. századi kerámiát gyűjtöttek. Nem ismert, hogy az ásatásokból is került elő vagy sem hasonló leletanyag. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás, régészeti ásatás; kultúrréteg.

176/C. Szék – Felsőtoba/Toba de Sus, 7–9/10. század

Hasonlóképpen e lelőhelyről ismert 7–8. századi kerámia is. Ugyancsak nem ismert, hogy a Ferenczi-féle ásatásból is ismert e korszakra keltezhető leletanyag vagy sem? ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás, régészeti ásatás; kultúrréteg.

177. Szék – Nagyváné/Vane Mare – Locané garea/Locane gerța⁴²⁶

(GPS koordináták: 47°57'13.18" É – 23°52'57.52" K⁴²⁷)

A község központjától É-ÉNy-ra, Váné pataka közelében levő alsó teraszon, közel egy vízforráshoz, több korszak anyagi kultúrájához tartozó kerámia töredékeit lehet gyűjteni. A lelőhely kiterjedését nem állapították/állapíthatták meg.

177/A. Szék – Nagyváné/Vane Mare – Locané garea/Locane gerța, 5–6. század

5–6. századra keltezhető kerámiát gyűjtöttek e lelőhelyről. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

177/B. Szék – Nagyváné/Vane Mare – Locané garea/Locane gerța, 11–13. század

Ugyanitt, 11–12. századra keltezhető kerámiát is azonosítottak. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

178. Szék – Nagyváné/Vane Mare⁴²⁸

(GPS-koordináták: 47°56'50.10" É – 23°52'42.28" K⁴²⁹)

Büdös-kút/Bideșcut és Szilas/Silaș között, Szőlőhegy/Sile lába alsó, a már az árvizek által nem érintett teraszon, több korszakból gyűjtött Ferenczi István kerámiatöredékeket.

178/A. Szék – Nagyváné/Vane Mare, 5–6. század

5–6. századra keltezhető kerámiát gyűjtöttek e lelőhelyről. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

178/B. Szék – Nagyváné/Vane Mare, 11–13. század

11–12. századra keltezhető kerámia. A kerámia között feltűnnek bogrács-töredékek is. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

179. Szék – Szelecs-völgy torkolata, 5–6. század⁴³⁰

(GPS-koordináták: kb. 46°55'55.57" É – 23°56'42.13" K)

2005 év folyamán több tárgy kíséretében került egy úgynevezett Vyskov-típusú fibula is szórványként az Erdélyi Történeti Nemzeti Múzeumba. A tárgyat D2–D3 fázisra keltezték a tanulmány szerzői, ennek abszolút keltezése pedig körülbelül az 5. század második negyede. ENTM. Leltározatlan. Szórvány.

426 REPCLUJ 1992, 350: 33. szám.

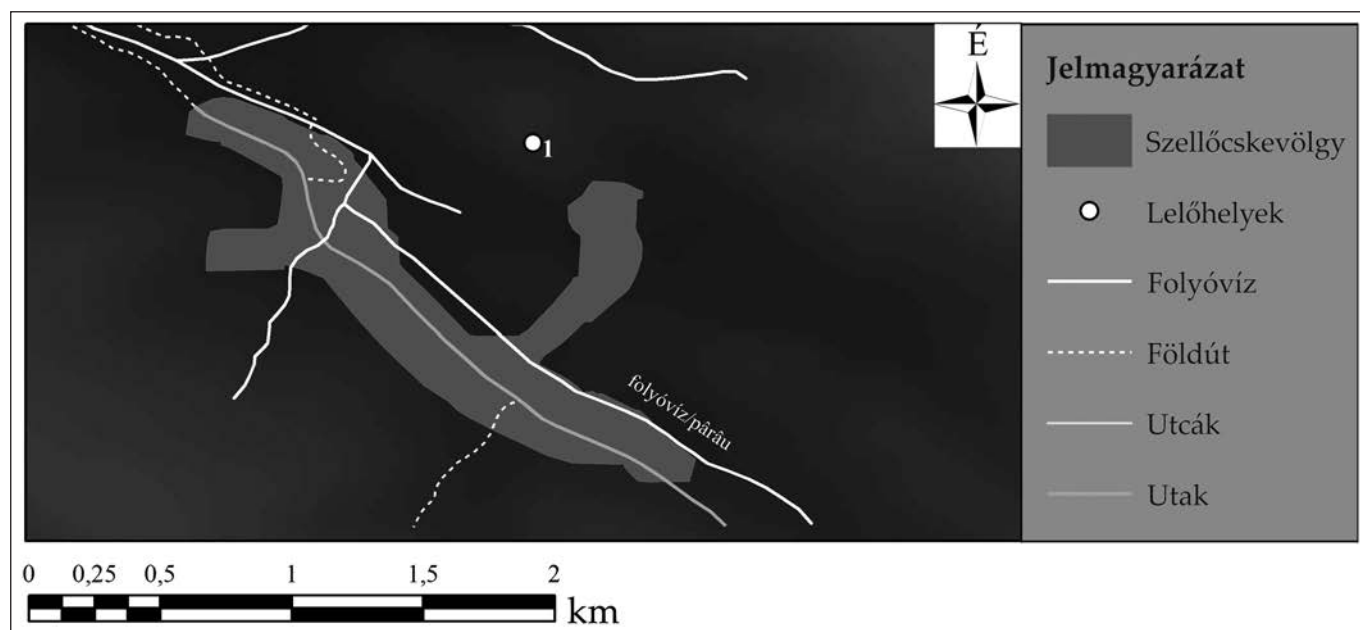
427 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő Repertoriul Arheologic Național (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

428 REPCLUJ 1992, 350: 32. szám.

429 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő Repertoriul Arheologic Național (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

430 DOBOS–LĂZĂRESCU 2008, 177–186; DOBOS–LĂZĂRESCU 2009, 171–182.

SZELLŐCSKEVÖLGY (ro.: SĂLIȘTEA VECHÉ) (Kajántó község – comuna Chinteni) (44. kép)

44. kép. Szellőcskevölgy: 1. Domb (a falutól K-i irányban)
Fig. 41. Săliștea Veche: 1. Hill (east of the village)

180. Szellőcskevölgy – Domb (a falutól K-i irányban), 11–13. század⁴³¹

(GPS-koordináták: 46°53'47.80" É – 23°28'12.52" K; RAN-kód: 57056.01⁴³²)

A falutól K-re, topográfiai szempontból kiugró, hosszan elnyúló dombvonulat tetején, 11–12. századra keltezhető kerámiatöredékeket azonosítottak. Mivel a kolozsvári múzeum leltárkönyvében objektumokból regisztrált leletanyagot is említenek, egyértelműen régészeti ásatás is történt e lelőhelyen. ENTM. A kora középkor végére keltezhető kerámiatöredékek, 1988-ból. 2. objektum: Lsz.: P.103676–103677; 3. objektum: Lsz.: P.103678, P.103680. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

SZENTPÁL/MAGYARSZENTPÁL⁴³³ (ro.: SÂNPAUL) (Szentpál község – comuna Sânpaul)

181. Szentpál – 9. lelőhely⁴³⁴

2017 nyarán, a Nadas/Berend völgyében (Valea Mare) Magyarnadas (Nădășelu)–Nádasszentmihály (Mihăiești) autópálya útszakasz régészeti kutatása során, Szentpál községközpont területéhez tartozó szakaszon három, az 5. század második felére keltezhető sírt tártak fel. A három csontváz közül az egyik gyermek, a másik kettő *adultus*. Az egyik *adultus* sírjának két fibulája majdnem azonos a tordai sír fibuláival,⁴³⁵ ezenkívül a temetkezésben gyöngysort, illetve két ezüstcsatot is regisztráltak. A sírcsoport az 5. század második felére keltezhető. KRMI. Leltározatlan. Régészeti ásatás; temető/temetkezési hely.

431 REPCLUJ 1992, 337: 1. szám.

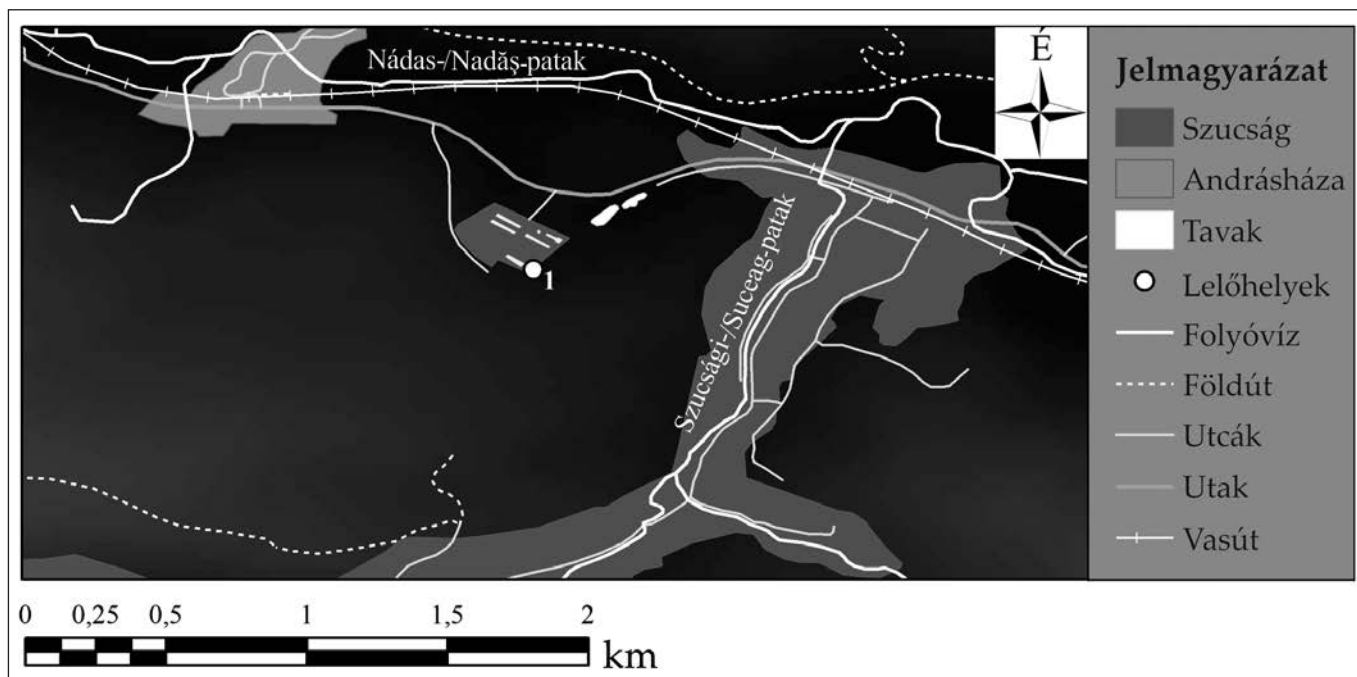
432 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján helytelen topográfiai lokalizálással.

433 A 18–19. századi térképeken Szentpál névvel fordul elő, ezért mi is e névhasználat mellett döntöttünk.

434 CUPCEA 2017. Köszönettel tartozunk George Cupceának ezen információkért.

435 BĂRBULESCU 2008, Fig. 7.

SZUCSÁG (ro.: SUCEAG) (Kisbács község – comuna Baciu) (45. kép)

45. kép. Szucság: 1. Órad/Órát (Oradba)
Fig. 45. Suceag: 1. Orad/Orat (Oradba)

182. Szucság – Órad/Órát (Oradba)⁴³⁶ (46. kép)

(GPS-koordináták: kb. 46°47'44.48" É – 23°28'18.51" K; RAN-kód: 55909.03)

A több mint három évtizede folyó régészeti kutatások (1989–1997, 2000, 2013) során posztrómai korszakhoz tartozó különféle településstruktúrákat kutattak a kolozsvári régészek. A több korszakhoz tartozó lelőhelyeket közvetlenül a Kolozsvár–Zilah országút mellett azonosították, egy ÉK irányú menedékes lejtőjű dombon (400, illetve 375 tengerszintmagasságban), körülbelül egy kilométerre D-i irányban a Nádas patakától. A lelőhelyet Gheorghe Lazarovici és Zoia Maxim terepbejárás során azonosította, amikor halastónak két medencét és a vizet oda eljuttató 1 méter széles, 0,50–1,20 méter mély árkot ástak. A régészeti azonosítást 1989-ben mentőásatás követte. Az 1989-et követő tervásatások négy felületen zajlottak, e kutatófelületek között 50, 75, illetve kb. 170 méter mérhető. A 2013-ban végzett geomágneses kutatások újabb régészeti objektumokat jeleztek.

182/A. Szucság – Órad/Órát (Oradba), 3. sz. 4. n.–4/5. század⁴³⁷

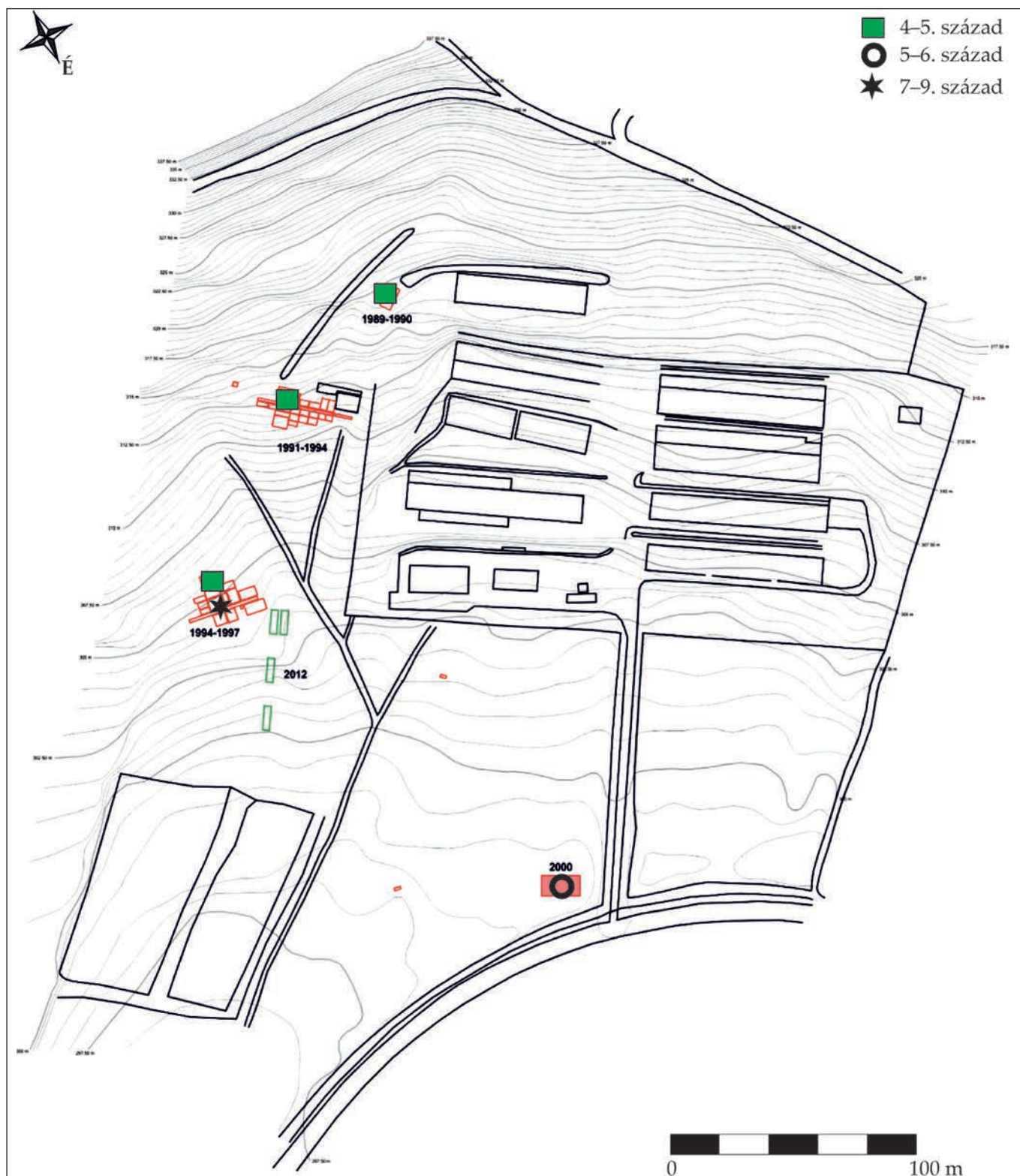
Az 1989-ben kutatott felületen két edényégető kemence és két gödör került elő. A leletanyag 4. századra keltezhető. Az ezt követő ásatások során, innen ÉK-re új felületet nyitottak, amelynek során több gödörházat tártak fel, az ezek között előkerült 24 darab szarvasagancs-töredék (*Cervus Elaphus*) csontmegt munkáló műhelyre utal. A nagyon változatos leletanyagot (kerámia, mécsesek, fibulák) a 4–5. századra keltezték.

Az innen kb. 80-100 méterre nyitott újabb felületen (1994–1997) egy gödörházat, több felszíni lakóházat sikerült dokumentálni. Az ásató Coriolan Horațiu Opreanu szerint a telep több fázisával szükséges számolnunk, anélkül, hogy egyértelmű törés, diszkontinuitás stratigráfiai szempontból, kimutatható lenne. A legkésőbbi szakaszát egy újabb edényégető kemence keltezi a leletanyag alapján az 5. század közepére. A római kori település romjainak alapjaira egy felszíni, cölöpszerkezetes, döngölt alapozású házat építettek, amelynek keltezése – a hátrahajtott lábú fibula, púpos fésű alapján – a 4. század.

⁴³⁶ COCIȘ–PAKI 1989–1993, 477–494; OPREANU 1992, 159–168; OPREANU–COCIȘ 1994, 62; OPREANU–COCIȘ 1995, 84; OPREANU–COCIȘ 1996a, 109; OPREANU–COCIȘ 1996b, 116; OPREANU–COCIȘ 1998, 72; OPREANU 2001, 267–278; OPREANU–COCIȘ 2001, 236–237; OPREANU–COCIȘ 2002, 227–269; OPREANU 2003a, 138–162, Fig. 27/1, fig. 32–59; OPREANU–LĂZĂRESCU 2013, 339–354; OPREANU ET AL. 2013, 122; PROCIUC–LĂZĂRESCU 2015, 189–202; BENEÁ–LĂZĂRESCU–GOREA 2016, 73–88. Maga a helynév egy elpusztult faluból származik, melynek első említése 1343-ból való. JAKÓ 2008: 122 sz. oklevél.

⁴³⁷ COCIȘ–PAKI 1989–1993, 477–494; OPREANU–COCIȘ 1994, 62; OPREANU–COCIȘ 1995, 84; OPREANU–COCIȘ 1996a, 109; OPREANU–COCIȘ 1996b, 116; OPREANU–COCIȘ 2002, 227–269; OPREANU 2003a, 138–159, Fig. 27/1, fig. 32–52; PROCIUC–LĂZĂRESCU 2015, 189–202.

46. kép. Szucság – Órad/Órát (Oradba): az ásások összesítő felszínrajza
(OPREANU-LĂZĂRESCU 2013, Pl. 1 nyomán)

Fig. 46. Suceag – Orad/Orat (Oradba): the ground plan of the excavations (after OPREANU-LĂZĂRESCU 2013, Pl. 1)

2000-ben az innen jelentős távolságra levő kutatott felületen, É-i irányban, nem kerül elő 4–5. századra keltezhető leletanyag, amely arra utal az ásítás vezetője szerint, hogy odáig nem terjedt ki a posztrómai kori népesség települése, habár római kori településre utaló nyomokat regisztráltak ott is. Ez is egyértelműen utal arra, hogy a római kori település és a későbbi, 4–5. századi település nem összefüggő struktúrák.

Összesen 622 állatsontot regisztráltak a több éven át folyó ásatások során.⁴³⁸ Feldolgozásuk eredményeképpen az mondható el, hogy a szucsági népesség nagyon változatos állatnyésztést folytathatott, ugyanis a legnagyobb mennyiségben megtalálható szarvasmarha mellett juh, kecske, disznó, ló csontjait regisztrálták. Érdekesképpen megemlítjük, hogy hiányoznak a baromficsontok a telepről, illetve minimális mennyiséget tettek ki a vadállatok csontjai is.

Az ásatók megfigyelése alapján a római és a népvándorlás–posztrómai kori település között nincsen kapcsolat, illetve települési kontinuitás.⁴³⁹ ENTM. Lsz.: V.38443–38447, V.38448–38628, V.41189. Régészeti ásatás; telep.

182/B. Szucság – Órad/Órát (Oradba), 5–6. század⁴⁴⁰

Az 1994-es ásatások során egy körkörös, nagyméretű mészkőből felépített, 3 méter átmérőjű objektumot azonosítottak. A mészkődarabok kötőanyaga csak föld, az építmény alapja pedig fa volt. Az objektumon kívül két fatámasz nyoma talán a bejáratra utal. Meglátásunk szerint nyári szezonban használt felszíni házról lehet szó.

A 2000-ben kutatott ásatási felületen, 0,6 méter mélységben, egy felszíni ház struktúráját azonosították, amelynek négy szegletét a római kori település köveivel erősítettek meg. A döngölt alapozású házstruktúrának nem volt fűtőberendezése. A ház stratigráfiai szempontból a római kori települést vágta, a két település között az ásató nem észlelt települési kontinuitásra utaló régészeti nyomot. KRMI. Nem ismert a leltári száma sem a régészeti, sem az archeozoológiai leletanyagának. Régészeti ásatás; telep.

182/C. Szucság – Órad/Órát (Oradba), 7–9/10. század⁴⁴¹

Az 1994–1997-ben kutatott felületen azonosították a 7–9/10. századra keltezhető településstruktúrákat, amelyek közül az egyik lakóház megbolygatott egy 5. századi kemencét. Két lakóházat sikerült feltárni, amelyek közül az egyiket kerámiamelléklete keltezi a 7–8. századra, a másikat pedig egy ezüst csillagfüggős fülbevaló datált a 7. századra. Egy újabb felszíni lakóház sarkában egy nagy tűzhelyet sikerült dokumentálni, amelyet mészkőtömbökből és folyami kavicsokból építettek meg.⁴⁴² KRMI. Nem ismert a leltári száma sem a régészeti, sem az archeozoológiai leletanyagának. Régészeti ásatás; telep.

VAJDAKAMARÁS (ro.: VAIDA CĂMĂRAȘU) (Kályán, Magyarkályán – comuna Căianu)

183. Vajdakamarás, 3. sz. 4. n.–4/5. század⁴⁴³

Veress József (a Bethlen-kastély tisztartója) ajándéka Magyarpalatka és Vajdakamarás határából az 1941-es magyar–román határ közvetlen közeléből előkerült egy fülbevaló, egy ezüst fibulatőredék, egy csüngő nélküli fülbevaló, illetve bronzcsat. Az első fülbevaló az ajándékozónál maradt. ENTM. Lsz.: V.1292, V.1294–1295. Szórvány.

438 'All past excavations have revealed 624 osteological remains specifically determined of which 622 belong to mammals, but there are other 546 remains which could not be identified.' PROCIUC–LĂZĂRESCU 2015, 191.

439 'The chronology of this new habitation was established based on several metal artefacts and pottery showing that there is no direct link between the Roman and Early Migration settlements.' OPREANU–LĂZĂRESCU 2013, 371.

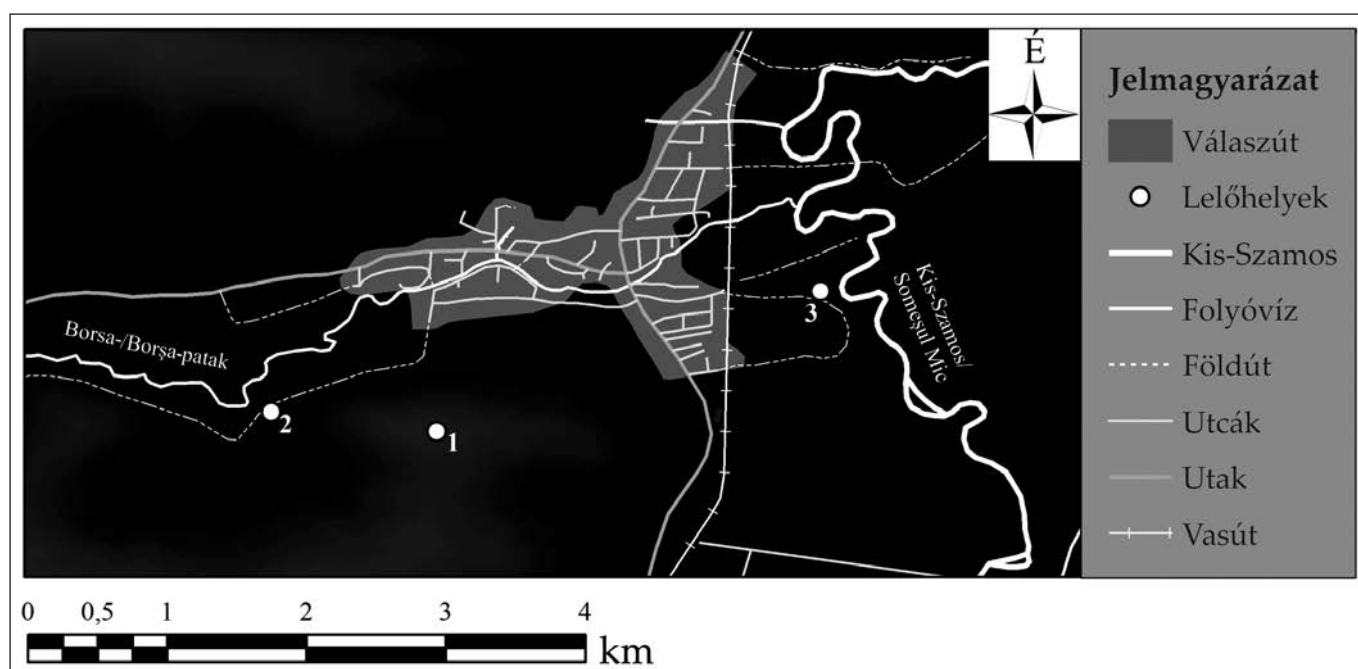
440 OPREANU–COCIȘ 2001, 236–237; OPREANU 2003a, 159–162, Fig. 53–59.

441 OPREANU–COCIȘ 1995, 84.

442 Hasonló jellegű, mint a szászfenesi, ugyancsak 7–8. századra keltezett házstruktúra. Lásd 171/C lelőhely.

443 ROSKA 1942, 463; BÓNA 1988, 567.

VÁLASZÚT (ro.: RĂSCRUCI) (Bonchida község – comuna Bonțida) (47. kép)

47. kép. Válaszút: 1. Szilvásdomb/Dealul Prunilor; 2. Szilvásdombtól Ny-i irányba/la vest de Dealul Prunilor; 3. Kónél/La Piatră

Fig. 47. Răscruți: 1. Dealul Prunilor/Szilvásdomb; 2. West of the Dealul Prunilor/Szilvásdomb; 3. La Piatră/Kónél

184. Válaszút – Szilvásdomb/Dealul Prunilor⁴⁴⁴

(GPS-koordináták: 46°53'27.31" É – 23°45'41.13" K; RAN-kód: 56247.01)

A Válaszúttól D-re található magas, széles platójú domb tetején terepbejárás, illetve régészeti kutatás során előkerült leletanyag.

184/A. Válaszút – Szilvásdomb/Dealul Prunilor, 3. sz. 4. n.–4/5. század⁴⁴⁵

A terepbejárás során azonosított posztrómai kerámiatöredékek a 8., 9., 11., 69. objektumokhoz kötődtek. A későbbi ásatásról nincsenek információink. ENTM. Lsz.: P.99035–99072. Régészeti terepbejárás; telep vagy kultúrréteg.

184/B. Válaszút – Szilvásdomb/Dealul Prunilor, 5–6. század⁴⁴⁶

Ugyanitt 5–6. századra keltezhető kerámiatöredékeket azonosítottak. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

185. Válaszút – Szilvásdombtól Ny-i irányba/la vest de Dealul Prunilor, 7–9/10. század⁴⁴⁷

(GPS-koordináták: kb. 46°53'31.87" É – 23°45'2.67" K⁴⁴⁸)

A domb tetejétől (436,6 m tengerszintmagasság) számítva Ny-i irányban, 325 tengerszintmagasság alatt kora középkorra keltezhető kerámia került elő az 1986–1987-es terepbejárás során. ENTM. Azonosítatlan. Régészeti terepbejárás; kultúrréteg.

186. Válaszút – Kónél/La Piatră, 5–6. század⁴⁴⁹

(GPS-koordináták: kb. 46°53'59.96" É – 23°47'10.32" K)

444 REPCLUJ 1992, 326: 1. szám.

445 Részben a szakirodalomból nem ismert adatok.

446 REPCLUJ 1992, 326: 1. szám.

447 REPCLUJ 1992, 326: 1. szám.

448 A régészeti lelőhelyeket jegyzékbe vevő *Repertoriul Arheologic Național* (Országos Régészeti Repertórium) honlapján nem található.

449 HOREDT 1956, 144; WINKLER 1958, 410: 25. szám; PROTASE 1966, 167; PROTASE 2000, 175.

A Szamos mellől Theodosius II (402–450) 439–444 között vert *solidusa* került elő. Nem zárható ki, hogy kirabolt temetkezés maradványa. Az érmét közlő tanulmányok nem említik, hogy az illető érmét hol őrzik. Szórvány.

VASSZENTGOTHÁRD (ro.: SUCUTARD) (Gyeke község – comuna Geaca)

187. Vasszentgothárd, 5–6. század⁴⁵⁰

A szórványedényen kívül nem rendelkezünk semmilyen más információval. Nem ismert az őrzési helye. Szórvány.

---

450 HOREDT 1977, 268; REPCLUJ 1992, 379: 2. szám c. alpont.

IV. A KIS-SZAMOS MEDENCÉJE RÉGÉSZETI KUTATÁSTÖRTÉNETÉNEK ELEMZÉSE

Mint hidrográfiai és földrajzi egység, a Kis-Szamos medencéjének régészeti jellegű független elemzése több mint 6 évtizedre tekint vissza, igaz, azóta senki sem tűzött ki hasonló célt. 1956-ban, mint elég sok más kutatási területen is, a nagyszebeni Kurt Horedt mintegy 11 oldalban gyűjtötte fel a Kis-Szamos 5–6. századi leletanyagát,⁴⁵¹ illetve értekezett a gepida honfoglalás irányáról, idejéről,⁴⁵² azonban diplomatikus kitéréssel elkerülte a „benszüllött” („*populația băștinașă*”) lakosság régészeti hagyatékának elemzését.⁴⁵³ Az azóta eltelt időszakban a medence kutatása csak mellékesen képezte, nagyobb egységek és rövidebb kronológiai időszakok keretében, tudományos munkák tárgyát, következésképpen ez a kutatástörténeti fejezet nem az eddigi munkák kritikai elemzését, hanem a Kis-Szamos völgyének régészeti kutatottságát tűzi és tűzheti ki célul.

Az alap kutatások helyzetének felmérése, és pedig hogy milyen minőségű temető- és telepátásokkal rendelkezünk, illetve ezeket milyen minőségű közlemények formájában publikálták, vagyis összefoglalóan: milyen minőségű információbázissal rendelkezünk a tanulmányozott korszak (3/4–12/13. század) régészeti forrásait illetően, a kutatásunk egyik fontos célkitűzése volt. Ugyanakkor, szükségesnek tartottuk felmérni a „szórványleletek” és főleg a szórvány 3/4–12/13. századi pénzleletek nemcsak statisztikai helyzetét, hanem tudományos megbízhatósági szintjét is, ugyanis – ahogyan majd láthatjuk a következő fejezetekben – e pénzleletek köre nagy horderejű, a dáko-román kontinuitás elmélet alappilléreinek számító, a múlt század ’70–80-as éveinek egyik klasszikus teóriája (római pénz = fennmaradó gazdasági struktúrákkal, illetve a ’60-as évektől elterjedt fogalom, az „*autochton*” lakosság) szövéődött.⁴⁵⁴

Tehát, a fejezet ezen részében e mikrorégió leletanyagának mennyiségét, a temetők és telepek feltártságának mértékét, a dokumentáltság szintjét, a régészeti lelőhelyek, publikációk felhasználhatóságát, valamint az antropológiai és archeozoológiai vizsgálatok eredményeit vagy éppen azok hiányát vizsgáljuk.

1. A RÉGÉSZETI KUTATÁSOK ELEMZÉSE

A II. fejezetben bemutatott Kis-Szamos-medence földrajzi és természetföldrajzi realitásai, illetve földrajzi kiterjedése alapján szerkesztettük meg a 3. fejezetben a lelőhelyek katalógusát, amelyben megpróbáltunk egyértelmű leírást, képet adni mindegyik lelőhelyről, illetve leletről. A 3/4–12/13. századhoz tartozó 187 helyszínen 259 régészeti lelőhelyet, illetve szórványleletet sikerült azonosítanunk, ezek jelentős részét az ENTM raktárában, leltárkönyvéből.

A regisztrált 259 régészeti lelőhely, illetve szórványlelet jellege, illetve előkerülésének kontextusa nemcsak nagyon változatos, hanem kutatottságuk nívója is nagyon széles palettát ír le. Azt lényegesnek tartjuk megemlíteni, hogy az említett 259 lelőhely/lelet közül összesen 175 eset elvileg régészeti vagy régészetileg hitelesített kontextusból származik, amely a leletanyag 67,56%-a. A régészeti kontextus, illetve régészetileg hitelesített kontextus hat változatát különíthettük el: vár, települési struktúrák (telepek), temető/temetkezési hely,⁴⁵⁵ kincselet, kultúrréteg. Külön soroltuk – kreált kategóriában – „*telep vagy kultúrréteg?*” megnevezéssel azon régészeti kontextusokat, amelyek esetében nincsenek információink, hogy régészeti objektumokat regisztráltak vagy sem az ásatás során.

A régészetileg hitelesített kontextusok, illetve szórványleletek rendszerezését, számbeli mennyiségét a következő képen szemléltetjük:

451 HORED T 1956, 139–148. Ugyanakkor nem érintette a Kis-Szamos mellékvölgyei 5–6. századi leleteinek a problematikáját, azonban észrevette azt a tényt, hogy a medence jelentősége az 5–6. században megnövekedik.

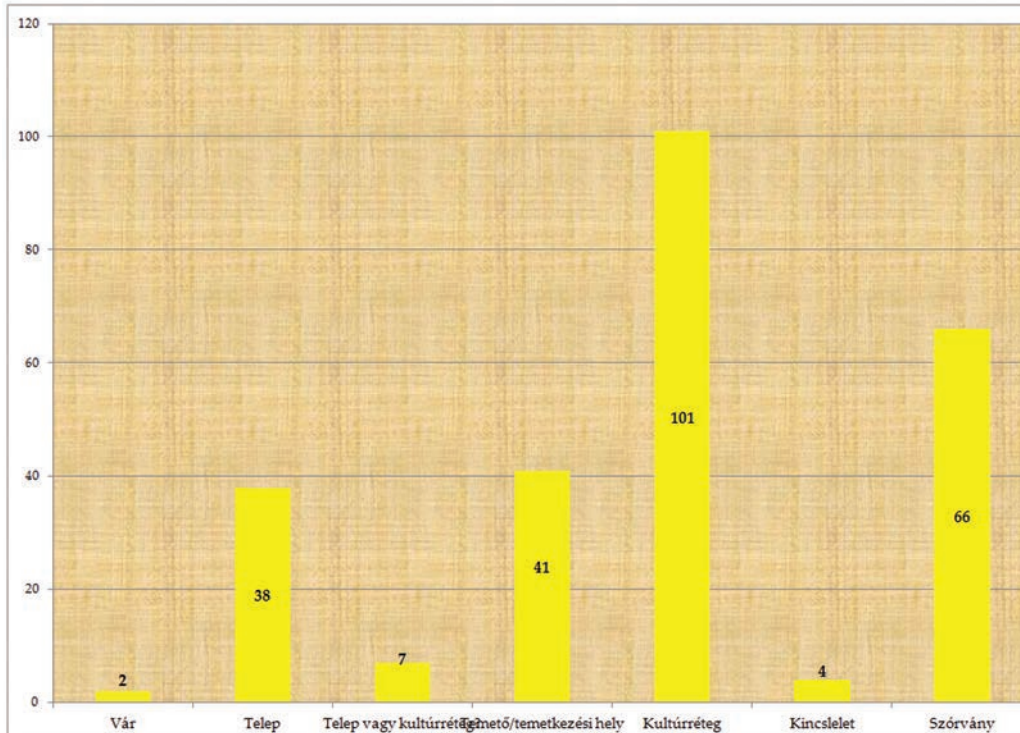
452 HORED T 1956, 146–147.

453 „*Cercetările nu sunt însă în deajuns de avansate pentru a putea aborda în mod satisfăcător această problemă.*” HORED T 1956, 148.

454 Az erdélyi pénzleletanyag modern elemzését, illetve e probléma taglalását, kritikai elemzését lásd: LĂZĂRESCU 2014, 207–242; LĂZĂRESCU 2015, 46–74.

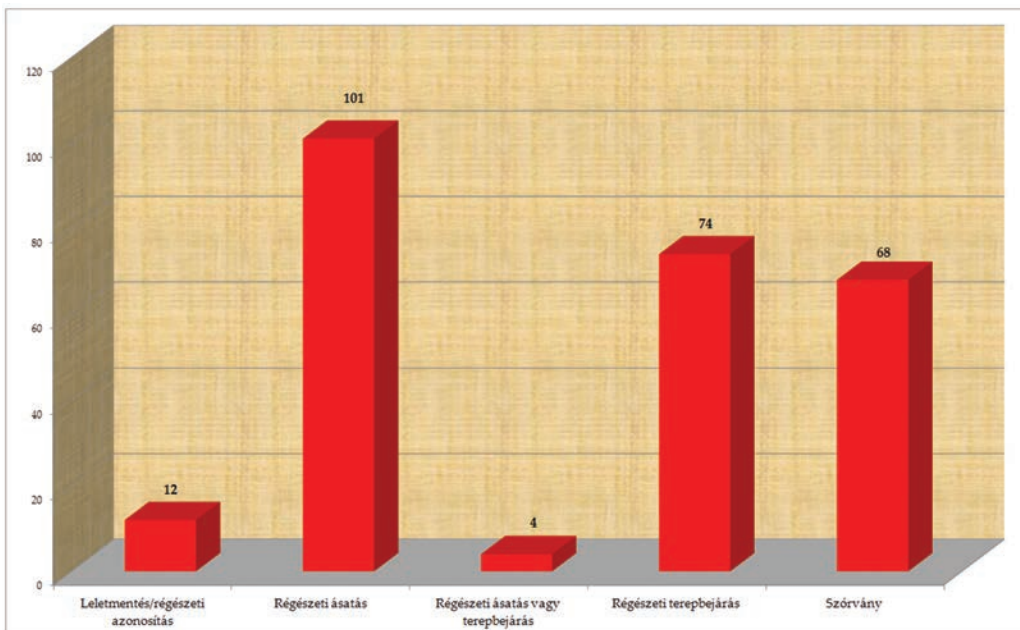
455 E két szakkifejezést azért használjuk, mivel több esetben – kezdődően a 3/4. századtól – egyértelműen nem beszélhetünk temetőről. Ugyanakkor kérdéses, hogy a pogány sírmezők esetében mennyire jogosan használhatjuk a „temető” jelzőt? Mivel a magyar nyelvű szakirodalomban elterjedt és általánosan használt e szakkifejezés, a következőkben mi is ezt használjuk.

48. kép. A régészeti lelőhelyek, illetve szórványleletek mennyisége
Fig. 48. The quantity of the archaeological sites and the stray finds

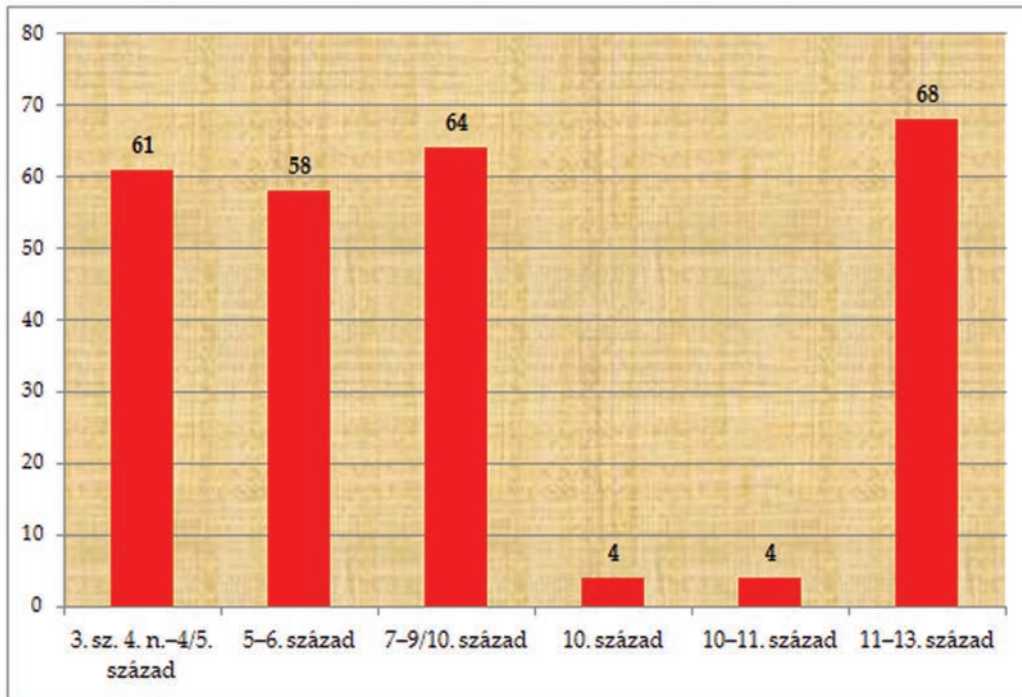
Ami a rendelkezésünkre álló régészeti leletanyag előkerülésének és regisztrációjának jellegét illeti, jelentős mennyiségű leletanyag került a múzeumba régészeti ásatások és terepbejárások során, de a szórványleletanyag is jelentős mennyiséget képvisel.⁴⁵⁶

49. kép. A régészeti lelőhelyek és leletek jellege és mennyisége
Fig. 49. The character and the quantity of the archaeological sites and stray finds

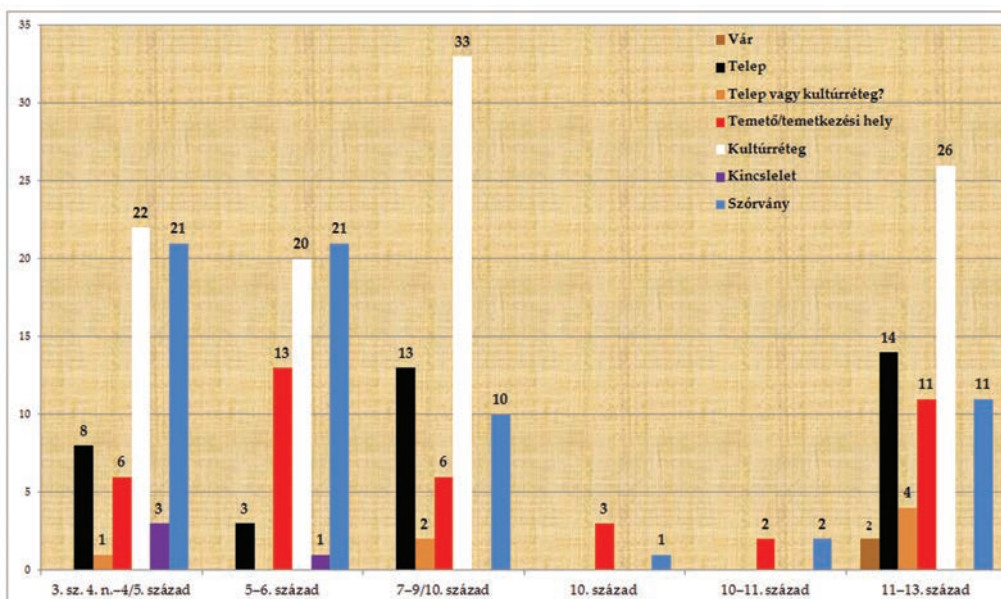
⁴⁵⁶ Annak ellenére, hogy szórványleletként regisztráltak, egyes esetekben több mint bizonyos, hogy ezek temetőből származnak.

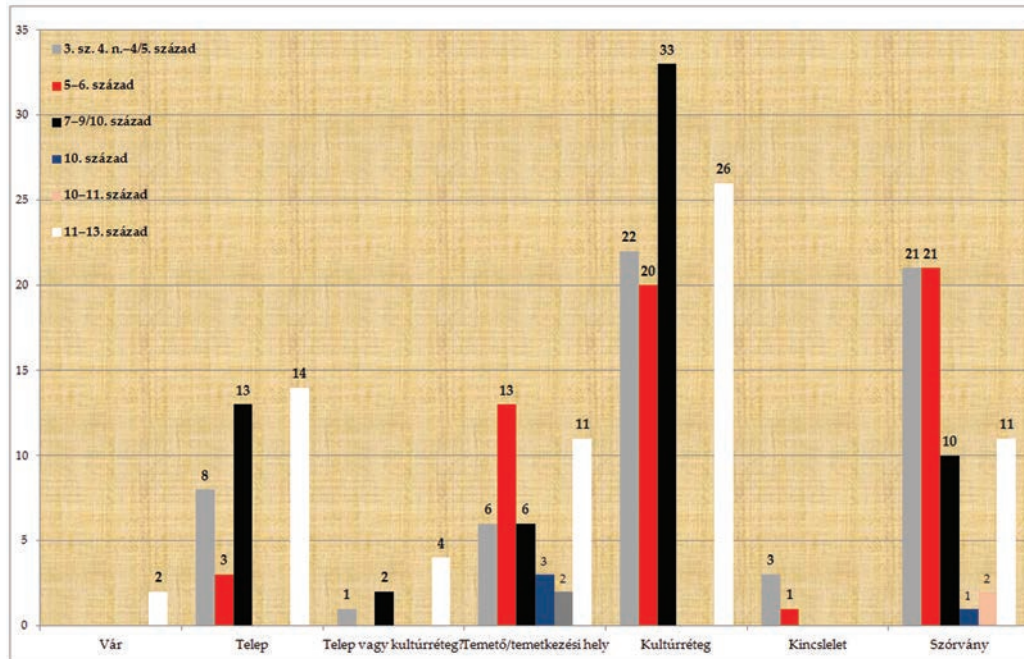
A regisztrált régészeti leletanyag kronológiai felosztása – amelyet a *Bevezetőben* megindokoltunk – alapján összesen 6 periódus leletanyagát rendszereztük, ennek mennyiségi grafikonját az 50. képen illusztráljuk:

50. kép. A Kis-Szamos-medence régészeti lelőhelyeinek és szórványleleteinek keltezése
Fig. 50. The chronology of the archaeological sites and stray finds in the Valley of Someșul Mic

A kontextusuk alapján rendszerezett régészeti lelőhelyek kronológiai beosztása egyrészt azt egyértelműsíti, hogy a legtöbb regisztrált régészeti kontextus terepbejárások és ásatások során azonosított „kultúrreteg” kategóriába sorolható, másrészt pedig a kronológiai sémánk 3. és 6. időrendi csoportjába (7-9/10., illetve 11-13. század) sorolható a legtöbb adat (összesen 132 régészeti kontextus és szórványlet).

51/A–B. kép. A régészeti lelőhelyek és szórványleletek kronológiai rendszerezése régészeti kontextusa alapján
 Fig. 51/A–B. The chronological systematization of the archaeological sites and stray finds based on the archaeological contexts

Áttérve a régészeti lelőhelyek keretében feltárt régészeti objektumok rendszerezésére, ebben az esetben azt a módszert használtuk, hogy egyrészt a feltárt telepstruktúrák esetében próbáltuk rendszerezni a különféle objektumokat, kezdődően a lakóházaktól, a temetkezések esetében pedig próbáltuk különválasztani a csontvázas és hamvasztásos temetkezéseket, másrészt e rendszerezést hasonlóképpen kronológiai felosztásban végeztük el. Külön ki kell emelnünk azt a sajnálatos tényt, hogy a 3/4–12/13. század közötti korszakban a Kis-Szamos térségéből egyetlen lelőhelyet sem tártak fel teljes egészében, legyen az telep vagy temető (a magyarfenesi temető esetében igaz ugyan, hogy a sírok csak egy kevés része maradt a föld alatt). Ugyanakkor azon tény mellett sem mehetünk el, hogy csak nagyon kevés olyan lelőhely ismert, ahol a települést és az ehhez tartozó temetőt is sikerült azonosítani (Szászfenes – Polus Center/Şapca Verde, Felsőzsuk – Râtul Boilor/Tetarom III lelőhelyei).

A településstruktúrák statisztikai felmérését azért tartottuk fontosnak, mert a telepkutatás a temetőkkel szemben jelentős lemaradást mutat, amelynek számos – szubjektív és objektív – oka van, illetve azért is, mivel a telepek valamilyen szinten demográfiai csökkenések, növekedések jelzői. Ugyanakkor azzal a ténnyel is számolnunk kell, hogy a telepek feltárása – a méretüknél kezdődően – sokkal több energia és anyagi ráfordításokat igényel, mint a temetők kutatása, a legtöbb esetben sokkal kevesebb látványos eredménnyel, amely jelentős részben megmagyarázza azt a tényt, hogy mind a feltárások, mind a közlések inkább a temetőket preferálták, annak ellenére, hogy történtek már jelentős elmozdulások e téren is.⁴⁵⁷ Mindezen problémák alapján egyértelműsíthető, hogy a regisztrált 38 településstruktúrát tartalmazó ásatásról sokkal kevesebb objektum került elő (185 objektum), mint a temetőásatásokból.

457 Lásd például LĂZĂRESCU 2009, 319–417; STANCIU 2014, 325–339; STANCIU ET AL. 2016a, 121–199.

1. A RÉGÉSZETI KUTATÁSOK ELEMZÉSE

Lelőhely számozása	Lelőhelyek	Keltesés	Gödörház	Felszíni lakóház	Vasmegmunkáló műhely	Fa-konstrukció (?)	Tűzhely	Ke-mence	Szabadban álló kemence	Edényégető kemence	Gazdasági kapcsolatban levő gödörök	Agyag-kitermelő gödör	Kút	Szemetesgödör	Gödörök ismeretlen funkcióval
23/A	Cege – Valea Tistaşului/ Tistaşului völgye	3. sz. 4. n.-4/5. század	5												
23/B	Cege – Valea Tistaşului/ Tistaşului völgye	7-9/10. század	17												
34/A	Doboka – Branistye/Braniste	7-9/10. század	3												• ⁴⁵⁸
36/A	Doboka – Vár, IV. vartérség	7-9/10. század	4	3											
36/B	Doboka – Vár, IV. vartérség	11-13. század	9	6	1			2					1		
37/A	Doboka – A. Támas kertje	11-13. század	3					1							
39	Doboka – Felbecvar	11-13. század								1					
44	Felsőzsuk – Rátul Boilor/Tetarom III, I. lelőhely	7-9/10. század	15						3		12	6	4		7
46	Felsőzsuk – Rátul Boilor/Tetarom III, III. lelőhely	11-13. század	1						1				1		
50	Gyalu – <i>Castellum</i> területe	7-9/10. század					1								
54/A	Györgyfalva – Valea Mare/Vér-völgy	7-9/10. század	1												
54/B	Györgyfalva	11-13. század	3				1						1		1
55	Isztolna – Podurile Domnesti	7-9/10. század	2												
58/A	Kajántó – Tölgyes domb/Tulghes	3. sz. 4. n.-4/5. század													• ⁴⁵⁹
58/C	Kajántó – Tölgyes-domb/Tulghes	11-13. század	1			1									

458 Nem állnak rendelkezésünkre pontos adatok.

459 Nem állnak rendelkezésünkre pontos adatok.

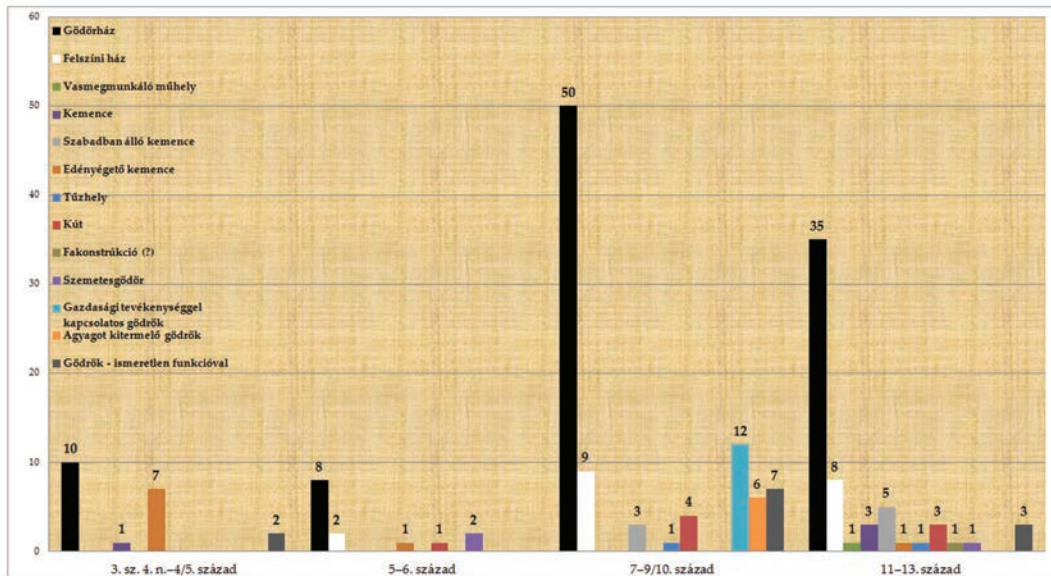

145	Nagyiklód – Tabla Popii	3. sz. 4. n.-4/5. század																		
146/D	Nagyiklód – Pământul Vlădicii, Unghiul Poștii, „B” terepfelület	7-9/10. század	7																	
164	Szamosújvár	7-9/10. század																		
170	Szászfenes – Koloztótfalusi út	3. sz. 4. n.-4/5. század	1																	
171/A	Szászfenes – Polus Center/ Șapca Verde	5-6. szá- zad	8																	1 2
171/C	Szászfenes – Polus Center/ Șapca Verde	7-9/10. század																		
182/A	Szucság – Órád/ Órát	3. sz. 4. n.-4/5. század	1							1										2
182/B	Szucság – Órád/ Órát	5-6. szá- zad																		
182/C	Szucság – Órád/ Órát	7-9/10. század																		

52. kép. A Kis-Szamos medencéjében kutatott telepek objektumai
Fig. 52. The archaeological complexes of the settlements in the Valley of the Someșul Mic

A feltárt és regisztrált objektumok kronológiai felosztása alapján eléggé egyértelműen kirajzolódik, hogy a 7–9/10. századra keltezett leletanyag van képviselve a legnagyobb mennyiségben. Mindebből messzemenő következtetést azonban nem szabad levonni, hiszen ez a statisztikai helyzet részben az utolsó évtized mentőásatásainak az eredménye (Felsőzsuk – Rátul Boilor/Tetarom III, Isztolna, Szászfenes – Polus Center/Şapca Verde). Ugyanakkor az a tény, hogy leszámítva Felsőzsukot, Isztolnát és Szászfenest, gyakorlatilag az egész Kis-Szamos-kistájrról jelentős mennyiségű telepobjektumot tártak fel már a múlt század második felében, arra utal, hogy e két-három évszázad településterülete sokkal szétterjedtebb, mint amennyire eddig gondoltuk.

Kronológiai szempontból lebontva e statisztikai helyzetet a következő grafikon szemlélteti:

53. kép. A regisztrált telepstruktúrák öt kronológiai fázisa
 Fig. 53. The five chronological phases of the settlements

Akárcsak a telepek esetében, hasonlóképpen próbáltuk felmérni a temető kutatottságát, amelyben rítus szerint különválasztottuk a csontváz és a hamvasztásos temetőket, temetkezéseket:

1. A RÉGÉSZETI KUTATÁSOK ELEMZÉSE

Lelőhelyek számozása	Lelőhelyek	Keltezés	Rítus		Sírszám
			Csontvázaz	Hamvasztásos	
9	Apahida – I. sír	5–6. század	1		1
10	Apahida – II. sír	5–6. század	1		1
12	Apahida	7–9/10. század		1	1
20	Bodonkút	3. sz. 4. n.–4/5. század		1	1
22	Cege – 41. telek	5–6. század	1		1
34/B	Doboka – Branistye/Braņiște	7–9/10. század		16	16
36/C	Doboka – IV. vártérség	11–13. század	679		577 sír/679 csontváz
37/B	Doboka – A. Tămaș kertje	11–13. század	95		71 sír/95 csontváz
38	Doboka – Boldogasszony/ Boldâgă	11–13. század	138 ⁴⁶³		X
45/A	Felsőzsuk – Râtuł Boilor/ Tetarom III, II. lelőhely	7–9/10. század	? (+9 sír 10 csontváz?)	12	12 (+ 9 sír 10 csontváz = 22?)
45/B	Felsőzsuk – Râtuł Boilor/ Tetarom III, II. lelőhely	11–13. század	99 (vagy +9 sír 10 csont- váz = 109?)		99 (vagy +9 sír 10 csontváz = 109?)
49	Gyalu – „Disco Club”	11–13. század	6		6
53/B	Györgyfalva-Bisericuța/ Kistemplom	11–13. század	4 ⁴⁶⁴		4
66	Kide – Református templom	11–13. század	116 ⁴⁶⁵		X
67/C	Kisbács – Kultúrotthon/ Căminul Cultural	7–9/10. század		1	1
70	Kisbács – 171. szám	3. sz. 4. n.–4/5. század		3	3
78/C	Kolozsvár – Kolozsmonostor – Kálvária	11–13. század	142		142
80/A	Kolozsvár – Kolozsmonostor – Govora/Templom (B11) – Mező/Câmpului utca 9–19	3. sz. 4. n.–4/5. század	2		2
96	Kolozsvár – Memorandumului/Unió utca	5–6. század	1		1
97/B/1–2	Kolozsvár – Főtér/Piața Unirii	11–13. század	39		39
100	Kolozsvár – Petőfi/Avram Iancu utca (30. és 42. telek)	3. sz. 4. n.–4/5. század	2		2
107	Kolozsvár – Szántó utca	10. század	26		26
108	Kolozsvár – Zápolya utca	10. század	11		11
110	Kolozsvár – Kalevala/ Semenicului utca – I. lelőhely	10. század	3		3
111	Kolozsvár – Kalevala/ Semenicului utca – II. lelőhely	10–11. század	8		8
112	Kolozsvár – Heltai utca 28.	10–11. század	1		1
116	Kolozsvár – C. Coposu/Nagy Lajos király – Porumbului/ Kőrösmező utcák keresztződése	5–6. század	22		22
122	Kolozsvár – Kardosfalva – Téglagyár/Țiglarie	5–6. század	5		5
127	Kolozsvár – Szamosfalva – Repülőtér/Aerodrom	5–6. század	4		4
128	Kolozsvár – Szamosfalva – falu Ny-i része (I–VIII. halom)	7–9/10. század		8	8

463 Mivel a temető közöletlen, nem ismert a 12–13. században keltezhető sírok valós száma, ezért a statisztikai elemzésünkben nem szerepeltettük.

464 Nem ismert a csontvázak száma, azonban négy csontvázat antropológiai elemzésre megőriztek.

465 Nem ismert a 12–13. században keltezhető sírok valós száma, ezért a statisztikai elemzésünkben nem szerepeltettük.

Lelőhelyek számozása	Lelőhelyek	Kelkezés	Rítus	Sírszám	
129	Magyarfenes – Pad/Kiserdő	5–6. század	298	298	
132	Magyarpalatka – Tag/Coasta	3. sz. 4. n.–4/5. század	9	9	
137	Magyarszovát – Somoşa/Somoşa	3. sz. 4. n.–4/5. század	2	2	
141	Magyarvalkó – Református templom	11–13. század		? ⁴⁶⁶	
144	Nádasdaróc – Kisdomb/Dâmbu Mic	7–9/10. század	2	2	
146/C	Nagyiklód – Pâmăntul Vlădicii, La Balastieră, „C” terepfelület/sector	5–6. század	4	4	
149	Nagyiklód – Pâmăntul Vlădicii, „D” terepfelület	5–6. század	42	42	
156	Nagykapus – Kenderáj/Cânepişte	5–6. század	20	20	
171/B	Szászfenes – Polus Center/Şapca Verde	5–6. század	170	170	
181	Szentpál – 9. leelőhely	5–6. század	3	3	
Összesen →			1710 ⁴⁶⁷	44	1754

54. kép. A Kis-Szamos medencéjében kutatott temetők hamvasztásos és csontvázás temetkezéseinek mennyisége
Fig. 54. The quantity of the cremation and inhumation burials registered in the cemeteries
of the Valley of Someşul Mic

Ugyan felmerült a 4–5., illetve a 7–9/10. századi birituális temetők léte a Kis-Szamos völgyében is, azonban erre egyértelmű régészeti bizonyíték egyelőre nem áll a rendelkezésünkre sem a 4–5., sem a 7–9/10. századból.⁴⁶⁸ Ahogyan az elemzésünkben később kitérünk, szembeötlő a mély rítusbeli törés a 6. és a 7. század között. Ugyanakkor azt is szükséges hangsúlyoznunk, hogy általánosságban (mind a a 4–5., mind a 7–9/10. század esetében) a hamvasztásos temetkezések nagyon kis arányban vannak a csontvázás temetkezésekkel szemben (44 hamvasztásos temetkezés az eddig összesen regisztrált 1754 temetkezés mintegy 2,50%-a), úgy, hogy a legtöbb településstruktúra éppen a 7–9/10. századból ismert. Ezt két okkal magyarázhatjuk, amelyek néhány esetben összefüggenek:

1. a nagyon sekély mélységben megásott hamvasztásos temetők egész sorát pusztíthatták el a modern korban gyakorolt mezőgazdasági munkák során alkalmazott mélyszántások;
2. egy esetben megfigyelhető az a helyzet is (Felsőzsuk), hogy a 11–12. században megásott temető sírjai bolygatják meg, dúlják szét az előbbi korok temetőjét, következésképpen sok esetben előfordulhatott – gyengébb dokumentáció miatt pedig nincsen rá adatunk –, hogy későbbi temetők szét dúlták a kora középkori hamvasztásos temetőt.⁴⁶⁹

E nagyon fontos észrevételeket figyelembe véve, az elemzésünkben használt hat kronológiai fázisra lebontva, a Kis-Szamos-mikrorégióban a következő feltárt – hamvasztásos és csontvázás – sírmennyiséggel rendelkezünk:⁴⁷⁰

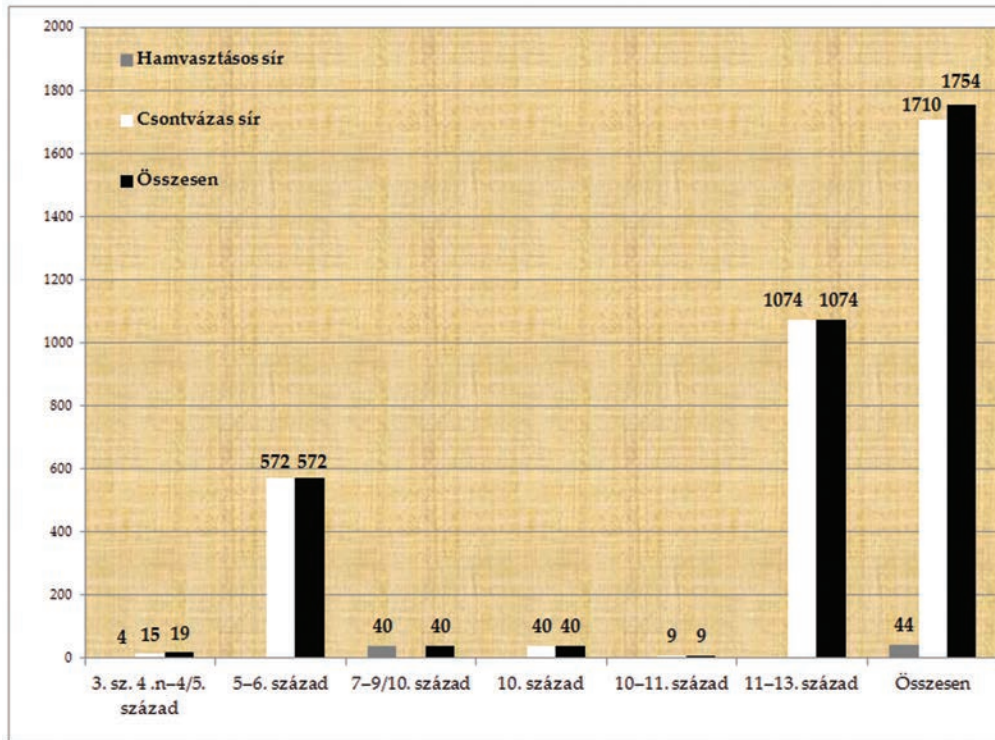
466 Nem ismert a megbolygatott sírok száma.

467 Doboka – Boldogasszony/Boldág, Györgyfalva – Bisericuţa/Kistemplom, Kide – Református templom 11–13. századi templom körüli temetőinek sírszáma mivel pontosan nem ismert, ezért a statisztikánkban nem tüntethetjük fel. Felsőzsuk 45/B számú leelőhely esetében feltüntettük mindkét lehetőséget (99 vagy 108), akárcsak a 45/A 7–9/10. században keltezhető leelőhely esetében is. Mindazonáltal sokkal nagyobb a lehetősége e temetkezéseknek a középkori temetőhöz való tartozásnak, ugyanis ezen sírok egységes tájolási tendenciája a Ny–K orientáció

468 Ahogyan a 3. fejezetben említettük, Felsőzsuk – Rátul Boilor/Tetarom III kilenc sírja csontvázainak tájolása kapcsán felmerült a lehetőség, hogy akár tartozhatnak a kora középkori, többnyire hamvasztásos temetőhöz is. Azonban más példák (lásd: Doboka – IV. vártérség, Kide, Kolozsvár – Kolozsmonostor – Kálvária) esetében is megfigyelhető tájolások sokféle módja alapján ez a feltételezés nem képezhet nyomós érvet a temető feltételezett birituális jellege kapcsán.

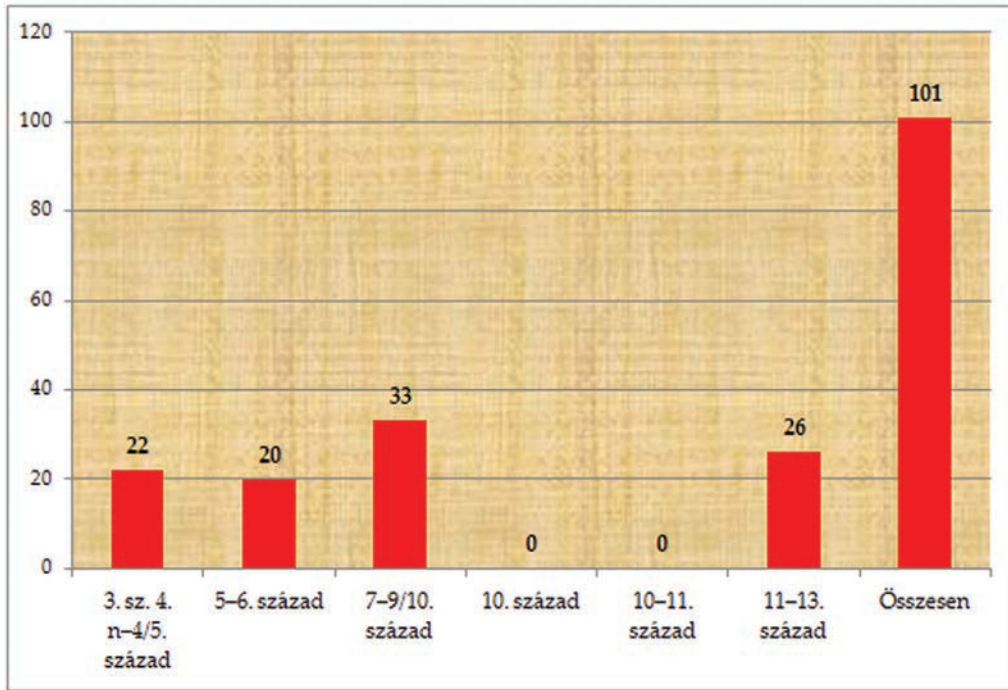
469 Például Doboka – IV. vártérség templom körüli temetőjében mindössze öt alkalommal dokumentálták a sírgödör formáját, az esetek óriási többségében mindössze a csontvázat regisztrálták. Lásd GÁLL 2011, 42.

470 Felsőzsuk – Rátul Boilor/Tetarom III 45/B leelőhelye esetében 99 (+ 9 sír 10 csontváz), azaz 109 sírral számoltunk, habár teljesen nem zárható ki, hogy az említett temetkezések a hamvasztásos sírokkal alkossanak egy kronológiai horizontot. Lásd: 45/A–B. Felsőzsuk – Rátul Boilor/Tetarom III.

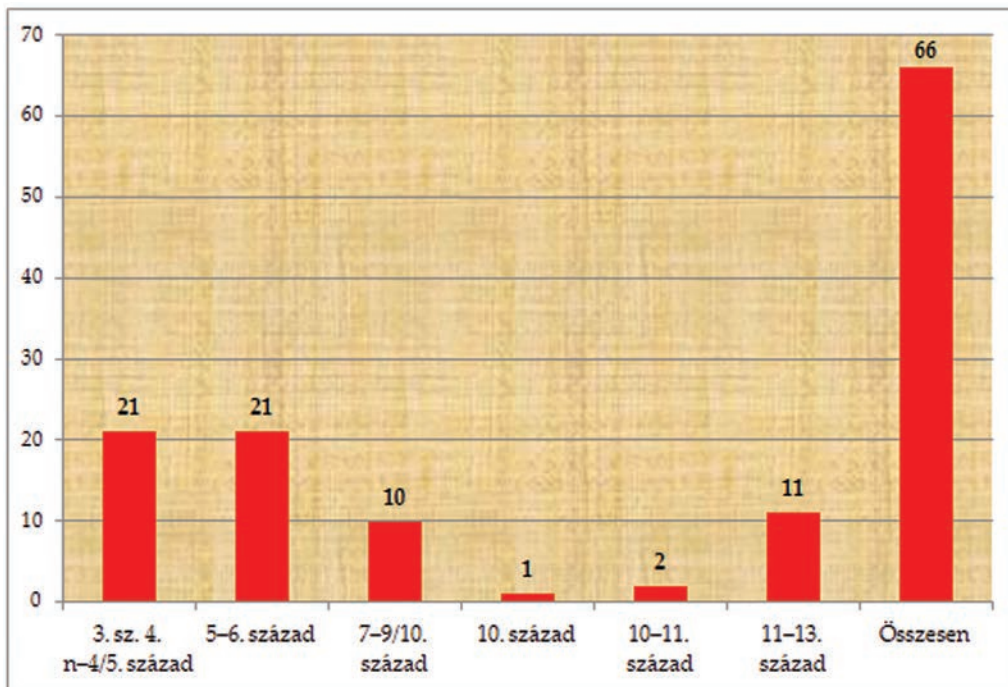
55. kép. A hamvasztásos és a csontvázás temetkezések kronológiai rendszerezése
Fig. 55. The chronological systematization of the cremation and inhumation burials

Statisztikai szempontból hasonló tendenciák bontakoznak ki a – terepbejárásból vagy régészeti ásatások eredményeképpen múzeumba került – kultúrrétegek leletanyagának kronológiai besorolása kapcsán is. Ebben az esetben is a két legrepresentáltabb időszak a 7–9/10., illetve 11–13. század. E statisztika természetesen „*artificiális*”, ugyanis a kultúrrétegekből származó leletanyagot csak nagyon tág időhatárok közé helyezhetjük, következtetésképpen pl. a 10., illetve 10–11. századra többnyire kerámia-leletanyag pontosan nem keltezhető, így a statisztikánkból mindez hiányzik, éppen e megfontolásból szükséges hangsúlyoznunk megállapításaink relatív voltát. A rendelkezésre álló leletanyag keltezése emiatt nagyfokú óvatosságra int, mert a sok esetben több évszázad során használt, régészeti kontextus és stratigráfiai megfigyelések nélkül regisztrált leletanyag pontosabb keltezése nem lehetséges. Ezért az eddig hat kronológiai fázis helyett gyakorlatilag csak 4 fázishoz (3. század 4. negyede–4/5. század, 5–6. század, 7–9/10. század, 11–13. század) sorolhattuk a különféle korszakok kultúrrétegeiből származó leletanyagot:

56. kép. Kultúrrétegekből származó régészeti leletanyag mennyisége kronológiai fázisokra lebontva
 Fig. 56. The chronological systematization of the archaeological materials originating from the habitation contexts

Majdnem hasonló tendenciákról beszélhetünk a szórványleletek esetében (összesen mintegy 66 leletet ismerünk), ugyanis hasonlóképpen az előbb említett 4 kronológiai fázishoz sorolható a leletanyag óriási aránya,⁴⁷¹ azzal az eltéréssel, hogy három szórványleletet eléggé pontosan keltezhetünk a 10., illetve 10–11. században:

57. kép. A szórványleletek kronológiai rendszerezése
 Fig. 57. The chronological systematization of the stray finds

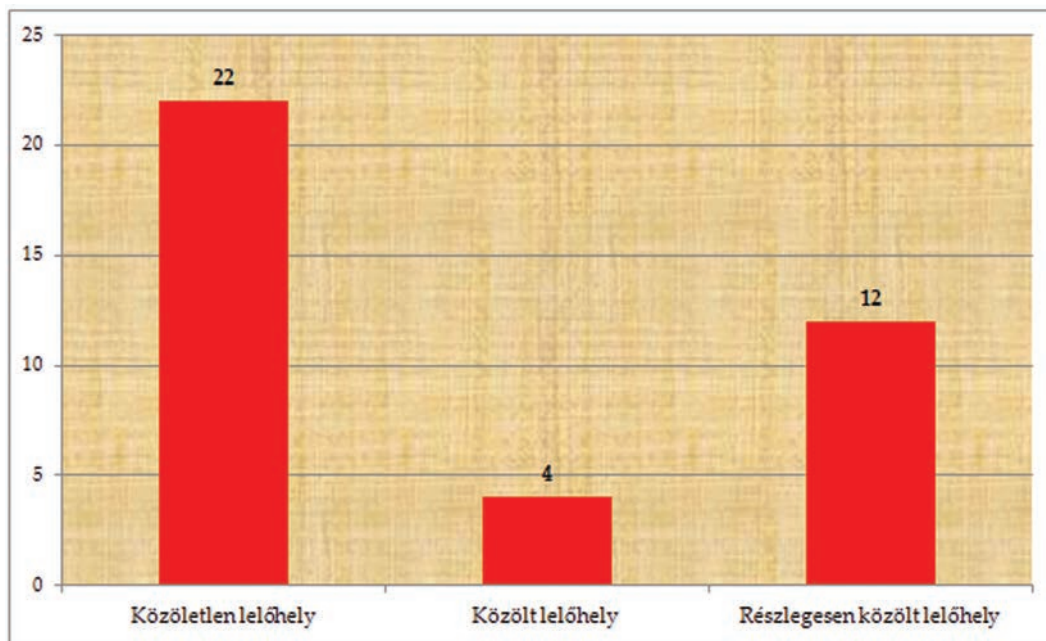
⁴⁷¹ A 3. század 4. negyedétől az 5. századig keltezhető szórványleletanyag mennyiségi különbsége a relatív nagyarányú pénzlelettel magyarázható, ugyanis 12 szórványleletet pénzermék alkotják. Lásd a 3. fejezetet és az 1. táblázatot.

2. A RÉGÉSZETI KUTATÁSOK TUDOMÁNYOS FELHASZNÁLÁSÁNAK VIZSGÁLATA

A nagyon változatos mennyiségű és minőségű kutatótságot elsődleges mérőskálája a régészeti dokumentum közlése, amely az egyik, talán legfontosabb problémája a romániai régészetnek.⁴⁷² Ez nincsen másképpen a Kis-Szamos völgyében sem, ahol a kutatás átgondolatlansága, sokszor gyakorlatilag véletlenszerű volta miatt, a nagyon változó mennyiségű és minőségű régészeti leletanyag közlése nagyon sok kívánnivalót hagy maga mögött. A feltárt leletanyagot csak kisebb mennyiségben közölték, mindez pedig egyértelműen a feltáró régészek hibája, sajnos sok esetben mulasztása.

Az első vizsgált csoport a telepstruktúrák közlésének mennyisége és jellege. Természetesen ebből a szempontból tekintetbe kell vennünk azt is, hogy egyes lelőhelyek esetében a terepkutatás jelenleg is folyik, ezért maga a közléseket elemző táblázatunk a jövőben/közeljövőben lényegesen módosulhat. Mindezt tekintetbe véve elmondható, hogy a terepkutatás közlésének (is) a stádiuma lehangoló képet fest, ugyanis mindössze 4 helyszín lelőhelyének anyagát közölték. Sokatmondó, hogy két lelőhely e négy közül a 2000 évet követő autópálya- vagy nagyberuházási ásatások eredménye (Isztoina – Podurile Domnești [55. lelőhely], Szászfenes – Polus Center/Șapca Verde [171/A. lelőhely]), vagyis az állam által, több évtizedig (1950–2010) finanszírozott tervátsatásokból mindössze egyetlen lelőhely két korszakhoz sorolható telepét közölték (Cege – Hrube/Sub Hrube [23/A–B. lelőhely])! Ugyanakkor olyan ásatások, mint pl. Felsőzsuk, igaz, hogy részlegesen van – egyelőre – közzé, nagyon sok információt szolgáltatnak általánosan a feltárt telepről.⁴⁷³ E kutatási helyzetet a következő grafikon szemlélteti:

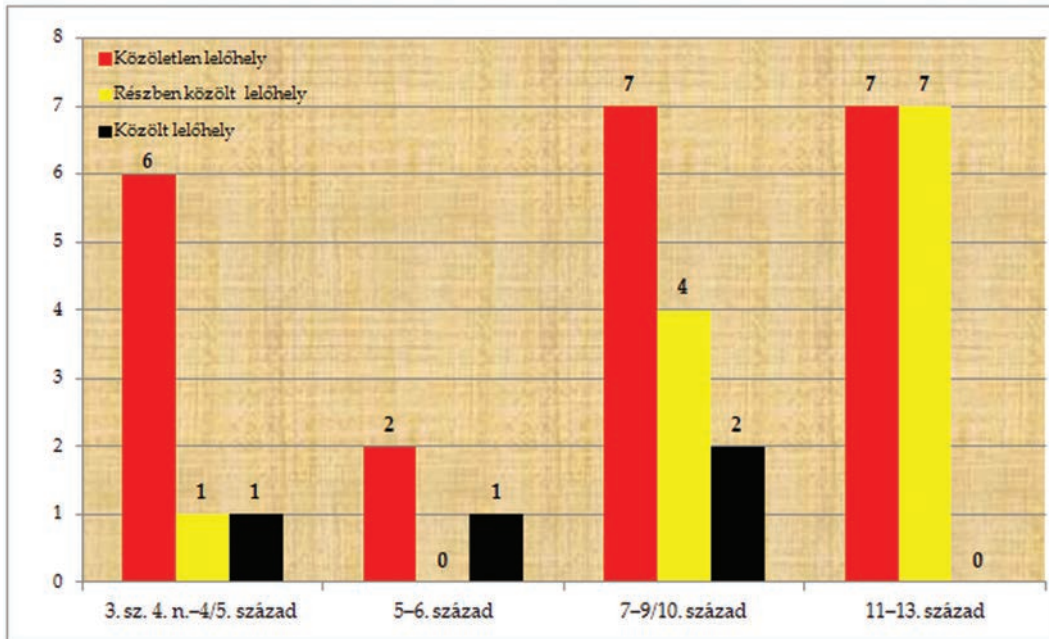
58. kép. A telepek tudományos közlésének statisztikája
Fig. 58. The statistics of the publication of the settlements

A kutatótsági helyzet lebontva négy kronológiai fázisra, mivel egyértelmű 10–11. századi telepet, teleprészt nem ismerünk, a következő képet mutatja:

⁴⁷² A 3. fejezet esetében is láthatjuk, hogy sok esetben – lényeges adatközlés nélkül – gyakorlatilag körbeidézés tapasztalható a szakirodalomban.

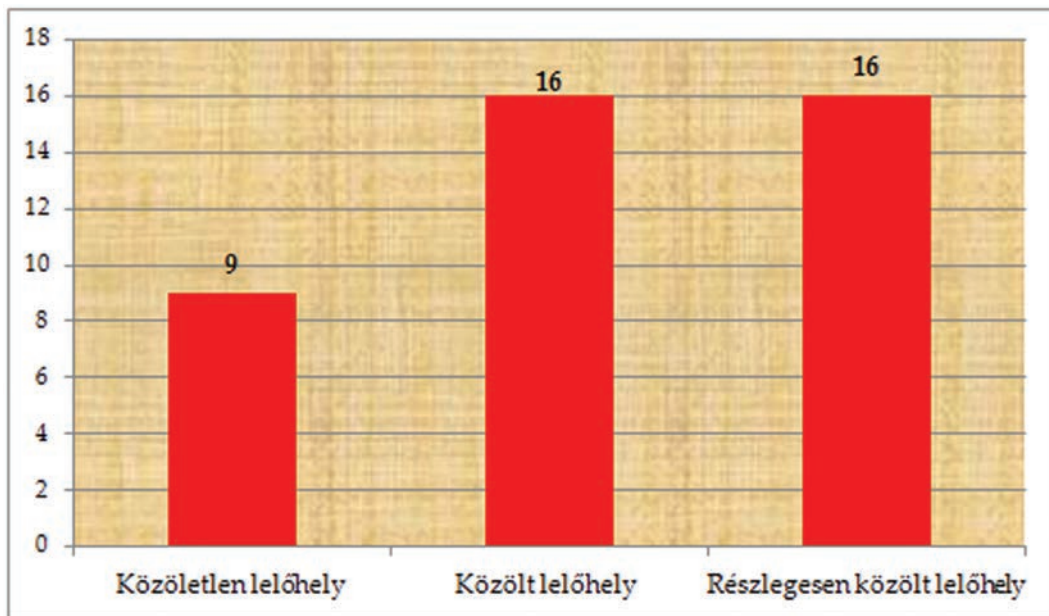
⁴⁷³ STANCIU 2014, 325–339; STANCIU ET AL. 2016a, 121–199.

59. kép. A telepek tudományos közlésének statisztikai helyzete négy kronológiai fázisra bontva
Fig. 59. The statistics of the published settlements divided in four chronological phases

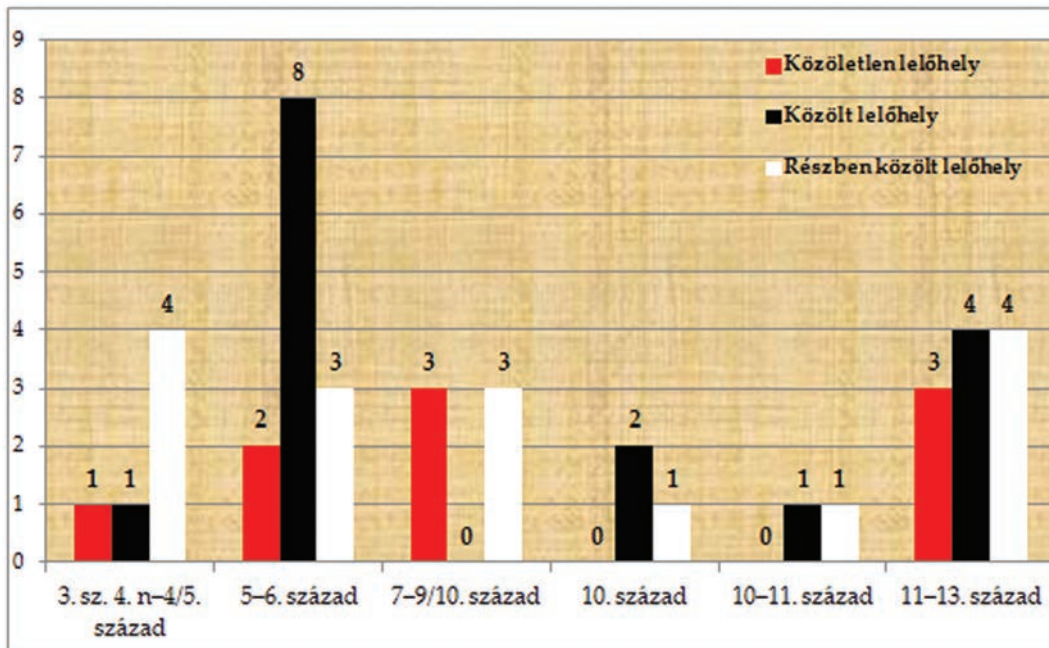
A temetők kapcsán, ha még részlegesen is, de mindenképpen eltérő megfigyeléseket tehetünk. Statisztikai szempontból lényegesen eltér a feltárt sírmennyiség a telepekétől, amelynek azonban objektív okai vannak,⁴⁷⁴ illetve a tudományos közlésekből származó sírmennyiség a település struktúrájától.

60. kép. A temetők/temetkezési helyek tudományos közlésének statisztikai helyzete
Fig. 60. The statistics of the published cemeteries/burial grounds

⁴⁷⁴ Mindez összefügg a telepek kiterjedésének problematikájával. Ezt tökéletesen szemléltetik például az alföldi Hajdúdorog és Szentes telepei, amelyek több hektárra kiterjedtek: FODOR 2005, 201; TÜRK 2005, 213. Gyaníthatóan hasonló helyzetekkel a kistájunkon is számolhatunk, mindezt a dobokai ásások – bármennyire összefüggéstelenek és átgondolatlanok is voltak – tökéletesen szemléltetik. Kisebb méretű, valószínűleg a helyzetüket folyamatosan változtató közösségekkel állunk szemben azonban például Vecsés környékén: RÁCZ 2010, 69–81.

Ellentétben a telepekkel, jól látható, hogy a közölt és a részlegesen közölt temetőlelőhely több mint háromszorosa az előbbiekéhez viszonyítva. Mindezt lebontva a használt hat kronológiai fázisra, jól látható, hogy az 5–6. századra keltezhető temetők közlési hányadosa jóval nagyobb a másik öt korszak temetőihez viszonyítva:

61. kép. A temetők/temetkezési helyek tudományos közlésének statisztikai helyzete hat kronológiai fázisra lebontva

Fig. 61. The statistics of the published cemeteries/burial grounds divided into six chronological phases

A tudományos vizsgálatok eredményeként tekinthető temető-/temetkezési helyek közléseinek mennyisége egyértelmű, hogy a legjobb tendenciákat mutatja. Azonban – ha sokkal kritikusabb vizsgálatoknak vetjük alá, ez a tendencia jelentős mértékben megmutatja azokat az árnyoldalakat, amelyektől – infrastruktúra hiányában – szenved a romániai régészet. A vizsgálatunk egyértelműsége érdekében öt kritérium alapján elemeztük a közléseket (sírszám, temetőtérkép, sírleírás, sírrajz, sírmelléklet rajzos/fotós közlése), amelyet a következő képen illusztrálunk:

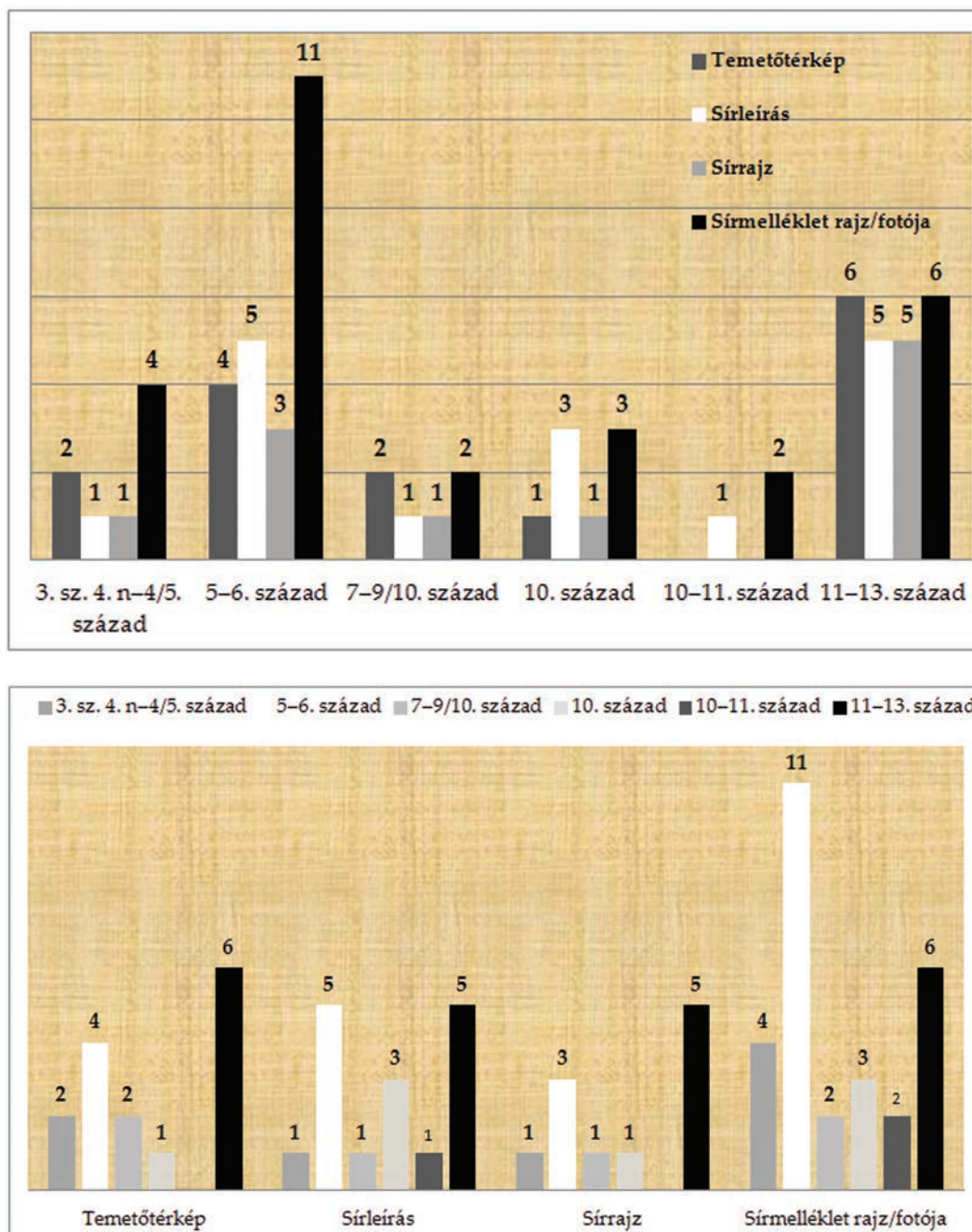
Lelőhelyek száma	Lelőhelyek	Kelkezés	Sírszám	Temető-térkép	Sírleírás	Sírrajz	Sírmel-léklet rajza/ fotója	Közölt lelőhely (K)/Részlegen közölt lelőhely (R)
80/A	Kolozsvár – Kolozsmonostor – Govora/Templom (B11) – Mező/Câmpului utca 9–19	3. sz. 4. n.-4/5. század	2	közölt	X	X	X	R
70	Kisbács – 171. szám	3. sz. 4. n.-4/5. század	3	X	X	X	közölt	R
137	Magyarország – Somoşa/Somoşa	3. sz. 4. n.-4/5. század	2	X	X	X	közölt	R
100	Kolozsvár – Petőfi/Avram Iancu utca (30. és 42. telek)	3. sz. 4. n.-4/5. század	2	X	X	X	közölt	R
132	Magyarpalatka – Tag/Coastă	3. sz. 4. n.-4/5. század	9	közölt	közölt	közölt	közölt	K
9	Apahida – I. sír	5-6. század	1	X	X	X	közölt	K
10	Apahida – II. sír	5-6. század	1	közölt	közölt	közölt	közölt	K
22	Cege – 41. telek	5-6. század	1	X	X	X	közölt	K
96	Kolozsvár – Memorandumului/Unió utca	5-6. század	1	X	közölt	közölt	közölt	K
116	Kolozsvár – C. Coposu/Nagy Lajos király – Porumbului/Körösmező utcák kereszteződése	5-6. század	22	X	X	X	közölt	R
122	Kolozsvár – Kardosfalva – Téglagyár/Tiglarie	5-6. század	5	X	X	X	közölt	K
127	Kolozsvár – Szamosfalva – Repülőter/Aerodrom	5-6. század	4	X	X	X	közölt	K
129	Magyarfenes – Pad/Kiserdő	5-6. század	298	közölt	X	X	közölt	R
146/C	Nagyiklód – Pământul Vlădiciei, La Balastieră, „C” terrefelület/sector „C”	5-6. század	4	X	közölt	X	közölt	K
156	Nagykapus – Kenderáj/Cânepişte	5-6. század	20	közölt	közölt	X	közölt	K
171/B	Szászfenes – Polus Center/Şapca Verde	5-6. század	170	közölt	közölt	közölt	közölt	R
34/B	Doboka – Branistye/Branişte	7-9/10. század	16	közölt	X	X	X	R
128	Kolozsvár – Szamosfalva – falu Ny-i része (I–VIII. halom)	7-9/10. század	8	közölt	közölt	közölt	közölt	R
144	Nádasdaróc – Kisdomb/Dâmbu Mic	7-9/10. század	2	X	X	X	közölt	R
107	Kolozsvár – Szántó utca	10. század	26	X	közölt	X	közölt	R
108	Kolozsvár – Zápolya utca	10. század	11	közölt	közölt	közölt	közölt	K
110	Kolozsvár – Kalevala/Semenicului utca I. temető	10. század	3	X	közölt	X	közölt	K
111	Kolozsvár – Kalevala/Semenicului utca II. temető	10-11. század	8	X	közölt	X	közölt	R
112	Kolozsvár – Heltai utca 28.	10-11. század	1	X	X	X	közölt	K
36/C	Doboka – IV. vártérség	11-13. század	577 sír/679 csontváz	közölt	közölt	közölt	közölt	K
37/B	Doboka – A. Tămaş kertje	11-13. század	71 sír/95 csontváz	közölt	közölt	közölt	közölt	K
38	Doboka – Boldogasszony/Boldăgă	11-13. század	138	közölt	X	X	X	K
49	Gyalu – „Disco Club”	11-13. század	6	X	közölt	X	közölt	K
66	Kide – Református templom	11-13. század	nincs információ	közölt	X	közölt	X	R
97/B/1-2	Kolozsvár – Fótér/Piaţa Unirii	11-13. század	39	közölt	közölt	közölt	közölt	R
78/C	Kolozsvár – Kolozsmonostor – Kálvária	11-13. század	142	közölt	közölt	közölt	közölt	R
166	Szamosújvárnémeti – Református templom	11-13. század	–	X	X	X	közölt	R

62. kép. A temetők/temetkezési helyek közlési minőségének vizsgálata a Kis-Szamos völgyében

Fig. 62. The analysis of the publications on cemeteries/burial grounds in the Valley of the Someşul Mic

A közölt temetők, temetkezési helyek közlési minőségének statisztikai grafikonját a következő képen szemlélítjük:

63/A-B. kép. A Kis-Szamos völgyében regisztrált temetők/temetkezési helyek közlési minőségének statisztikai vizsgálata

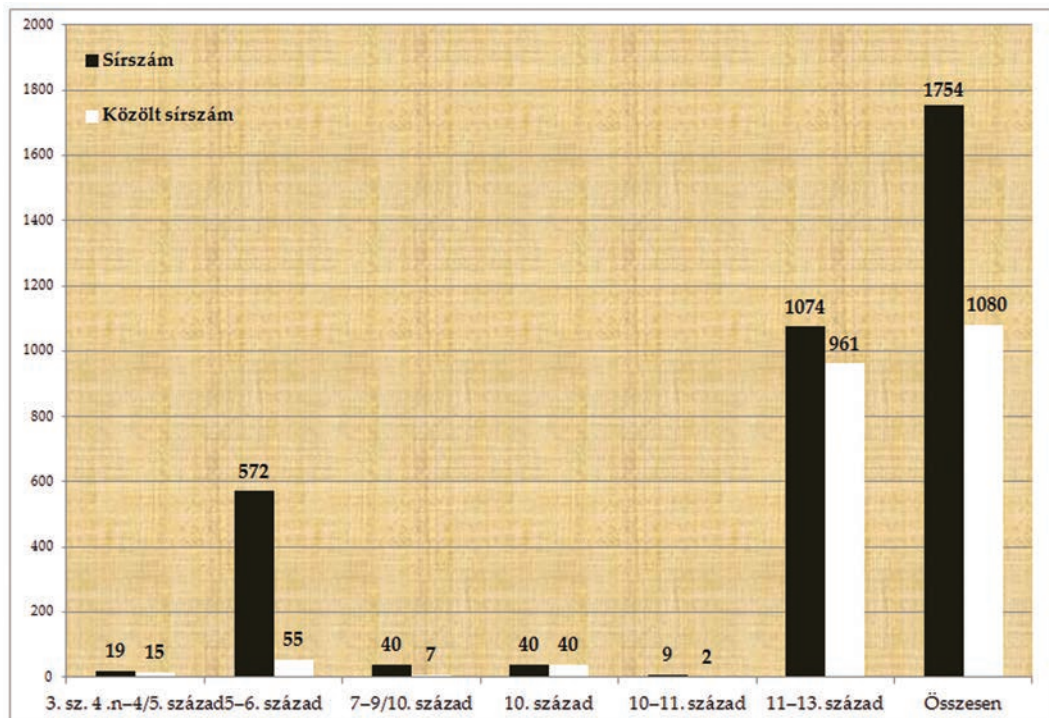
Fig. 63/A-B. The statistical analysis of the publications' quality concerning the cemeteries/burial grounds of the Valley of Someșul Mic

Ahogy láthatjuk (62. kép), mindössze 4 esetben beszélhetünk mind a 4 tudományos kritérium teljesítéséről, ugyanakkor ezek közül egyik esetben sem beszélhetünk a temetőrészek hiánytalan dokumentációs közléséről. Így az 5-6. századi Szászfenes – Polus Center/Șapca Verde lelőhelye esetében csak részleges temetőterkép áll a rendelkezésünkre, ugyanis az M1–M2/2010, illetve az M2 (F2, C58, sector X) temetkezéseinek a helyzetét topográfiai szempontból nem ismerjük, de hasonló a helyzet a Zápolya utcai temetőrészrel is, ahol csak rekonstruálhatóak a László Gyula által feltárt sírok topográfiai helyzete. Kolozsvár – Fő tér/Piața Unirii esetében csak a Méri István által feltárt sírok esetében beszélhetünk mind a négy kritérium teljesítéséről, a Kolozsmonos-

tor – Kálvária templom körüli temetőinél⁴⁷⁵ esetében viszont csak a sírok egy részéről készült sírrajz. A kutatás méretéből fakadóan ugyan beszélhetünk mind a négy kritériumról az apahidai II. sír esetében, azonban a csontváz felső testrészét itt szétdúlták, tehát ez alkalommal sem beszélhetünk teljes mértékű és értékű dokumentációról. A fenti adatok alapján tehát az mondható el, hogy ugyan statisztikai szempontból a feltárt temetők mennyiségi szempontból relatív jó arányáról beszélhetünk, azonban a közlések minősége, sokrétűsége nagyon sok kívánnivalót hagy maga mögött.

A sírközlések ingoványos talajára érve ebben az esetben is jelentős számú sír került közlésre, azonban ahogyan említettük előbb is, nagyon sok esetben a közlési minősége ezen objektumoknak sok kívánnivalót hagy maga mögött, ugyanis a legtöbb esetben e közlések a fentebb ábrázolt (62. kép) közlési kritériumrendszernek nem felelnek meg. Ugyanakkor az tényként rögzíthető, hogy főleg a 2000 utáni években, a temetők publikációja a Kis-Szamos régiójában jelentős mértékben megugrott. Összegezve, mindeddig 1080 temetkezés részesült tudományos közlésben, amely a sírösszeség mintegy 61,57%-át jelenti. Mindezt a következő grafikonon ábrázoljuk:

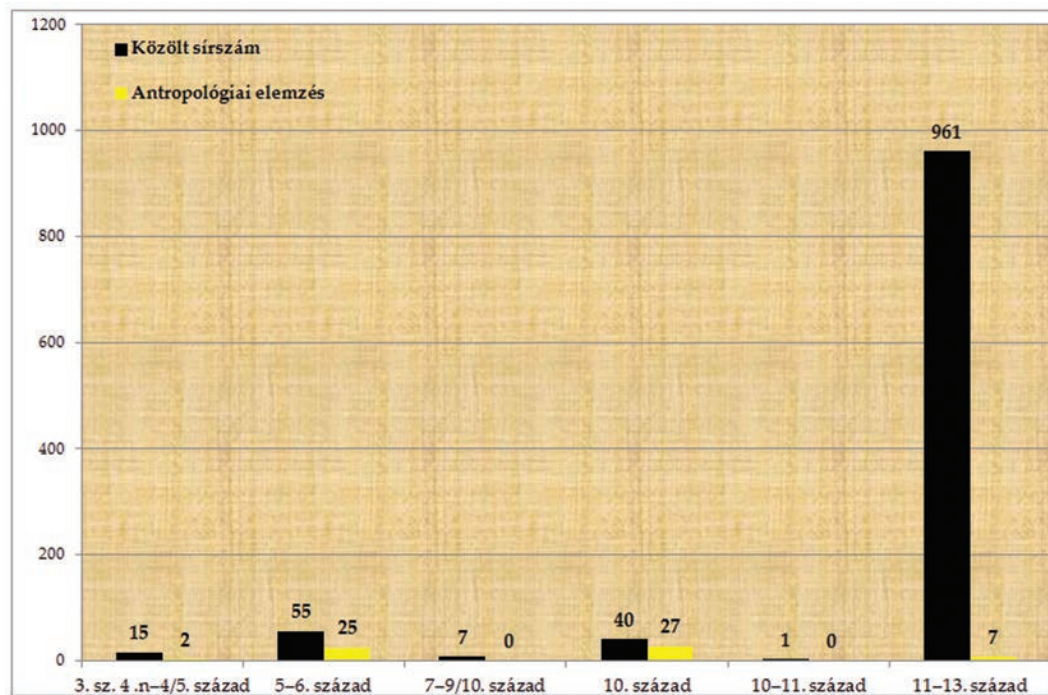
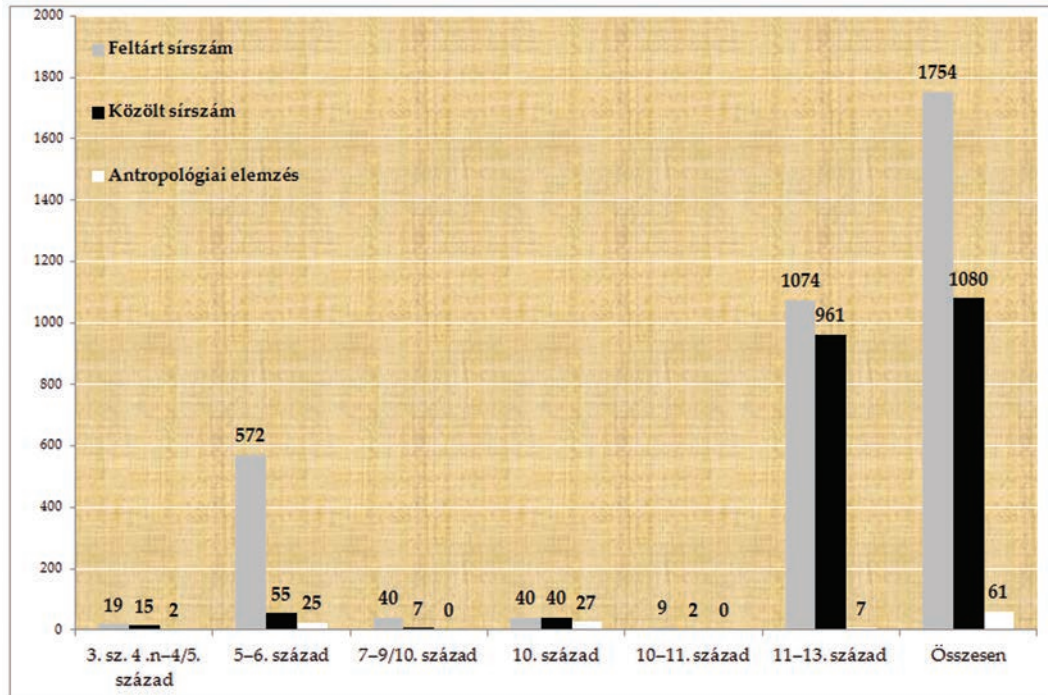
64. kép. A feltárt sírok, illetve a tudományos publikációkban közölt temetkezések mennyisége hat kronológiai fázisra lebontva

Fig. 64. The statistics of the quantity of the investigated burials, respectively the published burials divided in six chronological phases

A hat kronológiai fázisra lebontva jól látható, hogy a statisztikailag vizsgálható 5–6., illetve 11–13. századi sírok esetében döntően lényegesen más tendenciák érvényesülnek: a népvándorlás korához (5–6. század) sorolható 572 feltárt sírnak kb. csak a 10%-át (55 sír – 9,61%), míg a 11. században elterjedő templom körüli temetők sírjainak majdnem 90%-át (961 sír – 89,47%) közölték.

Sajnálatosan statisztikailag nem ezt mondhatjuk el a közölt sírok antropológiai elemzése kapcsán, ugyanis a közölt sírokhoz viszonyítva alig történt antropológiai elemzés, összességében a kutatási helyzet több mint lehangoló. Ezt a statisztikai helyzetet a következő képeken illusztráljuk:

475 E probléma kapcsán: GÁLL–GERGELY–NAGY 2017.

65/A-B. kép. A feltárt sírok, a tudományos publikációkban közölt temetkezések, illetve az antropológia elemzések mennyisége öt kronológiai fázisra lebontva

Fig. 65/A-B. The statistics of the quantity of investigated burials, the published burials, respectively the anthropological analysis of the skeletons

Statisztikai szempontból jól láthatóan a kutatási helyzet tragikus volta elsősorban a templom körüli temetőkre vonatkozatható, ugyanis a közölt és az antropológiailag elemzett sírok közötti aránykülönbség óriási: a 7 megvizsgált temetkezés (mindegyik Gál Szilárd Sándor munkája) százalékarányban nem éri el az egy százalékát sem a közölt 11-13. századi síroknak (0,72%), ez az arány pedig természetesen még rosszabb, ha az összes feltárt 1074, középkori templom körüli temetőkből ismert sírmennyiséghez hasonlítjuk (0,65%). Szükséges feltennünk a kérdést, hogyan és miért alakult így? Két, egymáshoz szorosan kapcsolódó magyarázat létezik: 1. Egyrészt a templom körüli temetők közlése többnyire 2000 után indult el, ugyanakkor a temetők feltárása a

múlt század '60–70-es éveiben történt, a nem leltározott csontvázak pedig mára azonosíthatatlanok; 2. A romániai muzeológiában tapasztalható rendszertelenség miatt egy esetben (a '90-es évek elején) két temető nem leltározott csontvázait visszatemették (Doboka – IV. vártérség, – Alexandru Tămaș kertje), de Kolozsmonostor esetében is hasonlóképpen a csontvázakat a mai napig nem sikerült azonosítanunk a múzeumban, nem zárható ki, hogy a szakmaiatlan hozzáállás áldozatául estek az Árpád-kori népességének földi maradványai.

A körülbelül ezeréves időskálához tartozó 259 lelőhely és szórványlelet régészete leletanyagának terepkutatása, de elméleti értékelése is, jelentősen elmaradott kutatási állapotot tükröz. Nem feltétlenül a lelőhelyek mennyisége jelzi a kutatás elmaradottságát, hanem a terepkutatások befejezetlensége, a régészeti anyag leltározatlansága, illetve az antropológiai és archeozoológiai anyag teljes elhanyagolása,⁴⁷⁶ összességében tehát a szakmaiság alapkövetelményeivel adódnak súlyos problémák. Pozitívumként kell azonban elkönyvelnünk, hogy körülbelül 2005 után részben jelentős változásokra is sor került, elsősorban köszönhetően a nagy beruházásoknak, ugyanis egy tucat új lelőhely több száz sírja (Felsőzsuk – Râtul Boilor/Tetarom III, II. lelőhely, Magyarfenes – Pad/Kiserdő, Nagyiklód – Pâmăntul Vlădicii, „D” terepfelület, Szászfenes – Polus Center/Șapca Verde) és több mint tíz telepstruktúra, komplexum került elő, nagyon jó minőségben feltárva (Felsőzsuk – Râtul Boilor/Tetarom III, II–III. lelőhely, Szászfenes – Polus Center/Șapca Verde) és részben jó minőségben közölve (Szászfenes – Polus Center/Șapca Verde). Ami nagyon sokszor megnehezíti vagy éppen ellehetetleníti a régebben, a '60–80-as években feltárt leletanyagok közreadását, új értékelését az a sajnálatos helyzet, amely a mai napig él a romániai régészetben, hogy a feltárást végző régészt semmilyen törvény nem kötelezte/kötelezi arra, hogy a teljes dokumentációját az intézetének vagy pedig egy központosított rendszer adattára részére átadja. Ennek a közvetlen hatása jól látható: a terepbejárások legnagyobb része közöletlen maradt, sok esetben pedig gyaníthatóan mivel nem volt leltározva, elkallódott. Mindez azt is jelenti, hogy ezen adatok sokszor csak mennyiségileg jeleníthetők meg, konkrét eredményességet, feldolgozhatóságot nem jelentenek, a régészeti elemzésekbe pedig többnyire integrálhatatlanok, alkalmatlanok.

Tehát, a rendelkezésre álló adatok jelentős része alkalmatlan, ingatag régészeti adatbázist képez olyan nagy ívű elméleteknek, amelyek egy részét próbáltuk is érinteni az 5. fejezetben. Ezen nagy ívű elméletek, amelyek valójában a modern nemzetállami, illetve nemzeti homogenizációs kísérletek múltba való projekciói,⁴⁷⁷ elemzéseikbe olyan módon kívánták integrálni a Kis-Szamos mikrorégiójának régészeti leletanyagát is, legyen szó késő ókorról vagy kora középkorról,⁴⁷⁸ amely szoros kapcsolatot mutat a 19–20. századra jellemző történetírással, illetve régészettel.

⁴⁷⁶ Ahogyan említettük, például gyaníthatóan a majdnem 1000 csontvázat vagy csontvázrészlet „visszatemetése” felbecsülhetetlen kárt okozott a Kis-Szamos kora középkori régészetében.

⁴⁷⁷ Az a tény, hogy nagyon sok esetben a jelenlegi politikai struktúrák területei régészeti leletanyagát elemzik, illetve mutatják be az olyan régészeti elterjedési térképeken, amelyen a 20–21. századi államkonstrukciók állnak, a legjobban egyértelműsíti a modern nacionalizmusok régészetben játszott szerepét. Ez majdnem összességében jellemzi a Kelet-Közép-Európa régészetét. Szükséges azonban hangsúlyoznunk, hogy bármely politikai egység visszavetítése a múltba (?) anakronisztikus, toposzszerű téves gondolat. KOSELLECK 2003.

⁴⁷⁸ Részletesen elemzi, illetve vitatja: LĂZĂRESCU 2015, 24–31.

V. A KIS-SZAMOS VÖLGYE MIKROREGIONÁLIS KUTATÁSÁNAK PROBLEMATIKÁI

1. DOMBORZATI ÉS HIDROGRÁFIAI REALITÁSOK.

NYERSANYAGFORRÁSOK HATÁSA A MEGTELEPEDÉSRE A RÓMAI INTÉZMÉNYRENDSZEREK SZÉTESÉSÉTŐL AZ ÁRPÁD-KORI TÁJHASZNÁLATÁIG

E munka célja távolról sem a római kori tájnak, annak kiépítésének vizsgálata, azonban feltétlenül tekintetbe kell vennünk azt, mint fontos tényezőt, mely a későbbi korokban jelentősen befolyásolta a régió természetföldrajzát. A 400–232 m tengerszint fölötti magasságú, 4–5 kilométer szélességű Kis-Szamos völgyét és patakjainak mellékvölgyét a római korban – ahogyan láthatjuk a 1. térképen is –, a kutatás elmaradottsága ellenére is, sűrű településrend jellemezte, amelynek központja a feltételezett 10 000-es lakosságú Napoca volt.⁴⁷⁹ (1. térkép)

A Kis-Szamos medencéje a második római–dák háború lezárását követően (Kr. u. 106) vált a Római Birodalom részévé a Traianus császár által megszervezett új provincia, Dacia részeként. Hadrianus uralkodásával kezdődően (Kr. u. 119–120 körül) teljes terjedelmében Dacia Porolissensis tartományhoz tartozott. Dacia tartomány egyik fontos és jelentős mezőgazdasági területét képezte,⁴⁸⁰ amint a *villa rustica*⁴⁸¹-típusú lelőhelyek sűrűsége mutatja. Egyes feltételezések szerint 15 ilyen jellegű lelőhely ismert a térségben, ezek többsége azonban hipotetikus, régészetiileg nem teljesen vagy egyáltalán nem igazolt. A szomszédos völgyekben is viszonylag nagy számban fordulnak elő *villa rusticák*: a Sebes Körös völgyében (Körösfő [ro.: Izvoru Crișului]), az Aranyos völgyében (Röd [ro.: Rediu], Mikes [ro.: Micești], Pusztaszentmárton [r.: Mărtinești], Bányabükk [ro.: Vâlcele]).⁴⁸² Néhány esetet leszámítva nehéz különbséget tenni a *villa rusticák* (mint mezőgazdasági termelőegység, „farm”), a városi elit vidéki „udvarházai”, vagyis a *villa suburbanák* és az egyszerű falusi települések között. Csak néhány lelőhelyen folyt régészeti feltárás (Apahida – Kistárca, Dezmer, Csomafája [ro.: Ciomăfaia], Kajántó).⁴⁸³ Leggyakrabban a római főút vagy mellékút mentén helyezkednek el (nyilvánvaló gazdasági okokból), egyes esetekben kimutatható, hogy sólelőhelyek közvetlen közelében létesültek (Kolozs, Szék, Kolozspata [ro.: Pata]).⁴⁸⁴ A lelőhelyek többségében római feliratok, reliefek és egyéb kőfaragványok kerültek elő, ami ugyancsak a római civilizáció nyomaira utalnak. Bár nem mutatható ki egyértelműen, valószínű, hogy a térségben előforduló nagyszámú sólelőhelyet már a római korban is kitermelték. A térségben két katonai tábor létezett, Szamosújváron és Gyalun, mindkettőben megközelítőleg ötszáz fős lovas egységek (*alae quigenariae*) állomásoztak, az utóbbi *castellum* egysége feltehetően Napoca védelmét is ellátta.⁴⁸⁵

A teljes Kis-Szamos-völgy valószínűleg az egyetlen városi rangú településének, a Hadrianustól *municipiumi*, később Marcus Aurelius (Kr. u. 161–180) vagy Commodus (Kr. u. 180–192) általi *colonia* rangot élvező Napocának a territóriumát képezte. Egyes kutatók feltételezése szerint a város *territoriuma* eredetileg kiterjedt az Aranyos folyó völgyének egy részére is, ezt Potaissa városi rangra emelésével veszítette el.⁴⁸⁶ Napocát, a jelenlegi Kolozsvár belvárosában, mintegy 25 hektáros területen fekvő, városfalakkal körbevett települést Hadrianus császár emelte városi rangra. A város lakossága – alapterületéből ítélve – nem haladta meg a tízezer fős lélekszámot, amennyiben csak a városfalakon belül élőket vesszük figyelembe, ezáltal jelentősen kisebb volt a tarto-

479 BODOR 1986, 188–189; DIACONESCU 2004, 119–120; RUSU-BOLINDEȚ 2007, 11.

480 GUDEA 2008.

481 A *villa* rurális gazdasági és lakóépületek összessége, amely magában foglalja a műhelyeket, borospincéket, raktárakat, istállókat, a birtok művelőinek lakóépületeit (*villa rustica*), valamint a tulajdonos városi kényelemmel ellátott lakóépületét (*villa urbana*). MCKAY 1975.

482 ATLAS-DICȚIONAR 2005, 58–59; POPA 2002.

483 TORMA 1880, 17; BUDAY 1911, 260–270; ROSKA 1911, 106–108; BUDAY 1913, 109–154; SZÉKELY 1946; SZÉKELY 1969, 155–184; ALICU ET AL. 1995, 619–633.

484 ACKNER 1856, 36; WOLLMANN 1996; FODOREAN 2006, 337–338.

485 RUSU-BOLINDEȚ 2007, 82.

486 ARDEVAN 1998, 119.

mány többi városához képest.⁴⁸⁷ A település már Traianus korában létezett, amint a Kr. u. 107–108-ra keltezett Ajtonban előkerült mérföldkö felirata bizonyítja.⁴⁸⁸

Napoca kialakulásában és fejlődésében éppen a földrajzi fekvése játszott szerepet, ugyanis három irány met-széspontjában áll. Ezzel magyarázható leginkább, hogy a római, majd a gepida és a honfoglalás kori központok, hatalmi térségek, illetve később az Árpád-kori település, majd város is körülbelül ugyanezen a területen helyezkedett el. A római úthálózat elsősorban a térség egyetlen városát és a közelben lévő katonai táborokat volt hivatott integrálni a tágabb provinciális úthálózatba. Ennek megfelelően a D-ről, Potaissából É felé tartó birodalmi út áthaladt Napocán, majd Kisbácson át, a zutori (Optatiana) katonai tábor érintésével elérte az É-i határvidék (*limes*) legfontosabb katonai állomását és városát, Porolissumot. Továbbá egy K–Ny és egy É–D irányú út biztosította Napoca összeköttetését a Kis-Szamos völgyének két katonai állomásával, a gyalui és szamosújvári *castellum*okkal. Az első Szászfenes és Gyalu érintésével haladt tovább Ny-ra a Sebes-Körös forrásvidékén elhelyezkedő sebesváraljai (ro.: Bologa) katonai táborig. A második katonai út végállomása a Szamos völgyében található kosályi (ro.: Cășeiu) katonai tábor volt. A folyó völgyében D-i, É-i, illetve Ny-i irányban megépített római út biztosította a kapcsolatot a római várossal, és ennek *hinterland*jával, illetve Napocától a nem nagy távolságra található *villa rustică*k jelentős részével. A jelenlegi kutatás állása szerint ezek Napoca környékén, illetve a folyó vízfolyásának megfelelően ennek elsősorban a bal oldali mellékvölgyeiből ismertek, azonban néhány esetben a jobboldali mellékvölgyekből is előkerültek. A városhoz legközelebb eső korabeli falusias települést Szászfenes területén, Napocától mintegy 5 km-re azonosították be a Polus Center bevásárlóközpont építését megelőző feltárások alkalmával. A csupán néhány objektumból álló feltárásnak nem sikerült azonban tisztázni az illető településnek a városhoz fűződő pontos viszonyát.⁴⁸⁹

Jelen pillanatig a városnak két temetőjéről ismertek régészeti adatok. A szakirodalom mindkettő esetében „késő római”, illetve posztrómai, 4. századi elemekről is értekeznek, azonban konkrét bizonyítékok nélkül. Az első temetőről szóló, legkorábbi adatok közvetlenül az I. világháború előtti évekből, illetve a két világháború közötti időszakból származnak. A pinceásás során előkerült első sírokat Kovács István kutatta 1914-ben a Petőfi (jelenleg Avram Iancu) utca 30. szám alatt lévő udvaron, később ugyanonnan került elő további három sír 1927-ben.⁴⁹⁰ A jelenlegi Akadémiai Könyvtár építését megelőző bontáskor 1974-ben a Farkas utcában három, a korábbiakhoz hasonló sír került elő. Feltételezhető tehát, hogy a római város közvetlen D-i szomszédságában fekvő nagy temetőről van szó. A kutatott temetkezéseket egy tömbből faragott (monolitikus) szarkofágok, illetve korábbi síremlékek újrafelhasználásából nyert sírládák alkották.⁴⁹¹ 1972 és 1976 között, valamint az 1985 és 1990 közötti időszakban került sor a Brâncuși/Györgyfalvi út és egyben a Potaissába vezető római út mentén fekvő temető kutatására, mely során előbb 32, majd mintegy 135 sír került elő. Ezek újrahasznált sírkőlapokból összeállított sírládákból és *tegula* (tetőtégla) koporsókból álltak.⁴⁹² A 4. századi keltezés részben a sírkövek újrahasznosításán alapszik, azonban fontos megemlíteni, hogy a síremlékek és egyéb kőfaragványok (oltárok, szobrok, feliratos táblák stb.) építőanyagként való újrahasznosítása gyakori jelenség volt a római provinciális közegben, lásd pl. a porolissumi, a marosvécsi vagy a gyalui katonai táborok védőfalainak javításához felhasznált síremlékeket.⁴⁹³ Az eddig ismert eseteket maradéktalanul a 3. század közepére, tehát a római tartomány fennállásának idejére sorolják.⁴⁹⁴ Elmondható tehát, hogy régészetileg nem bizonyítható a napocai sírok 4. századi vagy egyáltalán a római kivonulás utáni keltezésük.⁴⁹⁵ Elképzelhető ugyanakkor, hogy az újrahasznált síremléktöredékek egy korábban felszámolt temetőből származnak, az értékes faragott kőanyag felhasználása elsősorban anyagi megfontolásból lehetett indokolt. A katonai közegben megfigyelt hasonló jelenségek arra utalnak, hogy a 3. század második felében sok esetben az alig két-három évtizeddel korábban felállított hivatalos császári szobortalapzatokat is építőanyagként használták fel a különféle javítási és karbantartási munkálatoknál.⁴⁹⁶ Hasonlóképpen Ulpia Traiana Sarmizegetusában egy szentély alapozásába több istenszobor töredéke

487 BODOR 1986, 188–189; DIACONESCU 2004, 119–120.

488 ARDEVAN 1998, 63.

489 MUSTAȚĂ–GĂZDAC 2009, 231.

490 HICA-CÎMPEANU 1977, 230.

491 HICA-CÎMPEANU 1977, 221–222.

492 RUSU-BOLINDEȚ 2007, 95; HICA-CÎMPEANU 1977, 221–237. A román szakirodalomban a „*cimitirul de pe str. Plugarilor*” néven ismert.

493 Porolissum: TÓTH 1978; Marosvécs: PROTASE–ZRÍNYI 1994; Gyalu: ISAC 2007, 135–137.

494 ISAC 2007, 145–146.

495 E megfontolásból is nem vettük fel a dolgozatunk katalógusába.

496 ISAC 2007, 137–146.

került.⁴⁹⁷ Ezek alapján szükségesnek mutatkozik újraértékelni a síremlékek, valamint a köztéri és kultikus szobrok „sérthetetlenségéről” vallott eddigi elképzeléseket, valamint az ezen elv továbbgondolásából fakadó elméletet, miszerint a római hitvilágra utaló kőemlékek megcsonkítása és újrahasználása a tartomány feladását követően végbement „keresztény deszakralizáció” jegyében magyarázható.⁴⁹⁸

Ahogy leszögezhető, a római kori településföldrajz Napoca köré összpontosul. Ezzel szemben viszont a régió egyik fontos nyersanyagforrása, a felszíni sólelőhelyek koncentrációja éppen ezzel ellentétesen a folyó jobb oldalán vagy pedig elsősorban ennek jobb oldali völgyeiben található. A természeti környezetet jelentős mértékben megváltoztató római „ökológiai imperializmusnak” nevezett jelenség,⁴⁹⁹ a nagyarányú építkezésektől, a tájak tudatos átalakításától, ezzel összefüggő környezetszennyezés, valamint a mezőgazdasági művelés, illetve az állattenyésztés miatt is, a széteső politikai rendszerrel párhuzamosan, a késő antik idősakra, az első „globalizáció” kísérőjelenségeiként,⁵⁰⁰ jelentős változtatásokat okozott a Kis-Szamos térségében is.⁵⁰¹

A római adminisztrációs és katonai rendszer 3. századi visszavonása teljesen új helyzetet teremtett minden szempontból, először is a településföldrajz jelentős összezsugorodásához vezetett, másrészt az itt megjelenő népségek sokkal jobban ki voltak szolgáltatva a természet realitásainak, mint a tájat radikálisan megváltoztató római rendszer lakossága.

Hogy mennyire voltak mobilisak a Kis-Szamos régió népségei a 4., illetve az 5. században, arra nincsenek adataink. Azonban a rendelkezésre álló adatok ezek településterületéről egyrészt arra utalnak, hogy elsősorban a volt római kori infrastruktúra által érintett területeket használják tovább is, Napoca közvetlen környezetében, azzal a megjegyzéssel, hogy az a néhány temető elsősorban a medence K-i felében koncentrálódik, nem messze a sóforrásoktól is. Ebből a szempontból a különféle állatcsontot tartalmazó magyarpalatkai temető kitűnő bizonyíték a nyersanyagforrások és a letelepedés közötti kapcsolatára (2., 7. térkép).

A Kis-Szamos és a kisebb nagyobb patak völgyekben előkerülő 5–6. századra keltezhető temetkezések lelőhelyei már nem alkalmazkodnak teljesen a római infrastruktúra kiterjedéséhez, ugyanis olyan mellékvölgyek teraszain, dombjain azonosították (pl. Magyarfenes), ahol római nyomot nem ismerünk. Ez gyaníthatóan kapcsolatban lehet a népesedéssel, illetve ebből adódóan a környezeti erőforrások szélesebb körű felhasználásával is. Kolozsvár környékén, a Kis-Szamos és mellékvizeinek völgyeiben megjelenő temetők (Nádas) nemcsak sűrű településhálózatra utalnak, hanem a temetők leletanyaga alapján egyrészt nemzetközi kapcsolatrendszerbe ágyazott hatalmi központra, amelynek léte együtt jár a kistáj földrajzi környezetének részleges megszervezésével is. A gyenge kutatási stádium ellenére kb. 572 sír került eddig feltárásra, amely egyértelműen utal egyrészt a mikrorégió benépesülésére, másrészt a közösségek hierarchizálására, társadalmi különbözőségére is (3., 8. térkép).

Annak ellenére, hogy az anyagi kultúra, illetve a temetkezési szokások esetében a törés jól kimutatható, a 7–9/10. századi medence településterülete kapcsán ugyanazokat lehet elmondani, mint az úgynevezett „gepida-korszakban”, sőt ezen évszázadok során a településterület még kiterjedtebb lett, ugyanis a Kis-Szamos medencéjétől jelentős távolságra azonosíthatunk lelőhelyeket (Felsőszamos, Magyarársárd) (4., 9. térkép).

A későbbiekben lesz még szó arról a keltezési és értékelési problematikáról, hogy ezzel ellentétben, jól dokumentálható 10. századi leletanyagot csak Kolozsvár területéről és Dés környékéről dokumentáltunk teljes biztonsággal (5., 10. térkép).

Mindezzel szemben a 11. századtól a terület evolúcióját, tájképét, a természeti körülmények és lehetőségek, illetve az ókori úthálózat mellett egyértelműen átformálták a kora középkori politikai, gazdasági, katonai és egyházi struktúrák. Szent István fennhatóságát három lényeges elem határozta meg⁵⁰² (1. latin rítusú egyházszervezet kiépülése;⁵⁰³ 2. világi közigazgatás kiépítése; 3. feudális magántulajdonú birtokrendszer létrejötte⁵⁰⁴), amely a nyugat-európai (karoling geneziszű) államiság három ismérve volt. E struktúrák keretében először is a Kis-Szamos völgyét fele-fele arányban lefedő, a 11. században alapított vármegye a leglényegesebb, ennek két

497 BĂRBULESCU 2003, 129.

498 BENEÁ-HICA 2004.

499 GRÜLL 2013, 1026.

500 GRÜLL 2013, 1033; VERSLUYS–PITTS 2014. Római kori „globalizáció” fogalmáról szkeptikusan és elutasítóan: NAEREBOUT 2006–2007, 149–170.

501 FEURDEAN–WILLIS 2009, 1004–1017; FEIER 2010, 91.

502 KRISTÓ 2002, 100.

503 Ezzel párhuzamosan, a 11–12. században még a görög rítusú térítés és az azzal járó infrastruktúra jelenlétével is számolni kell a királyság területén. KRISTÓ 2002, 101.

504 KRISTÓ 2002, 100, 102–106.

hatalmi központjával (Kolozs és Doboka), ugyanis ez az intézmény működtette az egész gazdasági és egyházi rendszert.⁵⁰⁵ E vármegye központjainak létrejötte kronológiai szempontból radikálisan eltér egymástól, annak ellenére, hogy a régió két központja (várjai) topográfiai szempontból egyértelműen nagyon jól kiegészíti egymást (ez indokolja létrejöttüket is). (6., 11. térkép)

Tényként rögzíthető, hogy a 11. század első felében új, nyugatias jellegű politikai központok létrehozásával, az addig nem létező várak, templomok, illetve az ezt létrehozó struktúrák jelentős mértékben módosították a Kis-Szamos völgyének tájképét. Kolozsmonostor várközpont hatalmi és kulturális kisugárzása egyre szélesebb körben kiterjedt a 11. században, ennek hű példái a környéken előkerült, 11. századra keltezhető teleprészek, illetve a 12. században, ha még egyelőre nehezen is, de már követhető településhálózat.⁵⁰⁶ Doboka szerepe, hatása a 11. században még egyelőre kérdőjeles, azonban jelentősége talán a Szék körüli sólelőhelyeken kibányászott só adminisztrációjában, szállításában, illetve a határvédelemben lehetett lényeges. E kérdés azonban további kutatásokat igényel.⁵⁰⁷ (6., 11. térkép)

A folyóvölgy arculatának 11. századi evolúcióját valószínűleg nagymértékben meghatározta a középkori egyházszervezet (az erdélyi püspökség) fokozatos kiépítése,⁵⁰⁸ a medence „nyugatiasodását”⁵⁰⁹ azonban a legjobban a 11. század második felében létesített bencés kolostor segítette elő.⁵¹⁰ Sajnos, amint arra Laszlovszky József is rámutatott, nincsenek arra vonatkozó információink, hogy milyen elveket fogalmaztak meg e közösségek létrehozói a természetes környezet és a szerzetesi lakhely vonatkozásában, annyi tűnik bizonyosnak, hogy elsősorban a kiemelkedéseket preferálták.⁵¹¹ Kolozsmonostor esetében meglátásunk szerint a szerzetesrendnek nem volt választási lehetősége, hiszen a kolozsmonostori vár már jóval korábban létezett, mint politikai-adminisztrációs centrum. Hogy milyen lehetett a szerzetesi közösség tájhasználat a kolozsmonostori bencések esetében, annak régészeti vizsgálata a környék nagyfokú beépítettsége miatt majdhogynem lehetetlen vállalkozásnak ígérkezik. Az azonban bizonyos, és a 11. század végétől a 13. századig keltezhető kolozsmonostori temető ezüst leletanyagának kitűnő minősége,⁵¹² valamint a leletanyag széles kulturális kapcsolatai alapján gyanítható, hogy a kolozsmonostori központ gazdagsága nem lehetett lebecsülendő. Ezek a kolostorok arra törekedtek, hogy a legtöbb termék előállítására szakosodott népességgel rendelkezzenek, még akkor is, ha ezek szétszórva helyezkedtek el, hogy biztosítsák a legalapvetőbb termékeket,⁵¹³ s ez a kolozsmonostori bencések kapcsán is gyanítható. Az eddigi ásatások a 11. századi telepjelenségek kapcsán sajnos semmilyen adatot nem szolgáltatnak, ellentétben Dobokával (azonban teleprészletek Kolozsmonostor esetében is elég egyértelműen arra utalnak, hogy sűrű települési mag vette körül a várat). A bencések megjelenése a kolozsmonostori központban a Kis-Szamos környékének falusi egyházi építészeti jellegét jelentősen befolyásolta. Ezek az építkezések nagyobb mennyiségben – úgy sejtjük – hogy a 12. században ugranak meg, amely révén a völgy tájképe jelentősen módosult.

505 A Kárpát-medencében az első vármegyék – nem meglepő módon – a Dunántúlon jöttek létre. KRISTÓ 2002, 120.

506 E régió kapcsán a szállítás témáját kiválóan elemzi: TODA 2013.

507 E kérdés kapcsán: GÁLL 2015–2016, 278.

508 HOREDT 1986, 138, Abb. 55/2; BÓNA 1988, 221–222, 225, 19. térkép.

509 A Nagy Károly frank uralkodó (768–814) nevével fémjelzett Karoling-rendszer volt az első, amely a kontinens nyugati felében kialakult politikai-gazdasági és katonai hatalmat Európa K-i része felé kezdte kitolni, és amely a 8. század végére és a 9. század elejére elérte az Avar Kaganátus határait. Ezzel szorosan együtt beszélhetünk a Karoling-kori reneszánszról, ami egyet jelentett az egyház által működtetett iskolarendszer kialakulásával, illetve a Karoling-kultúra kiterjedésével. A nyugati, keresztény Európa – a Szent Ágoston filozófiáján alapuló, keresztény szellemben burkolt értékrend, a hit, illetve a kereszténység zászlaja alatt – kezdte el politikai, kulturális, egyházi és gazdasági kiterjesztését. Más kérdés, hogy a 9. századi Kárpát-medence politikai megosztottságát tekintve a Karoling-kezdeményezés sikertelen maradt. Ez a Nyugatról Kelet felé terjeszkedés nagy szerepet játszott egyebek között a Magyar Királyság kialakulásában. A keresztény magyar állam létrejötte a római pápa és a német-római császár műve is, az *imperium christianum*, vagyis a nyugati intézményrendszerek kiterjesztésének eredménye – nem lebecsülve természetesen a belső előzményeket. Lásd például HAVAS 2013, 9–46; NYÁRÁDI–GÁLL 2015, 96–98.

510 KRISTÓ 2002, 116 (az írott források idézésével).

511 LASZLOVSZKY 2004, 339.

512 GÁLL 2013f, Fig. 35–36.

513 LASZLOVSZKY 2004, 339. A kolostori kézművesség kapcsán lásd: SZENDE 2014, 887–989.

2. A KIS-SZAMOS RÉGÉSZETI LELŐHELYEI KISTÁJÁNAK KRONOLÓGIÁJA.
KONTINUITÁS-DISZKONTINUITÁS: EGY TÖBBDIMENZIÓS PROBLÉMA MARGÓJÁRA**Bevezetés**

A mikrorégióink anyagi kultúrájának vizsgálata kapcsán megkerülhetetlen a majdnem ezer év rendelkezésre álló anyagi kultúrájának, a telepek leletanyagának, temetkezési szokásainak, divathatások dinamizmusának összehasonlítása, összességében a 3/4. és a 12/13. századok közötti kontinuitások és diszkontinuitások elemzése. Az analízis előtt azonban három lényeges dolgot szükséges tisztáznunk:

1. A Kárpát-medencei régészeti szakirodalomban ritkán lelhető fel teljesen átfogó, idősíkban hosszú távú mikroregionális elemzés,⁵¹⁴ így kistájakra érvényes, hosszú időszámban kidolgozott, csak régészeti adatokra építő kronológia gyakorlatilag nem létezik. Ehelyett a népvándorlás és kora középkor régészei a rövidebb időszakokban felépített makrogeográfiai kronológiát részesítették előnyben.

2. Szorosan a fenti ponthoz kapcsolható a hosszabb távon a régészetet befolyásoló 19. századi nacionalizmus – államnemzet koncepció. Mindennek az egyik tényleges lecsapódása, közvetlen hatása a régészeti leletanyag homogenizációra törekvő interpretációja, amelynek megfogható eredménye kizárólagosan a modern állampolitikai keretekbe integrált vizsgálatok. Mindezen elemzéseknek azonban nemcsak a makroregionális jellegzetességeket sikerült elfedniük, hanem a mikroregionális, kisközösségi karakterisztikumokat is. Ehhez szorosan kapcsolódik az a tény, hogy a régészeti leletanyag elemzését a 18. századi szellemi-politikai küzdelmek során konstruált eredet-fikciók, mint pl. a dáko-román kontinuitás, szkíta–magyar „rokonság”, hatványozottabb mértékben meghatározták a régészet munkamódszerétől kezdve egészen az interpretációkig, elsősorban az I. világháború utáni korszakban.⁵¹⁵ A politikum és a régészet némelykor szoros összefonódása eredményeképpen a 19. századra visszavezethető tudósi gondolkodásában egészen a napjainkig követhető a „homogén régészeti leletanyag” mint tudományos toposz. Mindez természetesen szorosan kapcsolódik a kiteljesedő nacionalista egységes kulturális térképzetrel, amely a régészetbe véglegesen, a 20. század elején, Gustaff Kossina elmélete révén implantálódott,⁵¹⁶ mindezt a mai napig nyomon követhetjük a régészeti szakirodalomban. A romániai régészet – amely párhuzamos a romániai társadalom megkésett modernizációjával⁵¹⁷ – eredményeinek politikai céloknak megfelelő alakítása a népvándorlás kor–kora középkor esetében megkésett, egyértelműen II. világháború utáni tudománytörténeti jelenség.⁵¹⁸ A megkésetttség miatt (?) viszont annál hatványozottabban, mondhat-

514 Ilyen jellegű Benkő Elek munkája. Ennek azonban módszertani hibája az, hogy nem a kistáj jellegzetességeit próbálja kiemelni, hanem a mikrorégió régészeti jellegzetességeit próbálja a Kárpát-medencei szakirodalom általánosító eredményeinek megfelelően. BENKŐ 1992.

515 Edward Hallet Carr a *Nationalism and After* című művében a nacionalizmus három korszakát határozta el: 1. premodern korszak; 2. francia forradalom és 1914 közötti korszak: demokratikus politikai nacionalizmus és liberális rendszerek; 3. két világháború közötti korszak: autoriter, xenofób és kizáró jellegű nacionalizmus, e rendszer lényege pedig az, hogy a nemzetet egy elégséges, egységes szerves közösségnek gondolta (ezt még biológiai egységként is gondolták, amely azonban a 18. századi evolucionista interpretációkra vezethető vissza). GRIFFITHS 1999, 9. Hasonló kronológiai felosztást vázol Eric Hobsbawm is, azonban a liberális, állami indíttatású nacionalizmus nyelvi-etnikai alapon elzárkózó nacionalizmussá alakulását az 1880–1914 közötti időszakokra teszi. HOBBSAWM 1997.

516 A 20. század elejétől az anyagi kultúra és az elképzelt etnikai identitás közötti kapcsolatot Gustav Kossina nagy hatású elmélete alapján értékelték, amely szerint a földrajzi térségeket egységes anyagi kultúra jellemzi, ennek pedig megfelel egy etnikai entitás, vagyis önkényesen kiválasztott anyagi kultúra különböző elemeivel azonosították egy nép kultúráját, illetve határozták meg magát a népet. KOSSINA 1911; KOSSINA 1936. Ebből a Kossina-féle elméletből fejlődtek ki a régészeti kultúrák, amelyek modern megfelelői a 19. századi nemzetkonstrukciók folyamán létrejött nemzeti kultúrák, vagyis egy modern eszmei képződményt erőltettek rá olyan népszerűségi struktúrákra, amelyeknek természetesen, elsősorban időrend szempontjából, ehhez semmi köze nincsen. Ilyenkor a modern állam, illetve a modern nemzet strukturális intézményére gondoltak, ugyanis azon összes közös anyagi kultúra elemeit értették e terminuson, amely ugyanazon régióban terjedt el.

A (régészeti) kultúra egységessége, a homogenizációra való törekvés a kultúrában azonban nem Kossina „találmánya”, hanem a 18. századi francia forradalom előtti korszak, majd a nemzetállam-köztársaság konstrukciója, ha fogalmazhatunk így, ez csak Kossina „fejlesztése”, amely mögött egyértelműen egy modern mítosz, a nemzeti „egység” mítosza áll. BOIA 1997, 157.

517 BOIA 2013, 34–43.

518 A két világháború közötti román régészetet, valószínűleg Vasile Pârvan (MAR 2003, 634) hatására, egyáltalán nem érdekelte a népvándorlás kori, illetve a kora középkori régészet. Az 1947. évi párizsi szerződés után a román politika és tudománypolitika „internacionalista”/„moszkovita” jellege egészen 1955-ig tartott, a tudománypolitikát vezető Mihail Roller leváltásáig (BOIA 1999, 123–125). Gheorghe Gheorghiu Dej, illetve Nicolae Ceaușescu a moszkovita kommunistákkal szemben a Moszkvától való eltávolodást szorgalmazta 1956 után, ennek jegyében az előbbi korszakban bebörtönzött, két világháború közötti román nacionalista elit jelentős részét – amelyik nem paktált le a kommunistákkal 1947 után – 1958-tól szabadon engedték (BOIA 1999, 125). A dolgok ilyen alakulása a Román Munkáspárt híres függetlenségi *Nyilatkozatával* tetőzött (1964), tehát lassan, az '50–60-as években a román kommunizmus az internacionalizmust felcserélte a II. világháború közötti korszakra jellemző kizáró jellegű, idegengyűlölő, xenofób neonacionalizmussal (BOIA 1999, 76). E folyamat keretén belül a tudománypolitika alakításában jelentős szerephez

ni brutálisan nyilvánult meg, teljesen kizárva más megközelítésmódot, véleményt, általánosságban a régészetet teljes mértékben a politika szolgálatában állította – a régészet akkori vezetőinek is köszönhetően.⁵¹⁹

A régészeti dokumentumok homogenizált interpretációja az 1990-ben bekövetkezett rendszerváltás után hasonlóképpen átöröklődött, ugyanakkor az igazsághoz tartozik, hogy születtek rövidebb időskira koncentráló regionális vizsgálatok, de sajnos ezek többnyire a leletanyag homogén elemzése elméleti kereteiből nem tudtak kilépni, nem is beszélve az aktuálpolitikai fogalmak történeti síkú használatáról. Az Erdélyre vonatkozó szintézisjellegű munkák majdnem kivétel nélkül úgy tárgyalták és illusztrálták az Erdélyi-medence régészeti sajátosságait, hogy összességében egységben mutatták be a jelenségeket, ezáltal elfedve a mikroregionális jellegzetességeket. Nagyon sok példa közül a saját magunk által is elkövetett hibát választottuk mint jellemzőt. A Radu Harhoiu, Daniel Spânu és Gáll Erwin által jegyzett kötetben az 5–6–7. századi Erdélyi-medencét alkotó kistajak régészeti jelenségeit sikerült teljesen elfedniük a makroregionális jellegű hibás módszertani megközelítés miatt, ugyanis a medence kora középkori régészeti elemzésekor az 5–6. századi, elsősorban Kis-Szamos menti lelőhelyeket követően kizárólag a Közép-Maros régiójában előkerülő avar leletanyagot ábrázolták, de ezt kiterjesztették a medence egész területére.⁵²⁰ Ez a kép azt sugallja, hogy a Kis-Szamos mentén (is) avar leletanyag ismert, amelyről jól tudott, hogy nem állja meg a helyét.⁵²¹ Tehát az ilyen jellegű elemzéseket és ezek illusztrációját szerencsésebb mikrorégiókra lebontva végezni, ezáltal pedig éppen a különféle régészeti jelenségek nem csúsznak össze, nem fedik le egymást, és így megfigyelhetők a különféle relatív régészeti, kultúrszociológiai jelenségek. Példaként említhetjük, hogy speciálisan a Kis-Szamos térségére vonatkozathatóan a 6. század második felétől nem ismerünk soros temetőket, ellentétben a Közép-Maros és a Küküllők vidékével, ahol az ilyen jellegű temetők egészen a 7. század közepéig datálhatóak.

A nagyobb terület egységeket homogenizáló, kistajak, sőt kisközösségek eltérő, sokszor karakterisztikus kulturális realitásait elfedő szemlélettel párhuzamosan él ezzel úgymond az ikertestvéri szemléletmód, amely ugyancsak egy 18–19. századi homogenizáló kultúrkonceptió 21. századi maradványaként értelmezhető, és pedig régészeti kultúra = etnikum, illetve egyes esetekben jelenlegi politikai határok = homogén etnikum = régészeti kultúra.⁵²² Mindez alapjaiban határozta meg a kontinuitás-diszkontinuitás-jellegű felfogást is.

3. A nemzetállami homogenizáció eredményének számító általánosítások kapcsán a használt terminológiákra is szükséges kitérnünk, és pedig arra, hogy mit érthetünk kontinuitás, illetve diszkontinuitás fogalmi alatt, de talán még fontosabb tisztázni, hogy mit értettek ezelőtt 200, illetve 100 évvel ezelőtt? Természetesen ezen eszmetörténeti-politikai kérdésben régész felkészültségünk miatt is nehezebben tudunk teljes mértékben elmélyedni, azonban néhány pontban mindenképpen szükséges érintenünk ezt az alapkérdést.

a. A fogalom kialakulása egyértelműen politikai természetű és célú volt, eszmei genezisének pedig a humanista korban elterjedt nyelvi hasonlóságok szolgáltatták.⁵²³ E fogalom valóban nem modern, hanem premodern kori, azonban a modern kori elterjedése távolról sem tudományos semleges jellegű, hanem ezzel ellentétes aktív politikai célt szolgált (ebben különbözik a szkíta–magyar hasonlóképpen ahistorikus „rokonság”-fogalmától, amely nem szolgált konkrét politikai célt).

jutott az 1955-ben alakult Történelem Bizottság (MĂGUREANU 2007, 297, 305): ehhez köthető az 1960-ban megjelent *Istoria României* szintézis (MĂGUREANU 2007, 289–321.), s e nacionalista tudománypolitika egyik fő egyénisége Constantin C. Daicoviciu akadémikus és a köréje szerveződő kolozsvári többnemzetiségű értelmiségi réteg volt. Amint említettük, a kommunista keretekben felélesztett/feléledő újnacionalizmus egyik fő jellegzetessége az volt, hogy 1955 után a kontinuitás tanát hirdető szakemberek között hangsúlyosan fontos szerepet kaptak a régészek, illetve a régészeti leletanyag felhasználása a kontinuitástan igazolására (Boia 1999, 152).

519 POPA 1991, 153–188.

520 HARHOIU–SPĂNU–GĂLL 2011, Fig. 34.

521 GĂLL–LACZKÓ 2013b, 53–74; STANCIU 2016, 97–162.

522 A 20. század '60-as éveinek tudománypolitikájának romániai beágyazottságára a jelenkori régészetben legjobb példa a nemrég megjelent *A románok története* újabb kiadása, amelyben a kora középkori „*autochtonok*” és a „*migrátorok*” című alfejezeteket külön tárgyalták, viszont a helyzet visszasságát az tükrözi, hogy egyes lelőhelyek régészeti anyagát mindkét részben idézték. Mindez jól szemlélteti azokat a törésvonalakat, amely a romániai kutatógenerációk között feszül. A szintézis fejezetcímei kitűnően jelzik ezt a kutatói attitűdöt: „*Raporturile populației autohtone, cu migratorii*”, „*Populațiile migratoare pe teritoriul Daciei*.” Ezt tükrözi a bibliográfia is, amelyet „*autochtonok*”-ra és „*migrátorok*”-ra osztottak. IR 2010, 667, 712, 787, 873–884, 884–896. Ezt a kutatói attitűdöt kemény szavakkal Gheorghe Alexandru Niculescu kritizálta: „*We have here two kinds of people, one socially coherent, with all the attributes of human excellence, the other unstable, with no true essence and, therefore, no future. To this image the Romanian archaeological research has made an important contribution by setting as a paramount research goal the separation of the finds indicating the local population from those of “migrators” in order to distinguish our past from theirs, to reveal stages of social and economic development (...), assuming that ethnic identity precedes and informs social reality...*” NICULESCU 2002, 216. E típusú elemzés kritikáját lásd még: DOBOS 2013, 88. jegyzet.

523 MIŠKOLCZY 2005, 16–19.

b. A végletekig leegyszerűsített fogalom tulajdonképpen a „román” modern nemzet mint makrocsoport identitásbeli, nyelvi, genetikai-biológiai egzisztenciális folyamatosságát hangoztatta abból az egyszerű politikai célból, hogy teljesen jogosan, azon a területen, amelyet részben benépesített a 18., illetve a 19. században, Erdély jogi (tehát nem biológiai, nyelvi stb) nemzetei közé emeljék.⁵²⁴ Módszertani szempontból, nem nehéz észrevenni, hogy ez a tézis is a 18. századi rousseau-i hagyományokra visszavezethető „nép-szuverénitás” elvrendszeréből táplálkozik, amely ismeretlen volt a modern korok előtt. A kora középkorban, de általánosan a modern korok előtt, a hatalom nem alulról felfelé, hanem fentről lefelé szerveződött, a legitimitás pedig nem a néptől, hanem szakrális forrásból származott.⁵²⁵ Az akkori népcsoportok identitástudata a vezető (legyen az kagán, király, stb.) köré szerveződött, vagyis nemcsak a hatalom volt szakrális, de a népesség identitástudata szorosán kötődött e hatalom szakrális voltahoz. Ennek – különféle okokból – eltűnése sokszor (de nem feltétlenül örökké) egyenesen vezetett a hatalmi struktúra széteséséhez, illetve az illető identitástudat eltűnéséhez. Ezt azért tartjuk fontosnak kiemelni, mivel a jelenkori kelet-közép-európai szakirodalom nem kevés alkalommal az írott forrásokban megjelenő kérdéses népneveket⁵²⁶ a modern politikai realitások múltbeli leképződéseként tárgyalta (ebben az esetben: kora középkori vlach/román = modern román nemzet). Súlyosbító okként, a Charles Darwin elméletének megjelenése utáni nacionáldarwinista irányzat elterjedése miatt, a rasszizmus következményeképpen, sokkal jobban elmélyült a genetikai-biológiai egzisztenciális folyamatosság hangsúlyozása.

Tehát leszögezhető, hogy amikor a kontinuitás fogalmát használjuk, egy régmúlt, leegyszerűsített, elsődlegesen politikai célokat követő politikai elit elsődlegesen politikai célokat szolgáló törekvéseiről beszélünk. Leszögezhetjük: egységes kontinuitásfogalom önmagában nem létezik, hanem a kontinuitás-diszkontinuitás jelenségeket definiáló terminológiák komplex jelenségalmazáról beszélgethetünk.

Sebastian Brather megfigyelésével egyetérthetünk, hogy „... az etnikai identitás kulturális szakadásokon keresztül is megőrződhet, s éppígy megfigyelhetünk kulturális kontinuitásokat etnikai változások közepette”,⁵²⁷ azonban a kontinuitás kérdése kapcsán ez a megfigyelés azért nem kamatoztható, mivel a 18. századi tanok esetében elsősorban a nyelvből indultak ki. Ugyanakkor Brather is abba a hibába esett, hogy az „etnikum” fogalmát megfogható,⁵²⁸ létező és univerzálisan általános jelenségként értelmezte.⁵²⁹

A római politikai csoportidentitás a polgárjog széles körű kiterjesztéséig (*Constitutio Antoniniana*, Kr. u. 212) elsősorban a római polgárjoggal rendelkezők közösségére (*cives Romani*) volt jellemző. Ugyanakkor a feltörekvő, azonban jogi szempontból hátrányos helyzetű rétegek (*peregrinusok*, *libertusok*, *rabszolgák*) tehetősebb részei is látszólag felvállalták a római közösségi identitást, amint ezt a síremlékek elemzése bizonyítja.⁵³⁰ Mindazonáltal az összbirodalmi római politikai közösségi identitást számos jogi és társadalmi törésvonal jellemezte.⁵³¹ A római provinciális lakosság csoportidentitásának legalább három szintjével számolhatunk: birodalmi, pro-

524 Ezzel kapcsolatban lásd: MISKOLCZY 2005, 107–132; MITU 1997.

525 „A barbár királyságokban Isten volt a királyi főhatalom végső forrása. Ezt a gondolatot, amely a 6. századra széles körben elterjedt, az a formula fejezte ki, miszerint az uralkodó „király Isten kegyelméből” (*rex dei gratia*), vagyis Isten segítségével uralkodik. Ez a megfogalmazás alapvető fontosságú lett a királyság középkori elméleteiben, és az isteni jögon nyugvó kora újkori monarchia távoli elődjévé vált.” CANNING 2002, 36.

526 A kora középkori, főleg sztyeppe hatalmi elitek fluktuációja, folyamatos változásának jelensége magyarázza meg a forrásokban gyorsan egymást követő népnevek gyakoriságát is: a legtöbb esetben a népnevek nem egyebek, mint a hatalmi harcok során folyamatosan magukat újraszervező harci elitek. E probléma kapcsán lásd: POHL 1991, 39–49.

527 BRATHER 2006, 42–43.

528 Például: „Ez az objektivista, esszencialista vagy ősiségi megközelítés az etnikum félreérthető felfogásait eredményezte a régészeti kutatásban.” „A kommunikáció elengedhetetlen feltétele az etnikai és regionális identitások kialakulásának.” BRATHER 2006, 24–25.

529 Maga a fogalom ebben a formában modern, 20. századi termék, de a „karrierjét” mindenféleképpen a nácizmust követő időszak után futotta/futja be. Az „etnikumot” mai értelmében először francia nyelvterületen Georges Vacher de Lapouge használja, aki 1896-ban megjelent könyvében a biológiai eredet (faj), a kulturális hagyomány („etnikum”), illetve a történelmi tapasztalat (nemzet) által összekapcsolt emberi közösséget említi. VACHER DE LAPOUGE 1896, 2, 18, 28, 68–69, 84, 90, 94, 116, 185, 344, 357, 364–365, 375, 382, 391, 400, 412, 424, 444. A szakkifejezés elterjedése angol nyelvterületen a XX. század harmincas éveire tehető. Az „etnikum” kifejezés a szociológia szótárában csak az ötvenes-hatvanas évektől jut jelentősebb szerephez, mivel az *ethnicitást* nem tekintették a társadalmi rendszer meghatározó jellemzőjének. Az *ethnicitás* kapcsán a jelenséget egy jelenkori szociológus a *‘hot potato’* (forró krumpli) kifejezéssel jellemezte, utalva a probléma definiálásának nehézségére, illetve pluralitására. MALEŠEVIC 2004, 1. Az *ethnicitás* kérdésköréről történeti, régészeti megközelítéssel: GEARY 1983, 15–26; BRATHER 2002, 152–156; CURTA 2006, 197–204; CURTA 2007, 159–185; NICULESCU 2011, 16–18. A Kelet-Közép-Európa kora középkori régészeteiben az „etnikum” terminológia használata elterjedt, amely alatt általában egységes, homogén embercsoportot értenek, ez azonban az egységes modern nemzet múltban való leképzése, a nacionalizmus ideológiájának (GELLNER 1983, 76) a kora középkorba való implantációja, amelynek határait veleszületettnek képzik el (ANDERSON 2006, 20).

530 Lásd CANNON 1989, 437–442.

531 Lásd ALFÖLDY 2000, 96–152.

vinciális és municipális, ezek jelentősége a legkülönbözőbb és legváltozatosabb körülmények függvénye.⁵³² Dacia esetében a provinciális csoportidentitás kialakulásában a helyi bennszülött elit csak nagyon kis mértékben vállalhatott szerepet, ugyanis a dák arisztokrácia jelentős része a rómaiakkal vívott háborúban elvérzett, vagy pedig már korábban Decebal hatalmi törekvéseinek áldozatává vált.⁵³³ Annál nagyobb szerep jutott ebből a szempontból is a nagy számban érkező telepéseknek és katonáknak.⁵³⁴ Mindenesetre, úgy tűnik, hogy a provinciális identitásépítésnek az egyedi modelljével állunk szemben, amit azonban a helyi epigráfiai források elégtelensége miatt egyelőre nagyon nehéz megragadni.

A közös római identitás és a belőle kialakuló posztrómai helyi identitások (pl. a „dákó-római”) fogalmi keretét a 19. század végén–20. század elején megfogalmazott akkulturációs modell, a romanizációelmélet képezi. A kelet-közép-európai szakirodalomban⁵³⁵ eddig többnyire kritikátlanul elfogadott modell bírálói hangsúlyozzák, hogy a Római Birodalom lakosságát nem lehet egy kulturálisan egységes közösségként értelmezni, és az anyagi kultúra látszólagos egyöntetősége sem lehet bizonyíték a kulturális egységességre. Továbbá, egy bizonyos típusú anyagi kultúra átvétele nem tükrözheti egyértelműen a meghódított lakosságok akkulturációs szándékát, ergo a „romanizációra”, elrómaiásodásra való törekvését, hanem sokkal inkább gazdasági törvényszerűségeket, elsősorban a bizonyos termékekhez való jobb hozzáférést.⁵³⁶ Mindazonáltal, a jellegzetesen „római” vagy mediterrán jellegű tárgyak széles körű átvétele (*mortariumok*, *doliumok*, olajmécsesek, *terra sigillata* edények stb.) nyilvánvalóan bizonyos életvitelbeli változásokkal is járt, azonban legtöbb esetben nem rendelkezünk adatokkal a pontos használatukat illetően, azaz nem tudhatjuk biztosan, hogy eredeti rendeltetésüknek megfelelően használták-e ezeket a tárgyakat.

A római uralom vége egyértelműen a birodalmi és a municipális identitások végét is jelenti egyben, kérdés az marad, hogy beszélhetünk Kr. u. 271 után jellegzetes daciai provinciális identitásról? Illetve ez a daciai, akkor már hármas identitás mennyire volt/lehetett homogén? Jól látni, a régészeti források alapján is, hogy a rendelkezésünkre álló leletanyag a sokszínűséget támogatja, tehát a temetkezési szokások és az anyagi kultúra alapján eléggé veszélyes lenne egyetlen etnikai csoport megnyilvánulási formájáról beszélni a régi Dacia területén.⁵³⁷ A provinciális anyagi kultúra látszólagos egyöntetősége mögött az új termelési és kereskedelmi viszonyok, az új technológiák bevezetése és a nagy tételű sorozatgyártás állhat, ami lehetővé tette, hogy a katonasággal és a telepésekkel érkező kézművesek és „iparosok” elárasszák áruikkal a tartományok piacait. Ennek ellenére a tartományok közötti anyagi kultúra változatossága viszonylag magas, olyannyira, hogy egyes szakértők mint Philip Freeman szerint a kutatásnak egyik nagy kihívása jelen pillanatban azt meghatározni, hogy pontosan mit is értünk „római anyagi kultúra” alatt.⁵³⁸ Ugyanakkor ismét szükséges leszögezni, hogy a régészeti leletanyag vizsgálata nem vezethet egyértelmű kulturális és etnikai identitások felismeréséhez. Mondjuk ki: ez a 19. századi nacionalizmus öröksége a szakirodalomban.⁵³⁹

A Kis-Szamos mikrorégiója esetében e fogalmak kapcsán csak azon részeit érintjük e kérdéskörnek, amelyeket csupán régészetileg tudunk követni, ugyanis egységesen a Kárpát-medence majdnem ezeréves kora középkori története nem ismeri a belső írásbeliséget.⁵⁴⁰ Elemzésünkben a kontinuitás-diszkontinuitás témakör régészeti elemzését kíséreltük meg, de egyrészt olyan módon, amelyben a jelenséget többféle szemszögből próbáltuk vizsgálni, másrészt mindezt leszűkítettük kizárólagosan a Kis-Szamos kistájára.

532 NICULESCU 2002, 205–206.

533 TÓTH 1988, 81–82.

534 TÓTH 1988, 82–83.

535 Szükségesnek tartjuk megemlíteni Gheorghe Alexandru Niculesc kollégánk nevét, aki már többször hívta fel a figyelmet az említett elmélet tarthatatlanságára. Készülő tanulmányát a 2017.08.24–25-én Ploiești-en megszervezett konferencián mutatta be, *Romanizare: concepte și realități* címmel. In: *Sesiunea Internațională de Comunicări Științifice „Arheologia Mileniului I. P. Chr., ediția a XVI-a, Ploiești, 24–25 august 2017/International Scientific Communication Conference „Archaeology of the First Millennium A.D. the 16th edition, Ploiești, August 24–25th, 2017.*

536 FREEMAN 1993, 438–445; SANTA 2017, s.a.

537 E sokszínűségre engednek következtetni olyan temetők is, mint például a napocai Petőfi utcában feltárt temetkezések. HICA–CÎMPEANU 1977, 221–237.

538 FREEMAN 1993, 438–445.

539 BOIA 1997, 11–23, 91–124.

540 Szádeczky-Kardoss Samu szerint a római kor vége és a magyar állami írásbeliség 11. századi kezdete közötti bő fél évezred forrásai oly szegényesek és hézagosak, hogy a bennük előforduló Kárpát-medencei névanyag tudományos szempontból majdnem használhatatlan. SZÁDECZKY-KARDOSS 1971, 7.

2.1. A római civilizáció eredményeinek sorsa és a kontinuitás-diszkontinuitás kérdéskör

A három Dacia provincia Kr. u. 271-es (vagy előbbi) feladása közismert történeti tény,⁵⁴¹ mindez azonban nemcsak egyszerű politikai, adminisztratív és katonai aktus volt, hanem gyakorlatilag egy civilizáció megszűnését jelentette. E roppant komplex struktúra egyértelműen diszkontinuitást jelentett a római előtti időszakhoz képest (Dák Királyság), ugyanis olyan civilizációs megvalósítások kapcsolhatóak e politikai rendszerhez, mint a Római Birodalom integrációs és egységesítő politikáját elősegítő útrendszer,⁵⁴² a városok,⁵⁴³ vízvezetékek, csatornák, eredetileg a mediterrán civilizációra jellemző mezőgazdasági egységek, *villa rustica*k megjelenése,⁵⁴⁴ illetve olyan vallási-társadalmi jelenségek integratív hatása, mint a császárkultusz az *Imperium Romanum* minden szögletében (következtetésképpen Dacia Kis-Szamos mikrorégiójában is).⁵⁴⁵ A római globalizált rendszer⁵⁴⁶ széthullásának egyértelmű jelei (környezetszennyezés, járványok eredményeképpen bekövetkezett ökonómiai változások hatására is) már a 2–3. századtól követhetőek,⁵⁴⁷ ezért Dacia feladása is sokkal komplexebb ok-okozati viszonyra vezethető vissza. Ami viszont tény, hogy ezek a globalizáció antik formáit idéző integratív jelenségek az Erdélyi-medencében, illetve ami minket ebben az esetben érdekel, a Kis-Szamos völgyében, a 3. század végén eltűntek. A Római Birodalom lassú krízise e régiók feladását idézi elő, amelynek konkrét civilizációs hatásai lesznek. Egyrészt az integráció megszűnésével szétesnek azok a struktúrák, amelyek biztosították a városok és ezek infrastruktúráinak fenntartását, emiatt pedig elhagyják a *villa rustica*kot, illetve a falusias településeket. Ugyanakkor megszűnik a korábbi helyi ipari infrastruktúra (pl. a fazekastelepek, különféle kézműves-manufaktúrák) és a birodalmi gazdaságba integráló kereskedelmi kapcsolatok, ebből következően a „római” importtermékekkel való ellátás.

Másrészt viszont hosszabb időszámban a mikrorégió visszakapta az ökológiai diverzitását, amelyet egészen a középkorig megőrzött.⁵⁴⁸ Így a témánk szempontjából az szögezhető le, hogy a római rendszer szétesését gyakorlatilag az egész civilizációs megvalósítás eltűnése követte: a *villa rustica*k területén gödörházakat ásnak, építenek a betelepülő kisközösségek (Felsőzsuk – Râtul Boilor/Tetarom III, II. lelőhely, Kajántó – Tölgyes-domb/Tulghes, Szucság – Órad/Órát), illetve beletemetkeznek (Magyarpatka – Tag/Coastă), a vízvezetékek, csatornák pedig gondozatlanul maradnak. A római rendszer egyetlen megvalósítása, az útrendszer marad fent és gyakorol jelentős hatást a következő korszakok településterületének alakulására, amelynek későbbi használata nemcsak a Kis-Szamos régióban, hanem általánosságban az egész Kárpát-medencében követhető.⁵⁴⁹ Mindezt tökéletesen szemlélteti a szászfenesi Polus Center/Şapca Verde temető, illetve települészetek, amelyek közvetlenül a római út mellett kerültek elő,⁵⁵⁰ valamint a kolozsvári honfoglalás kori temetők topográfiai helyzete,⁵⁵¹ de nem messze a római úttól azonosították az apahidai 5–6., a felsőzsuki 7–8/9., illetve 11–12. századi sírokat, illetve temetőket is (lásd az 1–11. térképeket). Ha figyelmesen átnézzük a településterületet a mikrorégióinkban, egyértelműnek tűnik, hogy a kora középkori településterület ezen útrendszer mentén konstruálódott, illetve fejlődött tovább az erdélyi középkor elején.

A római infrastrukturális kontinuitásjelző ezen egyetlen formája, az emberi tényezőtől függetlenül, egészen a középkorig, meghatározta a különféle korszakok településterületének jellegzetességét, és ahogyan az elterjedési térképeinken követhető e „sötét” kor évszázadai során a Kis-Szamos településterülete kommunikációs rendszerének, a római korhoz hasonlóan, a hátgerincét képezte.

541 PETOLESCU 1995, 124–126; PETOLESCU 2000, 128–131.

542 GRÜLL 2016, 72. Daciai útrendszerre lásd: FODOREAN 2006.

543 TUDOR 1968; DIACONESCU 2004, 87–142.

544 A Kis-Szamos völgyéről mint Dacia tartomány egyik legfontosabb mezőgazdasági területéről lásd előbb. ATLAS-DICȚIONAR 2005, 58–59; FODOREAN 2006, 337–338. A mediterrán flóra és fauna É-i irányú expanziójáról: VAN DER VEEN–LIVARDA–HILL 2008, 11–36; GRÜLL 2013, 1027–1028.

545 CANCIK–HITZL 2003.

546 Lásd az 500. jegyzetet.

547 GRÜLL 2013, 1030–1033.

548 BODNARIUC ET AL. 2001, 1465–1488; FEURDEAN–WILLIS 2009, 1004–1017; FEIER 2010, 91.

549 Pannonia (Dunántúl) kapcsán is hasonló megfigyelést tett Falko Daim is: '... Pannonia offered a certain infrastructure... '... there was the network of Roman roads, which presumably could still be used extensively... ' DAIM 2003, 469. Lásd még: TÓTH 2006.

550 OPREANU–VOIŞIAN–BOTA 2010, 399–406; OPREANU 2012, 113–121.

551 GÁLL 2013a, I. kötet: 926–931; GÁLL 2013e, 461–481.

2.2. „Településrégészet” és a kontinuitás-diszkontinuitás kérdéskör

A természeti környezet pontosabb rekonstrukcióját célként kitűző népvándorlás és kora Árpád-kori településrégészet,⁵⁵² abban a formában, amelyben a kontinens Ny-i részén jelen van, a kutatásban gyakorlatilag nem létezik a Kis-Szamos régióban, illetve sokkal többet nem mondhatunk el az Erdélyi-medence más régióiról sem. Mivel a teljes méretű ásatások (legalábbis közölt formában), illetve az ezt követő természettudományos módszerek hiányoznak, a településrégészet fogalmát az alfejezetünk címében idézőjelben használtuk, ezzel is utalva a megfigyeléseink, illetve következtetéseink relatív voltára.

Az mindenképpen leszögezhető, hogy a Római Birodalom uralma alatt és által kialakított/kialakult településrendszer 271 után lassan eltűnt. Ez a folyamat biztosan eltartott néhány évtizedet, de az bizonyos, hogy egyrészt teljes építészeti tudásvesztéssel járt (*know-how*), ennek következményeképpen bekövetkező ruralizálódással, másrészt pedig jelentős demográfiai átrendeződéssel is számolhatunk. Itt nem térünk ki mindennek a csoport vagy regionális identitásokra gyakorolt hatására, azonban azt egyértelműsíthetjük, hogy településrendszer szintjén a teljes diszkontinuitásról beszélhetünk.⁵⁵³ Hogy milyen szinten történt tudás- és kulturális-memória-törés, azt olyan helyzetek igazolják, amikor a 4. századra keltezhető gödörházakat a már elhagyott épületromokba ásták bele (Kajántó – Tölgyes-domb, Szucság – Órad/Órát), vagyis a római kori *villa rustica* és a 4–5. századra keltezett település között nincsen semmilyen jellegű kontinuitás!⁵⁵⁴

Az anyagi kultúra egyes példányai e részlegesen feltárt telepeken (pl.: púpos hátú fésűk) egyértelműen új, az előbbi korokhoz eltérő divatelemként értékelhetőek, a szakirodalom által nagyon sokat emlegetett, de kevésbé elemzett kerámia esetében az mondható el, hogy technológiailag ugyan többnyire gyorskorongolt, de ez hasonlóképpen nem utal egyértelmű kontinuitásra, ugyanis a 3–4/5. századi kerámia kapcsán a kistérségünkben egyetlen lelőhely anyagát sem dolgozták fel alaposan.

Hasonlóképpen kevés mondható el a Kis-Szamos völgyéből ismert 5–6. századi településrendszer kerámiájáról is. Ez egyrészt a telepekről származó leletanyag (főként kerámiatöredékek) kevésbé pontos keltezhetőségének, másrészt pedig a telepkutatás kisebb intenzitásának tulajdonítható. Az utóbbi jelenség következtében az eddig beazonosított települések jelentős része szórványlelet vagy kisebb terepbejárások eredménye. Egyelőre csak a Cegén és a Szászfenes – Polus Center/Şapca Verde lelőhelyen feltárt településrészek kerültek közlésre,⁵⁵⁵ ahol a feltárt gödörházak, nem mutatnak egyáltalán jelentős eltérést az előbbi korszaktól. A római uralmat követő évszázadok kapcsán az ásatások legnagyobb részét kitevő kerámiával kapcsán továbbra is a sötétben tapogatózunk, tehát a kutató szubjektivitásán múlik, hogy a római kerámiában látja vagy éppen nem a 4., 5. vagy 6. századi kerámia „genezisét”.

Mivel ahogyan említettük, a településrégészetéről inkább nem beszélhetünk, a szakirodalomban a „7. század elejéről” a kerámiában bekövetkezett technológiai minőségbeli esés és a településrendszer lehetséges változása közötti kapcsolat esetében nem tudunk lényeges megfigyelést tenni. A 7. századtól/századra keltezett, kézzel készített kerámia megjelenése egyértelműen (pl. Gyalu – *Castellum* területe, Nádasdaróc – Kisdomb/Dâmbu Mic [19., 40. tábla]) technológiai diszkontinuitásra utal, azonban a kutatási stádium miatt nem követhető, így nem is adható válasz arra a kérdésre, hogy a kerámia esetében megfigyelhető diszkontinuitás⁵⁵⁶ a telepstruktúrák esetében okozott-e változást vagy sem? A legalább két körben szerveződő házsor, a telep perifériáján található „gazdasági” egységek, mint pl. Felsőzsuk – Râtu Boilor/Tetarom III, I. lelőhely esetében azonban egyértelműen más, a szászfenesi 5–6. századi telepétől eltérő településstruktúrára utal.

A 8–9. vagy akár 8–12. századi település struktúrák evolúciójáról szinte semmit sem tudunk mondani, leszámítva azt az éles diszkontinuitást, amely a 11. századi Kárpát-medencét jellemzi az előbbi évszázadokkal szemben. A 2–3. századi római uralmat követő rurális rendszerű településstruktúrákkal szemben a kolozsmonostori, dobokai, illetve talán a kozárvári várak olyan jellegzetes építészeti újítást jelentenek a 4–10. századhoz képest, amelyek jelentősen módosítva a tájképet, közvetlen előzményei a középkori városoknak.⁵⁵⁷ A kistérség településterülete arculatának 11–12/13. századi evolúcióját nagymértékben meghatározta a középkori egyház-

552 Meghatározásához lásd: JANKUHN 1977, 1–8.

553 A fennmaradó gazdasági rendszer struktúráira való utalás azért nem követhető módszer, mert mindegyre a többnyire szórványpénzek állnak rendelkezésre, azonban a kereskedelmi forgalomnak köszönhetően a pénz elterjedése egyértelműen más jelenségekkel hozható kapcsolatban. E felfogás kritikáját lásd: LĂZĂRESCU 2015, 12–16.

554 OPREANU–LĂZĂRESCU 2013, 341.

555 Cege: PROTASE 2003; Szászfenes – Polus Center: LĂZĂRESCU 2009, 319–417.

556 Mindezt a szakirodalom a „szláv” népesség migrációja számlájára írta: BÓNA 1988, 178; STANCIU 2016, 99–101. Feltehető a klasszikus kérdés ebben az esetben is: mi a „szláv”?

557 A vár és a város kapcsolatára lásd: FÜGEDI 1994, 710–711.

szervezet (az erdélyi püspökség) kiépítésének kezdése, azonban a medence „nyugatiasodásának” kezdetét jelentő folyamatát legjobban a 11. század második felében létesített bencés kolostor segítette elő.⁵⁵⁸ A bencések megjelenése a kolozsmonostori központban a Kis-Szamos környéke falusi egyházi építészetének jellegét jelentősen befolyásolta. Ezek az építkezések nagyobb mennyiségben – úgy sejtjük hogy – a 12. században ugranak meg, amely révén a kistáj jelentősen módosult, ugyanis a nagyobb középkori falvak hálózata, a megtelepedés súlypontjai, ezzel pedig az úthálózat alapjai e korszak „termékei”, ugyanis a templomok felé és mellett, funkciójukból adódóan, út kellett, hogy vezessen.⁵⁵⁹ Így a 12. századból ismerjük Kolozsakna templomát, a 13. századból pedig már 21 templomos helyet vagy települést, várat ismerünk (Bodonkút, Dés, Désakna, Egeres, Felsőtök, Gyalu, Kajántó, Kisbács, Nagykapus, Magyarvalkó, Méra, Néma, Szamosújvárnemeti, Szászfenes, Szék, Szentbenedek, Szentpál, Türe, Vista).⁵⁶⁰ E források kapcsán szükséges azt is megjegyeznünk, hogy a feltárt temetők a 13. századi forrásokban megjelent templomos településeket visszakelteznek akár egy évszázaddal korábbra,⁵⁶¹ vagyis az intenzív templomépítkezések sokkal korábbi időpontban kezdődtek el. Ahol régészeti ásatás (is) folyt, mindegyik esetben sikerült megtalálni a 12. századi templomot és annak temetőjét (általában érmekkel keltezve⁵⁶²). Felsőzsuk és Kide ebből a szempontból még frappánsabb választ ad, hiszen először az 1332-ben említett település temploma, illetve ezek temetői már léteztek a 11–12. században is, vagyis majdhogynem 200 évvel korábban.

Következtetésképpen leszögezhetjük, hogy a posztrómai kort követő majdnem ezer éven át rurális, kisközség-jellegű településstruktúrák esetében, településrendezési formai változásokat leszámítva, a Kis-Szamos térségben, jelentős evolúcióval, egészen a 11. századig nem számolhatunk. E századtól kezdődően a „nyugatias” jellegű struktúrák implantációja teljesen megváltoztatja a településstruktúrákat (vár, templom), ezzel pedig a vidék tájképét.

2.3. Kontinuitás-diszkontinuitás kérdése a temetkezési rítusok és szokások tükrében (66. kép)

Általánosan a régészeti „kulturhorizontok” meghatározásának legfontosabb elemeként a temetkezési rítusokat és szokásokat tartjuk számon.⁵⁶³ Ennek interpretációs előnye az, hogy, ellentétben a zárt „régészeti kultúra” fogalmával, nyitott, másrészt a „kulturhorizontok” territoriális elterjedése csakis a fennálló vagy újonnan megjelenő, fluktuáns hatalmi hálózatok keretében érthető meg. Gyaníthatóan, a kisebb vagy nagyobb regionális struktúrákba integrálódott egyének és családtagjaik követik azt a „kulturmagot”, ahonnan sokszor a hatalmuk, netalán „vertikális” identitásuk alapját képező megszerzett státusuk származott. A presztízs megnyilvánulási formái viszont – a társadalom működésében megfigyelhető folyamatos változások és váltások miatt – folyamatosan más formát öltenek, e jelenség pedig egyrészt nagyon jól követhető, egyes esetekben, a temetkezési szokások esetében, amelyek esetében a 3. és a 11. század között a folyamatos diszkontinuitást figyelhetjük meg. E véletlenszerű hálózatok Kárpát-medencei objektív-szubjektív kibontakozását figyelhetjük meg a posztrómai korban, egészen az Árpád-korig bezárólag. A társadalmi jelenségek vizsgálata során a 20. század elején már Gabriel Tarde is észrevette, hogy a divat mindig a társadalom centrumából halad ennek perifériája felé, szociális és földrajzi szempontból egyaránt⁵⁶⁴ következtetésképpen beszélhetünk „divatok”, „szokások” generátorairól és ezeknek bonyolult, társadalmihálózat-aktorairól, illetve elterjedéseinek számtalan, megszámlálhatatlan lehetőségeiről. Anélkül, hogy az elméleti kérdéseket tovább göngyölítenénk, a következőkben a különféle funerális reprezentációk Kis-Szamos-völgyi elterjedését, dinamikáját a kontinuitás-diszkontinuitás kérdéskörének tükrében vizsgáljuk, ugyanis a temetkezési „kulturhorizontok” sokkal jobban kutattak, mivel egyrészt a kutatás során nagyobb hangsúlyt fektettek a temetőfeltárásokra és publikációkra, másrészt a sírmellékletek között előforduló tárgytipusok jelentős mértékben pontosabban keltezhetők, mint a településeken előkerülő leletek, melyeknek elsősorban többségét kerámiatöredékek teszik ki.

558 KRISTÓ 2002, 116 (az írott források idézésével). Amint arra Laszlovszky József is rámutatott, nincsenek arra vonatkozó információink, hogy milyen elveket fogalmaztak meg e közösségek létrehozói a természetes környezet és a szerzetesi lakhely vonatkozásában, annyi tűnik bizonyosnak, hogy elsősorban a kiemelkedéseket részesítették előnyben. LASZLOVSZKY 2004, 339.

559 STIBRÁNYI 2008, 194. A Kis-Szamos völgyének középkori útrendszere kapcsán lásd: TODA 2013.

560 ENTZ 1994.

561 A régészeti kutatások elégtelensége miatt nem tudunk egyetérteni Entz Géza ezen mondataival: „Minthogy a maradandó anyagból készült épületekről még a 12. századból is csak szóróványosan tudunk, valószínű, hogy korábban fa- és sövénytemplomok elégíthették ki a falu vallásos szükségleteit.” ENTZ 1994, 30.

562 Doboka – IV. vártérség, – Alexandru Tămaş kertje, – Boldogasszony, Kolozsmonostor – Kálvária, Kide – Református templom.

563 E problémába való bevezetés kapcsán lásd: GÁLL 2013a, I. kötet: 593–594.

564 TARDE 1902, 13–15.

Ahogy látható az 1. térképünkön, a római temetkezési kultúra jelenléte a Kis-Szamos völgyében – annak ellenére, hogy a mai napig nem készült el a daciai római kori temetkezési szokásokat katalogizáló és vizsgáló dolgozat⁵⁶⁵ – jó részben a római kori szokásokkal azonos aspektusokat mutat,⁵⁶⁶ habár a különböző regionalitások jelentős tényezőként maradtak fent a birodalomban.

Tényként kezelhetjük, hogy nagyrészt az a temetkezési kultúra, amelyik jellemezte a Kis-Szamos völgyét a római korban, a provincia feladása után eltűnt, egyetlen konkrét temetkezési hely kontinuitását sem lehet bizonyítani.⁵⁶⁷ Mindezzel azonban nem azt állítjuk, hogy a provincia feladásával a népesség egyszerűen eltűnt, hanem azt, hogy az önidentifikációs skálán, nem beszélve a lehetőségekről, olyan transzformációk történtek, amelyeknek egyik következménye a temetkezési kultúra radikális megváltozása. Egy ilyen transzformációnak az új politikai és szociológiai helyzet egyértelműen az okozója: a római rendszer eltűnése olyan hatalmi vákuumot idézett elő, amelyet különféle népségek azonnal kihasználtak.⁵⁶⁸ Az a tény, hogy a 4. századi Erdélyi-medence egyértelműen a *Barbaricum*hoz kapcsolható,⁵⁶⁹ önmagában a temetkezési kultúra radikális megváltozásával, *barbarizálódásával* járt, esetünkben a Kis-Szamos völgyében is hasonló a helyzet. Olyan hamvasztós (Kisbács – 171. szám, Magyarországtól – Somosa) és É–D, D–É tájolású csontvázas temetkezésekből (Kolozsmonostor – Monostori út, Magyarpalatka – Tag) álló temetőket, sírcsoportokat dokumentáltak a 4. századból, amelyek a temetkezési kultúra szempontjából radikálisan különböztek az előbbi, római korszak temetkezéseitől, és amelyek az úgynevezett Marosszentanna régészeti kultúrához kapcsolható barbár népesség temetkezéseivel tarthatók.⁵⁷⁰ (2., 7. térkép)

A római kor és a 4. századi funeráris reprezentáció közötti töréshez hasonló jelenség játszódott le később, az 5. század elején, legalábbis a kutatási stádium jelenlegi állása szerint. A biztosan hun korra keltezhető temetővagy sírleletek egyelőre szinte teljességgel hiányoznak a Kis-Szamos völgyében. Az egyetlen – talán – kivétel egy, a Szászfenes – Polus Center/Şapca Verde lelőhelyen feltárt gazdag női sír jelenti, melyben többek között két feltekert végű, arany ruhatűző tűt, egy pár áttört, poliéder gombos arany fülbevalót, egy aranycsatot, illetve egy kilenc ékkőberakásos csüngőből álló nyakéket találtak.⁵⁷¹ A rendelkezésre álló adatok alapján egyelőre nem teljesen világos, hogy a sír az itt feltárt, 5–6. századi temető részét képezte, vagy pedig egy különálló temetkezéstről van szó. A sír topográfiai helyzetével kapcsolatban az egyetlen ismert releváns információ, hogy ez viszonylag elszigetelődött a temető többi sírjától, a legközelebbi temetkezést mintegy 20 méterre regisztrálták.⁵⁷²

A hun kori leletek alacsony száma a Kis-Szamos völgyében nem egyedülálló jelenség, hiszen jól beleilleszkezik az Erdélyi-medencéről ismert általános képbe. Radu Harhoiu ezt a helyzetet azzal magyarázta, hogy a fontos politikai események ezekben az évtizedekben kevésbé érintették Erdélyt.⁵⁷³ Természetesen nem zárható ki, hogy ez is szerepet játszott a térségben bekövetkezett demográfiai recesszióban, azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a leletek számának visszaesése és főleg a magasabb számú temetők hiánya – ha kisebb mértékben is, mint Erdélyben – a Kárpát-medence többi területén is megfigyelhető. Ugyanakkor azt sem szabad elfeledni, hogy az 5. századi Eurázsia szubkontinens része demográfiai katasztrófa szélén állt, a mediterrán, római politikai-gazdasági struktúrák szétesése a népesség jelentős mértékű visszaeséséhez vezetett.⁵⁷⁴ Az egész szubkontinensen követhetően, a temetőkben, temetkezési helyeken az eltemetettek száma jelentős mértékben visszaesik.

Összehasonlítva az 5. század második felét az előbbi korszakkal, a kutatott kistájunk kapcsán – az 5. század első felével – olyan, újabb méretű diszkontinuus jelenségsorozat mutatható ki, amelyet egyelőre csakis újabb népesség egy másik helyről való migrációjával értékel egyelőre a szakma. Az e korszakra keltezhető, a társadalmi elithez köthető apahidai sírok, valamint az ezekhez szorosan kapcsolódó kolozsvár-szamosfalvi kincslelet azt mutatják, hogy a mikrorégióinkban működött a Kárpát-medence K-i felének legjelentősebb hatalmi köz-

565 Hasonló, de nem véglegesített kezdeményezés: FUNERARIA 2003.

566 OPREANU 2003b, 261–276.

567 Több mint kérdéses a hajtű mellékletes Kolozsvár – Petőfi/Avram Iancu utca 30. számú telken előkerült sír 4. századi keltezése, ahogyan hasonlóképpen a Szántó/Plugarilor utca római temetőjének 4. századra való datálása is. HICA-CÎMPEANU 1977, 221–237; BENEÁ-HICA 2004.

568 LĂZĂRESCU 2015, 75 szerint jelentős népmozgásokat okozott ez a politikai döntés.

569 LĂZĂRESCU 2015, 71.

570 BÓNA 1988, 118–120, 7. ábra; LĂZĂRESCU 2015, 100: Fig. 62.

571 AURUL 2014, 637–640.

572 AURUL 2014, 637.

573 HARHOIU 1998, 153.

574 RUSSELL 1972, 25–71. A nyugat-európai kora középkori temetőkről jó szintézist nyújt Guy Halsall, azonban sajnálatosan a temetők tükrében vizsgálható demográfiai problémákra ő sem tér ki. HALSALL 1995.

pontja. Az apahidai I. és II. sírban eltemetett személyek a mellékletek alapján egy „nemzetközi” elitrepresentációhoz köthetők, mely elsősorban társadalmi relevanciával bírt. Tágabb értelemben mind az apahidai sírok, mind Childerich sírja az 5. század második felében egy igen széles földrajzi területről ismert katonai arisztokrácia reprezentációjához köthető. Már az apahidai I. sírt leközlő Finály Henrik felfigyelt a 481-ben vagy 482-ben elhunyt Childerich frank király Tournai-ban feltárt sírjával való hasonlóságra, mely egyben ideális fogódzó-pontot jelentett az apahidai sír keltezéséhez.⁵⁷⁵ Újabbán egy későbbi datálás is felmerült, mely szerint az 1. sír monogramos gyűrűje a Reggio Emilia-i példánnyal együtt egy ravennai műhely termékének tartható, gyártásuk időpontja pedig 500 tájékára tehető. Ennek értelmében a sír keltezése a 6. század elejére tolódik ki.⁵⁷⁶

Hasonlóképpen a 4/5. századhoz képest, az 5. század második felében megjelenő jelentős sírmennyiséget képviselő temető olyan jellegű diszkontinuitást képez, amelyet általában a szakemberek migrációs jelenségekkel hoznak kapcsolatba. Így az 5. század második feléből jelentősen több lelet ismert, mint az előző időszakból. Ezek közül legkorábbiak a Szászfenes – Polus Center/Şapca Verde lelőhelyről származó Vyškov-típusú fibulák,⁵⁷⁷ valamint egy hasonló fibula töredéke Székről, melyek nagyvonalakban a közép-európai kronológia D3 fázisába, tehát kb. az 5. század középső harmadára–harmadik negyedére keltezhetők.⁵⁷⁸ Az 5. század második felében–végén több temetőt is nyitottak a régióban, ami egy masszívabb megtelepedésre utal. A korszak temetkezései között említhető a cegei sír, a szentpáli sírcsoport, egy valószínűleg sírból származó kengyelfibula Nagykapusról, valamint a kolozsvár-kardosfalvi és Kolozsvár – Szamosfalva kis temetőrészletek. Utóbbiak esetében sajnos nem lehet megállapítani, hogy mekkora kiterjedésű temetőkhöz tartoztak. Feltételezhető, hogy ebben a periódusban nyitották a régióból ismert nagyobb méretű temetőket is, amelyek még nem kerültek közlésre, mint Magyarfenes – Pad/Kiserdő és Nagyiklód. Különösen bonyolult a helyzet Szászfenes – Polus Center/Şapca Verde temetőjében, ugyanis erről a lelőhelyről több sír került közlésre, anélkül azonban, hogy az összes temetkezésnek ismert lenne a topográfiai helyzete és a többi sírhoz való viszonya.⁵⁷⁹ Ennek következtében kérdéses marad, hogy az eddig leközölt sírok ugyanannak a temetőnek a részét képezték, vagy különböző kisebb sírcsoportokkal, esetleg magányos sírokkal is lehet számolni. Ez a kérdés annál is érdekesebb, mivel – ahogy a fentiekből kiderül – a legkorábbi temetkezés az 5. század közepére keltezhető, ugyanakkor a késői leletek a 6. század első felébe–középső harmadába tartoznak. Hasonlóképpen, a magyarfenesi temető jelentős része is már a 6. század első két harmadába keltezhető. (3., 8. térkép)

A fentiekből látható tehát, hogy az 5. század második felétől/végétől kezdődően a Kis-Szamos völgyében egy jelentősebb megtelepülés figyelhető meg, amely alapján egy demográfiai növekedés feltételezhető az előző korszakhoz képest. Egy hasonló jelenség az Erdélyi-medence egészében megfigyelhető, ugyanakkor az egyes mikrorégiókban ez különböző mértékben érezte a hatását. A kutatásban ezt a változást elsősorban történeti alapokon magyarázták, és pedig Jordanes azon leírása alapján,⁵⁸⁰ melynek következtében Erdély gepida megszállását a *nedaói* csata következményeként értékelték, és az 5. század második felére tették. Az említett forrshelyet a régészeti leletekkel egyeztetve a következő forгатokönyv szerint rekonstruálták a folyamatot: a gepidák a Meszes-kapun át nyomultak be az Erdélyi-medencébe, először a Kis-Szamos völgyét foglalták el, ahol létrehozták a régészeti szempontból az apahidai sírok és a szamosfalvi kincslelet által jelzett hatalmi központot.⁵⁸¹ Ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy mind a demográfiai növekedés, mind az ún. soros temetők (*Reihengräberfelder*) kialakulása nemcsak erre a térségre jellemző, hanem tetten érhető a Kárpát-medence, sőt Európa más régióiban is, így a jelenség nem feltétlenül magyarázható kizárólagosan a gepida bevándorlással. Ebből a szempontból nem másodlagos, hogy a gepidák hun kori szállásterületét máig nem sikerült megnyugtatóan beazonosítania a kutatásnak.⁵⁸² Mindenesetre, a nagyobb méretű temetők, amelyek nagyobb közösségek jelenlétét támasztják alá a térségben, valószínűleg a megváltozott politikai stabilitást mutatják, amelyet a gepida hatalmi struktúra nyújtott a korábbi hun kori berendezkedéssel szemben.

575 FINÁLY 1889, 320.

576 OPREANU 2014, 283–285.

577 POLUS 2008, 38, nr. 123. Egy másik példány a Cx103 sírból származik: közöletlen, említi DOBOS–LĂZĂRESCU 2009, 174.

578 BIERBRAUER 1989, 151; HARHOIU 1998, 100; TEJRAL 2002, 318; TEJRAL 2005, 120; BIERBRAUER 2008, 126.

579 Temetőtérkép csak a 2009-ben leközölt sírcsoportról áll rendelkezésre: FERENCZ–NAGY–LĂZĂRESCU 2009, Pl. I. Ezenkívül további négy sír került közlésre, melyeknek a többi sírhoz való viszonya nem ismert: egy férfisír: OPREANU–VOIŞIAN–BOTA 2007, 510–519; két sír a római út mellett: OPREANU–VOIŞIAN–BOTA 2010, 399–406; OPREANU 2012, 113–121; egy viszonylag elszigetelt női sír: AURUL 2014, 637–640.

580 „a gepidák erővel jogot formáltak a hunok szálláshelyeire, s mint győztesek egész *Dacia* földjét birtokukba vették.” JORDANES *Getica*, 264. A *Dacia* név kapcsán valószínűleg elsősorban az Erdélyi-medencére gondolhatunk.

581 HOREDT 1958a, 80–81; BONA 1988, 143–146.

582 Összefoglalóan lásd BIERBRAUER 2006, 167–216 (további irodalommal).

A korai szakirodalomban elterjedt volt az a nézet, miszerint a Kis-Szamos völgye elsősorban az 5. század második felében töltött be jelentős szerepet a gepida korban, amíg az Apahida – Szamosfalva-leletkör által jelzett hatalmi központ működött. Kurt Horedt azt hangsúlyozta, hogy az 5. század második felében kialakuló Kis-Szamos-völgyi településterülethez mindössze néhány kis sírszámú temető kapcsolható, a 6. századra az erdélyi gepida központ pedig áttevődött a Maros völgyébe, ahol ebből a periódusból több temető is ismert, melyek közül Malomfalva a legjelentősebb.⁵⁸³ Hasonlóképpen, Csallány Dezső 1961-ben az erdélyi gepidák szállásterületét vizsgálva azt állapította meg, hogy az É-i részen, amelyhez a Kis-Szamos völgye is tartozik, csak elszórtan jelennek meg leletek, ezért a gepidák által elfoglalt terület fontosabb régiója a Kárpát-medence D-i részén található.⁵⁸⁴ Lényeges megjegyezni, hogy a korai kutatás figyelmen kívül hagyta, hogy az 5. század második felére keltezhető kis sírszámú sírcsoportok esetében nem történt teljes temetőfeltárás, ezért azok nagyobb temetők részét is képezhették. A közelmúltban végzett nagyméretű megelőző feltárások (Magyarfenes – Pad/Kiserdő, Szászfenes – Polus Center/Şapca Verde, Nagyiklód – Pământul Vlădicii, „D” terepfelület) szükségessé tették a fenti feltételezés újragondolását: a Kis-Szamos völgyében feltárt nagyobb méretű (egyelőre még közöletlen) temetők azt mutatják, hogy a térség a 6. század első két harmadában sem veszítette el a jelentőségét. Egyelőre nem lehet megállapítani, hogy az említett temetők mekkora része keltezhető erre a periódusra, azonban az eddig napvilágot látott adatok alapján úgy tűnik, hogy kronológiai súlypontjuk erre a korszakra esik.

Valószínűleg szintén a 6. századba tartozik a Kolozsvár – Memorandumului/Unió utcában feltárt sír, valamint az egyetlen eddig közölt lelet (egy javított kengyelfibula) a kolozsvári C. Coposu/Nagy Lajos király–Porumbului/Körösmező utcák kereszteződésében feltárt temetőből. Egyik esetben sem ismert a temető kiterjedése, amelyhez az említett leletek tartoznak. Feltehetően a 6. századra tehető a Szamosjenőről származó sasfejes csat is, melynek leletkörülményei ismeretlenek, így csupán tipológiai és stilisztikai alapokon keltezhető. Nagy Margit a sasfejes csatok kronológiai határait az 5. század utolsó harmada és a 6. század utolsó harmada közé helyezte. Tipológiai rendszerében a szamosjenői csatot az erdélyi csoport legkorábbi darabjának határozta meg, mely relatív kronológiai szempontból a Tisza-vidéki csoport után jelent meg.⁵⁸⁵ Szintén problematikus a nagykapusi temető kronológiai besorolása, mivel ez nem tartalmazott szorosabb időintervallumra keltezhető leleteket. Ennek következtében ez a lelőhely csak általánosan az 5. század második felére–6. századra keltezhető. Tehát, annak ellenére, hogy keltezésük egyelőre nem pontosítható, az eléggé biztosnak látszik, hogy a 6–7. század fordulójáig, vagyis a kora avar kor elejéig a Kis-Szamos völgyében az ún. *Reihengrüberfelder* horizont⁵⁸⁶ eltűnik, helyüket a későbbi korszakban felváltja a hamvasztásos temetkezések régészeti horizontja. Azonban ebben a pillanatban arra nem tudunk válaszolni pontosan, hogy pontosan mikor is tűnik el a csontvázas temetőket jelző horizont, de arra sem, hogy mikor jelenik meg a hamvasztásos temetkezési horizont, egyes sírok esetében azonban gyanítható a 7. század első fele (Nádasdaróc – Kis-domb/Dâmbu Mic). Az azonban biztosnak tűnik ebben a pillanatban, hogy időrendi szempontból nem párhuzamos rítusokról van szó. (3., 8. térkép)

Ezt a frappáns diszkontinuitást nemcsak a temetkezési szokások, hanem az anyagi kultúra esetében is,⁵⁸⁷ kétféleképpen magyarázhatjuk: vagy 6–7. századi népességcsere eredményeként, vagy pedig egy másik kultúra hatására, radikális funeráris változás történhetett. Természetesen szükséges feltennünk a kérdést, hogy a nehezen értelmezhető régészeti források tükrében valójában hogyan írhatóak le, hogyan definiálhatóak a 6. század végi–7. század első felének komplex szociológiai és szociálpszichológiai jelenségei (akkulturáció, asszimiláció, strukturális integráció), és mindez hogyan nyilvánul meg a Kis-Szamos-medencében, illetve (csak) régészeti eszközökkel értelmezhető-e?

Itt magunk sem szeretnénk sokat e kérdéskörrel foglalkozni, hiszen igaz, hogy empirikus módon, de a 6–7. századi Kis-Szamos völgyében jelentős népességcsere történt, ez állhat kapcsolatban a temetők felhagyásával. Természetesen, hogy ez más jelenségeket esetleg takar-e, csak kérdésként fogalmazható meg ebben a pillanatban, azonban ennek százalékarányos megítélésére semmilyen lehetőség nincsen. A jövőbeli kutatás előtt álló provokáció, hogy a vázolt temetkezési rítusváltozással párhuzamosan történt vagy sem technológiai, illetve biológiai-népességi diszkontinuitás. Az ilyen jellegű kutatás a Kis-Szamos völgyében nemcsak hogy késlekedik, de még csak el sem kezdődött!

583 HORED T 1958a, 83.

584 CSALLÁNY 1961, 313.

585 NAGY 2002, 369.

586 Az erdélyi ún. *Reihengrüberfelder* horizont kutatástörténetének elemzését lásd: DOBOS 2011, 171–206; DOBOS 2013, 247–263.

587 „A Nádasdaróc-Kisdombon előkerült kisméretű, szabad kézzel formált „Nyezviszkó–Prága” típusú urnák igen korai voltára az is utal, hogy hamvakon kívül egyebet nem tartalmaztak.” BÓNA 1988, 181.

Ha a korszak általános európai demográfiai realitásaiból indulunk ki (pl. a 800 körüli Aachen kb. 3000-es települése),⁵⁸⁸ akkor minden bizonnyal az egész Kis-Szamos és ennek mellékvölgyei esetében sem nagyon számolhatunk több mint néhány ezer emberrel, következésképpen egy jelentős népességcsere e mikrorégió esetében távolról sem kizárható. Annál is inkább, mivel Kolozsvár környéke, az előbb említett régészeti lelőhelyek sűrűsége és jellege alapján méltán tartható hatalmi központnak az 5–6. században, amely ugyancsak magyarázatot adhat – pl. politikai konfliktus eredményeképpen – részleges vagy egészen jelentős népességcserére. Igaz, hogy a kutatási stádium gyenge színvonalú, de mégiscsak ismerünk jelentős számú, 5–6. századra keltezhető 572 csontvázas temetkezést, ezekkel ellentétben azonban egyetlenegy sem a 7–9/10. században!

A Kurt Horedt által 7–9/10. századra keltezett temetők esetében részben más térbeli elhelyezkedést figyelhetünk meg a Kis-Szamos régiójában (Kolozsvár környékéről nem ismert olyan mennyiségben lelőhely, igaz, nem szabad elfeledkezni a hamvasztásos temetőket érintő megsemmisülés nagyobb veszélyéről), illetve frappáns rítusbeli törést észlelhetünk. Ezt a funeráris diszkontinuitást véleményünk szerint nehezen írhatjuk csakis vagy elsősorban az akkulturáció számlájára. Hogy ez mivel állhatott kapcsolatban, a forrásaink szegényes volta, illetve a kutatás szintje miatt ebben a pillanatban nem tudunk választ adni, tény azonban, hogy a magyar honfoglalás kora előtti korszakban, datálhatjuk ezt a 7–10., 7–9. vagy a 7–8. századra, egy egészen más funeráris horizont bontakozik ki a Kis-Szamos völgyében. (4., 9. térkép)

Lényeges technikai kérdés, hogy a hamvasztásos temetők esetében még inkább figyelembe kell venni a lehetséges destruktív körülményeket, mint pl. kis mélységük miatt a sírok kitettsége a pusztításnak, ezzel pedig a Kis-Szamos-völgyi temetkezések esetében is szükséges számolnunk. Ez a tény is belejátszik abba a sajnálatos végeredményben, hogy a Kis-Szamos völgyében előkerülő hamvasztásos temetők alsó és felső kronológiai vonalát ebben a pillanatban meghúzni nagyon nehéz: a Nádasdaróc – Kisdomb/Dâmbu Mic leletén kívül biztosan korai időszakra nem tudunk keltezni más leletet, illetve a többnyire közöletlen leletek esetében a leletszegénység miatt nem lehet pontosítani egyáltalán a felső határt.⁵⁸⁹ Következésképpen Bóna Istvánhoz hasonlóan,⁵⁹⁰ a Kis-Szamos völgyében előkerült hamvasztásos temetők (Apahida (?), Doboka, Felsőzsuk, Kályán, Kisbács, Nádasdaróc, Szamosfalva) felső kronológiai határának lezárását a 8–9. században nem tartjuk sem bizonyítottnak, sem logikusnak, hiszen a temetőket vagy töredékeiben tárták fel, vagy akár csak egy-két temetkezést mentettek meg belőle. De ha a nemzetközi szakirodalmat vesszük alapul, ebben az esetben is azt látjuk, hogy a hamvasztásos temetkezések nemcsak a 9. században, hanem a 10., sőt a 11. században is ismertek Lengyelországban, Ukrajnában,⁵⁹¹ de a Felső-Tisza vidékén is. Budinský-Krička a királyhelmecei temetőt a 8–10., a topolókai temetőt a 10–11. századra keltezte.⁵⁹²

Továbbá, ha a 10. században jól keltezhető temetők elterjedésének térképét vizsgáljuk a Kis-Szamos-medencében, azt észlelhetjük, hogy teljesen hiányoznak és ismeretlenek a 10. századi szegényes mellékletű temetők,⁵⁹³ illetve csak szigetszerűen jelennek meg a kolozsvári honfoglalás kori, nagy százalékarányban fegyverekkel eltemetett népesség temetői.⁵⁹⁴ Mivel kronológiai hiátus létezik a hamvasztásos temetők és 11. század

588 RUSSELL 1972, 25–71.

589 E tekintetben megszívlelendőek Bóna István szavai: „A Szilágynagyfalu–Szamosfalva-csoport időrendi helyzete meglehetősen világos. Kezdeté, kialakulása mélyen visszanyúlik az avar korba, legalább a 8. század középső harmadába... A csoport belső fejlődése töretlen a 9. század elején... S bár közvetlen régészeti adat egyelőre kevés van arra nézve (ilyenek a szilágynagyfalusi 10–11. kurgánok 9–10. századi edényei), hogy ez a keleti szláv népesség megéri a magyar honfoglalást, a szilágysági Kraszna–Berettyó-völgy sűrű szláv helynévanyaga éppúgy bizonyítja fennmaradásukat, mint az egyik királyhelmecei halomsírban talált honfoglaló magyar nyílcsúcs.” BÓNA 1988, 187. Ugyanakkor Ioan Stanciu megfigyelését sem szabad feledni: „În ciuda opiniei aporoape comune despre datarea târzie a acestor descoperiri, este foarte probabil că această grupă are o etapă timpurie databilă spre mijlocul sau în a doua jumătate a sec. VII.” STANCIU 2002, 218. Hasonlóképpen: STANCIU 2008, 429. Ugyanakkor a kolozsvári régész egy előbbi munkájában a szamosfalvi temető használatát (is) lezárja a 8. században: „Auch vom Standpunkt dieser Kriterium aus Gibt es keine Gründe, um manche der Entdeckungen im Nordwesten bereits ins 9. Jh. zu datieren.” STANCIU 1999, 258.

590 „Erdély 7–10. századi szláv hamvasztásos temetőiből vigasztalan, egyhangú kép tárul fel...” BÓNA 1988, 183.

591 JAŹDŹEWSKI 1949, 91–191; MIŚKIEWICZ 1969, 241–302; ZOLL-ADAMIKOWA 1979; ZOLL-ADAMIKOWA 1988, 183–229; ZOLL-ADAMIKOWA 1997, 227–238; IVAKIN 2011, 252, Fig. 4. A hamvasztásos temetők (Alt Kabelich típusú temetők) legújabb szintézise-repertóriuma: SZMONIEWSKI–TYNIEC–KĘPIŃSKA 2006a, 499–504; SZMONIEWSKI–TYNIEC–KĘPIŃSKA 2006b, 27–31. Az utóbbi időszakban felmerült az ötlete annak is, hogy akár a 12–13. századig is keltezhetőek a hamvasztásos temetők egy része (KALAGA 2006, 84–87), amelyet azonban Michal Parczewski elvetett, véleménye szerint csupán a kerámia leletanyag alapján ilyen késői kelteztést nem lehet bizonyítani (PARCZEWSKI 2007, 196). Újabb közlemények a téma kapcsán: GROCHECKI 2012, 219–248; KOTOWICZ 2005, 156–172; SIKORA 2007, 125–160; SZMONIEWSKI 2005, 109–117.

592 Topolóka/Topl'ovka: BUDINSKÝ-KRIČKA 1958, 187; Királyhelmecei/Kráľovský Chlmece: BUDINSKÝ-KRIČKA 1980, 63.

593 Ezzel ellentétben például csontvázas, szegényes mellékletű temetők ismertek – még ha a 10. század közepétől is – például Gyulaféhegyvár – Brândușei utcából, Poklisáról, Maroskarnáról. Minderre lásd bővebben: GÁLL 2013a, I. kötet: 824–842.

594 E jelenségre Révész László is felfigyelt. RÉVEZS 2013, 607–608.

második felében/12. században megjelenő templom körüli temetők között, azt gyanítjuk – empirikus módon egyelőre – hogy a hamvasztásos temetkezéseket hátrahagyó népesség és a 10. századi temetők valójában kiegészítik egymást, köznyelvre lefordítva: a hódítók és a szlavofón népesség között kontaktus létezett. Egyrészt a 10–11. századi szegényes mellékletű, nagy sírszámú temetők teljes hiánya a Kis-Szamos völgyében (a fegyveres rétegen kívül a 10. században nem történt lényegesebb betelepítés/betelepülés), de másodsorban csak a 11. század második felében megjelenő templom körüli temetők ugyanazt a gyanút erősítik meg, hogy a 10. századi hódítók jelentős számú hamvasztásos temetkezést gyakorló népességet találtak a Kis-Szamos völgyében, közvetkezésképpen a hamvasztásos temetőknek csak a 7–9. századra való keltezése nagyban kérdéses,⁵⁹⁵ e sorok szerzői inkább a 7–9/10. századra való datálást javasolnák. (5., 10. térkép)

Meglátásunk szerint, és emellett szól minden logika, a hamvasztásos temetkezéseket gyakorló népességet a 10. századi honfoglaló magyar hatalmi struktúra nem elpusztította, hanem integrálta a kor gazdasági-politikai, katonai struktúráiba mint legyőzött népességet. Éppen ezért (is) gondoljuk, hogy hibás az É-Erdély területei esetében a hamvasztásos temetők felső kronológiai határát lezárni a 9. században. De még nagyobb hibának tartjuk azt, hogy ezt a legkevesebb régészeti bizonyíték nélkül tették (!), elsősorban a hasonlóképpen megoldatlan, hipotetikus avar temetőhorizont periodizációjához kötve egy eléggé jellegzetes, periferikus mikrorégióban regisztrált régészeti jelenséget. Sajnálatosan az eddigi régészeti elemzések legnagyobb része (köztük régebben jömagunk is) a Kis-Szamos régiójának hamvasztásos temetkezéseinek eltűnését az Avar Kaganátus bukásához kötötte, vagyis egy régészeti jelenség eltűnését egy politikai-történeti eseménnyel magyarázott. A legkevesebb bizonyíték nélkül a Kis-Szamos-völgyi hamvasztásos temetők népességet eltűntették a régészeti térképekről – azért, mert megbukott az Avar Kaganátus.

E probléma kapcsán, a következő kérdéseket tehetjük fel:

1. Mi történt ezzel a népességgel? – erre senki nem adott választ;
2. Miért kellene egy politikai struktúra eltűnésének egy népesség eltűnését is eredményeznie, és főleg hogyan és kik tűntették el?

Eszmetörténettel foglalkozó tanulmányok alapján, nem nehéz rájönni ezen elgondolás gyökereire, amely azonban nem a kora középkorhoz, hanem a 19–20. század specifikus gondolkodásához köthető, pontosabban eléggé egyértelműen egy modern mítoszhoz, az „egység” mítoszához.⁵⁹⁶ Ezen elgondolás szerint az állam – nemzet – mikroközösség – egyén⁵⁹⁷ elválaszthatatlan egységet alkot, amely a (nagy) történelmi hazugságok egyikének számítható!⁵⁹⁸ Közeledünk Orwell és az 1984-e,⁵⁹⁹ vagyis a modern állam szerepének más korszakokba való szellemi implantációjához! Azonban, valójában ennek semmi köze a kora középkori hatalmi struktúrákhoz és ezek (technikai) lehetőségeihez.

Akár elfogadjuk a fentebb megfogalmazottakat, akár nem, az egyértelmű azonban, hogy a pogány jellegű temetkezések és a tipikus keresztény jellegű templom körüli temetők sírjaiban, a temetkezési szokások és anyagi kultúra elemei között jelentős törés tapasztalható a 7–9., illetve 10. és a 11–13. századi temetők között.⁶⁰⁰ A régészet által régebben lakosságcsereként, migrációként értelmezett folyamatok nagyon sok esetben egyszerű akkulturációs folyamatok, illetve a hatalmi struktúrák átszerveződésének következményei voltak. Ezt sejtjük részben a Kis-Szamos térségében is. Mindez, ugyanakkor azt is mutatja, hogy milyen vékony jégen állunk, mikor csak régészeti szemszögből próbálunk bonyolult jelenségköröket elemezni. (6., 11. térkép)

Összegezve a mintegy ezer évet, a Kis-Szamos menti temetkezési rítusok és szokások mintegy ezeréves evolúcióját a következő képen szemléltetjük:

595 Fontosnak tartanánk hangsúlyozni a későbbi nagyon változatos szláv helynévanyag jelenlétét Kolozsvár környékén, illetve a Kis-Szamos völgyében. A különféle eredetű szláv hely-, dűlő- és víznevek, mint például Dezmér, Dombro, Esztény, Gesztrágy, Gorbó, Hója, Kályán, Mákó, Méra, Lóna, Palatka, Plecska, Szelicse, Szomordok, Szopor, Szovát, Sztána, Valkó, Vista, Zsuk, mindenképpen választ kívánnak a jövőben, hogyan is kerültek a magyar nyelvbe, majd később a magyarból a román nyelvbe. Természetesen ezt a kérdést régész nem tudja eldönteni, de nem is vállalkozhat rá. HERPEI 2004, 13; KRISTÓ 2002, 48.

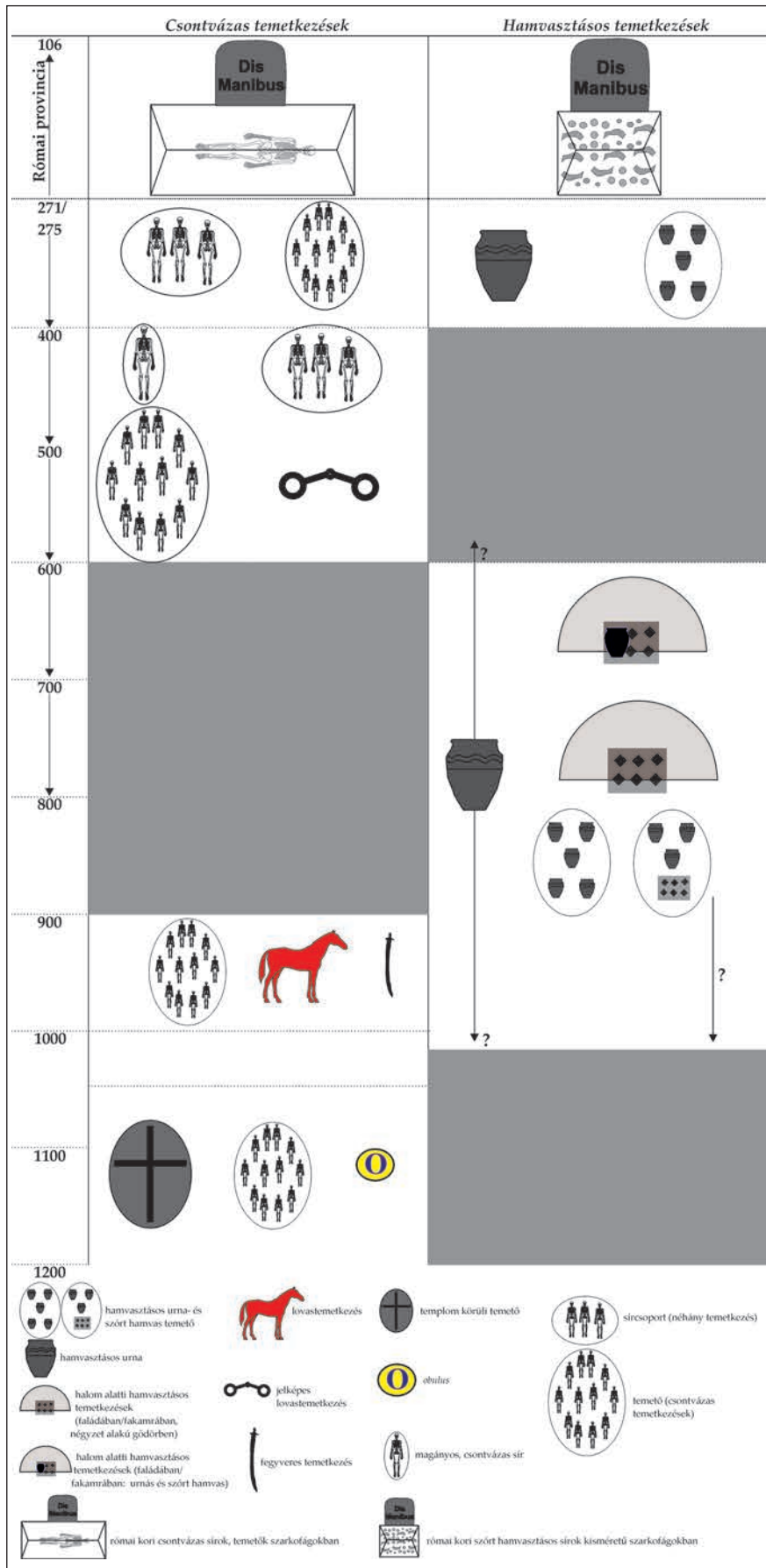
596 BOIA 1999, 157.

597 A nemzetek és a modern államok *'were destined for each other; that either without the other is incomplete, and constitutes a tragedy.'* GELLNER 1983, 6.

598 GELLNER 1997, 20.

599 Véleményünk szerint Orwell nem a totalitárius rendszerekre, hanem a modern állam gépezetére utalt nagy művében, ugyanis gyakorlatilag mindegyik államgépezet esetében ugyanazon működési filozófia figyelhető meg.

600 Az Erdélyi-medence templom körüli temetőinek elemzését lásd: GÁLL 2013f, 135–250.

66. kép. A Kis-Szamos völgyében regisztrált temetkezési rítusok és szokások időbeli evolúciója
 Fig. 66. The chronological evolution of the burial rites and rituals in the Valley of the Someşul Mic

3. MIGRÁCIÓK ÉS A KIS-SZAMOS VÖLGYE. GONDOLATOK A NÉPVÁNDORLÁS KORI MIGRÁCIÓS JELENSÉGEK RÉGÉSZETI „LÁTHATÓSÁGA” KAPCSÁN

3.1. A migráció jelenségének rendszerezése – régészeti szemszögből

Az ember tereket ívelő, földrajzi értelemben kifejezhető mozgása, a *migráció*, vándorlás, latin eredetű szó fogalma mint társadalmi, szociológiai jelenség egyidős az emberiséggel,⁶⁰¹ azonban a 19. századtól használt „népvándorlás” fogalma valószínűleg a német klasszika-filológia eredményeképpen került tudományos használatba („*Völkerwanderung*”), emiatt is körülményesek a más nyelveken való megfelelői.⁶⁰² Akárcsak a modern korban, a helyüket elhagyó egyének, kisebb csoportok vagy makrocsoportok mozgására számos adat utal, következőképpen a „migráció”/„vándorlás” fogalma, amely bár modern korokra utal elsősorban, ennek ellenére alkalmazható a római kor utáni évszázadokban történt szociológiai jelenségek leírására, hiszen azokat a mozgásokat körülbelül ugyanazzal az ok-okozati tényezőkkel írhatjuk le. Az természetesen már kutatástörténeti probléma, hogy a római uralom utáni kora középkor kapcsán nemcsak magát a fogalmat, hanem e migrációs jelenségek elemzését, értelmezését sok ideig meghatározta a romantika korának specifikus gondolkodásmódja,⁶⁰³ nem véletlen ebből a szempontból Stefan Burmeister ezen megjegyzése: *‘A striking gap is revealed here between archaeological research and that of the other social sciences.’*⁶⁰⁴

A migráció definíciója éppen ezért „időtlen”, nem vonatkoztatható különféle történeti korszakra, egyszerűen egy adott – többnyire rövid – történeti időszakban, földrajzi értelemben, aktív emberi, személyes vagy csoportos magatartásformát jelöl, amely kapcsolatban áll az ember, az emberi közösség mobilitásra való hajlamával. Ezért szükséges kiemelnünk, hogy számos esetben a migrációk individuális jelenségekből tevődnek össze, erre régészeti adatsor is áll rendelkezésünkre (ld. később).

E probléma természetesen kapcsolatban áll az okozati háttérrel, amely kiváltja a helyváltoztatást: 1. Megmaradás, megélhetési kényszer; 2. katasztrófák hatására történő menekülés; 3. az emberi közösség (pontosabban annak vezető elitjének) hódító vágya. Maga a migráció lehet individuális, habár a kora középkori biztonsági viszonyai között ez inkább legalább kiscsoportos volt, illetve nagycsoportos, ebben az esetben azonban különféle nagycsoportos migrációt tudunk elhatárolni egymástól. Anélkül, hogy a modern migrációs jelenségek elemzését tekintetbe vennénk, a kora középkorban a nagycsoportos-tömeges migrációk többnyire természeti katasztrófák,⁶⁰⁵ háborúk⁶⁰⁶ következményei voltak.

A migrációk földrajzi kiterjedésük kapcsán hasonlóképpen többféle típusúak: 1. Rövid távolságú migráció; 2. középtávolságú migráció; 3. hosszú távolságú migráció. E három típus meghatározása természetesen nagyon relatív, ugyanis a távolságok kategorizálásának definiálása kérdőjeles, tehát feltehető a kérdés, hogy mit érthetünk rövid, közép- és hosszú távolságú migrációnak? Ennek ellenére, ha megpróbáljuk rendszerezni, a rövid távolságú migrációk kistájakon belüli mobilitásra vonatkoztathatóak (mint pl. a Kis-Szamos völgye), a középtávolságú migrációk alatt viszont már a néhány száz kilométer hatósugarú mobilitás érthető. Meglátásunk szerint a hosszú távolságú migrációkat a makro-regionálishelyválasztáshoz köthetjük. Mindhárom, jellegében különböző hatósugarú, földrajzi kiterjedésű migráció lehet individuális, kis- illetve nagycsoportos migráció.

A modernmigráció-elemzések megkülönböztettek belső és külső migrációt,⁶⁰⁷ ezek a terminológiák a kora középkorra, illetve a középkorra egyáltalán vagy alig alkalmazhatóak, ugyanis a középkori államok esetében nem lehet határvonalakról, hanem csak határrégiókról beszélni, következésképpen helytelen lenne a modern szemlélet alkalmazása.⁶⁰⁸ A kora középkori, illetve középkori kortársak esetében nem ismerjük az ilyen jellegű – alapjában véve a modern korba kategorizált – fogalmakkal kapcsolatos felfogást. A középkori krónikákban

601 HAUTZINGER–HEGEDÜS–KLENNER 2014, 5, 18. A „vándorlás” társadalmi és régészetelméleti háttéréhez lásd: ANTHONY 1990, 895–914; BURMEISTER 1996, 13–21; BURMEISTER 2000, 539–567; PRIEN 2005, 11–48.

602 ECSÉDY 1994, 491–492.

603 Többnyire különféle értelmező szótárak hasonlóképpen ezt, a romantika korának hatását tükrözik a jelenség értelmezése kapcsán.

604 BURMEISTER 2000, 539.

605 A 6–7. századi kelet felőli migrációk lehetséges okaival kapcsolatban: BÜNTGEN ET AL. 2016, 231–236.

606 A magyar honfoglalást is ilyen jellegű okokra vezették vissza: TÓTH 1994, 266. Ezzel részben ellentétes vélemény: SZABADOS 2011, 143–154.

607 LÓRINCZ–ZÁMBÓ 2012; PAPP 2009.

608 BENKŐ 2012, I. kötet: 171–172.

feltűnő fogalmak viszont ismerik a „kivándorlás” fogalmát,⁶⁰⁹ a ki-, illetve a befelé irányuló migrációs jelenségek fogalma – ha nem is a napjaink tudományos formájában – előfordul a középkori írott forrásokban.

A migráció problémáját érintő rendszerezésünk kapcsán egy utolsó, de talán egyik leglényegesebb aspektusára szükséges felhívunk a figyelmet. A migrációk kapcsán nemcsak individuumokból álló közösség változat helyett – több vagy kevesebb ideig –, hanem vannak esetek, amikor maga az intézményrendszer vesz részt a migrációban. Ilyen jellegű ázsiai intézményrendszerek Kárpát-medencei implantációjáról beszélhetünk – amelyek együtt zajlottak le népségek migrációjával párhuzamosan – az Avar Kaganátus vagy a Magyar Nagyfejedelemség kapcsán,⁶¹⁰ vagy a bencések megjelenése az Erdélyi-medencében, párhuzamosan a közösség perszonális migrációjával, Ny-i intézményrendszerek e helyen való implantációját jelentette.⁶¹¹ E gondolatból kiindulva, úgy véljük, hogy e probléma kapcsán jogosan beszélhetünk az „intézményes migrációjáról”.

3.2. Migrációs jelenségek a Kis-Szamos térségében a római uralom végétől a 12/13. századig

A bevezetőnkben megpróbáltuk az emberiség egyik legkomplexebb szociológiai jelenségének nevezhető migrációs jelenségeket rendszerezni, a következőkben pedig időrendben migrációs jelenségkategóriába illeszthető példákat illusztrálni a Kis-Szamos térségéből, amelyek kevésbé vagy jobban ismert migrációs jelenségkategóriákba tartoznak. A vizsgált területre és általában véve az Erdélyi-, de összességében a Kárpát-medencére vonatkozóan, általánosan elterjedt módszer az írott forrásokból ismert különböző népmozgások régészeti lecsapódásának keresése, illetve a jelenség általánosítása, vagyis a makromigrációk hangsúlyozása.⁶¹²

A Római Birodalom adminisztrációjának és hadseregének visszavonulása után, a feladott provincia területe a legkülönfélébb migrációk célpontja lett: egyrészt gyaníthatóan a *Barbaricum*-ból bevándorolt közösségeket főleg a városok esetében a helyben hagyott értékek vonzották, másrészt a barbár életér ezzel jelentősen gyarapodott, amely hasonlóképpen mozgásba hozhatta a provincián kívüli népséget, ahogyan mindez hasonlóképpen elmozdíthatta a római uralom után helybenmaradt népséget is.

Ezeknek régészeti jelei azonban nem egészen egyértelműek a Kis-Szamos térségében. Ha Magyarpalatka – Tag/Coastă lelőhelyén a romos állapotban levő rurális római korú település romjai közé temetkezett közösség esetében gyaníthatóan olyan kisközösségről van szó, amely K-i vagy ÉK-i irányból érkezett a Kis-Szamos egyik mellékágának számító patak völgyébe, illetve talán hasonlóak a Magyarszovát – Somosa sírjainak elhamvasztott egyénei is,⁶¹³ kérdőjeles marad ennél nyugatabbra megtelepedett közösségek esete, akiknek elsősorban csak telepnyomaikat ismerjük. Feltehető a kérdés: e közösségek idevándoroltak vagy a római kori elszegényedett népség tagjai lehettek? A szucsági leletek kapcsán Coriolan Horațiu Opreanu és Vlad-Andrei Lăzărescu megfigyelése szerint a római kori és a népvándorlás kori település között nincsen kapcsolat, illetve települési kontinuitás,⁶¹⁴ tehát e közösségek is migráció eredményei, azonban ezek eredete egyelőre kérdéses marad.

Ha ezen esetekben a térségünkben diffúz kiscsoportos migrációkra gyanakodhatunk, a későbbi, 5. századi leletanyag kapcsán felmerült elméletek sokkal komplexebb jelenségeket körvonalaznak. Ezen elméletek szerint – mint intézményes migráció eredmény – az 5. századi apahidai sírok a gepida hatalmi központ megjelenéséért értékelhető, amellyel kapcsolatba hozhatóak további lelőhelyek is Kolozsvár környékén.⁶¹⁵

609 Például a Képes Krónika szövege szerint „...az Úr megtestesülésének 677. esztendejében, Attilának, a magyarok királyának a halálát követő 104. évben, III. Konstantin császár és Zakariás pápa idején, amint az meg van írva a rómaiak krónikájában, a magyarok másodszor is kijöttek Szkítiából az alábbi módon....” SRH I, 284.

610 POHL 2003, 272–273.

611 Lásd például: LASZLOVSKY 2004, 337–349.

612 A közép-európai kora középkori régészeti szakirodalmat domináló német régészetben a migrációs folyamatok beazonosításának lehetőségéről alkotott vélemények igen eltérőek. A korszakra vonatkozóan gyakori az írott forrásokból ismert vándorlások régészeti leletekkel való korrelálása, vagyis az ún. „vegyes érvelés”. Ennél valamivel komplexebb Volker Bierbrauer módszere, melynek lényege egy adott „kulturmodell” jelenlétének kimutatása egy ún. „kivándorlási területen” (*Auswanderungsraum*) és egy ún. „bevándorlási területen” (*Einwanderungsraum*). Ha ezek a feltételek teljesülnek, régészeti szempontból beazonosítható migrációról lehet beszélni, és egyeztetni az írott forrásokból ismert adatokkal. Ugyanakkor, csak abban az esetben fogadható el a vándorlás ténye, ha az pusztán régészetileg, az írott források bevonása nélkül is kimutatható. Lásd például BIERBRAUER 1993, 103–172; BIERBRAUER 2006, 167–216; BIERBRAUER 2008. Egyes kutatók ennél jóval szkeptikusabb álláspontra helyezkedtek, amely szerint a migráció nem mutatható ki régészeti módszerekkel, mivel a vándorlás régészeti nyomainak nem különböztethető meg más jelenségektől (kommunikáció, kereskedelem stb.). BRATHER 2004, 551–559.

613 BÓNA 1988, 113.

614 OPREANU–LĂZĂRESCU 2013, 341.

615 A Kis-Szamos völgye tekintetében felmerült annak a lehetősége, hogy az 5. század második felére keltezhető leletek a gepidák erdélyi bevándorlásával hozhatóak összefüggésbe, amelyről Jordanes *Geticája* tudósít. JORDANES *Getica*, 264. „Napoca romjai körül nem véletlenül alakult ki rangos katonai kísérekől és családtagjaikból valóságos települési gyűrű, a hajdani városban

Részlegesen kis- vagy nagycsoportos migrációra következtet Coriolan Horațiu Opreanu, Valentin Voişian és Emilian Bota, akik nem zárják ki annak a lehetőségét, hogy az előbb említett Közép-Duna régió területéről érkező migrációs hullám eredményeképpen jutnak ezek a kisközösségek a Kis-Szamos régiójába, vagyis egy Ny-i irányú migrációt valószínűsítenek a medence növekvő leletanyaga alapján. Ilyen kontextusban nem kizárható, hogy a szentpáli sírcsoport (3 temetkezés) is migrációs jelenségeként magyarázható. Azonban azt is szükséges megemlítenünk, hogy mind a demográfiai növekedés, mind a soros temetők (*Reihengräberfelder*)⁶¹⁶ kialakulása nem jellegzetesen erdélyi jelenség, hanem ugyanebben a periódusban adatolható a Kárpát-medence többi régiójában, sőt más makrorégiókban is. Másrészt az anyagi kultúrában bekövetkező változások (pl. új fibulatípusok) nem feltétlenül értékelhetők úgynevezett etnikai változásként, ugyanis ezek szintén nyomon követhetők más területeken is. Ugyanakkor a temetkezési szokásokban, illetve a halotti öltözetben számos olyan elem van, amely a korábbi korszakhoz képest folytonosságot mutat,⁶¹⁷ még ha ez mikroregionális szinten a Kis-Szamos völgyében csak kis mértékben érhető tetten. Természetesen feltételezhető, hogy a megváltozott hatalmi és politikai helyzet következtében egyes közösségek beköltöztek a régióba, azonban ezek kivándorlási területe természet tudományos elemzések hiányában (stronciumizotópos vizsgálatok) még nem határozható meg.

Más jellegű, kiscsoportos-személyes migráció eredménye lehet a szászfenesi Polus Center/Şapca Verde CX12A férfisir: a 18–20 éves esetében a nordikus–turanid–mongolid antropológiai jellegű férfi jelentős mértékben különbözhetett a közösségtől, amelyet nemcsak antropológiai jellege,⁶¹⁸ hanem a sírból előkerült mellékletanyag egyes elemei is tükröznek, mint például a a férfiakhoz köthető eléggé tipikus nomád jellegű csontár. A temetkezés sírgödre topográfiai szempontból is elkülönült a temetőben. Mindez azt jelentené, hogy a hun hatalmi rendszer népességeit nem lenne szabad monolitikus tömbben tárgyalni, a birodalom széthullása távolról sem jelentette a Kárpát-medencei K-i elemek eltűnését, illetve ezek kisközösségeinek különféle irányú mozgását.⁶¹⁹ (44–45. tábla)

A Kis-Szamos völgyében a 6. század utolsó harmadában egy fontos törés figyelhető meg az anyagi kultúrában. Az Avar Kaganátus jelentette új politikai hatalom keretein belül⁶²⁰ az Erdélyi-medencéből néhány olyan fontos temető ismert, mely egyrészt – bár megváltozott formában – néhány helyi, gepida kori hagyományt továbbvitt, illetve szorosan kapcsolódik a korabeli Meroving-kultúrkörhöz (az erdélyi soros temetők késői csoportja). Bár a korszak kronológiája egyelőre nincs nagyon pontosan kidolgozva, valamint több fontos lelőhely még közöletlen, egyelőre úgy tűnik, hogy a soros temetők késői fázisával nem számolhatunk a Kis-Szamos völgyében. Ebben az esetben nem zárható ki annak a lehetősége, hogy a megváltozott politikai helyzet következtében egyes közösségek elköltöztek, egyes közösségeket elköltöztettek a térségből, illetve más népségeket kolonizáltak.

A 7. század első felében feltűnő hamvasztásos temetkezési horizont (Nádasdaróc – Kisdomb/Dâmbu Mic) valószínűleg – ahogyan az előbb kifejtettük – egy újabb migrációs hullám eredménye,⁶²¹ ahogyan egyes vélemények szerint a későbbi, 7–8. századi, halmos, hamvasztásos temetkezések népessége is, amelyet általában politikai indítékokkal magyaráztak.⁶²² Kérdés marad, hogy a 6. század második feléig keltezhető soros temetők (*Reihengräberfelder*) és a hamvasztásos temetők horizontja között milyen kronológiai különbség létezik, vagyis a lehetséges „beáramlás” és az előbbi korszak népességének a „kivándorlása” között létezett vagy sem kronológiai különbség? Erre ebben a pillanatban egyértelműen nem tudunk válaszolni.

A következő, kronológiai szempontból egyértelműen bizonyítható migrációs hullám, amely megváltoztatta a kistáj geopolitikai hovatartozását, az a magyar honfoglalás volt,⁶²³ amelyet a 11. századi hatalmi struktúrák

ugyanis a szilágysomlyói korszak utáni legrangosabb gepida fejedelmi személyek laktak. A falak között éltek, talán egy félig-meddig lakhatóvá tett romos épületben, mint Castra Reginában (Regensburg) előbb az alamannok majd a bajuvárok hercegei...” BÓNA 1988, 146. Lásd még: HOREDŦ 1958a, 80–81.

616 Erdélyi-medence vonatkozásában lásd: DOBOS 2011, 171–206; DOBOS 2013, 247–263.

617 Összefoglalóan lásd RÁCZ 2016, 301–359.

618 GÁL 2009, 475–487.

619 Politika-történeti szempontból ezt a kérdést Schäfer Tibor érintette. SCHÄFER 2001, 30–31.

620 Walter Pohl szakkifejezésével élve „steppe-állam”. POHL 2003, 272–273.

621 „Legkorábbinak két, Kolozsvártól északnyugatra, illetve északra előkerült urnatemetkezés tűnik – ezek alighanem a 7. század folyamán a Felső-Tisza és a Szamos mentén Erdélybe húzódó szlávok nyomai. A Nádasdaróc-Kisdombon előkerült kisméretű, szabad kézzel formált „Nyezviszkó-Prága” típusú urnák igen korai voltára az is utal, hogy hamvakon kívül egyebet nem tartalmaztak.” BÓNA 1988, 181.

622 STANCIU 1999, 245–263; STANCIU 2016, 142, Fig. 25–26.

623 GÁL 2013a, I. kötet: 826–831, 911–915; GÁL 2013e, 461–481.

„nyugatosodása” követett.⁶²⁴ Ez az Erdélyi-medence, illetve a Kis-Szamos irányában újabb migrációkat idézhetett elő, gyaníthatóan Kolozsmonostor és később Doboka hatalmi központ kialakulásával, ahogyan ezt már Kristó Gyula is sejtette.⁶²⁵ A bencések megjelenése – mint a Ny-i struktúrák implementációjának megkoronázása a Kis-Szamos völgyében – egy újabb, más jellegű, migrációs jelenségként értékelhető, amely egyértelműen tudástranszferrel is járt.

Az írott források és a régészeti leletanyag alapján a Kis-Szamos térségében következő migrációs jelenségeket tudjuk időrendben rendszerezni:

271	→ A római provincia feladása	
4. század	→ kiscsoportos (?) migráció kelet vagy északkelet irányból	
5. század 1. fele	→ Közép-Duna régió területéről érkező migrációs hullám	Intézményes migráció eredménye: a gepida hatalmi központ megjelenése
5. század	→ Individuális-kiscsoportos migráció	
5. század 2. fele	→ Apahida környékén	
568	→ Az avar hódítás, az Avar Kaganátus megalapítása a Kárpát-medencében	
7. század 1. fele	→ kiscsoportos (?) migráció kelet vagy északkelet irányból	
7. század 2. fele/ 8. század 1. fele	→ kiscsoportos (?) migráció kelet vagy északkelet irányból	
895/896	→ A magyar hódítás, a „Magyar Nagyfejedelemség” megalapítása a Kárpát-medencében	
10. század 1. fele		→ Intézményes migráció eredménye: honfoglaló „hatalmi térség” Kolozsvár környékén
11. század 1. fele		→ Intézményes migráció eredménye: Kolozsmonostor ispáni központ
11. század 1. fele	→ kiscsoportos (?) migráció nyugati irányból	
11. század 2. fele		→ Intézményes és perszonális migráció eredménye: bencések megjelenése

67. kép. A Kis-Szamos régiójában lejátszódó migrációs jelenségek időrendje
Fig. 67. The chronological evolution of migrations in the Valley of the Someșul Mic

A felvázolt migrációs jelenségek sok esetben kérdőjelesek. Úgy véljük, hogy a régészet hagyományos eszközei ebből a szempontból kimerültek, előrelépést a jövőben a mobilitás, illetve a migrációs kérdéskör kapcsán csakis természettudományos (stronciumizotópos vizsgálatok) módszerek segítségével várhatunk.

4. A KERESZTÉNYSÉG PROBLEMATIKÁJÁRÓL A KIS-SZAMOS VÖLGYÉBEN A POSZTRÓMAI KORTÓL AZ ÁRPÁD-KORIG

Az erdélyi román, de általánosan a román történelemtudománynak a 19. századtól egyik fő vonulata a kora kereszténység kutatása, amely természetesen – akárcsak a magyar történettudománnyal együtt az európai nemzeti történetírások – szoros kapcsolatban állt a nacionál-darwinista szemléletmódú etnogenezis és „faji” (kulturális)⁶²⁶ kontinuitás fogalmával,⁶²⁷ mint a már említett politikai diskurzusok legitimáló eszköztára. A történeti narratívát az utolsó 150 évben folyamatosan újra-„kreálta” a történetírás, ebből a szempontból a kereszténység anyagi evidenciái azonban elsősorban a II. világháború után játszottak központi helyet, szerepet.⁶²⁸

A 3–10. századi kereszténység evolúciójának megítélése radikálisan megváltozott az utóbbi évtized európai kutatásában, mivel a kereszténység vizsgálata már nemcsak a teológia és patrisztika privilégiuma,⁶²⁹ hanem multidiszciplináris kutatási szakterületté vált. A teológiai és művészettörténeti kutatások mellett, jelentős he-

624 NYÁRÁDI–GÁLL 2015, 96–98.

625 KRISTÓ 2002, 93.

626 Nacionál-darwinizmussal kapcsolatban lásd: TAKÁCS 2007, 71–73.

627 Jó példa erre: ARMBRUSTER 1993, 17–44.

628 BUSCH–VERSLUYS 2015, 7–18. Erdély területén annak ellenére, hogy mennyiségileg folyamatosan növekvő tanulmányok hosszú sora értekezik a keresztény közösségek anyagi kultúrájáról (BODA–SZABÓ 2014, 141–159), az utolsó átfogó katalógust, amely felgyűjtötte e leletanyagot, több mint negyedszázada közölték. GUDEA–GHIURCO 1988. Hasonló, de kisebb méretű próbálkozás: MADGEARU 2001.

629 THE OXFORD HANDBOOK 2012; JENSEN 2015.

lyett kapott Ny-Európában a tárgyak „mobilitásának” vizsgálata, a különféle hálózatok és ezek kiterjesztőinek elemzése,⁶³⁰ illetve a vallási gyakorlatok kontextualizása.⁶³¹

Ennek ellenére a kelet-európai történet-, illetve a régészettudományban azt sem tekintették mérvadónak, hogy a kereszténység mint identitásforma lényegesen változott az idők folyamán; ehhez képest a különféle jellegű tanulmányok időben változatlanoként kezelték, holott például a 3. és a 10. századi kereszténység között is jelentős eltérések léteztek.⁶³² Amellett, hogy az önazonosságról szóló diskurzus merőben modern jellegzetesség, a modern kor megszilárdította az egyéni és csoportos identitásokat, valamint azok meghatározására tett erőfeszítéseket.⁶³³

Mit jelent mindez a kereszténység jelentésének változását tekintve? Elsősorban azt, hogy a más típusú identitásokhoz hasonlóan a kora középkori egyének és közösségek keresztény mivolta, keresztény azonosságtudata hasonlóképpen változó, meg nem szilárdult képet mutat. Éppen ezért a kereszténység fogalmi változását sem a modernitás homogenizáló szemüvegén keresztül kellene szemlélni.

Ezen egyértelmű tényből kiindulva, szükséges feltennünk a kérdést, hogy egyrészt melyek – ha egyáltalán léteznek – lehetnek a kereszténységre utaló régészeti jelek, másrészt milyen régészeti kontextus vagy anyagi kultúra eleme tartható eleve kereszténynek, illetve milyen elemek kapcsán következtetett kereszténységre, keresztényekre az eddigi szakirodalom? Beszélhetünk egyértelműen olyan régészeti kontextusokról, amelyek teljes bizonyossággal keresztényekre utalnak?

Módszertani szempontból először is Mannheim Károly észrevételéből kell kiindulnunk, vagyis általánosságban véve, a szimbólumok, eszmék átköltötetése egyik társadalmi környezetből a másikba megváltoztatja jelentésüket és funkciójukat, következésképpen ez mondható el az ezt szimbolizáló anyagi kultúra termékeiről is.⁶³⁴ A mi esetünkben mindez azt jelenti, hogy az importált keresztény jelképek, legyenek mécsesek, mellkesztek stb. mind a Kis-Szamos régióban, mind máshol, törvényszerűen nem asszociálhatóak a kereszténységgel, hiszen új környezetükben ezek jelentéstartalma is megváltozott.

Szorosan kapcsolódik ezen kultúraszociológiai észrevétel Bollók Ádám elemzésének eredményeihez,⁶³⁵ amelyet a következőkben próbálunk szintetizálni. Először is, a kereszt jele a késő antik hagyományban bajelhárítóként jelenik meg, de a régebbi pogány amulettek helyettesítésére, vagyis mint *apotropaiont* viselték, a démonok ellen.⁶³⁶ Mindebből az szűrhető le, hogy a keresztény hagyomány egy pogány szokást integrált, időben pedig lassan saját szimbólumaival helyettesítette azt: az antik világ amulettjeivel szemben (pl. pecsételt üvegcsengők), mind a Kelet-Mediterráneumban (már az 5. századtól), mind a Balkánon, majd a 10–11. századi Kárpát-medencében a kora középkorig elterjedtek a különféle kereszt mint keresztény amulettek.⁶³⁷ Ugyanakkor, nagyon sokáig együtt jelentkeznek a sírokban pogány, illetve keresztény jelképek.⁶³⁸

Milyen konzekvenciát vonhatunk le e két, jelentős mértékben összefonódó észrevétel alapján? Egyrészt a kereszténységhez köthető tárgyak nem igazolják törvényszerűen a kereszténység, illetve keresztények jelenlétét. Ez elmondható azon konkrét helyzetekben, esetekben, amikor mécses, illetve kereszt található szórványleletként, amelyeket a szakirodalom keresztény közösségekhez kötött. Bollók Ádám vizsgálata ugyanakkor azért jelentős, mert az *apotropaikus* jellegű keresztet ugyanúgy bajelhárító maradtak, tehát csak részben veszítették el jelentéstartalmukat! E tárgyak az új kontextusukban is bajelhárítóként lehettek értelmezve, éppen ezért kérdéses, hogy miért kellene implicite keresztény legyen az illető, ha maga a szokás történetisége, úgynevezett pogány jellege jóval korábbi mint maga a kereszténység?

A Kis-Szamos völgyének majdnem ezeréves leletanyagának vizsgálata után, jól láthatóan a késő ókorból (kb. 4. század vége–5. század) olyan leletanyagot, amely a kereszténységgel hozható kapcsolatba, leszámítva a Nagyesküllő – falu területéről,⁶³⁹ illetve Szamosújvár – *Castellum* területéről⁶⁴⁰ előkerült két mécseset, nem ismerünk. Azonban ezek is inkább kereskedelmi (?) kapcsolatokra utalhatnak, amelyeknek az intenzitása kérdéses,

630 KNAPPETT 2011.

631 HACKENBECK 2011; BURNS–JENSEN 2014; REBILLARD 2015, 427–437.

632 Ebből a szempontból lásd: BROWN 1999; MARKUS 2010.

633 Ugyanakkor Craig Calhoun szerint a modernitás olyan változásokat is hozott, amelyek a régebbi, már meglevő identitásokhoz viszonyítva problematikusá tették a más, új identitások kialakítását. CALHOUN 1997, 99–113.

634 MANNHEIM 1995, 176.

635 BOLLÓK 2013, 227–241; BOLLÓK 2016, 133–149.

636 BOLLÓK 2016, 133, 135.

637 Mindezt több példával, illetve írott forrással illusztrálja: BOLLÓK 2016, 137.

638 BOLLÓK 2016, 140–141, 3–4. kép.

639 PROTASE 2000, 116, Fig. 1.

640 VLASSA 1979, 185–187; BARNEA 1982–1983, 263; PROTASE 2000, 145.

ugyanis mind a Kis-Szamos térségében, mind a környező régiókban ilyen jellegű tárgyak csak szórványként ismertek,⁶⁴¹ ideológiai jelentőségét ennek a mediterrán eredetű, keresztény szimbólumokkal díszített tömegárunak nem lenne szabad túldimenzionálni. Hasonlóképpen egyértelmű a teljesen pogány környezetből származó magyarpalatkai 2. sír kerámiapecsételője, amelynek tulajdonosát ugyancsak lehetetlen a kereszténységgel kapcsolatban hozni.⁶⁴²

Az 5–6. században a Kárpát-medencében keresztény közösségek jelenlétére az írott források alapján lehet következtetni, azonban a kereszténység elterjedésének mértékéről a vélemények megoszlanak a szakirodalomban. A Kárpát-medence K-i felét uraló gepidákról az írott források több alkalommal említik, hogy az arianizmus követői voltak. Az ariánus kereszténység gepidák körében való elterjesztésében minden valószínűség szerint jelentős szerepe volt a vizigótoknak.⁶⁴³ A gepida arianizmus szempontjából egyik legfontosabb adat a Gepida Királyság késői korszakára, a 6. század közepére vonatkozik. A Sirmiumban székelő királyi központ mellett ariánus püspökség is működött, ami a kereszténység intézményesítésének egy fontos mutatója. Ugyanakkor kérdéses, hogy a kereszténység milyen mértékben hatotta át az egész társadalmat, illetve milyen mértékben jutott el az egyes társadalmi csoportokhoz. Az semmiképp sem tekinthető véletlennek, hogy a gepida királyi központ éppen Sirmiumban, egy nagyon erős római hagyományokkal rendelkező városban jött létre. A bizánci társadalmi elithez való kötődést az is jól mutatja, hogy Kunimund, az utolsó gepida király I. Justinianus és II. Justinus császárok nevében saját monogramjával ellátott pénzt is veretett. Ebből kifolyólag a sirmiumi püspökség alapján nem lehet a Gepida Királyság teljes területére vonatkozó, általános érvényű következtetéseket levonni, ugyanis könnyen előfordulhat, hogy ez mindössze egy nagyon vékony politikai elithez kapcsolható. Nehezen dönthető el, hogy mindebből mennyi jutott el például a Tisza-vidéki vagy az erdélyi, esetünkben pedig a Kis-Szamos völgyében élő közösségekhez.

A fenti kérdés megválaszolása az írott források alapján nem lehetséges, ezek túlságosan alacsony száma és általánosító jellege miatt, ezért ebben az irányban a régészeti leletanyag alapján történtek kísérletek. A keresztény egyének vagy közösségek beazonosítása legtöbb esetben a sírmellékletek között talált keresztény szimbólumokat hordozó tárgyak alapján történt. Ezek tulajdonosainak vallási identitásával kapcsolatosan ellentétes vélemények alakultak ki a kutatásban. Egyes kutatók szerint a sírokban talált keresztény szimbólumok egyértelműen és közvetlenül az elhunyt keresztény voltát mutatják.⁶⁴⁴ Egy komplexebb nézőpontot kínál az az értelmezés, miszerint a sírokban megfigyelhető pogány és keresztény szimbólumok együttes megjelenése egyfajta szinkretisztikus hitvilággal magyarázható.⁶⁴⁵ Ez egyben rámutat arra, hogy a keresztény szimbólumok jelentései a vallás terjedésével adott esetben módosulhattak vagy esetleg el is tűnhettek a befogadó közösség hitvilágának és szimbólumrendszerének függvényében. Ez a lehetőség még inkább fennáll a mediterrán eredetű, keresztény szimbólumokkal díszített tömegáru esetében, amely a korszakból származó keresztény jellegű tárgyak jelentős hányadát teszi ki. Mindezekről függetlenül, a keresztény motívumokkal díszített tárgyak száma igen alacsony mind a Tisza-vidéki, mind az erdélyi temetőknél, ami valószínűleg azt mutatja, hogy nem számolhatunk a kereszténység szélesebb körű elterjedésével.⁶⁴⁶

A Kis-Szamos völgye kapcsán kijelenthető, hogy az eddig ismert 5–6. századi lelőhelyekről egyelőre nem ismertek a fenti kategóriába tartozó leletek.⁶⁴⁷ A kereszténység szempontjából a korszak legrepresentatívabb leletei az apahidai sírok és a kolozsvár – szamosfalvi kincslelet, amelyek egyértelműen a korabeli társadalmi elithez köthetők és több, keresztény szimbólummal díszített tárgyat tartalmaznak. Éppen ezért elfogadott nézet volt, hogy ezek viselői keresztények voltak.⁶⁴⁸ Ugyanakkor fontos kihangsúlyozni, hogy mindkét apahidai „fe-

641 DIACONESCU 1995, 291 szerint a mécsesek misszionáriusok tevékenységét jelzik, a távolsági kereskedelmi termékek pedig a daciai eredetű közel-keleti búcsújárók által visszahozott termékek. Mindez azt jelentené, hogy intézményesített kereszténységről beszélhetnénk a Dunától É-ra, amelyre azonban semmilyen bizonyíték nem létezik.

642 Mindezt jelzi az a tény is, hogy a kritikusabb Alexandru Madgearu kötetének katalógusából is kimaradt ez a tárgy mint keresztény szimbólum, illetve mint kereszténységre utaló jel. MADGEARU 2001, 114–137.

643 A gepidák ariánus voltára utaló források tárgyalásához újabban lásd GUDEA–GAIU 2015, 30; VIDA 2016, 99 (mindkettő további irodalommal).

644 Erre a nézőpontra jó példa a közelmúltban megjelent, a szerzők által gepidának tartott keresztény emlékeket tárgyaló munka: GUDEA–GAIU 2015.

645 A problémakörhöz lásd VIDA 1998, 529–540; BOLLÓK 2016, 133–134 (további irodalommal).

646 VIDA 2016, 100.

647 Ez a jelenség minden valószínűség szerint a jelenlegi publikációs stádiummal is magyarázható.

648 „A halott kétségen kívül keresztény volt. Már akár katolikus volt, akár ariánus, csak római érintkezés, római befolyás avathatta be a keresztény hitbe, és ha nem is volt született római, mivelődése, már t. i. a mennyi volt, csak római — ha szinte keletrómai is — lehetett.” — írta az apahidai 1. sír leleteiről Finály Henrik 1889-ben. FINÁLY 1889, 319.

jedelmi sír” melléklete, valamint a szamosfalvi kincs tárgyai sem tarthatók helyi készítménynek, hanem szoros kapcsolatokra utalnak a mediterrán világgal, melynek ebben a korszakban a kereszténység szerves részét képezte, azonban arról nem lehet beszélni, hogy kivételesen csak keresztény volt. A szóban forgó leletek egy „nemzetközi” elitreprezentációhoz köthetők, amelynek a különböző fegyverek (elsősorban spátha és sax) mellett jelentős részét képezték a státusszimbólumként értelmezhető viseleti tárgyak is (pl. hagymagombos fibula, elvastagodó végű arany karperec, aranycsat stb.). Ez a kombináció, illetve a presztízstárgyak kiemelkedő minősége nemcsak a viselőinek státusát szimbolizálta egy adott társadalmon belül, hanem egy erős, késő római hagyományokkal bíró katonai elithez is kötötték őket.⁶⁴⁹ Ebben a kontextusban a tárgyakon megjelenő keresztény szimbólumok nem feltétlenül kell, hogy a viselőjük keresztény identitását mutassák, hanem inkább a kereszténység elfogadását és beépítését a társadalmi reprezentáció szimbólumrendszerébe.⁶⁵⁰ Természetesen ez nem jelenti annak a lehetőségnek a kizárását, hogy az Apahidán eltemetett személyek és a szamosfalvi kincs birtokosa(i) keresztények lehettek, azonban a különféle pogány elemek (jelképes lovas temetkezés) éppen e helyzet komplexitására utalnak.

Még ennyi sem mondható el a 7–10. századi kereszténységre utaló régészeti leletanyag kapcsán, ugyanis a négy évszázadot kitevő korszakból konkrétan a kereszténységgel kapcsolatba hozható tárgy nem került elő.

Összegezve, a 3–10. században, általánosan az Erdélyi-medencében dokumentálható kereszténységre utaló nyomok interpretációja, az anyagi kultúrát képviselő tárgyak formájában, teljesen a kutató kritikus vagy kevésbé kritikus hozzáállásán múlik. Nem azt állítjuk, hogy esetlegesen nem létez(het)tek közösségek, amelyeknek kapcsolata a kereszténységgel valamilyen formában megvalósult, azt viszont határozottan állíthatjuk, hogy minderre a régészeti leletanyag – jellegéből fakadóan – nem utal, létük kontextuális és minden bizonnyal – intézményrendszer hiányában – ideiglenes, időleges volt. Az biztos, hogy egyházszervezet nélkül a kereszténységről nem beszélhetünk abban a formában, mint a Római Birodalom, majd Bizánc (Kelet-Római Birodalom) területén.⁶⁵¹

A 11. században a helyzet radikálisan megváltozott az intézményesített kereszténység Erdélyi-medencében való megjelenésével. A folyóvölgy és ennek mellékvölgyei arculatának 11–12. századi evolúcióját nagymértékben meghatározta a középkori egyházszervezet (az erdélyi püspökség) kiépítése, a medence „nyugatiasodását” azonban a legjobban a 11. század második felében létesített bencés kolostor segítette elő.⁶⁵² Olyan elemek jelennek meg, amelyeket biztosan csak a kereszténységhez köthetünk: a templom. Ellentétben a vernakuláris, népi kereszténységgel, a kereszténység intézményesített formájának régészetileg megragadható jelei egyértelműek: a Kis-Szamos tájképében integrálódó templomok és ezek köré szervezett templom körüli temetők. Ezek megjelenése és elterjedése egyértelműen jelzi a kereszténység nemcsak mint egyedi vallás, hanem a társadalom szervezését és létét meghatározó intézményrendszer elterjedését a Magyar Királyság e területén. Ha I. István (1001–1038) törvényei még csak ajánlják, I. László (1077–1095) és Kálmán (1095–1116) törvényei kötelező érvényűvé emelik a templomkertben való temetést.⁶⁵³ Mindez egyrészt jelzi azt a tényt, hogy a hatalmi struktúrák nem tolerálnak más („pogány”) praktikákat, másrészt a keresztény, Ny-i vallás egyediségre való törekvését. A Kis-Szamos völgyében dokumentált templom körüli temetőknél a centrális helyekről a periférikusabb helyzetű településekre való folyamatos elterjedését figyelhetjük meg, ezt a folyamatot régészetileg azonban csak a 11. század második felétől tudjuk követni. Időben mindezzel párhuzamosan a különféle gazdasági technikák elterjedése (is), a bencések révén (Kolozsmonostor), párhuzamosan más jelenségekkel, maga a társadalom szövetét változtatja meg.⁶⁵⁴ Azt is fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a magasabb egyházi szervezet azonban a 11/12.

649 RUMMEL 2005, 373–374.

650 OANȚĂ-MARGHITU 2016, 109, 112.

651 E megfontolások, észrevételek alapján is, a Kis-Szamos vidékére vonatkozathatóan, nem tudjuk elfogadni Vida Tivadar érvelését: „A népvándorlás kori és kora középkori Kárpát-medencében az írásos és a régészeti források alapján a barbár népek betelepődése és pusztításai ellenére is számolhatunk a kereszténység folyamatos jelenlétével, mert a római kor után az egymást váltó barbár uralkodók alatt a 8. század végéig kimutathatók elszórt, a külvilágtól mindinkább elszakadó, kis keresztény közösségek.” VIDA 2010, 17. Ezzel természetesen nem azt szeretnénk állítani, hogy a Kárpát-medence különféle területein nem lehetséges ilyen kontinuitást kimutatni (ami nem feltétlenül népi jellegű kontinuitás!), azonban hasonló jellegű bizonyíték a Kis-Szamos völgyében ismeretlen.

652 KRISTÓ 2002, 116 (az írott források idézésével). Sajnos, amint arra Laszlovszky József is rámutatott, nincsenek arra vonatkozó információink, hogy milyen elveket fogalmaztak meg e közösségek létrehozói a természetes környezet és a szerzetesi lakhely vonatkozásában, annyi tűnik bizonyosnak, hogy elsősorban a kiemelkedéseket preferálták. LASZLOVSZKY 2004, 339.

653 „Si quis... mortuos suos ad ecclesiam suam non sepeliert duodecim diebus pane et aqua poenitiae in cippo”; „Sepultura christianorum non nisi in atrii ecclesiarum fiat.” CIH 1899, 56. l. art. 25., 116. l. art. 73.

654 A 11–12. században a Magyar Királyság területén mintegy 27 bencés kolostort alapítottak. F. ROMHÁNYI 2015, 8–15, 1–2. térkép.

század fordulójáig nem épült ki a Kolozsmonostor – Gyulafehérvár vonaltól K-re,⁶⁵⁵ ugyanakkor maga a folyamat valójában általánosan az egész Magyar Királyságban a 11. század végétől gyorsult fel.⁶⁵⁶ (6., 11. térkép)

A Kis-Szamos mikrorégiójában feltárt templom körüli temetők több mint 1100 sírjából egyetlen olyan jellegű tárgy sem került elő (például kereszt⁶⁵⁷), amelyet többnyire a kereszténységgel hozhatnánk kapcsolatba. Következésképpen, e jellegzetes temetők későbbi megjelenése alapján kijelenthetjük, hogy a kistájunkon a 11. századig biztosan nem beszélhetünk intézményesített kereszténységről, egyházszerkezetről, illetve ahogyan fentebb utaltunk, maga a vernakuláris kereszténység létének bizonygatása a kutatók kritikusabb vagy kevésbé kritikusabb felfogásán múlik.⁶⁵⁸

5. A 11. SZÁZAD HATALMI KÖZPONTJAINAK KÉRDÉSE:

DOBOKA VAGY KOLOZSMONOSTOR LEHETETT AZ ELSŐ ÉSZAK-ERDÉLYI ISPÁNI KÖZPONT? KÉT KÖZÉPKORI HATALMI CENTRUM, KOLOZSMONOSTOR ÉS DOBOKA LÁTHATÓSÁGI VIZSGÁLATA

Kötetében Kristó Gyula hosszasan foglalkozik a Magyar Királyság keretében létrejövő világi igazgatás, az erdélyi vármegyék és várispánságok (*comitatus castrensis*) létrejöttével.⁶⁵⁹ Jelen tudásunk szerint az első vármegyék és várispánságok a Dunántúlon jelentek meg (KRISTÓ 2002, 120),⁶⁶⁰ de Gyula 1003-as leverése után legalább két ilyen, egy észak-erdélyi és egy dél-erdélyi vármegye kellett, hogy létrejöjjön az Erdélyi-medencében is, amelyek majd később több kisebb vármegyére szakadtak (Észak-Erdélyben: Doboka, Kolozs, Kraszna, Torda).⁶⁶¹ Ez alapján Kristó jogosan teszi fel a kérdést, hogy az Erdélyi-medencéből ismert 4-5 föld-, favár esetében melyik lehetett a 11. század elején levő észak-erdélyi vármegye központja? Doboka vagy Kolozsvár?⁶⁶² A szegedi történész szerint, mivel őszerinte Doboka, aki Csanád apja volt, aktív szerepet játszott Gyula legyőzésében, a vármegye központja Dobokán kellett, hogy legyen.

Ellenvéleményünk nem történeti forrásokra alapozó, hanem régészeti és topográfiai:

1. A dobokai vár I. fázisa, amelyet a 11. század első harmadában keltezhetünk, méreteiben egy kisméretű, háromszögletes cölöpfalú vár (kb. 50 ´ 50 ´ 10 m), ellentétben a jóval nagyobb méretű Kolozsmonostor várával (220 ´ 100 m).⁶⁶³

2. Topográfiai szempontból Doboka egy sokkal elszigeteltebb helyen lett fölépítve, amelytől messze voltak mind a sólélőhelyek, mind a maga a sószállítási útja, ugyanis ez minden bizonnyal a Szamoson történt. Balázs Éva szerint a rómaiak *Napocájától* a Nádas-patak völgyében haladt az ősi sóút a Szilágyság, a Tisza-vidék felé.⁶⁶⁴ Tehát, a Lóna völgyén meglátásunk szerint a sókereskedelem lényegtelenebb lehetett, tehát a várnak a 11. század első felében, elsősorban védelmi szerepe lehetett, amely Észak-Erdélyben mintegy védelmi vonalat képezhetett valószínűleg Kozárvárral⁶⁶⁵ és Kolozsmonostorral.⁶⁶⁶ Doboka vára – földrajzi szempontból – mintegy védelmi „kaput” képezett a Lóna völgyében a Meszes-kapu irányában, onnan pedig az Alföldre. (6. térkép)

3. Stratégiai szempontból (pl. a római út) Kolozsvár nagyon fontos csomópontban fekszik (11. térkép), ezt tökéletesen mutatják a római út mentén feltárt 5–6. századi⁶⁶⁷ (8. térkép), illetve honfoglalás kori temetők.⁶⁶⁸ (10. térkép) Ehhez viszonyítva Doboka földrajzi helyzete teljesen periferikus.

655 BÓNA 1988, 234.

656 MORDOVIN 2016, 112. Azzal már nem tudunk egyetérteni, hogy a plébániahálózat kialakulása befejeződhetett volna a 12. század közepén, hiszen a királyság olyan periferikus területein, mint Kelet-Erdély (a későbbi Székelyföld), erre elég csekély nyom utal.

657 A kereszt eltemetése általánosan ritkaságszámba megy a Kárpát-medencei templom körüli temetőkben. VARGHA 2015, 59, 61.

658 TÓTH 2016, 43–48.

659 KRISTÓ 2002, 119–133.

660 KRISTÓ 2002, 120.

661 KRISTÓ 2002, 125.

662 KRISTÓ 2002, 125–126.

663 BÓNA 2001, 84.

664 BALÁZS 1939, 18.

665 HORED T 1986, 126.

666 BÓNA 2001, 84.

667 DOBOS 2017, 412–413.

668 GÁLL 2013a, I. kötet: 826–831, 911–915; GÁLL 2013e, 461–481.

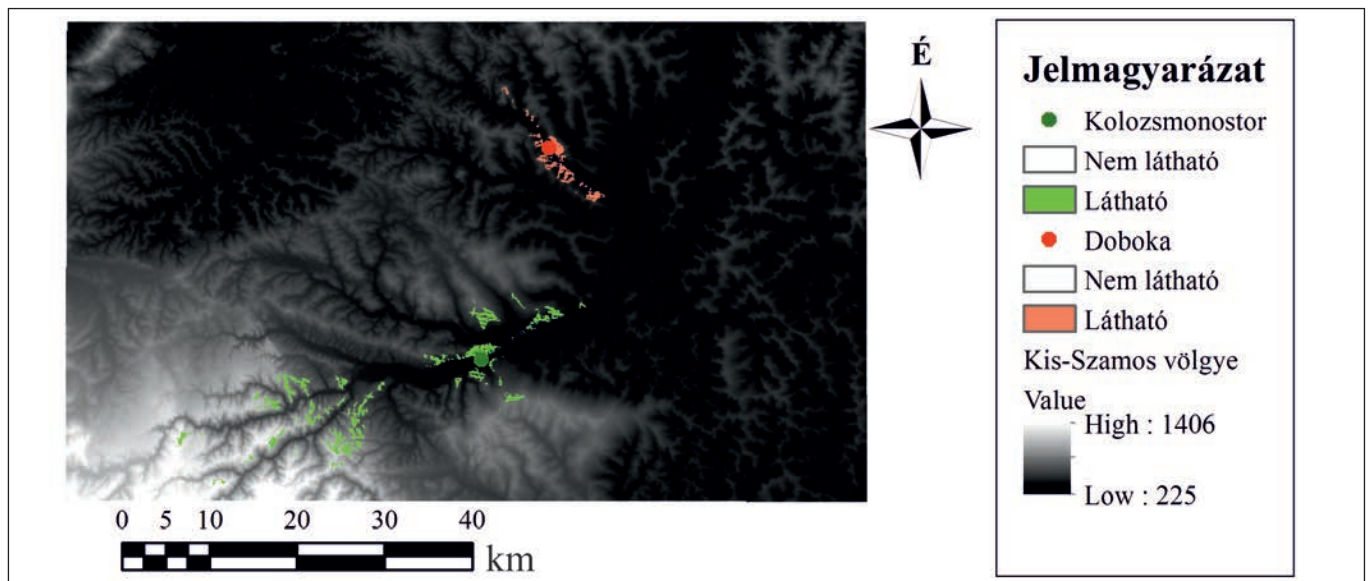
4. A dobokai templom körüli temetők későbbiek a kolozsmonostori temetőknél, illetve a leletanyaguk sokkal gyengébb minőségű.⁶⁶⁹ (5., 10. térkép)

5. Ha a 10. századi temetőket vesszük számba, akkor a helyzet hasonló: a mai Kolozsvár területén a honfoglaló fegyveres sírok koncentrációját figyelhetjük meg,⁶⁷⁰ ellentétben a Lóna völgyével, ahonnan nem ismert hasonlóan keltezhető lelet.

Ezen megfigyeléseinket erősítik meg módszertanilag az úgynevezett láthatósági vizsgálatok. A láthatósági vizsgálatok elsősorban távközlési tervezésnél kerülnek gyakorlati felhasználásra például egy adótorony helyének kiválasztása során,⁶⁷¹ azonban a térinformatikai elemzés tájrégészeti felhasználása hatékony módszernek bizonyult ember és környezet közötti viszony rekonstruálása szempontjából is.⁶⁷² A módszer alkalmazása többek között Mantinea ókori görög városa védelmi rendszerének kiterjedése vizsgálatánál nyújtott új értelmezési kereteket,⁶⁷³ valamint fontos adalékokkal szolgált a markomann területeknek a markomann–római háborúk ideje alatti római megszállása logisztikai hálózatának megértéséhez.⁶⁷⁴

A láthatósági vizsgálatok hasznos kiegészítő információt nyújtanak a hatalmi központok helyének kiválasztásának értelmezéséhez. A szűkebb földrajzi régiót tekintve az Ér völgyének, illetve a Kis-Szamos völgyének középső bronzkori hatalmi központjai estében már korábban alkalmazták a vizsgálati módszert az általuk ellenőrzött terület feltérképezéséhez.⁶⁷⁵

Kolozsmonostor és Doboka erődítményének láthatósági vizsgálata az ArcGis Spatial Analyst Tooljának segítségével történt az Európai Bizottság Copernicus programja, GMS-RDA (EU-DEM) projektjének digitális felszínmodellje (DSM, Digital Surface Modell) adatait felhasználva. A vizsgálat kiindulópontjai Kolozsmonostor és Doboka erődítményei, amelyek esetében a földfelszín feletti 1.8 méteres magasságból végeztük a számításokat,⁶⁷⁶ 90°–90° vertikális és 0°–360° horizontális láthatósági paraméterekkel.

68. kép. Kolozsmonostor és Doboka láthatósági vizsgálata a Kis-Szamos-medence térségében
 Fig. 68. The visibility analysis of Cluj-Napoca-Mănăştur and Dăbăca in the region of the Someșul Mic Valley

669 GÁLL 2013f, 183: Fig. 35–36.

670 GÁLL 2013a, I. kötet: 826–831, 911–915; GÁLL 2013e, 461–481.

671 TELBISZ–SZÉKELY–TÍMÁR 2013, 64.

672 TOPOUZI ET AL. 2000, 1.

673 TOPOUZI ET AL. 2000, 3.

674 KOMORÓCZY–VLACH 2010, 277–278.

675 MOLNÁR–NAGY 2013, 5–85.

676 A láthatósági vizsgálat alapelve a kiindulópont összekötése a terep minden pontjával, ott ahol az egyenes nem metszi a felszínt, az a terület látható az adott kiindulópontból. TELBISZ–SZÉKELY–TÍMÁR 2013, 64. Bár természetesen a növényzettakaró sűrűsége és magassága, a látási viszonyokra hatást gyakorló atmoszferikus és időjárási tényezők jelentősen befolyásolják a láthatóságot. TOPOUZI ET AL. 2000, 2; MOLNÁR–NAGY 2013, 10.

A kolozsmonostori erődítmény területéről készült láthatósági vizsgálat alapján feltűnik, hogy a Kis-Szamos völgyének Ny–K-i irányában mintegy Gyalut és a Szamosfalvától É-ra fekvő területet, továbbá a Kis-Szamosba ömlő kisebb patakok völgyének bejáratát – leszámítva a Nádas-patak völgyének bejáratát – lehet belátni. Ezzel szemben Doboka várának területéről mindössze egy közel 1,5 kilométeres sugarú közvetlen közeli terület, valamint a Lóna-patak völgyének DK-i és ÉNy-i oldala látható, azonban az erődítmény nem rendelkezik rálátással a patak völgyének a Kis-Szamos völgyébe való kijáratára. Bár maga a láthatósági vizsgálat eredménye nem kizárólagos kritérium a két erődítmény kronológiai és jelentőségbeli hierarchizálásához, viszont Kolozsmonostor esetében jóval nagyobb terület megfigyelése lehetséges, mint Dobokánál, amely stratégiai elhelyezkedésük közötti különbséggel is összhangot mutat. Mindez aláhúzhatja ismételtelen annak a lehetőségét, hogy a 11. századi elsődleges hatalmi központ Észak-Erdélyben Kolozsmonostor vára volt.

VI. ÖSSZEGRZÉS

A Szászfenestől kezdődően 4-5 kilométerre kiszélesedő Kis-Szamos központi szerepet játszott a településrend kialakulásában, ennek mintegy hátgerincét alkotva, illetve ebből képződött le a hozzá ezer szállal kötődő (kommunikációs, gazdasági) mellékfolyók völgyeinek településrendje is. A mai város (Kolozsvár) területe ennek a településrendnek mintegy „idegközpontját” képezi, elsősorban a földrajzi, összekötő helyzete miatt, mind a kommunikációs csomópontban alapított Napoca, mind a későbbi gepida és honfoglaló magyar hatalmi központok, illetve a középkori Kolozsvár városa is. Ezzel magyarázható, hogy mind a római város, a gepida fejedelmi sírok, a Kárpát-medencében is kiugró számú honfoglalás kori magyar fegyveres sír, mind a középkori, 11. században felépített vár is Kolozsvár területén került elő, dacára – ahogyan említettük – a gyenge kutatási stádiumnak. E régészeti lelőhelyek csak hatalmi hálózatok⁶⁷⁷ keretében értelmezhetőek (mind a római Napoca, mind a gepida és honfoglaló magyar hatalmi központ, illetve a középkori ispáni vár), jellegüket tekintve nem „független” regionális központoknak képzelhetjük el, hanem különféle makrostruktúrák hálózatainak regionális funkcionális részeiként. E lényegében geopolitikai jelenségek kutatását jelentős részben megszábták az erdélyi régészetet nagymértékben befolyásoló modern politikai célok, amelyek e strukturális kérdések elemzéséről a figyelmet egy olyan problémára irányították – elsősorban a 20. század '50-es éveitől –, amelyre a régészet a saját módszerei alapján nem tud válaszolni.

Ahogy kitértünk erre az 5. fejezetben, a kontinuitás fogalma valójában egy nagyon leegyszerűsített, mondhatni vulgarizált fogalom, ugyanis nem egyetlen, hanem számos kontinuitás-diszkontinuitás létezik egy mikroközösség, egy régió, de akár egy személy életében is, ezért e voltaképpen, 18. századi politikai fogalmat a tudományos vizsgálatok tárgyából ki kellene zárni, és a kontinuitások-diszkontinuitások fogalmával helyettesíteni. Ezek közül itt mindössze három kontinuitás-diszkontinuitás kérdéskört tárgyaltunk, amelyeket régészeti szempontból követhetünk: 1. A római civilizáció eredményeinek sorsa és a kontinuitás-diszkontinuitás kérdéskör; 2. „településrégészet” és a kontinuitás-diszkontinuitás kérdéskör; 3. kontinuitás-diszkontinuitás kérdése a temetkezési rítusok és szokások tükrében. E három régészeti megközelítésmódból is nagyon jól látszik, hogy a problémakör értékelésének számos változata létezik, sokszor egymást keresztezve, vagy éppen párhuzamosan az ellentétes következtetés lehetőségével. Például Szucság – Órád-/Óráiban a római út mentén fekvő lelőhelyen három különböző korban létező lelőhelyet tart számon a szakirodalom: egy római kori rurális települést, egy 4–5. századi fazekasközpontot és települést, valamint egy 7–8. századi települést (3. fejezet, Katalógus 182. szám). Az első két korszakból származó kerámiaanyag archaeometriai vizsgálata kimutatott némi technológiai kapcsolatot,⁶⁷⁸ azonban már teljesen a szakember szubjektívizmusán múlik, hogy mindezt éppen hogyan értékeli. De akárhogy is értékelné, egyértelműen leszűrhető, hogy mindebből biológiai népszerűségi kontinuitás nem következik.

Az előbbi kérdéskörhöz nagyon közeli a migrációs jelenségek kérdése, hiszen éppen a vándorlások változtatják meg egy adott régió kulturális, népszerűségi viszonyait. Ez nincsen másképpen a Kis-Szamos völgyében sem, hiszen elsősorban a temetők kapcsán a különféle jelenségek „hullámszását”, egymásra torlódását láthatjuk időben. Egyes szkeptikusabb állásfoglalás alapján ez a tény is megfontolandó, mert ahogyan Sebastian Brather fogalmaz, a vándorlás régészeti nyomai nem különböztethetők meg más jelenségektől (pl. kommunikáció, kereskedelem stb.),⁶⁷⁹ azonban egyes specifikus temetkezési szokás esetében (pl. avar vagy honfoglalás kori lovas temetkezések) nehezen beszélhetnénk csakis kommunikációról vagy kereskedelemről. Következésképpen előrelépés részben természettudományos módszerek (pl. stronciumizotópos vizsgálatok), másrészt pedig a társadalomtudományok (szociológia, szociálpszichológia) régészetben való felhasználása segítségével képzelhető el.

Ugyanez a probléma vetődik fel a Kis-Szamos völgyével és az egyik világvallással, a kereszténységgel kapcsolatban is. A régebbi szakirodalomban a keresztény jelképeket (mécsek, mellkeresztek) a kereszténység jelenlétével magyarázták, amely mára teljesen meghaladott tézis, ahogyan az 5. fejezetben minderre kitértünk. Mivel az importált tárgyakkal új környezetükben maguk a jelentéstartalmuk is megváltozik, szkeptikusan vi-

677 E terminológia használata kapcsán lásd: GÁLL 2014, 82–95.

678 BENEÁ-LÁZÁRESCU-GOREA 2016, 73–88.

679 BRATHER 2004, 551–559.

---

szonyulhatunk mindahhoz a régészeti leletanyaghoz, amely a mikrorégiókban előkerült. Ebben a pillanatban semmilyen régészeti jel nem utal arra, hogy keresztény csoportok éltek volna a Kis-Szamos völgyében, természetesen ettől a lehetőségtől sem zárkozhatunk el teljesen, azonban mindez régészeti úton bizonyíthatatlan. Ugyanakkor egyházszervezet nélkül egyértelmű, hogy kereszténységről nem beszélhetünk abban a formában, mint a Római Birodalom, majd Bizánc (Kelet-Római Birodalom) esetében. A vernakuláris, népi kereszténység egyértelműen régészetileg bizonyíthatatlan kategória, ugyanis fogalmunk sincsen, milyen viselkedéskultúrájuk, temetkezési szokásaik lehettek, a keresztény jelképek pedig többnyire pogány környezetből kerültek elő – a Kis-Szamos mentén (leszámítva a keresztény jelképeket tartalmazó apahidai sírokat) pedig abban sem.

Következtetésképpen, csak a 11. századtól beszélhetünk régészetileg látható kereszténységről, abban a korban, amikor a területünkön is megjelenik a Ny-i egyházszervezet. Ez az az időszak, amikor az első magyar királyok Ny-i orientációjú politikájának eredményeképpen a Magyar Királyság kezd integrálódni a gazdasági fejlődés útjára lépett Ny-Európában. Nevezhetjük a „nyugatiasodás” bevezető fejezetének!

VII. LELŐHELYEK LISTÁJA

Lelőhelyek száma	Település neve	Lelőhely neve/helye	A lelőhelyek, leletek keltetése	A lelet feltárásnak, kutatásának, előkerülésének, jellege	A lelőhely/lelet jellege
1/A	Ajton	Faluközpont	5-6. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
1/B	Ajton	Faluközpont	7-9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
2	Ajton	83., 84., 116., 121., 126., 160. és 316. számú telkek	5-6. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
3	Ajton	Lab/Láb	11-13. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
4	Ajton	Deasupra Morii	11-13. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
5/A	Ajton	Lacul lui Moțu	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
5/B	Ajton	Lacul lui Moțu	5-6. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
5/C	Ajton	Lacul lui Moțu	7-9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
6	Ajton		5-6. század	szórvány	szórvány
7	Ajton		3. sz. 4. n.-4/5. század	szórvány	szórvány
8	Apahida	Republicii utca	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti ásátás	kultúrréteg
9	Apahida	I. sír	5-6. század	leletmentés	temető/temetkezési hely
10	Apahida	II. sír	5-6. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
11	Apahida	„III.” sír	5-6. század	szórvány	szórvány
12	Apahida		7-9/10. század	leletmentés	temető/temetkezési hely
13	Apahida	Rettegi telek (1880)	5-6. század	szórvány	szórvány
14	Apahida	Község területe	5-6. század	szórvány	szórvány
15	Apahida		5-6. század	szórvány	szórvány
16	Apahida		7-9/10. század	szórvány	szórvány
17	Báboc	Grecea/Cetatea de Jos/Șanțul Grecilor	5-6. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
18/A	Báboc	Fundul Terturilor	7-9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
18/B	Báboc	Fundul Terturilor	11-13. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
19/A	Báboc	Falu területe	5-6. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
19/B	Báboc	Falu területe	7-9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
20	Bodonkút	Valea Puturoasă	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti terepbejárás	temető/temetkezési hely
21	Borsaújfalu	Știrbei	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
22	Cege	41. telek	5-6. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
23/A	Cege	Tistașului völgye – Hrube/Sub Hrube	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti ásátás	telep
23/B	Cege	Tistașului völgye – Hrube/Sub Hrube	7-9/10. század	régészeti ásátás	telep
24	Cege	La coada lacului	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti ásátás	kultúrréteg

25	Cege	Valea Mileului	11-13. század	régészeti ásátás	kultúrréteg
26	Dés	Szamos-híd	5-6. század	szórvány	szórvány
27	Dés		3. sz. 4. n.-4/5. század	szórvány	szórvány
28	Dés	Város területe	5-6. század	szórvány	szórvány
29	Dés környéke	1. lelet	5-6. század	szórvány	szórvány
30	Dés környéke	2. lelet	10-11. század	szórvány	szórvány
31	Dezmér	Tăușor	11-13. század	régészeti ásátás	telep v. kultúrréteg
32	Diós	Falu területe (?)	3. sz. 4. n.-4/5. század	szórvány	szórvány
33	Diós	Falu területe	5-6. század	szórvány	szórvány
34/A	Doboka	Branistye/Braniste	7-9/10. század	régészeti ásátás	telep
34/B	Doboka	Branistye/Braniste	7-9/10. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
35	Doboka	Vár (I-III. térség)	11-13. század	régészeti ásátás	vár
36/A	Doboka	IV. vártérség	7-9/10. század	régészeti ásátás	telep
36/B	Doboka	Vár, IV. vártérség, a vár környéke	11-13. század	régészeti ásátás	telep
36/C	Doboka	IV. vártérség	11-13. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
37/A	Doboka	Alexandru Tămaș kertje	11-13. század	régészeti ásátás	telep
37/B	Doboka	Alexandru Tămaș kertje	11-13. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
38	Doboka	Boldogasszony/Boldágá	11-13. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
39	Doboka	Fellecvar	11-13. század	régészeti ásátás	telep
40	Doboka		5-6. század	szórvány	szórvány
41	Doboka	Fellecvar	11-13. század	szórvány	szórvány
42	Egerbegy		5-6. század	szórvány	szórvány
43	Fejérd	Falu területe	3. sz. 4. n.-4/5. század	szórvány	szórvány
44	Felsőzsuk	Râtul Boilor/Tetarom III, I. lelőhely	7-9/10. század	régészeti ásátás	telep
45/A	Felsőzsuk	Râtul Boilor/Tetarom III, II. lelőhely	7-9/10. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
45/B	Felsőzsuk	Râtul Boilor/Tetarom III, II. lelőhely	11-13. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
46	Felsőzsuk	Râtul Boilor/Tetarom III, III. lelőhely	11-13. század	régészeti ásátás	telep
47	Felsőzamos	Fărcaș/Farkas hegy	7-9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
48	Füzesmikola		3. sz. 4. n.-4/5. század	szórvány	szórvány
49	Gyalu	„Disco Club”	11-13. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
50	Gyalu	Castellum területe	7-9/10. század	régészeti ásátás	telep
51	Gyalu	Község területe (1)	3. sz. 4. n.-4/5. század	szórvány	szórvány
52	Gyalu	Község területe (2)	7-9/10. század	szórvány	szórvány
53/A	Györgyfalva	Bisericuță/Kistemplom	5-6. század	régészeti ásátás	kultúrréteg
53/B	Györgyfalva	Bisericuță/Kistemplom	11-13. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
53/C	Györgyfalva	Bisericuță/Kistemplom	11-13. század	régészeti ásátás	kultúrréteg
54/A	Györgyfalva	Valea Mare/Vér-völgy	7-9/10. század	régészeti ásátás	telep
54/B	Györgyfalva	Valea Mare/Vér-völgy	11-13. század	régészeti ásátás	telep

VII. LELŐHELYEK LISTÁJA

55	Isztolna	Podurile Domnești	7-9/10. század	régészeti ásátás	telep
56	Jegenye	Buta halma/Movila lui Buta	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
57/A	Kajántó	15. buszmegálló – 8. terepfelület	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
57/B	Kajántó	15. buszmegálló – 8. terepfelület	7-9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
58/A	Kajántó	Tölgyes-domb/Tulghes	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti ásátás	telep
58/B	Kajántó	Tölgyes domb/Tulghes	5-6. század	régészeti ásátás	kultúrréteg
58/C	Kajántó	Tölgyes-domb/Tulghes	11-13. század	régészeti ásátás	telep
59/A	Kajántó	Tölgyes-domb/Tulghes középső része (5. terepfelület)	7-9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
59/B	Kajántó	Tölgyes-domb/Tulghes középső része (5. terepfelület)	11-13. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
60	Kajántó	Márton gödre/Groapa lui Marton (3. terepfelület)	7-9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
61	Kajántó	Pallag/Polog (7. terepfelület)	11-13. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
62/A	Kajántó	Cătun	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
62/B	Kajántó	Cătun	7-9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
63/A	Kályán	Dijmași	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
63/B	Kályán	Dijmași	7-9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
64/A	Kályán	Ferma Largă, Gura Văii	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
64/B	Kályán	Ferma Largă, Gura Văii	7-9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
65	Kendilóna		5-6. század	szórvány	szórvány
66	Kide	Református templom	11-13. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
67/A	Kisbács	Kultúrothton/Căminul Cultural	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti ásátás	kultúrréteg
67/B	Kisbács	Kultúrothton/Căminul Cultural	7-9/10. század	régészeti ásátás	kultúrréteg
67/C	Kisbács	Kultúrothton/Căminul Cultural	7-9/10. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
67/D	Kisbács	Kultúrothton/Căminul Cultural	11-13. század	régészeti ásátás	kultúrréteg
68/A	Kisbács	Bácsi-torok/Başărău (Menedékház/Cabana), 3. terepfelület/Obiectivul 3	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
68/B	Kisbács	Bácsi-torok/Başărău (Menedékház/Cabana), 3. terepfelület/Obiectivul 3	7-9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
68/C	Kisbács	Bácsi-torok/Başărău (Menedékház/Cabana), 3. terepfelület/Obiectivul 3	11-13. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
69	Kisbács	D-i terasz/Ierasă, 4. terepfelület/Obiectivul 4	7-9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
70	Kisbács	171/A. szám	3. sz. 4. n.-4/5. század	leletmentés	temető/temetkezési hely
71/A	Kisbács	Strada Nouă/Új utca	5-6. század	régészeti ásátás	kultúrréteg
71/B	Kisbács	Strada Nouă/Új utca	7-9/10. század	régészeti ásátás	telep
72	Kisbács	É-ra levő domb	11-13. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
73	Kisbács	Falu területe	3. sz. 4. n.-4/5. század	szórvány	szórvány

74	Kisbács			7-9/10. század	szórvány	szórvány
75	Kolozs	Györgerk/Ghiurbărc		5-6. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
76/A	Kolozs	La Iulia		7-9/10. század	régészeti ásátás v. régészeti terepbejárás	telep v. kultúrréteg
76/B	Kolozs	La Iulia		11-13. század	régészeti ásátás v. régészeti terepbejárás	telep v. kultúrréteg
77	Kolozs			11-13. század	régészeti ásátás	telep
78/A	Kolozsvár – Kolozsmonostor	Kálvária (Calvaria) – Vár		11-13. század	régészeti ásátás	vár
78/B	Kolozsvár – Kolozsmonostor	Kálvária (Calvaria) – Várbelső		11-13. század	régészeti ásátás	telep
78/C	Kolozsvár – Kolozsmonostor	Kálvária (Calvaria) – Várbelső		11-13. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
78/D	Kolozsvár – Kolozsmonostor	Kálvária (Calvaria) – Vár Ny-i része		11-13. század	szórvány	szórvány
79	Kolozsvár – Kolozsmonostor	Porțile de Fier/Vaskapu utca		11-13. század	régészeti ásátás	telep
80/A	Kolozsvár – Kolozsmonostor	Monostori út – Govora/Templo utca (B11) – Câmpului/Mező utca 9-19 (Kaufland bevásárlóközpont)		3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti ásátás	temető
80/B	Kolozsvár – Kolozsmonostor	Monostori út – Govora/Templo utca (B11) – Câmpului/Mező utca 9-19 (Kaufland bevásárlóközpont)		11-13. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
81	Kolozsvár – Kolozsmonostor	Monostori út 204. szám		3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti ásátás	telep
82	Kolozsvár – Kolozsmonostor	Monostori út 152. szám		3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti ásátás	telep
83	Kolozsvár – Kolozsmonostor	Valea Popii		7-9/10. század	régészeti ásátás	kultúrréteg
84/A	Kolozsvár – Kolozsmonostor	La Stăvilar/Gát		7-9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
84/B	Kolozsvár – Kolozsmonostor	La Stăvilar/Gát		11-13. század	régészeti ásátás	telep
85	Kolozsvár – Kolozsmonostor	I. Rákóczi György-emlékoszlop		11-13. század	szórvány	szórvány
86	Kolozsvár – Kolozsmonostor	Dealului/Domb utca		11-13. század	szórvány	szórvány
87	Kolozsvár – Kolozsmonostor	Város területe (1)		3. sz. 4. n.-4/5. század	szórvány	szórvány
88	Kolozsvár – Kolozsmonostor	Város területe (2)		7-9/10. század	szórvány	szórvány
89	Kolozsvár – Kolozsmonostor	Város területe (3)		7-9/10. század	szórvány	szórvány
90	Kolozsvár – Kolozsmonostor	Város területe (4)		11-13. század	szórvány	szórvány
91	Kolozsvár	Agrártudományi és Állatorvosi Egyetem területe/ Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară		11-13. század	szórvány	szórvány
92	Kolozsvár	Moldovei/Garibaldi utca, Vízművek, Z zóna		7-9/10. század	régészeti ásátás	telep
93	Kolozsvár	Clinicilor/Mikó utca		3. sz. 4. n.-4/5. század	szórvány	szórvány
94	Kolozsvár	Jupiter/Göncöl utca		3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
95	Kolozsvár	Libucgát/M. Eminescu utca		11-13. század	szórvány	szórvány
96	Kolozsvár	Memorandumului/Unió utca		5-6. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely

VII. LELŐHELYEK LISTÁJA

97/A	Kolozsvár	Főtér/Piața Unirii	11–13. század	régészeti ásátás	kultúrréteg					
97/B/1–2	Kolozsvár	Főtér/Piața Unirii – Szentlélek/Virgil Fulicea utca	11–13. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely					
97/C	Kolozsvár	Főtér/Piața Unirii DK-i sarka	11–13. század	régészeti ásátás	telep					
97/D	Kolozsvár	Főtér/Piața Unirii, Szent Mihály templommal szemben	5–6. század	régészeti ásátás	telep					
98	Kolozsvár	Deleu/Barátok utca	11–13. század	régészeti ásátás	telep					
99	Kolozsvár	Ferdinand/Híd utca	11–13. század	régészeti ásátás	kultúrréteg					
100	Kolozsvár	Petőfi/Avram Iancu utca (30. és 42. telek)	3. sz. 4. n.-4/5. század	leletmentés	temető/temetkezési hely					
101/A	Kolozsvár	Farkas/M. Kogălniceanu utca 23. szám, I. lelet	10. század	szórvány	szórvány					
101/B	Kolozsvár	Farkas/M. Kogălniceanu utca 23. szám, II. lelet	11–13. század	szórvány	szórvány					
101/C	Kolozsvár	Farkas/M. Kogălniceanu utca Református templom	11–13. század	régészeti ásátás	kultúrréteg					
102	Kolozsvár	Baba Novac/Bethlen utca	7–9/10. század	régészeti ásátás	kultúrréteg					
103	Kolozsvár	Ștefan cel Mare/Hunyadi tér	7–9/10. század	szórvány	szórvány					
104	Kolozsvár	Horea/Ferenc József út-Szamos-híd	5–6. század	szórvány	szórvány					
105	Kolozsvár	Horea/Ferenc József út-Kereskedelmi Kamara	11–13. század	szórvány	szórvány					
106/A	Kolozsvár	Alsóvárosi Református Kétágú Templom (Argeș/Csere János utca 24. telek)	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti ásátás	telep					
106/B	Kolozsvár	Alsóvárosi Református Kétágú Templom (Argeș/Csere János utca 24. telek)	11–13. század	régészeti ásátás	telep					
107	Kolozsvár	Szántó/Muncitorilor (régebben: Plugariilor) utca	10. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely					
108	Kolozsvár	Zápolya/gen. Traian Moșoiu (régebben: Dostojevski) utca	10. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely					
109	Kolozsvár	Fluturilor/Pillangó utca	10–11. század	szórvány	szórvány					
110	Kolozsvár	Kalevala/Semenicului utca I. temető	10. század	leletmentés	temető/temetkezési hely					
111	Kolozsvár	Kalevala/Semenicului utca II. temető	10–11. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely					
112	Kolozsvár	Heltai utca 28. szám	10–11. század	leletmentés	temető/temetkezési hely					
113	Kolozsvár	Györgyfalvi út/Nicolae Titulescu sugárút	7–9/10. század	leletmentés	szórvány					
114	Kolozsvár	Békás-csermelyek összefolyása (Mezőgazdász Ház)/Becaș – confluența pâraielor (Casa Agronomului)	3. sz. 4. n.-4/5. század	szórvány	szórvány					

115	Kolozsvár	Békás – csermelyek összefolyása/Becaş – confluenta pâraielor	11–13. század	régészeti ásátás	kultúrréteg
116	Kolozsvár	C. Coposu/Nagy Lajos király–Porumbului/Körösmező utcák kereszteződése	5–6. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
117	Kolozsvár	Vásútvonál	3. sz. 4. n.–4/5. század	leletmentés	szórvány
118	Kolozsvár	Városi telek kertje (1808)	3. sz. 4. n.–4/5. század	szórvány	szórvány
119	Kolozsvár	Város területe (1)	7–9/10. század	szórvány	szórvány
120	Kolozsvár	Város területe (2)	7–9/10. század	szórvány	szórvány
121	Kolozsvár	Város területe (3)	3. sz. 4. n.–4/5. század	szórvány	szórvány
122	Kolozsvár – Kardosfalva	Téglagyár/Tiglarie	5–6. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
123/A/1	Kolozsvár	Meleg-völgy/Fánaťelor 1. terepfeľület/Obiectivul 1	3. sz. 4. n.–4/5. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
123/A/2	Kolozsvár	Meleg-völgy/Fánaťelor 2. terepfeľület/Obiectivul 2	3. sz. 4. n.–4/5. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
123/A/3–4	Kolozsvár	Meleg-völgy/Fánaťelor 3–4. terepfeľület/Obiectivul 3–4	3. sz. 4. n.–4/5. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
123/A/5–6	Kolozsvár	Meleg-völgy/Fánaťelor 5–6. terepfeľület/Obiectivul 5–6	3. sz. 4. n.–4/5. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
123/B/1	Kolozsvár	Meleg-völgy/Fánaťelor 8. terepfeľület/Obiectivul 8	7–9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
123/B/2	Kolozsvár	Meleg-völgy/Fánaťelor 15. terepfeľület/Obiectivul 15	7–9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
123/C/1	Kolozsvár	Meleg-völgy/Fánaťelor 3–4. terepfeľület/Obiectivul 3–4	11–13. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
123/C/2	Kolozsvár	Meleg-völgy/Fánaťelor 8. terepfeľület/Obiectivul 8	11–13. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
123/C/3	Kolozsvár	Meleg-völgy/Fánaťelor 10. terepfeľület/Obiectivul 10	11–13. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
123/C/4	Kolozsvár	Meleg-völgy/Fánaťelor 11. terepfeľület/Obiectivul 11	11–13. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
123/C/5	Kolozsvár	Meleg-völgy/Fánaťelor 13. terepfeľület/Obiectivul 13	11–13. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
123/C/6	Kolozsvár	Meleg-völgy/Fánaťelor 14. terepfeľület/Obiectivul 14 (Bogomaia domb)	11–13. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
123/C/7	Kolozsvár	Meleg-völgy/Fánaťelor 15. terepfeľület/Obiectivul 15	11–13. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
124	Kolozsvár – Szamosfalva		3. sz. 4. n.–4/5. század	szórvány	szórvány
125	Kolozsvár – Szamosfalva		3. sz. 4. n.–4/5. század	szórvány	szórvány
126	Kolozsvár – Szamosfalva	Palocsay kert	5–6. század	leletmentés	kincslet

VII. LELŐHELYEK LISTÁJA

127	Kolozsvár – Szamosfalva	Replülőté/Aerodrom	5–6. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
128	Kolozsvár – Szamosfalva	Falu Ny-i része (I–VIII. halom)	7–9/10. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
129	Magyarfenes	Pad/Kiserdő	5–6. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
130	Magyarköblös	Valea Izvoarelor, Gavrilă Catoi kertje	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
131	Magyarköblös		11–13. század	szórvány	szórvány
132	Magyarpalatka	Tag/Coastă	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
133/A	Magyarpalatka	Sub Pădure/Erdőalja vagy Chesăul Mare	5–6. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
133/B	Magyarpalatka	Sub Pădure/Erdőalja vagy Chesăul Mare	7–9/10. század	régészeti ásátás	kultúrréteg
134	Magyarpete	Falu területe	5–6. század	szórvány	szórvány
135	Magyarsárd	Falu környéke	7–9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
136	Magyarsárd	Falu területe	7–9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
137	Magyarszovát	Somosa/Somoşa	3. sz. 4. n.-4/5. század	leletmentés/régészeti azonosítás	temető/temetkezési hely
138	Magyarszovát	Moara lui Gagyi/Gagyi malma	5–6. század	régészeti ásátás	kultúrréteg
139	Magyarszovát	Făneţele de jos	7–9/10. század	régészeti ásátás	kultúrréteg
140	Magyarszovát		3. sz. 4. n.-4/5. század	szórvány	szórvány
141	Magyarvalkó	Református templom	11–13. század	szórvány	temető/temetkezési hely
142	Méra	Várdomb/Dealul Cetăţii	5–6. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
143	Nagyesküllő	Falu területe	3. sz. 4. n.-4/5. század	szórvány	szórvány
144	Nádasdaróc	Kis-domb/Dâmbu Mic	7–9/10. század	leletmentés	temető/temetkezési hely
145	Nagyiklód	Tabla Popii	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti ásátás	telep
146/A	Nagyiklód	Pământul Vlădicii, Unghiul Poştii, „B” terepfelület/Sectorul „B”	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti ásátás	kultúrréteg
146/B	Nagyiklód	Pământul Vlădicii, La Balastieră, „A” terepfelület/Sectorul „A”	5–6. század	régészeti ásátás	kultúrréteg
146/C	Nagyiklód	Pământul Vlădicii, La Balastieră, „C” terepfelület/Sectorul „C”	5–6. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
146/D	Nagyiklód	Pământul Vlădicii, Unghiul Poştii, „B” terepfelület/Sectorul „B”	7–9/10. század	régészeti ásátás	telep
147	Nagyiklód	Texasi kertek/Grădiniţele din Texas – Kecsedi-patak völgye/Valea Alunişului	7–9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
148	Nagyiklód	Butyos tanyája és a kavicsbánya között	7–9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
149	Nagyiklód	Pământul Vlădicii, „D” terepfelület/Sectorul „D”	5–6. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
150/A	Nagyiklód	Szamosjenő – Nagyiklód közös határa/hatarul dintre Fundătura şi Iclod	7–9/10. század	régészeti ásátás	kultúrréteg

150/B	Nagyiklód	Szamosjenő – Nagyiklód közös határa/ hotarul dintre Fundătura și Iclod	11–13. század	régészeti ásátás	kultúrreteg
151	Nagyiklód	În Rât	7–9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrreteg
152	Nagyiklód	Szarvasmarhafarm	11–13. század	leletmentés/régészeti azonosítás	kultúrreteg
153	Nagyiklód		3. sz. 4. n.–4/5. század	leletmentés/régészeti azonosítás	kincslelet
154	Nagyiklód	Község területe	3. sz. 4. n.–4/5. század	szórvány	szórvány
155	Nagyiklód	Posta/Poșta utca	7–9/10. század	szórvány	szórvány
156	Nagykapus	Kenderáj/Cânepiște	5–6. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
157	Nagykapus		5–6. század	szórvány	szórvány
158	Szamosjenő		5–6. század	szórvány	szórvány
159/A	Szamoszentmiklós	Palocsay-farm	5–6. század	régészeti terepbejárás	kultúrreteg
159/B	Szamoszentmiklós	Palocsay-farm	7–9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrreteg
160	Szamoszentmiklós	„Szamos partja”	7–9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrreteg
161/A	Szamosújvár	Castellum területe	3. sz. 4. n.–4/5. század	régészeti ásátás	kultúrreteg
161/B	Szamosújvár	Castellum területe	5–6. század	szórvány	szórvány
161/C	Szamosújvár	Castellum területe	3. sz. 4. n.–4/5. század	szórvány	szórvány
162	Szamosújvár	Castellum és a Kis-Szamos között	3. sz. 4. n.–4/5. század	leletmentés/régészeti azonosítás	kincslelet
163/A	Szamosújvár	Sub Coastă	3. sz. 4. n.–4/5. század	szórvány	szórvány
163/B	Szamosújvár	Sub Coastă	5–6. század	szórvány	szórvány
163/C	Szamosújvár	Sub Coastă	11–13. század	szórvány	szórvány
164	Szamosújvár		7–9/10. század	régészeti ásátás	telep
165	Szamosújvármémeti	Ciuleneș	7–9/10. század	régészeti ásátás	kultúrreteg
166	Szamosújvármémeti	Református templom	11–13. század	szórvány	temető/temetkezési hely
167	Szászfenes	Tarisnyás-/Tarisnyas-domb (Tarisnyas-part)	3. sz. 4. n.–4/5. század	régészeti terepbejárás	kultúrreteg
168/A	Szászfenes	Labu	3. sz. 4. n.–4/5. század	régészeti terepbejárás	kultúrreteg
168/B	Szászfenes	Labu	5–6. század	régészeti terepbejárás	kultúrreteg
169	Szászfenes	A Kis-Szamos bal teraszának K-i része	5–6. század	régészeti terepbejárás	kultúrreteg
170	Szászfenes	Kolozstótfalusi út	3. sz. 4. n.–4/5. század	régészeti ásátás	telep
171/A	Szászfenes	Polus Center/Șapca Verde	5–6. század	régészeti ásátás	telep
171/B	Szászfenes	Polus Center/Șapca Verde	5–6. század	régészeti ásátás	temető/temetkezési hely
171/C	Szászfenes	Polus Center/Șapca Verde	7–9/10. század	régészeti ásátás	telep
172/A	Szászfenes	Pusztá/Pusta	7–9/10. század	régészeti ásátás	telep v. kultúrreteg
172/B	Szászfenes	Pusztá/Pusta	11–13. század	régészeti ásátás	telep v. kultúrreteg
173	Szászfenes	Leány-vár	11–13. század	régészeti ásátás	telep v. kultúrreteg

174	Szásznyíres	Várful Vulpanului/Dealul Vulpanului (?)	3. sz. 4. n.-4/5. század	leletmentés/régészeti azonosítás	kincslelet
175	Szék	Felsőtoba/Toba de Sus, Szelecsatorka/Gura Văii Selecii	7-9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
176/A	Szék	Felsőtoba/Toba de Sus	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
176/B	Szék	Felsőtoba/Toba de Sus	5-6. század	régészeti ásítás	kultúrréteg
176/C	Szék	Felsőtoba/Toba de Sus	7-9/10. század	régészeti ásítás	kultúrréteg
177/A	Szék	Nagyváné/Vane Mare – Locané garea/Locane gerța	5-6. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
177/B	Szék	Nagyváné/Vane Mare – Locané garea/Locane gerța	11-13. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
178/A	Szék	Nagyváné/Vane Mare	5-6. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
178/B	Szék	Nagyváné/Vane Mare	11-13. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
179	Szék	Szelecs-völgy torkolata	5-6. század	szórvány	szórvány
180	Szellőcskevölgy	Domb (a falutól K-i irányban)	11-13. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
181	Szentpál	9. lelőhely	5-6. század	régészeti ásítás	temető/temetkezési hely
182/A	Szucság	Órád/Órát (Oradba)	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti ásítás	telep
182/B	Szucság	Órád/Órát (Oradba)	5-6. század	régészeti ásítás	telep
182/C	Szucság	Órád/Órát (Oradba)	7-9/10. század	régészeti ásítás	telep
183	Vajdakamarás		3. sz. 4. n.-4/5. század	szórvány	szórvány
184/A	Válaszút	Szilvásdomb/Dealul Prunilor	3. sz. 4. n.-4/5. század	régészeti terepbejárás	telep v. kultúrréteg
184/B	Válaszút	Szilvásdomb/Dealul Prunilor	5-6. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
185	Válaszút	Szilvásdombtól Ny-i irányban/la vest de Dealul Prunilor	7-9/10. század	régészeti terepbejárás	kultúrréteg
186	Válaszút	Kónél/La Piatră	5-6. század	szórvány	szórvány
187	Vasszentgothárd		5-6. század	szórvány	szórvány

1. táblázat. Kis-Szamos-medence régészeti lelőhelyei
Table 1. The archaeological sites in the Valley of the Someșul Mic

VIII. 'FROM DACIA TO ULTRASILVANIA'.

THE SETTLEMENT-HISTORICAL TRANSFORMATIONS IN THE SOMEȘUL MIC VALLEY BETWEEN THE 3rd/4th AND THE 12th/13th CENTURIES AD

I. INTRODUCTION. THE AIMS OF THE STUDY

The principal aim of the present study is the critical assessment and systematization of the archaeological sites and finds (settlements, cemeteries, hoards, and isolated finds) dated between the 3rd/4th and 12th/13th centuries AD in the microregion of the Someșul Mic (Hu: Kis-Szamos) Basin. A further aim is the evaluation of the region's archaeological characteristics and its transformations over the respective centuries. Due to the geographic and hydrographic features of the area, along with the Mureș Valley, it was the main contact region between the Transylvanian Basin and the Great Hungarian Plain during the 1st millennium AD, both in cultural and economic terms.

II. THE GEOGRAPHIC FEATURES OF THE MICROREGION

Starting from its main headwater, the Someșul Cald River (Hu: Meleg-Szamos), the Someșul Mic Valley is 178 km long, stretching from the Bihorului and Gilăului Mountains (part of the Apuseni Mountain Range) to the north-western part of the Transylvanian Plain (Ro: Câmpia Transilvaniei, Hu: Mezőség), its width ranging between 20 and 60 km. The two headwaters of the river are the Someșul Cald and the Someșul Rece which converge near Gilău (Hu: Gyalu). Its main tributaries on the right side are the Feneș (Hu: Fenes-patak), Gădălin (Hu: Kötelendi-patak), Fizeș (Hu: Füzes-patak) streams on the right side, and the Căpuș (Hu: Kapus-patak), Nadăș (Hu: Nádas-patak), Chintenilor (Hu: Kajántó-patak), Feiurdei (Hu: Fejérdi-patak), Borșa (Hu: Borsa-patak), Lonea (Hu: Lóna-patak), and Lujerdiu (Hu: Lozsárdi-patak) Streams on the left side. The highest point of the basin is the Muntele Mare Ridge (Hu: Öreg-havas) with 1827 m above sea level, the lowest (234 m) being situated at the confluence of the Someșul Mic with the Someșul Mare River (Hu: Nagy-Szamos).

The Someșul Mic River gave rise to a valley stretching from Gilău to Dej with heights ranging between 234 and 400 m above sea level. The valley comprising of the floodplain and the first three terraces reaches a width of 4–5 km in certain points and suddenly narrows down in other areas depending on the hardness of the rock encountered by the river. The drainage basin of the Someșul Mic River is bordered from the north by the southern, sedimentary units of the Someș Plateau (Ro: Podișul Someșului, Hu: Szamos menti-hátság): the Păniceni-Huedin Hills (Hu: Kalotaszegi-dombság), and the Cluj and Dej Hills with heights reaching 500–600 m. Its southern border comprises of the Feleacului Hills which also represents the watershed between the Someșul Mic and Arieș Rivers (Hu: Aranyos), having a length of 20 km and an east–west orientation. The northern part of the Feleacului range is divided by the deep valleys of the smaller tributaries belonging to the Someșul Mic (FEIER 2010, 55–56) (Figs. 1–7).

The region under scrutiny is quite deficient in natural metal resources with the possible exception of certain gold and silver deposits. Although it has been shown that the gold and silver mines from Someșul Rece (Hu: Hideg-Szamos) and Căpușu Mic (Hu: Magyarkiskapus) are indeed medieval (WANEK 2016a, 487–488; WANEK 2017b, forthcoming), their exploitation before the Angevin period is unlikely.

The most important mineral resource of the Someșul Mic Basin is salt. Hitherto a number of six surface or near-surface salt domes are known in this region (Fig. 8; Maps 1–6): Someșeni–Dezmir (Hu: Szamosfalva–Dezmér), Gheorgheni–Pata (Hu: Györgyfalva–Kolozs-pata), Cojocna (Hu: Kolozs), Sic (Hu: Szék), Nireș (Hu: Szászníres), and Ocna Dejului – Dej (Hu: Désakna–Dés) (DUMITRESCU 1968). Presumably these mines were already active during the Roman times although the earliest clear information dates to the 11th–13th centuries (MAGHIAR–OLTEANU 1970, 61–62, 115–117; MAGYAR Bányászat 1997, 47–54; WANEK 2016b, 34–40).

In addition to these large salt domes, at least fifty smaller salt deposits are known in the area (CZEKELIUS 1854, 45–53; BERNÁTH 1880, 202–215). Salt was not merely a trading commodity, but also a staple product used by the mostly self-sufficient local communities, especially in the case of salt wells. The salt resources surely determined

the evolution of the settlement network in virtually all periods. According to Gábor Vékony, the system of salt trade already developed during the Avar Khaganate (VÉKONY 2004, 655–661), although we have no reason to presume that this did not occur even earlier. While the use of brine in trade was surely limited to instances of raw material exchange and low distance commerce, rock salt was regularly used as currency in transactions throughout most of the historical periods (Fig. 8).

III. THE STATE OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE SOMEȘUL MIC AREA

This section engages in the analysis of the archaeological informational base available with regard to the Someșul Mic region during the aforementioned interval through the review of the archaeological research and publications regarding settlements and cemeteries.

Hitherto a total of 259 sites and stray finds dated to the period under scrutiny were identified in 187 modern-day townships comprising two fortifications, thirty-eight settlements and forty-one cemeteries, while in further seven cases we are dealing with potential settlements. Surface surveys (field walking) and occasional archaeological surveys have brought to light a number of 101 so-called 'culture layers' indicating deposits formed by habitation during a certain period. The list also contains four hoards, while the largest category is composed by the stray finds represented in sixty-six cases (see Figs. 48–51).

The surveys carried out in the settlements (a total of thirty-eight) have produced far less finds than the cemetery excavations (see Figs. 52–53). Indeed the lion's share of research has focused on the cemeteries, which produced 1754 burials in a total of forty-one cemeteries or burial grounds, with forty-four incineration graves and 1710 inhumation burials.

With regard to the state of publication of the sites, the situation is far from favourable. All in all only the results pertaining to four site complexes were published extensively, two of which (Stolna [Hu: Isztolna] – Podurile Domnești i.e. site no. 55, and Florești [Hu: Szászfenes] – Polus Center/Șapca Verde i.e. site no. 171/A) were researched as part of the rescue excavations leading up to the construction of the Transylvanian motorway. Among the excavations systematically financed by the state over many decades (1950–2010) hitherto only two were published (Țaga [Hu: Cege] – Hrube/Sub Hrube site i.e. no. 23/A–B). Notwithstanding the relatively high amount of researched cemeteries, unfortunately in virtually all cases the informational value of the publications is less than satisfactory (see Figs. 62–63). This situation is best reflected by the fact that out of 1754 burials, only 1080 were actually published, while anthropological analyses were carried out in only 61 cases (Figs. 64–65).

It is safe to say that the state of research of the 259 sites and stray finds spanning across nearly a millennium is quite deficient. This is primarily mirrored in the incomplete field surveys, the lack of finds processing, and of anthropological, and archaeozoological analysis, amounting to systemic shortages in the handling of the archaeological heritage of the region. All the same certain positive developments must also be underlined. Owing to the major infrastructural works undertaken during the last decade and a half, a large number of new sites have emerged, bringing about good quality field research and high standard publications (Jucu de Sus [Hu: Felsőzsuk] – Râtul Boilor/Tetarom III, sites I–III, Vlaha [Hu: Magyarfenes] – Pad, Iclod [Hu: Nagyiklód] – Pământul Vlădicii, site 'D', Florești – Polus Center/Șapca Verde).

IV. THE EVOLUTION OF THE SOMEȘUL MIC BASIN FROM AN ARCHAEOLOGICAL POINT OF VIEW

With regard to the long-term evolution of the region under scrutiny the following aspects are discussed in detail: -

1. the effect of the natural resources on the evolution of the settlement network from the collapse of the Roman administration to the founding of the Hungarian Kingdom;
2. the question of continuity and discontinuity at a multidimensional level and the chronology of the archaeological material;
3. the interpretation of phenomena related to population movement (migration);
4. the diffusion of Christianity in the area;
5. the question of the 11th century power centres, more precisely the issue concerning the first North Transylvanian county seat (Dăbâca [Hu: Doboka] or Cluj-Napoca – Mănăștur [Hu: Kolozsmonostor]).

1. The Effect of the Natural Resources on the Evolution of the Settlement-Network from the End of the Roman Administration to the Founding of the Hungarian Kingdom

A further decisive factor which determined the settlement network in the region under scrutiny, besides the hydrographic realities and the natural resources of the area, were the remnants of the Roman infrastructure, especially the road system and the presence of the only major conurbation of the region: Napoca. In the centuries following the end of the Roman administration, subsequent power centres were established in the area by the 'Gepids' and the Conquest period 'Hungarians', followed later by medieval Arpadian town also founded within the confines of the former Roman city. The ancient road network which converged on Napoca was therefore put to use during the Arpadian period and beyond.

It is self-evident that the Roman settlement network in this part of the province was centred around Napoca. Due to the overlapping of the ancient, the medieval and the modern city ground plans, very little is known concerning the topography of the Roman city. Hitherto, archaeological data regarding two cemeteries belonging to the town are available (see HICA-CÎMPEANU 1977, 221–222, 230). The archaeological literature conventionally refers to these as 'late-Roman' and 'post-Roman' necropolises established or at least still in use during the 4th century AD based on the reuse of dismantled gravestones. The argument made in the book is that the line of reasoning based solely on the recycling of dismantled funerary monuments is fallacious, as similar phenomena were quite common during the existence of the province, probably due to shortages in the stone supply in certain periods, probably towards the end of Roman rule. The retreat of the Roman administration and army eventually caused the substantial reduction of the settlement network and the gradual decay of the infrastructure.

The existing data indicates that the areas with considerable Roman infrastructure in the vicinity of Napoca continued to be inhabited. Furthermore the cemetery from Pălatca (Hu: Magyarpalatka) established in the proximity of a number of salt wells indicates a clear link between the natural resources and the birth of new settlements (see Map 2).

Conversely the occurrence of sites belonging to the 5th–6th centuries usually does not seem to be determined by the existence of major elements of Roman infrastructure in the area, as many of them were identified on the terraces or hills of secondary valleys where no Roman settlements are known. All the same, the numerous cemeteries identified in the area of Cluj, especially along the tributaries of the Someșul Mic indicate the existence of a dense settlement network (see Map 3).

Notwithstanding the obvious changes in material culture and funerary habits, in terms of the settlement patterns the situation is similar in the case of the period between the 7th and 9th/10th centuries. The principal difference concerns the size of the settlement area which has increased considerably during the respective interval, with sites located at some distance from the Someșul Mic Valley such as Lăpuștești (Hu: Felsőszamos) and Șardu (Hu: Magyarsárd) (see Map 4). Conversely, sites belonging to the 10th century hitherto could only be identified within the confines of modern-day Cluj-Napoca (Hu: Kolozsvár) and in the surroundings of Dej (Hu: Dés) (see Map 5). The settlement network was radically changed in the 11th century with the emergence of totally new political, military, economic, and clerical structures, most notably the founding of the Benedictine monastery at Cluj-Napoca – Mănăștur.

2. The Question of Continuity–Discontinuity at a Multidimensional Level and the Chronology of the Archaeological Material

Studies that put forward comprehensive analysis of the evolution of microregions over multiple centuries based on the typo-chronological assessment of the archaeological finds assemblages pertaining to these regions are quite rare in the archaeological literature concerning Transylvania. The ultimate goal of such an enterprise is the assessment of the evolution and the dynamics of the settlement network, the funerary practices, and the various external influences in the material culture, thus allowing for the evaluation of various instances of continuity and discontinuity over the period under scrutiny. This subject is closely linked to the question of 19th century nationalism, nation-building, and the nation-state (GELLNER 1983; HOBBSAWM 1997; ANDERSON 2006). This is reflected in archaeology by the constant tendency of homogenisation (GELLNER 1983, 6; BOIA 1997, 157) in the interpretation of the finds assemblages in keeping with the sovereign territories of modern nation-states and the discounting of our understanding of long-term archaeological phenomena at a microregional level and indeed the rejection of the microregional perspective in general. This is closely linked with the concept that views the archaeological cultures as ethnically homogenous communities.

With regard to the Someșul Mic Basin, the discussion is centred on the following aspects of continuity and discontinuity during the respective period:

- A. The effect of to the former Roman province of Dacia on the human habitation in the region
- B. Aspects of settlement archaeology
- C. Aspects regarding funerary practices

This approach clearly indicates the multifarious nature of the question of continuity and discontinuity, with several aspects overlapping, while others reflecting contradictory evolutions. Moreover our understanding of these processes are heavily influenced by the Romanization paradigm, the acculturation model put forward at the turn of the 19th and 20th centuries (FREEMAN 1993, 438–445; SANTA 2017, forthcoming).

The abandonment of Roman Dacia by the imperial authorities in 271 AD or possibly two decades earlier effectively meant the end of Roman civilisation in the region. With no administration in place and without public financial resources, the means of sustaining the cities and their infrastructure were no longer available. Furthermore the industrial infrastructure was also depleted and the province was disengaged from the long-distance trade network which up to then maintained the supply chain of 'Roman' commodities into Dacia. As mentioned above, the infrastructure of the former Roman province, especially the roads, played an important role in the development of the post-Roman and medieval settlement network. As such, the Someșul Mic Valley continued to be the central artery of the communication system in this part of Transylvania just as during the Roman period (see Maps 1–11).

The settlement network developed under the Roman administration disappeared gradually following the abandonment. This process of a rural transformation probably took a few decades and had serious demographical implications. Consequently it can be said that with regard to the settlement network the discontinuity between the Roman and post-Roman period is quite clear (see LĂZĂRESCU 2015, 12–16). This is further corroborated by instances in which 4th century sunken houses discovered inside the ruins of Roman buildings e.g. in Chinteni (Hu: Kajántó) – Tulgheș/Tölgyes and Suceag (Hu: Szucság) – Orat/Órád. A similar level of discontinuity can be asserted in the case of the settlement structure of the 11th century. A set of fortifications which emerged during the respective century, such as Cluj-Napoca – Mănăștur, Dăbâca and possibly Cuzdrioara (Hu: Kozárvár) set the tone for a new wave of urbanization and can effectively be viewed as the precursors of the medieval cities (FÜGEDI 1994, 710–711).

With regard to the changes occurred in the funerary practices it must be underlined that there are virtually no instances of continuity of Roman period cemeteries. The 4th century incineration burials from Baciú (Hu: Kisbács) and Suatu (Hu: Magyarsovát) – Somoș/Somoșă as well as the inhumation graves oriented north–south and south–north from Cluj-Napoca – Mănăștur – Calea Florești and Pălatca – Tag display totally different funerary practices compared with the earlier funerary horizon linked with the Sântana de Mureș (Hu: Maroszentanna) Culture (see BÓNA 1988, 118–120, fig. 7; LĂZĂRESCU 2015, 100: Fig. 62.) (Map 2; Fig. 66). Based on the current state of the research, a similar cleavage can be asserted between the funerary customs of the 4th and the 5th centuries. Funerary finds dated unequivocally to the Hun period are hitherto unknown in the Someșul Mic Basin. The latter half of the 5th century displays changes in the archaeological scenery that at the moment can only be explained with the influx of a new population. The princely graves from Apahida as well as the Someșeni (Hu: Szamosfalva) hoard dated to this period indicate that this region was home to probably the most important power centre in the eastern half of the Carpathian Basin. Moreover the persons buried in the Apahida I and II graves display the hallmarks of international elite representation. A series of development-led archaeological excavations carried out in the region (e.g. Vlahă – Pad, Florești – Polus Center/Șapca Verde, Iclod) prompted the reconsideration of earlier notions with regard to the shifting significance of the area in the context of the regional power relations of the 6th century. The analysis of the cemeteries clearly indicates that the region retained its political significance until at least the first three decades of the 6th century (Map 3; Fig. 66).

Although there are still debates with regard to the chronology, it is rapidly becoming evident that around the turn of the 6th and 7th centuries, i.e. during the early-Avar period, the so-called '*Reihengräberfelder*' horizon (DOBOS 2011, 171–206; DOBOS 2013, 247–263) is replaced in the Someșul Mic Basin by a new funerary horizon defined by incineration graves. This marked discontinuity is also evident in the changes within the material culture of the period, and can either be attributed to rapid transformations in the composition of the population or to outside influence in the form of acculturation or integration (see Map 4; Fig. 66).

With regard to the 10th century, the distribution map of the cemeteries in the Someșul Mic Basin highlights the total lack of inhumation burials with modest funerary inventory as well as the low incidence of burials

overwhelmingly containing the weapons and parts of the deceased's horse, such as the ones discovered in and around Cluj-Napoca (GÁLL 2013a, Vol. I: 826–831, 911–915; GÁLL 2013e, 461–481).

This indicates a chronological hiatus between the horizon of incineration burials and the churchyards which emerged at the turn of the 11th and 12th centuries, which in turn may suggest the cohabitation between the newly arrived and the local population (Map 5; Fig. 66). It is likely that the population linked with the incineration graves was integrated (rather than annihilated) into the new political, military and economic structure by the Conquest period Hungarian 'steppe-state' (POHL 2003, 272). It is therefore in our view potentially precocious to place the end date of the incineration burials from Northern Transylvania to the 9th century without any solid evidence.

At any rate, the immense gap between the funerary practice and material culture of the 7th–9th, the 10th, and the 11th–13th century is quite startling, and was hitherto explained in terms of population influx and migration. In many cases however it is more likely that we are dealing instead with acculturation processes and the consequences of changes in the power structures. This can at least partly be inferred with regard to the region under scrutiny here (see Map 6; Fig. 66).

3. The Question of Migration in the Someșul Mic Basin

Migration as a sociological phenomenon is as old as humankind itself (HAUTZINGER–HEGEDÜS–KLENNER 2014, 5, 18), however the notion was generally adopted as a topic of investigations by historians from representatives of the German classical studies school (hence the term '*Völkerwanderung*'). The investigation of the phenomenon was for a long time profoundly influenced by the frame of mind of Romanticism, prompting Stefan Burmeister to assert that 'A striking gap is revealed here between archaeological research and that of the other social sciences' (BURMEISTER 2000, 539). Consequently it can be said that the phenomenon of migration is atemporal as it periodically crops up being fuelled by external factors and the predilection for mobility of human communities. Among the most common external factors that drive migration, the following stand out: 1) existential hardship, 2) natural and political calamities, and 3) the drive for conquest, usually on the part of the elites. Notwithstanding the relative nature of the notion, in terms of the geographical distances involved, three categories can be determined: 1) short-range, 2) mid-range, and 3) long-range migration. These can involve both small and large groups of people.

Migration is not necessarily restricted to groups of individuals, as there are cases of certain institutions and political structures actively taking part in the process. This is especially common in the case of Asian political structures. Instances involving the migration of political institutions and the related population with regard to the Carpathian Basin can be inferred in the case of the Avar Khaganate and the Hungarian Principality (POHL 2003, 272–273). A similar process took place with the implantation of the western order in the 11th–12th centuries (LASZLOVSKY 2004, 337–349).

The question is, what particular cases of migration can be identified in the Someșul Mic Basin between the end of the Roman administration and the 12th/13th century? The first such case occurred subsequently after the abandonment of the Roman province which became the target of several waves of migration dislocating population groups that found themselves in its way (see e.g. the cemeteries at Pălatca – Tag/Coastă, Suatu – Somoșa/Somosa).

A possible instance of institutional migration can be inferred in the case of the Gepid power centre at Apahida hallmarked by the famous princely graves and connected to a number of other finds around Cluj-Napoca (BÓNA 1988, 146; HOREDŢ 1958a, 80–81). The sudden increase of burials dated to the latter half of the 5th century is conventionally linked to an influx of population, i.e. migration (Florești – Polus Center/Șapca Verde, Sânpaul [Hu: Szentpál] site no. 9, Cluj-Napoca – Memorandumului, Vlaha – Pad, and Iclod).

The incineration grave horizon emerged in the early-7th century (Dorolțu [Hu: Nádasdaróc] – Dâmbu Mic) can probably be attributed, as mentioned above, to a new wave of migration (BÓNA 1988, 181), similarly to the 7th–8th century tumular incineration burials which according to some researchers indicates a population influx (STANCIU 1999, 245–263; STANCIU 2016, 142, Fig. 25–26).

The next clear instance of migration which changed the political power structures of the region was the Hungarian Conquest (GÁLL 2013a, Vol. I: 826–831, 911–915; GÁLL 2013e, 461–481) subsequently followed by the 'westernization' of the political structures (NYÁRÁDI–GÁLL 2015, 96–98). This was accompanied by further waves of inward migration into the Someșul Mic Basin especially with the establishment of new power centres at Cluj-Napoca – Mănaștur and Dăbâca (KRISTÓ 2002, 93). The arrival of the Benedictines clearly meant the implantation of a major western clerical structure into the newly organised land (LASZLOVSKY 2004, 337–349).

Some of the migration cases highlighted above imply a strong sense of uncertainty, mainly due to the limits of the archaeological methods, which became obvious in such cases. It is our view that considerable progress regarding this subject is conditioned to the implementation of chemical investigations, mainly strontium isotope analysis (see Fig. 67).

4. The Question of Christianity in the Someșul Mic Basin from the Post-Roman Period to the Beginning of the Arpadian Age

One of the central aspects regarding the evolution and distribution of Christianity between the 3rd and the 10th century is the fact that the Christian identity had not yet reached a fully consolidated state at this stage (BROWN 1999; MARKUS 2010), being susceptible to various changes and shifts in its belief system and its expression. Accordingly, the main question concerns the possibilities and pitfalls of identifying instances of Christian identity and belief with archaeological methods. Indeed can we speak at all of archaeological finds and contexts clearly indicating belonging to a religious community in this period? The assertion put forward by Karl Mannheim that the transplantation of symbols and belief systems from one socio-cultural context to another significantly alters their meaning and function, is highly pertinent in this case (MANNHEIM 1995, 176). Accordingly, it must be underlined that the imported objects bearing Christian symbols such as lamps or cross necklaces, cannot be readily associated with the potential Christian identity of their owners as it is highly likely that their meaning underwent a process of transformation in the new cultural environment in which they entered the archaeological record. This notion is closely linked with the results of the investigations carried out by Ádám Bollók, which are outlined below. Firstly, it is important to emphasize the apotropaic function of the cross, similarly to other non-Christian symbols worn as necklaces during Antiquity as protection against demons (BOLLÓK 2016, 133, 135). It is therefore safe to say that the pagan practice was adopted by the Christian belief and over time it has replaced it with its own symbols which were also meant to contrast the pagan amulets (e.g. stamped glass bells). The crosses as Christian symbols spread in the Eastern Mediterranean already during the 5th century, followed by the Balkans and reached the Carpathian Basin in the 10th–11th century (BOLLÓK 2016, 137). For a long time pagan symbols cohabitated with Christian representations as shown by the evidence of the grave goods.

The identification of objects actively linked with the Christian faith within the material culture of the Transylvanian Basin during the 3rd and the 10th century is totally dependent on the researcher's critical attitude. That is not to say that the sheer existence of Christian communities is excluded, but rather that it is unverifiable with archaeological means. At any rate, the lack of any proof regarding Christian institutional structures means that the existence of any hypothetical community sharing this religious belief can only be viewed as transitory. Without the corresponding institutional system, it is unfeasible to talk about Christianity in the Carpathian Basin on the same terms as in the Byzantine Empire. Implicitly, there is no argument for the existence of Christian communities in the Someșul Mic Basin between the 4th and the 10th century based on the archaeological record, as not a single find from this region can be clearly linked with the expression of the respective faith.

The situation changed dramatically in the 11th century with the emergence in Transylvania of institutionalised Christianity accompanied by its most clear physical expression: the church. In contrast with vernacular Christianity, the institutional expression of the faith displays a conspicuous presence in the Someșul Mic Basin in this period represented by numerous churches and church cemeteries. Furthermore the process of diffusion of church cemeteries from certain focal points to the periphery can also be traced starting with the latter half of the 11th century. All the same, not a single clearly Christian object (e.g. crosses)⁶⁸⁰ could hitherto be identified from the over 1100 burials within the churchyards of the Someșul Mic region. Based on the later evolution of these cemeteries, it is possible to assert that the beginnings of institutional Christianity in the territory under scrutiny here cannot be dated before the 11th century, furthermore at the moment there is not enough data to support the unequivocal existence of large-scale vernacular Christian practices.

⁶⁸⁰ The presence of crosses in the burials of this age from the Carpathian Basin are extremely rare, and as asserted by Mária Vargha, they probably reflect past traditions (VARGHA 2015, 59, 61).

5. The Question of the 11th Century Power Centres. Where was the First North Transylvanian County Seat: Dăbâca or Cluj-Napoca – Mănăștur?

The present study argues that contrary to the opinion expressed by historian Gyula Kristó (KRISTÓ 2002, 119–133), the county seat was most likely situated at Cluj-Napoca – Mănăștur. This assertion is based on the following arguments:

1. The first phase of the fort at Dăbâca, dated to the early-11th century is merely a small triangular earth-and-timber fortification, its perimeter roughly measuring 50' 50' 10 m, and as such, less suitable for the position of county seat compared with the much more impressive Cluj-Napoca – Mănăștur fort measuring 220' 100 m (BÓNA 2001, 84).

2. The somewhat isolated location of Dăbâca, placed at a considerable distance from both the salt mines and their transportation route (most likely in the Someș River) again renders it unsuitable for the position of county seat.

3. From a strategic point of view the situation of Cluj-Napoca, placed at a crucial cross-roads is extremely favourable in the period, as shown by the countless 5th–6th century (DOBOS 2017, 412–413) and Conquest period burial grounds along the Roman roads (GÁLL 2013a, Vol. I: 826–831, 911–915; GÁLL 2013e, 461–481). By comparison, the location of Dăbâca is quite peripheral.

4. The churchyards at Dăbâca are somewhat later and their inventory is poorer than the ones from Cluj-Napoca – Mănăștur (GÁLL 2013f, 183: Fig. 35–36).

5. The situation from the 10th century is similar, the multitude of warrior burials from around Cluj-Napoca (GÁLL 2013a, Vol. I: 826–831, 911–915; GÁLL 2013e, 461–481) is contrasted by the lack of such finds in the valley of the Lonea Stream.

These observations are corroborated by the visibility analysis carried out in the case of both fortifications in ArcGis Spatial Analyst Tool as part of the European Commission's Copernicus Program, and based on the Digital Surface Modell ('DSM'), implemented in the framework of the same programme. The measurements were undertaken from an above-ground height of 1.8 m with a vertical range of -90°–90° and a horizontal range of 0°–360°. The results have shown that in the case of Cluj-Napoca – Mănăștur the fortification enabled the visibility onto the eastern and western part of the Someșul Mic Valley, to the territories north of Gilău and Someșeni, as well as to the entrances into the valleys of the smaller tributaries of the river (with the exception of the Nadăș Stream). In comparison, the visibility offered by the Dăbâca fortification was limited to a radius of approx. 1.5 km, much of the Lonea Stream Valley (its south-eastern and north-western side) without the point of junction with the Someșul Mic River. Accordingly, the fortification at Cluj-Napoca – Mănăștur offered a considerably larger visibility on the area, again indicating that it enjoyed a much more important strategic role in the control of the region. All in all it seems increasingly likely that the fortification at Cluj-Napoca – Mănăștur was effectively the most important 11th century county seat in Northern Transylvania.

IX. SZAKIRODALOM, RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

SZAKIRODALOM

- ADAM 2002 *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa I–II.* Szentpéteri, J. (Hrsg.). VAH 13. Budapest 2002.
- ALFÖLDY 2000 Alföldy G.: *Római társadalomtörténet.* Budapest 2000.
- ACKNER 1856 Ackner, M. J.: *Die römischen Alterthümer und deutschen in Siebenbürgen. Mit einer Übersichtskarte.* Jahrbuch der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale 1/2, 1856, 3–50.
- ALICU 1994 Alicu, D.: *Cercetări arheologice la Cluj-Napoca: villa rustica din Valea Chintăului. Campaniaile 1990–1992.* ActaMN 31, 1994, 539–567.
- ALICU ET AL. 1995 Alicu, D.–Cociș, S.–Ferenczi, I.–Paki, A.–Ilieș, C.: *Cercetări arheologice la Cluj-Napoca. Villa rustica din Valea Chintăului. Campania 1988.* ActaMN 32, 1995, 619–633.
- ALMGREN 1923 Almgren, O.: *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte, mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen.* Mannus Bibliothek 32. Leipzig 1923.
- ANDERSEN–BERGLUND 1994 Andersen, S. T.–Berglund, B. E.: *Maps for Terrestrial Non-Tree Pollen (NAP) Percentages in North and Central Europe 1800 and 1450 yr BP.* Paläoklimaforschung 12, 1994, 119–134.
- ANDERSON 2006 Anderson, B.: *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről.* Budapest 2006.
- ANTHONY 1990 Anthony, D. W.: *Migration in Archaeology: The Baby and the Bathwater.* AmAnthr 92, 1990, 895–914.
- ARDEVAN 1998 Ardevan, R.: *Viața municipală în Dacia Romană.* Timișoara 1998.
- ARMBRUSTER 1993 Armbruster, A.: *Romanitatea românilor. Istoria unei idei.* București 1993.
- ATLAS-DICȚIONAR 2005 *Atlas-dicționar al Daciei romane.* Bărbulescu, M. (Coord.). PISC 6. Cluj-Napoca 2005.
- AURUL 2014 *Aurul și Argintul Antic al României. Catalog de expoziție.* Oanță-Marghitu, R. (Ed.). București 2014.
- BALÁZS 1939 Balázs É.: *Kolozs megye kialakulása.* Budapest 1939.
- BARNEA 1982–1983 Barnea, I.: *Continuitatea elementului daco-roman după parăsirea aureliană, pe baza descoperirilor paleocreștine din Transilvania, în lumina utimelor cercetări.* Sargetia 16–17, 1982–1983, 259–266.
- BĂRBULESCU 2003 Bărbulescu, M.: *Interferențe spirituale în Dacia romană?* Cluj-Napoca 2003.
- BĂRBULESCU 2008 Bărbulescu, M.: *Mormântul princiar germanic de la Turda/Das germanische Fürstengrab von Turda.* PISC 10. Cluj-Napoca 2008.
- BENEA–HICA 2004 Benea, D.–Hica, I.: *Damnatio memoriae în arhitectura romană târzie de la Dunărea de Jos.* Timișoara 2004.
- BENEA–LĂZĂRESCU–GOREA 2016 Benea, M., Lăzărescu, V.-A., Gorea, M.: *Contribution to the Study of Suceag Pottery, Cluj County, Romania.* StUB-B Chemia 61/2, 2016, 73–88.
- BENKŐ 1992 Benkő E.: *A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája.* VAH 5. Budapest 1992.
- BENKŐ 1994 Benkő E.: *Kolozsmonostor.* In: Kristó Gy. (Szerk.): KMTL. Budapest 1994, 363–364.
- BENKŐ 2012 Benkő E.: *A középkori Székelyföld. I–II. kötet.* Budapest 2012.
- BERECKI ET AL. 2017 Berecki S.–Horti E.–Kacsó C.–Nyulas D.: *Orosz Endre régészeti gyűjteménye/Colecția arheologică a lui Endre Orosz.* CMM-SA 3. Kolozsvár/Cluj-Napoca 2017.

- BERNÁTH 1880 Bernáth J.: *Erdély konyhasó-vizei*. FK 10/6–7, 1880, 200–217.
- BIERBRAUER 1989 Bierbrauer, V.: *Bronzene Bügelfibeln des 5. Jahrhunderts aus Südosteuropa*. JMV 72, 1989, 141–160.
- BIERBRAUER 1993 Bierbrauer, V.: *Die Landnahme der Langobarden in Italien aus archäologischer Sicht*. In: Müller-Wille, M.–Schneider, R. (Hrsg.): *Ausgewählte Probleme europäischer Landnahmen des Früh- und Hochmittelalters*, Teil I. Vorträge und Forschungen 41. Sigmaringen 1993, 103–172.
- BIERBRAUER 2006 Bierbrauer, V.: *Gepiden im 5. Jahrhundert – Eine Spurensuche*. In: Mihai-lescu-Bîrliba, V.–Hriban, C.–Munteanu, L. (Eds.): *Miscellanea Romano-Barbarica*. In honorem septagenarii magistri Ion Ioniță oblata. București 2006, 167–216.
- BIERBRAUER 2008 Bierbrauer, V.: *Ethnos und Mobilität im 5. Jahrhundert aus archäologischer Sicht: Vom Kaukasus bis Niederösterreich*. BAW-P-HK-NF 131. München 2008.
- BIRÓ 2011 Biró A.: *August Ludwig Schlözer és Aranka György vitája*. ETF 272. Kolozsvár 2011.
- BLĂJAN 1989 Blăjan, M.: *Contribuții la repertoriul arheologic al așezărilor rurale antice (secolele II–III e.n.) din Dacia romană*. Apulum 26, 1989, 283–333.
- BLĂJAN–CERGIHI 1977 Blăjan, M.–Cergihi, T.: *Cercetări arheologice la Aiton, Cluj-Napoca și Răchițele (jud. Cluj)*. Sargetia 13, 1977, 131–145.
- BLĂJAN–CERGIHI 1978 Blăjan, M.–Cergihi, T.: *Descoperiri romane și postromane la Aiton (jud. Cluj)*. Potaissa 1, 1978, 21–26.
- BODA–SZABÓ 2014 Boda, I.–Szabó, Cs.: *The Bibliography of Roman Religion in Dacia*. Cluj-Napoca 2014.
- BODOR 1986 Bodor, A.: *Contribuții la istoria orașului Napoca și a monumentelor sale sculpturale în piatră*. ActaMN 22–23, 1985–1986, 185–199.
- BODNARIUC ET AL. 2001 Bodnariuc, A.–Bouchette, A.–Dedoubat, J. J.–Otto, T.–Fontugne, M.–Jalut, G.: *Holocene Vegetational History of the Apuseni Mountains, Central Romania*. QSR 21, 2002, 1465–1488.
- BOIA 1997 Boia, L.: *Istorie și mit în conștiința românească*. București 1997.
- BOIA 1999 Boia, L.: *Mitosz és történelem a román köztudatban*. Bukarest–Kolozsvár 1999.
- BOIA 2013 Boia, L.: *Miért más Románia?* Kolozsvár 2013.
- BOLLÓK 2013 Bollók, Á.: *Apotropaion and Burial in Early Byzantium: Some Preliminary Considerations*. In: Juhász, E. (Hrsg.): *Byzanz und das Abendland: Begegnungen zwischen Ost und West*. Antiquitas – Byzantium – Renascentia V. Bibliotheca Byzantina. Budapest 2013, 227–241.
- BOLLÓK 2016 Bollók Á.: *A „kereszt-phyllaktérion” és a mellkeresztrel való temetkezés szokásának háttere a késő ókori Kelet-Mediterráneumban és a Kárpát-medencében*. In: Csécs T.–Takács M. (Szerk.): *Beatus homo qui invenit sapientiam*. Ünnepi kötet Tomka Péter 75. születésnapjára. Győr 2016, 133–150.
- BOTA ET AL. 2012 Bota, E. S.–Nagy, Sz.–Beu-Dachin, E.–Pupeză, P.–L.–Piroska, E.–Ferenczi, M.–Grec, Fl.–Olosutean, G.–Balázs, B.–Székely, N.–Király, J.–Kiss, T.–Socaci, A.–Lumezeanu, A.–Pop, A.: *Cluj-Napoca, jud. Cluj. Punct: str. Argeș nr. 24*. CCA 2012, 196–197.
- BOTA ET AL. 2013 Bota, E. S.–Nagy, Sz.–Beu-Dachin, E.–Pupeză, P.–L.–Tear, T.–Piroska, E.–Pop, A.–Grec, Fl. G.–Székely, N.–Socaci, A.–Ferenczi, M.–Lukács, E.–Sajter, L.–Dózsa, A.–Réka, É.–Covrig, C.–Csörgő, Á.–Vass L.–Ferencz Sz.–Katona J.–Pataki, Z.–György A.–Kapcsos N.–Timofte, Șt.–Rogobete, C.–Gyurka O.–Boda T.–Cristea, Șt.–Balázs B.–Barb, C.–Gheorghiuță, F.–Szeredai, N.–Portik I.–Torzsa A.–Hobaj Zs.–Muntean, L.–Zehan, M.–Lazăr, A.–Pleș, R.–Fărcaș, A.–Adrian, M.–Táncos, Sz.–Voinigescu, B.–Murariu, D. M.: *Cluj-Napoca, jud. Cluj. Punct: str. Argeș nr. 24*. CCA 2013, 159–161.

- BÓNA 1988 Bóna I.: *Daciától Erdőelvéig. A népvándorlás kora Erdélyben (271–896)*. In: Köpeczi B. (Főszerk.): *Erdély története I*. Budapest 1988, 129–194.
- BÓNA 1998 Bóna I.: *Az Árpádok korai váarairól*². Debrecen 1998.
- BÓNA 2001 Bóna I.: *Erdély a magyar honfoglalás és államalapítás korában*. In: Dávid Gy. (Szerk.): *Erdély a keresztény Magyar Királyságban*. ETF 231. Kolozsvár 2001, 68–96.
- BRATHER 2002 Brather, S.: *Ethnic Identities as Constructions of Archaeology: The Case of the Alamanni*. In: Gillett, A. (Ed.): *On Barbarian Identity. Critical Approaches to Ethnicity in the Early Middle Ages*. Studies in the Early Middle Ages 4. Turnhout 2002, 149–175.
- BRATHER 2004 Brather, S.: *Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie. Geschichte, Grundlagen und Alternativen*. RGA–E 42. Berlin–New York 2004.
- BRATHER 2006 Brather, S.: „Etnikai értelmezés” és struktúra történeti magyarázat a régészetben. *Korall* 24–25/6/Június, 2006, 23–72.
- BROWN 1999 Brown, P.: *Az európai kereszténység kialakulása 200–1000*. Budapest 1999.
- BUDAY 1907 Buday Á.: 2. *Jelentés az érem és régiségtárról*. EMÉvk 1906 évre 1907, 61–66.
- BUDAY 1911 Buday Á.: *Pótlások a C.I.L. III. kötetéhez*. *Dolgozatok* 2/2, 1911, 260–270.
- BUDAY 1913 Buday Á.: *Római villák Erdélyben*. *Dolgozatok* 4/1, 1913, 109–154.
- BUDINSKÝ-KRIČKA 1958 Budinský-Krička, V.: *Slovenské mohyly na vychodom Slovensku*. *SlovArch* 6/1, 1958, 138–188.
- BUDINSKÝ-KRIČKA 1980 Budinský-Krička, V.: *Kráľovský Chlmec*. MAS. Nitra 1980.
- BURMEISTER 1996 Burmeister, S.: *Migration und ihre archäologische Nachweisbarkeit*. *ArchInf* 19, 1996, 13–21.
- BURMEISTER 2000 Burmeister, S.: *Archaeology and Migration. Approaches to an Archaeological Proof of Migration*. *CA* 41/4, 2000, 539–567.
- BURNS–JENSEN 2014 Burns, J. P.–Jensen, R.: *Christianity in Roman Africa. The Development of Practices and Beliefs*. New York 2014.
- BUSCH–VERSLUYS 2015 Busch, A.–Versluys, M.: *Indigenous Pasts and the Roman Present*. In: Busch, A.–Versluys, M. (Eds.): *Reinventing the ‘invention of tradition’*. Indigenous pasts and the Roman present. *Morphomata* 32. Köln 2015, 7–18.
- BÜNTGEN ET AL. 2016 Büntgen, U.–Myglan, V. S.–Charpentier Ljungqvist, F.–McCormick, M.–Di Cosmo, N.–Sigl, M.–Jungclaus, J.–Wagner, S.–Krusic, P. J.–Esper, J.–Kaplan, J. O.–de Vaan, M. A. C.–Luterbacher, J.–Wacker, L.–Tegel, W.–Kirdyanov, A. V.: *Cooling and Societal Change during the Late Antique Little Ice Age from 536 to around 660 AD*. *NG* 9/2, 2016, 231–236.
- CALHOUN 1997 Calhoun, C.: *Társadalomelmélet és identitáspolitikák*. In: Zentai V. (Szerk.): *Politikai antropológia*. Budapest 1997, 99–113.
- CANCIK–HITZL 2003 Cancik, H.–Hitzl, K.: *Die Praxis der Herrscherverehrung in Rom und seinen Provinzen*. Tübingen 2003.
- CANNING 2002 Canning, J.: *A középkori politikai gondolkodás története 300–1450*. Budapest 2002.
- CANNON 1989 Cannon, A.: *The Historical Dimension in Mortuary Expressions of Status and Sentiment*. *CA* 30/4, 1989, 437–458.
- CASTAGNOLI ET AL. 2002 Cini Castagnoli, G.C.–Bonino, G.–Taricco, C.–Bernasconi, S.M.: *Solar Radiation Variability in the last 1400 Years Recorded in the Carbon Isotope Ratio of a Mediterranean Sea Core*. *ASR* 29/12, 2002, 1989–1994.
- CHIRILĂ–CHIFOR 1977 Chirilă, E.–Chifor, I.: *Un mormînt din secolul V de la Țaga (jud. Cluj)*. *ActaMP* 1, 1977, 181–184.
- CHIRILĂ–CHIFOR 1978 Chirilă, E.–Chifor, I.: *Descoperiri monetare antice în Transilvania (XII)*. *ActaMP* 2, 1978, 53–57.

- CHIRILĂ–CHIFOR 1979 Chirilă, E.–Chifor, I.: *Descoperiri monetare antice și bizantine la Gherla*. ActaMP 3, 1979, 141–143.
- CHIRILĂ–CHIFOR 1980 Chirilă, E.–Chifor, I.: *Descoperiri monetare antice și bizantine la Gherla (II)*. ActaMP 4, 1980, 245–246.
- CHIRILĂ–GUDEA–CHIFOR 1979 Chirilă, E.–Gudea, N.–Chifor, I.: *Tezaurul monetar de la Gherla, sec. IV e.n.* ActaMP 3, 1979, 525–531.
- CHIRILĂ–LUCĂCEL 1979 Chirilă, E.–Lucăcel, V.: *Descoperiri monetare antice în Transilvania (XIV)*. ActaMP 3, 1979, 137–138.
- CLOETHING ET AL. 2006 Cloething, S.–Bada, G.–Mațenco, L.–Lankreijer, A.–Horváth, F.–Dinu, C.: *Modes of Basin (De)formation, Lithospheric Strength and Vertical Motions in the Pannonian-Carpathian System: Inferences from Thermo-Mechanical Modelling*. In: Gee, D. S.–Stephenson, R. A. (Eds.): *European Lithosphere Dynamics*. GSM 32. London 2006, 207–221.
- COCIȘ–PAKI 1989–1993 Cociș, S.–Paki, A.: *Cercetările arheologice de la Suceag (jud. Cluj). Campaniile din 1989. Cuptoarele de ars ceramică (sec. III–IV)*. ActaMN 26–30, 1989–1993, 477–494.
- COCIȘ–VOIȘAN 1995 Cociș, S.–Voișan, V.: *Notițe arheologice clujene (I)*. Acta MN 32, 1995, 785–787.
- CIH 1899 *Corpus Iuris Hungarici*. Márkus D. (Szerk.). Budapest 1899.
- CRIȘAN ET AL. 2009 Viorica Crișan, V.–Pupeză, P.–Nagy, Sz.–Gergely, B.–Tecar, T.: *Gheorghieni, com. Feleacu, jud. Cluj. Punct: Valea Mare*. CCA 2009, 303–305.
- CRONE 1992 Crone, P.: *Die vorindustrielle Gesellschaft*. München 1992.
- CUPCEA 2017 Cupcea, G.: *Raport de cercetare arheologică preventivă – Sit 9, com. Sînpaul, Autostrada Transilvania, sector Nădășelu-Mihăiești. Raport tehnic*. Cluj-Napoca 2017 (kézirat).
- CURTA 2006 Curta, F.: *Apariția slavilor. Istorie și arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI–VII*. Târgoviște 2006.
- CURTA 2007 Curta, F.: *Some Remarks on Ethnicity in Medieval Archaeology*. EME 15, 2007, 159–185.
- CZEKELIUS 1854 Czekelius, D.: *Die Verbreitung des Salzquellen und des Steinsalzes in Siebenbürgen*. VMSVNH 5/3, 1854, 39–56.
- CSALLÁNY 1961 Csallány, D.: *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454–568 u. Z.)*. ArchHung 38. Budapest, 1961.
- CSEH 1990 Cseh J.: *Adatok az V–VII. századi gepida emlékanyag egységéhez. Függelék: Erdély V–VII. századi gepida lelőhelykatasztere*. SzMME 7, 1990, 29–77.
- CSEH 1993 Cseh J.: *Magyarok*. In: Bóna I.–Cseh J.–Nagy M.–Tomka P.–Tóth Á.: *Hunok – Gepidák – Langobardok. Történeti régészeti tézisek és címszavak*. MÓK 6. Szeged 1993, 89–90.
- DAICOVICIU–VLASSA 1974 Daicoviciu, H.–Vlassa, N.: *Considerații privind unele descoperiri arheologice din zona Cluj – Napoca*. ActaMN 11, 1974, 5–18.
- DAIM 2003 Daim, F.: *Avars and Avar Archaeology. An Introduction*. In: Goetz, H.-W.–Jarnut, J.–Pohl, W. (Eds.): *Regna and Gentes. The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World*. Leiden–Boston 2003, 463–570.
- DARÓCZI–URSUȚIU 2015 Daróczi, T.–T.–Ursuțiu, A.: *Worship, Habitation, Refuge: Bronze and Iron Age Sites of the Lower Feneș Valley*. Vol. 1–2. PAT 8. Cluj-Napoca 2015.
- DIACONESCU 1995 Diaconescu, Al.: *Lămpi romane târzii și paleobizantine din fosta provincie Dacia*. EN 5, 1995, 255–300.
- DIACONESCU 2004 Diaconescu, Al.: *The Towns of Roman Dacia: an Overview of Recent Archaeological Research*. In: Hanson, W. S.–Haynes, I. P. (Eds.): *The Making of a Provincial Society*. JRA Suppl. Ser. 56. Portsmouths – Rhode Island 2004, 87–142.
- DIACONESCU 2012 Diaconescu, Al.: *Juc–Herghelie. O fermă în interiorul anticei Napoca și aprovizionarea cu cai a armatei romane*. BMN 39. Cluj-Napoca 2012.

- DIANA-MEȘTER 2013 Diana, A.–Meșter, M.: *Meeting an Early Medieval Community: A Preliminary Analysis of the Human Skeletal Remains from the Jucu Cemetery (Cluj-Napoca, Romania)*. MCA S.N. 9, 2013, 199–218.
- DOBOS 2009 Dobos, A.: *Gepidic Finds from Căpușu Mare (Cluj County)*. EN 19, 2009, 219–242.
- DOBOS 2011 Dobos, A.: *The Reihengräberfelder in Transylvania after 100 years of archaeological research*. AAC 46, 2011, 171–206.
- DOBOS 2013 Dobos, A.: *Gepizii din Transilvania în epoca avară timpurie din perspectiva arheologiei. Probleme legate de cercetarea cimitirelor cu morminte dispuse în șiruri paralele*. ActaMP 35, 2013, 247–270.
- DOBOS 2014 Dobos A.: *Erdély a gepidák korában. Eredmények és perspektívák*. MR 2014 nyár, 1–9.
- DOBOS 2017 Dobos A.: *A népesség változásai a Kárpát-medence keleti felében (5. század közepe–7. század). Soros temetők Erdélyben, Partiumban és a Bánság romániai részén*. Doktori disszertáció. Budapest 2017 (kézirat).
- DOBOS-LĂZĂRESCU 2008 Dobos, A.–Lăzărescu, V.-A.: *O fibulă inedită descoperită în raza localității Sic, jud. Cluj*. Angvstia 12, 2008, 177–186.
- DOBOS-LĂZĂRESCU 2009 Dobos, A.–Lăzărescu, V.-A.: *An Unpublished Fibula Found in the Area of Sic, County Cluj*. Marmatia 9/1, 2009, 171–182.
- DOBOȘI 1951 Doboși, Al.: *Exploatarea ocnelor de sare din Transilvania în evul mediu (sec. XIV–XVI.)*. SCIM 2, 1951, 125–166.
- DÖMSÖDI 2010 Dömsödi J.: *Tájérendezés és tájvédelem 2., A tájak rendszertani (természeti földrajzi) alapismeretei*. Nyugat-magyarországi Egyetem. Sopron 2010. (http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0027_TRTV2/ch01s04.html)
- DRASKÓCZY 2014 Draskóczy I.: *A kőso bányászatának átalakulása Erdélyben az Árpád-korban*. In: Bárány A.–Dreska G.–Szovák K. (Szerk.): *Arcana Tabularii*. Tanulmányok Solymos László tiszteletére. II. kötet. Budapest 2014, 825–836.
- DUMITRESCU 1968 Dumitrescu, I.: *Harta geologică. Scara 1:200.000 L–34–12 10. Cluj*. Răileanu, Gr.–Saulea, E. (Red. Coord.). București 1968.
- ECSEDY 1994 Ecsedy I.: *Népvándorlás*. In: Kristó Gy. (Főszerk.): KMTL. Budapest 1994, 491–492.
- ENTZ 1994 Entz G.: *Erdély építészete a 11–13. században*. Kolozsvár 1994.
- FEIER 2010 Feier, I.: *Reconstituirea evoluției geomorfologice a văii Someșul Mic în Holocen*. Doktori dolgozat. Iași 2010 (kézirat). (http://www.atlas.usv.ro/geografie/pagini/doctorat/Teza%20de%20doctorat_Ioana%20Feier.pdf)
- FELMÉRI 1881 Felméri L.: *Adalékok az erdélyrészi sóbányák, a sószállítás és árusítás történelméhez*. EM 8/8, 1881, 225–242.
- FERENCZ-NAGY-LĂZĂRESCU 2009 Ferencz, Sz.–Nagy, Sz.–Lăzărescu, V.-A.: *Necropola din secolul al VI-lea p. Chr. / The sixth century A.D. necropolis*. In: Mustață, S.–Gogâltan, F.–Cociș, S.–Ursuțiu, A. (Ed./Eds.): *Cercetări arheologice preventive la Florești–Polus Center, jud. Cluj (2007)/Rescue excavations at Florești–Polus Center, Cluj County (2007)*. PAT 1. Cluj-Napoca 2009, 419–474.
- FERENCZI 1960 Ferenczi, Șt.: *O nouă descoperire din epoca migrațiilor în cartierul Cordoș al Clujului*. In: *Omagiul lui Constantin Daicoviciu cu prilejul împlinirii a 60 de ani*. București 1960, 193–204.
- FERENCZI 1962 Ferenczi I.: *Régészeti-helyrajzi kutatások Kolozsvárott és környékén (I)*. StUB-B 7/2, 1962, 31–58.
- FERENCZI 1970 Ferenczi, Șt.: *O descoperire slavă timpurie în Transilvania*. ActaMN 7, 1970, 565–573.
- FERENCZI 1972 Ferenczi, Șt.: *Contribuții la problema limesului de vest al Daciei (partea a II-a/1)*. ActaMN 9, 1972, 387–411.

- FERENCZI 1991 Ferenczi I.: *Megjegyzések egy véleménynyilvánítással kapcsolatban, amely Kelet-Erdély kora középkori kővárainak kérdését taglalja*. Múemlékvédelem 35/4, 1991, 220–226.
- FERENCZI 1994 Ferenczi I.: *Eltűnt falvak nyomában*. In: Kós K.–Faragó J. (Szerk.): *Népismereti Dolgozatok*. Bukarest 1994, 7–17.
- FERENCZI 1996 Ferenczi I.: *Az erdélyi honfoglalás kérdése a régészeti leletek világánál*. EM 58/1–2, 1996, 9–40.
- FERENCZI–FERENCZI–FERENCZI 1994 Ferenczi, I.–Ferenczi jr., I.–Ferenczi, I.: *Așezarea întărită feudal-timpurie de la Lăpuștești (com. Râșca, jud. Cluj) (Primele vestigii arheologice din interiorul Munților Gilăului)*. ActaMN 31/1, 1994, 305–320.
- FEURDEAN–WILLIS 2009 Feurdean, A.–Willis, K. J.: *Long-Term Variability of Abies Alba in NW Romania: Implications for Its Conservation Management*. Diversity and Distributions 14, 2009, 1004–1017.
- FINÁLY 1889 Finály H.: *Az apahidai lelet*. ArchÉrt 9, 1889, 305–320.
- FINÁLY 1898 Finály G.: *Római telepekről a Kis-Szamos völgyében*. ArchÉrt 18, 1898, 427–431.
- FODOR 2005 Fodor I.: *Árpád-kori templom körüli temetők Hajdúdorog határában*. In: Ritóók, Á.–Simonyi E. (Szerk.): *A középkori templom körüli temetők kutatása*. OH 5. Budapest 2005, 197–212.
- FODOREAN 2006 Fodorean, F.: *Drumurile din Dacia romană*. PISC 7. Cluj-Napoca 2006.
- FREEMAN 1993 Freeman, Ph.: *Romanisation and Roman Material Culture*. JRA 6, 1993, 438–445.
- FUNERARIA 2003 *Funeraria Dacoromana. Arheologia funerară a Daciei romane*. Bărbulescu, M. (Coord.). Cluj-Napoca 2003.
- FÜGEDI 1994 Fügedi E.: *Vár*. In: Kristó Gy. (Főszerk.): *KMTL*. Budapest 1994, 710–711.
- GAIU 1999 Gaiu, C.: *Cultura materială și spirituală a populației din Nordul Transilvaniei de la retragerea aureliană până la slavi*. Doktori disszertáció. Cluj-Napoca 1999 (kézirat).
- GAIU 2003 Gaiu, C.: *Așezări din secolele V–VI p. Chr. în Transilvania de nord-est*. RB 17, 2003, 97–136.
- GÁL 2009 Gál, Sz. S.: *Analiza antropologică a materialului osteologic provenit din necropola din secolul al VI-lea p. Chr./The Anthropological Analysis of the Human Bones from the Sixth Century A.D. Necropolis*. In: Mustața, S.–Gogâltan, F.–Cociș, S.–Ursuțiu, A. (Ed./Eds.): *Cercetări arheologice preventive la Florești–Polus Center, jud. Cluj (2007)/Rescue Excavations at Florești–Polus Center, Cluj County (2007)*. PAT 1. Cluj-Napoca 2009, 475–487.
- GÁLL 2011 Gáll E.: *Doboka-IV. vártérség templom körüli temetője. Régészeti adatok egy észak-erdélyi ispáni központ 11–13. századi fejlődéséhez*. Kolozsvár 2011.
- GÁLL 2013a Gáll E.: *Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői*. MHÁS 6. I–II. kötet. Szeged 2013.
- GÁLL 2013b Gáll, E.: *Dăbâca (d.: Dobeschdorf, ung.: Doboka). Das Gräberfeld um die Kirche aus Grădina lui A. Tămaș. Einige Bemerkungen zur Entwicklung der Wohnsiedlung von Dăbâca (d.: Dobeschdorf, ung.: Doboka)*. EN 23, 2013, 99–161.
- GÁLL 2013c Gáll, E.: *Dăbâca: necropola din jurul bisericii din Grădina lui A. Tămaș. Câteva idei privind evoluția habitatului de la Dăbâca*. AB 21, 2013, 159–210.
- GÁLL 2013d Gáll, E.: *Dăbâca (Dobeschdorf, Doboka): The Necropolis around the Church in A. Tămaș' Garden. Some Ideas on the Development of Dăbâca Habitat*. Banatica 23, 2013, 248–328.
- GÁLL 2013e Gáll, E.: *The Question of the Centres of Power in the Light of the Necropolises from the 10th Century in Transylvanian Basin. The Case of the Cluj's Necropolises*. In: Hardt, M.–Heinrich-Tamáská, O. (Hrsg.): *23. Internationales*

- Symposium Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im mittleren Donauraum. Macht des Goldes, Gold der Macht Herrschafts- und Jenseitsrepräsentationen zwischen Antike und Frühmittelalter im mittleren Donauraum. Forschungen zu Spätantike und Mittelalter 2. Weinstadt 2013, 461–481.
- GÁLL 2013f Gáll, E.: *The Analysis of Churchyard Cemeteries in Transylvania Basin from the 11th–first Half of the 13th Centuries. On the Beginning of Institutionalised Christianity*. *Marisia* 33, 2013, 135–250.
- GÁLL 2014 Gáll E.: *A periférikus 10. századi Erdély-medence. Néhány gondolat a 10. századi „magyar hatalmi hálózat” erdélyi hódításáról*. *Korunk* III. folyam 25/8, 2014, 82–95, 126–127.
- GÁLL 2015–2016 Gáll, E.: *Archaeology and Nationalism. The Endless Struggle for Dăbâca* (g.: Dobeschdorf; h.: Doboka). *Thoughts on Research Development and Archaeological Realities*. CAH 2015–2016, 257–323.
- GÁLL–GERGELY–GÁL 2010 Gáll, E.–Gergely, B.–Gál, Sz.: *La răscruce de drumuri. Date arheologice privind teritoriul oraşului Cluj-Napoca în secolele X–XIII*. Cluj-Napoca 2010.
- GÁLL–GERGELY–NAGY 2017 Gáll E.–Gergely B.–Nagy Sz.: *Adatok Kolozsvár kora-középkori és középkori településterületével kapcsolatban (11–14/15. század)*. In: Costea, I.–Ghitta, O.–Lupescu Makó M.–Rüsz-Fogarasi E.–Sipos G. (Szerk.): *A sokarcú / sokszínű város. A 2016. november 10–13-án Kolozsváron zajlott „Cluj • Kolozsvár • Klausenburg • 700. Kolozsvár 700 éve királyi város” nemzetközi tudományos konferencia tanulmányai*. Kolozsvár 2017, s. a.
- GÁLL–HÖGYES 2014–2015 Gáll E.–Högyes M. H.: *Néhány gondolat a Kis-Szamos völgyének Árpád-kori településterületéről (11–13. század első fele)*. *Marisia* 34–35, 2014–2015, 57–72.
- GÁLL–LACZKÓ 2013a Gáll E.–Laczkó N.: *Doboka várkomplexuma. Tudomány–tudománypolitika és régészet a ’60-as évektől napjainkig*. In: Révész L.–Wolf M. (Szerk.): *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*. Budapest–Szeged 2013, 83–121.
- GÁLL–LACZKÓ 2013b Gáll E.–Laczkó N.: *Doboka kora középkori hamvasztásos temetőjéről. Néhány gondolat a Kis-Szamos völgye 7–9. (10.?) század településterületéről*. *Dolgozatok – Új sorozat* 8 (18), 2013, 53–74.
- GEARY 1983 Geary, P.: *Ethnic Identity as a Situational Construct in the Early Middle Ages*. *MAGW* 113, 1983, 15–26.
- GEPIZI 2011 Gepizi. *Războinici și artizani*. Gaiu, C. (Ed.). Bistrița 2011.
- GELLNER 1983 Gellner, E.: *Nations and Nationalism*. Oxford 1983.
- GELLNER 1997 Gellner, E.: *Nationalism*. New York 1997.
- GELLNER 2009 Gellner, E.: *A nemzetek és a nacionalizmus*. Budapest 2009.
- GOGÂLTAN–COCIȘ–PAKI 1992 Gogâltan, Fl.–Cociș, S.–Paki, A.: *Săpături de salvare la Cluj-Becaș*. 1989. *EN* 2, 1992, 7–17.
- GRIFFITHS 1999 Griffiths, M.: *Fifty Key Thinkers in International Relations*. London–New York 1999.
- GROCHECKI 2012 Grochecki, K.: *Wczesnośredniowieczne elity w teorii i na przykładzie pochówków z terenów międzyrzecza środkowej Wisły i bugu*. In: Czopek, S. (Red.): *Hic mortui vivunt. Z badań nad archeologią funeralną*. CAR XX. Rzeszów 2012, 219–248.
- GRÜLL 2013 Grüll T.: *A Római Birodalom ökológiai hatásai*. *MT* 174/9, 2013, 1026–1034.
- GRÜLL 2016 Grüll T.: *A globalizáció és multikulturalizmus kérdései a Római Birodalomban*. *Korall* 17/63, 2016, 69–83.
- GUDEA 2008 Gudea, N.: *Așezări rurale în Dacia romană (106–275). Schiță pentru o istorie a agriculturii și a satului daco-roman*. Oradea 2008.
- GUDEA–ARDEVAN 2003 Gudea, N.–Ardevan, R.: *Depozitul monetar de la Iclod, sec. IV p. Chr.* *Banatica* 16/I, 2003, 245–261.

- GUDEA–COSMA 1998 Gudea, N.–Cosma, C.: *Crucea-relicvar descoperită la Dăbâca. Considerații privind tipologia și cronologia crucilor-relicvar bizantine din bronz, cu figuri în relief, descoperite pe teritoriul României*. EN 8, 1998, 273–303.
- GUDEA–GAIU 2015 Gudea, N.–Gaiu, C.: *Contribuții la istoria creștinismului timpuriu în sud-estul Europei. Despre biserica creștină la Gepizi*. BMB-SH 22. Cluj-Napoca 2015.
- GUDEA–GHIURCO 1988 Gudea, N.–Ghiurco, I.: *Din istoria creștinismului la români. Mărturii arheologice*. Oradea 1988.
- GYÖNGYÖSSY 2015–2016 Gyöngyössy, J.: *Appendix. Hypothetical Reconstruction Proposal on the Construction Phases of the Castle*. In: GÁLL 2015–2016, 321–323.
- GYÖRFFY 1987 Györfly Gy.: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III*. Budapest 1987.
- GYULAI 1968 Gyulai, P.: *Régvolt városképekről vallanak a Kolozsvár főtere alatti régészeti rétegek*. Igazság 29/112, 1968. május 12.
- HACKENBECK 2011 Hackenbeck, S.: *Local, Regional and Ethnic Identities in Early Medieval Cemeteries in Bavaria*. Firenze 2011.
- HAJDU-MOHAROS–SASI–ERŐS 1993 Hajdu-Moharos J.–Sasi A.–Erős L.: *România tájféldrajzi beosztása*. Vörösbereény 1993.
- HALSALL 1995 Halsall, G.: *Early Medieval Cemeteries. An Introduction to Burial Archaeology in the Post-Roman West*. Glasgow 1995.
- HAMPEL 1894 Hampel J.: *A régibb középkor (IV–X. század) emlékei Magyarhonban*. Első rész. Budapest 1894.
- HAMPEL 1897 Hampel J.: *A Nemzeti Múzeum Régiségosztályának gyarapodása*. ArchÉrt 17, 1897, 277–279.
- HAMPEL 1905 Hampel, J.: *Alterthümer des Frühen Mittelalters in Ungarn II*. Braunschweig 1905.
- HAMPEL 1907 Hampel J.: *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről*. Budapest 1907.
- HARHOIU 1998 Harhoiu, R.: *Die frühe Völkerwanderungszeit in Rumänien*. ArchRom 1. Bukarest 1998.
- HARHOIU–SPÂNU–GÁLL 2011 Harhoiu, R.–Spânu, D.–Gáll, E.: *Barbari la Dunăre*. Cluj-Napoca 2011.
- HAUTZINGER–HEGEDÜS–KLENNER 2014 Hautzinger Z.–Hegedüs J.–Klenner Z.: *A migráció elmélete*. Budapest 2014.
- HAVAS 2013 Havas L.: *Hungaria (re)nata – a keresztény királyság nyugati kapcsolatai Európa „keresztútjai”-nak metszéspontjában*. In: Györkös A.–Kiss G. (Szerk.): *Francia–magyar kapcsolatok a középkorban*. Debrecen 2013, 9–46.
- HEREPEI 2004 Herepei J.: *Kolozsvár történeti földrajza*. Kolozsvár 2004.
- HICA 1974 Hica, I.: *Urme de locuire din secolul al IV-lea e.n. la Cluj-Mănăștur*. In: *In memoriam Constantin Daicoviciu*. Cluj 1974, 165–175.
- HICA–CÎMPEANU 1976 Hica-Cîmpeanu, I.: *Das Grabfeld aus dem 4. Jh. u. Z. von Pălatca (Kr. Cluj)*. Dacia N.S. 20, 1976, 23–36.
- HICA–CÎMPEANU 1977 Hica-Cîmpeanu, I.: *Cu privire la unele morminte romane târzii de la Napoca*. ActaMN 14, 221–237.
- HICA–CÎMPEANU 1978 Hica-Cîmpeanu, I.: *Un grup de morminte din secolul al VII-lea e.n. la Iclod (jud. Cluj)*. ActaMN 15, 1978, 287–294.
- HICA 2004 Hica, I.: *Aspecte ale dezvoltării meșteșugurilor în secolele III–VI d.Chr: reutilizări, transformări, reparații*. In: Crînguș, M.–Regep-Vlascici, S.–Ștefănescu, A. (Red.): *Studia historica et archaeologica in honorem magistrae Doina Benea*. BHAUT 6. Timișoara 2004, 195–209.
- HICA–FERENCZI 2006 Hica, I.–Ferenczi, Șt.: *Morminte prefeudale inedite la Cluj-Napoca cartierul Cordoș*. In: Gaiu, C.–Găzdac, C. (Ed.): *Fontes Historiae. Studia in honorem Demetrii Protase*. Bistrița–Cluj-Napoca 2006, 929–937.
- HILCZERÓWNA 1956 Hilczerówna, Z.: *Ostrogi polskie z X–XIII wieku*. Poznań 1956.

- HOBBSAWM 1997 Hobsbawm, E.: *A nacionalizmus kétszáz éve*. Budapest 1997.
- HOREDT 1951 Horedt, K.: *Ceramica slavă din Transilvania*. SCIV 2/2, 1951, 189–232.
- HOREDT 1952 Horedt, K.: *Şantierul „Aşezări slave în regiunile Mureş şi Cluj”*. SCIV 3, 1952, 311–348.
- HOREDT 1956 Horedt, K.: *Valea Someşului Mic în secolele V–VI*. AM 1956, 139–148.
- HOREDT 1958a Horedt, K.: *Contribuţii la istoria Transilvaniei*. Bucureşti 1958.
- HOREDT 1958b Horedt, K.: *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*. Bukarest 1958.
- HOREDT 1972 Horedt, K.: *Neue Goldschätze des 5. Jahrhunderts aus Rumänien*. In: Hagberg, U. E. (Hrsg.): *Studia Gotica. Die eisenzeitlichen Verbindungen zwischen Schweden und Südosteuropa. Vorträge beim Gotensymposium im Statens Historiska Museum. Kungliga Vitterhets, Historie och Antikvitets Akademiens handlingar. Antikvariska serien 25*. Stockholm 1972, 105–116.
- HOREDT 1973 Horedt, K.: *Apahida II. Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Band 1*. Berlin – New York 1973, 366–367.
- HOREDT 1976 Horedt, K.: *Die Brandgräberfelder der Mediaşgruppe aus dem 7.–9. Jh. in Siebenbürgen*. ZfA 10, 1976, 35–57.
- HOREDT 1977 Horedt, K.: *Der östliche Reihengräberkreis in Siebenbürgen*. Dacia N.S. 21, 1977, 251–268.
- HOREDT 1979a Horedt, K.: *Moresti (Grabungen in einer vor- und frühgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen)*. Bukarest 1979.
- HOREDT 1979b Horedt, K.: *Die Brandgräberfelder der Mediaşgruppe aus dem 7.–9. Jh. in Siebenbürgen*. In: *Rapports du IIIe Congrès International d’Archéologie Slave I*. Bratislava 1979, 385–394.
- HOREDT 1982 Horedt, K.: *Siebenbürgen in spätrömischer Zeit*. Bukarest 1982.
- HOREDT 1986 Horedt, K.: *Siebenbürgen im Frühmittelalter*. Bonn 1986.
- HOREDT–PROTASE 1970 Horedt, K.–Protase, D.: *Ein völkerwanderungszeitlicher Schatzfund aus Cluj-Someseni (Siebenbürgen)*. Germania 48, 1970, 85–98.
- HOREDT–PROTASE 1972a Horedt, K.–Protase, D.: *Al doilea mormânt princiar de la Apahida (Partea I-a)*. ActaMN 9, 1972, 163–177.
- HOREDT–PROTASE 1972b Horedt, K.–Protase, D.: *Das zweite Fürstengrab von Apahida (Siebenbürgen)*. Germania 50, 1972, 174–220.
- IAMBOR 2005 Iambor, P.: *Aşezări fortificate din Transilvania (sec. IX–XIII)*. Cluj-Napoca 2005.
- IAMBOR–MATEI 1975 Iambor, P.–Matei, Şt.: *Cetatea feudal-timpurie de la Cluj-Mănăştur*. AIIAC 18, 1975, 291–304.
- IAMBOR–MATEI 1979 Iambor, P.–Matei, Şt.: *Incinta fortificată de la Cluj-Mănăştur (sec. IX–XIV)*. ActaMN 16, 1979, 601–619.
- IAMBOR–MATEI 1983 Iambor, P.–Matei, Şt.: *Noi cercetări arheologice la complexul medieval timpuriu de la Cluj-Mănăştur*. ActaMN 20, 1983, 131–146.
- IAMBOR–MATEI–HALASU 1981 Iambor, P.–Matei, Şt.–Halasu, A.: *Consideraţii privind raportul cronologic dintre aşezarea şi cimitirul de la Cluj-Mănăştur*. ActaMN 18, 1981, 129–150.
- IMECS ET AL. 2011 Imecs Z.–Pál Z.–Bartók B.–Szócs E.: *A természeti környezet*. In: Benedek J. (Szerk.): *România. Tér, gazdaság, társadalom*. Kolozsvár 2011, 13–57.
- IR 2010 Istoria Românilor II. Protase, D.–Suceveanu, Al. (Coord.). Bucureşti 2010.
- ISAC 1978 Isac, D.: *Monede postareliene de la Gilău*. ActaMN 15, 1978, 251–254.
- ISAC 1980 Isac, D.: *Castrul roman de la Gilău*. MCA 14, 1980, 251–254.
- ISAC 2007 Isac, D.: *Reparaţii şi reconstrucţii în castrele Daciei romane în a doua jumătate a secolului III p. Chr. (O nouă analiză a fenomenului)*. EN 16–17, 2006–2007, 131–163.
- ISAC–GÁLL–GÁL 2012a Isac, A.–Gáll, E.–Gál, Sz.: *A 12th century cemetery fragment from Gilău (Cluj County) (Germ.: Julmarkt; Hung.: Gyalu)*. EN 22, 2012, 301–311.

- ISAC–GÁLL–GÁL 2012b
 Isac, A.–Gáll, E.–Gál, Sz.: *Un cimitir din secolul XII la Gilău (jud. Cluj) (germ. Julmarkt; mgh. Gyalu)*. MCA S.N. 8, 2012, 165–176.
- IVAKIN 2011
 Ivakin, V. G.: *Kievckijee pogrebenija X veka*. Stratum Plus 2011/5. 243–286.
- JAKÓ 2008
 Jakó Zs.: *Erdélyi okmánytár III*. Budapest 2008.
- JANKOVICH–MAKKAY–SZŐKE 1989
 Jankovich B. D.–Makkay J.–Szőke B. M.: *Magyarország régészeti topográfiaja 10. Békés megye régészeti topográfiaja. A szarvasi járás*. Makkay J. (Szerk.). Budapest 1989.
- JANKOVICH ET AL. 1998
 Jankovich B. D.–Medgyesi P.–Nikolin E.–Szatmári I.–Torma I.: *Magyarország régészeti topográfiaja 10. Békés megye régészeti topográfiaja. Békés és Békéscsaba környéke*. Jankovich B. D. (Szerk.). Budapest 1998.
- JANKUHN 1977
 Jankuhn, H.: *Einführung in die Siedlungsarchäologie*. Berlin 1977.
- JAŹDŹEWSKI 1949
 Jażdżewski, K.: *Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w Lutomierniu pod Łodzią w Świetle Badań z.r. 1949*. Mat. Wczesnośred. 1, 1949, 91–191.
- JENSEN 2015
 Jensen, R.: *Integrating Material and Visual Evidence into Early Christian Studies: Approaches, Benefits, and Problems*. In: Harrison, C.–Bitton-Ashkelony, B.–De Bruyn, T. (Eds.): *Patristic Studies in the Twenty-first Century: Proceedings of an International Conference to Mark the 50th Anniversary of the International Association of Patristic Studies*. Brepols 2015, 529–550.
- JORDANES *Getica*
 Jordanes: *Getica. A gótok eredete és tettei*. Kiss M. (közreadó). Budapest 2005.
- JOÓ 1992
 Joó, I.: *Recent Vertical Surface Movements in the Carpathian Basin*. Tectonophysics 202, 1992, 129–234.
- KALAGA 2006
 Kalaga, J.: *Ciałopalny obrządek pogrzebowy w międzyrzeczu Liwca, Bugu i Krzyny we wczesnym średniowieczu*. Warszawa 2006.
- KALMAR 1987
 Kalmar, Z.: *Contribuții la cunoașterea ritului funerar hallstattian*. SCIVA 32/2, 1987, 166–174.
- KISS 1994
 Kiss, A.: *Über ein Insigne des Gepidenkönigs Omharus von Apahida (Siebenbürgen)*. In: Schuller, W. (Hrsg.): *Siebenbürgen zur Zeit der Römer und der Völkerwanderung*. Köln–Weimar–Wien 1994, 145–169.
- KOKOWSKI 1996
 Kokowski, A.: *O tak zwanych blaszanych fibulach z półokragłą płytą na głowce i rombowałą nóżką*. Studia Gothica I. Lublin 1996.
- KOMORÓCZY–VLACH 2010
 Komoróczy, B.–Vlach, M.: *Využití GIS pro výzkum římského vojenského zásahu na barbarské území ve střední Evropě v době markomanských válek – úvod do problematiky a perspektivy*. In: Beljak, J.–Březinová, G.–V. Varsik, V. (Eds.): *Hospodárstvo Germánov, Sídlistkové a ekonomické štruktúry od neskorej doby laténskej po včasný stredovek*. Nitra 2010, 247–289.
- KOSELLECK 2003
 Koselleck, R.: *Elmúlt jövő. A történelmi idők szemantikája*. Budapest 2003.
- KOSSINA 1911
 Kossina, G.: *Die Herkunft der Germanen. Zur Methode der Siedlungsarchäologie*. Würzburg 1911.
- KOSSINA 1936
 Kossina, G.: *Die deutsche Vorgeschichte, eine hervorragend nationale Wissenschaft*. Würzburg 1936.
- KOTOWICZ 2005
 Kotowicz, P. N.: *Stan i potrzeby badań nad wczesnośredniowiecznym ciałopalnym obrządkiem pogrzebowym na terenie województwa lubelskiego*. APŚ 7, 2005, 156–172.
- KOVÁCS 1942
 Kovács I.: *A kolozsvári Zápolya utcai magyar honfoglalás kori temető*. Közlemények 2, 1942, 85–117.
- KÖRÖSFŐI 2015
 Körösfői Zs.: *A Marosszentanna–Csernyahov-kultúra történetföldrajzi környezete a Kárpát-medencében*. In: Dobos A.–Petruț D.–Berecki S.–Vass L.–Pánczél Sz. P.–Molnár-Kovács Zs.–Forisek P. (Szerk./Ed./Eds.): *Archaeologia Transylvanica. Studia in honorem Stephani Bajusz. Opitz Archaeologica 8*. Cluj-Napoca–Târgu Mureș–Budapest 2015, 303–314.
- KNAPPETT 2011
 Knappett, C.: *Thinking through Material culture: an Interdisciplinary Perspective*. Philadelphia 2011.

- KRÉZSEK–FILIPESCU 2005 Krézsek, Cs.–Filipescu, S: *Middle to Late Miocene Sequence Stratigraphy of the Transylvanian Basin (Romania)*. Tectonophysics 410, 2005, 437–473.
- KRISTÓ 2002 Kristó Gy.: *A korai Erdély (895–1324)*. SzKK 18. Szeged 2002.
- LASZLOVSZKY 2004 Laszlovszky J.: *Középkori kolostorok a tájban, középkori kolostortájak*. In: Kovács Gy. (Szerk.): „*Quasi liber et pictura*”. Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára/Studies in honour of András Kubinyi on his seventieth birthday. Budapest 2004, 337–349.
- LÁSZLÓ 1941 László Gy.: *Közöletlen gót leletek az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárában*. Közlemények 1, 1941, 122–127.
- LÁSZLÓ 1943 László Gy.: *A honfoglaló magyarság művészete Erdélyben*. Kolozsvár 1943.
- LÁSZLÓ 1945 László Gy.: *Ősvallásunk nyomai egy szamosháti kocsistörténetben*. Kolozsvár 1945.
- LAZAROVICI 1977 Lazarovici, Gh.: *Sfârșitul culturii Vinca – Turdaș în câmpia Transilvaniei*. Tibiscum 2, 1977, 211–230.
- LAZAROVICI–BULBUC 1983 Lazarovici, Gh.–Bulbuc, A.: *Descoperiri arheologice în hotarul comunei Iclod*. Apulum 21, 1983, 161–166.
- LAZAROVICI–KALMAR 1985–1986 Lazarovici, Gh.–Kalmar, Z.: *Prospecțiuni și cercetări arheologice de salvare pe teritoriul municipiului și județului Cluj*. ActaMN 22–23, 1985–1986, 723–752.
- LAZAROVICI–TATÁR 2005 Lazarovici, Gh.–Tatár, Á.: 232. *Țaga, corn. Țaga, jud. Cluj. Punct: Valea Mileului*. CCA 2005, 393–395.
- LĂZĂRESCU 2009 Lăzărescu, V.-A.: *Așezarea din secolul al VI-lea p. Chr. / The sixth-century A.D. settlement*. In: Mustață, S.–Gogâltan, Fl.–Cociș, S.–Ursuțiu, A. (Ed./Eds.): *Cercetări arheologice preventive la Florești-Polus Center, jud. Cluj (2007) / Rescue Excavations at Florești-Polus Center, Cluj County (2007)*. PAT 1. Cluj-Napoca 2009, 319–417.
- LĂZĂRESCU 2011 Lăzărescu, V.-A.: *A Funerary Assemblage belonging to the Great Migration Period from Florești „Polus Center”, Cluj County, RO*. Instrumentum 33, 2011, 16–18.
- LĂZĂRESCU 2014 Lăzărescu, V.-A.: *Is There a Meaning behind the Distribution Patterns of the Late Roman Coins found in Barbaricum? A Comparative Approach between the Inner- and Extra-Carpathian Areas*. In: Cociș, S. (Hrsg.): *Archäologische Beiträge. Gedenkschrift zum hundersten Geburtstag von Kurt Horedt*. PAT 7. Cluj-Napoca 2014, 207–242.
- LĂZĂRESCU 2015 Lăzărescu, V.-A.: *Locuirea în Transilvania din ultimele decenii ale provinciei Dacia și până la prăbușirea „imperiului” hunic (250–450)*. Cluj-Napoca 2015.
- LĂZĂRESCU–TURCU 2013 Lăzărescu, V.-A.–Turcu, V.: *Anotimpuri ale morții. Date despre o metodă arheologico-astronomică pentru studierea riturilor funerare antice*. AB 21, 2013, 129–144.
- LŐRINCZ–ZÁMBÓ 2012 Lőrincz A.–Zámbó K.: *Migrációs ismeretek*. Budapest 2012.
- LUPESCU 2005 Lupescu R.: *Kolozsvár korai történetének buktatói*. EM 67/3–4, 2005, 25–77.
- MACREA 1936–1940 Macrea, M.: *Monedele și părăsirea Daciei*. AISC 3, 1936–1940, 271–305.
- MACREA 1949 Macrea, M.: *Săpăturile arheologice de la Pălatca, plasa Mociu, jud. Cluj*. Studii 2/1, 1949, 110–116.
- MACREA 1958 Macrea, M.: *Slavianskij mogil'nik v Someșeni*. Dacia N.S. 2, 1958, 351–370.
- MACREA 1959a Macrea, M.: *Necropola slavă de la Someșeni (r. și reg. Cluj)*. MCA 5, 1959, 519–527.
- MACREA 1959b Macrea, M.: *Șantierul arheologic Someșeni-Cluj*. MCA 6, 1959, 515–522.
- MACREA 1969 Macrea, M.: *Viața în Dacia romană*. București 1969.
- MACREA–CRIȘAN 1964 Macrea, M.–Crișan, I. H.: *Două decenii de cercetări arheologice și studii de istorie veche la Cluj (1944–1964)*. ActaMN 1, 1964, 307–365.
- MADGEARU 2001 Madgearu, Al.: *Rolul creștinismului în formarea poporului român*. București 2001.

- MAGHIAR–OLTEANU 1970 Maghiar, N.–Olteanu, Șt.: *Din istoria mineritului în România*. București 1970.
- MAGYAR 2010 Magyar I.: *A Pannon-medence ösföldrajza és környezeti viszonyai a késő miocénben*. Szeged 2010.
- MAGYAR BÁNYÁSZAT 1997 *A magyar bányászat évezredek története, I.* Faller G.–Kun B.–Zsámboki L. (Szerk.). Budapest 1997.
- MALEŠEVIC 2004 Maleševic, S.: *The Sociology of Ethnicity*. London–Thousand Oaks–New Delhi 2004.
- MANNHEIM 1995 Mannheim K.: *A gondolkodás struktúrái. Kultúraszociológiai tanulmányok*. Budapest 1995.
- MAR 2003 *Membrii Academiei Române – Dicționar³*. Rusu, N. D. (Ed.). București 2003.
- MARINESCU–PELZ 1967 Marinescu, Fl.–Pelz, S.: *Harta geologică scara 1 : 200.000 L–35–VII 11. Bistrița*. București 1968.
- MARKUS 2010 Markus, R. A.: *Az ókori kereszténység vége*. Budapest 2010.
- MATEI 1982 Matei, Șt.: *Al treilea mormânt princiar de la Apahida*. ActaMN 19, 1982, 387–392.
- MAXIM 1999 Maxim, Z.: *Neo-Eneoliticul din Transilvania. Date arheologice și matematico-statistice*. Cluj Napoca 1999.
- MĂGUREANU 2007 Măgureanu, A.: *Dezbateri privind etnogeneza românilor în anii '50. De la manualul lui Roller la Tratatul de Istorie*. SCIVA 58/3–4, 2007, 289–321.
- McKAY 1975 McKay, A. G.: *Houses, Villas and Palaces in the Roman World*. London 1975.
- MEȘTER–LAZAROVICI 2001 Meșter, M.–Lazarovici, Gh.: 121. *Mintiu Gherlii, com. Mintiu Gherlii, jud. Cluj. Punct: Ciuleneș*. CCA 2001, 146–147.
- MÉRI 1944 Méri I.: *Középkori temetőink feltárásmódjáról*. ETF 175. Kolozsvár 1944.
- MÉRI 1986 Méri I.: *Ásatás a kolozsvári Fő téren 1943*. MNMAK 1. Budapest 1986.
- MISKOLCZY 2005 Miskolczy A.: *Románok a történeti Magyarországon*. Budapest 2005.
- MIŚKIEWICZ 1969 Miśkiewicz, M.: *Wczesnośredniowieczny obrządek pogrzebowy na płaskich cmentarzyskach szkieletowych w Polsce*. Mat. Wczesnośred. 6, 1969, 241–302.
- MITREA 1978 Mitrea, B.: *Découvertes monétaires en Roumanie (1977) (XXI)*. Dacia N.S. 22, 1978, 363–370.
- MITROFAN 1965 Mitrofan, I.: *Descoperiri arheologice în Cluj și împrejurimi*. ActaMN 2, 1965, 657–666.
- MITROFAN 1973 Mitrofan, I.: *Villae rusticae în Dacia Superioară (I)*. ActaMN 10, 1973, 127–150.
- MITU 1997 Mitu, S.: *Geneza identității naționale la românii ardeleni*. București 1997.
- MKK *Magyarország kistájainak katasztere*. In: Dövényi Z. (Szerk.). Budapest 2010.
- MOLNÁR–NAGY 2013 Molnár, Zs.–Nagy, J-G.: *Habitat Models and Social Systems in Middle Bronze Age Central North-Western Transylvania. State of Research*. AAC 48, 2013, 5–85.
- MORARIU–DIACONEASA–GÎRBACEA 1964 Morariu, T.–Diaconeasa, B.–Gîrbacea, V.: *Age of Land-Sliding in the Transylvanian Tabela*. RRGSG-SG 8, 1964, 149–157.
- MORDOVIN 2016 Mordovin M.: *A várszervezet kialakulása a középkori Magyarországon, Csehországban és Lengyelországban a 10–12. században*. SAP 5. Budapest 2016.
- MUSTAȚĂ–GĂZDAC 2009 Mustață, S.–Găzdac, Cr.: *Așezarea romană/The Roman Settlement*. In: Mustață, S.–Gogâltan, Fl.–Cociș, S.–Ursuțiu, A. (Ed./Eds.): *Cercetări arheologice preventive la Florești-Polus Center, jud. Cluj (2007) / Rescue Excavations at Florești-Polus Center, Cluj County (2007)*. PAT 1. Cluj-Napoca 2009, 223–241.
- MURPHY 1991 Murphy, A. B.: *The Emerging Europe of the 1990s*. GR 81/1, 1991, 1–17.

- NAEREBOUT 2006–2007 Naerebout, F. G.: *Global Romans? Is Globalization a Concept that is Going to Help Us Understand the Roman Empire?* TALANTA 38–39, 2006–2007, 149–170.
- NAGY 1906 Nagy G.: *Karolingkori kard.* ArchÉrt 26, 1906, 129–135.
- NAGY 2002 Nagy, M.: *Die gepidischen Adlerschnallen und ihre Beziehungen.* BudRég 36, 2002, 363–392.
- NAGY–PIROSKA 2012 Nagy Sz.–Piroska E.: *Árpád-kori lakóházak, Árpád-kori sírok, kora újkori református fatemplom – Leletmentő ásatás a kolozsvári „Kétágú” református templom mögötti telken (2011–2012).* X. Erdélyi Magyar Régészeti Konferencia (Előadás). Gyergyószentmiklós 2012.
- NEMETI 2010 Nemeti, S.: *Un mormânt din epoca migrațiilor din Cluj-Napoca.* In: Pop, H. (Ed.): *Identități culturale locale și regionale în context european. Studii de arheologie și antropologie istorică. In memoriam Alexandri V. Matei.* BMP 13. Cluj-Napoca – Zalău 2010, 407–412.
- NICULESCU 2002 Niculescu, Gh. Al.: *Nationalism and the Representation of Society in Romanian Archaeology.* In: *Nation and National Ideology. Past, Present and Prospects Proceedings of the International Symposium Held at the New Europe College, Bucharest, april 6–7, 2001.* Bucharest 2002, 209–234.
- NICULESCU 2008 Niculescu, Gh. Al.: *Archaeology and Nationalism in the History of the Romanians.* In: Kohl, P. L.–Kozelsky, M.–Ben Yehuda, N. (Eds.): *Selective Remembrances. Archaeology in the Construction and Consecration of National Pasts.* Chicago–London 2007, 127–159.
- NICULESCU 2011 Niculescu, Gh. Al.: *Culture-Historical Archaeology and the Production of Knowledge on Ethnic Phenomena.* Dacia N.S. 60, 2011, 5–24.
- NOVÁK 1944 Novák J.: *Keresztény bronzmécs a volt dési múzeumból.* Közlemények 4, 1944, 89–91.
- NUSSBAUM 1982 Nussbaum, T.: *Caiet de însemnări numismatice.* Timișoara 1982 (kézirat).
- NYÁRÁDI 2010–2011 Nyárádi Zs.: *Gepidák a Nagy-Küküllő felső folyásának dombközi medencéiben.* In: Körösfői Zs. (Főszerk.): *Erdély és kapcsolatai a kora népvándorlás korában.* MIMK 3. Székelykeresztúr 2010–2011, 321–375.
- NYÁRÁDI–GÁLL 2015 Nyárádi, Zs.–Gáll, E.: *The ‘Westernisation’ of the Transylvanian Basin: Migration and/or Acculturation?: Wearing Hairpins in the 12th Century Transylvanian Basin.* Vjesnik 48, 2015, 85–120.
- OANȚĂ–MARGHITU 2016 Oanță–Marghitu, R.: *Fejedelmi aranytárgyak Apahidáról és Kolozsvár–Szamosfalváról.* In: Tóth E.–Vida T.–Takács I. (Szerk.): *Szent Márton és Pannónia. Kereszténység a római világ határán.* Pannonhalma–Szombathely 2016, 107–112.
- OPREANU 1992 Opreanu, C. H.: *Date preliminare privind prelucrarea osului în secolul al IV-lea e.n. în așezarea de la Suceag (jud. Cluj).* EN 2, 1992, 159–168.
- OPREANU 2001 Opreanu, C. H.: *Ein spätrömische Riemenzunge aus der Siedlung von Suceag (Kreis Cluj). Beiträge zur Chronologie der Völkerwanderungszeit in Siebenbürgen.* In: Cosma, C.–Tamba, D.–Rustoiu, A. (Ed.): *Studia archaeologica et historica Nicolao Gudea dicata. Omagiu profesorului Nicolae Gudea la 60 de ani.* Zalău 2001, 267–278.
- OPREANU 2002 Opreanu, C. H.: *Sfârșitul culturii Sântana de Mureș în Transilvania: cultura „Sfântu Gheorghe” sau „orizontul post-cerneahovian”.* EN 12, 2002, 171–181.
- OPREANU 2003a Opreanu, C. H.: *Transilvania la sfârșitul antichității și în perioada migrațiilor.* Cluj-Napoca 2003.
- OPREANU 2003b Opreanu, C. H.: *Colonizare și aculturație în Dacia. Mecanisme integrării în lumea romană.* EN 13, 2003, 261–276.
- OPREANU 2012 Opreanu, C. H.: *Ein Frauengrab aus der Völkerwanderungszeit von Cluj-Polus (Rumänien).* ArchKorr 42, 2012, 113–121.

- OPREANU 2014 Opreanu, C. H.: *Latin or Greek? The Case of the Inscriptions and the Monograms on the Golden Rings from the Royal Grave Apahida I (Romania) and the Hoard from Reggio Emilia (Italy)*. In: Cociș, S. (Hrsg.): *Archäologische Beiträge. Gedenkschrift zum hundersten Geburtstag von Kurt Horedt*. PAT 7. Cluj-Napoca 2014, 279–293.
- OPREANU–COCIȘ 1994 Opreanu, C. H.–Cociș, S.: nr. 131, *Suceag, jud. Cluj*. CCA 1994, 62.
- OPREANU–COCIȘ 1995 Opreanu, C. H.–Cociș, S.: nr. 123, *Suceag, jud. Cluj*. CCA 1995, 84.
- OPREANU–COCIȘ 1996a Opreanu, C. H.–Cociș, S.: nr. 251, *Suceag, jud. Cluj*. In *Situri arheologice cercetate în perioada 1983–1992*. Brăila 1996, 109.
- OPREANU–COCIȘ 1996b Opreanu, C. H.–Cociș, S.: nr. 142, *Suceag, jud. Cluj*. CCA 1996, 116.
- OPREANU–COCIȘ 1998 Opreanu, C. H.–Cociș, S.: nr. 89, *Suceag, jud. Cluj*. CCA 1998, 72.
- OPREANU–COCIȘ 2001 Opreanu, C. H.–Cociș, S.: nr. 195, *Suceag, jud. Cluj*. CCA 2001, 236–237.
- OPREANU–COCIȘ 2002 Opreanu, C. H.–Cociș, S.: *Atelierele ceramice din secolul V p. Chr. descoperite în așezarea de la Suceag (jud. Cluj)*. In: Gaiu, C.–Rustoiu, A.–Pop, H. (Ed.): *Ateliere și tehnici meșteșugărești: contribuții arheologice*. Cluj-Napoca 2002, 227–269.
- OPREANU–LĂZĂRESCU 2013 Opreanu, C. H.–Lăzărescu, A.: *New Geophysical Surveys and Archaeological Researches at Suceag (Cluj County, Romania)*. EN 23, 2013, 339–354.
- OPREANU–VOIȘIAN–BOTA 2007 Opreanu, C. H.–Voïșian, V.–Bota, E.: *Mormântul unui războinic din epoca migrațiilor descoperit la Cluj-Napoca – „Polus”*. In: Nemeti, S.–Fodorean, Fl.–Nemeth, E.–Cociș, S.–Nemeti, I.–Pislaru, M. (Ed.): *Dacia Felix. Studia Michaeli Bărbulescu Oblata*. Cluj-Napoca, 2007, 510–519.
- OPREANU–VOIȘIAN–BOTA 2010 Opreanu, C. H.–Voïșian, V.–Bota, E.: *Un mormânt feminin din epoca migrațiilor de la Cluj-Polus*. In: Pop, H.–Bejinariu, I.–Băcuet-Crișan, S.–Băcuet-Crișan, D. (Ed.): *Identități culturale locale și regionale în context european. Studii de arheologie și antropologie istorică*. In memoriam Alexandri V. Matei. BMP 13. Cluj-Napoca 2010, 399–406.
- OPREANU ET AL. 2013 Opreanu, C. H.–Cociș, S.–Stanciu, I.–Lăzărescu, V.–A.: nr. 62. *Suceagu, com. Baci, jud. Cluj*. CCA 2013, 122.
- ORNSTEIN 1896 Ornstein J.: *Egy síremlékről a Szamos-újoár-németii ev. ref. templomban*. ArchÉrt 16, 1896, 154–156.
- PALADE 2004 Palade, V.: *Așezarea și necropola de la Bârlad – Valea Seacă (sfârșitul secolului al III-lea – a doua jumătate a secolului al V-lea)*. București 2004.
- PAPP 2009 Papp A. L.: *Mozgásszabadság. Alkotmányjogi és nemzetközi jogi alapok*. Budapest 2009.
- PARCZEWSKI 2007 Parczewski, M.: *Joanna Kalaga, Ciałopalny obrządek pogrzebowy w międzyrzeczu Liwca, Bugu i Krzny we wczesnymśredniowieczu*. Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2006, ss. 334. PrzArch 55, 2007, 188–198.
- PASCU ET AL. 1968 Pascu, Ș.–Rusu, M.–Iambor, P.–Edroiu, N.–Gyulai, P.–Wollmann, V.–Matei, Șt.: *Cetatea Dăbâca*. ActaMN 5, 1968, 153–202.
- PETKES 2013 Petkes Zs.: *Sárszentágota kora Árpád-kori temetője*. In: Révész L.–Wolf M. (Szerk.): *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*. Budapest–Szeged 2013, 203–222.
- PETOLESCU 1995 Petolescu, C.C.: *Scurtă istorie a Daciei romane*. București 1995.
- PETOLESCU 2000 Petolescu, C.C.: *Dacia și Imperiul Roman. De la Burebista până la sfârșitul Antichității*. București 2000.
- PETRESCU 2002 Petrescu, F.: *Repertoriul monumentelor arheologice de tip Sântana de Mureș–Cerneahov de pe teritoriul României*. București 2002.
- POHL 1991 Pohl, W.: *Conception of Ethnicity in Early Medieval Studies*. AP 29, 1991, 39–49.
- POHL 2003 Pohl, W.: *A Non-Roman Empire in Central Europe*. In: Goetz, H.-W.–Jarnut, J.–Pohl W. (Eds.): *Regna and Gentes. The Relationship between*

- Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World. Leiden–Boston 2003, 571–596.
- POLUS 2008 Polus. *Istorie pierdută – Istorie regăsită*. Alicu, D. (Coord.). Cluj-Napoca 2008.
- POPA 1991 Popa, R.: *Observații și îndreptări la istoria României din jurul anului O Mie*. SCIVA 41/3–4, 1991, 153–188.
- POPA 2002 Popa, D.: *Villae, vici, pagi. Așezările rurale din Dacia romană intracarpatică*. Sibiu 2002.
- POSPÍŠIL–HEFTY–ŠVÁBENSKÝ 2014 Pospíšil, L.–Hefty, J.–Švábenský, O.: *Geodynamically Active Areas in Central Europe Determined on the Bases of GPS Measurements: Kinematic Models*. ActaMS 19/3, 2014, 126–140.
- PÓSTA 1912 Pósta B.: *Az érem- és régiségvár jelentése*. EMEÉvk az az 1911. évre 1912, 37–59.
- POSZET 2011 Poszet, Sz. L.: *Studiu de geomorfologie aplicată în zona urbană Cluj-Napoca*. Doktori disszertáció. Cluj-Napoca 2011 (kézirat).
- PRIEN 2005 Prien, R.: *Archäologie und Migration. Vergleichende Studien zur archäologischen Nachweisbarkeit von Wanderungsbewegungen*. UPA 120. Bonn 2005.
- PROCIUC–LĂZĂRESCU 2015 Prociuc, M.–Lăzărescu, V.-A.: *Archaeozoological Data from Suceag Settlement*. EN 25, 2015, 189–202.
- PROTASE 1957 Protase, D.: *Tezaurul de monede imperiale romane de la Nireș (r. Nireș, reg. Cluj)*. SCN 1, 1957, 149–171.
- PROTASE 1966 Protase, D.: *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*. București 1966.
- PROTASE 1987–1988 D. Protase: *Asezarea autohtonă din secolele IV–VI de la Țaga (jud. Cluj)*. AIIA 28, 1987–1988, 443–450.
- PROTASE 2000 Protase, D.: *Autohtonii în Dacia II. Dacia postromană până la slavi*. Cluj-Napoca 2000.
- PROTASE 2003 D. Protase: *Țaga. Două asezări din perioada finală a etnogenezei românilor (sec. IV–VI și sec. VII–VIII)*. Cluj-Napoca 2003.
- PROTASE–ARDEVAN 1983 Protase, D.–Ardevan, R.: *Săpăturile de salvare de la Gherla*. MCA 15, 1983, 299–304.
- PROTASE–GUDEA–ARDEVAN 2008 Protase, D.–Gudea, N.–Ardevan, R.: *Din istoria militară a Daciei romane. Castrul roman de interior de la Gherla/Aus der Militärgeschichte des Römischen Dakien. Das Römische Binnenkastell von Gherla*. Timișoara 2008.
- PROTASE–ZRÍNYI 1994 Protase, D.–Zrínyi, A.: *Castrul roman și așezarea civilă de la Brâncoveniști (jud. Mureș). Săpăturile din anii 1970–1987*. Târgu Mureș 1994.
- PUPEZĂ 2008–2009 Pupeză, P.: *Urban Archaeology in Cluj-Napoca. The Findings from the Art Museum' Courtyard*. ActaMN 45–46/I, 2008–2009, 223–225.
- RÁCZ 2010 Rácz T. Á.: *Árpád-kori települések szerkezetének sajátosságai Pest megyében. Kutatások az M0-s autópálya és a 4-es számú elkerülő főút nyomvonalában*. In: Benkő E.–Gy. Kovács Gy. (Szerk./Eds.): *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon/Archaeology of the Middle Age and the Early Modern Period in Hungary*. Budapest 2010, 69–79.
- RÁCZ 2016 Rácz, Zs.: *Zwischen Hunnen- und Gepidenzeit. Frauengräber aus dem 5. Jahrhundert im Karpatenbecken*. AAH 47, 2016, 301–359.
- REBILLARD 2015 Rebillard, E.: *Material Culture and Religious Identity in Late Antiquity*. In: Raja, R.–Rüpke, J. (Eds.): *A Companion to the Archaeology of Religion in the ancient World*. Leiden – Boston 2015, 427–437.
- REPCLUJ 1992 Crișan, I. H.–Bărbulescu, M.–Chirilă, E.–Vasiliev, V.–Winkler, I.: *Reperatoriul arheologic al județului Cluj*. BMN 5. Cluj-Napoca 1992.
- RÉVÉSZ 2013 Révész L.: *Erdély a magyar honfoglalás korában. Szempontok a székelyek betelepedésének kérdéséhez*. In: Révész L.–Wolf M. (Szerk.): *A honfoglalás*

- kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára. Budapest–Szeged 2013, 605–628.
- F. ROMHÁNYI 2015 F. Romhányi B.: *Kolostorhálózat – településhálózat – népesség. A középkori Magyar Királyság demográfiai helyzetének változásaihoz*. TSZ 2015/1, 1–49
- ROSKA 1911 Roska M.: *Római villa Dezmér határában*. Dolgozatok 2/1, 1911, 106–108.
- ROSKA 1942 Roska M.: *Jelentés az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárának 1941. évi működéséről*. EM 47, 1942, 466–466.
- ROTEA ET AL. 2008 Rotea, M.–Tear, M.–Nagy, Sz.–Pupeză, P.–Tear, T.–Săsăran, L.: *Floreşti-Polus Center. Preliminary Observations*. ActaMN 43–44, 2006–2007, 47–88.
- RUMMEL 2005 von Rummel, Ph.: *Habitus barbarus. Kleidung und Repräsentation spätantiker Eliten im 4. und 5. Jahrhundert*. RGA–E 55. Berlin–New York 2005.
- RUSSELL 1972 Russell, J. C.: *Population in Europe*. In: Cipolla, C. M. (Ed.): *The Fontana Economic History of Europe. The Middle Ages. Vol. I*. Glasgow 1972, 25–71.
- RUSTOIU 2005a Rustoiu, G. T.: *Habitatul în Transilvania în a doua jumătate a secolului al V-lea și prima jumătate a secolului al VI-lea*. In: Pinter, K. Z.–Țiplic, I. M.–Țiplic, M. E. (Ed.): *Relații interetnice în Transilvania (secolele VI–XIII)*. BS 12. București 2005, 39–83.
- RUSTOIU 2005b Rustoiu, G. T.: *Exploatarea sării și habitatul uman în Transilvania, în a doua jumătate a secolului V și prima jumătate a secolului VI*. In: Cosma, C. (Ed.): *Comerț și civilizație. Transilvania în contextul schimburilor comerciale și culturale în antichitate*. Cluj-Napoca 2005, 269–294.
- RUSU 1956 Rusu, M.: *Cercetări arheologice la Gilău*. MCA 2, 1956, 687–716.
- RUSU 1959 Rusu, M.: *Pontische Gürtelschnallen mit Adlerkopf*. Dacia N.S. 3, 1959, 485–523.
- RUSU 1978 Rusu, M.: *Transilvania și Banatul în secolele VI–IX*. Banatica 4, 1978, 169–214.
- RUSU-BOLINDEȚ 2007 Rusu-Bolindeț, V.: *Ceramica romană de la Napoca*. BMN 25. Cluj-Napoca 2007.
- RUSU–GERGELY 2004–2007 Rusu, C. C.–Gergely, B.: *Cimitirul medieval din Piața Unirii – Cluj*. ActaMN 41–44/II, 2004–2007, 41–44.
- RUSSU–ROTH 1956 Russu, I. G.–Roth, I.: *Rit de înmormântare (secolul al VII-lea)*. PA 2, 1956, 7–39.
- RUTTKAY 1976 Ruttkay, A.: *Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II*. SlovArch 24/2, 1976, 245–395.
- SANTA 2017 Santa, B.: *Romanization then and now. A brief survey of the evolution of the interpretation of cultural change in the Roman Empire*. CAH 2017, s.a.
- SAVU–MAC–TUDORAN 1973 Savu, Al.–Mac, I.–Tudoran, P.: *Aspecte privind geneza și vârsta teraselor din Transilvania*. In: *Realizări în geografia României*. București 1973, 169–175.
- SCHÄFER 2001 Schäfer T.: *A hun birodalom felbomlása*. In: Felföldi Sz.–Sinkovics B. (Szerk.): *Nomád népvándorlások, magyar honfoglalás*. MÖK 15. Budapest 2001, 25–35.
- SCHMAUDER 2002 Schmauder, M.: *Oberschichtgräber und Verwahrfunde in Südosteuropa im 4. und 5. Jahrhundert*. Vol. I–II. ArchRom 3. Bukarest 2002.
- SIKORA 2007 Sikora, J.: *Polska Centralna we wczesnym średniowieczu w świetle badań archeologicznych i osadniczych*. SA 48, 2007, 125–160.
- SRH I *Scriptores Rerum Hungaricarum I*. Szentpétery, Em. (Ed.). Budapestini 1937.
- STANCIU 1999 Stanciu, I.: *Die slawische Hügel-Brandgräber vom Typs Nușfalău-Someșeni (nord-westlichen Gebiet Rumäniens)*. ActaMN 36/I, 1999, 245–263.

- STANCIU 2002 Stanciu, I.: *Gepizi, avari și slavi timpurii (sec. V–VII. p. Chr.) în spațiul vestic și nord-vestic al României*. EN 12, 2002, 203–236.
- STANCIU 2008 Stanciu, I.: *Gepiden, Frühawaren und -Slawen im Westen und Nordwesten Rumäniens*. Antaeus 29–30, 2008, 415–448.
- STANCIU 2010 Stanciu, I.: *Populațiile migratoare pe teritoriul Daciei. Gepizii*. In: Protase, D.–Suceveanu, Al. (Coord.): *Istoria Românilor*. Vol. II. București 2010, 834–849.
- STANCIU 2014 Stanciu, I.: *A Well from the Early Medieval Settlement at Jucu de Sus (Cluj County, North-Western Transylvania)*. In: Cociș, S. (Hrsg.): *Archäologische Beiträge. Gedenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt*. PAT 7. Cluj-Napoca 2014, 325–339.
- STANCIU 2016 Stanciu, I.: *Cei mai vechi slavi în spațiul intracarpatic al României. O scurtă examinare...* Marmatia 12, 2015, 97–162.
- STANCIU–BINDEA 2009 Stanciu, I.–Bindea, A.: *Un exemplu din epoca medievală timpurie (sec. VIII) pentru credințele și practicile magico-rituale (așezarea de la Jucu de Sus, jud. Cluj)*. In: Țeicu, D.–Câdea I. (Ed.): *Românii în Europa medievală (Între Orientul bizantin și Occidentul latin)*. Studii în onoarea profesorului Victor Spinei. Brăila 2008, 121–139.
- STANCIU ET AL. 2005 Stanciu, I.–Gogâltan, F.–Ursuțiu, A.–Bârcă, V.–Bogdan Cătănicu, I.–Rusu, A. A.–Molnár, Zs.–Apai, E.–Ardelean, M.–Nagy, J. G.–Rezi, B.–Gál, Sz.–Tărăță, M.–Ferencz, Sz.–Tătar, P.–Tatár, Á.–Komáromi, Zs.–Deleanu, V.: *Vlaha, com. Săvădisla, jud. Cluj. Punct: Autostrada Borș–Brașov, tronson 2B, km. 42+200 – 45+000*. CCA 2005, 404–406.
- STANCIU ET AL. 2006 Stanciu, I.–Gogâltan, F.–Molnár, Zs.–Apai, E.–Ardeleanu, M.–Ferencz, Sz.–Nagy, J. G.–Asztalos, I.–Rezi, B.–Tatár, Á.–Rádu, Z.–Rusu, V.–Săvu, A.–Tanasicu, D.–Todea, M.: *Vlaha, com. Săvădisla, jud. Cluj. Punct: Pad (Autostrada Borș–Brașov, tronson 2B, km. 43+000 – 44+000)*. CCA 2006, 398–400.
- STANCIU ET AL. 2007 Stanciu, I.–Gogâltan, F.–Apai, E.–Ardeleanu, M.–Ferencz, Sz.–Sava, V.–Daroczi, T.–Dobos, A.–Komáromi, Zs.–Fodor, G.–Ardelean, F.–Marchiș, I.–Tanasicu, D.–Lăzărescu, V.–A.–Irimuș, L.–Culic, D.–Cociș, A.–Kiss, T.–Marchiș, E.–Moraru, A.–Sucală, A.–Antal, A.–Gui, M.–Zalomi, E.–Milășan, F.–Diacu, M. M.: *Vlaha, com. Săvădisla, jud. Cluj. Punct: Pad (Autostrada Brașov–Borș, tronson 2B, km. 43+000 – 44+000)*. CCA 2007, 393–395.
- STANCIU ET AL. 2015 Stanciu, I.–Tucker, K.–Hunt, K.–Ogden, N.: *Jucu de Sus, com. Jucu, jud. Cluj. Punct: Râtul boiler (Parcul industrial TETAROM III)*. CCA 2015, 97–98, 408–409: nr. 46.
- STANCIU ET AL. 2016a Stanciu, I.–Beldiman, C.–Sztancs, D.–M.–Bonta, C. D.: *Economic and Everyday Life Facets in an Early Medieval Settlement from North-Western Transylvania, Reflected by the Bone Artefacts*. EN 26, 2016, 121–199.
- STANCIU ET AL. 2016b Stanciu, I.–Tucker, K.–Hunt, K.–Snyder, J.–Ogden, N.–Tschinkel, K.: *Jucu de Sus, com. Jucu, jud. Cluj. Punct: Râtul boiler (Parcul industrial TETAROM III)*. CCA 2016, 47–49.
- STANCIU ET AL. 2017 Stanciu, I.–Tucker, K.–Filipek, K.–L.–Lanigan, L.–Snyder, J.–Blevins, K.–Fisher, J.–Soria, S.: 40. *Jucu de Sus, com. Jucu, jud. Cluj. Punct: Râtul boiler (parcul industrial TETAROM III)*. CCA 2017, 79–81.
- STIBRÁNYI 2008 Stibrányi M.: *A Sáróvíz középkori településhálózatának vázlata, avagy a templom és a hozzá vezető út*. Alba Regia 37, 2008, 189–196.
- SUCIU 2000 Suci, V.: *Tezaure monetare din Dacia romană și post-romană*. Cluj-Napoca 2000.
- SZABADOS 2011 Szabados Gy.: *Magyar államalapítások a IX–XI. században*. SzKK 26. Szeged 2011.

- SZABÓ–RUPRECHT 2001 Szabó A.–Ruprecht E.: *Az Erdélyi-mezőség központi részének fontosabb tájtörténeti és tájdinamikai változásai*. Kanitzia 9, 2001, 151–161.
- SZABÓ T.–GERGELY 1945 Szabó T. A.–Gergely P.: *A Kolozsmegyei Borsavölgy helynevei*. Kolozsvár 1945.
- SZÁDECZKY–KARDOSS 1971 Szádeczky-Kardoss Samu 1971: *A kettős honfoglalás kérdéséhez (Rövid előadásvázlat)*. ÓTSzCs 1. Szeged 1971.
- SZENDE 2014 Szende L.: *Bencés kolostorok kézművessége az Árpád-kori Magyarországon*. In: Bárány A.–Dreska G.–Szovák K. (Szerk.): *Arcana tabularii*. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. II. kötet. Budapest – Debrecen 2014, 887–989.
- SZENTHE 2015 Szenthe, G.: *Randerscheinungen einer Randkultur. Awarische Männerrepräsentation und mediterraner Einfluss in Randgebieten des Karpatenbeckens (erste Hälfte 8. J.h. n. Chr.)*. In: Cosma, C. (Ed.): *Warriors, Weapons, and Harness from the 5th–10th Centuries in the Carpathian Basin*. Cluj-Napoca 2015, 215–250.
- SZÉKELY 1946 Székely Z.: *Jegyzetek Dácia történetéhez*. Sepsiszentgyörgy 1946.
- SZÉKELY 1969 Székely, Z.: *Villa rustica romană de la Ciunăfaia*. SCMB 16, 1969, 155–184.
- SZMONIEWSKI 2005 Szmoniewski, B. Sz.: *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko ciałopalne na stanowisku 16 w Targowisku, gm. Klaj*. MA 35, 2005, 109–117.
- SZMONIEWSKI–TYNIEC–KĘPIŃSKA 2006a Szmoniewski, B. Sz.–Tyniec-Kępińska, A.: *Zum Bestattungs brauchtum in Kleinpolen im Lichte der neuen Forschungsergebnisse*. In: Dworaczyka, M.–Kowalskiej, A. B.–Moździocha, S.–Rębkowskiego (Red.): *Świat Słowian wczesnego średniowiecza*. Szczecin–Wrocław 2006, 499–504.
- SZMONIEWSKI–TYNIEC–KĘPIŃSKA 2006b Szmoniewski, B. Sz.–Tyniec-Kępińska, A.: *Obrzędowość pogrzebowa w Małopolsce wczesnośredniowiecznej (VII/VIII – poł. X w.) w świetle nowych badań*. MA 36, 2006, 27–31.
- TAKÁCS 2007 Takács J.: *Modern magyar politikai eszmetörténet*. Budapest 2007.
- TAKÁCS 2013 Takács M.: *Megjegyzések a X–XI. századi telepkerámia keltezési lehetőségeiről egy nyírségi település kapcsán*. JAMÉ 40, 2013, 41–87.
- TARDE 1902 Tarde, G.: *Psychologie économique*. Paris 1902.
- TEJRAL 2002 Tejral, J.: *Beiträge zur Chronologie des langobardischen Fundstoffes nördlich der mittleren Donau*. In: Tejral, J. (Hrsg.): *Probleme der frühen Merowingerzeit im Mitteldonauraum*. Spisy Archeologického Ústavu AV ČR Brno 19. Brno 2002, 313–358.
- TEJRAL 2005 Tejral, J.: *Zur Unterscheidung des vorlangobardischen und elbgermanisch-langobardischen Nachlasses*. In: Pohl, W.–Erhart, P. (Hrsg.): *Die Langobarden. Herrschaft und Identität*. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Denkschriften 329. FGM 9. Wien 2005, 103–200.
- TELBISZ–SZÉKELY–TÍMÁR 2013 Telbisz T.–Székely B.–Tímár G.: *Digitális terepmodellek. Adat, látvány, elemzés*. Budapest 2013.
- THE OXFORD HANDBOOK 2012 *The Oxford Handbook of Early Christian Studies*. Harvey, S. A. (Ed.). Oxford 2012.
- TODA 2013 Toda, O.: *Transporturile medievale din nordul Transilvaniei (secolele XII–XVI)*. Doktori disszertáció. Cluj-Napoca 2013 (kézirat).
- TOPOUZI ET AL. 2000 Topouzi, S.–Soetens, S.–Gkiourou, A.–Sarris, A.: *The Application of Viewshed Analysis in Greek Archaeological Landscape*. In: 6th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists, Lisbon, Portugal – 10th–17th September 2000. Lisbon 2000, 1–15.
- TORMA 1880 Torma K.: *A Limes Dacicus felső része*. Budapest 1880.
- TÓTH 1978 Tóth, E.: *Porolissum, das Castellum in Moigrad*. Ausgrabungen von A. Radnóti 1943. Budapest 1978.
- TÓTH 1988 Tóth E.: *Dacia római tartomány*. In: Köpeczi B. (Főszerk.): *Erdély története I*. Budapest 1988, 47–107.

- TÓTH 1994 Tóth S. L.: *Honfoglalás*. In: Kristó Gy. (Főszerk.): KMTL. Budapest 1994, 266.
- TÓTH 2006 Tóth E.: *Itineraria Pannonica. Római utak a Dunántúlon*. Budapest 2006.
- TÓTH 2016 Tóth A. J.: *Népi vallásosság a késő ókorban*. In: Tóth E.–Vida T.–Takács I. (Szerk.): Szent Márton és Pannónia. Kereszténység a római világ határáján. Pannonhalma–Szombathely 2016, 43–48.
- TUDOR 1968 Tudor, D.: *Orașe, târguri și sate în Dacia Romană*. București 1968.
- TÜRK 2005 Türk A.: *Árpád-kori, templom körüli temető feltárása Szentes-Kaján, Temetőhalmon (Előzetes beszámoló a 2000–2001. évi ásatásokról)*. In: Ritoók, Á.–Simonyi E. (Szerk.): A középkori templom körüli temetők kutatása. OH 5. Budapest 2005, 213–219.
- ȚIPLIC–COCIȘ–VOIȘIAN 2004 Țiplic, I. M.–Cociș, S.–Voișian, V.: *Descoperiri medievale timpurii în Cluj-Napoca, str. V. Deleu*. RB 18, 2004, 195–207.
- VACHER DE LAPOUGE 1896 Vacher de Lapouge, G.: *Les sélections sociales*. Paris 1896.
- VAN DER VEEN–LIVARDA–HILL 2008 Van der Veen, M.–Livarda, A.–Hill, A.: *Plant Foods in Roman Britain—Dispersal and Social Access*. EA 13, 2008, 11–36.
- VARGHA 2015 Vargha, M.: *Hoards, Gravegoods, Jewellery. Objects in Hoards and in Burial Contexts during the Mongol Invasion of Central-Eastern Europe*. Oxford 2015.
- VASILIEV 1968 Vasiliev, V.: *Vestigii daco-romane din secolul IV e.n. la Suatu*. ActaMN 5, 1968, 513–516.
- B. VÁGÓ–BÓNA 1976 B. Vágó, E.–Bóna, I.: *Die Gräberfelder von Intercisa. I. Der spätromische Südstfriedhof*. Budapest 1976.
- VELTER 2002 Velter, A. M.: *Transilvania în secolele V–XII (interpretări istorico-politice și economice pe baza descoperirilor monetare din bazinul Carpatic, secolele V–XII)*. București 2002.
- VERSLUYS–PITTS 2014 *Globalisation and the Roman World World History, Connectivity and Material Culture*. Versluys, M. J.–Pitts, M. (Eds.). Cambridge 2014.
- VÉKONY 2004 Vékony G.: *Sókereskedelem a Kárpát-medencében az Árpád-kor előtt*. In: Kovács Gy. (Szerk.): „*Quasi liber et pictura*”. Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára/Studies in honour of András Kubinyi on his seventieth birthday. Budapest 2004, 655–661.
- VIDA 1998 Vida, T.: *Neue Beiträge zur Forschung der frühchristlichen Funde der Avarzeit*. In: Cambi, N.–Marin, E. (Ed./Uredili): Acta XIII Congressus Internationalis Archaeologiae Christianae/Radovi XIII. Međunarodnog Kongresa Za Starokršćansku Arheologiju, Split–Poreč (25. 9. – 1. 10. 1994), Studi in Antichità Cristiana Publicati a cura del Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana 54. Vjesnik za Arheologiju i Historiju Dalmatinsku, Supl. 87–89. Split 1998, 529–540.
- VIDA 2010 Vida T.: *Kereszténység a korai középkori Kárpát-medencében (Kr. u. 5–9. sz.)*. In: Keresztény gyökerek és a boldog magyar élet. Budapest 2010, 17–38.
- VIDA 2016 Vida T.: *Kereszténység a Kárpát-medencében a népvándorlás korában (Kr. u. 5–8. század)*. In: Tóth E.–Vida T.–Takács I. (Szerk.): Szent Márton és Pannónia. Kereszténység a római világ határáján. Pannonhalma–Szombathely 2016, 93–106.
- VIZAUER 2008 Vizauer, V. V.: *Așezări și locuințe medievale timpurii (sec. VI/VII–IX/X) în Transilvania*. Cluj-Napoca 2008.
- VLISSA 1970 Vlissa, N.: *Descoperiri arheologice în județul Cluj*. MCA 9, 1970, 529–532.
- VLISSA 1979 Vlissa, N.: *Piese paleocreștine inedite din Dacia intracarpatică*. ActaMN 16, 1979, 171–188.
- WANEK 2010 Wanek F.: *A Szamosfalvi-fürdő adottságai, múltja és jövője*. In: Székely G. (Szerk.): A Kárpát-medence ásványvizei/VII. Nemzetközi Tudományos Konferencia/Csíkszereda 2010. Csíkszereda, 2010, 41–51.

WANEK 2012	Wanek F.: <i>Földtan [Erdély]</i> . In: Dövényi Z. (Főszerk.): A Kárpát-medence földrajza. Budapest 2012, 982–999.
WANEK 2016a	Wanek F.: <i>Nyersanyagbányászat Kalotaszegen, a helynevek tükrében. Szilikátos endogén kőzetek, ércek</i> . In: Rajnai Z.–Fregán B.–Marosné Kuna Zs. (Szerk.): Tanulmánykötet a 7. BBK előadásaiából, II. Budapest 2016, 480–488.
WANEK 2016b	Wanek F.: <i>A középkori sóbányászat egy, a bányászattörténet számára eddig ismeretlen helye, oklevelek és helynévanyag tükrében</i> . HS 14, 2016, 34–40.
WANEK 2017a	Wanek F.: <i>Kalotaszeg kőbányászata, múlt és jelen, általános hazai tanulságokkal</i> . XIX. Bányászati, Kohászati és Földtani Konferencia, Kolozsvár, 2017. március 30.–április 2. Kolozsvár 2017, 32–38.
WANEK 2017b	Wanek F.: <i>Helynévi és földtani érvek tisztázatlan középkori bányászattörténeti adatok pontosításához Kalotaszegen</i> . Szeged 2017, s.a.
WINKLER 1958	Winkler, J.: <i>Descoperiri de monede antice în Transilvania</i> . SCN 2, 1958, 401–412.
WINKLER 1960	Winkler, I.: <i>Despre activitatea numismatică a lui Michael Pap Szathmári (1737–1812)</i> . SCN 3, 1960, 433–447.
WINKLER–HOPÂRTEAN 1973	Winkler, I.–Hopârtean, A.: <i>Moneda antică la Potaissa</i> . Cluj 1973.
WOLLMANN 1996	Wollmann, V.: <i>Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră în Dacia romană</i> . BMN 13. Cluj-Napoca 1996.
ZOLL-ADAMIKOWA 1979	Zoll-Adamikowa, H.: <i>Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski. Cz. II. Analiza, wnioski</i> . Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979.
ZOLL-ADAMIKOWA 1988	Zoll-Adamikowa, H.: <i>Przyczyny i formy recepcji rytuału szkieletowego u Słowian Nadbałtyckich we wczesnym średniowieczu</i> . PrzArch 35, 1988, 183–229.
ZOLL-ADAMIKOWA 1997	Zoll-Adamikowa, H.: <i>Zum Beginn der Körperbestattung bei den Westslawen</i> . In: Müller-Wille, M. (Hrsg.): Rom und Byzanz im Norden. Mission und Glaubenswechsel im Ostseeraum während des 8.–14. Jahrhunderts. II. Akademie der Wissenschaften und der Literatur Mainz. Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, 1997/3. Mainz–Stuttgart 1997, 227–238.

RÖVIDÍTÉSJEYZÉK

Folyóiratok, sorozatok rövidítései

AAH	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
AAC	Acta Archaeologica Carpathica. Polish Academy of Sciences – Cracow Branch. Commission of Archaeology (Cracow)
AB	Analele Banatului-Serie Nouă, Arheologie–Istorie (Timișoara)
ActaMN	Acta Musei Napocensis (Cluj-Napoca)
ActaMS	Acta Montanistica Slovaca (Košice–Ostrava)
ActaMP	Acta Musei Porolissensis (Zalău)
Alba Regia	Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis. Az István Király Múzeum Közleményei (Székesfehérvár)
AIIA	Anuarul Institutului de Istorie Antică (Cluj-Napoca)
AIIAC	Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie (Cluj, Cluj-Napoca)
AISC	Anuarul Institutului de Istorie și Studii Clasice (Cluj)
AM	Activitatea Muzeelor (Cluj)
AmAnthr	American Anthropologist. American Anthropological Association (Arlington)
Angvstia	Angustia. Arheologie – Etnografie. Revista Muzeului Carpaților Răsăriteni (Sfântu-Gheorghe)

Antaeus	Antaeus – Communicationes Ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
AP	Archaeologia Polona. Journal of Archaeology Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences (Warszawa)
Apulum	Apulum. Arheologie, Istorie, Etnografie (Alba Iulia)
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő (Budapest)
ArchHung	Archaeologia Hungarica (Budapest)
ArchInf	Archäologische Informationen. Deutschen Gesellschaft für Ur- und Frühgeschichte e.V. (Heidelberg)
ArchKorr	Archäologisches Korrespondenzblatt (Mainz)
ArchRom	Archaeologia Romana (Bukarest)
APŚ	Archeologia Polski Środkowoschodniej. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (Lublin)
ASR	Advances in Space Research. The Official Journal of the Committee on Space Research/COSPAR (Oxford–New York)
Banatica	Banatica. Muzeul Banatului Montan (Reșița)
BAW-P-HK-NF	Bayerische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Abhandlungen, Neue Folge (München)
BHAUT	Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis (Timișoara)
BMB-SH	Biblioteca Muzeului Bistrița, Seria Historica (Cluj-Napoca)
BMN	Bibliotheca Musei Napocensis (Cluj-Napoca)
BMP	Bibliotheca Musei Porolissensis (Zalău)
BS	Bibliotheca Septemcastrensis (Sibiu)
BudRég	Budapest Régiségei (Budapest)
CA	Current Anthropology. The Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research (New York)
CAH	Communicationes Archaeologicae Hungariae (Budapest)
CAR	Colectio Archaeologia Ressoviensis (Rzeszów)
CCA	Cronica Cercetărilor Arheologice (București)
CMM-SA	Catalogi Musei Marisiensis, Series Archaeologica (Koložsvár/Cluj-Napoca)
Dacia N.S.	Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Nouvelle série (București)
Diversity and Distributions	Diversity and Distributions. A Journal of Conservation Biogeography (online)
Dolgozatok	Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából (Koložsvár)
Dolgozatok – Új sorozat	Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából. Új sorozat (Koložsvár/Cluj-Napoca)
EA	Environmental Archaeology. The Journal of Human Palaeoecology (Aberdeen)
EM	Erdélyi Múzeum (Koložsvár)
EME	Early Medieval Europe (Oxford–Malden)
EMEÉvk	Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Évkönyve (Koložsvár)
EN	Ephemeris Napocensis (Cluj-Napoca)
ETF	Erdélyi Tudományos Füzetek (Koložsvár)
FGM	Forschungen zur Geschichte des Mittelalters (Wien)
FK	A Földtani Közlöny – a Magyarhoni Földtani Társulat (MFT) hivatalos tudományos szakfolyóirata (Budapest)
Germania	Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts (Berlin)
GR	Geographical Review. The Journal of the American Geographical Society (New York)
GSM	Geological Society Memoir (London)
HS	Historia Scientiarum Tudomány- és ipartörténeti folyóirat (Koložsvár)
Igazság	RKP Koložsvár tartományi bizottságának és a tartományi néptanács lapja (Koložsvár)
Instrumentum	Instrumentum. Bulletin du Groupe de travail européen sur l'artisanat et les productions manufacturées dand l'Antiquité (Arles)

JAMÉ	Jósa András Múzeum Évkönyve (Nyíregyháza)
JMV	Jahresschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte (Halle)
JRA	Journal of Roman Archaeology (Portsmouth)
Kanitzia	Kanitzia. A BIO TÁR Tudományos Közlemények Sorozata (Szombathely)
Korall	Korall Társadalomtörténeti Folyóirat (Budapest)
Korunk	Korunk: erdélyi magyar kulturális folyóirat (Kolozsvár)
Közlemények	Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából (Kolozsvár)
KMTL	Korai Magyar Történeti Lexikon (Budapest)
MA	Materiały Archeologiczne. Muzeum Archeologiczne w Krakowie (Kraków)
MAGW	Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien (Wien)
Marisia	Marisia. Studii și materiale. Arheologie – Istorie – Etnografie (Târgu-Mureș)
Marmatia	Marmatia. Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Maramureș (Baia Mare)
MAS	Materialia Archaeologica Slovaca (Nitra)
Mat. Wczesnośred.	Materialy Wczesnośredniowieczne (Kraków–Wrocław–Warsawa)
MCA	Materiale și Cercetări Arheologice (București)
MCA S.N.	Materiale și Cercetări Arheologice. Serie Nouă (București)
MHÁS	Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei (Budapest–Szeged)
MIMK	Molnár István Múzeum Kiadványai (Székelykeresztúr)
MNMAK	Magyar Nemzeti Múzeum Adattárának Közleményei (Budapest)
MÓK	Magyar Őstörténeti Könyvtár (Budapest, Szeged)
MR	Magyar Régészet (online) (Budapest)
Műemlékvédelem	Műemlékvédelem. Miniszterelnökség Kulturális Örökségvédelemért és Kiemelt Kulturális Beruházásokért Felelős Helyettes Államtitkárság folyóirata (Budapest)
MT	Magyar Tudomány. A Magyar Tudományos Akadémia folyóirata (Budapest)
NG	Nature Geoscience. Nature Publishing Group (New York)
OP	Opitz Archaeologica (Cluj-Napoca–Târgu Mureș–Budapest)
OH	Opuscula Hungarica. Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest)
ÓTSzCs	Az Ókortudományi Társaság Szegedi Csoportjának előadásából (Szeged)
PA	Probleme de antropologie (București)
Paläoklimaforschung	Paläoklimaforschung. Alfred-Wegener-Institut für Polar- und Meeresforschung (Bremerhaven)
PAT	Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum (Cluj-Napoca)
PISC	Publicațiile Institutului de Studii Clasice (Cluj-Napoca)
Potaissa	Potaissa. Studii și comunicări (Turda)
PrzArch	Przegląd Archeologiczny (Archaeological Review). Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk (Wrocław)
RB	Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud (Bistrița)
RGA – E	Reallexikon der Germanischen Altertumskunde – Ergänzungsbände (Bonn)
RRGGG-SG	Revue roumaine de géologie, géophysique et géographie, séries Géographie (București)
QSR	Quaternary Science Reviews (Amsterdam)
SA	Slavia Antiqua: rocznik poświęcony starożytnościom słowiańskim (Poznań)
SAP	Studia ad Archaeologiam Pazmanensia. A PPKE BTK Régészeti Tanszékének kiadványai. Archaeological Studies of PPCU Department of Archaeology (Budapest)
Sargetia	Sargetia. Acta Musei Devensis. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva (Deva)
SCIM	Studii și cercetări de istorie medievală (București)
SCIV(A)	Studii și Cercetări de Istorie Veche (și Arheologie) (București)
SCMB	Studii și Comunicări Muzeul Bruckenthal (Sibiu)
SCN	Studii și Cercetări Numismatice (București)
SlovArch	Slovenská Archeológia (Bratislava)
Stratum Plus	Stratum plus Journal. Archaeology and Cultural Anthropology (Kishinev)

StUB-B	Studia Universitatis Babeş–Bolyai, Series Historia (Cluj, Cluj-Napoca)
StUB-B Chemia	Studia Universitatis Babeş–Bolyai, Seria Chemia (Cluj-Napoca)
Studii	Studii (Cluj)
SzKK	Szegedi Középkorász Könyvtár (Szeged)
SzMMÉ	Szolnok Megyei Múzeum Évkönyve (Szolnok)
TALANTA	TALANTA – Proceedings of the Dutch Archaeological and Historical Society (Amsterdam)
Tectonophysics	Tectonophysics. The International Journal of Integrated Solid Earth Sciences (Amsterdam)
Tibiscum	Tibiscum. Studii Şi Comunicări De Etnografie – Istorie II (Caransebeş)
TSZ	Történelmi Szemle. A Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének Értesítője (Budapest)
UPA	Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie (Bonn)
VAH	Varia Archaeologica Hungarica V. Redigit Csanád Bálint. Publicationes Instituti Archaeologici Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest)
Vjesnik	Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu/Journal of the Zagreb Archaeological Museum (Zagreb)
VMSVNH	Verhandlungen und Mittheilungen des siebenbürgisches Verein für Naturwissenschaften in Hermannstadt (Hermannstadt)
ZfA	Zeitschrift für Archäologie (Berlin)

Intézmények rövidítései

DMM	Dési Múzeumi Múzeum (Muzeul Municipal Dej) (Dés/Dej)
ENTM	Erdély Nemzeti Történelmi Múzeuma (Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei) (Kolozsvár/Cluj-Napoca)
KRMI	Kolozsvári Régészeti és Művészettörténelmi Intézet (Institutul de Istorie și Istoria Artei Cluj-Napoca) (Kolozsvár/Cluj-Napoca)
MMM	Maros Megyei Múzeum (Muzeul Județean Mureș) (Marosvásárhely/Târgu Mureș)
MNM	Magyar Nemzeti Múzeum (Budapest)
RTNM	Románia Történelmi Nemzeti Múzeuma (Muzeul Național de Istorie a României) (Bukarest)
SzTM	Szamosújvári Történelmi Múzeum (Muzeul de Istorie Gherla) (Szamosújvár/Gherla)

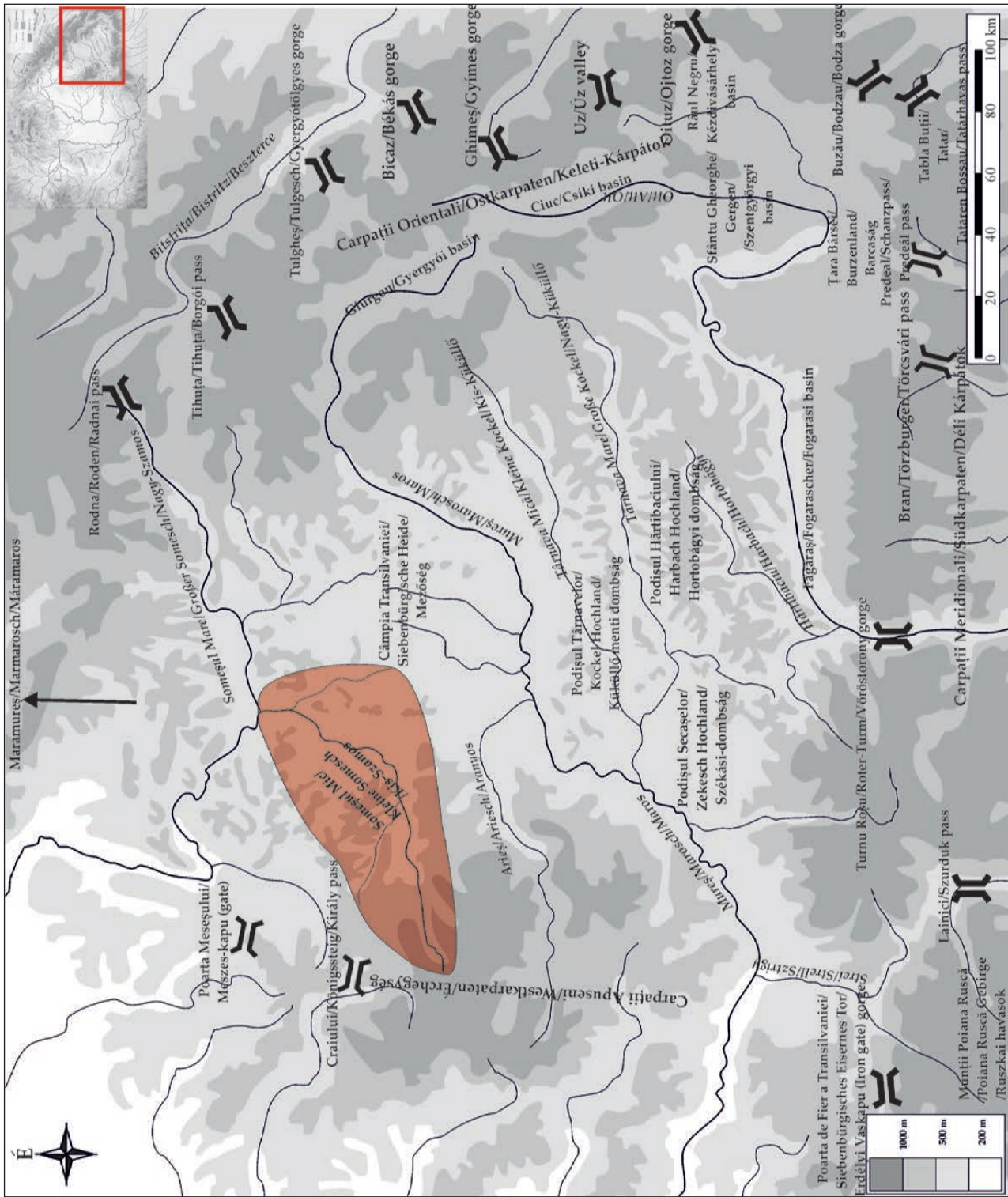

X. TÁBLÁK

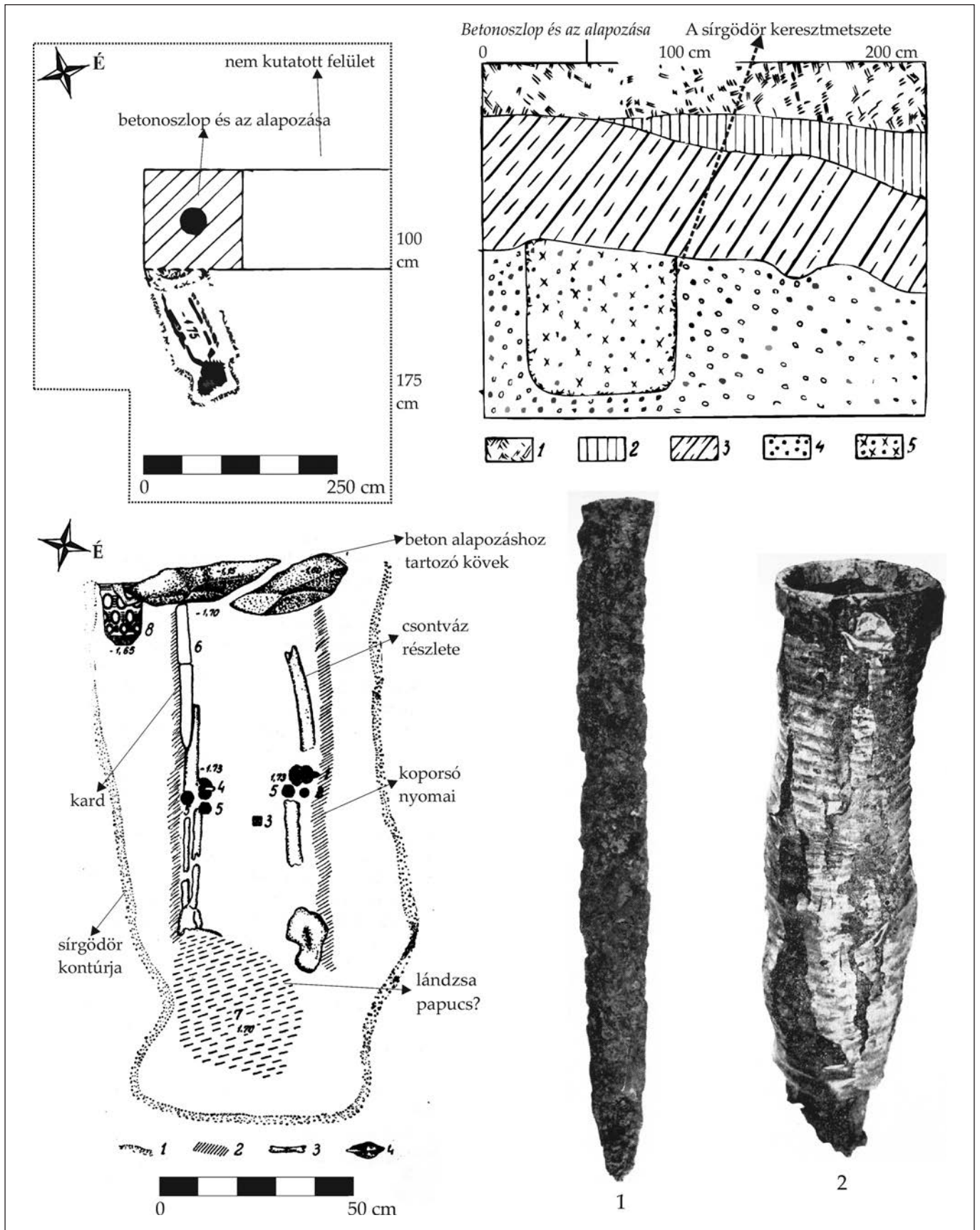

1. tábla. A Kis-Szamos medencének földrajzi helyzete a Kárpát-medencében
Plate 1. The Valley of the Someşul Mic in the Carpathian Basin

2. tábla. A Kis-Szamos medencéjének földrajzi helyzete az Erdélyi-medencében (feltüntetve a szorosok)
 Plate 2. The Valley of the Someșul Mic in the Transylvanian Basin (with the indi)

3. tábla. Apahida – II. sír: 1–2 (HOREDT-PROTASE 1972a, Fig. 1 nyomán)
 Plate 3. Apahida – Grave II: 1–2 (after HOREDT-PROTASE 1972a, Fig. 1)

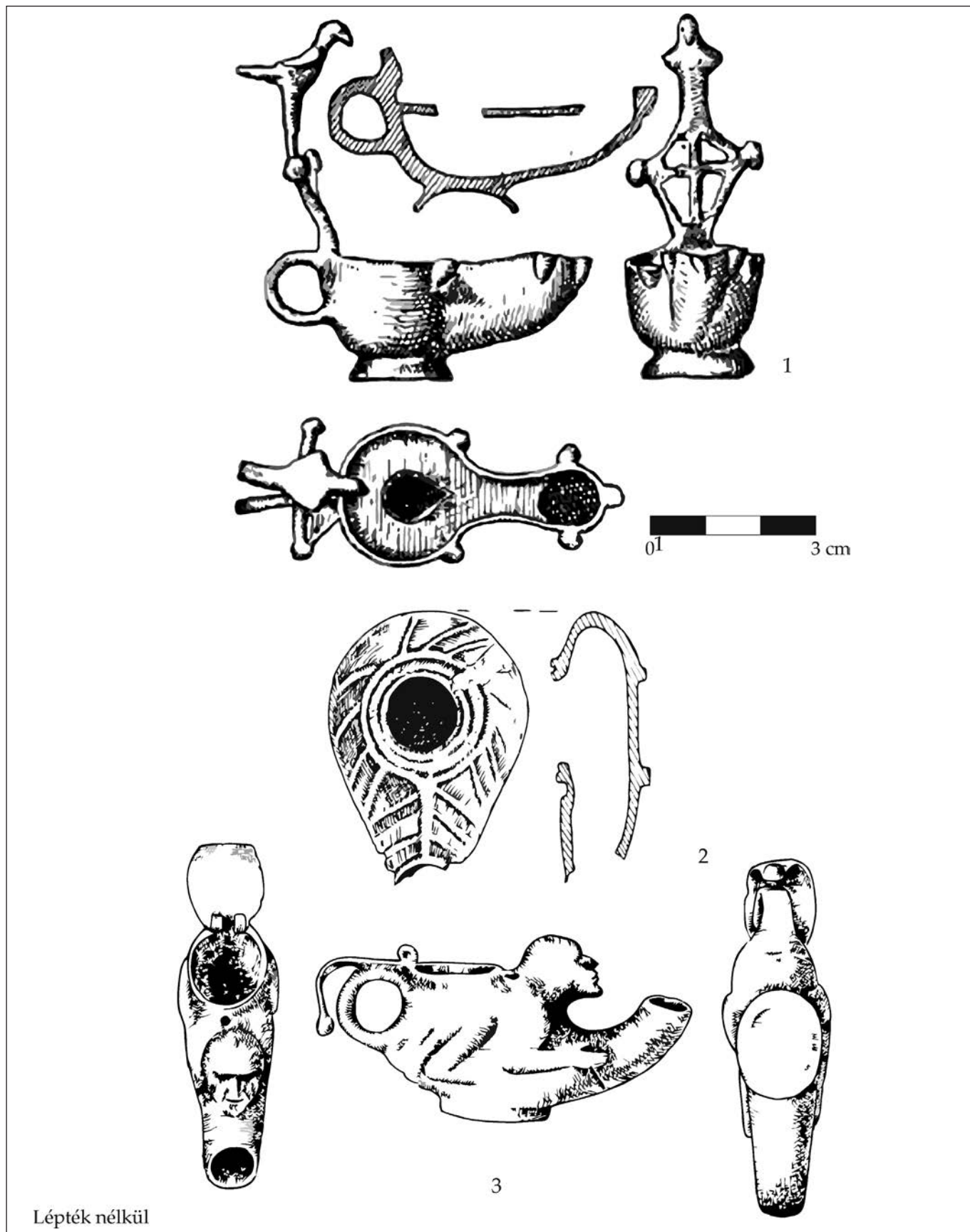

4. tábla. Apahida – II. sír: 1–22; I. sír: 23–28 (HARHOIU–SPÂNU–GÁLL 2011, Fig. 30 nyomán)
 Plate 4. Apahida – Grave II: 1–22; Grave I: 23–28 (after HARHOIU–SPÂNU–GÁLL 2011, Fig. 30)

5. tábla. Apahida: 1; Dés – Szamos-híd: 2 (BERECKI ET AL. 2017, 178, No. 274; HORED T 1956, Fig. 3 nyomán)
Plate 5. Apahida: 1; The Dej – Someş Bridge: 2 (after BERECKI ET AL. 2017, 178, No. 274; HORED T 1956, Fig. 3)

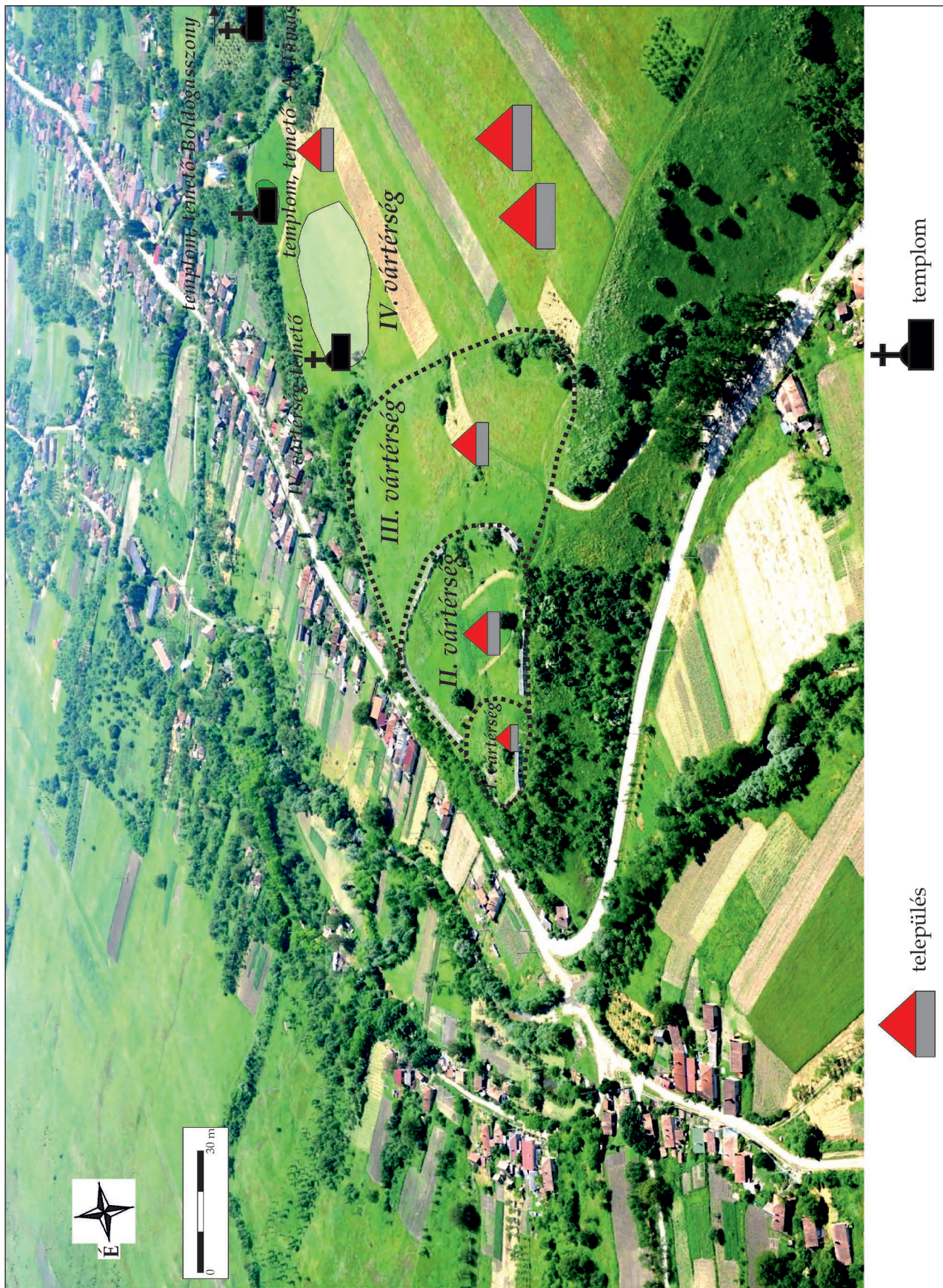

Lépték nélkül

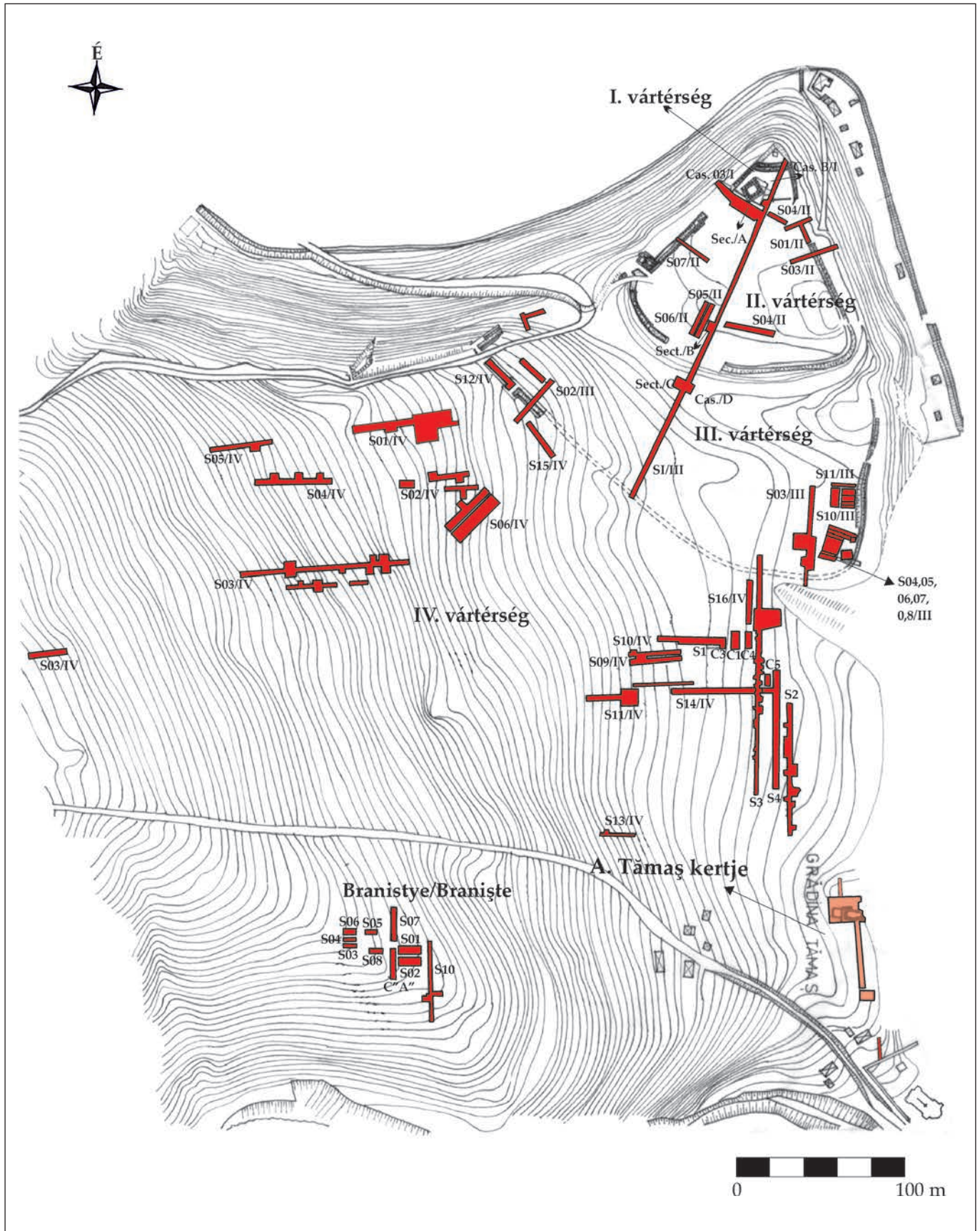
6. tábla. Dés környéke – 1. lelet: 1; Nagyesküllő: 2; Szamosújvár – Castellum területe: 3
 (Novák 1944, 1. kép; PROTASE 2000, 116, Fig. 1; VLASSA 1979, 185–187 nyomán)
 Plate 6. The surroundings of Dej – Find no. 1: 1; Așchileu Mare: 2; Gherla – the area of the Roman fort: 3
 (after Novák 1944, 1. kép; PROTASE 2000, 116, Fig. 1; VLASSA 1979, 185–187)

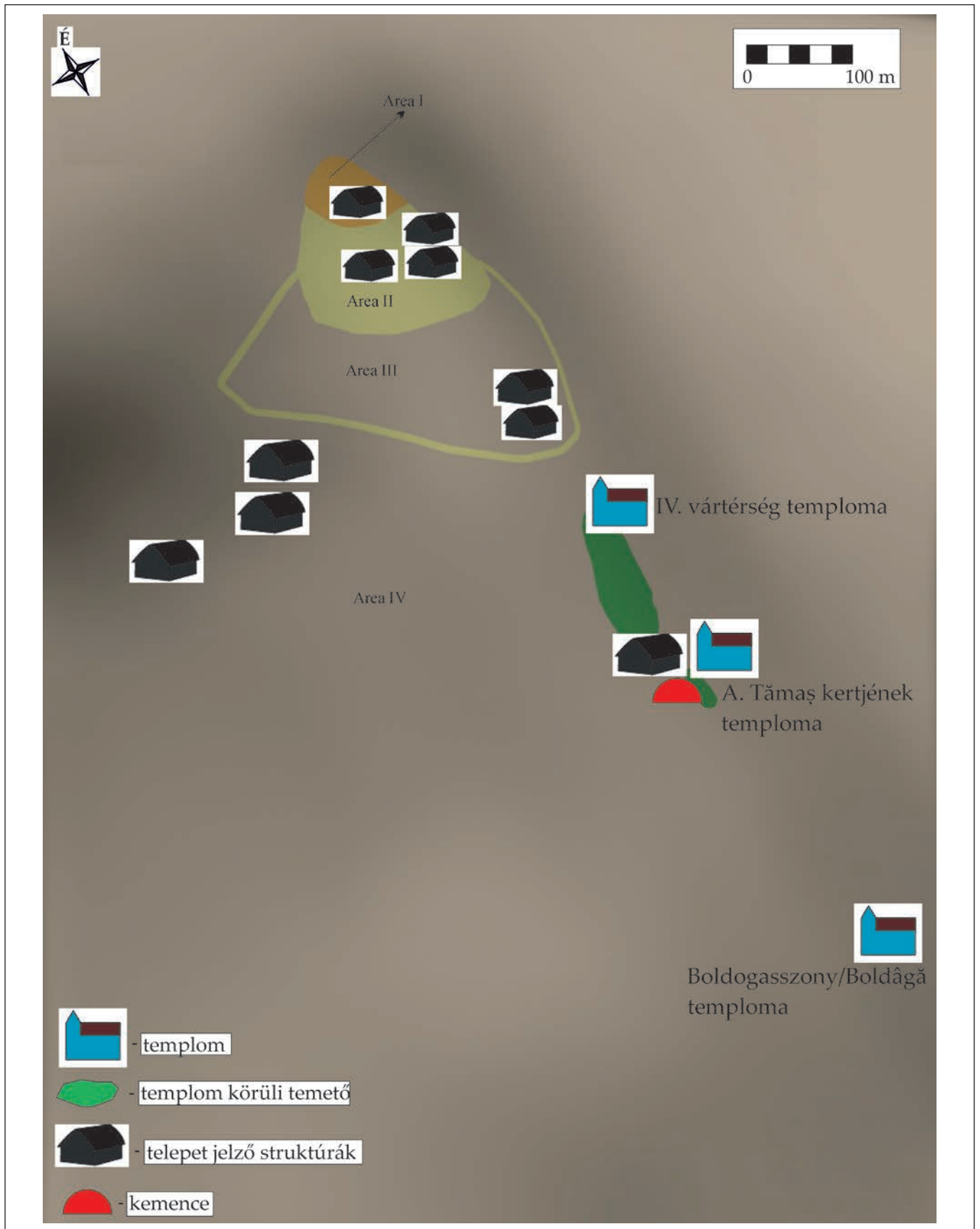
7. tábla. Doboka területén azonosított 7–12/13. század közé keltezhető lelőhelyek (GÁLL 2015–2016, Fig. 2, Fig. 10/1 nyomán)
 Plate 7. 7th–12/13th century archaeological complexes in Dábáca (after GÁLL 2015–2016, Fig. 2, Fig. 10/1)

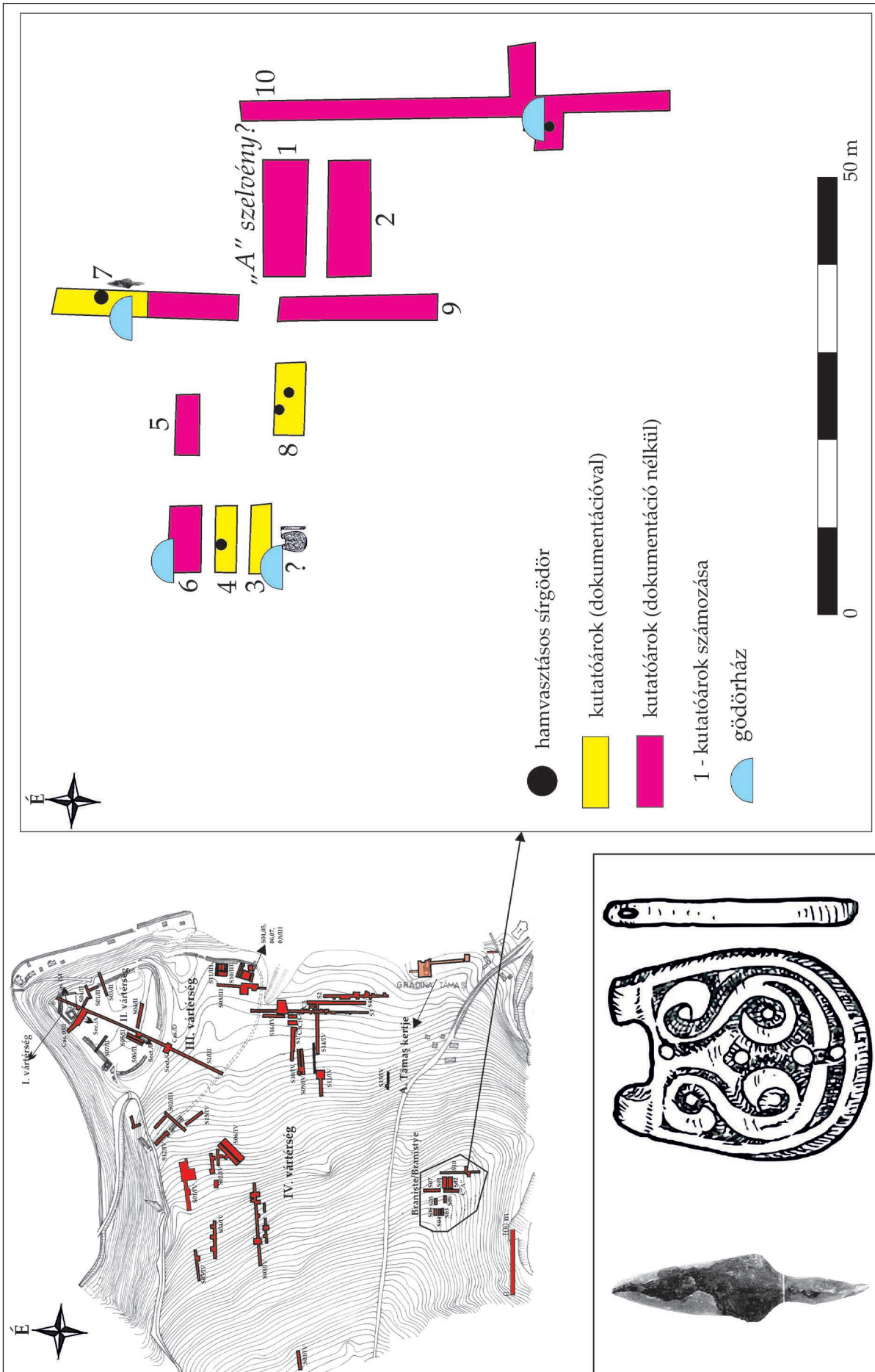
8. tábla. Doboka területén feltárt felületek (GÁLL 2015–2016, Fig. 12 nyomán)

Plate 8. The present stage of the excavations in the castle complex of Dăbâca (after GÁLL 2015–2016, Fig. 12)

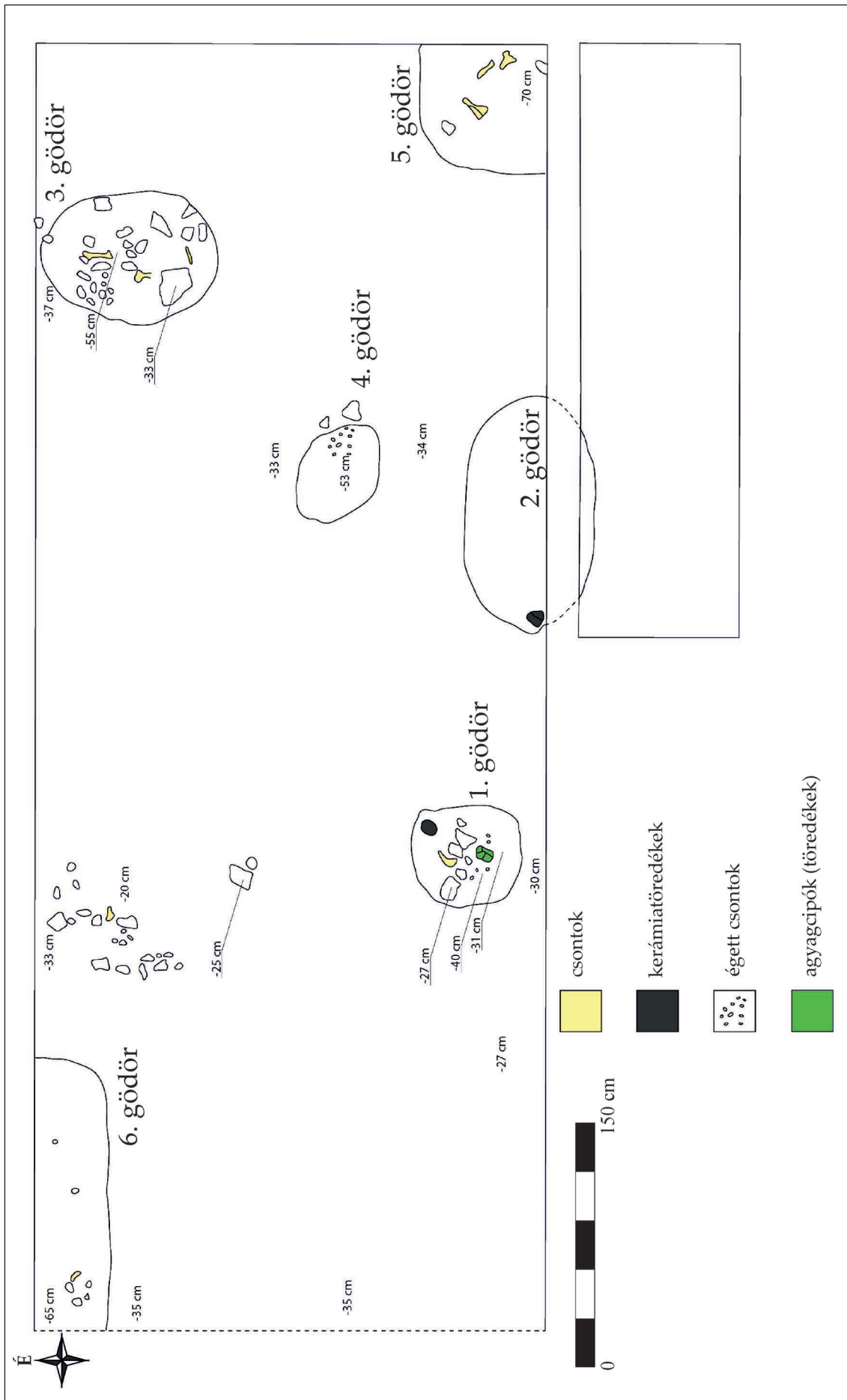

9. tábla. 12. századi Doboka településszerkezetének 3D-rekonstrukciója (GÁLL-LACZKÓ 2013a, 1. tábla C)
 Plate 9. 3D reconstruction of the settlement structure of Dăbâca during the 12th century
 (after GÁLL-LACZKÓ 2013a, 1. tábla C)

10. tábla. Doboka – Branistye/Branistye (GÁLL 2015–2016, Fig. 23 nyomán)
 Plate 10. Dăbâca – Branistye/Branistye (after GÁLL 2015–2016, Fig. 23)

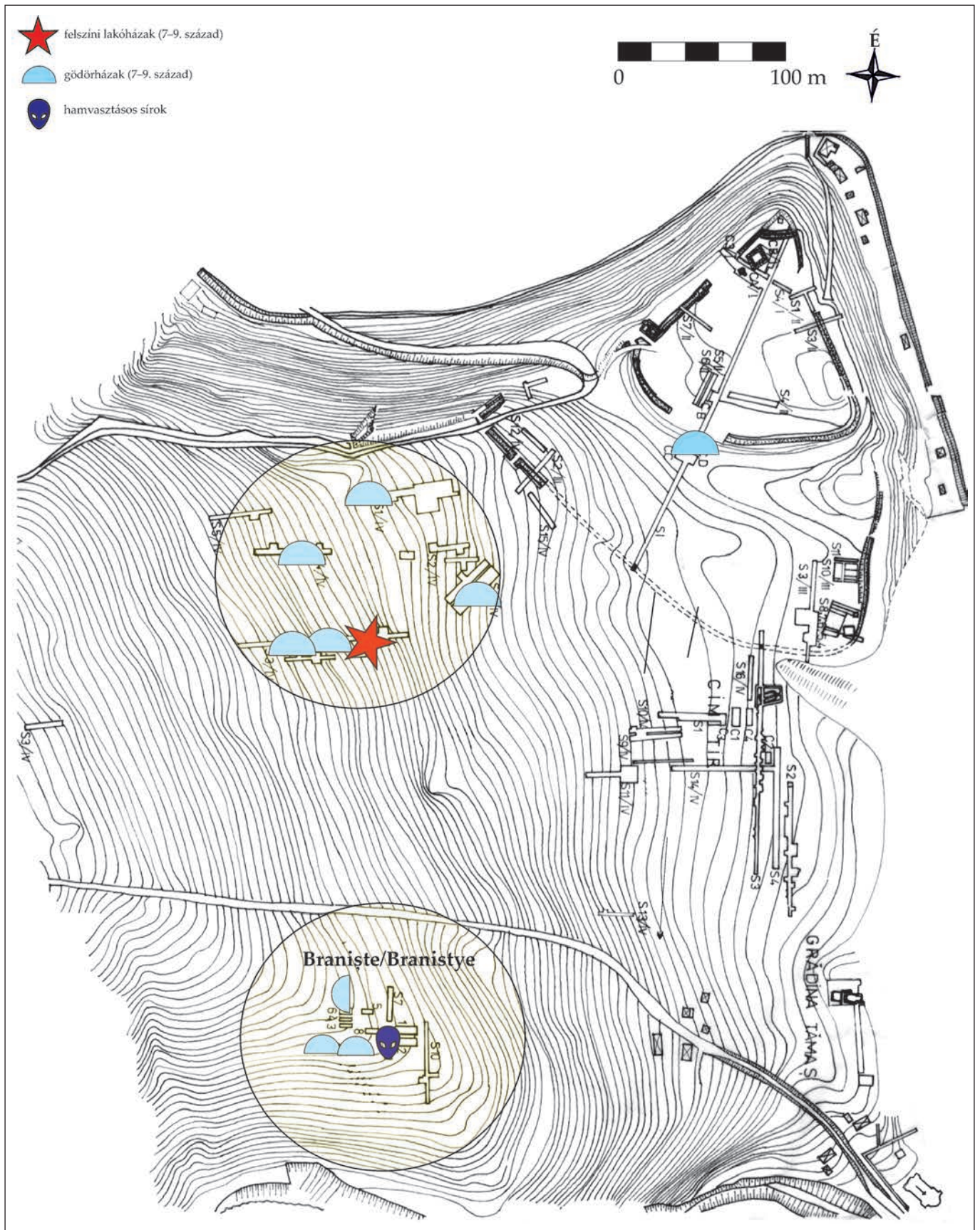

11. tábla. Doboka – Branistye/Branishte: „A” kazetta/szelvény alaprajza (GÁLL 2015–2016, Fig. 24 nyomán)
 Plate 11. Dăbăca – Branishte/Branishte: the ground plan of Section/Cassette 'A' (after GÁLL 2015–2016, Fig. 24)

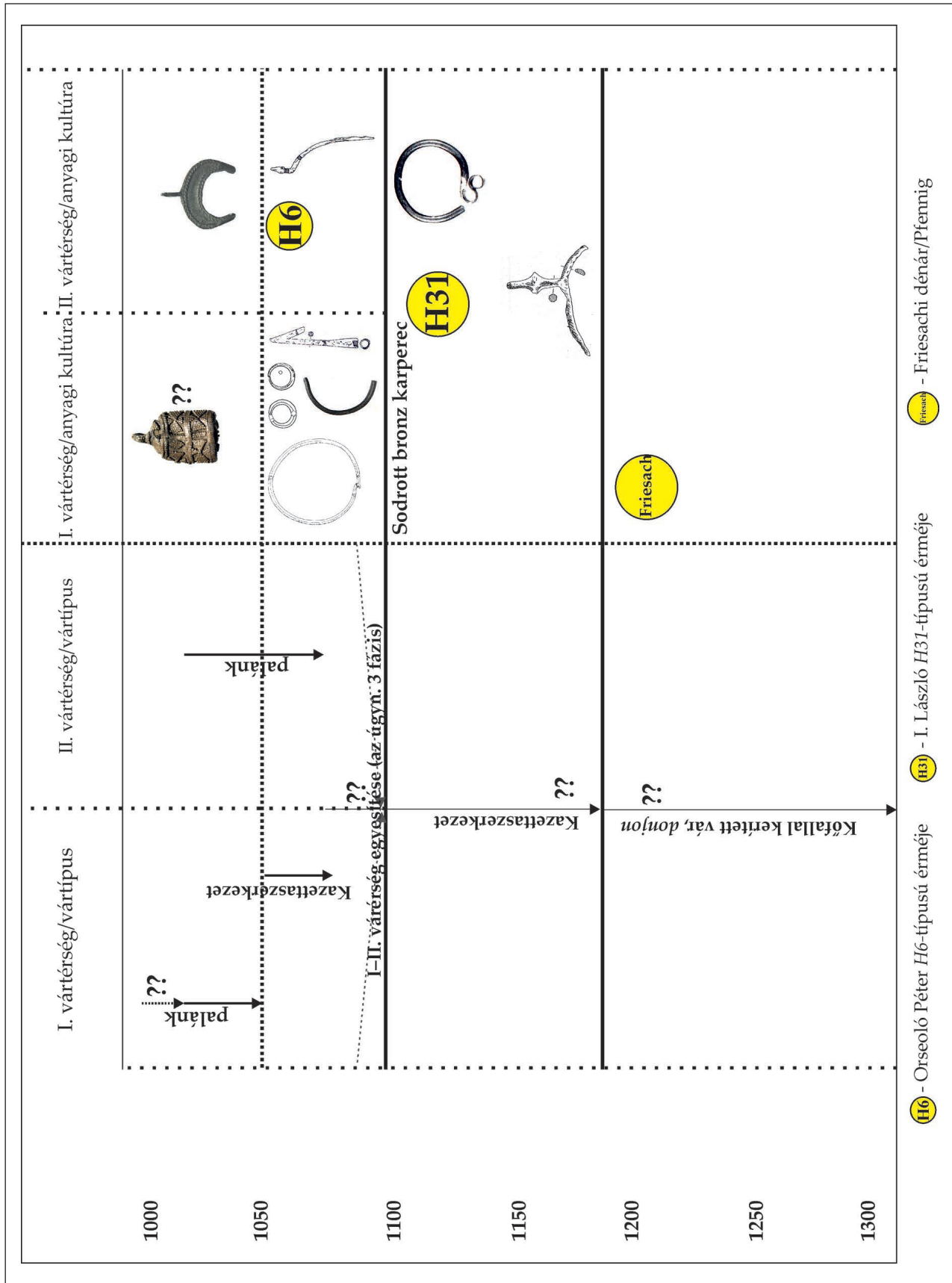
12. tábla. Doboka – Branistye/Branis̄te: S08 kutatatóárok alaprajza (GÁLL 2015–2016, Fig. 25 nyomán)
 Plate 12. Dábáca – Branis̄te/Branis̄te: the ground plan of Section S08 (after GÁLL 2015–2016, Fig. 25)

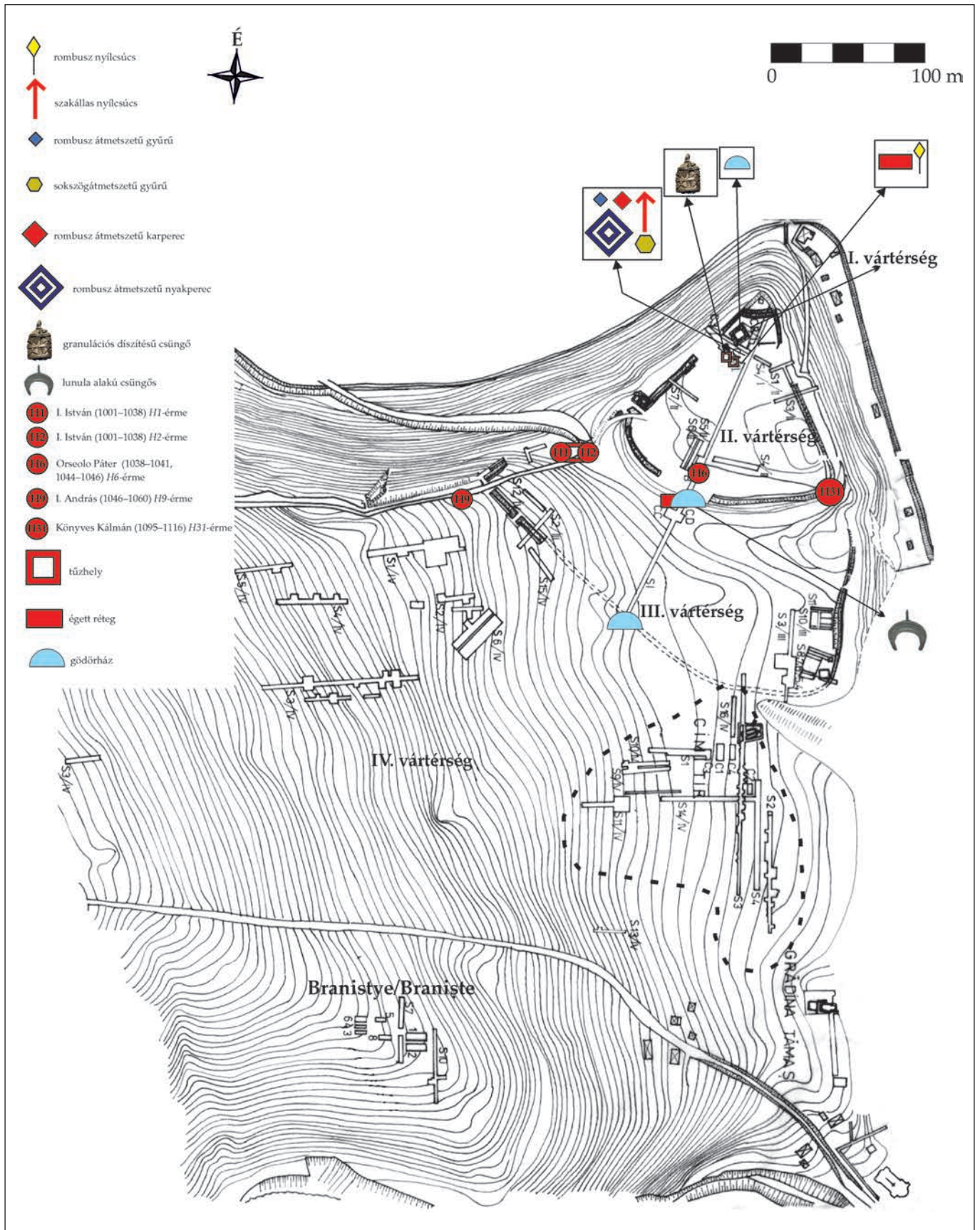

13. tábla. Doboka: a 7-9. század régészeti objektumai (GÁLL 2015–2016, Fig. 29 nyomán)
 Plate 13. 7th–9th century archaeological complexes in Dăbâca (after GÁLL 2015–2016, Fig. 29)

14. tábla. Doboka – Vár I-III. vartérség fázisainak keltezése (GÁLL 2015–2016, Fig. 4–5 nyomán)
 Plate 14. Dábäca: the phases of Castle Areas I–III and their dating (after GÁLL 2015–2016, Figs. 4–5)

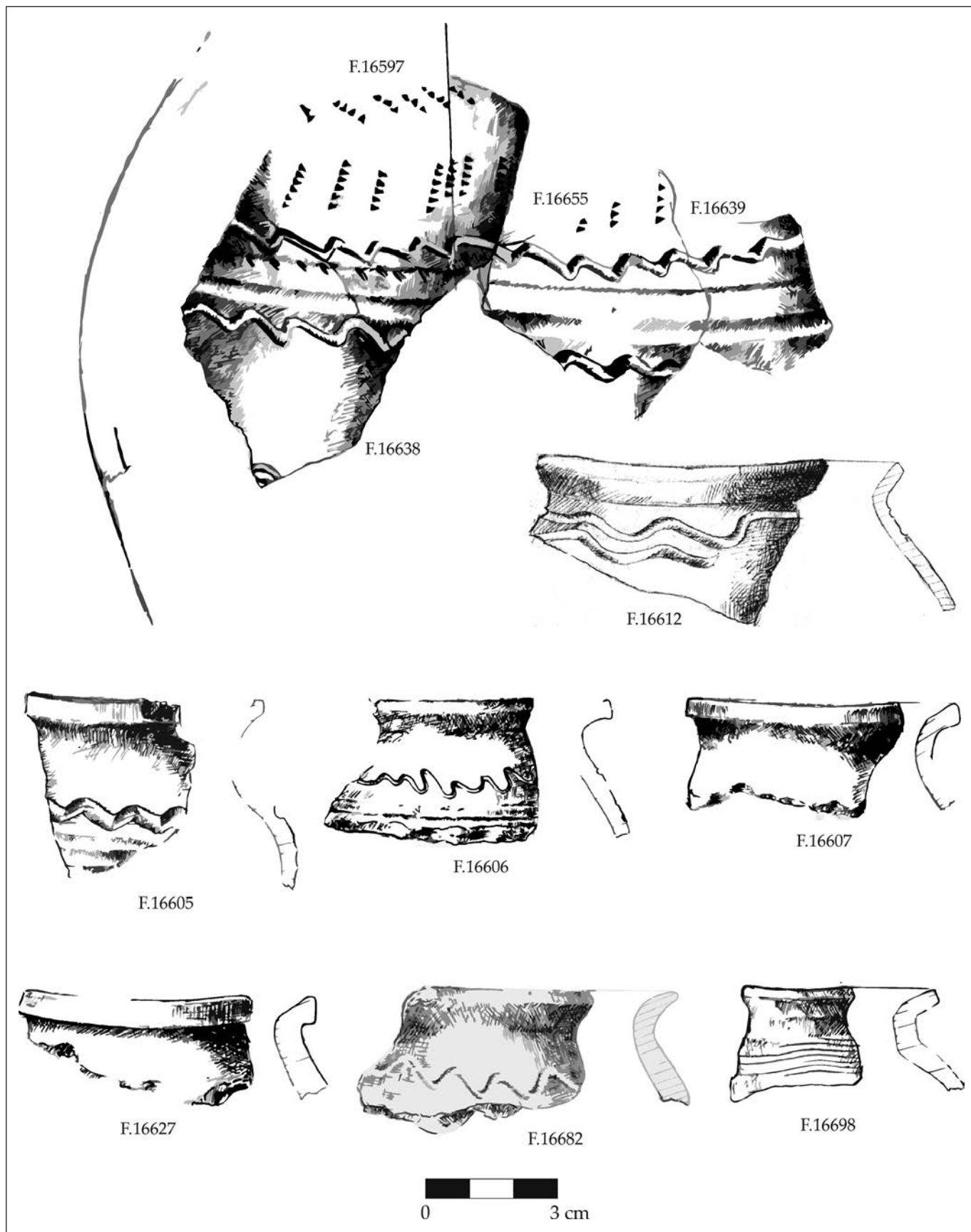

15. tábla. A dobokai 11. századi várerődítések és települések keltező eleme (GÁLL 2015–2016, Fig. 30 nyomán)
 Plate 15. The dating elements of the 11th century castles and settlements in Dăbâca (after GÁLL 2015–2016, Fig. 30)

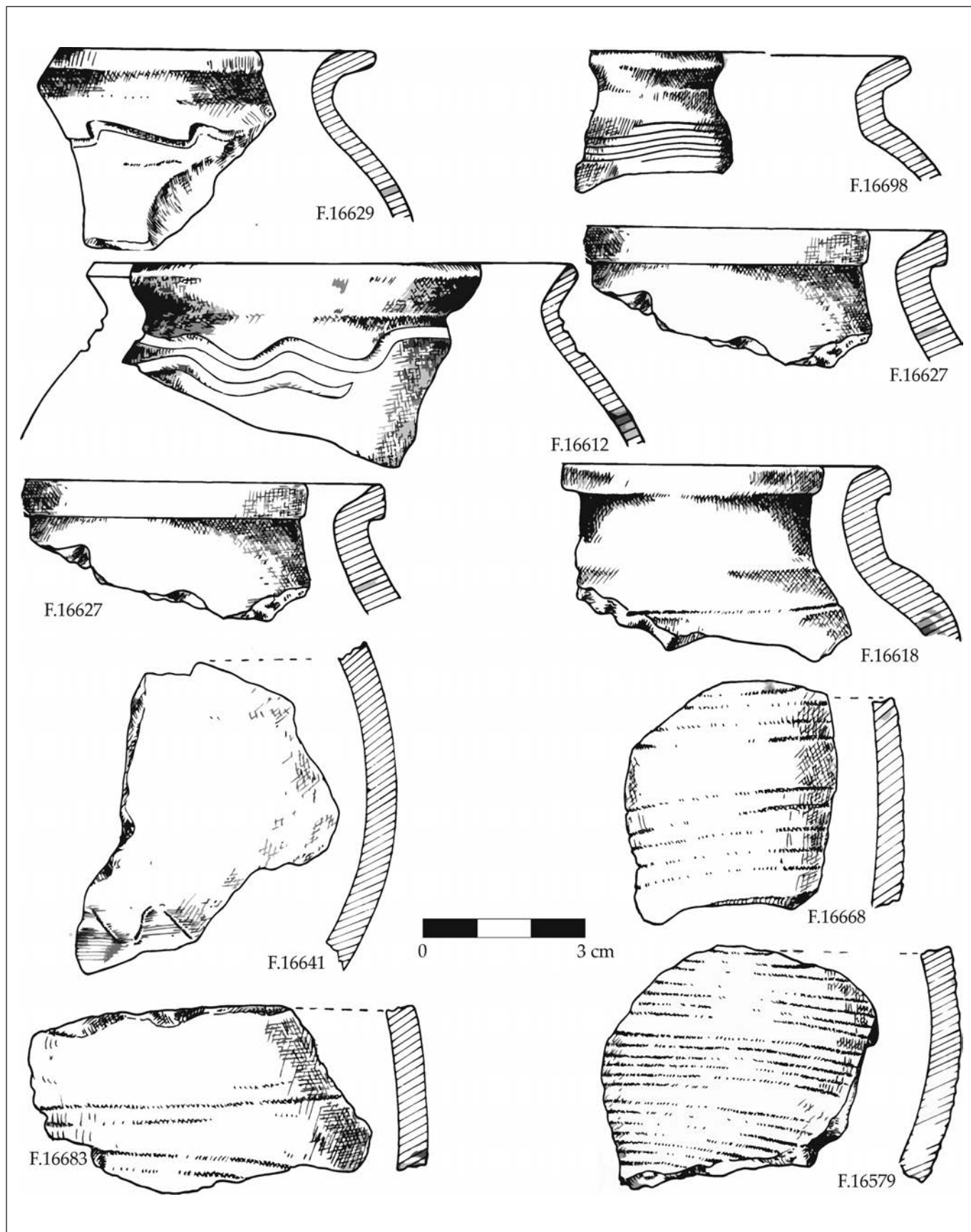

16. tábla. Doboka – Vár: régészeti kontextusokból származó leletanyag (GÁLL 2015–2016, Fig. 13)
 Plate 16. Dăbâca – Castle: the finds from the archaeological contexts (after GÁLL 2015–2016, Fig. 13)

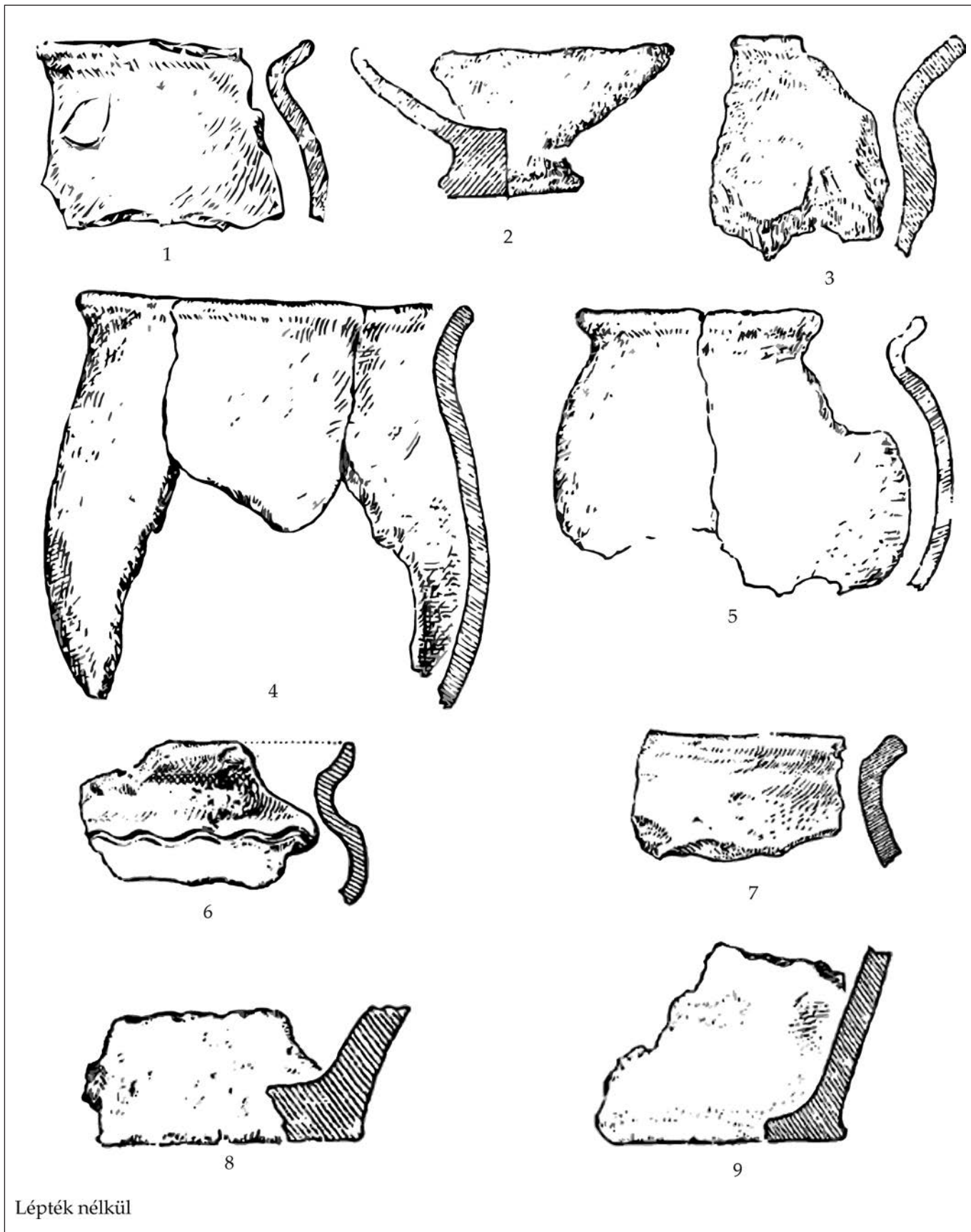

17. tábla. Doboka – Fellecvar: edényégető kemence (kerámialeletek) (GÁLL 2015–2016, Fig. 27 nyomán)
 Plate 17. Dăbâca – Fellecvar: pottery kiln (ceramic finds) (after GÁLL 2015–2016, Fig. 27)

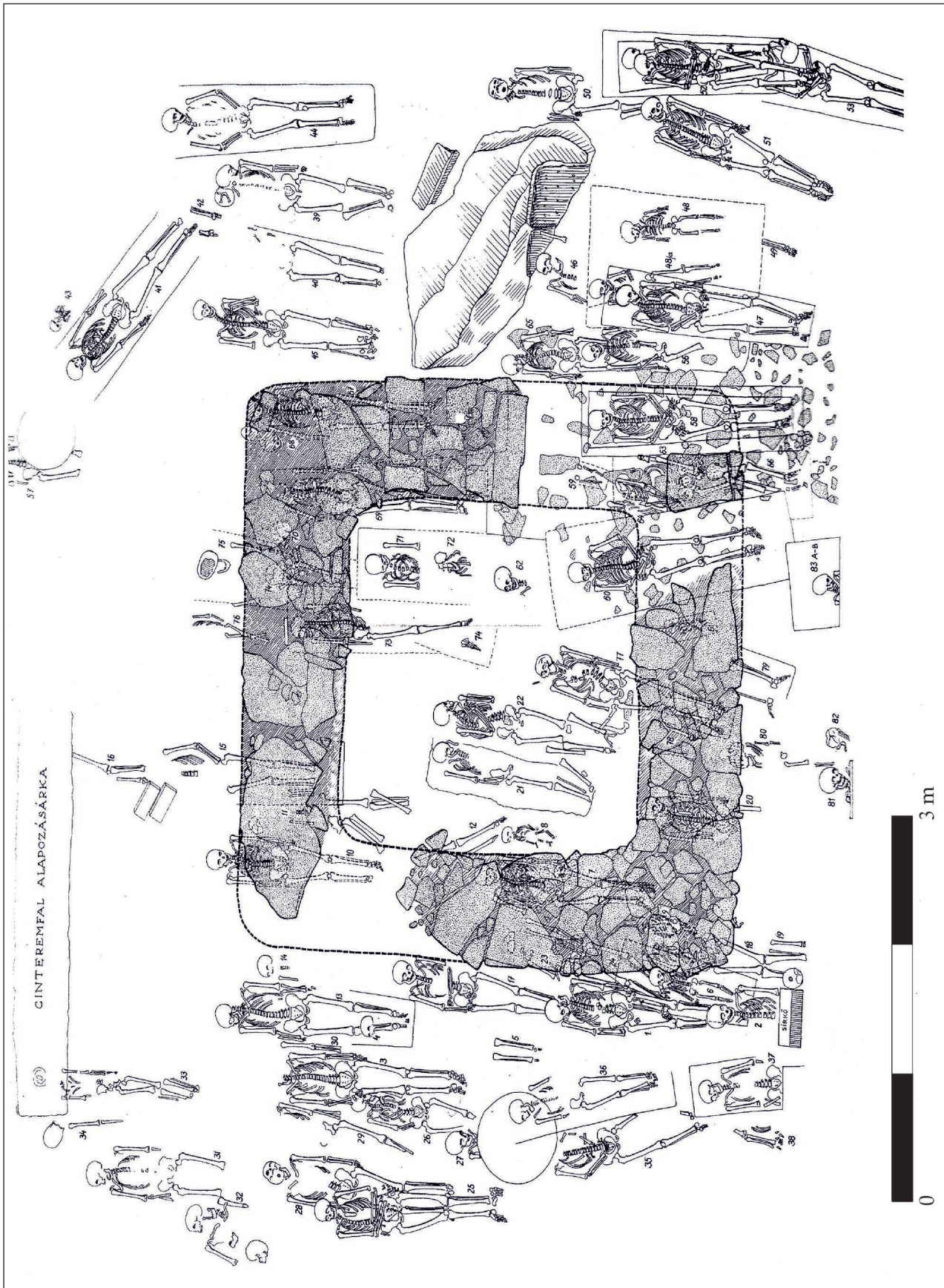

18. tábla. Doboka – Fellecvar: edényégető kemence (kerámialeletek) (GÁLL 2015–2016, Fig. 28)
 Plate 18. Dăbâca – Fellecvar: pottery kiln (ceramic finds) (after GÁLL 2015–2016, Fig. 28)

19. tábla. Gyalu – *Castellum* területe: 1–9 (Rusu 1956, Fig. 8/1–5, Pl. III/17–18, 26, 29 nyomán)
 Plate 19. Gilău – the area of the Roman fort: 1–9 (after Rusu 1956, Fig. 8/1–5, Pl. III/17–18, 26, 29)

20. tábla. Kide – Református templom: a temetkezések rétegződése (MÉRI 1944, 4. kép nyomán)
 Plate 20. Chidea – Reformed church: the stratifications of the burials (after MÉRI 1944, 4. kép)

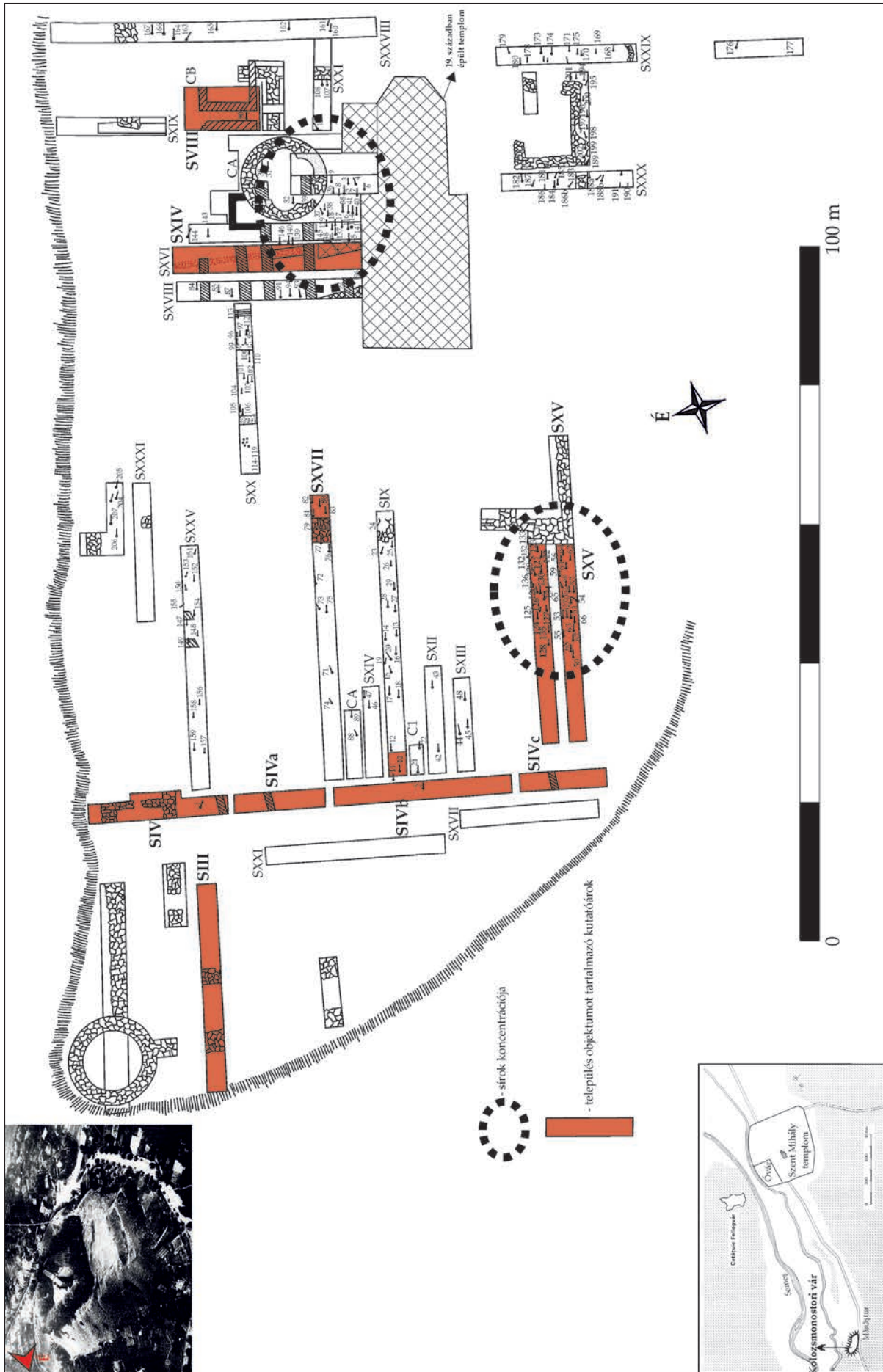

21. tábla. Kolozsmonostor légi felvétele (1961)
Plate 21. Cluj-Napoca – Mănăştur: aerial photo in 1961

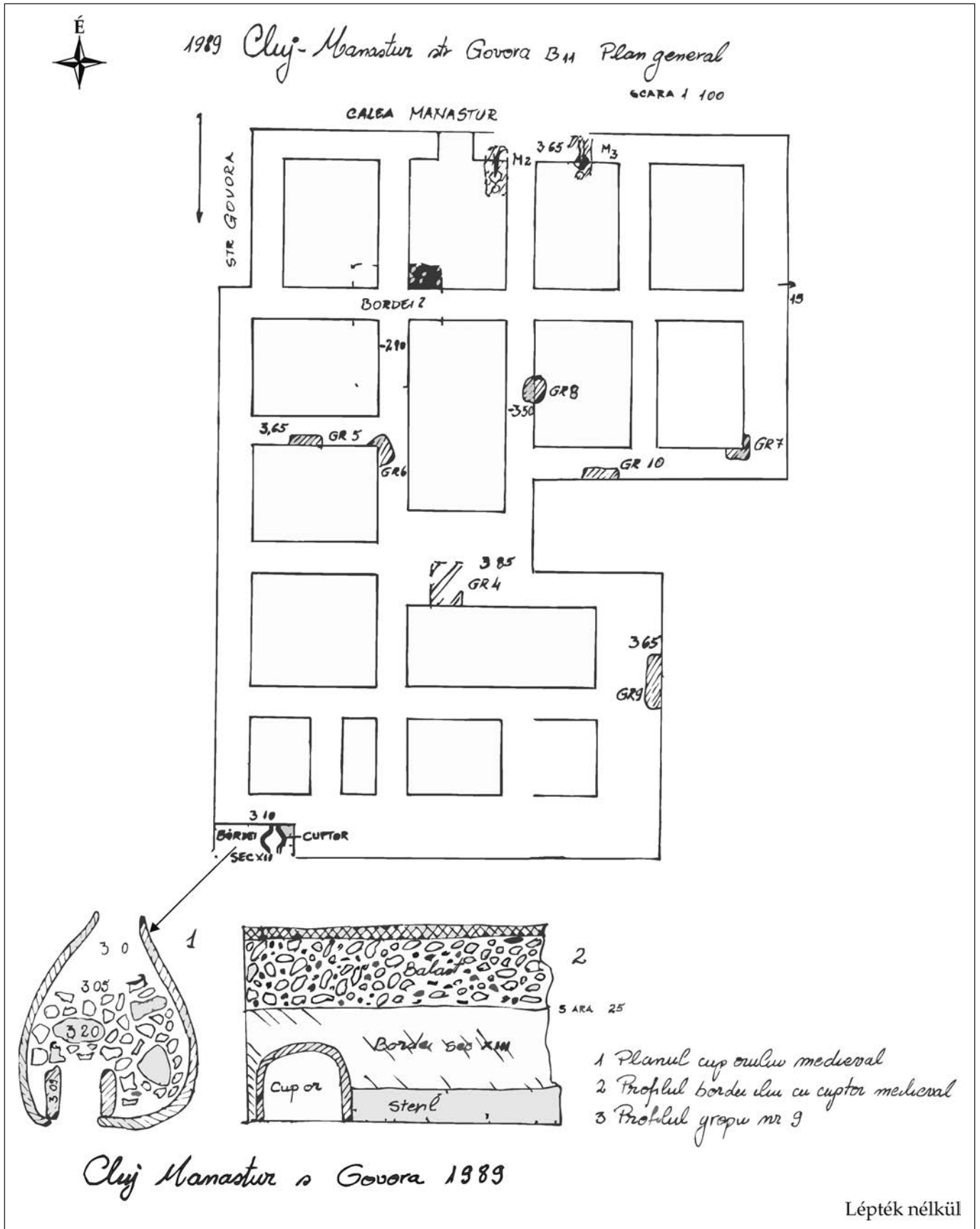

22. tábla. Kolozsvár – Kolozsmonostor: A–C. Részletek a várról (Fénykép: Nagy József Gábor)
Plate 22. Cluj-Napoca – Mănăştur: A–C. Details of the fortress (Photograph: József Gábor Nagy)

23. tábla. Kolozsvár – Kolozsmonostor – Kálvária (GÁLL–GERGELY–NAGY 2017, 1. tábla nyomán)
 Plate 23. Cluj-Napoca – Mănăştur (after GÁLL–GERGELY–NAGY 2017, 1. tábla)

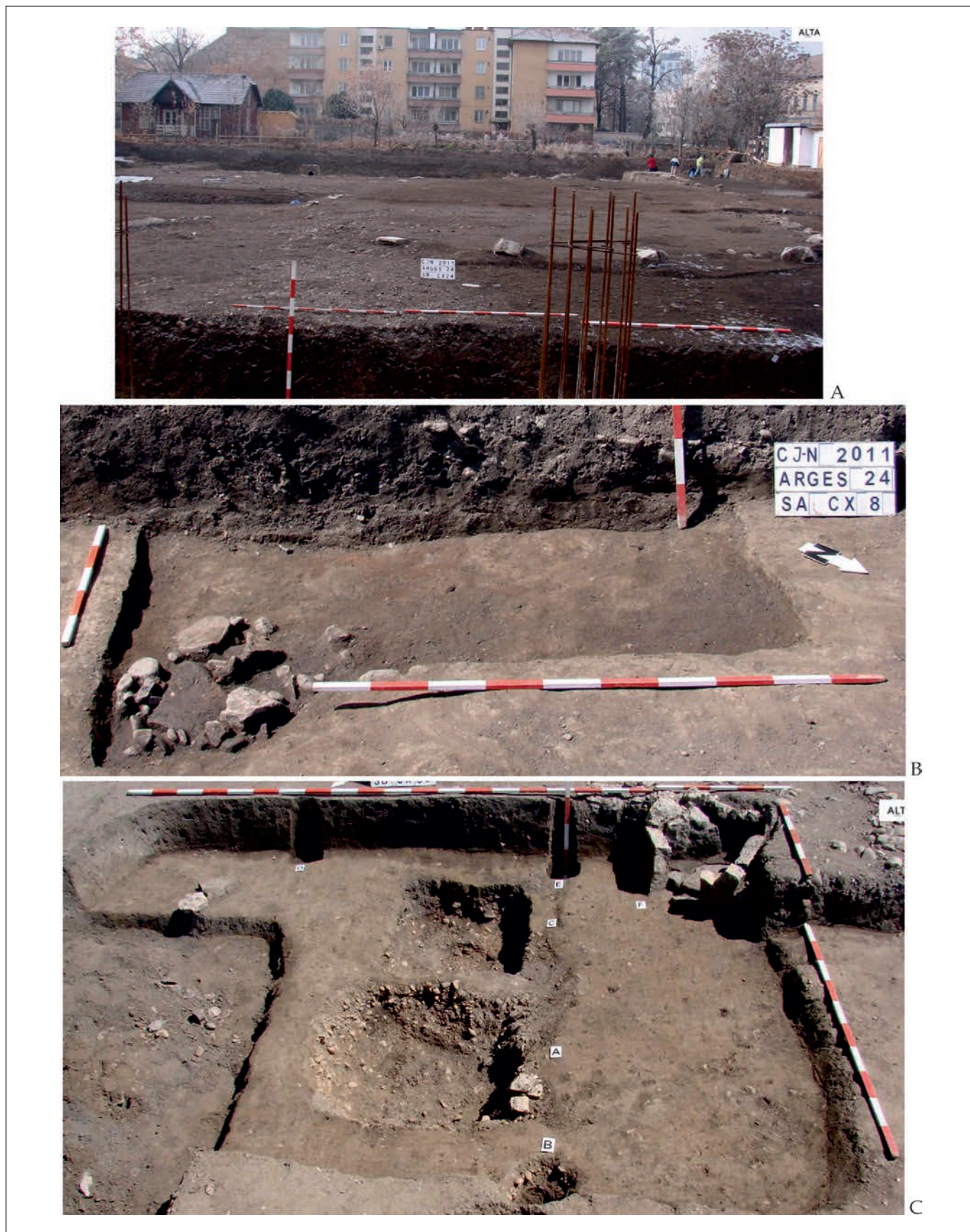

24. tábla. Kolozsvár – Kolozsmonostor – Monostori út (közöletlen)
Plate 24. Cluj-Napoca – Mănăștur – Mănăștur road (unpublished)

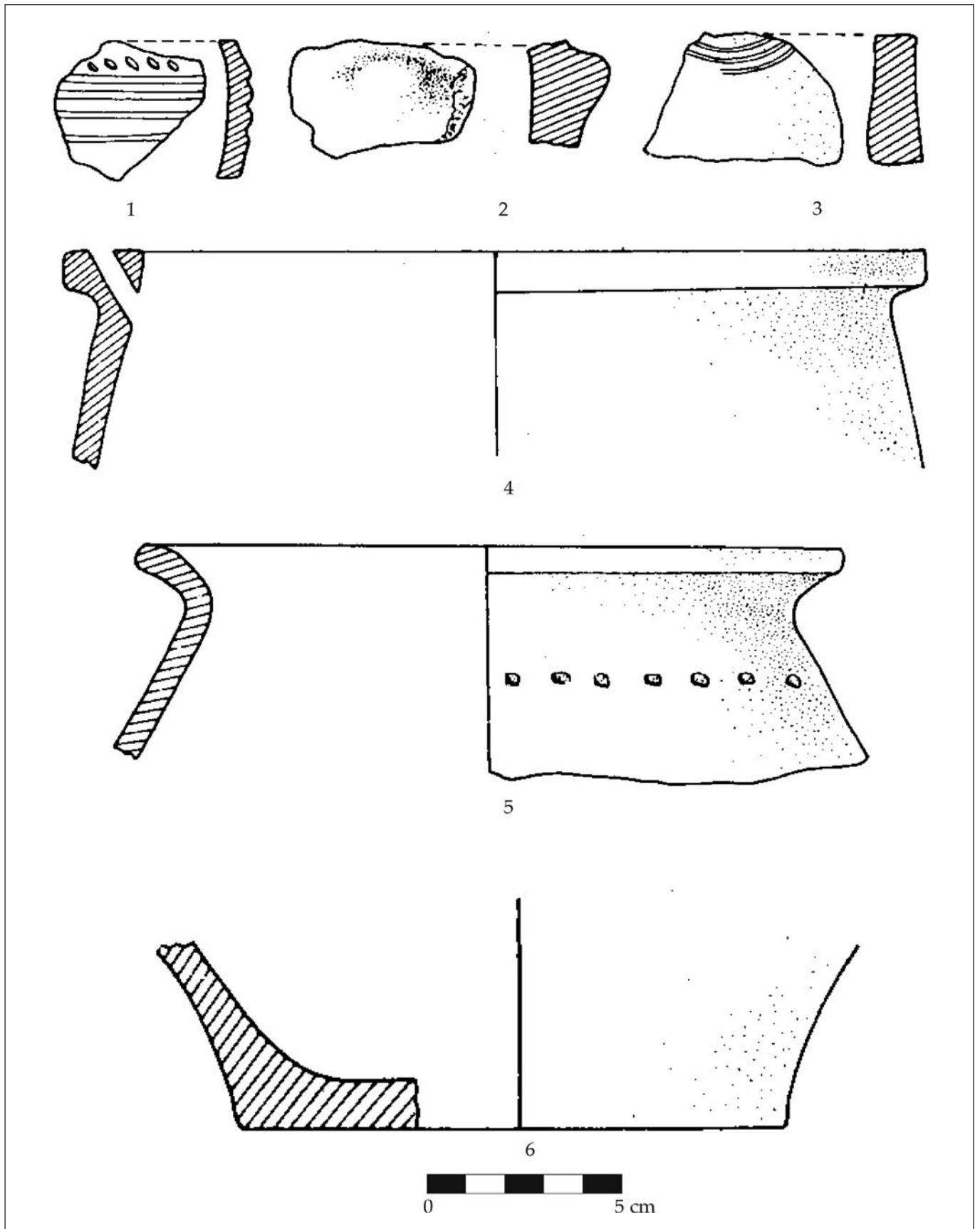
25. tábla. Kolozsvár – Főtér körüli temetők azonosított részletei
Plate 25. Cluj-Napoca: the position of the cemetery parts in Piața Unirii/Főtér

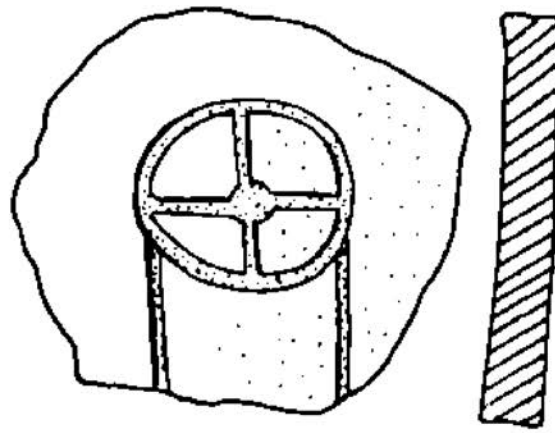

26. tábla. Kolozsvár – Alsóvárosi Református Kétágú Templom: 1. A kutatott felület egy részlete; 2. Cx 8; 3. Cx 39
 (BOTA ET AL. 2012 nyomán)

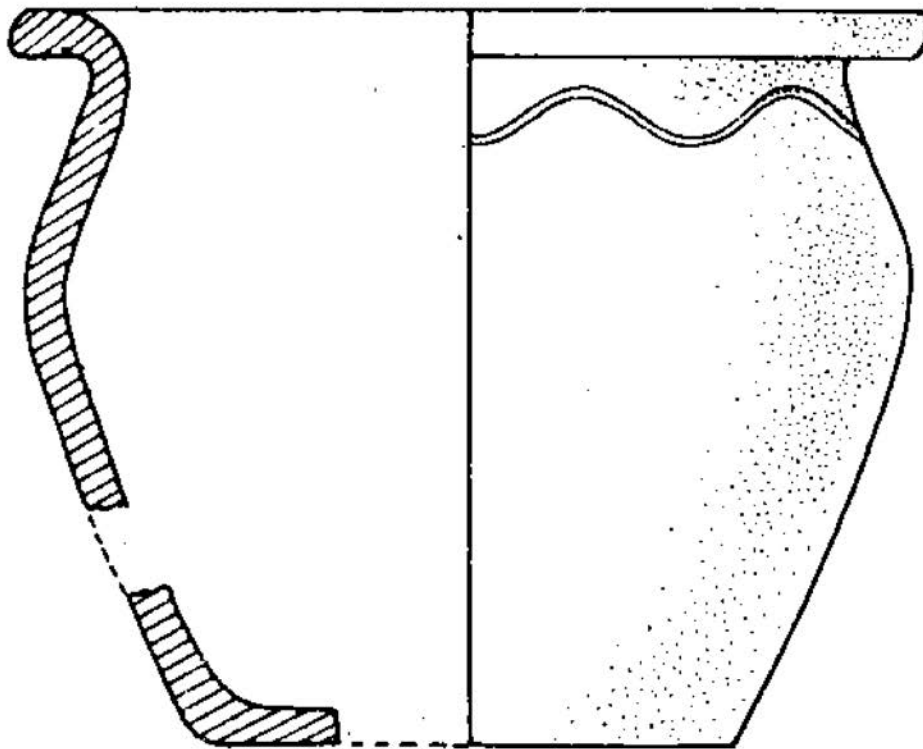
Plate 26. Cluj-Napoca – Downtown Reformed Church: 1. A detail of the researched area; 2. Cx 8; 3. Cx 39
 (after BOTA ET AL. 2012)

27. tábla. Kolozsvár – Békás: 1–6 (GOGÁLTAN–COCIȘ–PAKI 1992, Pl. XII/4–5, 7, 9–10 nyomán)
 Plate 27. Cluj-Napoca – Becaș: 1–6 (after GOGÁLTAN–COCIȘ–PAKI 1992, Pl. XII/4–5, 7, 9–10)

1

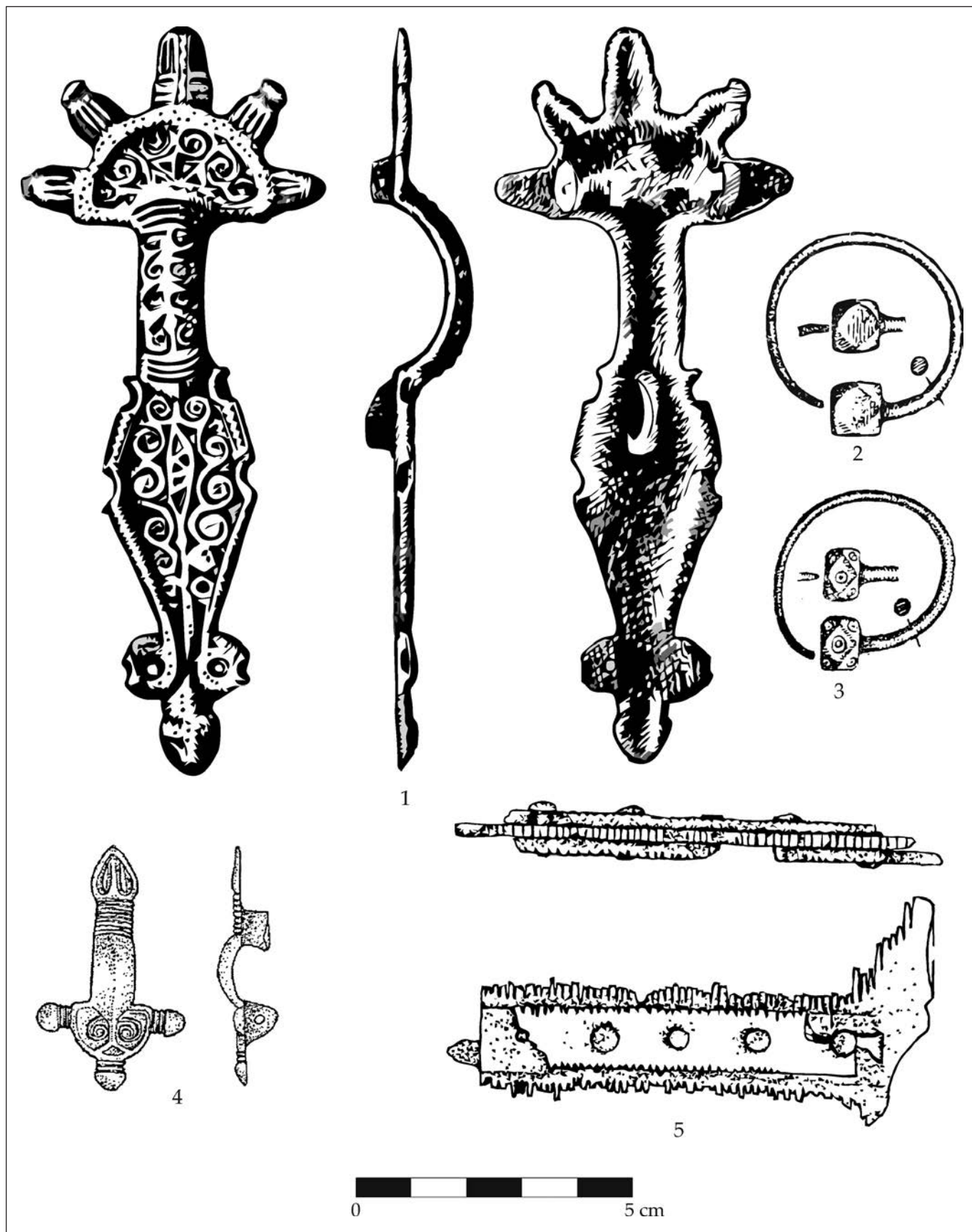

2

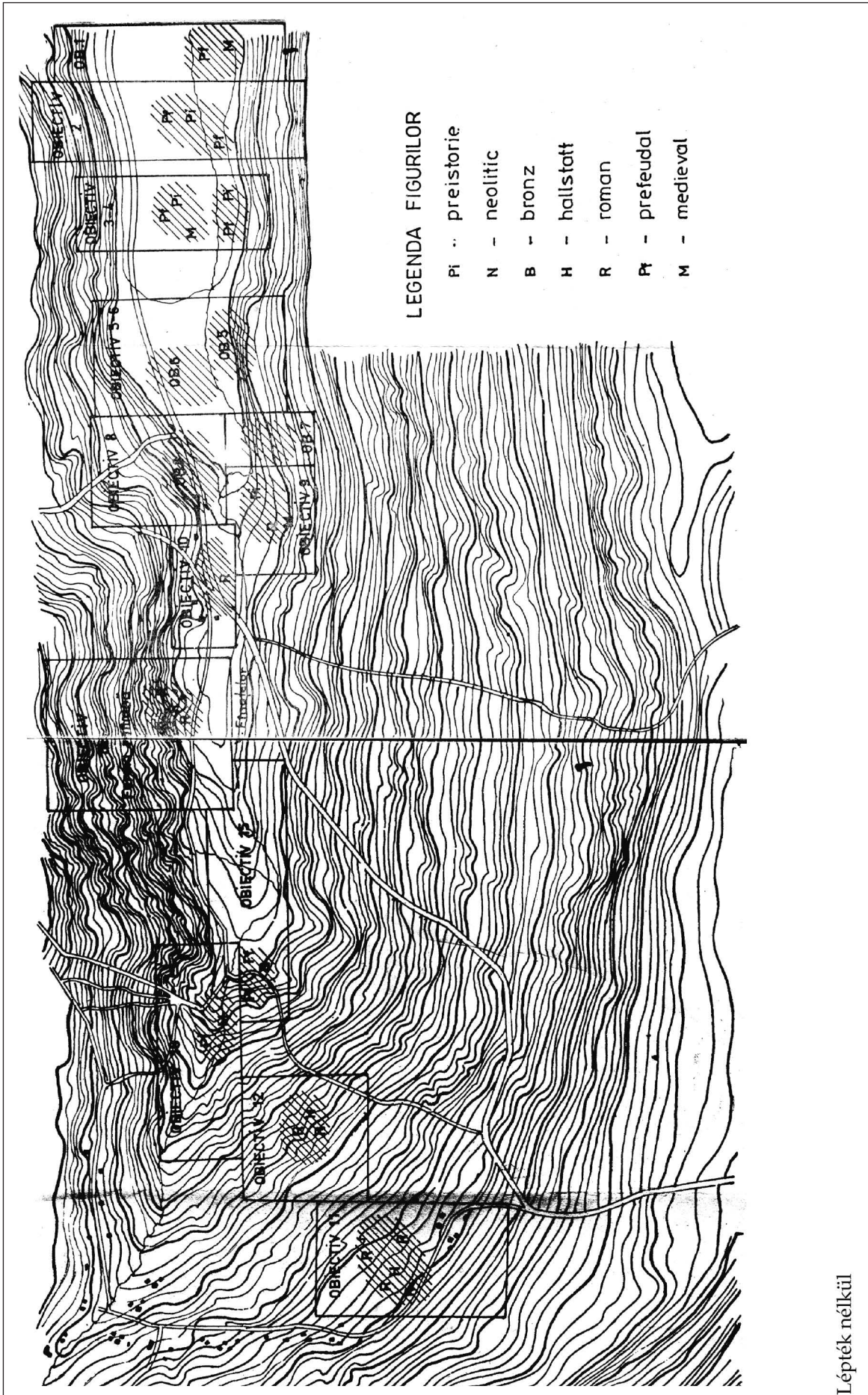

28. tábla. Kolozsvár – Békás: 1–2 (GOGÂLTAN–COCIŞ–PAKI 1992, Pl. XII/8, 11 nyomán)
Plate 28. Cluj-Napoca – Becaş: 1–2 (after GOGÂLTAN–COCIŞ–PAKI 1992, Pl. XII/8, 11)

29. tábla. Kolozsvár – Kardosfalva/Cordoș – Téglagyár/Țiglărie: III. sír: 1; II. sír: 2–3; IV. sír: 4; V. sír: 5
 (FERENCZI 1960, Fig. 2; HOREDT 1958a, Abb. 22/7–8; HICA–FERENCZI 2006, Fig. 1/6, 10 nyomán)
 Plate 29. Cluj-Napoca – Cordoș – Téglagyár/Țiglărie: Grave III: 1; Grave II: 2–3; Grave IV: 4; Grave V: 5
 (after FERENCZI 1960, Fig. 2; HOREDT 1958a, Abb. 22/7–8; HICA–FERENCZI 2006, Fig. 1/6, 10)

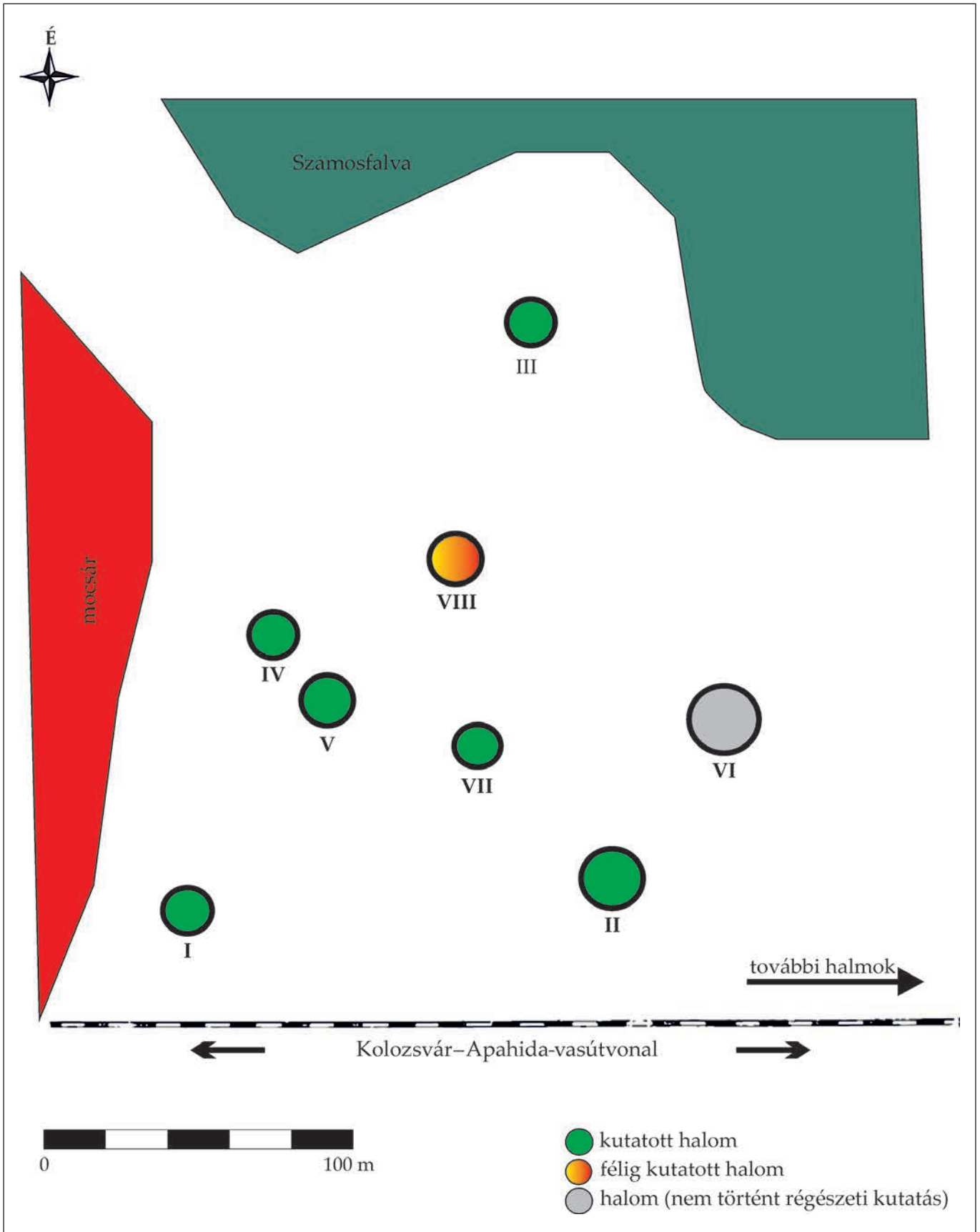
30. tábla. Kolozsvár – Meleg-völgy/Fánafelet 1-6., 8., 10-11., 13-15. terepfelület (LAZAROVICI-KALMAR 1985-1986, Anexă nyomán)
 Plate 30. Cluj-Napoca – Meleg-völgy/Fánafelet ground plan nos. 1-6, 8, 10-11, 13-15 (after LAZAROVICI-KALMAR 1985-1986, Anexă)

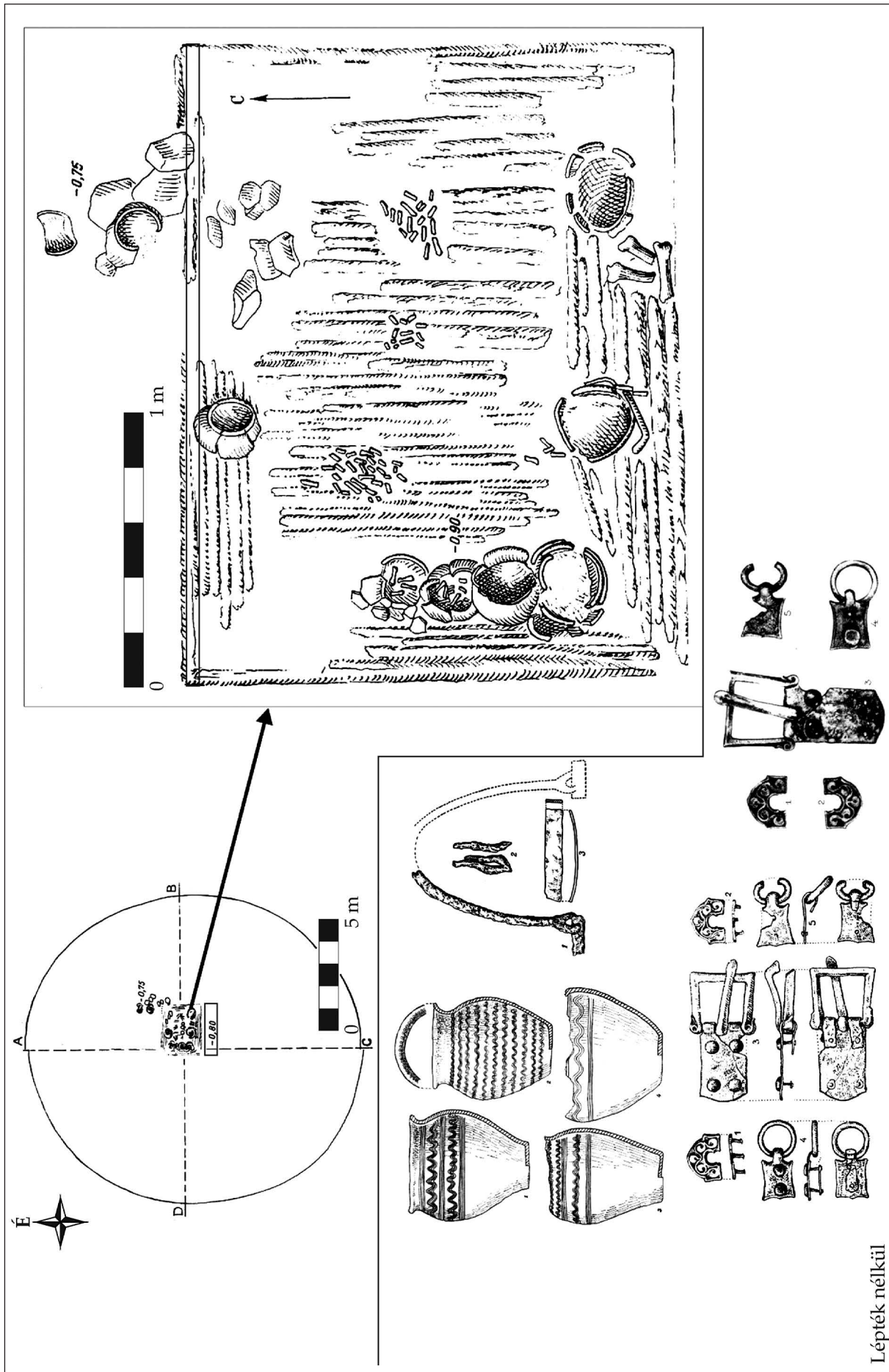
31. tábla. Kolozsvár – Szamosfalva – Palocsay-kert: 1–11 (HARHOIU–SPÂNU–GÁLL 2011, Fig. 31 nyomán)
 Plate 31. Cluj-Napoca – Someșeni – Palocsay's garden: 1–11 (after HARHOIU–SPÂNU–GÁLL 2011, Fig. 31)

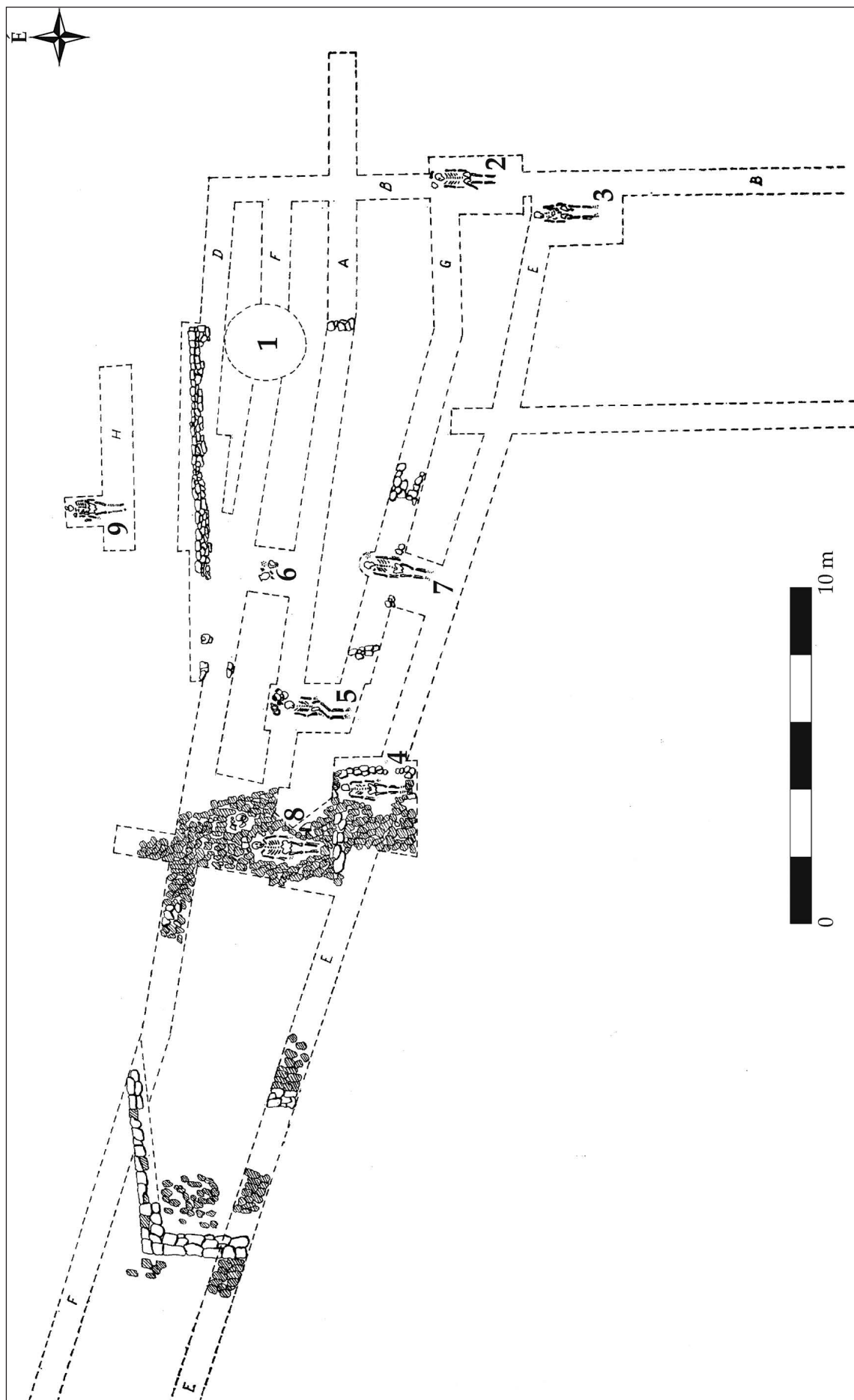
32. tábla. Kolozsvár – Szamosfalva – Falu Ny-i része: a halmok topográfiai helyzete
(GÁLL–LACZKÓ 2013b, 14. tábla nyomán)

Plate 32. Cluj-Napoca – Someșeni – the western part of the quarter: the topographical position of the mounds
(after GÁLL–LACZKÓ 2013b, 14. tábla)

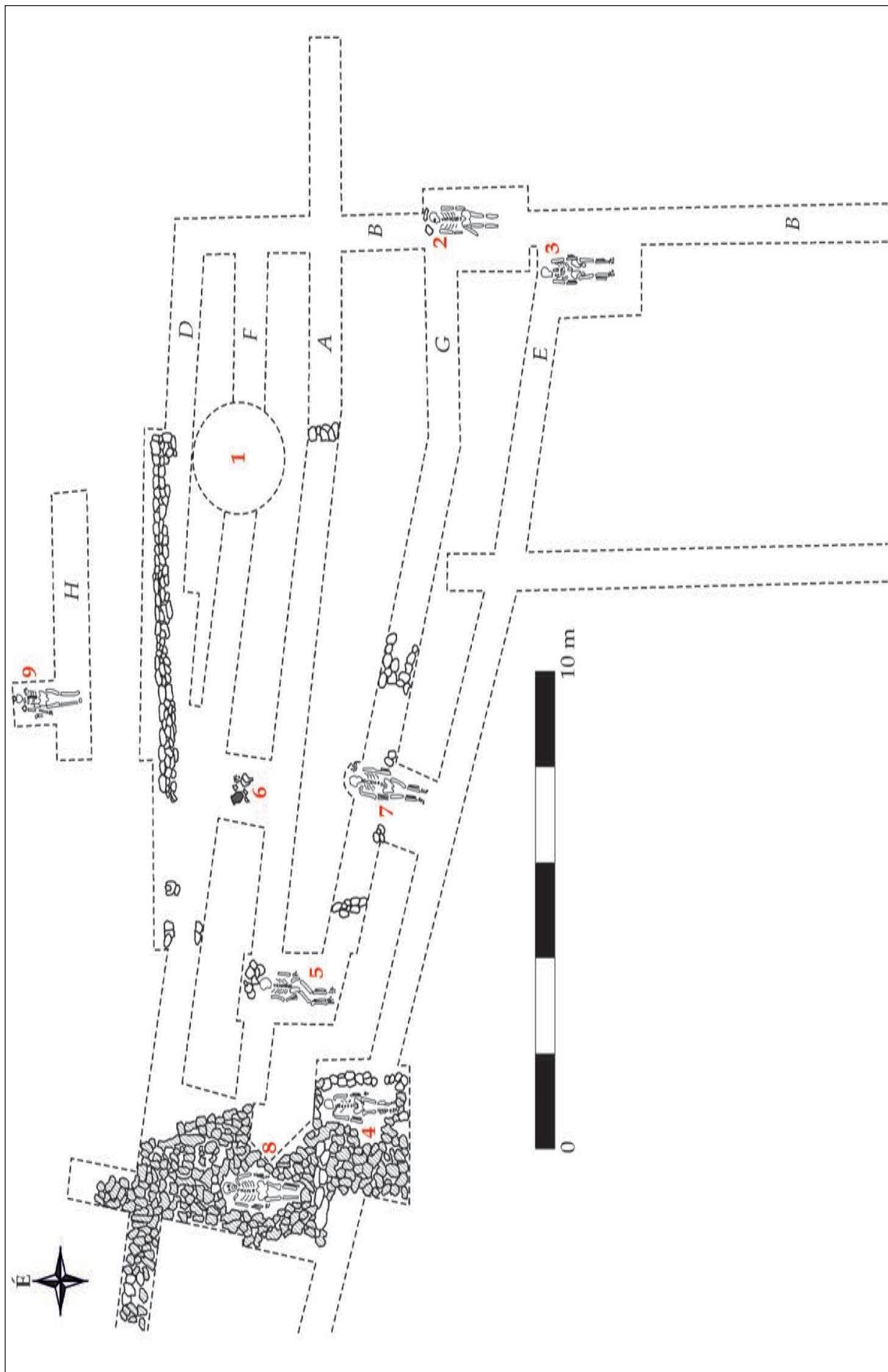
Lépték nélkül

33. tábla. Kolozsvár – Szamosfalva – Falu Ny-i része: I. halom
 (MACREA 1958, Risz. 4; MACREA 1959a, Fig. 1-5 nyomán újrajzolta GÁLL-LACZKÓ 2013b, 15. tábla)
 Plate 33. Cluj-Napoca – Someșeni – the western part of the quarter Mound I
 (after MACREA 1958, Risz. 4; MACREA 1959a, Fig. 1-5 redrawn by GÁLL-LACZKÓ 2013b, 15. tábla)

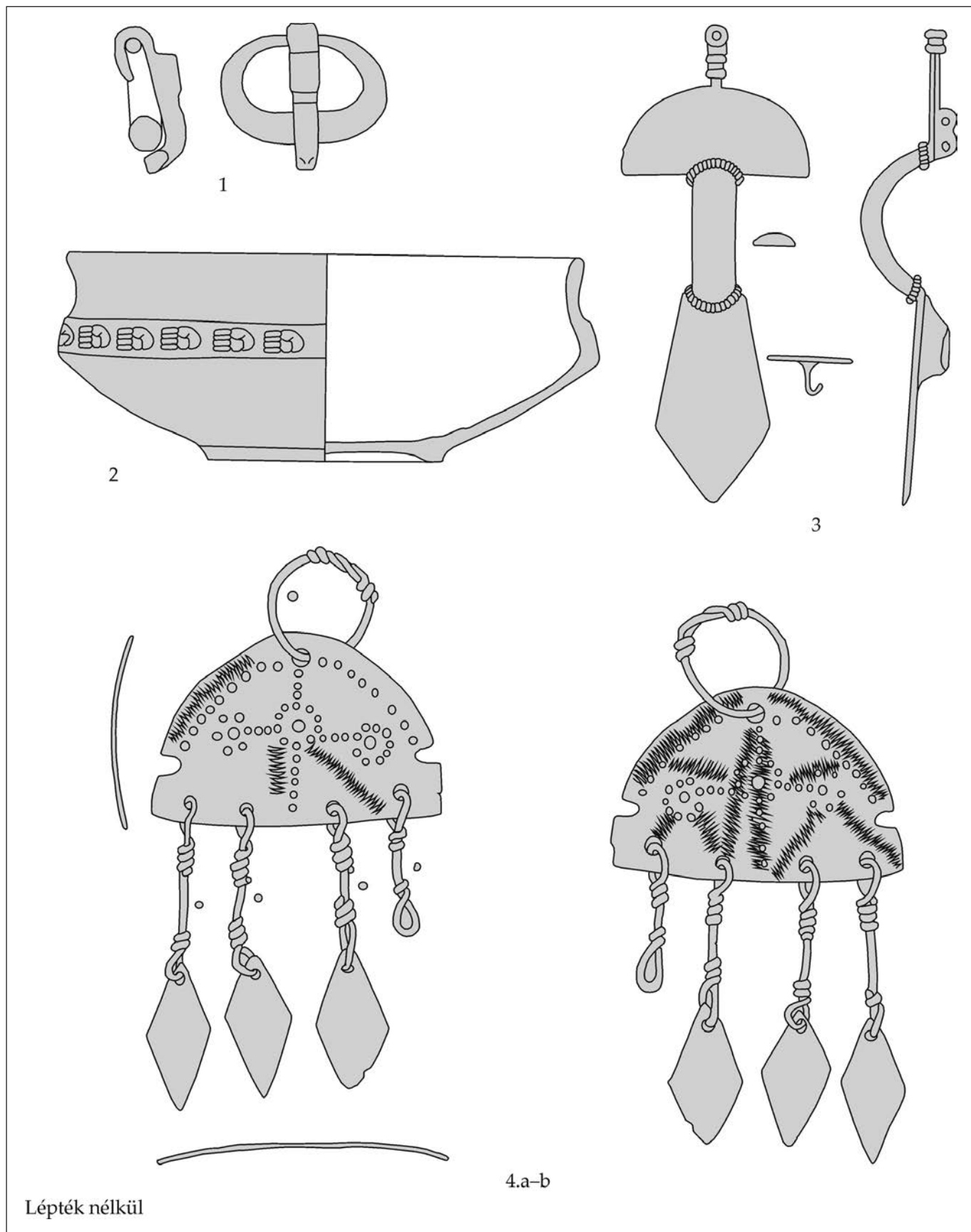

34. tábla. Magyarpalatka – Tag/Coast: az ásatási felület térképe (HICA-CÎMPEANU 1976, Abb. 1 nyomán)
 Plate 34. Pălatca – Coastă/Tag: the ground plan of the excavation (after HICA-CÎMPEANU 1976, Abb. 1)

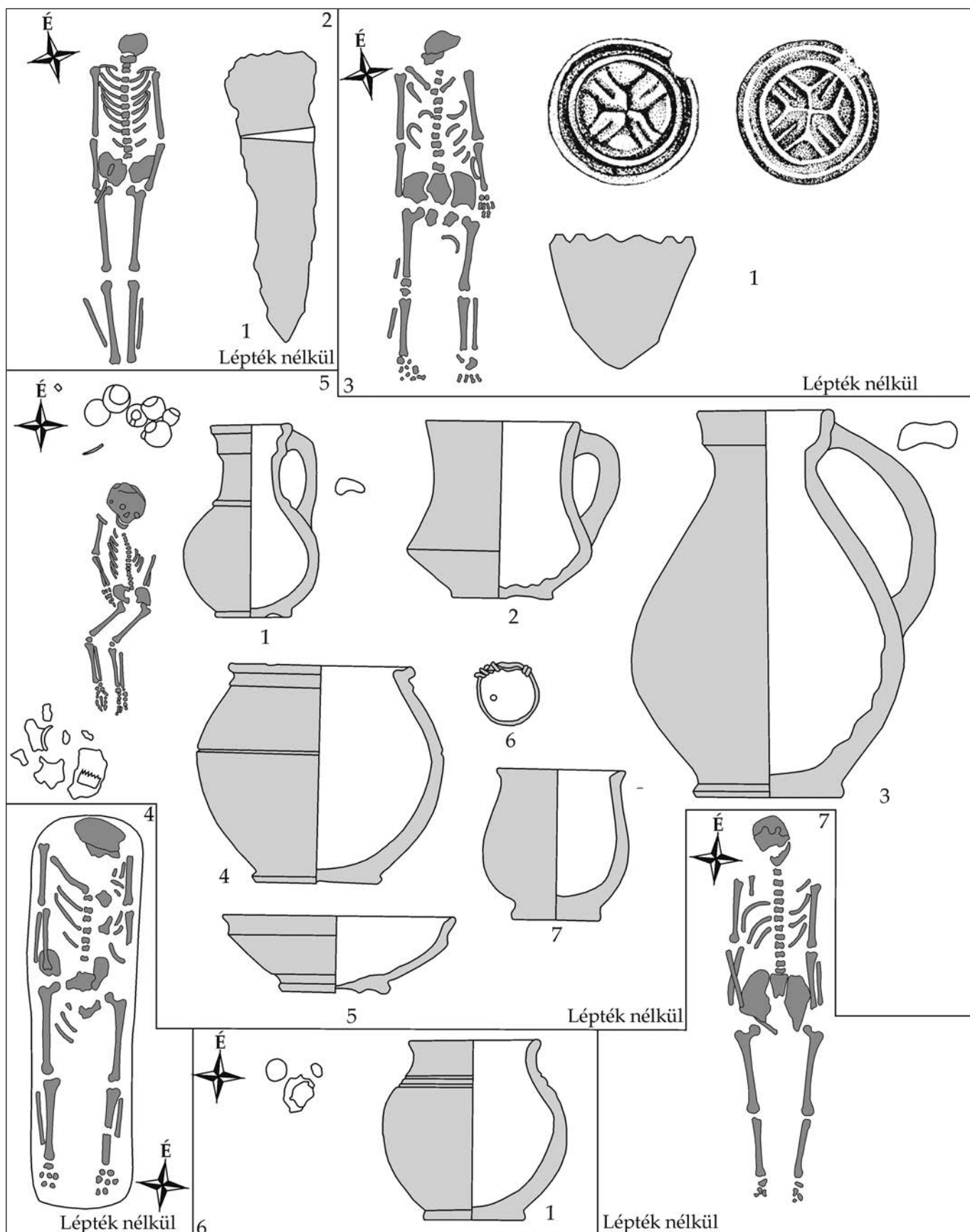

35. tábla. Magyarpalatka – Tag/Coastă: a feltárt temetőrész térképe (HICA-CÎMPEANU 1976, Abb. 1 nyomán)
 Plate 35. Pălatca – Coastă/Tag: the ground plan of the burial ground (after HICA-CÎMPEANU 1976, Abb. 1)

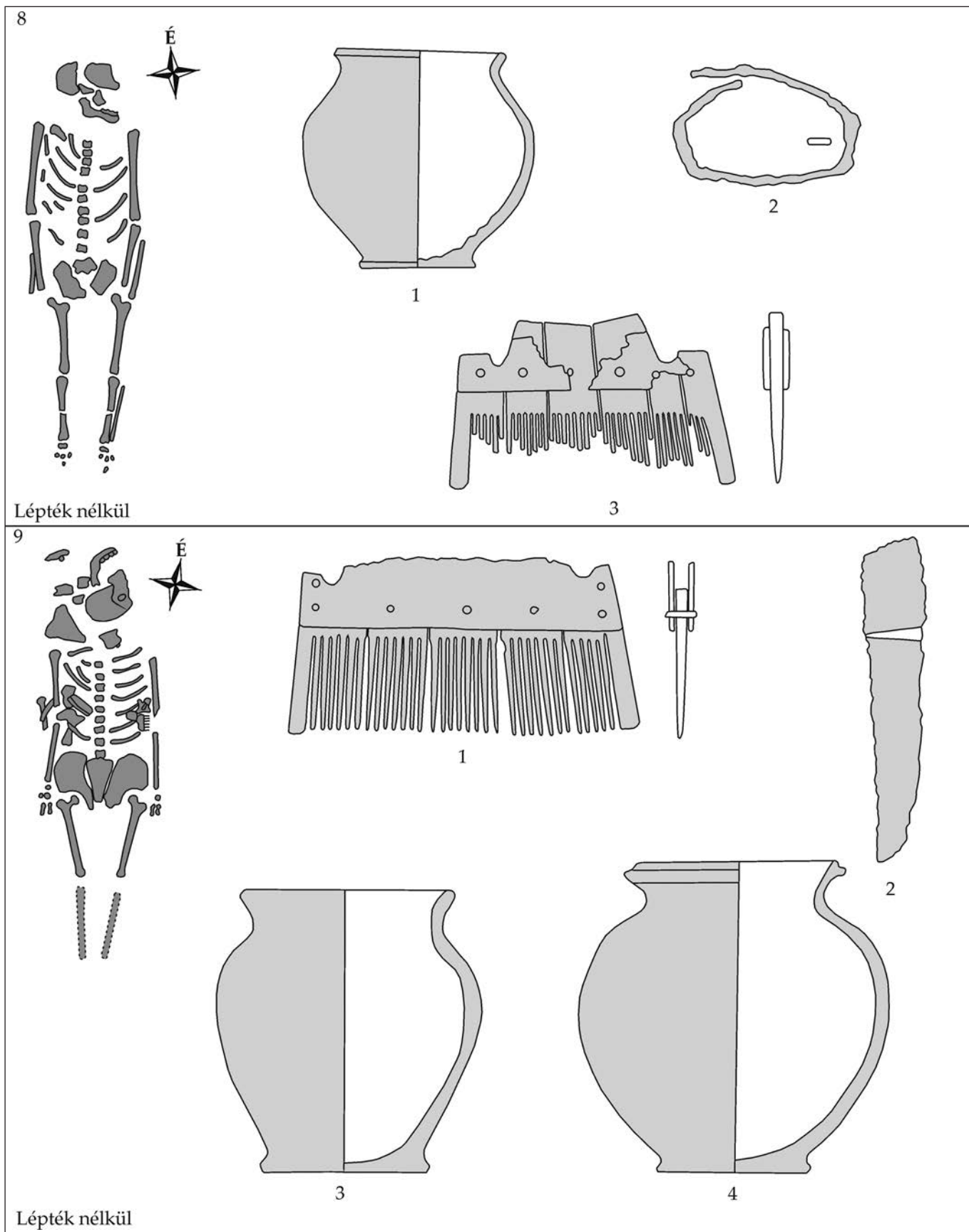

36. tábla. Magyarpalatka – Tag/Coastă 1. sír: 1–4 (HICA-CÎMPEANU 1976, Abb. 6 nyomán)
 Plate 36. Pălatca – Coastă/Tag Grave 1: 1–4 (after HICA-CÎMPEANU 1976, Abb. 6)

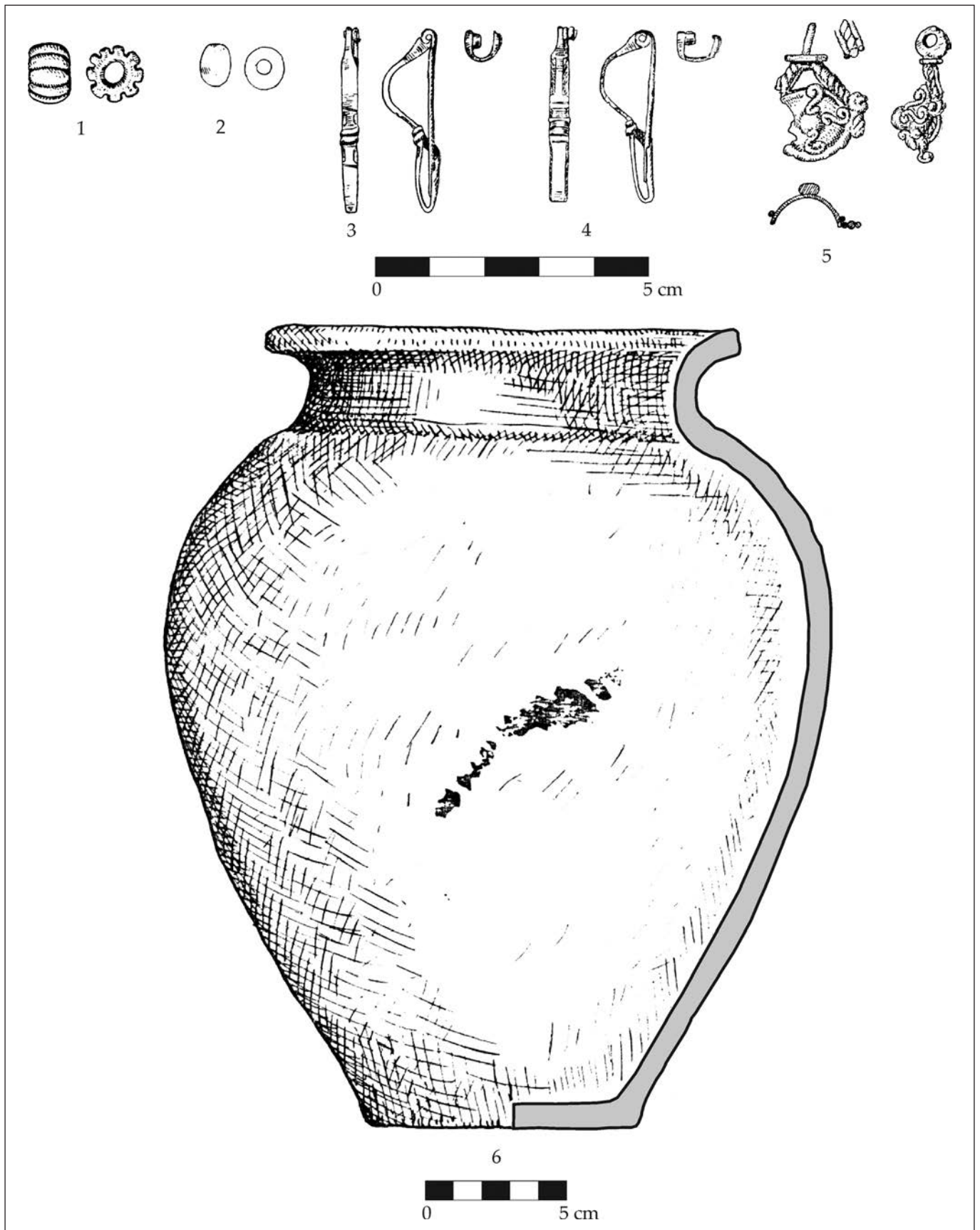

37. tábla. Magyarpalatka – Tag/Coastă 2. sír: 1; 3. sír: 1; 4. sír: 1; 5. sír: 1-7; 6. sír: 1
 (HICA-CÎMPEANU 1976, Abb. 5, Abb. 7 nyomán)
 Plate 37. Pălatca – Coastă/Tag Grave 2: 1; Grave 3: 1; Grave 4: 1; Grave 5: 1-7; Grave 6: 1
 (after HICA-CÎMPEANU 1976, Abb. 5, Abb. 7)

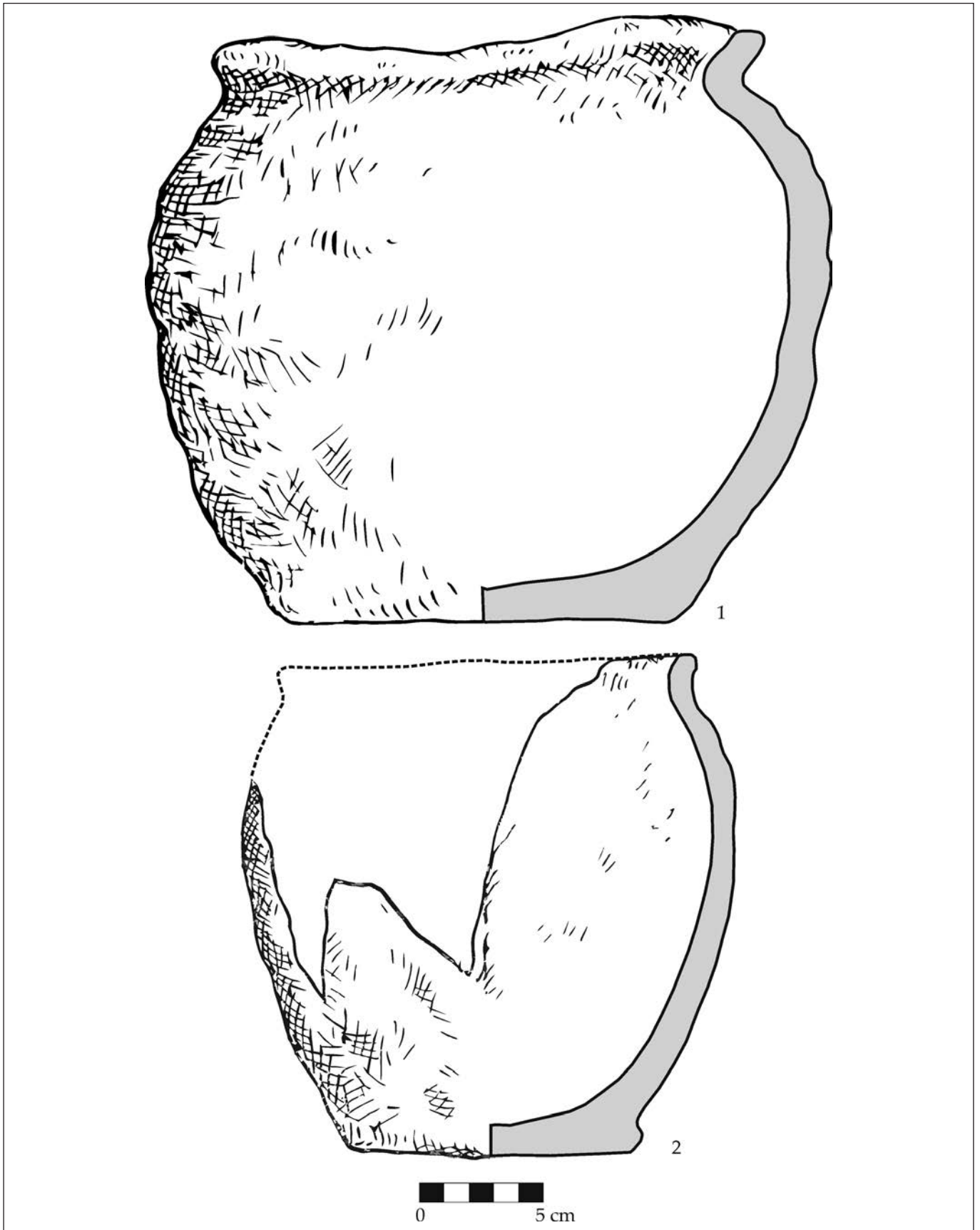

38. tábla. Magyarpalatka – Tag/Coastă 8. sír: 1–7; 6. sír: 1–4 (HICA-CÎMPEANU 1976, Abb. 5, Abb. 8 nyomán)
 Plate 38. Pălatca – Coastă/Tag Grave 8: 1–3; Grave 6: 1–4 (after HICA-CÎMPEANU 1976, Abb. 5, Abb. 8)

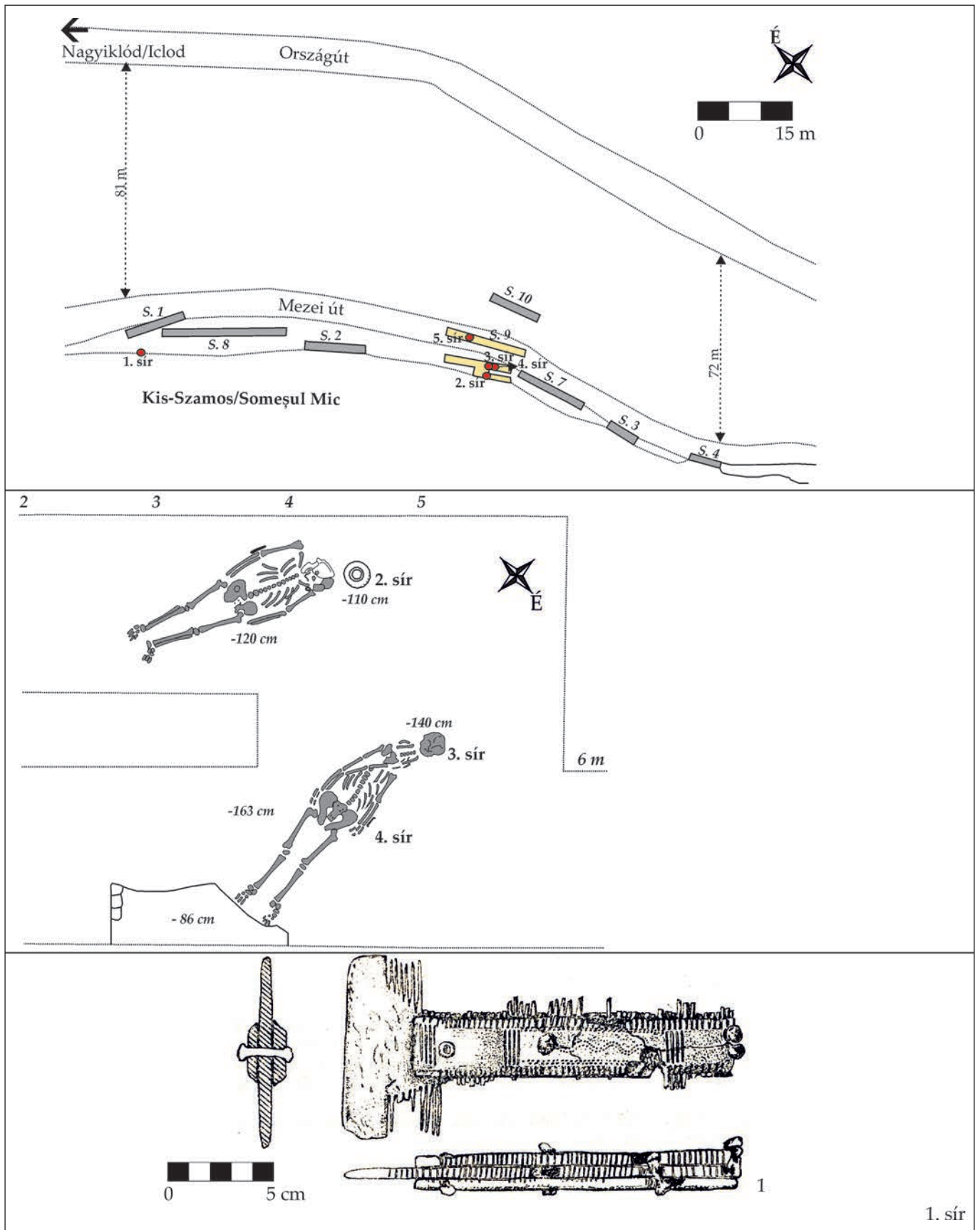

39. tábla. Magyarszovát – Somoša/Somoša 2. sír: 1–6 (VASILIEV 1968, Fig. 1 nyomán)
 Plate 39. Suatu – Somoša/Somoša Grave 2: 1–6 (after VASILIEV 1968, Fig. 1)

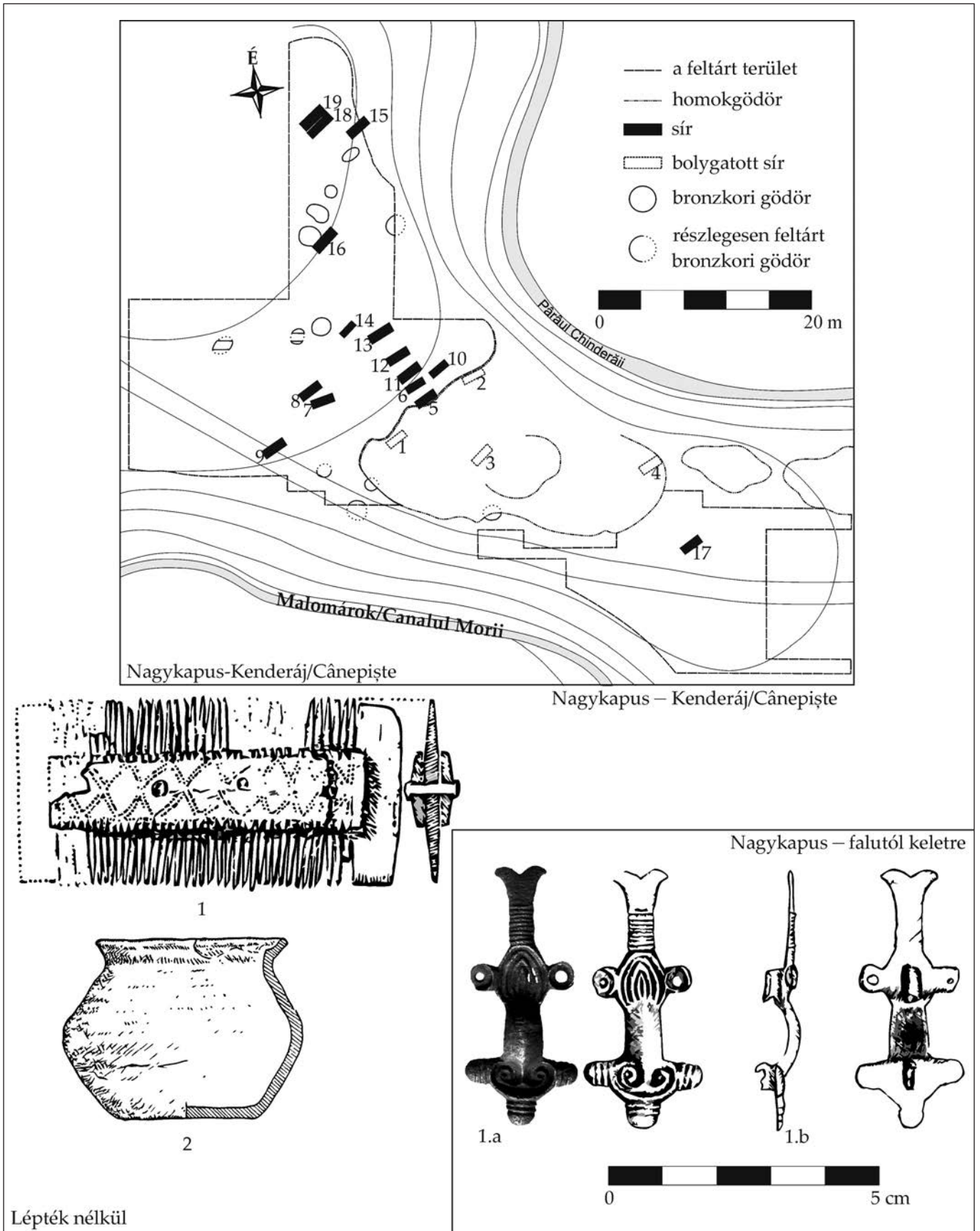

40. tábla. Nádasdaróc – Kis-domb/Dâmbu Mic: 1–2 (FERENCZI 1970, Pl. I–II nyomán)
Plate 40. Dorolțu – Dâmbu Mic/Kis-domb (after FERENCZI 1970, Pl. I–II)

41. tábla. Nagyiklód – Pământul Vlădiciei, La Balastieră, „C” felület: 1 (HICA-CÎMPEANU 1978, Fig. 1–3 nyomán)
 Plate 41. Iclod – Pământul Vlădiciei, La Balastieră, Sector ‘C’: 1 (after HICA-CÎMPEANU 1978, Figs. 1–3)

42. tábla. Nagykapus – Kenderáj/Cânepiște: 1–2; Nagykapus: 1 (Dobos 2009, Fig. 1, Fig. 4/10–11, Fig. 9 nyomán)
 Plate 42. Căpușu Mare – Cănepiște/Kenderáj: 1–2; Căpușu Mare: 1 (after Dobos 2009, Fig. 1, Fig. 4/10–11, Fig. 9)

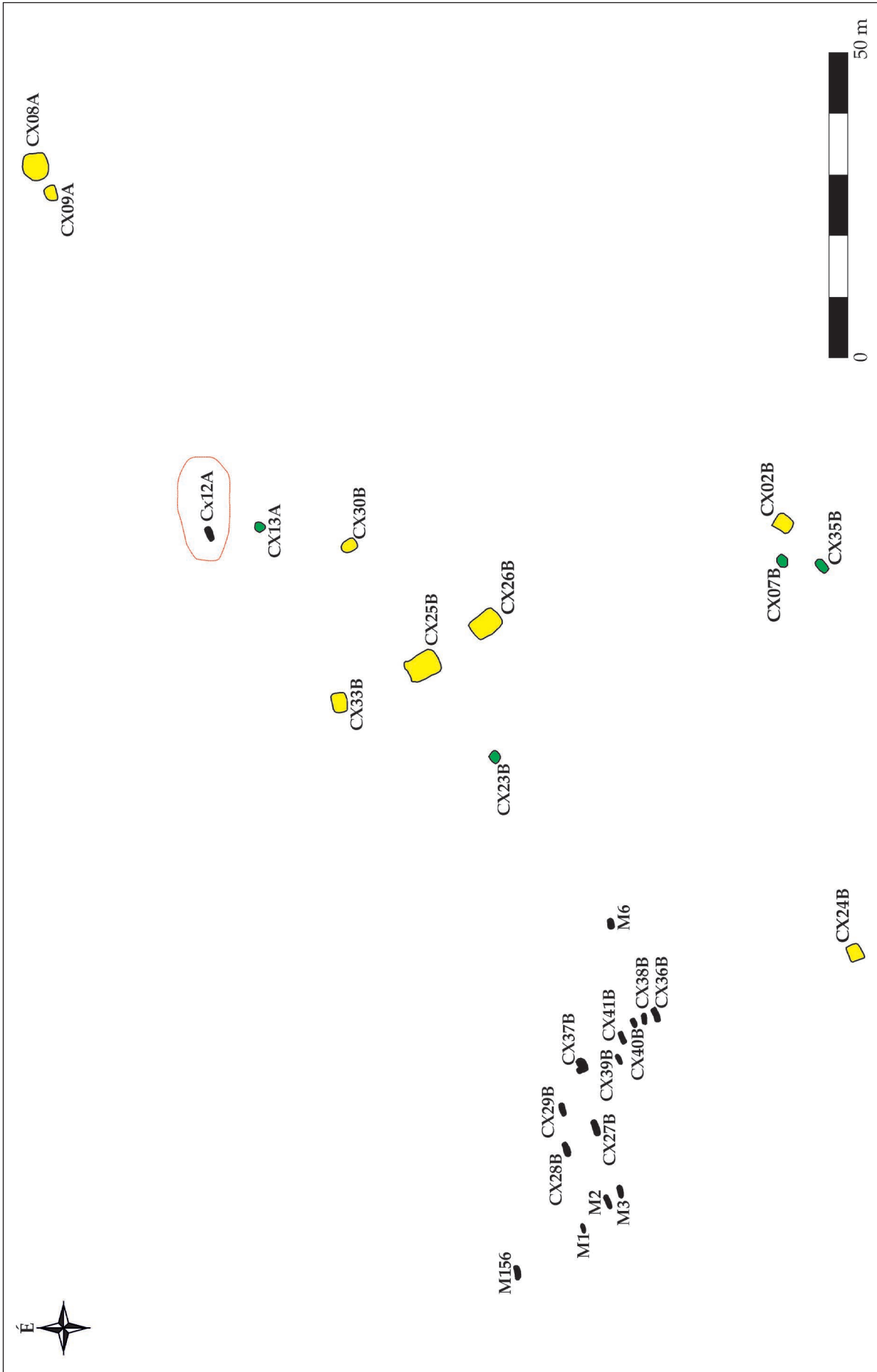

Lépték nélkül

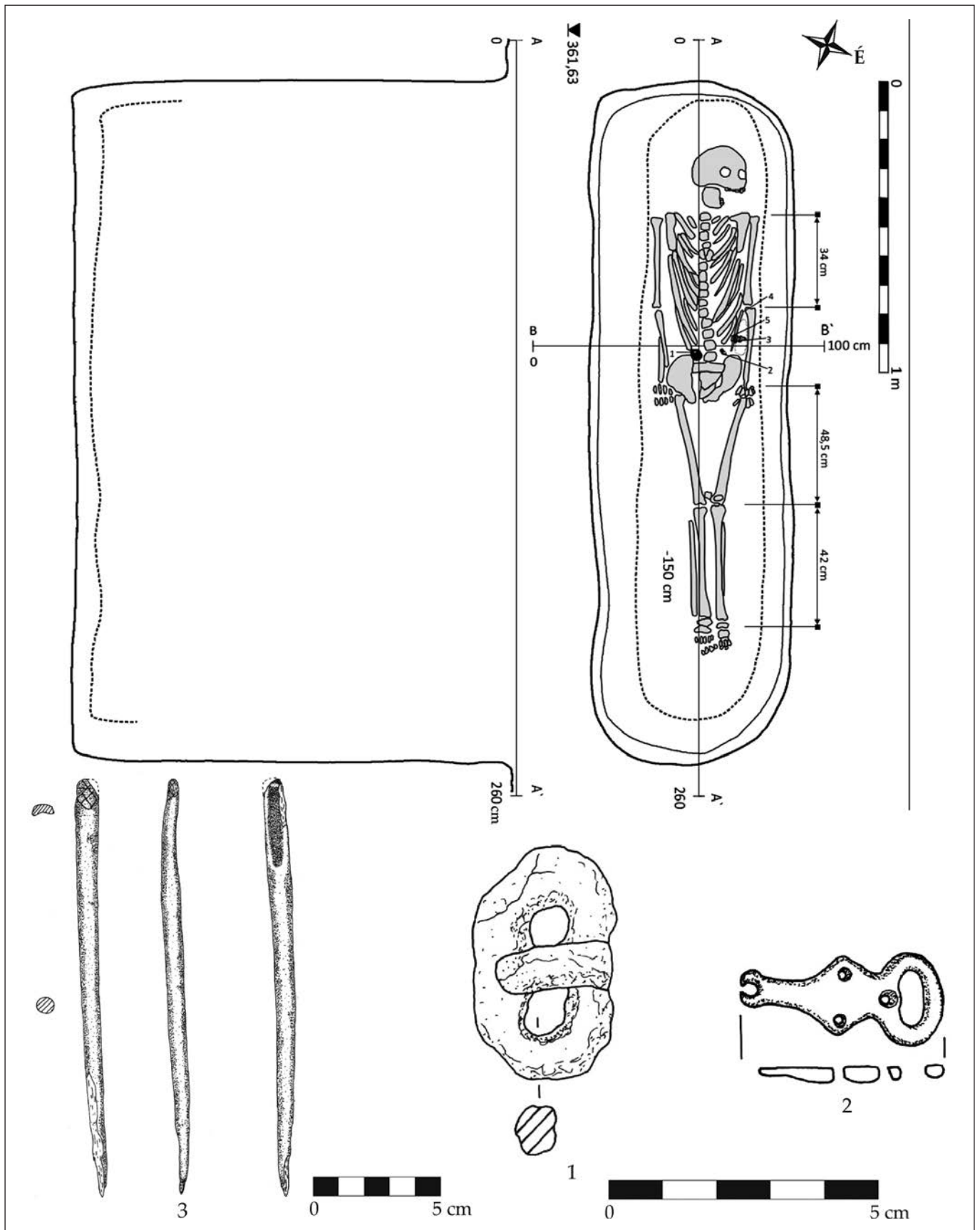
1

43. tábla. Szamosújvárnémeti – Református templom: 1 (ORNSTEIN 1896, 155: kép nyomán)
Plate 43. Mintiu Gherlii – Reformed church: 1 (after ORNSTEIN 1896, 155: figure)

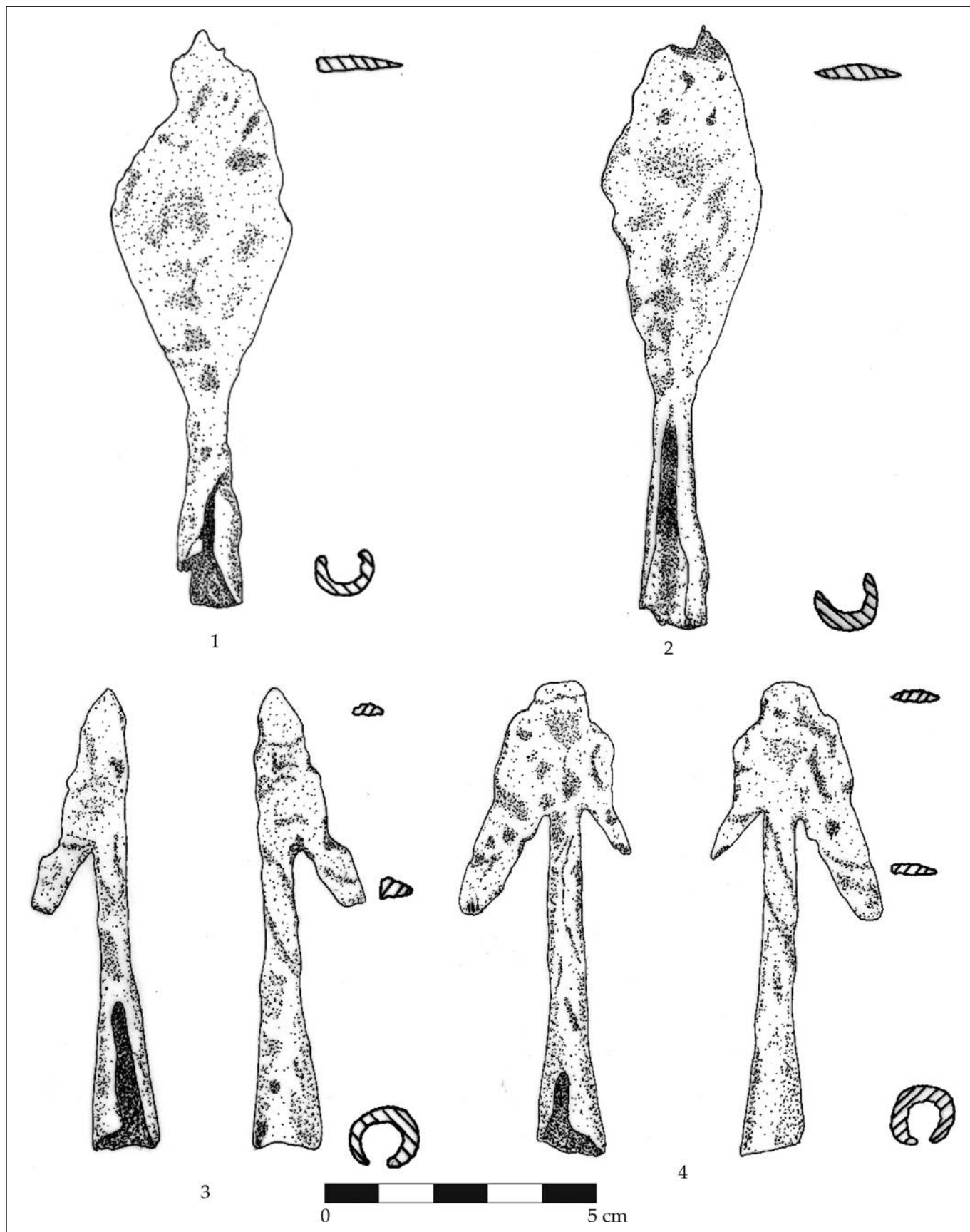

44. tábla. Szászfócsa – Polus Center/Şapca verde: 5–6. századi telep és temetőjének térképe (FERENCZ–NAGY–LÁZÁRESCU 2009, Pl. I nyomán)
 Plate 44. Floreşti – Polus Center/Şapca Verde: the ground plan of the settlement and the burial ground (after FERENCZ–NAGY–LÁZÁRESCU 2009, Pl. I)

45. tábla. Szászfenes – Polus Center/Şapca Verde Cx 12A: 1-3
 (FERENCZ-NAGY-LĂZĂRESCU 2009, Pl. VIII, Pl. IX/1, 3-4 nyomán)
 Plate 45. Floreşti – Polus Center/Şapca Verde Cx 12A: 1-3
 (after FERENCZ-NAGY-LĂZĂRESCU 2009, Pl. VIII, PL. IX/1, 3-4)

46. tábla. Szászfenes – Polus Center/Şapca Verde Cx 28B: 1–4 (FERENCZ–NAGY–LĂZĂRESCU 2009, Pl. XI/1–4 nyomán)
 Plate 46. Floreşti – Polus Center/Şapca Verde Cx 28B: 1–4 (after FERENCZ–NAGY–LĂZĂRESCU 2009, Pl. XI/1–4)

47. tábla. Szászfenés – Polus Center/Şapca Verde M1–M2. sír; M2. sír: 1–4 (OPREANU 2012, Abb. 2–4 nyomán)
 Plate 47. Floreşti – Polus Center/Şapca Verde Graves M1–M2; Grave M2: 1–4 (after OPREANU 2012, Abb. 2–4)

48. tábla. Szászfenes – Polus Center/Şapca Verde Cx 2 (közöletlen)
Plate 48. Floreşti – Polus Center/Şapca Verde Cx 2 (unpublished)

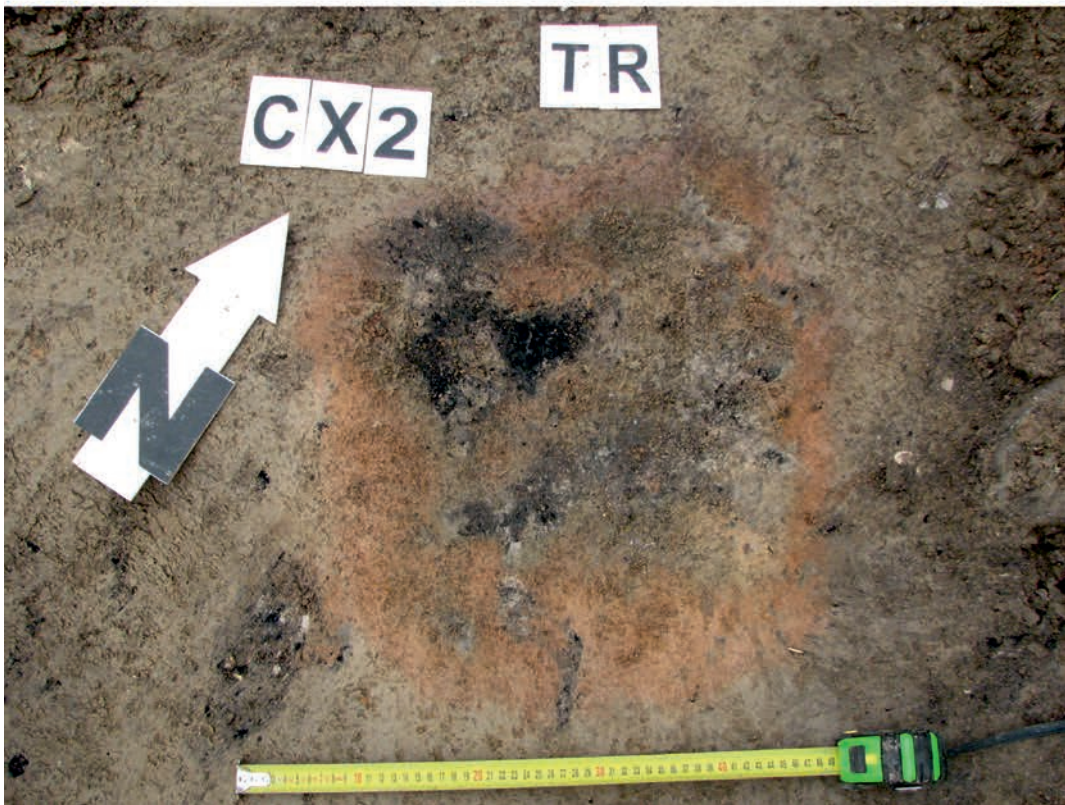
49. tábla. Szászfenes – Polus Center/Şapca Verde Cx 2 (közöletlen)
Plate 49. Floreşti – Polus Center/Şapca Verde Cx 2 (unpublished)

50. tábla. Szászfenes – Polus Center/Şapca Verde Cx 2 (közöletlen)
Plate 50. Floreşti – Polus Center/Şapca Verde Cx 2 (unpublished)

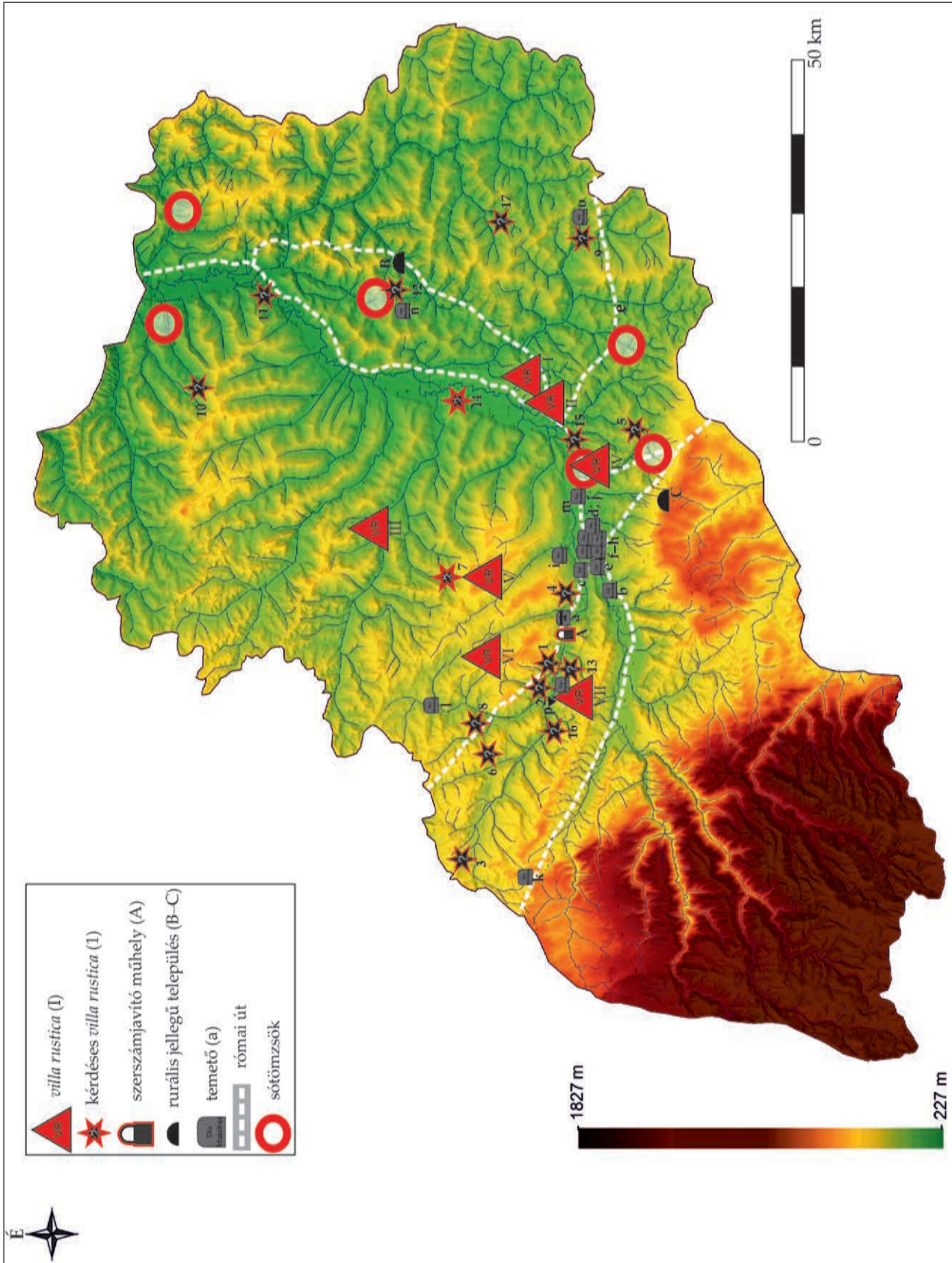

51. tábla. Szászfenes – Polus Center/Şapca Verde Cx 2 (közöletlen)
Plate 51. Floreşti – Polus Center/Şapca Verde Cx 2 (unpublished)

XI. TÉRKÉPEK

1. térkép. Római kori infrastruktúra és településrendszer a Kis-Szamos völgyében
 Map. 1. The infrastructure and the settlement system during the Roman period in the Someșul Mic Valley

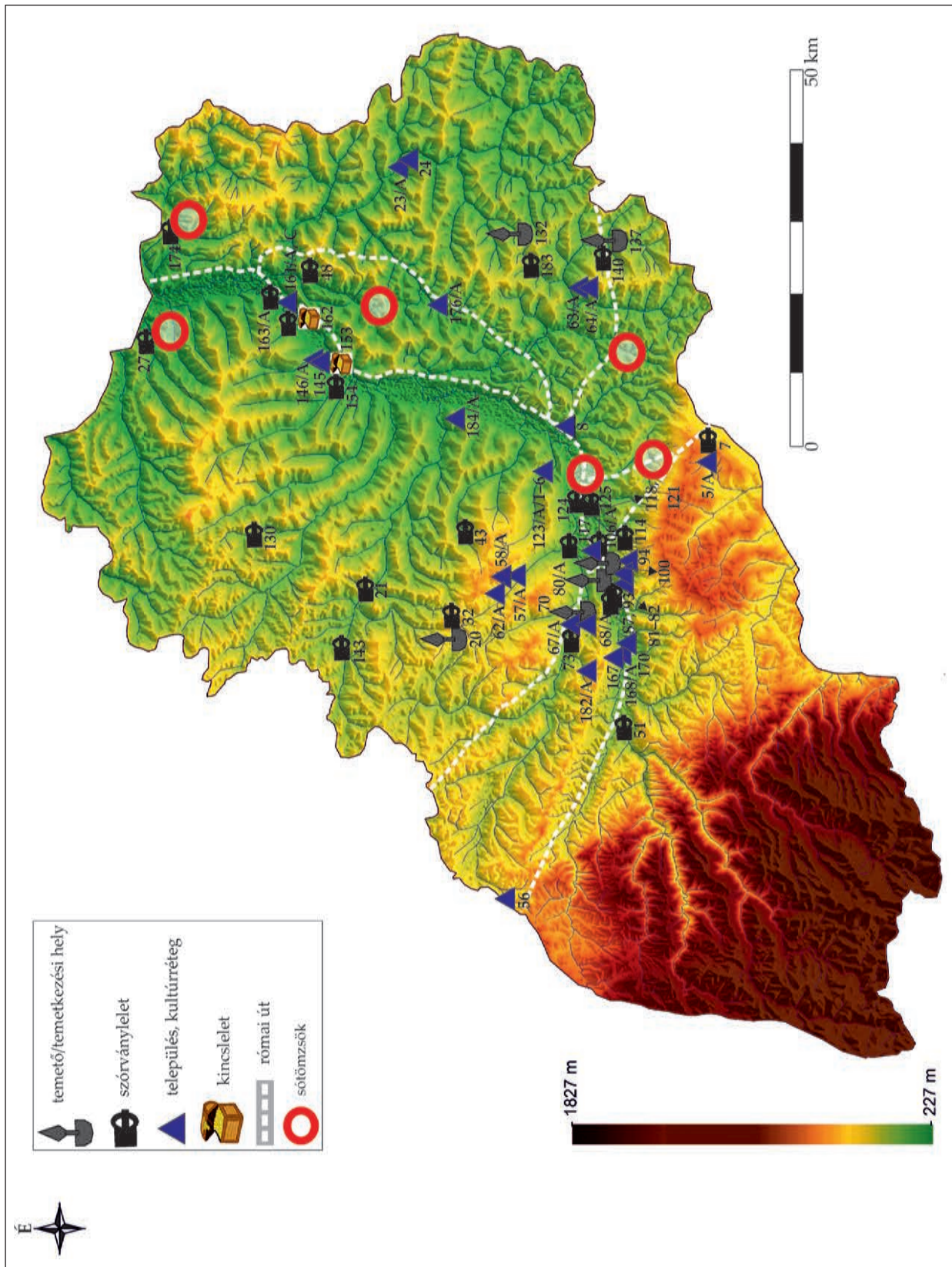
Az 1. térkép lelőhelyei

I. Apahida/Apahida – Kistárca; II. Apahida/Apahida – Fizeselu; III. Csomafája/Ciumăfaia – Domborhegy; IV. Dezmér/Dezmir – Berek; V. Kajántó/Chinteni – Tölgyes; VI. Méra/Mera – falu mellett 3 km-re; VII. Szucság/Suceag

1. András háza/Rădaia – Oráti csap; 2. András háza/Rădaia – După deal, la tău; 3. Egeres/Aghireșu – Kapronca; 4. Kolozsvár/Cluj-Napoca – Kardosfalva/Cordoș – Napoca – Porolissum főút mentén; 5. Kolozspata/Pata; 6. Magyar gorbó/Gârbău – Dealul Babii; 7. Magyar macskás/Măcițașu; 8. Magyarsárd/Șardu; 9. Magyar szovát/Suatu – Lângă Moară; 10. Oláhpéntek/Pintic; 11. Szamosújvár/Gherla; 12. Szék/Sic; 13. Szucság/Suceag; 14. Zsuk/Jucu; 15. Szamos szentmiklós/Sânnicoară; 16. Vista/Viștea; 17. Magyar palatka/Pălatca

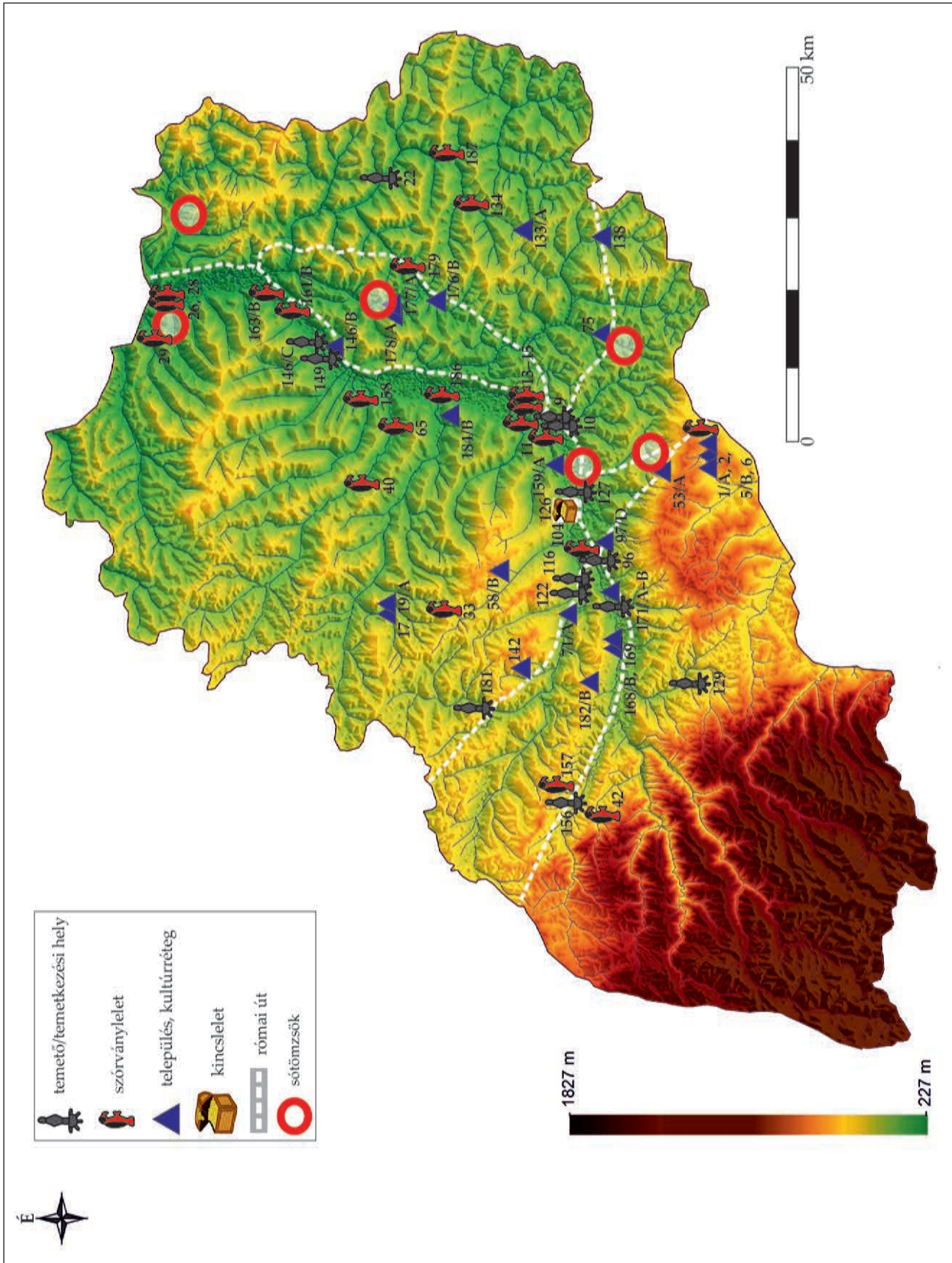
A. Kisbács/Baciu; B. Györgyfalva/Ghoergheni; C. Szék/Sic.

a. Kisbács/Baciu; b. Kolozsvár/Cluj-Napoca – Kolozsmonostor/Mănăștur; c. Kolozsvár/Cluj-Napoca – Fellegvár/Gruia; d. Szántó/Muncitorilor utca; e. Lucian Blaga tér/Victor Babeș 7. sz.; f. Farkas/M. Kogălniceanu utca 2. sz.; g. Petőfi Sándor/Avram Iancu utca 30. sz.; h. Hunyadi/Ștefan cel Mare tér; i. Reșița utca; j. Györgyfalvi/N. Titulescu út 31B; k. Gyerővásárhely/Dumbrava – Budulău; l. Nádasszentmihály/Mihăiești – Piatra Detunată; m. Szamosfalva; n. Szék; o. Magyar szovát; p. Szucság – Ibrok

2. térkép. A Kis-Szamos völgyének 3. század 4. negyede–4/5. századi régészeti lelőhelyei (a lelőhelyszámok a 3. fejezet lelőhely-katalógusa alapján)
 Map 2. The archaeological sites in the Someşul Mic Valley between the late-3rd century and the 5th century
 (the numbers of the sites are based on the corresponding catalogue entries in Chapter 3)

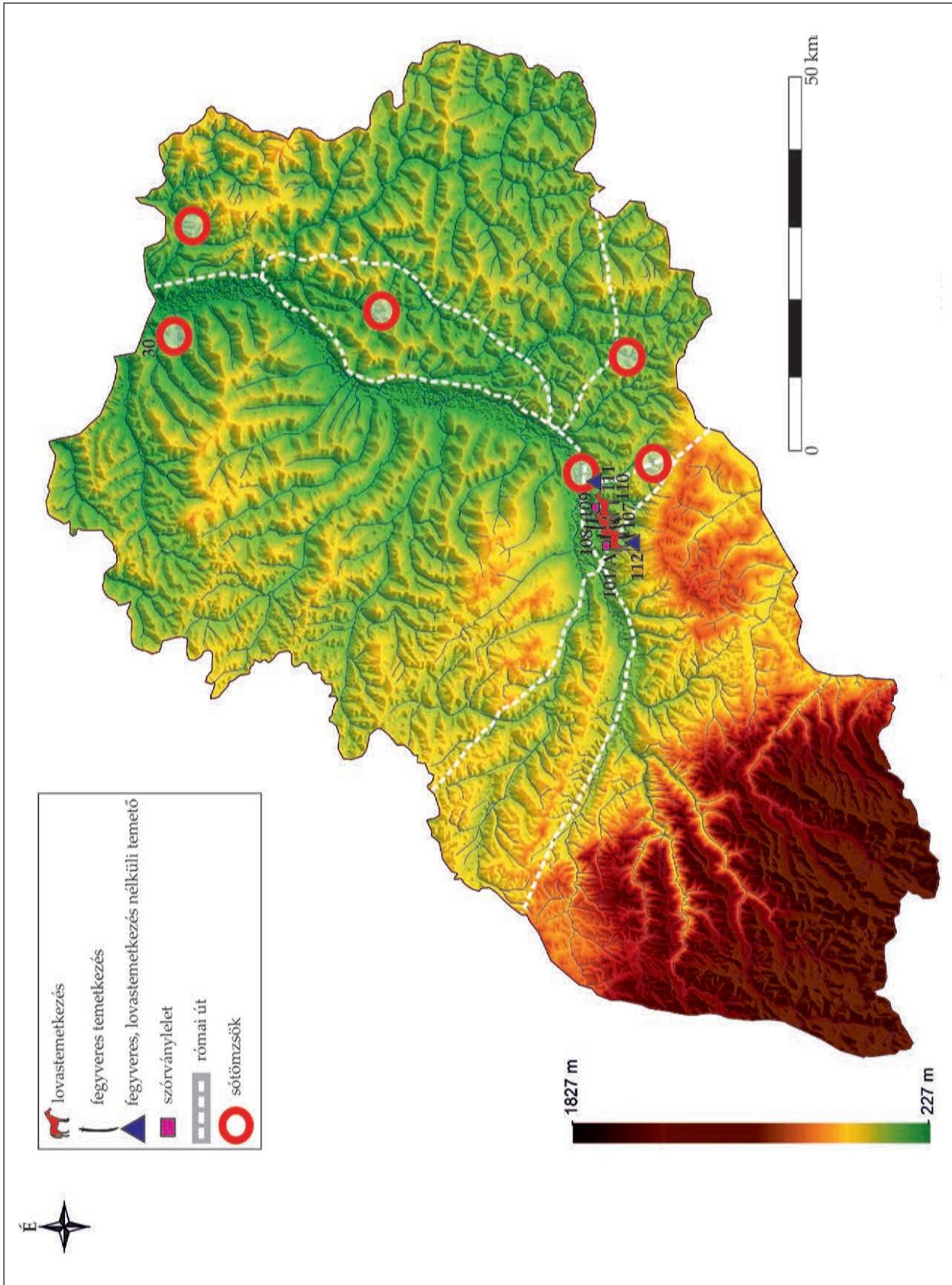

3. térkép. A Kis-Szamos völgyének 5–6. századi régészeti lelőhelyei (a lelőhelyszámok a 3. fejezet lelőhely-katalógusa alapján)
 Map 3. The 5th–6th century archaeological sites in the Someşul Mic Valley (the numbers of the sites are based on the corresponding catalogue entries in Chapter 3)

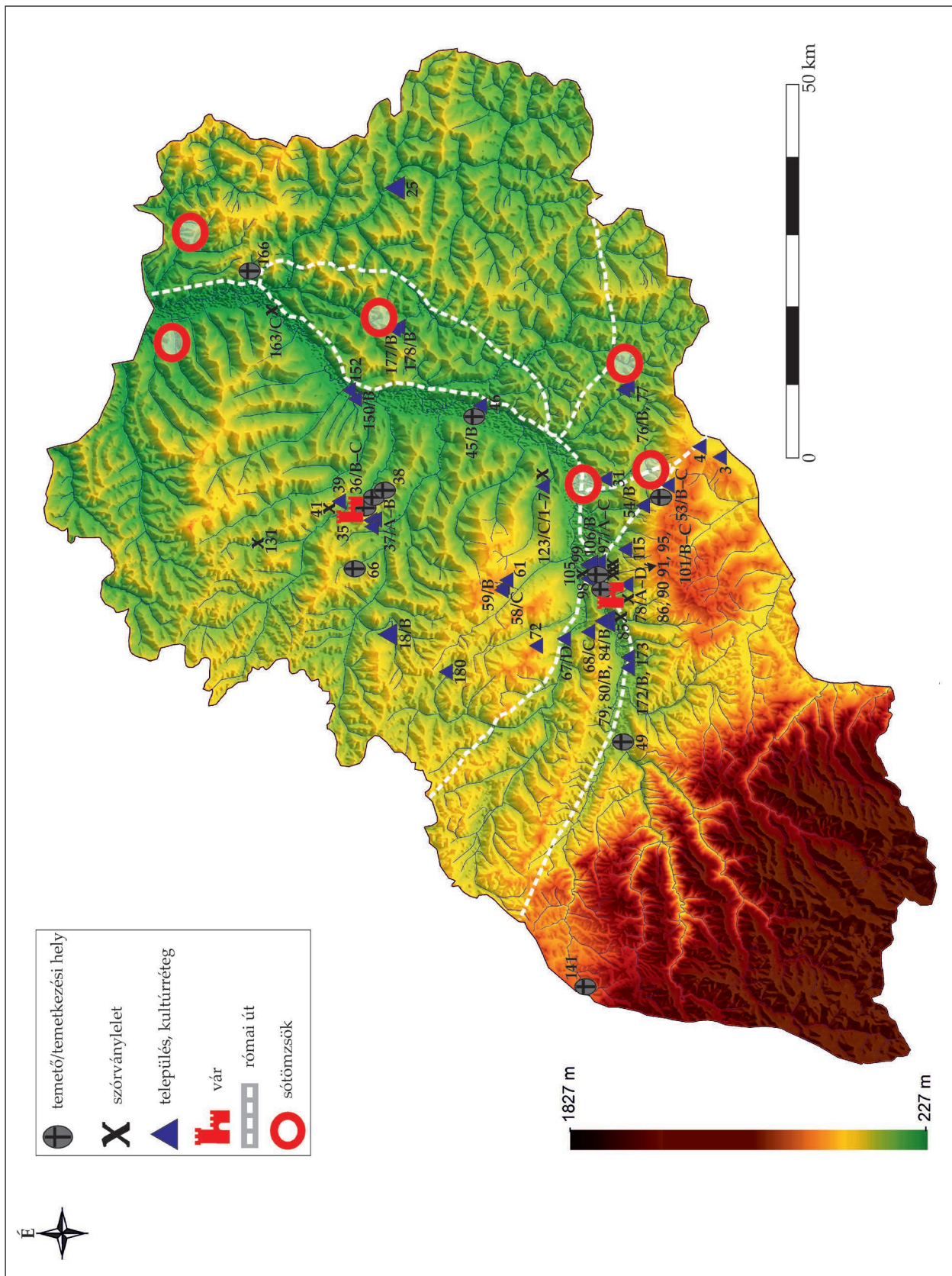

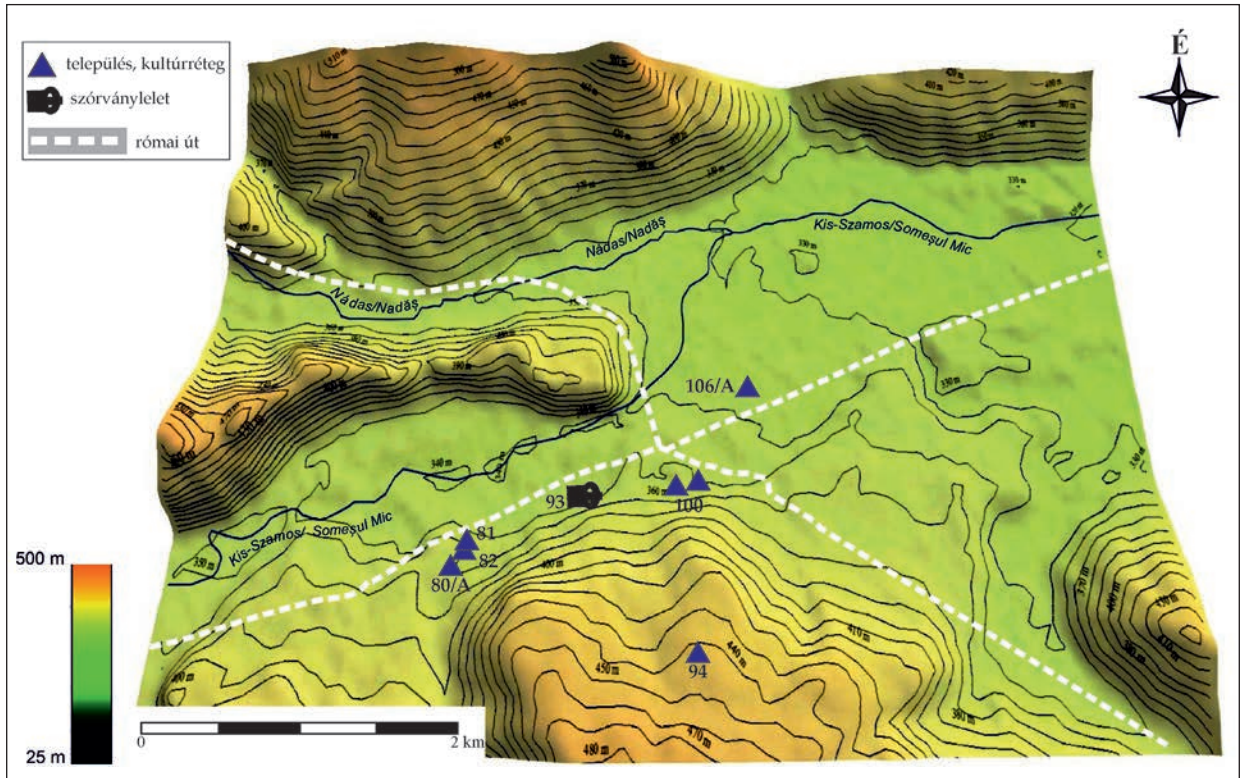
5. térkép. A Kis-Szamos völgyének 10–11. századi régészeti lelőhelyei (a lelőhelyszámok a 3. fejezet lelőhely-katalógusa alapján)
 Map 5. The 10th–11th century archaeological sites in the Someşul Mic Valley
 (the numbers of the sites are based on the corresponding catalogue entries in Chapter 3)

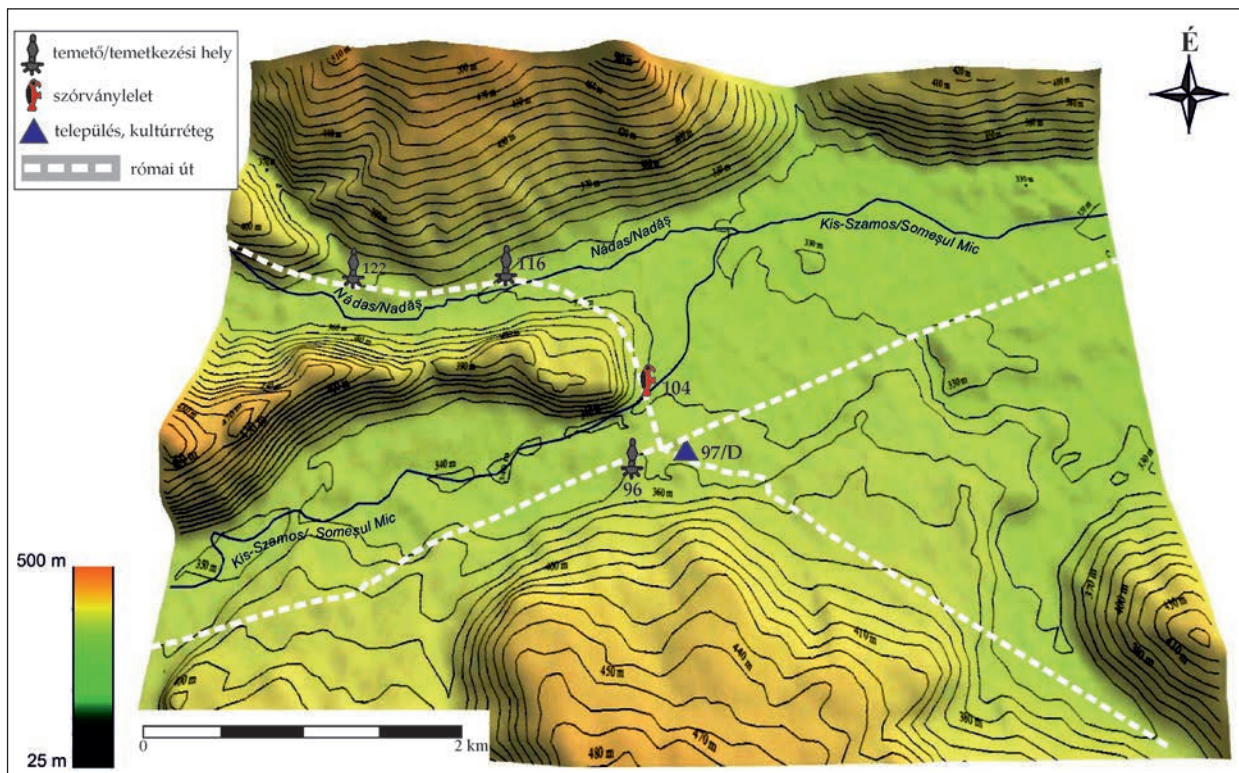
6. térkép. A Kis-Szamos völgyének 11–13. századi régészeti lelőhelyei (a lelőhelyszámok a 3. fejezet lelőhely-katalógusa alapján)
 Map 6. The 11th–13th century archaeological sites in the Someşul Mic Valley
 (the numbers of the sites are based on the corresponding catalogue entries in Chapter 3)

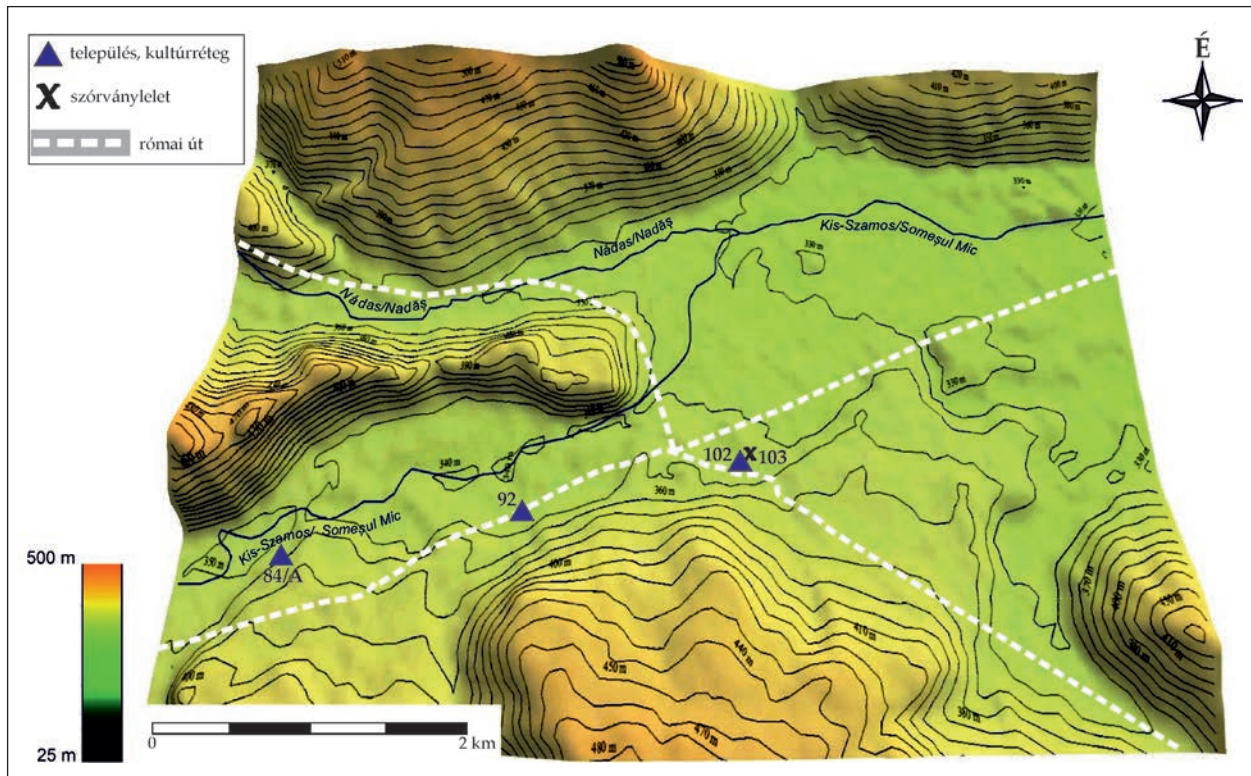
7. térkép. Kolozsvár 3. század 4. negyede–4/5. századi régészeti lelőhelyei
(a lelőhelyszámok a 3. fejezet lelőhely-katalógusa alapján)

Map 7. The archaeological sites in the area of Cluj-Napoca between the late-3rd century and the 5th century
(the numbers of the sites are based on the corresponding catalogue entries in Chapter 3)

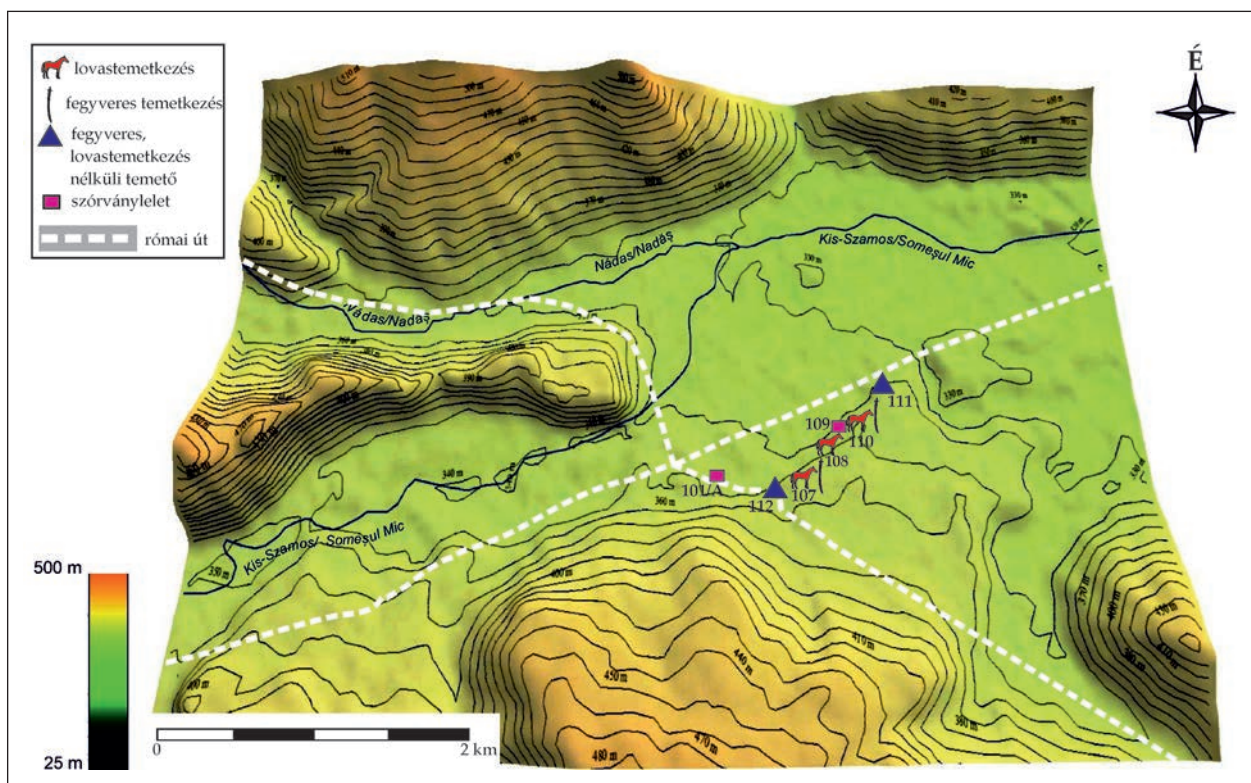

8. térkép. Kolozsvár 5–6. századi régészeti lelőhelyei (a lelőhelyszámok a 3. fejezet lelőhely-katalógusa alapján)
Map 8. The 5th–6th century archaeological sites in the area of Cluj-Napoca
(the numbers of the sites are based on the corresponding catalogue entries in Chapter 3)

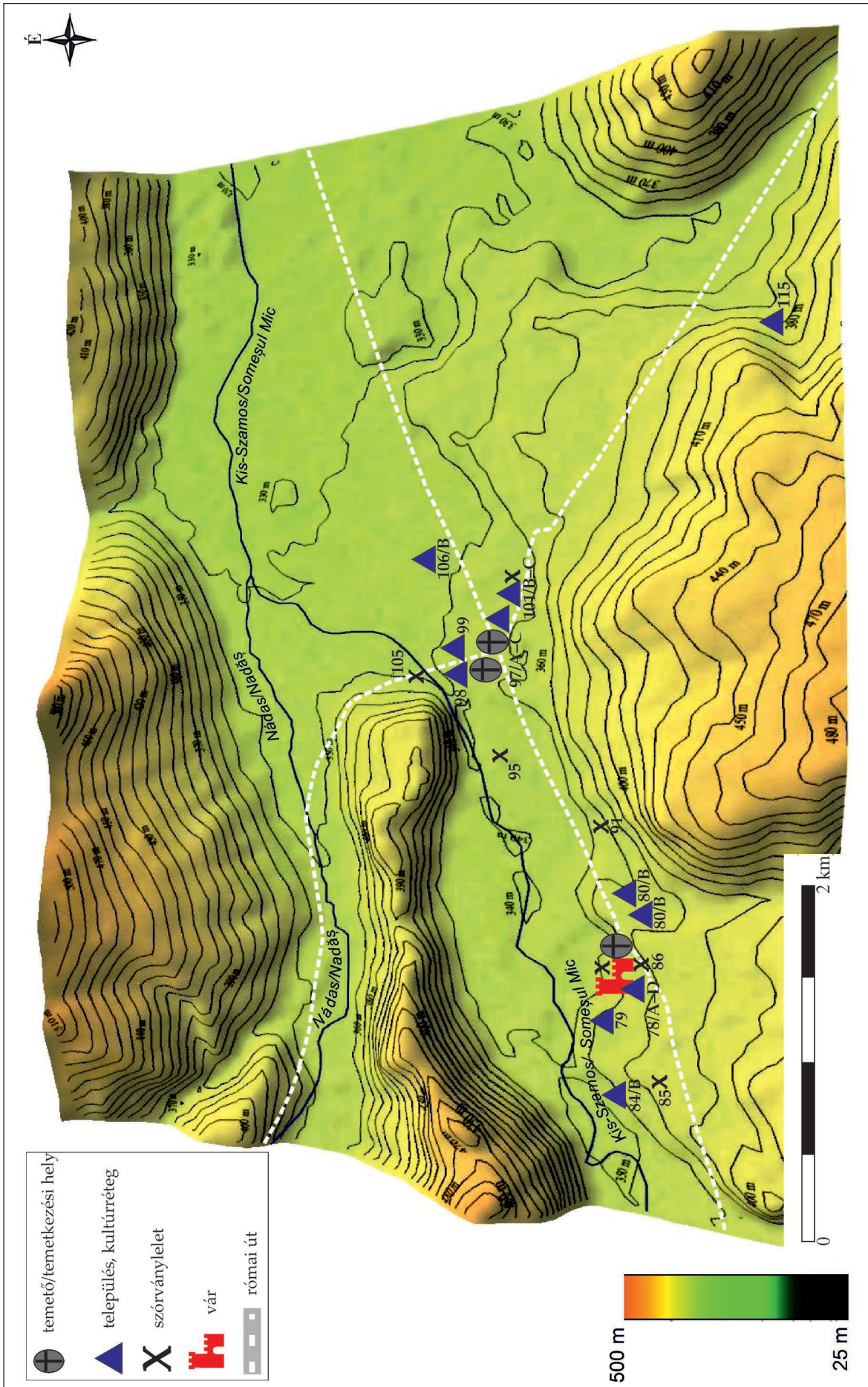

9. térkép. Kolozsvár 7–9/10. századi régészeti lelőhelyei (a lelőhelyszámok a 3. fejezet lelőhely-katalógusa alapján)
 Map 9. The 7th–9th/10th century archaeological sites in the area of Cluj-Napoca
 (the numbers of the sites are based on the corresponding catalogue entries in Chapter 3)

10. térkép. Kolozsvár 10–11. századi régészeti lelőhelyei (a lelőhelyszámok a 3. fejezet lelőhely-katalógusa alapján)
 Map 10. The 10th–11th century archaeological sites in the area of Cluj-Napoca
 (the numbers of the sites are based on the corresponding catalogue entries in Chapter 3)

11. térkép. Kolozsvár 11–13. századi régészeti lelőhelyei (a lelőhelyszámok a 3. fejezet lelőhely-katalógusa alapján)
 Map 11. The 11th–13th century archaeological sites in the area of Cluj-Napoca
 (the numbers of the sites are based on the corresponding catalogue entries in Chapter 3)